

J. HUIZINGA

BRIEFWISSELING

I

1894-1924

VEEN

TJEENK WILLINK

J. HUIZINGA
BRIEFWISSELING I
1894-1924

Uit dit eerste deel van Huizinga's brieven blijkt dat zijn leven niet zelden een gespannen en dramatisch verloop heeft gehad: de worsteling met het leraarschap in Haarlem en de vergeefse pogingen om als oriëntalist een plaats te verwerven, via het onverwachte Groningse professoraat in de geschiedenis en de slechts geleidelijk toenemende duidelijkheid over de eigen wensen en plannen in dit vak, tot aan de tragische insnijding die de dood van zijn nog jonge vrouw in 1914 geweest is; met daarna de overgang naar Leiden, de snelle uitbreiding van taken en verplichtingen, de reeks van klassieke boeken, *Amerika*, *Herfsttij*, *Erasmus*, en de deels met hulp van vrienden tot stand gekomen contacten in het buitenland.

In de vijftig jaar die deze correspondentie beslaat, ontwikkelt Huizinga zich van een veelbelovende linguïst en oriëntalist tot een wereldberoemd historicus en cultuurfilosoof. De brieven geven een boeiend en dikwijls verrassend beeld van zijn loopbaan, zijn opvattingen en persoonlijke omstandigheden. Zij zijn, zoals van hem te verwachten was, met zorg en stijl geschreven, trefzeker en beknopt, en met een zeer eigen gevoel voor humor. Zij tonen hem in de dagelijkse bezigheden van zijn werk, maar ook in zijn familiebetrekkingen en in de omgang met de vele geleerden en kunstenaars die tot zijn vriendenkring behoorden. Zo leggen zij tevens getuigenis af van een halve eeuw Nederlandse cultuurgeschiedenis.

J. Huizinga, *Briefwisseling* in drie delen.

Deel II (1925-1933) verschijnt najaar 1990.

Deel III (1934-1945) verschijnt najaar 1991.

Redactie

Léon Hanssen
W.E. Krul
Anton van der Lem

Deze uitgave is tot stand gekomen onder auspiciën van de
Stichting ter Bevordering van de Beoefening van de Cultuurgeschiedenis
in Nederland

Dit deel is tot stand gekomen met steun van het
Prins Bernhard Fonds

Vormgeving Koos van der Bijl

Copyright © Erven J. Huizinga
Published by arrangement 1989 by
A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij bv

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90 218 3693 9

WOORD VOORAF

Er zijn enkele duizenden brieven van en aan J. Huizinga (1872-1945) bewaard, daterend uit vrijwel iedere periode van zijn leven. De vroegste zijn afkomstig uit zijn studententijd, de laatste werden geschreven kort voor zijn overlijden in zijn ballingsoord De Steeg. In de vijftig jaar die deze correspondentie beslaat, ontwikkelde Huizinga zich van een veelbelovende, maar nog enigszins onzekere linguïst en oriëntalist tot een wereldberoemd historicus en cultuurfilosoof. De brieven geven een boeiend en dikwijls verrassend beeld van zijn loopbaan, zijn opvattingen en persoonlijke omstandigheden. Zij zijn, zoals van hem te verwachten was, met zorg en stijl geschreven, trefzeker en beknopt, en met een zeer eigen gevoel voor humor. Zij tonen hem in de dagelijkse bezigheden van zijn werk, maar ook in zijn familiebetrekkingen en in de omgang met de vele geleerden en kunstenaars die tot zijn vriendenkring behoorden. Zo leggen zij tevens getuigenis af van een halve eeuw Nederlandse cultuurgeschiedenis.

Er is tot nu toe slechts weinig uit Huizinga's briefwisseling gepubliceerd. De Commissie van redactie die in 1947 de *Verzamelde werken* (deel I-IX, Haarlem 1948-1953) samenstelde, besloot daarin alleen de geschriften op te nemen die Huizinga zelf voor uitgave had gereed gemaakt. Zijn persoonlijke brieven pasten niet in dit kader, evenmin als de onvoltooide werken uit de nalatenschap en de toneelstukken, tekeningen en gedichten die hij voor particulier gebruik had vervaardigd. In 1954, toen zowel Huizinga als Martinus Nijhoff op een Nederlandse postzegel werden geportretteerd, verzorgde G. Kamphuis in *Maatstaf* (II, 203-207) een uitgave van Huizinga's brieven aan deze dichter; in 1963 maakte Leonhard Huizinga in zijn *Herinneringen aan mijn vader* gebruik van een aantal brieven in zijn bezit, en in 1972 waren enkele voorbeelden uit de correspondentie te zien op tentoonstellingen bij de herdenking van Huizinga's honderdste geboortedag. Daar is het, afgezien van enkele incidentele aanhalingen, tot voor kort bij gebleven. In 1947 vormden ontzag voor de persoon van Huizinga en terughoudendheid tegenover vele nog levende betrokkenen een belemmering; in het tijdvak daarna ontstond in de Nederlandse geschiedwetenschap een reactie tegen de cultuurhistorische richting, en bestond er voor biografisch onderzoek betrekkelijk weinig belangstelling. Nu, ruim veertig jaar na zijn dood, gelden deze omstandigheden niet meer.

Huizinga's werken worden nog altijd gelezen en geciteerd. *Herfsttij der middeleeuwen*, dat al vrij spoedig in het Duits, Engels en Frans werd vertaald, is een van de klassieken van de twintigste-eeuwse geschiedschrijving. Ook van zijn overige boeken worden de belangrijkste telkens herdrukt. Het spreekt echter vanzelf dat de betekenis van zijn oeuvre voor de hedendaagse lezer is veranderd. Wat het aan onmiddellijke invloed heeft verloren, heeft het aan historische waarde gewonnen. De cultuurgeschiedenis, die in het geheel van de historische wetenschappen nu weer een prominente plaats in-

neemt, erkent in Huizinga een voorloper en een inspirator; de discussies over het vak nemen zijn werk dikwijls als uitgangspunt. Maar tegelijkertijd zijn Huizinga en het intellectuele milieu waarin hij verkeerde zelf onderwerp geworden van cultuurhistorische studie. Deze uitgave komt aan beide interessen tegemoet. Zij kan als een aanvulling worden beschouwd op Huizinga's werk, waarvan zij het ontstaan en de achtergronden toelicht. Maar zij kan ook zelfstandig worden gelezen als de geschiedenis van een uitzonderlijk en niet altijd gemakkelijk te doorgronden man, en als het verhaal van de vriendschappen die hem met anderen verbonden.

Het is opmerkelijk welk een grote rol de verstandhouding met geestverwanten in Huizinga's leven heeft gespeeld. Hij is er in geslaagd bij velen die hij zelf zeer hoog achtte een blijvende affectie op te wekken. In sommige brieven moet hij zich met een grotere directheid hebben uitgesproken dan nu is terug te vinden. Dat er veel verloren is gegaan, zou echter zijn volledige instemming hebben gehad. Uiteraard heeft hij wel eens aan de mogelijkheid gedacht dat zijn brieven zouden worden uitgegeven. Op 28 januari 1927 schertste André Jolles over een Jaapje Vliegenthart die veertig jaar later op hun briefwisseling zou promoveren; hij stelde zich voor hoe zij uit de hemel zouden roepen: 'meo jure, Jaapje, je begrijpt er niets van!' Huizinga moet met schrik hebben gereageerd, want in Jolles' volgende brief heet het: 'Met de "griezeligheid" van nagelaten correspondentie ben ik het ook al weer eens - verbranden! als je blijft.' Jolles heeft, voor zover is na te gaan, de brieven in zijn bezit tenslotte inderdaad vernietigd. Ook Henriëtte Roland Holst heeft Huizinga's brieven aan haar en haar echtgenoot Richard Roland Holst niet bewaard. Huizinga heeft een dergelijke stap misschien overwogen, maar tenslotte toch nooit genomen.

Zo komt het dat sommige van zijn vrienden in de uitgave soms bijna nadrukkelijker aanwezig zijn dan hijzelf. Andere voor hem belangrijke personen ontbreken daarentegen vrijwel geheel. De briefwisseling moet dan ook met enige voorzichtigheid worden gehanteerd; zij geeft geen volledig beeld van de contacten die Huizinga onderhield. Huizinga stelde geen systematisch archief samen van zijn brieven, en veel van zijn correspondenten deden dat evenmin. In sommige gevallen is er vrijwel zeker heel weinig correspondentie geweest. De collega's uit Leiden met wie Huizinga bevriend was, zoals bijvoorbeeld C. van Vollenhoven en W. de Sitter, ontmoette hij met grote regelmaat; er was geen noodzaak om wat zij samen bespraken nog eens op schrift te stellen. Ook met een studiegenoot als C.T. van Valkenburg, die hij gewoonlijk in Amsterdam bezocht na afloop van de maandelijkse Akademievergaderingen, zijn waarschijnlijk niet veel brieven gewisseld. Dat deze relaties van Huizinga in de uitgave slechts incidenteel worden genoemd, betekent niet dat zij elkaar weinig te zeggen hadden.

Huizinga liet zich bij het schrijven van brieven leiden door bepaalde stilistische principes, waaraan hij ook ethische waarde toekende. Hij had een afkeer van wat hij 'ontboezemingen' noemde; evenmin had hij er behoefte aan zijn gedachten te ordenen door een intensieve uitwisseling van ideeën. Een brief behoorde doeltreffend en ter zake te zijn. Maar hij maakte een onder-

scheid tussen zorgvuldige stilering en formalisme; ware stijl is de uitdrukking van een persoonlijkheid en bestaat niet in voorgeschreven wendingen en clichés. In een boekbespreking uit 1913 betreurde hij het dat er in de humanistenbrieven van de zestiende eeuw zo weinig dagelijks leven door de conventionele formules van het geleerdenlatijn schemerde: 'de diepste waarde van brieven als geschiedbron is de cultuurhistorische: het onmiddellijke kleine leven, dat uit hen spreekt, de aardlucht van den bodem, waarop de schrijver trad' (IV, 334). En in 1938 zei hij in zijn herdenking van Richard Roland Holst: 'Hij was een briefschrijver zonder weerga; meestal waren het korte kaartbriefjes, maar elk ervan was als een bloem, die hij voor U geplukt had' (VI, 516). In deze metaforen, de aardlucht, de bloem uit de tuin, vervatte Huizinga zijn verlangen naar wat hij in zijn geschiedwerk het 'direct contact' noemde. Een korte mededeling, een verslag van een alledaags onderwerp, 'het onmiddellijke kleine leven', was hem daarvoor vaak genoeg.

Het is niet gemakkelijk te definiëren wat Huizinga zocht in de mensen met wie hij graag omging. Misschien was het dat zij allen hun leven in dienst stelden van een ideaal, een inspiratie, een streven dat boven hun individuele belang uitging. Vrijwel allen waren zij in hun jeugd geraakt geweest door de gedachten van schoonheid en maatschappelijke verheffing die het Nederlandse fin-de-siècle beheersten; vrijwel allen ook meenden zij deel uit te maken van een elite die tot taak had dit hoge cultuurideaal althans op het eigen terrein te verwezenlijken. En naarmate de twintigste eeuw vorderde werden zij vrijwel allen, ongeacht hun politieke overtuiging, resoluut anti-modernist.

Huizinga heeft lange tijd in de mening geleefd dat hij, met zijn wens om de gemeenschapsidee van de jaren 1890 te zuiveren van alles wat er nog aan artistieke romantiek uit de sfeer van *De Nieuwe Gids* in was achtergebleven, modern en vooruitstrevend was. Anders dan bijvoorbeeld Albert Verwey beschouwde hij de idee van de gemeenschapskunst als een breuk met de Beweging van Tachtig en niet als een voortzetting daarvan. Wilde de kunst werkelijk een maatschappelijke functie vervullen, dan moest zij de aanspraak op leiderschap laten varen en een plaats zoeken naast alle andere intellectuele activiteiten. Van een onderscheid in niveau tussen kunst en wetenschap wilde hij niet weten. Zijn beoefening van de geschiedenis had lyrische trekken, terwijl de twee beeldende kunstenaars met wie hij het meest bevriend was, Jan Veth en Richard Roland Holst, tevens professoren waren. Maar in Huizinga's voorbijstreven van Tachtig kwam al spoedig een element van nostalgie naar het degelijke liberalisme van de tijd die daaraan vooraf ging. De artistieke vernieuwingspogingen van de vroege jaren 1920 leken hem slechts een hernieuwde vlag van de kunstenaarshoogmoed die hij al zo lang verwierp. De expressionistische poëzie van Marsman die hij als *Gids*-redacteur te beoordelen kreeg was een breekpunt. 'Laat ons toch de moed hebben, om ouderwetsch te zijn!' Omstreeks deze tijd besloot hij dat alles wat zich in de kunst als vooruitstrevend aandiende, hem verder onverschillig zou zijn.

Huizinga's ontwikkeling van een modern denkend man, bewonderaar van de nieuwste culturele stromingen, naar de conservatief die hij tenslotte in steeds sterkere mate werd, laat zich in de brieven tot 1924 nauwkeurig vol-

gen. Een boeiend aspect van deze eerste dertig jaar van de briefwisseling is daarnaast zijn opklimmen tot een positie van nationale en vervolgens ook internationale prominentie. Zijn naam als subtiel en stijlvol historicus ging al aan zijn grote werken vooraf; in het buitenland trok hij het eerste de aandacht door zijn *Mensch en menigte in Amerika*, dat door het kort daarop verschenen *Herfsttij der middeleeuwen* altijd enigszins is overschaduwd. Huizinga is in de literatuur dikwijls voorgesteld als een teruggetrokken kamergeleerde. Uit de brieven blijkt dat zijn leven niet zelden een gespannen en dramatisch verloop heeft gehad: van de worsteling met het leraarschap in Haarlem en de vergeefse pogingen om als oriëntalist een plaats te verwerven, via het onverwachte Groningse professoraat in de geschiedenis en de slechts geleidelijk toenemende duidelijkheid over de eigen wensen en plannen in dit vak, tot aan de tragische insnijding die de dood van zijn nog jonge vrouw in 1914 geweest is; met daarna de overgang naar Leiden, de snelle uitbreiding van taken en verplichtingen, de reeks van klassieke boeken, *Amerika*, *Herfsttij*, *Erasmus*, en de deels met hulp van vrienden tot stand gekomen contacten in het buitenland, tot er omstreeks het midden van de jaren '20 een vertraging in tempo optrad. Dit deel eindigt met plannen voor een groot boek over de twaalfde eeuw dat nooit werd voltooid.

Onder Huizinga's correspondenten treden er enkele in het bijzonder naar voren. In de eerste plaats is dit de enkele jaren oudere portretschilder en kunstcriticus Jan Veth (1864-1925), die al in Huizinga's studententijd door zijn essays veel indruk op hem had gemaakt. Veth's poging in 1895 om Huizinga als tekenaar aan *De Kroniek* te laten meewerken liep op niets uit, maar zij bleken al spoedig goed met elkaar overweg te kunnen en tal van belangstellingen te delen. Toen zij na 1916 gezamenlijk tot de redactie van *De Gids* behoorden en elkaar veel vaker zagen, verdween tenslotte het vormelijke 'Gij' uit de brieven. Toch bleef er van Huizinga's kant in de vriendschap altijd een element van ontzag. Na Veth's dood in 1925 groeide het levensbericht dat Huizinga van hem wilde schrijven uit tot een volledige biografie.

De relatie met André Jolles is, anders dan die met Veth, in hoofdzaak een schriftelijke geweest. Huizinga zocht Jolles (1874-1946), de jongste en de meest avontuurlijke van de medewerkers uit de begintijd van *De Kroniek*, in 1896 in Amsterdam op om hem voor een lezing uit te nodigen; na 1897, toen Huizinga leraar in Haarlem was, zagen zij elkaar vaker, en in 1899 gingen zij samen naar het oriëntalistencongres in Rome. Jolles vestigde zich in Florence, waar hij in de paasvakantie van 1902 Huizinga op zijn huwelijksreis kon rondleiden. In de herfst van dat jaar begon hij een studie archeologie en kunstgeschiedenis in Freiburg-im-Breisgau. Zijn ambities om in Nederland een positie als letterkundige te verwerven liet hij daarmee voorlopig varen. Vanaf deze tijd dateert zijn uitvoerige correspondentie met Huizinga, die een van zijn voornaamste contacten in zijn geboorteland was geworden. Jolles' brieven zijn improviserende cultuurhistorische essays, associatief en uitdagend; zoals uit een enkel bewaard antwoord valt af te leiden, heeft Huizinga zich door hem telkens geprikkeld gevoeld tot een kritisch bezien van zijn eigen standpunten en inzichten. 'Het is bekend, dat ik een oud en groot

zwak voor den schrijver en zijn geest heb', schreef hij in 1919 aan zijn mederedacteuren toen hij een artikel van Jolles, inmiddels hoogleraar Nederlands in Leipzig, ter plaatsing in *De Gids* aanbood. Huizinga heeft herhaalde pogingen gedaan om Jolles naar Nederland terug te halen, ook nadat deze in 1914 Duitser was geworden; dat Jolles in 1933 meeging in het nationaal-socialisme en de vriendschap verbrak, is voor hem een bittere teleurstelling geweest.

Van een andere, veel minder wetenschappelijke aard is de briefwisseling met de schilder Richard Roland Holst (1868-1938) en zijn echtgenote, de dichteres Henriëtte Roland Holst-Van der Schalk (1869-1952). Huizinga riep in 1914 de hulp in van Roland Holst bij een protest tegen de wandversiering die de rijksbouwmeester in het nieuwe Groningse universiteitsgebouw liet aanbrengen. Het is vooral de manier geweest waarop zij beiden hem moed wisten te geven tijdens en na de noodlottige ziekte van zijn vrouw, die een duurzame band schiep. Huizinga bracht nadien bijna ieder jaar enkele dagen door op hun landgoed De Buissche Heide bij Zundert; hij genoot van de verhalen van het buitenleven die Roland Holst hem stuurde. In Henriëtte Roland Holst bewonderde hij de gedrevenheid waarmee zij zich door haar hooggestemde idealen liet leiden, ook al stond hij, evenals haar man, afwijzend tegenover de politieke consequenties die zij daaruit trok.

Ofschoon Huizinga meestal enige distantie heeft bewaard tot de academische geschiedbeoefening van zijn tijd, waren er talrijke vakgenoten met wie hij het contact ook om persoonlijke redenen op prijs stelde. Daarvan getuigen de brieven met H.Th. Colenbrander, die hem steunde bij zijn omstrede benoeming in Groningen in 1905; met de vermaarde Belgische historicus Henri Pirenne, die zeker in de eerste jaren van zijn hoogleraarschap zijn grote voorbeeld was; later met andere buitenlandse collega's als Frederick J. Turner en P.S. Allen, en met leerlingen als Jan Romein, wiens gecompliceerde verhouding tot Huizinga zich hier al in een vroeg stadium aftekent.

De betrekkelijk schaarse familiebrieven tenslotte behoeven geen toelichting. Vooral in de regelmatige berichten aan zijn broer uit 1914 komt Huizinga, geëmotioneerd en gereserveerd tegelijk, nader tot de lezer dan in enig ander document.

Waarde heer Romein,
Voor het geschenk,
waarmee gij mij verrast,
zeg ik u hartelijk dank.
Ik zal stellig meer doen,
dan er in bladeren; al-
het meenemen naar mijn
vacantieverlof, om het
op mijn gemak te lezen;
het interesseert mij in de
eerste plaats als uw werk,
en komt mij bovendien
zeer gelogen, daar Holland
een der vele lacunes in
mijn belezenheid uitmaakt,
die ik wel niet zoo spoe-
dig door de lectuur
van de geschenken van
Christophe zal kunnen
aanvullen.

Dat mijn onlerenijde
aan anderen het gewoel
geeft, is als aan mij te
denken, is het beste wat
ik daarvan kan begre-
pen.

Met vriendelijken

groet,

Gaerne uw

J. Huizinga

Huizinga aan Jan Romein, 2 juni 1918 (kaart, voor- en achterkant).

VERANTWOORDING

De twee grote verzamelingen van Huizinga's correspondentie bevinden zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te 's-Gravenhage en in de bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Leiden. Op basis van het daar aangetroffen materiaal is navraag gedaan naar andere brieven van en aan Huizinga. Uit binnen- en buitenlandse archieven, uit bibliotheken, musea en andere wetenschappelijke instellingen en tevens uit particulier bezit zijn tenslotte meer dan drieduizend brieven van en aan de historicus bijeengebracht. Door een enquête en door plaatsing van oproepen in kranten en wetenschappelijke tijdschriften is getracht zoveel mogelijk brieven te achterhalen.

Alle brieven van Huizinga zijn gepubliceerd met toestemming van mr. J. Kist, die de erven Huizinga vertegenwoordigt. Van alle overige aan Huizinga gerichte brieven is waar mogelijk toestemming gevraagd aan de schrijvers of hun erven. In een enkel geval bleek het niet mogelijk het adres van deze personen te achterhalen. Waar naar oordeel van de redactie in de betreffende brieven geen belang van eventueel rechthebbenden werd geschaad, is besloten deze brieven niet in de uitgave te laten ontbreken.

Deze uitgave van Huizinga's correspondentie zal drie delen omvatten. In het laatste deel zal een volledig personenregister worden opgenomen. Om redenen van plaatsruimte was het nodig een keuze uit de brieven te maken. Daarbij is de voorkeur uitgegaan naar brieven met een persoonlijk karakter. De meeste strikt wetenschappelijke of formele brieven, verzoeken om inlichtingen, afspraken en bedankjes voor overdrukken zijn niet opgenomen. In sporadische gevallen is gekozen voor het weglaten van passages in een brief. Dit is aangeduid met het volgende teken: [...]; de weggelaten passage is daarna in een noot samengevat.

Bij de samenstelling is geen onderscheid gemaakt tussen de brieven die Huizinga schreef of ontving op persoonlijke titel en die welke hij geschreven of ontvangen heeft uit hoofde van zijn verschillende functies. De vele commentaren die Huizinga als redacteur van *De Gids* schreef op rondgezonden kopij hebben wij daarentegen niet als brief beschouwd en niet opgenomen. De redactie is zich er van bewust dat het aangehouden selectiecriterium onvermijdelijk een subjectief element introduceert. Er is echter voortdurend uitgegaan van de vraag in welke mate de te publiceren correspondentie een bijdrage levert tot de kennis van Huizinga's leven en werk.

Gestreefd is naar een bondige annotatie, die toch alle gegevens verschaft voor een goed begrip van de brieven. Verwijzingen naar secundaire literatuur zijn daarom niet opgenomen. Gebeurtenissen en persoonsnamen die algemeen bekend verondersteld mogen worden als 'Russische revolutie' en 'Rembrandt', hebben geen voetnoot gekregen. In de annotatie bij de brieven van André Jolles – die sterk associatief te werk ging en vele historische figuren noemt – zijn de personen en zakelijke kwesties uit de tijd van Jolles en

Huizinga zelf wel verklaard, de talrijke historische namen niet. De annotatie zou hier slechts feitelijke informatie kunnen geven, maar niet of nauwelijks het verband in Jolles' betoog of associaties kunnen tonen.

De brieven worden gepresenteerd in chronologische volgorde. Van de ongedateerde brieven konden de meeste gedateerd worden met behulp van het poststempel. In die gevallen is dit in het briefhoofd vermeld. Wanneer ook een poststempel ontbrak en de datum gepostuleerd is op grond van de inhoud van de brief of anderszins, wordt dat in een noot verklaard en is de datum tussen rechte haken geplaatst. Bij brieven van eenzelfde datum worden de door Huizinga geschreven brieven afgedrukt vóór de door hem ontvangen brieven. Zijn er meer brieven op dezelfde datum door hem geschreven of aan hem gericht, dan bepaalt de alfabetische volgorde van Huizinga's correspondenten de rangschikking, tenzij de inhoud van de brieven anders voorschrijft. Het was een eigenaardigheid van André Jolles om een brief op een bepaalde dag te beginnen en op latere data te vervolgen en/of te voltooien. Deze brieven zijn onder de eerste door hem genoemde datum opgenomen.

Een plaatsnaam achter de naam van de briefschrijver of -ontvanger is uitsluitend gegeven wanneer die expliciet door de auteur vermeld was. Om verwarring te voorkomen zijn wel bij de brieven van Richard en Henriëtte Roland Holst de ontbrekende plaatsnamen tussen rechte haken toegevoegd. Zij verbleven in de zomer meestal op hun landgoed de 'Buissche Heide' bij Zundert terwijl zij 's winters in Laren, later in Bloemendaal woonden. Bovendien is hier 'Buissche Heide' vervangen door de plaatsnaam Zundert. Op overeenkomstige wijze is het huis van Huizinga's schoonfamilie 'Toornvliet' – een naam die verschillend gespeld voorkomt: Toornvliedt, Torenvlie(d)t – vervangen door de plaatsnaam Middelburg. Toornvliet lag destijds strikt genomen even buiten Middelburg, in de gemeente Koudekerke, en werd enkele malen als 'bij Middelburg' geadresseerd. Hetzelfde geldt voor Huizinga's huisadres 'Klein Toornvliet' in Helpman bij Groningen, destijds gemeente Haren. Hier is de plaatsnaam met Groningen aangeduid.

De vindplaats van de originele brief of kopie is in de meeste gevallen uitsluitend aangegeven met de naam van de gemeente, gevolgd door de naam van de betrokken instelling. Brieven die bewaard worden in archieven, bibliotheken of musea zijn niet met coderingen aangeduid omdat vele van deze instellingen bezig zijn hun collecties met behulp van de computer te hernummeren, waarmee deze gegevens snel zouden verouderen. De in het Huizinga-archief in de Leidse Universiteitsbibliotheek of in een andere collectie aldaar aangetroffen brieven zijn niet met doos- of collectienummer aangeduid, maar kortweg met: Leiden, UB. Alleen het archief van *De Gids* is afzonderlijk vermeld.

In de noten worden de volgende afkortingen gebruikt:

ARA Algemeen Rijksarchief

GA Gemeentearchief

IISG Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

KB Koninklijke Bibliotheek

KDC Katholiek Documentatie Centrum
NLMD Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum
NRC Nieuwe Rotterdamsche Courant
UB Universiteitsbibliotheek
VW Verzamelde Werken

Er is gekozen voor een kritische weergave van de brieven. De bladspiegel – datering, aanhef en ondertekening – is voor alle brieven geformaliseerd en geeft niet het schriftbeeld weer. Bij nieuwe alinea's is steeds ingesprongen; eventuele regels wit zijn weggelaten. Toevoegingen, bijvoorbeeld in de marge, zijn waar mogelijk in de tekst zelf opgenomen en in een voetnoot verantwoord. Onderstrepingen, enkele zowel als meervoudige, zijn cursief gezet; waar de handtekening onderstreept was, is dit niet overgenomen. Er wordt niet expliciet vermeld of een brief met de hand geschreven is of getypt. Evenmin zijn het formaat of andere uiterlijke bijzonderheden van de brief(kaart) aangegeven; wel wordt het in de sterretjesnoot met een korte omschrijving vermeld wanneer er sprake is van een prentbriefkaart. Huizinga zelf schreef, net als zijn vaste briefpartners, zijn brieven nagenoeg altijd met de hand; in zijn geval met zwarte inkt, doorgaans op A 4- of op dubbelgevouwen A 5-formaat of op cartes. In de regel wordt een eventueel briefhoofd niet genoemd. De praktijk laat zien dat er, niet alleen door Huizinga, evengoed privécorrespondentie werd gevoerd op 'officieel' briefpapier als 'officiële' correspondentie op blanco papier.

De spelling van de brieven in het Nederlands is steeds in de oorspronkelijke vorm gehandhaafd. De onconventionele schrijfwijze van vooral André Jolles en het echtpaar Roland Holst is gerespecteerd en dus met opzet niet verbeterd tot grammaticaal 'correct' Nederlands. Het is opmerkelijk te zien hoe deze schrijvers, met name de Roland Holsten, gewoon waren de taalregels te negeren. Zo schreef Richard Roland Holst consequent 'rede' waar 'reden' zou moeten staan en Henriëtte schreef doorgaans 'eigelijk' in plaats van 'eigenlijk'. Huizinga zelf sprong met de voorgeschreven buigings-n nogal luchthartig om, al is uit het handschrift niet altijd op te maken of de buigings-n er wel of niet staat. In dergelijke gevallen hebben wij gekozen voor de grammaticaal correcte vorm. Waar het handschrift geen twijfel laat hebben wij Huizinga's gebruik, ook als het formeel onjuist is, gerespecteerd. Evidente verschrijvingen in het Nederlands zijn verbeterd en in een voetnoot verantwoord. Doorhalingen zijn alleen vermeld wanneer het doorgestreepte woord in belangrijke mate afweek. Waar nodig zijn leestekens stilzwijgend toegevoegd.

De niet-Nederlandstalige brieven worden alle aangeboden in de taal waarin ze geschreven zijn; de woorden, passages en brieven in andere talen dan het Frans, Duits en Engels zijn in de voetnoten vertaald. Kleine fouten en/of verschrijvingen in de vreemde talen zijn stilzwijgend verbeterd, bijvoorbeeld wanneer Huizinga zich in het Frans of Duits vergiste wat betreft de uitgangen of het woordgeslacht. Eigenaardigheden echter als 'examinations' in plaats van 'examens', of 'dans la forme' in plaats van 'sous la forme' zijn gehandhaafd. In zijn eerste brieven in het Frans en Duits, toen hij nog wei-

nig ervaring in het schrijven van deze talen had, lijkt Huizinga zich over neerlandismen geen zorgen te hebben gemaakt. Deze losheid in het taalgebruik accentueert het particuliere karakter van zijn brieven.

DANKBETUIGING

Bij de voltooiing van het eerste deel van de correspondentie van Huizinga wil de redactie haar erkentelijkheid betuigen aan allen die aan deze uitgave hebben meegewerkt. In de eerste plaats gaat onze dank uit naar de familie Huizinga, met name naar mr. J. Kist, die haar belangen vertegenwoordigt. Wij waarderen het zeer dat de verschillende familieleden de in hun bezit zijnde correspondentie ter beschikking van de redactie hebben willen stellen. Wij danken mw. E. Huizinga voor toestemming tot reproductie van haar moeders portret door Jan Veth. Dit portret wordt hier voor de eerste maal afgebeeld.

In niet mindere mate is de redactie dank verschuldigd aan het Prins Bernhard Fonds en aan de Stichting ter Bevordering van de Beoefening van de Cultuurgeschiedenis in Nederland onder voorzitterschap van prof.dr. M.C. Brands. Het Prins Bernhard Fonds heeft de uitgave van dit eerste deel financieel mogelijk gemaakt. Wij zijn de heer Brands erkentelijk dat hij deze uitgave organisatorisch heeft willen begeleiden en op het Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam een redactiebureau heeft laten inrichten. In het bijzonder moet hier genoemd worden de hulp bij het intikken van de brieven door drs. P. Knevel, die wij hierbij onze dank betuigen.

Voor hun adviezen en correcties zijn wij de leden van de Commissie van toezicht erkentelijk: dr. F.F. Blok, prof.dr. A.E. Cohen, prof.dr. E.H. Kossman en dr. M.E.H.N. Mout. Wij betreuren het dat dr. Blok zijn medewerking om gezondheidsredenen na dit eerste deel moet beëindigen.

Bij het aanleggen van de verzameling briefcopieën hebben wij alle hulp gekregen van de beheerders van de beide grote Huizinga-collecties. Wij danken drs. S.A.J. van Faassen en zijn medewerkers van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te 's-Gravenhage voor het ter beschikking stellen van Huizinga-brieven in de vorm van film en xeroxcopie. Voor de medewerking die wij kregen van prof.dr. P.F.J. Obbema, conservator van de afdeling handschriften van de universiteitsbibliotheek te Leiden, en van zijn medewerkers, zijn wij eveneens zeer erkentelijk.

Zonder iedereen te kunnen noemen die ons bij de totstandbrenging van deze uitgave behulpzaam zijn geweest danken wij met name: dr. Bruce Barker Benfield (Bodleian Library Oxford, corr. Allen), dr. Antoine Bodar (corr. Jolles), dr. F.G.M. Broeyer (corr. R.N. Roland Holst), Mark Derez (Universiteitsarchief Leuven, corr. Hoste), mw. Andrée Despy-Meyer (Archives Université Libre Bruxelles, corr. Pirenne), mw. P.W. Duparc-Maas (Eersel, corr. Duparc), Van Eeden-archief (UB Amsterdam), het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage (corr. Van Anrooy), Gérald Hanotaux (Le Mans, corr. Hanotaux), B. Hoekstra (corr. Kampinga), drs. K. van der Horst (UB Utrecht, corr. Geyl), prof.dr. F.W.N. Hugenholtz, de Henry E. Huntington Library (San Marino, California, corr. Turner), het Instituut Kern (RU Leiden, corr. Vogel), het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (Amster-

dam, corr. Romein), het Katholiek Documentatiecentrum (KU Nijmegen, corr. Brom), de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage (handschriftenafdeling), mr. W.R.H. Koops (UB Groningen), het Leids Universiteitsfonds, drs. W. Otterspeer (Academisch Historisch Museum Leiden), dr. Chr. Overstolz (Bazel, corr. Schwabe), het Rijksprentenkabinet (Rijksmuseum Amsterdam, corr. Veth), jhr. J. Six (corr. J. Six), de Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz (Berlijn, corr. Brugmann), de Stadsbibliotheek te Haarlem (corr. De Roos), dr. S.J. Suys-Reitsma (corr. Suys), J. Vellekoop (corr. Jolles), de universiteitsbibliotheeken te Bonn (corr. Usener) en Gent (corr. Frédéricq) en het Verwey-Archief (UB Amsterdam)

Voor de hulp bij het vertalen van de fragmenten uit de klassieke talen danken wij prof.dr. Chr.L. Heesakkers, uit het Russisch dr. M.P. van den Heuvel en uit het Sanskrit dr. A. Lubotsky en mevr. drs. H. 't Hart-Muyzenberg.

Voor zijn adviezen ten bate van de uiterlijke verzorging van het boek zijn wij dr. Johan Polak erkentelijk. Onze dank gaat ten slotte uit naar de medewerkers van uitgeverij Veen/Tjeenk Willink, in het bijzonder de heer Koos van der Bijl, die aller wensen verenigde en ook verantwoordelijk is voor de uiteindelijke vormgeving.

KALENDARIUM J. HUIZINGA

- 1872 7 december, geboren te Groningen
1897 28 mei, promotie te Groningen
1897 – 1905, docent geschiedenis aan de gemeentelijke HBS te Haarlem
1902 24 maart, huwelijk te Middelburg met jkvr. Mary Vincentia Schorer
1903 geboorte dochter Elisabeth
1903 – 1905, privaat-docent in de oudheid- en letterkunde van Voor-Indië te Amsterdam
1905 geboorte zoon Dirk
1905 – 1915, hoogleraar vaderlandse en algemene geschiedenis te Groningen; inaugurele rede *Het aesthetisch bestanddeel van geschiedkundige voorstellingen*
1906 geboorte zoon Leonhard
1908 geboorte zoon Jakob Herman
1912 geboorte dochter Hermanna Margaretha
1914 21 juli, overlijden echtgenote
28 oktober, benoemd tot hoogleraar algemene geschiedenis te Leiden
1915 27 januari, inaugurele rede *Over historische levensidealen*
1916 28 april, benoemd tot lid van de Kon.Ak.v.Wetensch. te Amsterdam
1916 – 1932, lid van de redactie van *De Gids*
1918 *Mensch en menigte in Amerika*
1918 – 1919, voorzitter van de Mij. der Ned. Letterkunde te Leiden
1919 *Herfsttij der middeleeuwen*
1920 20 maart, overlijden zoon Dirk
1924 *Erasmus*
1926 *Tien studiën*
april – juni, reis door de Verenigde Staten
1927 *Amerika levend en denkend*
Leven en werk van Jan Veth
1929 *Cultuurhistorische verkenningen*
1929 11 november, voorzitter van de Afd. Letterkunde van de Kon.Ak.v. Wetensch. te Amsterdam (tot 1942)
1930 maart – april, gastcolleges aan de Sorbonne
december – maart 1931, reis naar Nederlands Indië
1932 – 1933, rector magnificus
1933 januari, affaire plagiaat Colenbrander
april, affaire-Von Leers
9 oktober, laatste ontmoeting met André Jolles, die de vriendschap verbreekt
oktober, lid van de Commission Internationale de Coopération Intellectuelle te Parijs
1934 voordrachten aan de zomeruniversiteit te Santander (Spanje)
1935 *In de schaduwen van morgen*

- 1937 *De wetenschap der geschiedenis*
4 oktober, huwelijk te Leiden met Auguste Schölvink
- 1938 *Homo ludens*
- 1941 *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw*
geboorte dochter Laura Maria
27 november, sluiting van de Leidse universiteit
- 1942 7 augustus – 24 oktober, gijzelaar in kamp St. Michielsgestel, vestigt
zich vervolgens met vrouw en kind in De Steeg bij Arnhem
- 1943 *Mijn weg tot de historie*
- 1945 1 februari: overlijden
Geschonden wereld (postuum)

[1]

Johan Huizinga (Diekirch) aan zijn vader en stiefmoeder^{1*}

3 augustus 1894

Lieve Pa en Ma,

Het is jammer, dat we van te voren niet beter hebben afgesproken, wáar wij zoo nu en dan eens een brief poste restante konden afhalen, want U begrijpt, dat wij wel eens graag eenig bericht zouden ontvangen. We zouden nu wel kunnen bepalen, dat U p.r. Coblenz schrijft, maar het is de vraag, of we daar dan niet al geweest zijn, of ook, of we er den tijd hebben, naar 't postkantoor te gaan, want we zullen daar wel niet lang blijven. In Keulen zouden we natuurlijk wel een brief kunnen afhalen, maar dan kan U ook net zoo goed eerst schrijven, als we weer in 't land zijn. In elk geval zullen we hier en daar wel eens op het postkantoor kijken, of er soms een brief is, met goede berichten, hoop ik, omtrent gezondheid en dergelijke zaken. Om dergelijke dingen even in eens af te handelen, ik zal later nog wel schrijven, wat ik graag had, dat Ma weer naar Arnhem stuurde, want U begrijpt, dat ik, als ik daar weer kom, te ontoonbaar zal wezen, om me zoo te laten zien. Nu zal ik beginnen, wat verder te vertellen van onze reis, die bij voortduring uitstekend gaat. Van Rochefort gingen we 's morgens naar Luxemburg, zagen daar de stad, die erg schilderachtige gezichten levert van haute en basse ville aan de kanten van de Alzette, met prachtige vuile achterbuurtjes bij bruggen over de rivier. We loopen alle kerken (alles katholiek in dit land) die er een beetje oud uitzien, binnen, om te zien, of het mooi is, er zijn hier erg aardige oude kerkjes. Van Luxemburg gingen we 's middags vijf uur naar Diekirch. We zijn in 't hôtél des Ardennes, het is hier in dit land half Duitsch, half Fransch, de eigenaar is een brave Duitscher, met de brave naam van Heck, door ons gewoonlijk betiteld als Hekkie-Bekkie-Melkjelik. Het is een groot en vol hotel, wij logeeren in de dépendance, het table d'hôte telt ± 128 personen. Onze kamer is frisch en goed. Het is er eenvoudig, maar heel goed, niet eens zoo erg eenvoudig, een beste plaats, om in pension te gaan. De onmiddellijke omstreken zijn wel aardig, maar niet zoo mooi als verderop. 's Avonds toen we aankwamen was 't zoowat donker, de volgende morgen (gisteren Donderdag) deden we eerst voor 't dîner (1 uur) een wandeling in de buurt, 's middags naar Vianden, erg mooie streek, aardige ruine, typisch stadje. Maar we hadden geen tijd, er schetsen te maken, want we moesten per stoomtram terug. Daarom zijn we vanmorgen er weer heengegaan met de tram heen en terug, en ik heb er verscheiden schetsjes gemaakt, mijn schetsboek raakt al mooi vol. Het zijn hier prachtige rivierdalen tusschen rotsen of groene bergen met bosch of bouwland.

Nu begint de piano te spelen, wat mij misschien wat hinderen zal, het is hier 's avonds heel aardig, in de eetzaal wordt wat gedanst, het is er erg glad, het zijn meest Engelschen die 't doen. Hier zijn trouwens ook verbazend veel Hollanders. De eerste avond heb ik mij aan een Engelsch meisje van een jaar of 16 laten voorstellen, waar ik nu 's avonds een keer mee dans. Het is een echt Engelsch type, genaamd Miss Margaret Smith, van een uitgebreide

familie Engelschen, die hier is. Aanstonds hoop ik er nog even mee te dansen. Gisteren was het 2 Aug.,² de Hollanders hadden dus oranjelint omgedaan, wij sierden ons met een mooie Oostindische kers-bloem. 's Avonds trachtten ze enthousiast te zijn, wat³ hun natuurlijk slecht afging. Jakob⁴ en ik trachtten nog een oud Wilhelmus op touw te zetten, maar tegenover de buitenlanders maakte het Nederlandsche patriotisme toch een gek figuur. Van middag na het diner wouden we naar de ruine Brandenburg wandelen, een 1½ uur van Diekirch. We lieten ons de weg wijzen, en gingen. We kwamen een heel eind door een prachtig bosch, maar het pad liep dood, we liepen naar de rand en zagen daar een ruine. Dat is Brandenburg dachten we, we daalden met veel moeite recht een berg af, liepen door de rivier, en klommen toen naar boven. We hadden al een paar uur geloopt zoo langzamerhand en wilden wel eens rusten. Het was er prachtig mooi, maar Jakob werd erg moe (ik weet van geen moeheid door mijn tien dagen training in Arnhem). In 't eerste dorp vroegen we naar de weg en hoorden dat het Bourscheid was, wat we gezien hadden, 2 à 3 uur van Diekirch, een heel andere kant uit. We waren er nog een uur vandaan, maar 't was een land, waar anders niemand komt, we moesten er dus heen. Over een nare chaussée door 't bouwland op een soort plateau of hoogvlakte liepen we door een winderige, natte regenbui voort, toen ik voor me niets meer zag dan een berg die weer naar beneden ging en regenwolken, en ik Jakob doodmoe met het gezicht dat hij heeft, als hij een zware dag heeft gehad, naast mij zag lopen, werd ik wel wat moedeloos, maar gelukkig rees op eens Bourscheid op een berg, dorp en slot, weer voor ons op. We liepen er heen, dronken er een halffleschje heerlijke landwijn, hadden geen tijd meer, om 't slot te zien, liepen in een vaartje ½ uur bergaf naar 't stationnetje Michelau en kwamen nog voor 't souper (8 uur) weer in Diekirch per trein door veel tunnels. Morgen vroeg gaan we naar Echternach.

Adieu, groet Hemmi.⁵

Uw liefh. Han

Ik heb dit op mijn knie geschreven, maar U zult het wel kunnen lezen. H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Dirk Huizinga (1840-1903), hoogleraar te Groningen in de fysiologie en histologie 1870-1901; huwde in 1866 Jacoba Tonkens (1841-1874), hertrouwde in 1876 met Harmanna Margaretha de Cock (1847-1910).

2. De verjaardag van koningin-regentes Emma.

3. In het origineel staat: want.

4. Huizinga's oudere broer Jakob (1870-1948), student medicijnen te Groningen.

5. Huizinga's halfbroer Herman Gerard Huizinga (1885-1903).

[2]

Johan Huizinga (Leipzig) aan Jan Veth^{1*}

17 november 1895

Weled. Heer,

Op Uw voorstel de serie teekeningen,² die ik U zond, te verkleinen, antwoord ik U, dat mij dat niet geschikt voorkomt; ook heb ik uit Uw brief niet recht begrepen, of U daarmee bedoelt, dat ze door een mechanische reproductie tot op een vierde der grootte zouden worden teruggebracht, of dat ik ze alle in kleiner formaat zou moeten overteekenen, waartoe ik tijd nog lust heb. En bij verkleining zouden ze zéker niet winnen. Wilt U dus zoo goed zijn, die zaken aan mijn adres te Groningen terug te zenden?

Uw tweede voorstel lacht mij wel aan, ik kende de *Kroniek*³ zeer goed, voor het toegezonden exemplaar mijn dank. Hieromtrent wou ik echter nog wel een paar inlichtingen, hoofdzakelijk over het op steen teekenen. U zult waarschijnlijk gemerkt hebben, dat al mijn teekeningen eerst met potlood dun geschetst zijn, dat is geloof ik, eigenlijk niet de rechte manier van pen-teekenen, maar ik heb mij die uit gebrek aan een vaste techniek aangewend. Kan ik dat ook op een steen doen? Ten tweede: met welk soort pennen teekent men op steen? Een bezwaar zal misschien wezen, dat ik niet gemakkelijk van hier uit ze zou kunnen versturen.

Een tweede bezwaar, dat U misschien politieke satiren of anderszins actuele zaken van mij verwacht; wat U niet moet doen, aangezien de gebeurtenissen van den dag mij gewoonlijk volkomen ontgaan. Wanneer de *Kroniek* genegen zou zijn, een willekeurige inval, in mijn genre uitgevoerd, op te nemen⁴, dan zal ik zeker niet aarzelen, mijn producten eventueel aan Uw goedkeuring voor te leggen. Ik vrees echter, dat ik in de eerste maanden tot teekenen niet veel tijd zal hebben. Toch had ik wel gaarne van U hierop voorlooppig eenig antwoord. Mijn adres is: Leipzig, Kurprinzstrasse. 12ⁱⁱⁱ.

Hoogachtend Uw dw.

J. Huizinga litt. docts.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Jan Veth (1864-1925), schilder, dichter en kunstcriticus; mede-oprichter van *De Kroniek* en in de eerste jaren een der voornaamste medewerkers.

2. De historische spotprenten die na Huizinga's overlijden door C.T. van Valkenburg zijn uitgegeven: J. Huizinga, *Keur van gedenkwaardige tafereelen uit de vaderlandsche historien* (Amsterdam 1951).

3. Het eerste nummer van *De Kroniek. Een algemeen weekblad* van P.L. Tak verscheen op 1 januari 1895.

4. Er zijn geen illustraties van Huizinga in *De Kroniek* verschenen.

[3]

Johan Huizinga aan zijn vader en stiefmoeder*

[september 1897]¹

Lieve Ouders,

Ik was van plan geweest, eerst Zaterdag te schrijven, om de bevindingen van een heele week doceeren ineens te kunnen mededeelen, maar na Uw aangename brieven van vanmiddag, zet ik mij er nu nog maar toe; het is theetijd, en ik ben alleen. Tot nu toe is alles vrijwel naar wensch gegaan, met de stem bepaald zeer goed, het kost mij geen moeite drie uur op een morgen (met een uur pauze) te spreken; in de nu afgelopen dagen is ook afneming van hersenvermoeidheid en agitatie te constateeren; de eerste dag was ik het tweede uur mijn zinnen een beetje kwijt; dat wordt nu al veel beter. Er is nog geen sprake van wanorde, maar men zegt, dat het in de eerste tijd altijd wat kalm gaat; intusschen heeft men dan de gelegenheid, zich gezag te verschaffen en zelf op zijn gemak te raken. In de meeste klassen zal mij dat wel gelukken; de oudere jongens, die van de tweede, en de recidivisten van de eersten, die samen een klas vormen, zijn beter dan de kleintjes, dat speelsche lachzieke aapjes zijn, aardige jongens meest wel, maar nog niet aan het middelbaar régime gewend. Dat is evenwel niet zoozeer aan mij te wijten, althans Van Eldik² vindt het ook zoo. Wat die Maandag betreft, dat is een middag van ½2. tot 4, telkens 50 minuten. Deze keer heeft de directeur,³ voorziende, dat ik wel moe zou wezen, de klas van het derde uur naar huis laten gaan, wat ik erg geschikt vond. Morgen komt nu de kwade dag van 5 uur. De collega's ken ik natuurlijk nog weinig; er lijken geschikte lui bij. Van Eldik blijft mij best bevallen, het gaat hem ongeveer evenals mij met het doceeren, goede hoop maar nog geen vastheid. 's Morgens hebben wij beiden nog een vrij wee gevoel in de maag. Ik ben zeer gezond; de lucht is voor mij hier bepaald heel goed, van verkoudheid geen spoor, ofschoon altijd open ramen; als ik buiten kom, vind ik het ademen een positief genot, het is de gemengde zee en boschlucht zeker. Gistermiddag fietste ik even naar Zandvoort, een mooie gelegenheid, om je vol lucht te zuigen. Tusschen haakjes, vanmiddag heb ik een sigaret gerookt! ik vond het om niet veel van te zeggen. 's Avonds ben ik natuurlijk wel moe, en kan niet heel veel meer werken, maar gelukkig heb ik nog vrij wat in 't voren, desnoods ga ik in 't eerst wat langzamer vooruit. De eerste les is het zwaarst, dan moet je 't heele uur vertellen; als er maar eerst te overheeren valt, krijg je het uur wel klein. Als ik te dicteeren sta: dubbel punt, nieuwe regel, want zoo moet het wel, voel ik mij erg vulgair, maar om 12 uur troost mij dan weer het idee: nu heb ik weer *f.* 3 verdiend. Overigens eet en slaap ik goed, 's avonds om half elf kom ik thuis van een omgewandeld grachtje, ga dan nog wat op mijn kamer zitten, drink een fleschje bier en lees een sprookje van Andersen, en ga dan naar bed. De slaapkamer is heerlijk, de oude huizenlucht, die in de voorkamers nog niet geheel weg is, zonder hinderlijk te zijn, is daar in 't geheel niet. Om half acht sta ik op. Bij de zending van Vrijdag komen hoop ik, badhanddoeken; ik vond er maar een in de koffer. Ik vind het heel prettig, terstond zoo eens iets te krijgen. Van-

middag vond ik, even thuiskomende, Uw brief, las die, en zag mevr. V.d. Ley en Betsy op de stoep staan, zij zaten een poosje bij mij. Toen ontmoette ik op de stadsbibliotheek Uhlenbeck,⁴ en sprak met hem zeer wijze woorden. Ik doe de brief van Jakob hier weer bij; hij is heel aardig geschreven, maar erg plezierig is dat volk voor hem toch niet.⁵ Ik denk a.s. Zondag naar den Haag te gaan; zou het ook te vrij wezen, wanneer ik er Zaterdags al heen ging? Misschien ga ik ook pas Zondag, of misschien doe ik ook iets anders. In ieder geval schrijf ik 't hun natuurlijk eerst. De oude Van Maas⁶ is een befaamd krantendichter, hij heeft een werkelijk merkwaardige burgermans fluxdebouche, maar dringt zich niet op. 's Zondagsmorgens speelt hij op een orgeltje. – Ik denk niet dat ik morgenavond aan Jakob zal kunnen schrijven. Waarschijnlijk schrijf ik U Zaterdag weer. Nu moet ik nog vlijtig aan het prepareren voor morgen. Groet Hemmi, tante Jans, Katr., Geesje, Das.

Uw H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. De brief is in het origineel gedateerd: Woensdagavond 7^{1/2} [19.30 u.].

2. Anthony van Eldik (*1869), leraar wiskunde, evenals Huizinga met ingang van september 1897 werkzaam aan de HBS te Haarlem.

3. De natuurkundige Hotze Brongersma (1840-1922).

4. C.C. Uhlenbeck (1866-1951), hoogleraar Sanskrit te Amsterdam 1892-1899, hoogle-
raar oudgermaanse talen te Leiden 1899-1926.

5. Jakob Huizinga was in het voorjaar van 1897 vertrokken naar Transvaal als arts in dienst van de Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Spoorweg Maatschappij.

6. Huizinga woonde in 1897-1898 op kamers bij de familie Van Maas, Korte Spaarne 15 te Haarlem. De zakenman J.J. van Maas was auteur van talrijke vaderlandslievende verzen, meest over de geschiedenis van zijn woonplaats.

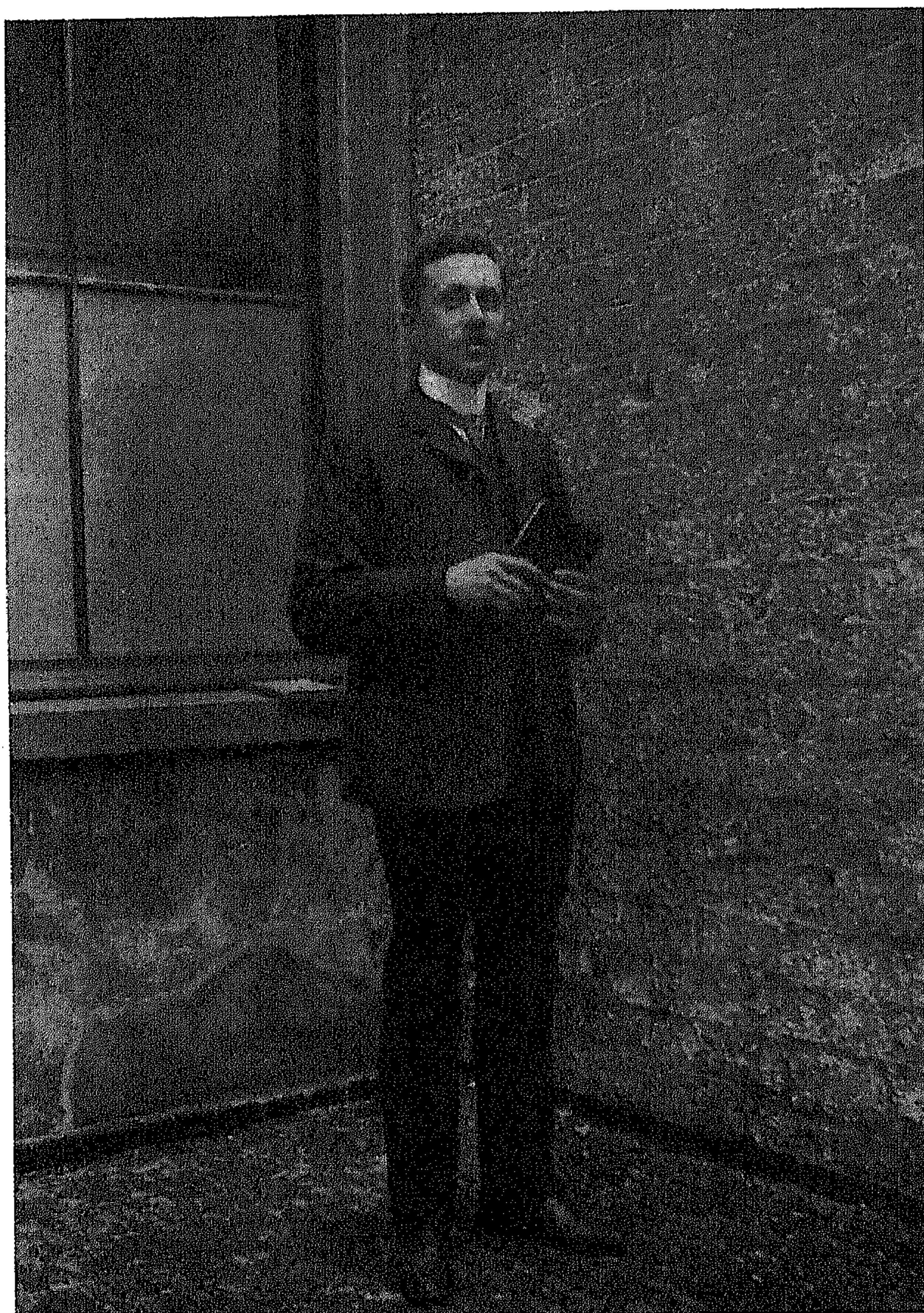
[4]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*

10 november [1897]

L. O.,

Ik had wel gedacht, dat U weer naar een brief zoudt uitzien, en telkens al het plan, ermee te beginnen. Dat het al veertien dagen geleden was, dat ik het laatst schreef, had ik niet gedacht. In 't vervolg zal ik een vaste avond in 't laatst van de week nemen, om te schrijven, dan ontkomt het me niet weer zoo. Nu heb ik het in den laatsten tijd erg druk, met prepareren, corrigeren enz., op 't oogenblik zit ik met twee snoode knapen in het schoollocaal, waar ze hedenmorgen gomelastiek op de kachel hebben gelegd, waarvoor ze nu bij schoonen Woensdagmiddag terug moeten komen om te schrijven. Eerst zal ik Uw vragen even beantwoorden: bij mevr. Modderman ben ik onlangs, ik geloof, Zaterdag voor een week, op een avond een poosje geweest; eerst was het me telkens doorgestaan, en na dien tijd heb ik het U nog niet geschreven. Zij was toen niet bijzonder terneergeslagen; wel was het natuurlijk een voortdurende zorg, maar ik kreeg niet de indruk, dat ze de zaak zoo ernstig meer inzag, als toen eerst had geschenen. Zij had toen getelegrafeerd, omdat zij dacht, dat de medici 't zelf niet wisten. Binnenkort zal ik er nog

*Huizinga als geschiedenisleraar op het schoolplein
van de HBS te Haarlem, omstreeks 1900.*

wel eens heengaan. Mevr. Siccama zal ik nog heden een condoleantiebericht sturen. Met de laatste mail kreeg ik van Jakob een kort berichtje, van de overplaatsing stond er niets in; wat hoop ik, dat dat zonder tegenstand door de heeren zal worden aangenomen; het zou bijzonder mooi zijn, en vooral in de tegenwoordige omstandigheden zoo'n heerlijke afleiding, om daar in een dragelijke omgeving in een drukke hospitaalpraktijk te komen, want dat vindt hij toch zonder twijfel de plezierigste werkkring. En dan heeft hij daar Bientje en Mesdag, en gelegenheid, nog veel meer menschen te spreken. Ik hoop, dat we binnen kort het stellige bericht van hem vernemen. Hij zal dan, nu hij toch al eens bij mevr. Plate¹ in consult geweest is, ook wel mooi wat particuliere praktijk krijgen. Ik ben begonnen, voor hem een dergelijk gezicht uit mijn raam te teekenen, als ik U zond, maar dan rechtuit, daar staat een oud torentje en een rijtje trapgevels; maar ik heb het door de groote drukte nog niet af kunnen krijgen. Nu ik met Uw oudste klaar ben, mag ik wel eens over den jongsten beginnen, en U hartelijk feliciteeren met zijn verjaardag; ik hoop, dat hij mijn brief en pakje gekregen heeft; ik denk, dat hij zulke bonte snorrepijperijen altijd wel op zijn eigen kamer gebruiken kan; het wordt langzamerhand moeilijk, eens iets aardigs te vinden; aan speelgoed ontgroeit hij al, en altijd soldaten en boeken wordt vervelend. Als hij nu maar een goed sportsman wordt, beter dan zijn broers, komt er nog een heerlijke voorraad, van mooie cadeau's op 't gebied van cricket-bats, voetballes, en dergelijke voorwerpen. Nu ik toch over cadeau's bezig ben, zal ik nog even iets schrijven, waar U mij bij voorkomende gelegenheid nog eens mee zoudt kunnen verblijden: een theekopje van fijn blauw porselein, niet van kantoorafmeting, maar van gewone grootte. Ook wil ik graag nog eens een plaid hebben, zooals Jakob er een heeft, maar die kun je misschien hier in ruimer keus krijgen dan in Gr.² Het portret van Jakob en zijn omgeving, waar U van spreekt, heb ik nog niet gekregen; het komt zeker als drukwerk achterna? Het gaat mij goed; ik ben heel gezond, slapen en eten doe ik met virtuositeit; op de school is het een levendige, doch gansch niet wanhopige strijd om het gezag. Naar ik hoor, laat de directeur zich zeer gunstig over V. Eldik en mij uit. Maar het rechte is het toch nog niet. Verleden week werd het mij wat machtig; toen begon het mij wat te irriteeren, maar nu heb ik het weer met vernieuwde kracht aangepakt. Het blijft een groote inspanning altijd, en niet steeds met even veel succes. Maar op den duur komt het wel in orde. Mijn collega en tafelgenoot Günther³ bemoedigt mij op dat punt zeer, en hij heeft nog al wat ondervinding. Zooals bij zooveel dingen brengen al de verschillende raadgevingen, die je krijgt, je meer in de war, dan vooruit. Langzamerhand moet je zelf je methode vinden, en je nooit anders voordoen, dan je bent; zoo kan ik mij b.v. niet kwaad maken, en tracht altijd een uit-de-hoogte opgewekte toon te bewaren. – Ik wil wanneer het niet hoognoodig is, hier niet weer de Zondagmiddagen alleen doorbrengen. De laatste keer heb ik mij toch zoo verveeld. Wat is het hier toch een prachtig voordeel, dat je zoo vlak bij Amsterdam, den Haag en Leiden bent. Ik kom haast elke week wel even in Amsterdam; er is zoo licht een aanleiding. a.s. Zondag krijg ik Piet de Groot,⁴ (die niet naar Indië gaat, maar hier een betrekking

krijgt, d.w.z. in Amsterdam, aan dezelfde bank, waar Felix ter Horst⁵ ook werkt) bij mij, en ik ga dan met hem in Amsterdam eten. Zondag voor een week heb ik een groote fietstocht gedaan, naar Hoorn; een alleraardigste rit, bij prachtig weer. Ik heb nooit zoo iets vreemds gezien als die Zaan- dorpen Assendelft en Krommenie, met al die grasgroene bruggen en hui- zen. In de verte passeerden wij o.a. ook Knollendam, daar heeft grootpa immers nog gestaan?⁶ Van Edam en Monnikendam, waar we op den terug- weg door kwamen, heb ik naar mijn zin niet genoeg gezien; want mijn ge- zelschap wou daar niet blijven, en ik moest mij daarnaar schikken. Ik zit mij te bedenken, of er nog meer te schrijven valt, maar er valt mij niets van eenig belang meer in. Ja toch nog van dit aardsch belang, dat Uw eet- waren laatst met veel smaak opgegeten zijn. Zoo'n paar hoofdkazen zijn bij de koffie een aangename toekost. Nu zal ik den volgenden week Don- derdag of Vrijdag weer schrijven. Ik hoop, dat Pa zich goed houdt, en wensch U het beste.

Uw H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Echtgenote van C.L. Plate (1843-1935), bedrijfsleider van de N.Z.A.S.M. te Preto- ria.
2. Groningen.
3. A.H. Günther (*1860), leraar Duits aan de HBS te Haarlem.
4. Petrus Hofstede de Groot (1870-1949), studievriend van Huizinga, later directeur van de Amsterdamsche Bank N.V.
5. F.R. ter Horst (1870-1940), schoolvriend van Huizinga, tot 1906 directiesecretaris van de Amsterdamsche Bank N.V., nadien gedelegeerd commissaris van uitgeverij J.B. Wolters te Groningen.
6. Huizinga's grootvader Jakob Huizinga (1809-1894), doopsgezind predikant, was van 1832 tot 1835 werkzaam te Knollendam.

[5]

Johan Huizinga (Haarlem) aan Jan Kalf^{1*}
8 maart 1898

Amice,

Met de tweesylbige wortels ben ik nu juist niet intiem. Het eenige wat ik erover gelezen heb, is dat, wat Bechtel ervan zegt in 'Hauptprobleme'² enz., en dat zal in deze virulente wetenschap wel verouderd zijn. Aan positieve ge- leerdheid daaromtrent ontbreekt het mij dus zeer zeker, aan lust om je van dienst te zijn natuurlijk in het geheel niet. Mocht je zooveel vertrouwen stel- len in mijn linguïstieke speurneus, dat je denkt, dat ik, wanneer je mij de lit- teratuur meebrengt, er in korten tijd achter zal kunnen komen, dan ben ik volkomen bereid, maar ik mag je niet voorspellen, dat ik hier over een onder- werp, zooals ik in drie jaar niet meer onder oogen gehad heb, en dat mij niet meer interesseert, je in de juiste of liever in de Uhlenbeck welgevallige rich- ting zal wijzen. Wanneer je hoopt door een gesprek erover iets wijzer te zul- len worden, kom dan b.v. Dinsdag 15, trein 1.57, dan zal ik je afhalen. Ook

buiten die kwestie om zou mij een bezoek van je zeer verheugen. Meld mij dus nog even, of je komt.

Met groete,
t.t. J. Huizinga

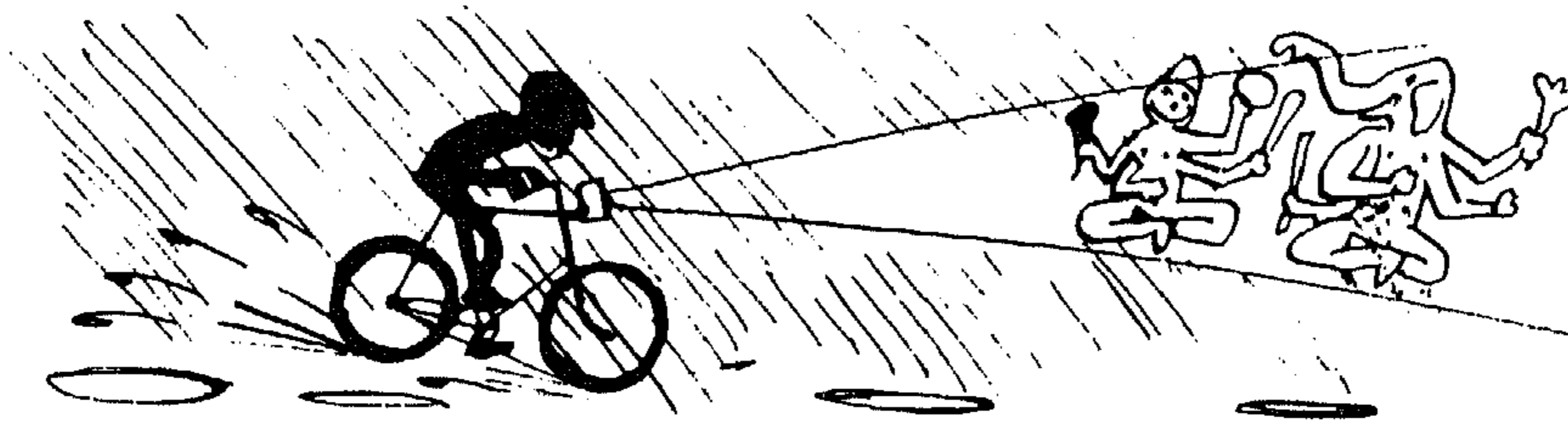
* Origineel: Leiden, UB.

1. Jan Kalf (1873-1954) schreef in *De Kroniek* over toneel, kunstnijverheid en architectuur, studeerde gedurende enkele jaren Nederlandse taal- en letterkunde te Amsterdam en was vanaf 1898 werkzaam bij het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst. Sedert 1903 secretaris van de 'Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een Inventaris en eene Beschrijving van de Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst'; van 1918 tot 1939 directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg.

2. Friedrich Bechtel, *Die Hauptprobleme der indogermanischen Lautlehre seit Schleicher* (Göttingen 1892). Bechtel (1855-1924) was sedert 1895 hoogleraar vergelijkende taalwetenschap te Halle.

[6]

Johan Huizinga en H.D. Tjeenk Willink¹ aan J.Ph. Vogel^{2*}
18 juni 1898

Zijt gij alweg overgekomen?

*Tjeenk
Huizinga*

Haarlem, 18 juni 98.

* Origineel: Leiden, Instituut Kern.

1. Herman Diederik Tjeenk Willink jr. (1872-1945), uitgever. In Haarlem was Huizinga regelmatig te gast bij het gezin van diens vader, de uitgever H.D. Tjeenk Willink sr., die een studiegenoot was geweest van Dirk Huizinga.

2. Jean Philippe Vogel (1871-1958), sanskritist, privaat-docent te Amsterdam 1898-1899, daarna werkzaam als archeoloog in Britsindische gouvernementdienst; hoogleraar Sanskrit te Leiden 1914-1939. In 1898-1899 volgde hij samen met Huizinga een privatisimum bij Hendrik Kern in Leiden.

[7]

Johan Huizinga (Haarlem) aan Karl Brugmann^{1*}

9 oktober 1898

Sehr geehrter Herr Professor,

Hierbei sende ich Ihnen einen Artikel² zur gefälligen Aufnahme in den 'Indogermanischen Forschungen'. Gestatten Sie mir, als *captatio benevolentiae* mich in Ihre Erinnerung zurückzurufen. Im Wintersemester 1895-1896 studierte ich in Leipzig, hatte das Vergnügen, einen Teil Ihrer Vorlesungen über Lateinische Grammatik zu hören, habe mich dann aber während dieses Aufenthaltes anderen Studien unter der Führung der Professoren Herren Leskien³ und Windisch⁴ zugewandt, und bin dadurch von der rein sprachvergleichenden Arbeit abgehalten worden.

Weiteres über den zugesandten Beitrag brauche ich hier nicht zu sagen; es wird sich aus der Lesung zeigen. Ich beabsichtige diesen zu verfolgen durch mehrere semasiologische Einzelstudien. Hoffentlich wird der etwas revolutionäre Charakter meiner kleinen Schrift an sich kein Grund zur Abweisung sein. Aus dem Stücke selbst geht ebenfalls hervor, warum ich es gerade Ihrer Zeitschrift zuschicke.

In Abwartung Ihres Urteils,

Hochachtungsvoll ergebenst,

J. Huizinga

* Origineel: Berlijn, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz.

1. Karl Brugmann (1849-1919), hoogleraar vergelijkende taalwetenschap te Leipzig sedert 1887, leider van de school der 'Junggrammatiker'; richtte in 1892 het tijdschrift *Indogermanische Forschungen* op.

2. "Ueber die Vernachlässigung der Wortbedeutung in der vergleichenden Sprachwissenschaft". Het artikel is niet gepubliceerd.

3. August Leskien (1840-1916), sedert 1876 hoogleraar Slavische talen te Leipzig; Huizinga volgde 1895-1896 zijn colleges over het Litouws, en werd door hem geadviseerd bij de studie van het Russisch.

4. Ernst Windisch (1844-1918), indoloog en keltoloog, sedert 1877 hoogleraar Sanskrit te Leipzig; Huizinga bezocht ook zijn colleges over de oudierse taal- en letterkunde.

[8]

Johan Huizinga (Haarlem) aan Herman Huizinga*

10 november [1898]

Beste Herman,

Je verkleinde naam moet nu maar eens ophouden; als latijn en algebra leerend man gaat dat niet meer. Wel gefeliciteerd, vind je het nog plezierig, om jarig te wezen, of word je daar al te groot voor? Ik durf niet te denken aan het sturen van tinnen krijgslieden of een bromtol (stel je voor!) en heb daarom een deftig, en naar ik hoop, nuttig cadeau gekozen, tot berging van papieren, onderlegging en vloei. Ik ga binnenkort verhuizen, zooals ze je wel verteld zullen hebben; schuin tegenover het Koloniaal Museum¹ kom ik nu te wo-

nen. Daar moet je me later ook maar eens komen opzoeken. Ik heb geweldig koude handen; daarvan beven de letters zoo. Daarom scheid ik er uit, veel groeten aan Pa en Ma. Tu autem, optime frater, cum cane carissimo qui dicitur Dashond, vale!²

H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Thans de provinciale griffie.

2. 'Maar jij, beste broer, met de dierbare hond die dashond genoemd wordt, gegroet!'

[9]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*

10 november [1898]

L. O.

Hartelijk gelukgewenscht met Hemmi's verjaardag. Die zal hem nu nog wel verscheiden keer thuis vieren, voor ons is dat uit. Ik beantwoord eerst even de kwestie van de kastjes: als dat eerste kastje, waar U van spreekt, klein en geveerd, dat op de middelkamer staat, groot genoeg is voor mijn linnengoed wil ik het graag hebben. De commode's en de kleerkast lijken mij minder geschikt. Wil U het eerste dan Zaterdag nog wegsturen, dat ik het Maandag heb? aan het adres Dreef 4 natuurlijk. Dinsdag ga ik over, de drukte komt dus nu. Gisteren was ik weer bij Posthumus Meyjes¹, die beval voortgaan met doorblazen, spreekoefeningen en aanwending van een zwakke faradische stroom. Misschien kan mijn physische collega mij er een leenen of hebt U soms een apparaatje ervoor? Ik moet er zelf een leenen om de dokter uit te sparen. Aangezien de keel nu al heel goed is voor zijn doen, zal hij dan wel extra best worden; Meyjes zei, dat het wel goed was, dat ik er mee gekomen was. Ik heb tante Sien² even opgezocht, die was in haar schik, omdat Hein³ een betrekking bij Nyhoff in den Haag had gekregen. Zij vertelde mij, dat tante Katrien⁴ schreef dat er van Jakob een klein briefje was gekomen. Nu we moeten vooreerst maar niet op veel nieuws van hem rekenen; hij moet het wat laten bezinken.

Om op Ma's vraag omtrent Chris⁵ te antwoorden, ik ben blij, dat U het terstond voor onzin hebt gehouden, wat het is. Het is meer een lasterpraatje dan een mal-à-propos. Niemand die zijn verstand heeft kon uit de opmerking van hem, dat hij b.v. zijn zwager Noyon⁶ dankbaar was voor de steun in den tijd voór het engagement publiek mocht worden, een belediging voor mevr. v. R. destilleeren, en zij zelf heeft dat blijkens haar vraag aan mij om daar nog aan te komen en wat ze toen zei, allermint gedaan. Toch zal waarschijnlijk die opmerking er aanleiding toe gegeven hebben. Ik vind het nog al onbeschaamd van de menschen die Û naar mijn meening hebben gevraagd; als U ze dat uit mijn naam zeggen wilt, mag het wel.

Hoe is Pa's gezondheid? En is Nienhuis⁷ weer beter? Veel groeten! Zoodra ik ingericht ben, een uitvoerige beschrijving.

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Willem Posthumus Meyjes (1861-1933), keel-, neus- en oorarts te Amsterdam en privaat-docent aan de universiteit aldaar; publiceerde o.a. *Spraak oefeningen bij de behandeling van den chronischen larynx-catarrh, ontstaan ten gevolge van 'verkeerd' spreken* (Haarlem 1898).
2. Sina Huizinga (1848-1901), jongste zuster van Huizinga's vader, weduwe van de doopsgezinde theoloog Hendrik Koekebakker (1847-1890).
3. Hendrik Koekebakker jr. (1877-1927) bleef tot aan zijn dood werkzaam als firmant bij uitgeverij Nijhoff.
4. Katrina Abella Huizinga (1846-1900), tweede zuster van Huizinga's vader.
5. Christiaan Theodoor van Valkenburg (1872-1962), studievriend van Huizinga, arts te Dieren, later gevestigd als zenuwarts te Amsterdam, was op 30 september 1898 in het huwelijk getreden met Wilhelmina Adriana van Royen.
6. Tarquinius Johannes Noyon (1849-1929), procureur-generaal bij de Hoge Raad.
7. L. Nienhuis, amanuensis bij het Physiologisch Laboratorium te Groningen.

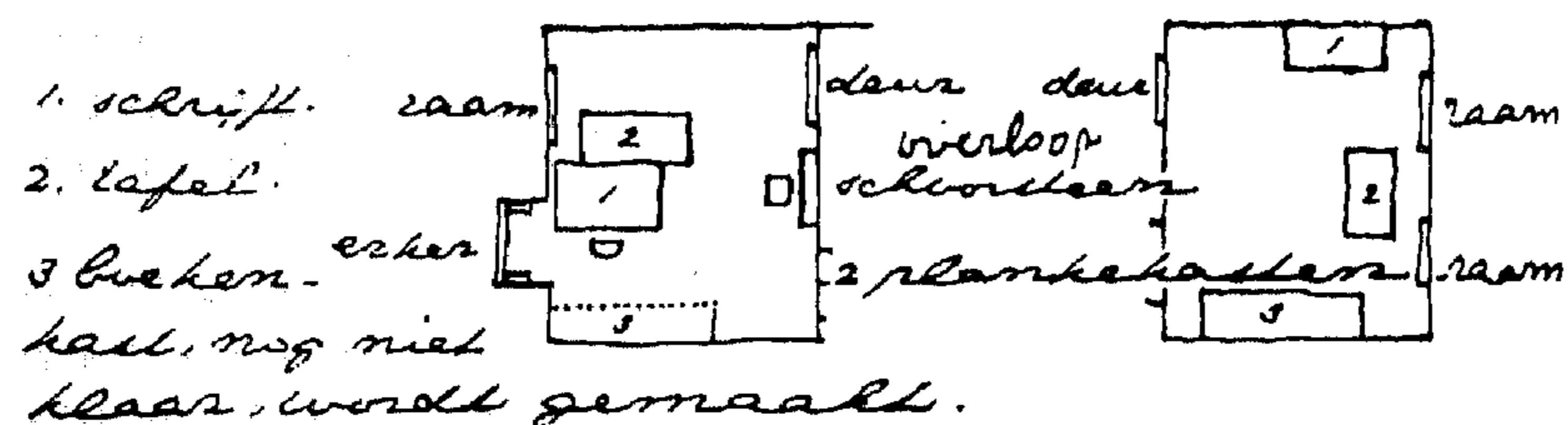
[10]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*

15 november 1898

L. O.

Vandaag ben ik op mijn nieuwe kamers geïnstalleerd en zal overgaan tot de beschrijving daarvan. Ze vormen in veel opzichten een tegenstelling tot de vorige; van de familie Maas ben ik in vriendschap gescheiden; zij hebben mij steeds uitstekend bediend. De buurt waar ik nu woon, herinnert U zich, U vondt hem toen bijzonder mooi, ik ook. Het huis is een nieuwerwetsch met veel glas. Mijn zitkamer voor is wat meer dan 4 bij 3 M., dus niet groot. Een gewoon raam en een erker. Ik heb hem heelemaal behangen met het groene goed van onze tentoonstellingen,¹ en daar mijn prenten opgeplakt. De schrijftafel staat midden in de kamer, en de gewone tafel ertegen aan, zoo:

Gordijnen en kleed zijn in overeenstemming met het bekleedsel; ik brand er gas, dat is toch wel gemakkelijker dan petroleum, en met de studeerlamp met gloeilicht alleen heb ik licht genoeg. Tegenover de voorkamer is de slaapkamer, ruim en frisch, uitzierend op tuintjes, huizenachterkanten, en een stuk van den Wagenweg.

1 linnenkast, 2 waschtafel, 3 ledikant, in de muur 2 hangkasten. Alles is netjes en aangenaam. De menschen lijken geschikt;² daar is natuurlijk nog niet veel van te zeggen; het is zaak, om een beleefde en vriendelijke maar niet familiäre verhouding te hebben. Mevrouw Doyer schijnt flink. Zij hebben

volwassen zoons, die de wereld in gaan of al zijn, en een dochtertje van 15 jaar. Ik zal binnenkort eens een stuk of wat blikken trommeltjes terugsturen met een hoop noodlijdende sokken erin. Het faradisch apparaat kan ik waarschijnlijk van collega Heringa³ leenen. Aan de Meihuizen's⁴ heb ik een telegram gestuurd, dat vind ik bij zulke gelegenheden de gemakkelijkste en treffendste hulde.

Het is naar, dat ik zoo vaak moet hooren, dat Pa veel pijn heeft, maar het is ook een beroerd jaargetij. In afwachting van nieuws uit Z.Afrika,⁵ met veel groeten,

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. De tentoonstellingen van eigentijdse kunst die Huizinga met enkelen van zijn vrienden in 1895-1896 in het Gronings Museum had georganiseerd.
2. Het echtpaar Doijer-Hoekstra bij wie Huizinga kamers had gehuurd.
3. P.M. Heringa (1851-1915), leraar natuurkunde.
4. Verwanten van Huizinga te Groningen.
5. Van zijn broer Jakob.

[II]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*

11 januari [1899]

L. O.

Sedert Zondagavond ben ik hier weer terug, en alles gaat zijn gewone gang. In Dieren¹ trof ik nogal tamelijk mooi weer. Ik wou wel, dat het wat kouder werd; 't is hier precies voorjaar, wat op zichzelf wel goed, maar nu nog niet gewenscht is. Ik moet altijd na een vakantie weer wat aan het kamerleven gewennen; eigenlijk is het toch een onbevredigend bestaan; je weet soms niet, waarvoor je eigenlijk hier bent. Maar met wat werken kun je gelukkig dat gevoel nog al op den achtergrond houden. Gisteren kreeg ik het Woordenboek terug; het is heel goed gebonden in deftige zwarte banden, en prijkt nu in de boekenkast.

Ik ben boos geworden, toen ik gisteren n.b. een rekening van Groenewold kreeg voor de versiering van de zaal bij Prins bij mijn promotie, 28 Mei '97! Is hij daarmee soms ook bij U geweest? Natuurlijk weet ik niet, of het betaald is; het is *f.* 17,50, ook veel te duur bovendien. Als Prins het niet betaald heeft, (gewoonlijk gebeurt dat niet), wat U waarschijnlijk wel van hem vernemen kunt, zoudt U dus de kwitantie moeten hebben. Als dat niet het geval is, is het waarschijnlijk niet betaald, maar dan moet hij, vind ik, voor zijn verregaand onhebbelijke manier om daar twee jaar mee te wachten, nl. Groenewold, zelf ook nog maar twee jaar wachten, of de kosten van een deurwaardder maken. In ieder geval moet U het hem niet betalen, en hem maar stil laten wachten, tot hij weer iets van zich hooren laat. - Nu nog iets over geld; Stuurt U mij Meyer's schoenebeer bij gelegenheid?

Wat vreemd, dat Jakob nu al weer zwijgt. Erg lang duurt de schrijffijver niet bij hem, maar ik vind geen aanleiding, om erom aan depressie te den-

ken; de drukte wordt hem nog al gauw voor 't schrijven te machtig.

Hoe is het bezoek-Katrientje geweest; niet te druk?

Toen ik thuiskwam, merkte ik, dat de zinkstaaf van mijn elementje de heele vacantie had staan soppen, maar hij had zich er nog al goed onder gehouden. - Nu, 't nieuws is op; hebt het heel goed, groeten aan Hemmi.

Uw H.

Op het kleine tafeltje in Pa's kamer had ik dat kale portret van Jakob en een hoopje postzegels die Hemmi dubbel had, liggen. Ik dacht, dat ik ze ergens ingedaan had, maar ik kan ze nergens vinden. Zijn ze achtergebleven? H.

* Origineel: Leiden, UB.

i. Woonplaats van C.T. van Valkenburg.

[12]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*

17 januari [1899]

Lieve Ouders,

Vanmorgen kreeg ik Uw brieven, dank voor het zenden van portret en postzegels; de laatste zijn voor een vriendje onder mijn leerlingen. De brief van Jakob is opgewekt; een groot schrijver wordt onze broeder in Afrika nooit; laat ons in 't vervolg maar blij zijn, als we althans goede, zoo ook korte berichten krijgen. Van U zelf stond in de brieven niets, dus zal ik maar denken, dat dat niet te veel te wenschen overlaat. Groenewold moet minstens tot Paschen wachten, of nog liever tot hij weer maant; 't zou mij niets verwonderen, als hij 't zelf niet meer wist, en 't maar eens probeerde; misschien hebben we 't al lang betaald.

Zaterdag was het bal in Hillegom; ik heb me er goed geamuseerd. Het slag menschen daar, allemaal Van Waveren geheeten, doet mij sterk aan Veen-dammers denken, zelfde lawaaiige, min of meer protzige bonhommie. De Resink's zijn natuurlijk zoo niet, met hen en aanverwanten heb ik me ook 't meest opgehouden. 't Duurde tot half zes; ik logeerde in 't hôtel, en had mij geëxcuseerd van de nafuif den volgenden dag. - a.s. Zaterdag kan ik weer dansen, als ik wil, op een fuif van een wielrijclub; ik weet het nog niet, of ik erheen ga.

Na veel probeeren en drukken ben ik begonnen mijn tweede duitsche tijdschriftartikel¹ te schrijven. Vanmiddag kwam de jonge Krelage², een kennis van de societeit,³ mij vragen, of ik hem les in 't Russisch wou geven; hij moet in 't voorjaar naar Petersburg als afgevaardigde van de bloembollen; zijn vader is de bollenkoning. Ik heb hem gezegd, dat ik er zelf niet veel van wist, maar hem wel vooruit wou helpen ermee, dus begint dat de volgende week.

't Is gemeen weer tegenwoordig, het hagelt en waait hier vandaag zoo nu en dan. Groeten aan Hemmi en tantes.

Hebt het goed!

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. "Lautwiederholende Wortbildung"; ook dit opstel is niet gepubliceerd.
2. E.H. Krelage (1869-1956), bloembollenkweker en -handelaar te Haarlem, later voorzitter van de Koninklijke Vereniging voor de Bloembollencultuur; publiceerde verscheidene werken over de geschiedenis van de bloembollenteelt in Nederland.
3. Sociëteit 'Trou moet blycken' te Haarlem; Huizinga was lid van 1898 tot 1902.

[13]

Johan Huizinga (Haarlem) aan Karl Brugmann*

30 januari 1899

Sehr geehrter Herr Professor,

Erlauben Sie mir, Ihnen meinen besten Dank zu sagen für Ihren ausführlichen Brief vom 11 Okt. '99.¹ Die Richtigkeit Ihrer Bemerkung, ich sollte mal erst etwas von meinem Programm ausführen, um klarer zu machen, was ich meine, hat mich veranlasst, einen Teil des Materials, das ich gesammelt habe, zu verarbeiten zu einem Aufsatz, den ich Ihnen beigehend sende. Die vorhin gesandte Arbeit werde ich vorläufig nicht veröffentlichen, auch nicht für den Fall, dass Sie diese neue aufnehmen möchten.

Falls Sie dazu nicht geneigt sind, bitte ich höflichst um Zurücksendung.

Mit besten Grüßen,

Hochachtungsvoll ergebenst,

J. Huizinga

* Origineel: Berlijn, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz.

1. Lees: '98.

[14]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*

23 februari [1899]

L. O.

Als ik geweten had, dat U niets met de mail zoudt krijgen, had ik deze brief¹ eerder gestuurd, maar er staat in, dat hij U ook gaat schrijven, en daarom dacht ik maar even te wachten tot ik iets van U hoorde. Zooals U ziet, alles goed en wel met hem. De geldzaken waar hij over schrijft slaan op de aanwezigheid van nog enkele andere verplichtingen behalve de schuld aan U, die hij op gezette termijnen moet afdoen. 't Is alles nog uit zijn studententijd, maar maakt U zich er nu maar niet meer bedroefd om; hij is er nu gauw af. Hijzelf zal er dan wel meer van schrijven. 't Is prettig, dat hij zich weer zoo goed voelt.

Vanmorgen kreeg ik groeten van Jakob door de jonge Plate; zijn ouders zijn weer in 't land, en gaan waarschijnlijk in Apeldoorn wonen. 't Is te hopen dat Jakob het ook zoo goed met zijn opvolger vinden kan.

Wilt U eens kijken, of er ergens een sleutel, (deursleutel) ligt met een dusdanig gekapte baard:

b.v. op het aschbakje in mijn slaapkamertje. Het is er een van de school, die ik eigenlijk noodig heb; vindt U hem niet, dan is het ook zoo erg niet.

Ik zal als mevrouw Doyer het goed vindt, voor het Natuur- en Geneeskundig Congres, dat met Paschen hier gehouden wordt,² mijn kamers aanbieden aan Oom Menno,³ die dan natuurlijk wel een eerste viool zal spelen.

Nu, ik heb niet veel anders te vertellen, het gaat mij goed en ik ben blij, als het U ook zoo gaat. Ik zal dan bij gelegenheid die stukken eens aan Kern laten lezen.⁴ Ik heb geloof ik nog niet geschreven, mijnheer Tjeenk Willink⁵ heeft mij gevraagd, om Kern te behandelen in *Mannen van Beteekenis*;⁶ dat zal ik nu in de zomer eens doen; het geeft geloof ik, ook nog een meenemenswaardige duit. De Russische lessen zijn ook nog aan de gang. Dag!

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Een niet teruggevonden brief van Jakob Huizinga.
2. Het zevende Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres, gehouden te Haarlem op 7 en 8 april 1899.
3. J. Menno Huizinga (1850-1913), jongere broer van Huizinga's vader, sedert 1893 inspecteur van het geneeskundig staatstoezicht in Zuid-Holland, was voorzitter van de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst. In 1900 werd hij directeur van de Gemeentelijke Geneeskundige Dienst te Amsterdam.
4. Hendrik Kern (1833-1917), hoogleraar Sanskrit te Leiden sedert 1865, en destijds de meest gezaghebbende Nederlandse taalgeleerde. Huizinga volgde in 1898-1899 met J.Ph. Vogel bij hem een privatissimum.
5. H.D. Tjeenk Willink (1843-1917), voormalig doopsgezind predikant te Vlissingen, sedert 1874 firmant van uitgeverij A.C. Kruseman te Haarlem; zette in 1878 het bedrijf onder eigen naam voort, vanaf 1899 als H.D. Tjeenk Willink en Zn.
6. J. Huizinga, "Hendrik Kern", *Mannen en Vrouwen van Beteekenis in Onze Dagen*. Levensschetsen en Portretten, bijeengebracht door mr. J. Kalf jr, 30 (1899) 297-354 (V.W. VI, 277-315).

[15]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*
1 maart [1899]

Lieve Ouders,

Ik zal maar weer terstond antwoorden op Uw brief. Nu U er toch iets van weet, en Jakob er nog niet op terugkomt, zal ik U maar precies op de hoogte brengen van zijn financieele toestand. Het onaangename idee dat hij nog gewone schulden of beren heeft, kan ik U ontnemen. Het is zoo: toen hij afgestudeerd had, had hij nog een vrij aanzienlijk bedrag te betalen aan allerlei leveranciers. Hij wou niet weer bij U ermee komen, en heeft toen bij een kassier geld geleend en alles ineens betaald. Om een borg te kunnen krijgen heeft hij een levensverzekering gesloten, die hem op een bepaalde tijd in

staat stelt, om de geleende som geheel af te doen, of bij vroeger overlijden aan mij wordt uitgekeerd zoodat ik het daar dan mee afdoe. Nu heeft hij dus geregeld te betalen rente en verzekeringsgeld, en lost bovendien af, zoodat hij al wel schoon zal zijn, lang voor de termijn van de verzekering. Het geleende geld is geloof ik zoowat *f.* 2000.

De pretoriaansche lasteraar moet maar in gedachten gewurgd worden.

Zondag had ik hier Jan Warren¹ uit Utrecht over, heel gezellig, het was bitter koud. Gelukkig vriest het nu niet meer, 't werd er te laat voor, ofschoon het wel goed was, omdat we die kou nu tenminste gehad hebben. Piet de Groot² schreef mij gisteren, of ik van Vrijdag tot Maandag mee naar Londen ging, de Rembrandt-tentoonstelling zien, maar jawel, de kopeken. Ik heb natuurlijk geschreven van neen.

En daarmee is mijn nieuws ook al weer heelemaal op; ik heb het druk voor de school, en van andere studie komt niets tegenwoordig, maar de geschiedenis moet voorloopig voorgaan. Het volgende jaar als ik er derde of vierde klassen bijkrijg, wordt het nog weer veel drukker. Men dacht eerst, dat Brongersma veel kans op het inspecteurschap had; dat zou hier groote benauwingen geven, maar nu meent men stellig te weten, dat hij 't niet wordt. Nu, ik ben er maar blij om, 't werd er licht niet beter van.

Groeten en beterschap aan tante Katrien. En het beste, over vier weken kom ik alweer thuis!

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. J.H. Warren (1871-1946), studievriend van Huizinga, vestigde zich als arts in De Steeg (Gld.).

2. P. Hofstede de Groot.

[16]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*

9 maart 1899

L. O.

Ik heb vandaag eerst 5 uur op school lesgegeven en toen nog een uur Russisch met Krelage gedaan, en voel mij nu meer werklustig dan geschikt daartoe, of m.a.w. suf en tevreden. Voor een paar dagen ben ik nog eens weer naar Posthumus Meyjes gegaan; bij tusschenpoozen had ik weer wat last van de keel. Hij zei, dat het er vooral op aankwam, om niet alleen bij het doceeren, maar altijd bij het spreken longen en adem goed te gebruiken.

't Wordt nu tot mijn groot plezier langzaam aan voorjaar, als je buiten komt, ruikt het naar gras en groei. Of het daarvandaan komt, weet ik niet maar ik ben tegenwoordig aan verbazend snelle wisselingen van bien-être en opgewektheid onderhevig. De eene dag ben ik onoverwinnelijk sterk en verblijd; gisteren b.v. werd ik van het fietsen naar Noordwijk tegen een vrij harde wind steeds maar frisscher, en daarop volgt terstond eens weer een dag van moeheid en katterig gemoed, en zoo ook met het slapen, dan weer zwaar

en lang, dan weer wakkerliggen tot een uur of twee. En op school vind ik ook bij uren de grootste wisseling, dan doceer ik weer heel goed, en dan ken ik er weer niets van, en houd niet de minste orde. Alles tezamen genomen, weet ik nu zoo langzamerhand wel, dat ik voor leeraar nu eigenlijk niet geknipt ben, het prikkelbaar en impressionabel wezen en vooral het gebrek aan bevels-kracht en consequentie bederft voor een goed deel overige geschiktheden. Maar het is wel vol te houden toch, vooral als ik wat geduld te baat neem.

Ik heb niets meer te schrijven; vandaag over drie weken kom ik thuis, dat zal aangenaam wezen. Van Uw gezondheden hoor ik niets, dus zal ik maar denken, dat het goed is. Groet Hemmi.

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

[17]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn stiefmoeder*

18 maart [1899]

Lieve Moeder,

Mijn recht hartelijke gelukwensen met Uw verjaardag. Wanneer Paschen nog een beetje vroeger was, kon ik erbij zijn, trouwens ik geloof, dat ik mij dat wel uit het hoofd kan stellen, want dat het zoo vroeg niet zijn kán. Uit Uw brief hoor ik, dat het een drukke dag voor U zal worden; U zult waarschijnlijk wel ondanks de ontstentenis der meiden een koor van dankbare tantes onthalen, en ik hoop maar, dat er voor U zelf van den dag ook wat plezier overblijft. Misschien komt er wel op tijd een brief uit Afrika, en anders verheugt U zich maar in de laatste goede berichten. En als Pa zich dan goed houdt, is er dunkt mij alle reden om er een genoegelijke feestdag van te maken.

't Is al een tijdje geleden dat ik 't laatst wat schreef. Verleden Zondag heb ik een groote fietstocht gemaakt met Tuymelaar¹ en Günther. Het was heerlijk weer. Eerst naar Wyk aan Zee, dat er geloof ik al heel wat anders uitziet dan toen wij er waren. En vandaar een verbazend eind over het strand naar de Hondsbossche zeevering. Dat is heel eigenaardig; opeens houden de duinen op en begint de lange rechte dijk en vlak daarachter ligt veilig en plat het echte Noordhollandsche landschap. Toen terug langs de duinrand, over Schoorl en Bergen; daar is het toch zoo bijzonder mooi. Een nadeel was erbij, aan 't strand hadden we natte voeten van 't zeewater gekregen, met gevolg, dat ik 's avonds keelpijn had, en mijn stem zich allengskens verwijderde. Zoo kon ik Dinsdags op een dineetje bij Mevr. Jolles² in Amsterdam zoowat geen woord uitbrengen. Het was anders heel aardig; Veth was er, en Tak³ en nog anderen. Nu is het langzamerhand weer bijgetrokken, en kan ik weer praten. Bovendien ben ik weer zeer gezond.

Mevrouw Tjeenk Willink verzoekt mij, haar felicitaties te doen. Veel groeten aan Pa en Hemmi, en het allerbeste.

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Johannes Tuymelaar, candidaat-notaris te Haarlem, kennis van de sociëteit.
2. Jacoba Catharina Jolles-Singels (1848-1901), schrijfster en letterkundige; verleende veel steun aan de artistieke avant-garde van de jaren tachtig en negentig. Haar zoon André Jolles (1874-1946), met wie Huizinga in 1896 bevriend raakte, was aanvankelijk een vast medewerker van *De Kroniek*.
3. Pieter Lodewijk Tak (1848-1907), journalist en politicus, hoofdredacteur van *De Kroniek*.

[18]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn vader en stiefmoeder*
22 maart [1899]

L. O.

De sneeuwjachten komen de een na de ander uit de grijze lucht waaien; ik herinner mij, dat ook eens een keer op Ma's verjaardag toen we in de Turftorenstraat woonden, tante Tine ingesneeuwd was. Nu, des te mooier lente aanstonds, zullen we maar hopen. In de vakantie zou ik best wat mooi weer kunnen gebruiken. Wanneer Mary¹ den 7den komt, zal ik haar nog wel zien, dat is Vrijdag, en dan is Maandags daarna de vakantie om. Wonen we achter als ik thuiskom, of is het schoonmaken er dan niet aan de gang? Wat een vreeselijke drukte met die verjaardag, 't is een wonder, dat U de menschen nog behoorlijk te woord kondt staan.

Mij dunkt, er is alle reden, om over Jakob's brief tevreden te zijn. Wat een druk leven heeft hij daar. Maar 't is met hem altijd zoo geweest dat hij bij een flink druk werk het best voer, als er maar geen psychische emoties bij kwamen. 't Is ook wel goed, dat hij nu door veel schade in die materieel-verstandige richting gekomen is, die hem voor deze jaren een vast, al² is 't geen ideaal, doel geeft, en dat is wat waard. En over zijn gezochtheid als medicus verheug ik mij zeer. 't Blijkt aan hem ook al weer, hoeveel het bij een medicus op de persoon en het karakter aankomt; hij boezemt terstond ieder het onbepertste vertrouwen in in zijn nobele bedoelingen en hartelijke goede trouw. Als hij nu de lui daar behalve van kinderen ook nog van lintwormen verlost, wordt hij een kapitalist. Juffrouw Elzinga ken ik niet; ik vermoed eenige half-romantische betrekkingen van Rijkens,³ die dunkt mij Jakob's veiligheid waarborgen.

Ik heb nog al veel dingen omhanden, die gedaan moeten worden, maar geen waar haast bij is. Ik geef het op, om mij bij één ding te bepalen, ik kan het niet, er zijn teveel verschillende dingen, die ik weten wil. Nu, morgenavond over een week kom ik thuis. Ik verlang er naar. Of ik nog iets van U hoor, of niet, ik schrijf in elk geval nog wel een briefkaart. Dag, het goede! groeten aan Herman en den Hond.

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Jkvr. Mary Vincentia Schorer (1877-1914), Huizinga's toekomstige echtgenote, dochter van jhr. L. Schorer (1848-1907), burgemeester van Middelburg, en Elsiëna

H.R. Schorer-Plaat (1845-1922), een jeugdvriendin van Huizinga's stiefmoeder. Huizinga had sedert 1892 verscheidene malen op hun buiten Toornvliet bij Koudekerke gelogeerd.

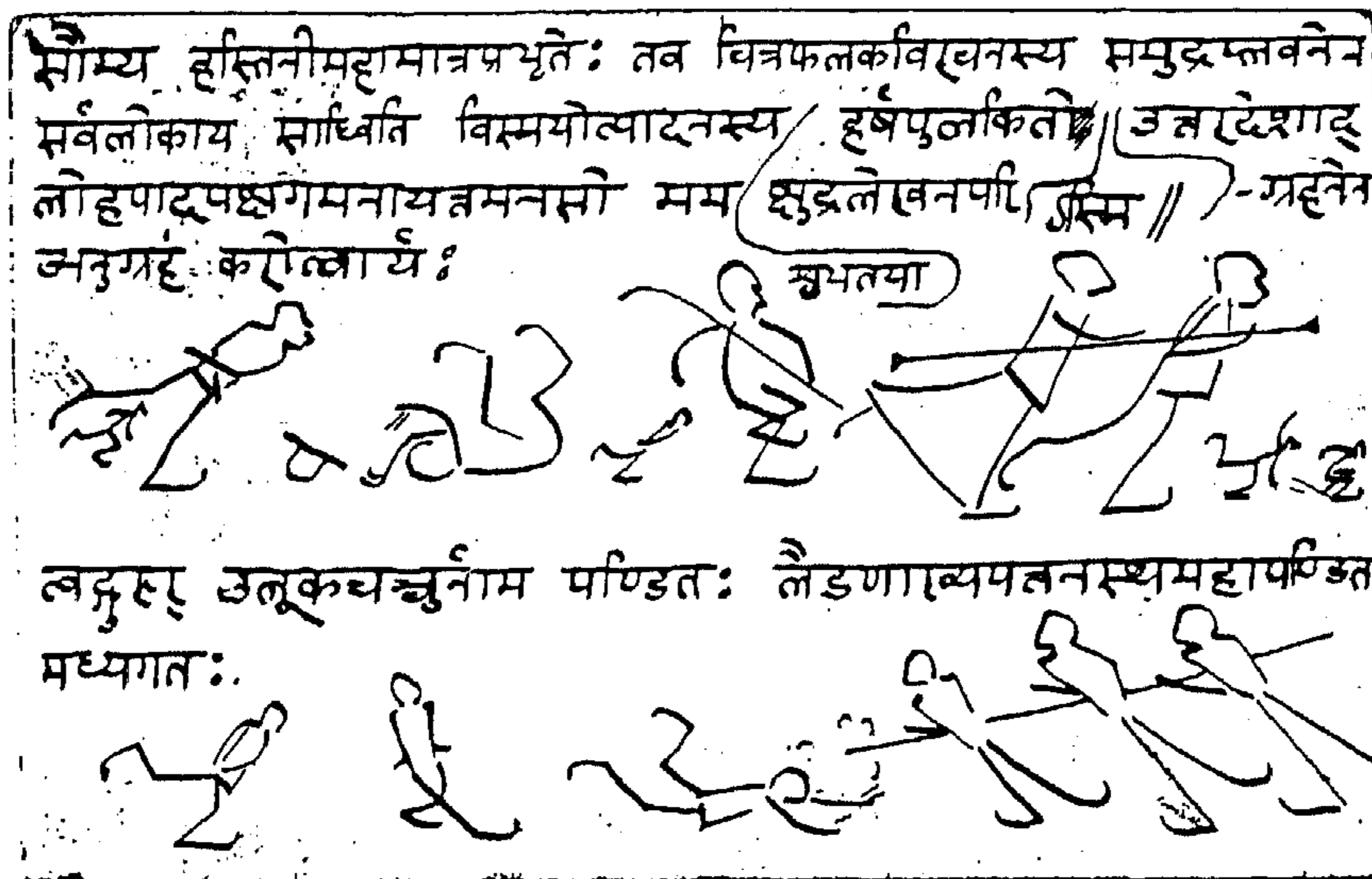
2. In het origineel staat: als.

3. Reintje Rijkens (1868-1938), medicus, studievriend van Jakob Huizinga, werkte eveneens in Transvaal; later gemeente-arts te Amsterdam.

[19]

Johan Huizinga aan J.Ph. Vogel (Bombay)*

12 december 1899 (poststempel)

[Letterlijke vertaling:]

Mijn beste,

Als gevolg van jouw schilderstukje van de beste der olifantekoeien enzovoort, staan mij de haartjes overeind van vreugde, door de gelukkige ervaring die ontstaat bij de verbazende gedachte: dat het voor iedereen goed is te zwemmen in zee.

Meneer moge mij een gunst verlenen door het verzenden van een klein geschriftje, aan mij die van plan is op vleugelen te gaan als een ijzervoetige uit het noorden.

Je leraar, de geleerde met de naam uilensnavel,¹ bevindt zich temidden van grote geleerden die wonen in de stad genaamd Leiden.

* Origineel: Leiden, Instituut Kern. De kaart is van Bombay doorgestuurd naar Benares.

1. C.C. Uhlenbeck.

[20]

Johan Huizinga (Haarlem) aan J. te Winkel^{1*}

19 november 1900

Hooggeachte Heer,

Met een enkel woord wenschte ik terug te komen op ons gesprek van Donderdag. Zooals ik U vertelde, ben ik voornemens, om, in verband met mijn aanvraag naar het privaat-docentschap aan de Amsterdamsche Universiteit, naar een rustiger werkkring uit te zien, dan die welke hier mijn tijd in beslag neemt, ten einde mij beter te kunnen wijden aan de studie, die eventueel door zulk een privaat-docentschap zal worden gevorderd. Toen U sprak van de behoefte aan een docent in het Russisch aan de Handelsschool, en ik U mijn bescheiden kundigheden op dat gebied beschreef, scheen het mij, dat ik naar die betrekking niet zou kunnen solliciteeren, omdat zij mij niet onafhankelijk zou maken van mijn Haarlemsch leeraarschap. Doch, gesteld dat de autoriteiten het werk aan mij wilden toevertrouwen, (zonder mijn kennis van het Russisch te overschatten, geloof ik wel in staat te zijn, voorloopig de beginselen te onderwijzen, en bij eenige doelmatig voortgezette studie iets meer) dan zou ik misschien nu reeds voorloopig eenigszins in die behoefte kunnen voorzien, in afwachting, of men mij later definitief ervoor zou willen aanstellen, en of het mij gelukken zal, iets er bij te vinden, dat mij in staat zou stellen, mijn betrekking te Haarlem op te geven.

Mocht het U van eenig belang schijnen, dat ik stappen in die richting doe, door een verzoek dienaangaande in te zenden, dan houd ik mij aanbevolen voor eenig bericht.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, KB.

1. Jan te Winkel (1847-1927), hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde te Amsterdam; als leraar aan het gymnasium te Groningen (1877-1892) had hij Huizinga onder zijn leerlingen gehad.

[21]

Johan Huizinga (Haarlem) aan J. te Winkel^{*}

3 december 1900

Hooggeachte Heer,

Nu mijn besluit om niet naar de betrekking aan de Handelsschool te solliciteeren, genomen is, haast ik mij, U daarvan in kennis te stellen, en U tevens mijn oprechten dank te betuigen voor Uwe welwillende inlichtingen, en Uw zoo vriendelijk aangeboden voorspraak op goed vertrouwen van mijn kennis van het Russisch. Het komt mij thans voor, dat het in de gegeven omstandigheden bij de uiterst geringe kans om te Amsterdam een werkkring te vinden, die mij onafhankelijk zou maken, en toch tijd laten, maar het beste is, voorloopig te blijven waar ik ben. Mijn laatste gesprek met Prof. Boer¹

heeft mij overtuigd, dat er geen bezoldiging te wachten is voor het werk aan de Universiteit, dat ik mij had voorgesteld, te mogen aanvaarden. Ik zal nu te gelegener tijd, als ik de werkzaamheden die mij wachten, eenigszins kan overzien, beslissen, of ik er op aan durf, bij mijn tegenwoordige betrekking het privaat-docentschap voor een jaar aan te vragen.

Met nogmaals herhaalden dank en beleefde groeten,
Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, KB.

1. R.C. Boer (1863-1929), in 1899 opvolger van C.C. Uhlenbeck als hoogleraar oudgermaanse talen en (tot 1908) Sanskrit te Amsterdam. In 1894, toen Boer te Groningen privaat-docent was in het oudnoors, volgde Huizinga enige tijd zijn colleges.

[22]

Mathilde Jolles-Mönckeberg¹ (Hamburg) aan Johan Huizinga*

22 augustus 1901

Sehr geehrter Herr Doctor,

Als ich neulich allerlei Papiere meines Mannes ordnete fand ich beiliegenden langen aber unvollendeten Brief, datiert vom 22. März 1900. Natürlich frug ich gleich André, für wen er bestimmt, warum er nicht abgeschickt und da erzählte er mir, wie er im Frühling 1900 in Italien in unsrer jetzigen lieben Villa an einsamen Abenden an Sie, seinen Reisekameraden geschrieben, wie er nach schlechter Gewohnheit den Brief fortgelegt und vergessen und wie er sich nun später geschämt ihn wieder hervorzuholen und zu vollenden. Bei dieser letzten Behauptung hab' ich ihn sehr zweifelnd angesehen und hab' ihm ordentlich deutlich gesagt: "Schreibfaul, entsetzlich schreibfaul bist du gewesen, weiter nichts."

Jedenfalls hat er mich jetzt gebeten, Ihnen so schnell wie möglich das Schriftstück zuzusenden, Ihnen viele freundschaftliche Grüsse zu schicken und Sie zu bitten, ihm nicht wegen seines langen Schweigens zu zürnen.

Von Ihrer gemeinsamen Fahrt nach Italien haben wir so viel gesprochen. Bald nachdem Sie Florenz verlassen, lernten André und ich uns kennen und jetzt sind wir schon ein altes Ehepaar, sind stolz auf unsren dicken Jungen und haben einen herrlichen, ungetrübt schönen Winter in der Palazzine in San Domenico verlebt.

Weshalb André heute seine Schuld nicht wett macht und Ihnen persönlich schreibt, will ich Ihnen gerne sagen. Er ist sehr beschäftigt und zwar mit 6 Vorträgen "über die Anfänge der Kunst" welche er Ende September hier in Hamburg im Auftrag der Oberschulbehörde halten wird. Er wird Ihnen so bald sie fertig und gedruckt sind schicken, in der Voraussetzung dass Sie sich noch einiges Interesse für seine alten Ideen bewahrt haben. Leider ist meine Schwiegermutter sehr schwer krank, so schwer, dass mein Mann jede Woche für 2 Tage nach Amsterdam fährt, um wenigstens etwas bei ihr sein zu können.

Er möchte sehr gerne wissen, wie es mit Ihrem Buche steht.

Nehmen Sie bitte auch jetzt noch, wenn auch verspätet, unsre herzlichsten Glückwünsche zu Ihrer Verlobung an, verzeihen Sie meinem schlechten Mann und Seien Sie bestens gegrüsst von Ihrer

Tilli Jolles

André Jolles (Villa Palazzine, San Domenico/Florence) aan Johan Huizinga*
22 maart 1900

Beste Vriend

Uit al het domme en wijze, gelukkige en melancholische, doodsche en jolige geroezemoes, van dezen absurden winter die mij soms een hoogst onwaarschijnlijke, tamelijk slecht geschreven, maar niet te min vrij lezenswaardige roman schijnt, is mij deze eene trek gebleven dat ik noodzakelijk in alles en tegenover iedereen het tegenovergestelde doen moet, van wat men van mij verwacht. Zoolang je dus op een dikken brief hooptet is het mij niet ingevalen je dien te schrijven, nu je geen antwoord verwacht drijven de koude kneukels van het noodlot mij onweerstaanbaar naar mijn rooden inktpot.

Zoo nu en dan valt het mij in dat voor lange, lange tijden een wanhopig schrijver naar een ver land reisde om zijn van litteratuur overzatte geest, met officieele wetenschap te purgeeren. Ik zie in mijn vensterglas, dat door de dik zwarte nachtlucht zonder sterren, er achter tot een soort magische spiegel is vervormd een rij vreemde toestanden, die met een schim van waarheid schijnen: de peren van grootmoeder Vogel in den trein; de gallerij van Sapienza met den donker glimmenden getulbanden Piet;² de vitrines waarin de dood zijn afgrijselijke parodie op het leven in den vorm van een mummiepoppenkast vertoonde; de vage sloomheid van den suffenden hollandschen landschappenist; het onvergelykelyk slaapdier, en dit alles gevat in een barokke ornamentrand van historische figuren verkleed in ietwat middeneeuwse verbeelding: den zwartgalligen éénoog, in sombere bewustheid zonder triomf langs het verwaasde nevelmeer rijdend; Constantijn gedoopt wordend onder begeleiding van die wonderlijk orgelende bronsdeuren in Sint Janint-Lateraan's doophuis, het droomt in wonderlijker samenstellingen voort: de heilige Cecilia heeft haar gulden stralenkrans, als een plak geele Edammerkaas doormidden gebroken en biedt er Cecilia Metella de helft van aan, Petrus strompelt de poort uit, zijn oud verweerd schippersgezicht, dieper dan ooit gerimpeld, zuidelijke winterbuien jagen den gniepigen hagel, zwiepend op zijn kalen kop, zijn eksterooogen op zijn geel-genagelden kleinen teen doen hem pijn... daar ziet hij een slanke gestalte stil lichtend als perzikkbloesem in een lantenacht: "Domine quo..."³ verder brengt hij het niet, maak je niet ridicuul pieter, het is den deus ridiculus⁴ immers maar, zie alles gaat zich rangschikken in symmetrische figuren, Garibaldi op den Janiculus wordt grooter en grooter en grijpt met elk zijner handen twee gelijk en gelijkvormige orientalist, bovendien lijkt hij op Bevan⁵ en zingt een ziele hymne in het syrisch, het is Daniel, neen de Persische Artemis neen Kern, groote god de ooren van mijn waterpot groeien tot levensboom-motieven, lo-

tossen ontspruiten uit mijn etruskische lampetkan en alles zinkt in een Danteske hel, van het ontstaan der skulptuur.

23.III.1900

Zoover was ik gisteren, toen de kleine klok van de Badia di San Domenico tien uren tinkelde en mijn laatste takkenbosch was opgebrand, welke gezamenlijke omstandigheden mij noopten haastig onder mijn bonte dekens te kruipen. Nu is het nog zeer vroeg en ik heb juist mijn ascetisch ontbijt - eieren met melk en brood - verorberd. Ik zit hier op een kleine villa op twaalf minuten afstand van San Domenico en ongeveer een uur van het natte Florence, alleen en ik voer een kluizenaarsbestaan. De palazzine die behalve op een fraaien titel op niet veel confort bogen liggen tegen den berg; naast ons rechts is een vrij diep ravijn, waarin de kleine Mugnone stroomt, die in dit griezelig vochte lenteweer een boel koude drukte maakt, en zich het air van een behoorlijke bergstroom poogt te geven, aan de overzijde staat koud en stroef in onverstoorbaar schaduwende grootheid en onverschillige majesteit als die van een barbaarsch quattrocento tyran de Monte Senario, met zijn woeste roest bruine flanken, en zijn met helsch zwarte cypressen gekroonden top, 's avonds in het gloeien van zonsondergangen schijnt hij een ruig-rossig beest dat slaapt en is het of men zijn harige schonken in zuchtend rythme voelt deinen.

24.III.1900

Zonsondergangen zijn hier vreemder en abstracter dan ik ze ooit gezien heb.

Van ons terras zien wij het verre Florence als een geheel van getinde torens, slank gebogen kerkkoepels en zware paleisblokken, gracelijk en blank afsteken tegen de glanzende molligheid der dikbegroende weiden, of het ritselfend mat-zilver der rustig klassieke olijven. Daar achter eerst aan weerszijden de goudgroen weerschijnende heuvels van Bello Sguardo en Piazzale Michelangiolo, en dan in de verte de zwarte schimmen der Appenijnsche voorposten wier in fantastische macht gekartelde kam slechts gebroken wordt in het Zuiden door de Greve en het Chianti-dal, in het Zuid-Westen door de Arno, die van verre gezien in zijn zilveren aanloop tegen de glooiingen op schijnt te jagen.

Van de stad zien wij slechts het bloemig witte, niets van die diepe oker-en-geel tinten, van dat bedropen water-bruin, dat van af de andere zijde langs de Arno-huizen zoo treffen kan, Florence heeft van hieruit in de middagzon een bijna vrouwelijk teint.

27.III.1900

Daar was mijn merkwaardig lappendekenepistel bijna gesmoord, maar een machtiger geest dan de mijne beschut deze blaadjes: zij staan onder Hoogsteigen bescherming van Hare Majesteit the Imp of the Perverse.⁶

Met den dag verzinkt hier de realiteit van het leven.⁷ De dalvlakte waarin de stad ligt verliest met avondvallen haar bestaan van onzen tijd. Florence is als een dier velen uit de Arabische nachten, daags ontluikt zij met de zon uit de lichtende velden, avonds daalt zij in donkerder diepten, en is tot morgenkrieken verholen in kuilen van duister.

Dan ontgeeft bij wijlen ook mij mijn leven van nu, ik tip mij den mantel

van het verleden over den linker schouder en stijg wat hooger de bergen in, tot onder een kleine rij spitsgekegelde cypressen, op een oud brok muur.

Daar staat een man onbeweeglijk, de wijde van zijn wijnroode kleed, dat in den schemer naar stollend bloed lijkt, strak om zich heen plooiend. De roode staart die achter van zijn sluitenden muts hangt geeft den aanvang der ruggelijc een hevig energische strekking in het profiel. De formidabel grimmig gewelfde neus is als een steile brug over een afgrond; de mond loopt van terzijde bijna vertikaal naar den onvermurwbaar gesloten hoek, die ook als de middenlippen zich openen tot spreken barsche schuilhoeken van het zwijgen blijven. De langzaam bewegende, nimmer dwalende oogen staren van onder de beenig-overhangende wenkbrauw sterkten in borend bewustzijn van haat; het eenig mildere in dezen kop die als door hagel en regen van eeuwen in de weerbarstigheid van een rots is uitgeweerd, zijn de grauw zijdige haarvlokken, van weerskanten, op het blauwgeaard albast der slapen, die haast vierkant naar de nobele hoogte van het koninklijk voorhoofd omhoeken.⁸

Cetera desunt.⁹

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles bracht na zijn verblijf met Huizinga en J.Ph. Vogel in Rome de winter van 1899-1900 door in Florence, waar hij ten huize van Aby Warburg kennis maakte met Mathilde ('Tilli') Mönckeberg (1879-1958), dochter van Johann Georg Mönckeberg, burgemeester van Hamburg. Na hun huwelijk in Hamburg in september 1900 vestigden zij zich in San Domenico bij Florence.

2. Het twaalfde Internationale Oriëntalistencongres dat Huizinga, Jolles en Vogel gezamenlijk bezochten, werd gehouden van 3 tot 15 oktober 1899 in de zalen van de Sapienza, de oude universiteit van Rome. 'Piet' is de bijnaam door Huizinga en Jolles gegeven aan de Brahmaan Vrajendranath.

3. 'Domine, quo vadis': 'Heer, waarheen gaat gij?' (Joh. 13, 36), Petrus tot Christus.

4. De 'carnavalsgod'.

5. A.A. Bevan (1859-1933), Brits arabist en hebraïcus, hoogleraar te Cambridge 1893-1928.

6. 'De demon van de verdorvenheid', titel van een novelle van Edgar Allan Poe (1809-1849).

7. Doorgestreept: bestaan.

8. Bedoeld is kennelijk Dante.

9. 'Het overige ontbreekt'. Deze woorden zijn later door Jolles met andere kleur inkt toegevoegd.

[23]

Johan Huizinga (Haarlem) aan J.Ph. Vogel*

2 september 1901

Beste vriend

Om mane padme hum hûh¹ blonk het mij hedenmorgen in gewichtig thibetaansch letterschrift verwijtend aan, en het ging mij als de priester dien Garbe² in den Himālaya ontmoette, voor wien bovenstaande woorden alles tegenwoordigden wat zijn geloof hem schonk aan kennis en inlichting; niet dat ik niet meer van Boeddha's leer weet dan deze aanroeping, maar inzoo-

verre mij ook deze woorden thans veel meer en veel dieper dingen zeiden dan O edelsteen op den lotoskelk bloem! Zij waren een verwijt dat ik zoolang zweeg, een herinnering aan een rustig ontloken en uit der aard bestendige vriendschap, die ik niet door gebrek aan voeding mocht laten kwijnen, een gezicht van de hoge dreven van Kashmir, waar de staats-archaeoloog in zelfbewuste kalmte eenzaam in Keilang zetelt, onder en boven hem de het leven van den Hollander verticaliseerende hellingen van den Himarant, een oproep eindelijk, dat dat Indië toch ook een stuk van mijn leven is, dat ik evenmin als die vriendschap mag laten afsterven, al is het niet mijn enig genereerde hoge cult zooals jou. Heb dank. Laat ik U zeggen, dat ik toch al heilig van plan was, deze week te schrijven. De oorzaak van mijn zwijgen is niet ver te zoeken. Zeven weken vacantie heb ik met Mary samen eerst in Groningen daarna op het huis Toorenvliedt bij Middelburg doorgebracht. Ik heb veel van het intieme eenzame, warme en wijde Drente gezien, en veel van het heerlijke, Van Eyck-achtige, innig eenvoudige en rijk gekleurde Zeeland. Ik heb veel muziek gehoord, veel teekeningen gemaakt, een keltisch sprookje tot een tekst voor een kinderoperette omgedicht,³ die door een be-gaafd musicus thans wordt getoonzet, om door Mary deze winter met 60 kinderen te worden opgevoerd (zij liet dat ieder jaar gewoonlijk doen) en aan Sanskrit... niets gedaan. Maar nu ga ik eerlang weer beginnen, voorzoover de naderende drukte van huisinrichting enz. dat zal toelaten. Wij trouwen in het volgend voorjaar.

Verbeeld je, een week geleden kreeg ik uit Hamburg een zeer lange brief van Jolles, gedateerd Maart 1900! niet alleen een aangename brief maar tegelijk een stuk raak proza zooals hij dat kan. Dit epistel had onvoltooid gerust tusschen papieren, was thans door zijn vrouw gevonden, en op André's verzoek met vele groeten mij toegezonden. Het deed mij zeer veel plezier. Hij houdt binnenkort in Hamburg voordrachten over die Anfänge der Kunst.⁴ Zij hebben een gezonde telg van het mannelijk geslacht.

Ik wensch U geluk met Uws vaders leeuw. Kunt gij hem niet een tijger daarbij vangen?

En nu, veel groeten en goede wenschen, ook namens Mary. Laat mijn trage beantwoording niet de oorzaak worden van het afbreken der correspondentie Uwerzijds.

Met hartelijken handdruk,
t.t. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, Instituut Kern.

1. 'De sieraad en de lotus', boeddhistische mantra.

2. Richard Garbe (1857-1927), hoogleraar Sanskrit te Tübingen, beschreef zijn reiservaringen in *Indische Reiseskizzen* (Berlijn 1889).

3. J. Huizinga, *Elidoor*. Zangspel voor kinderen in drie bedrijven. Muziek van J. Cleuver (Groningen 1904).

4. Ernst Grosse, *Die Anfänge der Kunst* (1894).

[24]

André Jolles (Villa Palazzine, San Domenico/Florence) aan Johan Huizinga*
2 februari 1902

Beste vriend

In een lange en vertrouwelijke conferentie heeft Dr. Kurz, de duitsche dokter die hier al een jaar of twintig woont mij plechtig verzekerd, dat in de laatste veertien jaar te Florence (het Florentia der Ouden) geen gevallen van pokken (variola) meer zijn voorgekomen. Ik hoop dat dit je hart gerust stelt en dat je ons niet zult verdenken, even als de vuige pers, een voort woekerende epidemie, snood te verbergen, en het aantal slachtoffers met een te vermeederen, door ook de arme ziekte zelf dood te zwijgen.

Wat de leegte der Hôtels betreft, ook dit is pure klets, de mooie lente lokt meer oude zure Duitse vrijsters, jonge kuikige albionsche globetrotterinnen, en roodharige, blauwkousige Amerikaanschen, dan ooit en bij hoopjes laten ze zich door bloemenverkoopers, koetsiers en custoden belatafelen, of zwelgen in Andrea del Sarto en Sweet Fiesole, of neurien wanneer ze Noord-Italiaansche knollen voor zich krijgen "Kennst Du das Land wo die Citronen enz."

Malligheid, ik durf gerust je beider komst op mijn verantwoording nemen. Het belooft een heel mooi voorjaar te worden.

En nu de Pensions, in de buurt van Florence:

Niet verre van de stad ligt op de helling des bergs, welks voet zich in de vriendelijk kabbelende Mugnone-stroom baadt, een oude villa. Zij werd in de 17de eeuw door Gianbattista Strozzi gebouwd maar wordt tegenwoordig bewoond door een jeugdig vreemdeling, van een somber voorkomen, maar wiens gastvrijheid wijd en zijd in den omtrek bekend is. Weliswaar fluisteren de bijgeloovige lieden in de buurt die hem 's avonds vaak zagen waren, onder het van maanlicht overgoten loof der olijven, terwijl zijn mond gedichten scheen te prevelen in een vreemde duivels klinkende taal, dat hij zich met zwarte kunst afgeeft, maar wij kunnen den goedgunstigen lezer verzekeren - - - Ik heb helaas geen plaats meer om mijn roman verder uit te werken, vraag Kaatje van Rees¹ maar hoe het verder gaat.

Zou je niet maar liever beginnen met bij ons te komen, je kunt dan op je gemak de gelegenheden in de buurt eens aankijken - er is zoowel te Fiesole als in San Gervasio, een dragelijk Pension - misschien kom je dan tot de conclusie dat van die allen de "Palazzine" het beste is, zoo ja, des te beter voor ons. Wij hebben zit- en slaapkamer voor jullie bereid. Raadpleeg er je meisje eens over en groet haar hartelijk van ons.

Hopelijk gauw tot ziens,
je vriend André J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Catharina F. van Rees (1831-1915), schrijfster van historische romans en verhalen; belachelijk gemaakt door Van Deysel in zijn bespreking van haar *Een Koningin zonder kroon* (1888).

2. Huizinga gaf er uiteindelijk de voorkeur aan in de stad te logeren.

[25]

Johan en Mary Huizinga (Bazel) aan Huizinga's vader en stiefmoeder*
[11 april] 1902¹

Lieve Ouders,

Vanmiddag omstreeks vier uur kwamen we hier van Lugano aan, en vonden Uw brief van 7 April. Het deed ons natuurlijk heel veel genoegen, weer iets van U te vernemen, al hadden we erg graag wat gunstiger berichten gehad. Hoe gaat het U zelf? en wordt Pa al iets beter? Die arme Dashond, zou het met hem op een eind loopen?

Ik kan me begrijpen dat U bij het briefschrijven de moed verloor; 't is ellendig, als je alles voor niets doet, en de boel wegraakt. We hebben toch altijd en overal ieder dag bij de post gevraagd, maar die Italianen zijn met al zulke zaken zoo onbetrouwbaar; 't waarschijnlijkst is, dat ze de brieven eenvoudig over 't hoofd zien, want het is wel gebeurd, als we toevallig hun in de handen konden kijken, dat wij het adres herkenden en zeiden: ho, daar is er een, maar meestal zoeken ze het zelf na zonder dat je het kunt zien. Er zijn nu toch ook nog brieven uit Middelburg zoek. Gelukkig dat we van U tenminste die van Ravenna en deze hier gekregen hebben. Zoodra we rustig in Haarlem zijn, zal ik Jakob eens een behoorlijke brief schrijven.

U kunt wel denken, dat wij het niets naar vinden, dat de reis haast uit is, met het vooruitzicht, spoedig in ons plezierige huis in Haarlem² te komen. Niet dat het reizen ons verveelt; we vinden het vooral nu hier in Bazel weer erg genoegelijk; morgen gaan we er de Holbein's en andere zaken van kunst bekijken. De italiaansche meren vielen ons eerlijk gezegd wat tegen, of liever, we dachten, o zoo, daar heb je het dus, zoo had ik het ook al voorgesteld, en dat is niet het ware, als je iets heel erg mooi denkt te zullen vinden. 't Was altijd wel heel interessant, vooral de boottocht van Como naar Lugano, en een heerlijke klim bij Lugano op den Monte San Salvatore. Maar Lugano was ons overigens te touristerig en te vol, we logeerden er in een dépendance, en het weer werd steeds grijzer. We spraken er heel toevallig de Speyer's³ nog even, die ook op de terugreis waren. Des te heerlijker is nu de herinnering aan Florence en Ravenna, en heel prettig was het ook, toen we vanmiddag, met grijs druilloorig weer de Gotthard-tunnel ingespoord, aan de andere kant opeens een frissche blauwe lucht, en heldere zon over de bergen zagen, en ook het Vierwoudstedenmeer op zijn allermooist zagen.

Jan Kees⁴ heeft helaas een hevige aanval van gewrichtsrheumatiek gehad, zoodat hij een kuur zal moeten doen in Wiesbaden. Lous⁵ gaat nu misschien ook mee daar heen, als zij tenminste sterk genoeg is. Die twee hebben maar heel wat ellende te verduren.

Nu zal ik nog een plaatsje voor Mary overlaten. Het allerbeste met U alen; wij denken wel eens gauw een Zaterdag en Zondag in Groningen te komen.

Uw H.

Nog even een klein woordje na Han's brief, die U al van alles van onze heerlijke reis vertelde. De week in Florence, en de ééne dag in Ravenna zijn wel

*Huizinga en jkvr. Mary Vincentia Schorer in de tuin van Toornvliet
bij Middelburg, de verloovingsfoto.*

het hoogtepunt van onze reis geweest. In Florence was het zoo heerlijk rustig, iederen dag mooie dingen zien, waarvan we samen zoo goed konden genieten, want het is wonderlijk, zoo als wij altijd dezelfde dingen mooi vinden.

Nu zijn we weer een heel eind op de terugtocht. In Lugano logeerden wij allergekst, in een zoogenaamd Gartenhaus, een houten hokje, waar we een kamer hadden, die alleen over een lang balkon te bereiken was; we moesten er vreeselijk om lachen, verbeeldt U, dat je je schoenen buiten zet op een balkon en 's morgens gewekt wordt door getik op de jalouzieën; 't was te mal; voor een paar nachten ging het wel, en wij kunnen beiden gelukkig nog al goed over dergelijke dingen lachen. Lugano was verbazend vol. De wandel- of juister klimtocht die wij er maakten was verrukkelijk, het was eigenlijk de eerste keer, dat wij eens een flinke tour deden. Jammer dat later het begon te regenen, anders waren we nog naar beneden geloopt ook, nu gingen we door de wolken met de zeer steile funiculaire.

Tegelijk met Uw brief vonden we ook weer bericht uit Middelburg; hoe vindt U die ellendige rheumatische aanval van Jankees? 't is maar vervelend, dat dat zoo sterk in onze familie zit, ik hoop, dat de kuur hem weer heelemaal zal doen opknappen. In Haarlem krijgen we zeker weer gauw bericht van U en hopenlijk wat betere berichten over U allen.

Een hartelijke kus van

Uwe Mary

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Geschreven tijdens de huwelijksreis van Johan en Mary Huizinga, 27 maart tot 15 april 1902. Op grond van aantekeningen die Huizinga van deze reis maakte kan de brief op 11 april worden gedateerd.

2. Johan en Mary Huizinga woonden na hun huwelijk op het adres Wilhelminapark 3 te Haarlem.

3. J.S. Speyer (1849-1913) en echtgenote. Speyer, hoogleraar Latijn en Sanskrit in Groningen 1889-1903, Huizinga's leermeester en promotor.

4. Jhr. Johan Cornelis Schorer (1874-1948), Huizinga's zwager.

5. Diens echtgenote, Louisa Amelia Schorer-Van Hoytema (1877-1934).

[26]

André Jolles (Villa Palazzine, San Domenico/Florence) aan Johan Huizinga*
6 juni 1902

Beste Vriend

Je brief was mij een groote verheugenis, en een van de beste soort namelijk van die waarin veel Schadenfreude gemengd is. Ik zie je van mijn berg uit al tusschen de tulpen zitten, die schoone geheimzinnige, vlammeende nijdasen, die niets verklappen, van wat ze aan orientale mysterien in hun koude harten hebben, die hooghartige, liefdelooze hetairen, die eenmaal als tot bloemen betooverde tsiganen-meisjes, van de-hemel-weet-waar naar de duinen aan de Noordzee zijn getogen, en onze brave, soliede, dikbuikige over-over-grootvaders, die daar om Haarlem woonden, en geen plan hadden ooit iets anders dan aardappelen te poten eerst bol van verbazing maakten, en

zich vervolgens deden ruineeren als een rijk geworden kruidenier voor een balletdanseres. Daartusschen zit Ganeça¹ (o, vriend laat u nimmer verleiden, die cédille door een sh te vervangen, dat kromme machien bevat voor leeken de quintessens van Indische stemming, als wij dat zien begint onze pijp naar lotos te ruiken, dan loenschen wij naar onzen navel en bespeuren een vage trek om op onzen grooten teen te zuigen. Wij stamelen den naam “van dien kerel die zoo godverdommensch over alles heen is” en wiens profeet – als hij er een had – Borel² zou heeten... ga en zondig niet meer tegen de magische komma) Ganeça met zijn malle ronde voetjes van onderen tegen mekaar geklapt, als een soort suikergoed, en die met kinderlijke vlijt, met zijn langen snuit – bestemd om vertelseltjes mee uit te blazen – zijn schoteltje leeglijkt, geef hem een cent en je zult zien dat hij ze, aan zijn wachter offreert, hij kan ook koffiemalen en als je hem een servetje voor doet, trekt hij een kurk van de flesch en drinkt haar uit. Maar in zijn oogen is wel iets, dat herinnert aan Ta-wit,³ de groote, het zwangere nijlpaard, dat de zonnenschijf draagt en misschien ook iets van Kokuoonkuoon. In ieder geval lacht hij daar tusschen de brandende bloemen jou en de Indische philologie uit.

Zoo is het, wij hollanders houden te veel van de tulpen van het fantasma, om ons met de barbaarsche wetenschap onzer bureu te vrede stellen te kunnen en met hartelijke blijdschap zie ik hoe ook jij van de algemeene geestestrust, die een gevolg van het huwelijk is, ruimschoots gebruik maakt, om je rekenschap te geven van de omvang van je eigen afkeer tegen wat men zoo je vak noemt. Waarachtig het gaat niet zooals ze tegenwoordig de “Wissenschaft”, van een Muze tot een keukenmeid (bekend met een degelijke burgerpot – liefst gezin met kinderen. P.G.)⁴ gedegradeerd hebben. Dan duizend maal liever een dilettant, hier eens in een boek gebladerd, daar in een museum geneusd, en tenslotte, door snerpend heimwee naar iets beters, in de onmogelijkheid, zich bij de lamzaligheid van het tegenwoordige neer te leggen.

7.VI.1902 le Palazzine

Wat dunkt je van de volgende moderniseering van Ev. Joh. I.1.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ φιλολόγος, καὶ ὁ φιλολόγος ἦν πρὸς θεοῦ, καὶ θεὸς ἦν ὁ φιλολόγος

of die van idem idem I.14.

καὶ ὁ φιλολόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν

Inderdaad je moogt mij een maniak noemen maar ik blijf er bij dat een deel van onzen jammer daar aan toe te schrijven is, dat de logosliefhebberij op de plaats zit waar de aesthetica moest zitten.

Maar die ongelukkige kunstgeschiedenis die als zuurdeeg het al zou moeten doordringen is, in den tegenwoordigen tijd zelf een nietswaardig misbaksel.

De lui die in het begin van de vorige eeuw al die differente wetenschapspotjes hebben te vuur gezet hebben het toch eigenlijk heel anders bedoeld; tegenover je Dante-epos (ken je eigenlijk Dante at Verona van Rossetti?)⁵ waag ik het volgende blijspel-ontwerp: De schimmen der kunstenaars die voor ongeveer een eeuw de Deutsche wetenschap “begründet” hebben gaan

studeeren aan een Duitse Universiteit, Goethe en Lessing hooren een college over archaeologie, de broeders Grimm, Hoffmann v. Fallersleben, Uhland en Heine, komen voor moderne germanistiek, en duitse mythologie, August (de domme) Schlegel ploetert sanskrit enz. Je begrijpt met wat voor een "prügelei" of om bij het Hollandsch te blijven "battement" dit moet eindigen, van dik hout zaagt men planken.

10.VI.1902

Er zou zooveel moois te doen zijn als wij maar wat meer samenhang in de al te gespecialiseerde branches brengen konden, zou dit niet eigenlijk juist een werkje voor ons Hollanders zijn. Lacy mijn kennis is als een tuin vol onkruid, ik voel dit nu ik hier alleen zit en opgehouden heb mij zelf met "talentvolle" krantenartikeltjes te paaien maar al te zeer. Toch zou ik zoo graag uit al dat verwarde een soort van geheel te maken. Wij moesten het toch langzamerhand – voor mijn part in tien jaar – op een soort⁶

15.VI.1902

Mijn schrijftafel lijkt in veel opzichten op de heuvel van Hissarlik⁷ in verschillende lagen boven elkaar, liggen de débris der dingen waarmee ik mij van de week heb bezig gehouden. Uit de vijfde laag werden te midden van een groote hoeveelheid asch – vermoedelijk van Nicosiaanse brandoffers – en een menigte vliegenlijken de fragmenten van een onvoleindigd manuscript opgedolven, mitsgaders bijgaand bewijs van het voortleven van het Goede-Herders-type in Zuid-Italië (bewaars het), ongelukkig schijnt deze "Ansiedelung" door vijanden verwoest te zijn, die op het puin hun eigen stad (in de opgravingsreeks de 4e) gebouwd hebben, althans wij vinden in deze nieuwe kolonie ettelijke romans van Walter Scott, een nieuw drama van Maeterlinck,⁸ een dito van Van Oort⁹ en een van Hegenscheidt,¹⁰ in gezelschap van een ontwerp voor een artikel over dramatische kunst in de laatste jaren met de volgende merkwaardige these: de aristotelische katharsis, de purgatie van het gemoed obstrueerende hartstochten, die de Griek van de tragedie verwachtte en verlangde, is sedert het eind der 18e eeuw alleen nog maar mogelijk door muziek (en wel symphonische – geen dramatische) en de dramatische traditie zooals die bij Aeschylus begint en bij Vondel nog niet geheel ten einde was, is nu feitelijk gebroken.

De overgang van de 4e naar de 3e schijnt een geleidelijke te zijn geweest. Wij vinden hier ten minste Creizenach's Geschichte des Neueren Dramas,¹¹ echter zijn alle sporen van het artikel verdwenen. In de volgende laag meent men een inval der barbaren met zekerheid te kunnen herkennen: hier vinden wij niets dan Nieuwe Rotterdammers met kennelijke teekens van verveling.

En als een zware grafsteen ligt boven dit alles de opperste kolonie: Urgeschiede der Kultur.

Als een melancholieke Schliemann graaft men Zondags (als wanneer een goed huisvader zijn kamer opruimt) in al deze overblijfselen en plengt een traan bij zooveel begonnens en zoo weinig resultaat.

16.VI.1902

Uit: "Yglos' dijk"

Als dan de moede dagen voorwaarts sluipen
En ieder donker nieuwe droefenis
Al troosteloozer dan een vorig brengt,
De zee haar oude trage wijze zingt,
Verveling langs de grauwe duinen waait,
Zie ik in scheemring, hoe de vogels flauw
Triest van verlangen langs de wolken zwenken
En doelloos staar ik in 't verlorene
Mijn denken is het spelevaren moe
Naar gouden dagen van gestorven roem
Mijn oogen zoeken 't lieve licht niet meer
Van vroeger vuur in den gedoofden haard.
Mijn hand die 't klamme voorhoofd houdt gevat
Vergeet den greep der nuttelooze bijl.
Ik droom niet meer wanneer een zanger zingt
Van dolle helden, en het klateren
Van ijzer op de schilden, hoe ik zelf
Mannen tartend kon staan in fellen kamp.
Het daggeglim ziet bukkend als een boer
Mij met de spade op schouder naar het strand
Stappen waar zonder hoop mijn arbeid wacht
Van 't lachende verleden bleef mij niets
Dan wrange nasmaak waarmee dronkenschap
De loome morgen die haar volgt vergalt.

*

Ziezoo nu weet je weer eenigzins hoe ik het in dezen tijd van epidemische katterigheid stel – en jij? Wat voor een evenhooge timmer je om de roofridderburcht van het Leidsch professoraat mee te bestormen? Hoe staat het met het Keltisch, mij dunkt de historie van Naoise, Ainle, en Ardan de zonen van Uisneach moet hoe "niederträchtig" van een philologisch standpunt de taal ook zij waarin ze geschreven werd, toch verfrissender werken dan het gesikkeneur van de Çvetaçvatara-Upanishad¹² (die ik overigens niet ken en alleen citeer omdat zij er zoo kolossaal Indisch uitziet en twee magische komma's bezit) en is de taal-physiologie geheel vergeten, en de geneeskunst? Zullen wij samen een vrije Universiteit stichten? Groet je vrouw heel hartelijk van de mijne

je vriend André

* Origineel: 's Gravenhage, NLMD.

1. Ganeça (Ganesha), zoon van Shiva en leider van zijn gevolg, afgebeeld met olifantenkop; wordt als begunstiger van alle welslagen dikwijls aan het begin van Indische handschriften aangeropen, en geldt vandaar ook als god der wetenschap.

2. Henri Borel (1869-1933), romancier en literair criticus, ambtenaar voor Chinese zaken op het ministerie, maakte naam als kenner van de Chinese en Indische cultuurgeschiedenis.

3. Ta-wit of Ta-weret, in de Egyptische mythologie godin van zwangerschap en ge-

boorte, afgebeeld als drachtig nijlpaard, soms met de zonneschijf als symbool van de wedergeboorte van het leven.

4. Protestantse Godsdienst/Gezindheid.

5. "Dante at Verona", in 1870 verschenen verhalend gedicht van Dante Gabriel Rossetti (1828-1882), beschrijft de ballingschap van Dante aan het hof van de Can Grande te Verona en zijn heimwee naar Florence.

6. De tekst breekt hier af.

7. De heuvel in het N.W. van Klein-Azië waar Heinrich Schliemann tussen 1870 en 1882 de resten van het Homerische Troje meende te hebben teruggevonden, en die tenminste zes lagen van bewoning bleek te bevatten.

8. Van Maurice Maeterlinck (1862-1949) verscheen in 1902 het drama *Monna Vanna*.

9. Adriaan van Oordt (1865-1910), auteur van neoromantische verhalen en historiestukken; in 1902 verscheen zijn drama *Floris V*.

10. Alfred Hegenscheidt (1866-1964), Vlaams dichter en essayist, later hoogleraar aardrijkskunde te Brussel, publiceerde in 1898 het versdrama *Starkadd*.

11. Wilhelm Creizenach (1851-1919) hoogleraar Duitse taal- en letterkunde te Krakau, *Geschichte des neueren Dramas* (3 dln. Halle 1894-1903).

12. De Svetasvatara-Upanishad, een van de meest vertaalde Upanishaden, beschrijft de eenwording van de ziel met de godheid.

[27]

André Jolles (Freiburg i.B.) aan Johan Huizinga (Haarlem)*

21 november 1902

Beste vriend

Bijgaande – niet juist ten gebruike van den Dauphijn bestemde – mededeelingen, kunnen bewijzen dat er alweer een soort epistel aan je bezig was in de vergetelheid te geraken, zelfs de duivel is niet zoo zwart als hij geschilderd wordt.

*

In het bekoorlijk gelegen stadje Freiburg¹ dat men om het van zijn Zwitserse naamgenoot te onderscheiden, gemeenlijk Freiburg im Breisgau, of minder schilderachtig, maar meer in overeenstemming met de toenmalige administratieve indeeling van het Duitse Rijk, Freiburg in Baden plag te noemen, vertoonde zich in het begin der 20ste eeuw aan de daar sedert meer dan vijf eeuwen gevestigde en van oudsher beroemde Universiteit, een hoewel niet bejaard, toch echter ietwat ouwelijk uitziend man. Die hem hoorden spreken herkenden aan zijn tongval oogenblikkelijk den vreemdeling, en diegenen onder de op dat tijdstip daar studeerende anthropologen die met onbescheiden nieuwsgierigheid, zijne onregelmatige gelaatstreken aanstaarden herkenden met verbazing in hem een zoon van dat verdwijnende ras, dat eertijds bijna geheel Europa bevolkte: het Keltische.

Wordt vervolgd.

Ik onderbreek mijn roman om op je briefkaart te antwoorden.

[...]²

Het is hier vervloekt koud ik klappertand en eindig.

Vele groeten van ons.

Je vriend André

* Origineel: 's Gravenhage, NLMD.

1. Het echtpaar Jolles vestigde zich in het najaar van 1902 in Freiburg im Breisgau. André Jolles studeerde er kunstgeschiedenis en archeologie en was er van 1907 tot 1909 privaat-docent.

2. Bibliografische uitweiding over 'algemeene kunstgeschiedenissen'.

[28]

Johan Huizinga (Haarlem) aan J.Ph. Vogel*

22 november 1902

Waarde vriend,

Het is waar, ik gedraag mij schandelijk wat de correspondentie betreft en verdien het niet, dat je me altijd weer de hand toesteeft, gevuld met nieuws van den Himālaya, een fraaie beeldspraak. Je zult intusschen zeker al wat betreffende de feestbundel Kern¹ ontvangen hebben, het is al lang in de maak. Onder de circulaire om geldelijke steun prijkt mijn naam ook. Toch kan ik niet zeggen, dat ik voor het plan bijzonder warm ben. Het is bekend, dat Kern zelf er niet op gesteld is, maar men hoopt, dat de overweldigende massa van wetenschappelijke wierook zijn hart zal doen smelten, en hem den uitroep zal ontlokken: neen, zoo schoon had ik dat niet kunnen droomen. Nu ik hoop dat het aan de verwachtingen zal beantwoorden, al had ik voor mij het vrij wat gepaster en belangrijker gevonden, dat men door Veth of een ander de onvergetelijke kuif, de vriendelijk-schrandere oogen met zakjes, de gekrulde lippen met het snuffelbaardje en de opgetrokken schouders had doen malen, die nu misschien den nazaat in geen senaatskamer zullen wenken, om den grooten Oude levendig voor zijn geest te zien.² Wat zegt zoo'n Salon des Variétés den naneef omtrent een groot man? Luimige invallen van Sénart,³ snarepijperijen van het duitsche gild, de vlijt van Nederland, wat een lapjesdag van geleerdheid. Neen, het is echt iets voor onzen banalen tijd van tentoonstellingen en tijdschriftjes, niets monumentaal. Laat deze mijn meening je niet verdrieten, en laat ons nog wat over andere zaken praten.

Ik heb een vrij lijvig duitsch artikel over Varuna's strikken⁴ gereed, hoewel nog niet persklaar.⁵ De studie ervoor, voornamelijk Atharvaveda⁶ en het opstellen ervan hebben mij veel vermaak verschaft, en naar mijn eigen bescheiden meening zijn mijn resultaten niet onaardig. Mijn aanvraag om het priv. doc. schap te Amsterdam is in zee, dat wil zeggen, bij den Raad; wanneer er gunstig over wordt beschikt denk ik na de wintervacantie de welingerichte tent te openen, waar te zien zullen zijn: de muzikale clown Boeddha, de Veda in vogelvlucht, de Upanishads op spiritus, de Bhagavadgītā door den fonograaf met en benevens gedresseerde honden en apen uit het Mahābhārata, de acrobaat Kālidāsa en andere specialiteiten.

In Utrecht is Caland⁷ begonnen college te geven; de faculteit heeft er een lector aangevraagd, maar benoemd is hij nog niet.

Ben je niet naar Hannooy⁸ geweest, of moet dat nog komen? Ik sprak Kern juist in de dagen toen je hem over de afvaardiging had geseind.

Ik hoop dat mijn ongeregeld antwoorden je niet ontmoedigt, om nog eens te schrijven. Veel groeten, ook namens mijn vrouw,

t.t. J. Huizinga.

Dank zeer voor je artikeltje over de oude naambordjes.⁹ Staat er wel eens boven tweemaal bellen bij?

* Origineel: Leiden, Instituut Kern.

1. Op 6 april 1903 zou Hendrik Kern zeventig jaar worden en met emeritaat gaan.
2. Kern liet zich er in 1907 tenslotte toe overhalen zich door Veth te laten portretteren. Het in 1909 voltooide portret maakt deel uit van de verzameling van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen.
3. Emile Sénart (1847-1928), Frans sanskritist, bekend door zijn verklaring van het boeddhisme als een zonnemythe.
4. Varuna, een van de voornaamste goden uit de Vedische religie, soms voorgesteld als dreigend met toverstrikken en stroppen.
5. Het opstel bleef onvoltooid; voor een samenvatting zie echter Huizinga's *Geschieden Wereld* (Haarlem 1945) 135-137 (V.W. VII, 562-563).
6. Door Huizinga in het Sanskrit geschreven.
7. Willem Caland (1859-1932), classicus en sanskritist, leraar te Breda, verzorgde sedert november 1902 te Utrecht de colleges in het Sanskrit; zijn benoeming tot lector volgde in februari 1903. In 1906 werd hij buitengewoon hoogleraar, in 1917 gewoon hoogleraar Sanskrit.
8. Het oriëntalistencongres van de École française d'Extrême-Orient te Hanoi in 1903.
9. J.Ph. Vogel, "Triloknath", *Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal* 70 (1902) I, nr.1, 35-71. Vogel tracht de in het door hem bezochte district van Brits-Indië verceerde Triloknath (Heer der Drie Werelden) te identificeren aan de hand van zijn attributen.

[29]

Johan Huizinga (Groningen) aan J.Ph. Vogel*

25 december 1902

Amice,

Vanmorgen was ik bij Prof. Speyer, en vroeg hem naar de zaken van het feestalbum Kern, o.a. ook wat jou medewerking betrof. Hij vertelde mij toen, dat hij indertijd aan Brandes¹ had opgedragen, je te Hanoi om medewerking te verzoeken, maar nu hij vernomen had, dat je daar niet zoudt zijn, vreesde hij, dat de aanvraag niet terecht gekomen zou zijn. Op mijn voorstel, je dan nog terstond te schrijven, ging hij terstond in; van hier thans langs mijn tussenkomst het verzoek, of je nog een bijdrage wilt inzenden. De termijn verstrijkt wel eerstdaags, maar als je je best doet te zorgen, dat Speyer het tegen begin Februari heeft, zal het nog wel gedrukt kunnen worden. Zou dat nog gaan? 't Zou jammer wezen, als door dit misverstand je bijdrage achterwege bleef.² Misschien evenwel heeft Brandes je nog geschreven. De bijdrage mag niet meer dan 4 bladzijden 4° in druk beslaan.

Ik heb er een stukje voor gemaakt over eenige namen van ziekten en omineuse verschijnselen, waaraan ik euphemistischen oorsprong toeschrijf.³ Verder verzamel ik stof voor een rede van algemeenen aard over Boeddhisti-

sche zaken, om eerlang als de Raad van Amsterdam mijn verzoek gelieft in te willigen, als priv. doc. op te treden.⁴

Caland is nog altijd niet in Utrecht benoemd; de Kamer moet de daarvoor uitgetrokken f. 2500 nog goedkeuren. Ik ben daarbij als no. 2 genoemd (in geheim).

Ik ben verlangend naar nieuws uit Afghanistan. Jammer dat Hanoi daarvoor moest vervallen; dat zou nog wat anders geweest zijn dan te Rome, toen je Piet en den geilen afgezant van den Nizam⁵ aan de haak sloeg, als je daar rondom tusschen knikkebollende Sineezen en knipoogende Japjes had gezeten, terwijl de president het Rad der Wet draaide, en allen riepen: namo Buddhabhyah⁶ en wat er verder volgt.

Ik lees tegenwoordig Waddell's Lamaïsm;⁷ je hebt die snaken zeker in Darjiling en hoogerop wel gezien; 't is zeker wel een curieuse troep.

André Jolles studeert tegenwoordig in Freiburg om den doctorsgraad te halen; daar is zijn schoonpapa op gesteld. Zijn zeer merkwaardig artikel over die Anfänge der Kunst⁸ is door een prof. aldaar bijzonder gunstig beoordeeld. Nu, schrijf eens weer, ik zal ook de regelmaat pogen te betrachten.

Groeten van mijn vrouw!

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, Instituut Kern.

1. J.L.A. Brandes (1857-1905), sanskritist en archeoloog, voorzitter van de Commissie voor Oudheidkundig Onderzoek op Java en Madoera, vertegenwoordigde het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia op het oriëntalistencongres in Hanoï.

2. J.Ph. Vogel, "Sanskrt *pratoli* - Hindi *pauli*", *Album Kern, opstellen geschreven ter eere van Dr. H. Kern, hem aangeboden door vrienden en leerlingen op zijn zeventigsten verjaardag* (Leiden 1903) 235-237.

3. J. Huizinga, "Over eenige euphemismen in het Oud-Indisch", *Album Kern* 153-156 (V.W. I, 190-194).

4. Huizinga werd op 16 januari 1903 toegelaten als privaat-docent aan de Universiteit van Amsterdam. Hij begon zijn colleges pas op 7 oktober van dat jaar met de openbare les *Over studie en waardeering van het Buddhisme* (Haarlem 1903) (V.W. I, 148-172).

5. De Nizam van Haiderabad werd op het twaalfde Internationale Oriëntalistencongres te Rome vertegenwoordigd door Shams ul Ulama Syed Ali Bilgrami, met zijn echtgenote.

6. 'Glorie aan de Boeddha's'.

7. Lawrence Austine Waddell (1854-1938), Brits medicus en oriëntalist; zijn *The Buddhism of Tibet or Lamaïsm* verscheen in 1894.

8. Jolles had zijn artikel op 5 april 1902 in zijn huis in San Domenico bij Florence aan Huizinga voorgelezen.

[30]

André en Tilli Jolles (Freiburg i.B.) aan Johan en Mary Huizinga*

10 januari 1903¹

Beste Vrienden

Wij zijn innig begaan met jullie leed. Ik had al uit de krant vermoed, dat het je broer was, maar wou niet schrijven, zoolang ik niets zekers wist.² Je

hebt mij dikwijls van hem verteld en ik herinner mij je latijnsche briefkaarten uit Italië aan hem, die van een vroolijke genegenheid spraken.

Ik waag niets anders in dezen brief te zetten, verdriet moet slijten.

In vriendschap:

Tilli en André J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Abusievelijk gedateerd: 1902.

2. Herman Huizinga overleed op 6 januari 1903.

[31]

André Jolles (Freiburg i.B.) aan Johan Huizinga*

12 juli 1903

Beste Vriend

Al vroeger was ik aan een der "lange brieven", waarover onze vrouwen tegen elkaar opsnijden begonnen, maar had niet verder geschreven toen de tijding van het overlijden van je vader kwam.¹ In den betrekkelijk korten tijd, dat wij correspondeeren hebben wij elkaar al zoo dikwijls iets over droefenis moeten zeggen, dat ik de eenvoudige woorden niet meer bij elkaar zoeken kon, waarmee men uit de verte vergeefs probeert een zwijgende handdruk te vergoeden.

Nu is er ook in ons leven weer wat schreeuwende, drinkende en slapende vreugde,² en is de toekomst tot op zekere hoogte weer een doel geworden, waar men niet al te lusteloos heen drentelt.

Ons vermogen – misschien moest ik zeggen: het mijne – om mooi en goed leed en medelijden te hebben, werkt wat al te acuut, op den duur wordt het treurige grauw en gaat op een schrijnende verveling lijken die alleen verstompt en dof maakt. Een lang ziekbed, dat wil zeggen: het zich gewennen aan droefheid is misschien van alle dingen het moeilijkste te dragen.

's avonds

Met groote vreugde zag ik dat je belang steldet in Durrieu's artikel,³ ook mij laten de Van Eycken sedert Brugge⁴ niet met rust, maar ik dacht eigenlijk dat jij zooals je in die dagen eens beweerdet je te vrede stellen kondt met het zuivere genieten en ik hield mij zelf voor een ietwat inferieur kunsthistoricus, daar ik altijd door behoefte voelde te probeeren hen ook langs wetenschappelijken weg iets nader te komen.

Tegen zijn verklaring van het miniatuur uit de Heures de Turin heb ik twee bezwaren.⁴ 1° Historisch. Die reis was voor Willem VI geenszins een aangename herinnering, zijn pogingen den Keizer over te halen, hem te beloven het leen na zijn dood aan Jacoba te geven waren volkomen mislukt. Sigismund was veel te slim, om den invloed die hij op de Europeesche politiek met veel beloven en weinig geven – waarmee men toen de gekken niet in vrede maar in heilzamen oorlog leven deed – kon uitoefenen op die manier te verspelen. Willem kwam dus tamelijk on te vreden naar Holland te rug en ik betwijfel of hij juist dit moment in zijn gebedeboek heeft doen vereeuwigen.

2° Kunsthistorisch. Bij de gelofte is alleen sprake van een Heilige Maagd van Poke. Nu vertoont het miniatuur een onmiskenbaren God den Vader. Mij dunkt de kunstenaars uit de XVe eeuw waren te vroom en te naief voor een dergelijke vergissing in het detail. Indien werkelijk dit moment was afgebeeld zouden wij zonder twijfel een Maria in het hoekje te zien gekregen hebben.

Het schijnt mij nog niet zoo zeker dat wij Willem VI voor ons hebben.

Wij weten tamelijk zeker dat Jan van Eyck lang voor den schavuit Jan van Beieren gewerkt heeft. Onafhankelijk van Durrieu was ik er toe gekomen in den zoogenaamden man met den anjer in Berlijn, een portret van dat heerschap – je kent zijn geschiedenis? – te zien. Deze laatste heeft namelijk een merkwaardige orde om (een gedraaide ketting met een T-kruis waaronder aan een belletje hangt): de St. Antonius-orde, die als mijn tweedehandsche bronnen juist zijn, – mijn bibliotheek is op dit punt aller miserabelst – door Albrecht den verbeider gesticht werd in 1384 ter eere van een genezing van het Antonius-vuur (wat was dat voor een ziekte?) Na de stichting van het Gulden Vlies (1429-30) werd deze orde ternauwernood meer gedragen, bij anderen dan Henegouwsche of Bourgondische vorsten komt zij niet voor. Er vallen dus maar drie heeren in de termen om zoo geportretteerd te worden: Albrecht en zijn zonen Willem VI en Jan van Beieren. Jan van Eyck heeft Albrecht nog gekend maar omstreeks 1404 kan dit prachtige konterfeitsel toch niet ontstaan zijn. Het zou mogelijk kunnen zijn dat hij later in opdracht van iemand anders dit portret uit zijn geheugen of naar oudere voorbeelden schilderde, maar dit lijkt mij toch onwaarschijnlijk, de teekening is zoo fijn van observatie dat ik niet gelooven kan dat het model voor het minst niet voor de schetsen zou gezeten hebben.

Willem stierf 1417 ongeveer 52 jaar oud maar ook in 17 kon Jan nog niet zoo schilderen.

Jan van Beieren werd in '24 vergiftigd en was toen ook een dikke vijftiger. In '19 was hij van zijn bisschoppelijke waardigheid ontheven, en had permissie gekregen te trouwen. Het portret is in wereldsche kleeding, wanneer het dus Jan v. B. voorstelt zou het tusschen '19 en 24 moeten geschilderd zijn, wat mij naar de schilder manier ook nog veel te vroeg lijkt.

Hier hebben wij dus drie mogelijkheden. Voor Albrecht spreekt de leeftijd van den man met den anjer; hij schijnt tamelijk oud te zijn, maar men leefde in dien tijd wel een beetje vermoeiender dan nu.

Voor Willem spreekt de anjer. Het portret van Jacoba van Beieren in Kopenhagen⁶ (zie Kaemmerers Künstler Monographie J. und H. van Eyck abb. 40) dat toch wel hoogst waarschijnlijk een kopie naar Jan is, heeft ook een anjer in de hand. Natuurlijk kan dit een toevoeging van den kopiïst zijn, maar het zou toch ook niet onmogelijk zijn dat die twee portretten oorspronkelijk bij elkaar hoorden. In dat geval kan het alleen Jacoba's vader zijn, haar mannen waren jonger, toen zij stierven of haar in den steek lieten, met haar Oom Jan als pendants geschilderd te worden zou te bloedige ironie geweest zijn.

Op Jan van Beieren komt men door het feit dat Jan van Eyck voor hem gewerkt heeft.

De man uit de Heures de Turin heeft die zelfde orde om, en dezelfde soort hoed op, maar is jonger. De trekken van het miniatuur met die van het schilderij met elkaar te vergelijken kan alleen tot vage en onbetrouwbare gegevens voeren.

Altijd van deze Antonius-orde uitgaande moeten wij nog twee andere documenten uit de buurt der van Eycken er bij halen. Ten eerste de vleugel van de rare verknoeide schilderij, ook in Kopenhagen, waarvan van Dyck het grootste deel schilderde en de kleinere helft aan Jan van Eyck of Petrus Christus wordt toegeschreven (Kaemmerer abb. 86). Deze donateur wordt door een Antonius in bescherming genomen, die zijn eigen orde omheeft. Vervolgens is er in Parijs een latere, geschetste kopie, die als kostuumprent (dit blijkt uit het opschrift) dienst gedaan heeft. Warburg⁷ met zijn fijnen neus vond het, snuffelde eraan, rook dat het uit de buurt der van Eycken kwam en wist er niet verder mee aan te vangen. Ik kwam op de idee dat het een woordspel kon zijn en met de *Hoeksche* en *Kabeljauwsche* twisten zou kunnen samen hangen (krijg ik de fotografie, zij is een geheim, terug?)

De man voor dien in den hoek lijkt iets op de man met den anjer, daar hij echter een kousenbandorde heeft, zal het wel een ander zijn (misschien Humphrey, Jacoba's derde man).

Ziedaar eenig materiaal, ik heb hier geen boeken genoeg om het te kunnen verwerken.

18.VII.1903

Zou jij geen lust hebben wat tijd aan die van Eycksche geschiedenis te geven, of een ietwat uitvoeriger later te publiceeren correspondentie er over, met mij op touw te zetten?

Mij dunkt de Kroniek van Johannes a Leydis, die men er in de allereerste plaats voor zou moeten doorploeteren, kan geen al te vervelende lectuur zijn.

Je hebt gelijk de geschiedenis moest eigenlijk van alle geleerdigheid het uitgangspunt zijn. Ik heb mij dan ook vast voorgenomen het volgende semester als mijn archeoloog⁸ in Syrie aan het spitten is, mij behoorlijk in de historie in te werken. In de laatste maanden was ik al vlijtig aan de paleografie, een niet onvermakelijke puzzle voor leege uren.

Mijn hooggeleerde in middeleeuwsche geschiedenis⁹ wil mij aan een biografie van Arnoldus van Villanova¹⁰ hebben, hij beweert dat dit mengsel van Alchymie en godgeleerdheid net iets voor mij zou zijn.

Je ziet het de Deutsche universiteit heeft mij te pakken.

19.VII.1903

Ons kindje maakt het goed en groeit vroolijk.

19.VIII.1903

Gelukkig kan ik mijn mededeeling van juist een maand geleden herhalen. Jeltje heeft lachen geleerd en weegt ver over tien pond (dit laatste voor Mary – of wegen jullie niet? – dan kun je je ook niet over het gewicht van anderen verheugen). Ik had voortdurend gehoopt dat mij nog iets belangrijkers te binnen zou schieten dan de voorafgaande wijsneuzigheden maar het schijnt niet te lukken. Daarom stuur ik je nu nog ten overvloede een pamfletje dat ik op den titel afgaande had laten komen, maar dat blijkt mij te ge-

leerd te zijn, misschien heb jij er iets aan of prikkelt het je eens je meening te zeggen over dat malle doolhof der Indische mythologie waar voor een halve eeuw de heele geleerde wereld in verdwaalde, en waar nu de meeste philologische jongelingen met een angstig omweggetje omheen loopen.

Je zult nu in Groningen¹¹ met van der Waals¹² samen komen en ik ben benieuwd of jullie iets aan elkaar hebben zult. Over een jaar of vijf wanneer je allebei invloedrijke leden der faculteit zult geworden zijn, moet je mij ook maar naar dat Noordsche nest halen. Ik heb in dit vervloekte Moffenland dikwijls heimwee, en poog die te genezen door in mijn ziel kleine Hollandische nationaal festiviteiten te arrangeeren. 10 Aug. heb ik er een voor Maerten Harpertsz. Tromp gevierd. Ik heb altijd meer van hem dan van de Ruyter gehouden, hij was minder vroom (à propos wanneer ik er de vaderlandische geschiedenis op doorlees vind ik dat Onze lieve Heer, het bij ons niet eens tot "sympathieke figuur" heeft kunnen brengen). Dat hij in een wagentje heeft toegekeken toen die aartskruidenier, dat sjagrijnige rekenwonder van een Jan de Wit als een kale kip uit mekaar geplukt werd is een reden te meer om van hem te houden. (Van Tromp wel te verstaan, O.L.H. zat, als hij bij die gelegenheid aanwezig was, in een ander vehikel).¹³

Er is nog een andere schim, die ik bij manier van spreken zoo nu en dan tegen het lijf loop. Je kent onzen Dom niet wel? Hij is niet zoo fantastisch mystiek als de Fransche kathedralen, geen duister blok grimmige Gothiek, ook geen van die wonderlijk naar den Hemel rankende goddelijke planten, die er uitzien als of de kleine Jesus de pit van een hemelsche kers van boven neer had laten vallen en die in de aarde wortel geschoten had en tot Kerk gegroeid is. De onze is rustig en zuiver, slank en kalm, van een statige sierlijkheid met iets vriendelijks Duitsch openhartigs, hij heeft weinig geheimzinnigs, weinig feodale aristocratie, bij al zijn edele evenredigheid, zijn fijne gracie, heeft hij iets goedmoedigs, dat bij momenten burgerlijk schijnt en indien hij niet al te beleedigd ware zou ik mij somtijds veroorloven hem de "Gretchen" der kathedralen te noemen. Intusschen verstaat hij de kunst van oude gebouwen: hij kan iemand laten wegdroomen uit zijn eigen tijd.

24.IX.1903

Dat komt er nu van. Wanneer je braaf hadt afgewacht zou je meer van mijn schimmigen vriend gehoord hebben. Nu doe ik mijn halfjaarlijksch manuscript op de post en zul je niets anders van hem hooren dan dat hij het raarste notenkraker gezicht heeft dat je je denken kunt, en voortreffelijk Latijn spreekt.¹⁴

[...] ¹⁵ Ziedaar wat ik weet. Ik zou wel lust hebben er zelf een te schrijven.¹⁶
Later, later, later.

Ik heb soms erge heimwee naar Holland, de Moffen maken mij het leven soms wat al te zuur.

Misschien schrijf ik over Etha,¹⁷ heb je gezien dat zij o.a. beweert dat de Assyriërs in spijkerschrift over hun lichtgoden *spraken*. Teeken dat eens.

Nu snel dit alles weg. Het gaat ons goed. Je scheldpartij heeft mij goed gedaan.

Je vriend André J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Huizinga's vader overleed op 15 mei 1903.
2. Jolles' eerste kind Hendrik Jolle Jolles, geboren in Florence in 1901, overleed aldaar in de zomer van 1902. In het voorjaar van 1903 werd in Freiburg zijn dochter Jeltje geboren.
3. Paul Durrieu, "Les débuts des Van Eyck", *Gazette des Beaux-Arts*, 3de reeks, 29 (1903) 5-18, 107-120.
4. De tentoonstelling van Vlaamse Primitieven ('Exposition des primitifs flamands et d'art ancien') te Brugge van 15 juni tot 15 september 1902.
5. In het tot dan toe weinig bekende Turijns Getijdenboek trof Durrieu een aantal miniaturen die hij aan Hubert en Jan van Eyck toeschreef. Hij concludeerde voorts dat deze miniaturen tussen 1413 en 1417 voor Willem VI van Beieren, graaf van Holland en Henegouwen, vervaardigd moesten zijn. Durrieu's publicatie, die het mogelijk maakte om de schildersloopbaan van de gebroeders Van Eyck een decennium verder terug te volgen, veroorzaakte een heftige controverse.
6. In het origineel staat: Koppenhagen.
7. Aby Warburg (1866-1929), kunsthistoricus, stichter van de Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg te Hamburg. Jolles raakte omstreeks 1896 tijdens een verblijf in Florence met hem bevriend; in 1900 werkten zij enige tijd aan een gezamenlijke publikatie over de fresco's van Ghirlandaio in Sta. Maria Novella.
8. Otto Puchstein (1856-1911), hoogleraar archeologie te Freiburg, nam van 1900 tot 1904 deel aan opgravingen te Baalbek in de toenmalige Ottomaanse provincie Syrië.
9. Heinrich Finke (1855-1938), hoogleraar middeleeuwse geschiedenis te Freiburg 1899-1928.
10. Arnoldus van Villanova (1235-1313), Spaans arts en alchimist, om zijn denkbeelden herhaaldelijk door de kerk vervolgd, maar stond vanwege zijn medische kennis aan de Europese vorstenhoven in hoog aanzien.
11. Door het vertrek van J.S. Speyer, die in Leiden Hendrik Kern opvolgde, ontstond in 1903 aan de Groningse universiteit een vacature voor Latijn en Sanskrit. Toen het onmogelijk bleek opnieuw een hoogleraar te vinden die beide vakken kon doceren, werd besloten voor het Sanskrit een afzonderlijk lectoraat aan te vragen. Huizinga wist dat hij voor deze post als eerste in aanmerking kwam. Uiteindelijk werd voor het Sanskrit echter een andere regeling getroffen.
12. Johannes Diderik van der Waals jr. (1873-1971), natuurkundige, schoolvriend van Jolles, werd op 21 juli 1903 benoemd tot hoogleraar mathematische physica te Groningen. In 1908 volgde hij zijn vader op in Amsterdam.
13. Maerten Harpertsz. Tromp, geboren in 1598, sneuvelde op 10 augustus 1653 bij Ter Heyde. De Tromp die in 1672 bij de moord op de gebroeders De Witt zonder in te grijpen zou hebben toegezien, was zijn zoon Cornelis (1629-1691).
14. Erasmus woonde van 1529 tot 1535 in Freiburg.
15. Uitweiding n.a.v. J. Huizinga, "Van den vogel Charadrius", *Verhandelingen Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde*, N.R. v:3 (Amsterdam 1903, V.W. I, 173-187). Vervolgens bibliografische gegevens 'over prehistorische wijsheid en malligheid'.
16. Een boek over de prehistorie, verg. n. 15, slotzin.
17. Etha Fles (1857-1948), schrijfster en kunstbeschermster; haar *Inleiding tot een kunstgeschiedenis* (Utrecht 1903) werd door Jolles zeer kritisch besproken in *De XXe Eeuw* 9 (1903) IV, 236-256.

[32]

Johan Huizinga (Haarlem) aan J. Six^{1*}

4 oktober 1903

Hooggeleerde Heer,

Zou ik U vriendelijk mogen verzoeken, mij even te willen berichten, of de lezing welke door U in het voorjaar van 1903 gehouden is over het vroege werk der Van Eyck's (of heette het onderwerp anders: ik bedoel die, waarin U Jan's werkzaamheid aan het hof van Willem VI hebt gedemonstreerd) ook in druk is verschenen, en zoo ja, waar ze zou zijn te verkrijgen?

U bij voorbaat mijn dank zeggend,

Met de meeste hoogachting

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, J.Six.

1. Jhr. Jan Six (1857-1926), buitengewoon (sedert 1917 gewoon) hoogleraar kunstgeschiedenis en esthetica aan de Universiteit van Amsterdam, tevens hoogleraar aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten.

[33]

Johan Huizinga (Haarlem) aan J. Six*

6 oktober 1903

Hooggeleerde Heer,

Voor Uw welwillend antwoord betuig ik U mijn hartelijken dank. Het spijt mij, dat ik met de uiteenzetting Uwer gegevens nog geen kennis kan maken. Vergun mij, U met de bijzondere aanleiding tot mijn vraag nog een oogenblik lastig te vallen.

Ik was voornemens, in een kleine mededeeling aan de *Chronique des Arts* een fout te verbeteren, die in het opstel van Durrieu over *Les débuts des Van Eyck* (*Gaz. des beaux arts*) voorkomt, nl. waar hij naar aanleiding van dat miniatuur uit de *Heures de Turin* van Willem VI's bedevaart naar O.L.V., van Poke¹ spreekt. Een Poke heeft nooit bestaan; het is door den uitgever van Johannes à Leydis² voor Polre (Vrouwenpolder) geschreven, gelijk zeer gemakkelijk te bewijzen valt.

Daar ik wist, dat U zich met het onderwerp in den laatsten tijd hebt beziggehouden, wilde ik mij vergewissen, of op dit détail wellicht ook reeds Uw aandacht gevallen was, in welk geval mijn mededeeling in portefeuille kan blijven.³

Mocht het niet te veel moeite zijn, mij daaromtrent nog met een enkel woord in te lichten, dan zult U mij zeer aan U verplichten.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, J. Six.

1. Paul Durrieu, "Les débuts des Van Eyck", 117.

2. F. Sweertius, *Rerum belgicarum annales* (Frankfurt a.M. 1620), 344.

3. Er is hierover geen mededeling van Huizinga in de *Chronique des Arts* verschenen. Verg. echter zijn bespreking van Max. J. Friedländer, *Die altniederländische Malerei*. Erster Band: Die Van Eyck, Petrus Christus (Berlijn 1924), *NRC*, 12 april 1924 (V.W. III, 489).

[34]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn stiefmoeder*

1 juni 1904

Lieve Ma,

Ik heb U nog niet geantwoord op Uw laatste briefkaart. Aardig, dat Tante ons nog komt opzoeken; wij zullen haar met genoeg Vrijdag wachten. Ik kan haar dien middag niet afhalen, want ik ben van 1 - 4 bezet, en als Mary het doet, vrees ik, dat ze elkaar misloopen op dat lastige perron; als Tante het niet te erg vindt, zou ik haar dus voorstellen, om maar per electr. tram naar het Wilhelminapark te komen. Wij hooren zeker nog wel even hoe laat?

Vanmiddag at Jakob hier ter eere van zijn verjaardag. Hij zag er best uit, en genoot van zijn pas begonnen vacantie. Trouwens, dat zal hij U morgen zelf ook wel vertellen. Gezellig dat hij U voor wat langer komt gezelschap houden; ik denk dan spoedig na zijn vertrek U eens weer op te zoeken.

Elske¹ is alleraardigst; ze maakt veel rumoer, en leert er steeds nieuwe woorden bij; ze heeft erg veel plezier aan gekleurde prenten, die ik voor haar maak. Zoeven groot lawaai: onze overbuurman jubelt vandaag en kreeg een serenade; dikzak werd er wakker van en huilde zeer bedroefd; gelukkig regende het zoo hard dat de muziek spoedig weer opstapte, waarop zij onmiddellijk weer insliep.

De familie is nu op Toorenvliedt weer compleet; 't zal daar ook prachtig zijn met dit heerlijke voorjaar. Nu veel groeten, 't wordt bedtijd!

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Huizinga's oudste dochter Elisabeth, geboren op 19 maart 1903.

[35]

Johan Huizinga (Haarlem) aan J.Ph. Vogel*

15 juli 1904

Amice,

Om met het antwoord op je vraag te beginnen: inderdaad, ik meen ook, dat ik vroeger je al eens gezegd heb, geen prioriteitsaanspraken te zullen laten gelden op het vertalen van het *Mudrārākṣasam*.¹ In elk geval doe ik het dan bij dezen, en zie met belangstelling je vertaling tegemoet, voorwaar geen gemakkelijke, bij dien overvloed van kunstige woordspelingen.

Ik heb dit jaar behalve mijn college,² dat ik met veel plezier gegeven heb, geen studiewerk kunnen doen; het is te druk met de schoolbetrekking. Nu is

er evenwel een goede kans, dat ik de volgende cursus en wellicht nog langer hier aan de H.B.S. een beperkt aantal lesuren zal kunnen krijgen, in verband met een uitbreiding van het aantal leerlingen, waardoor een halve extra-leraar gewenscht wordt.³ Daar heb ik nu de beste verwachtingen van voor mijn studie; naast het Indische werk hoop ik ook eens wat zuiver historische arbeid te gaan doen.

Ik was de afgelopen maanden, als naar gewoonte tegen 't eind van den cursus, weer erg moe van de school, en wel een beetje wanhopig, dat er zoo weinig van wetenschappelijk werk kon komen. Maar nu heb ik weer goede hoop!

Ofschoon ik vermoed, dat je bij de temperatuur, die wij hier nu genieten, je ulster voor den dag zoudt halen, of met stoïcijnsche kalmte en een spottend lachje zoudt verzekeren, dat het guur is; wij vinden het hier warm. Onze reis naar Zeeland moet helaas wat uitgesteld worden; mijn vrouw moet wat rust houden in het belang van haar zelve en van een nog tamelijk toekomstige tweede spruit. Daardoor vervul ik tegenwoordig de plichten van kindermeid, en heb het ver gebracht in het baden en kleeden en voederen van ons grappig vroolijk kindje, dat gelukkig heerlijk gezond is, en met ijver begint te praten en te loopen.

Wat Kern betreft; hij bezoekt reeds sedert verscheiden maanden de Akademiëvergaderingen weer, maar zijn loopen moet nog vrij gebrekkig zijn.⁴

Daar hoor ik mijn dochter van haar wandelrit thuiskomen, adieu dus, veel groeten, ook namens mijn vrouw!

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, Instituut Kern.

1. *Mudraraksasa (Raksasa's zegelring)*, oudindisch drama door Viśākhadatta (vijfde eeuw n.C. of later). Vogel voltooide zijn vertaling van dit klassieke toneelstuk pas tijdens de Tweede Wereldoorlog: Wisjāhadatta, *De zegelring van Rāksjasa*, Indisch tooneelspel uit het Sanskrit en Prākṛit vertaald door J.Ph. Vogel (Leiden 1946).

2. In de cursus 1903-1904 verzorgde Huizinga als privaat-docent te Amsterdam een college over de Vedisch-brahmaanse godsdienst.

3. In het origineel staat: word.

4. Hendrik Kern was kort na zijn emeritaat in de zomer van 1903 getroffen door een ongeluk, dat hem geruime tijd hulpbehoevend maakte.

[36]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn stiefmoeder*

1 oktober 1904

Lieve Ma,

Doordat onze laatste brieven elkaar gekruist hebben, weet ik niet goed, of ik een brief van U zal afwachten of niet; maar nu zou het te lang duren, en daarom schrijf ik maar eens een woordje. Uw groote brief van 21 Sept. deed ons veel plezier; hij kwam hier al den 22sten 's middags om 1 uur; ik zond hem direct door naar Jakob. 't Is met zendbrieven wel eens jammer, dat je bij de beantwoording hem niet eens weer kunt inzien. Houdt het weer zich daar

bij U nog zoo mooi?, hier is het juist vandaag allermiserabelst geworden. Vanmiddag hadden Vader en Moeder¹ hier zullen komen, om dan een veertien dagen naar Wiesbaden te gaan. Maar vanmorgen telegrafeerden ze 't af; Vader's hart was weer niet in orde, dat is wel vervelend, het komt tegenwoordig nog al eens voor. Nu hopen we maar, dat ze nog binnenkort kunnen komen. Ze verlangden natuurlijk al erg, om Elske weer te zien.

Nu hebben we voor het maal op morgen Mulder² en zijn meisje maar gevraagd; die trouwen in 't eind van deze maand. Er trouwen veel menschen: ook twee neven Schorer van Mary, een ander stukje neef van haar heeft zijn huwelijk moeten uitstellen, omdat hij twee dagen daarvoor nog al erg ziek werd, dat is ook, om medelijden mee te hebben.

Verleden Zaterdag heb ik even bij Jakob koffiegedronken; hij had het erg druk, want Reint³ was naar Groningen ter eere van Fimi's vierde;⁴ maar Jakob zag er best uit. Woensdag a.s. begin ik de colleges weer; ik hoop, dat er veel menschen komen; ik heb nu de tijd, want de 12 lesuren gaan nu Maandag in.

Wij hadden hier deze week veel verkoudheid; eerst had ik het, op mijn ouderwetsche manier, toen kreeg Elske het, en Mary ook een beetje. Gisteravond had Kleintje er veel verdriet van, en kon van 't snuiven niet goed slapen; nu is 't al weer veel beter. Ze draagt nu aardige wollen jurken met lange mouwen en morsschorten, dat staat erg deftig, maar ze zegt dan ook de moeilijkste woorden: appelmoes, thee-kopje, zoo precies als uit een boekje, behalve dat ze in plaats van zakdoek zakneus zegt.

Mary is flink en gezond, ze is mij soms haast te vlijtig, want ze zit de heele avond kleertjes te maken of te verstellen. Maandag komt nu eindelijk het dagmeisje; ik schreef U geloof ik, dat de eerstgehuurde het op 't laatste oogenblik afzei; maar die nu komt, lijkt ook heel goed. Kaatje gaat met November weg; ze vond het hier te druk; Mary is er niet erg rouwig om, want ze vergeet met de dag meer.

Nu, heel veel groeten, ook aan Nan, van ons beiden.

Uw H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Huizinga's schoonouders.

2. Wellicht Herman Koert Mulder (*1874), studeerde medicijnen te Groningen.

3. R. Rijkens; Jakob Huizinga had zich na hun beider terugkeer uit Zuid-Afrika met hem in een medische praktijk geassocieerd te Amsterdam.

4. Aaffiene Rijkens (1864-1930), zuster van R. Rijkens, gehuwd met de bankier Johannes Leopold (1869-1936).

[37]

Johan Huizinga (Haarlem) aan Hermann Usener (Bonn)^{1*}

1 december 1904

Sehr Geehrter Herr,

Erlauben Sie mir, Sie aufmerksam zu machen auf eine Abbildung der Zeremonie, welche in Ihrem schönen Aufsatz im Archiv für Religionswissen-

schaft VII band S. 295 erörtert wird.² Sie finden dieselbe in *L'art dans l'Italie méridionale*, par E. Bertaux Paris 1904, I pl. IX, pag. 215.³ Sie ist entlehnt aus einem überaus merkwürdigen illuminierten Manuscript des XIen Jahrhunderts in der Kathedrale von Bari. Man sieht daselbst ganz deutlich, dass es in der That eine *brennende* Kerze ist. Dieselbe Seite 215 enthält noch die Beschreibung einer Miniaturhandschrift des Xten Jahrhunderts aus der Biblioteca Casatenense in Rom (Pontifikale von Landulf, Erzbischof von Benevent 975-984, oder besser gesagt in einem Einbände mit gesagtem Pontifikale), wo der ganze Vorgang Vers für Vers illustriert ist.

Möchte Ihnen diese kleine Mitteilung einigermassen interessiren, so würde ich mich freuen, Ihnen in dieser Weise für die anregende Lektüre Ihrer Schriften danken zu können.

Hochachtungsvoll,
Dr. J. Huizinga

* Origineel: Bonn, UB.

1. Hermann Usener (1834-1905), hoogleraar klassieke talen te Bonn 1866-1902, verwierf naam door zijn studies op het gebied van de vergelijkende godsdienstwetenschap.

2. Hermann Usener, "Heilige Handlung", *Archiv für Religionswissenschaft* 7 (1904) 281-339. Usener beschrijft op p. 295-296 het oude wijdingsritueel van het doopwater op Paaszaterdag, waarbij drie maal een brandende kaars in het water werd gedompeld.

3. Emile Bertaux, *L'art dans l'Italie méridionale de la fin de l'Empire Romain à la conquête de Charles d'Anjou* (diss. Parijs 1903).

[38]

André Jolles (Freiburg i.B.) aan Johan Huizinga (Haarlem)*
3 februari 1905

Waarde vriend

Er liggen ditmaal wel een groot aantal beginnetjes, maar die zijn voor het meerendeel onbruikbaar; nu, niemand weet hoe dikwijls de Elohiem het geprobeerd hadden, voor het hen eindelijk lukte deze vroolijke wereld te scheppen en wie zal zeggen of zij niet beter gedaan hadden ook dit exemplaar als een mislukte poging, in de diepste lâ van hun goddelijke schrijftafel te smijten, om later maar weer eens van nieuws af aan te beginnen. Ik doe als zij – goed of slecht, dit epistel zal ten minste klaar komen.

Wat ik je al meer dan een jaar had willen schrijven, zou veel beter in een gesprek kunnen behandeld worden. Toen ik dus dien zonnigen Zondag door de ramen een verlokkend voor koffie-dinken gedekte tafel in de veranda zag en desnietteenstaande, door de nijdige huisdeur niet naar binnen kon, begon ik als een bijgeloovige Tantalus te denken dat de Moira misschien iets tegen onze bijeenkomst had en sloop gehoorzaam weer naar Freiburg i.B. terug.

Doe ik wel, wanneer ik dan nu, in plaats van mij deemoedig bij de beschikking van deze wijze goden neer te leggen, toch over datgene ga spreken wat mij al zoo lang op het hart ligt? Wie weet.

In jou – mijn waarde – zit veel meer, dan er uitkomt. De geleerdheid, in den goeden zin, is in Holland miserabel georganiseerd. Dat iemand als jij jaar in jaar uit kleine knaapjes de geschiedenis van Willem den Zwijger, of hoogstens die van Alexander van Makedonie (den grootvader van den lateren koning Alexander) moet vertellen, is voor mij die weet wat je kunt en wilt, en die hier iederen dag nieuwe wijsneuzige mofjes, die geen tiende van jouw kennis, en wat veel meer zegt geen honderdste van jouw inzicht en vernuft hebben, als privaat-docenten en professoren, zie opduiken, een eeuwigdurende ergernis. Ik kan je in allen vriendschappelijken ernst verzekeren, dat er geen week voorbijgaat, waarin ik niet een gesprek hoor of een artikel lees, waarvan ik denk, hoe veel beter, of laat ik liever zeggen hoeveel geestiger, jij dat zoudt kunnen zeggen of schrijven.

Aan den anderen kant ben ik overtuigd dat jij – den vogel Charadrius niet te na gesproken – meer en gewichtiger werk zoudt afkunnen, dan nu het geval is, wanneer je in een omgeving leefde, die je tot grootere productiviteit dwong.

Iemand als jij zou voor de duitsche wetenschap evenveel waard zijn, als een duitsch-wetenschappelijke omgeving voor jou.

Ziedaar wat ik, vreemde eend in de Freiburger universiteitsbijt, in die paar jaren dat ik hier woon, altijd sterker ben gaan voelen.

Thurneysen¹ kent je “Lautwiederholende Wortbildung”, en was in een gesprek dat ik later eens met hem had, vrij wat vleiender, dan in het briefje dat hij er mij, een jaar geleden over zond.

Panzer² de extra ordinarius voor germanistiek, gaat als ordinarius naar Frankfurt, dus komt een gelegenheid om zich hier te “habilitieren”.

Nu weet ik niet in hoeverre de finantieele kant van een dergelijke levensverandering je zou convenieeren, en dit is de voornaamste reden, waarom ik tot nu toe gezwezen heb. Een privaat-docent en zelfs een extra ordinarius, verdienen zeker minder dan een leeraar aan de H.B.S. in Holland. Misschien is echter het leven in Freiburg iets goedkoper.

Dus...?

*

Van harte geluk met de geboorte van je zoon,³ met zijn mooien hollandschen naam. Jakoba⁴ en hij vertegenwoordigen een lapje vaderlandsche geschiedenis.

Ik zelf duik altijd dieper in de antieken, en vergeet langzamerhand dat er middeleeuwen bestaan hebben. Maar daarover later eens, wanneer ik een nieuw hoofdstuk begin, komt mijn brief vandaag niet weg.

Tilli dankt Mary hartelijk voor haar brief en stuurt gauw eens een portret van onze oudste die heel vermakelijk is en het ergste Zuid-duitsche dialect spreekt, wat ik ooit gehoord heb.

Vergeef mij indien ik met mijn voorslag je rust eenigzins gestoord heb.

Je vriend

André Jolles

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Rudolf Thurneysen (1857-1940), hoogleraar vergelijkende taalwetenschap te Frei-

burg 1887-1913, nadien te Bonn; maakte in het bijzonder studie van de oudierse taal- en letterkunde.

2. Friedrich Panzer (1870-1956), germanist, hoogleraar te Freiburg 1903-1905, Frankfurt a.M. 1905-1919 en Heidelberg 1920-1940; publiceerde over de oudduitse volksvertellingen, sagen en ridderepiek.

3. Dirk Huizinga (1905-1920).

4. Jolles' tweede dochter Jakoba (*1904).

[39]

Johan Huizinga (Haarlem) aan zijn stiefmoeder*

1 april 1905

Lieve Ma,

Vanmiddag kwam Uw briefje, hartelijk dank. Ik wil U een nieuwtje vertellen, waar ik niet eerder over sprak uit vrees dat er later maar teleurstelling uit zou volgen: ik heb een kansje op het Groningsche professoraat.¹ Er is nog veel gevaar, dat het mislukt; het grootste is, dat er iets van bekend wordt; hoe minder menschen 't weten hoe beter; U bewaart natuurlijk het meest strikte geheim. Het is Blok,² die zeer veel moeite voor mij doet, en hij is een vocaal in dezen. Als ik 't word, is het, omdat er geen aangewezen persoon is; want tot nu toe gold ik niet voor historicus. 't Was veiliger als alles wat later was gekomen; gaat alles nu toch goed, dan is het een buitengewone buitenkans. U begrijpt, dat wij met belangstelling wachten, wat er komt. Het tweede gedeelte van mijn stuk over Haarlem is nu af; er was nu des te meer haast bij; 't is onder zeil.³

Onze zorg voor kinkhoest is gelukkig weer over; Elske is weer in orde, de hoest is over. Dirk is nog erg verkouden, maar hij is er even genoegelijk om; ook Mary heeft het nog te pakken.

Ik denk dat ik binnenkort eens weer in den Haag kom, als U weer alleen bent.

Nu, heel veel groeten van ons allen; als menschen U vragen of ik kans heb te G.; zeg dan vooral neen.

Uw H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. C.H.Th. Bussemaker (1864-1914), hoogleraar in de algemene en vaderlandse geschiedenis te Groningen, was op 15 maart 1905 benoemd tot hoogleraar in de algemene geschiedenis te Leiden.

2. P.J. Blok (1855-1929), sedert 1894 hoogleraar vaderlandse geschiedenis te Leiden als opvolger van R. Fruin. Al tijdens zijn hoogleraarschap in Groningen (1884-1894) had hij gepoogd Huizinga voor de geschiedenis te winnen; in 1897 bewerkstelligde hij zijn benoeming tot leraar geschiedenis in Haarlem.

3. J. Huizinga, "De opkomst van Haarlem", *Bijdragen tot de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 4de reeks, IV (1905) 412-446 en 4de reeks V (1906) 16-175 (V.W. I, 203-364).

[40]

Johan Huizinga¹ (Middelburg) aan H. Th. Colenbrander^{2*}

7 augustus 1905

Amice,

Je brief is de tweede, die ik, beginnende met de beantwoording van een grooten stapel, uitkies, en als je weet, dat ik ze eerder neem, naarmate de beantwoording mij meer ter harte gaat, is daarmee terstond gezegd, hoe aangenaam je hartelijk schrijven mij is geweest. Waarlijk, zoo mijn overgang tot de historie voor mij, om het platweg te zeggen, heerlijke vruchten heeft gedragen; ik reken daartoe niet in de laatste plaats, dat hij mij onder de historici een goed vriend heeft bezorgd. Want al wordt de afstand wat grooter, het werk brengt nader; tusschen Haarlem en Voorburg zagen wij elkander ook niet zoo vaak, en ik denk de Staatsspoor de klandizie nog wel eens te gunnen. Maar allereerst het bezoek van je aan Haarlem, vóór wij opbreken. September zal het moeten worden, want wij zijn tot eind Augustus hier, maar daarna rekenen we op je.

Singulier in alles? Ik mag eerst wel trachten, 'een man van grooten bedrijve, besoigne, memorie ende directie'³ te worden (zonder daarom in den Haghe met den sweerde ter doot geexecuteert te worden). Maar de frischheid, ja, die hoop ik te bewaren. Pas op maar, binnen kort krijg je het vervolg van mijn stuk over Haarlem, dat krioelt van 'wieze' noten, dan stel je misschien al een ongunstige prognose.

Maar alle gekheid op een stokje; ik dank je hartelijk voor de aardige wijze, waarop je hebt gemaakt, dat ik mij niet wat ongemakkelijk voel tegenover den persoon, die, zooals de wereld weet, behoudens omstandigheden mij had moeten voorgaan in dit eeraamt,⁴ dat nog zwaar op mijn schouders zal wegen.

Met vriendelijke groet,
t.t. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, UB.

1. Huizinga was met ingang van 1 augustus 1905 benoemd tot hoogleraar in de algemene en vaderlandse geschiedenis te Groningen.

2. Herman Theodoor Colenbrander (1871-1945), sedert 1897 adjunct-rijksarchivaris bij het ARA in 's-Gravenhage en met ingang van 1902 secretaris van de Commissie van Advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën.

3. Aldus het Register van de Staten van Holland op 13 mei 1619 over de op die dag onthoofde Johan van Oldenbarnevelt.

4. Door de Groningse Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte was Colenbrander als voornaamste kandidaat voor de opvolging van Bussemaker genoemd; hij had echter laten weten in verband met zijn werk in de Rijkscommissie niet beschikbaar te zijn.

Huizinga met zijn oudste dochter Elisabeth, Haarlem, november 1903.

[41]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Jan Veth*
8 augustus 1905

Waarde Vriend,

Hartelijk dank voor Uw gelukwensch. Het speet mij erg, dat mijn bezoek er bij moest inschieten. Wat den verren afstand van Groningen betreft, geloof gerust, dat het aan mij niet liggen zal, als wij de kennis niet onderhouden (lees daarin niet, dat ik zoiets wel van U verwacht). Bussum ligt op de route naar Amsterdam, en ik hoop niet bang te zijn voor een reisje.

Een geweldig stuk arbeid, dat voor mij ligt, maar een prachtig werk, dat ik met den grootsten lust aanvaard. Het vak is geheel mijn wensch; mijn langzaam overneigen van de Indische studiën tot de geschiedenis hebt ge zoo niet kunnen waarnemen; ik heb er destijds met André nog wel eens over gesproken; dat is voor mij volstrekt geen schaduwzij, al droeg ik Boeddha een goed hart toe.

Maar nu, tot September, 't zij te Haarlem of te Bussum. Mijn vrouw en ik groeten U beiden zeer.

t.t. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

[42]

Johan Huizinga (Middelburg) aan André Jolles ('s-Gravenhage)*
21 augustus 1905

A.

Ik sta op 't punt, om naar Groningen te reizen, waar ik ondertusschen professor geworden ben, in de geschiedenis, – om een huis te zoeken. In de eerste dagen van September zijn wij te Haarlem terug, en willen graag, dat je dan en daar bij ons komt. Antwoord aan mijn adres Toornvliet, Middelburg. Wel gefeliciteerd met den allerhoogsten lof.¹

Groeten van Mary.

t.t. J.H.

* Origineel: Amsterdam, Jolles Archief (particuliere collectie). De brief is geadresseerd: 'p.a. Dames Singels'.

1. Op 23 juli 1905 was André Jolles te Freiburg gepromoveerd op het proefschrift *Vitruv's Aesthetik* (Freiburg i.B. z.j. [1906]).

[43]

Johan Huizinga (Haarlem) aan de Secretaris¹ bij het College van Curatoren der Rijksuniversiteit te Groningen*

7 september 1905

Weledelgestrengte Heer,

Nu de 28e October niet geschikt is, zal ik voor mijn oratie² gaarne 4 November voorstellen; 21 October is mij wat te vroeg. Mag ik U dus verzoeken, hieromtrent verder met het College van Curatoren te raadplegen?

Vriendelijk dank voor Uw uitvoerige inlichtingen betreffende het ambts-gewaad.

Mijn betrekking alhier zal mij helaas verhinderen, de 18den September bij de Rectoraats-overdracht te zijn.

Wat Uw laatste vraag betreft: als lidmaat der Doopsgezinde Gemeente zal ik gaarne een belofte afleggen. Mijn volledige naam enz. luidt:

Johan Huizinga, geboren te Groningen, den 7den December 1872.

Met beleefden groet,

Hoogachtend Uw dw.

J. Huizinga

* Origineel: Groningen, RA.

1. B. ten Bruggen Cate (1861-1931).

2. J. Huizinga, *Het aesthetische bestanddeel van geschiedkundige voorstellingen* (Haarlem 1905). Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Groningen op 4 november 1905 (V.W. VII, 3-28).

[44]

André Jolles (Freiburg i.B.) aan Johan Huizinga*

15 oktober 1905

Waarde vriend

Op mijn thuisreis van Londen, schreef ik je een briefkaart op het schip en gaf die 's morgens in Hoek van Holland aan een betrouwbaar uitzienden witiel om haar op de post te doen. Heb je ze niet gekregen...? dan ben ik voor een kwartje en jij voor een uiteenzetting, waarom ik je in de eerste dagen van September niet meer bezoeken kon bestolen.

Dank voor je briefje – ik heb zelf ook, zooals ik je vroeger al eens schreef, dikwijls verlangen naar een gesprek, zooals ik er vroeger toch eigenlijk alleen met jou gehouden heb. Die rare kamer aan het Spaarne¹ spookt nog in mijn ziel, voor niet al te langen tijd heb ik er nog eens van gedroomd. Smaakvol weten, zooals jij verstaan maar weinig menschen – hier te lande misschien niemand.

Ik ben blij dat je eindelijk van het M.O. verlost bent, maar het is toch een kleine teleurstelling dat het juist een professoraat in de geschiedenis moest zijn. Niet dat ik er een oogenblik aan twijfel of je zult ook dat vak vernuftig (ik bedoel geen Germanisme) en fijn weten te doceeren maar als filoloog was

je toch een heel bijzonder fenomeen. Wie moet er nu over de betekenis der reduplicatie schrijven? Van middag zat je geest nog heel duidelijk tegenover mij; ik las: "die rote Farbe, sagte jener Blinde, nun begreife ich sie, sie ist wie der Schall einer Trompete" (bei Herder über Plastik);² ik grinnikte je vergenoegd toe maar tegelijkertijd dacht ik, moet die nu boekjes gaan schrijven over "de bronnen der Kroniek van Jan van Leiden", "de directe gevolgen van het Aansprekersoproer", "de betekenis van Jan Haring voor de wereldpolitiek" enz. enz.? De geschiedenis – ik heb behalve in archaeologie ook examen gedaan in oude en middeleeuwsche historie en heb dus in de laatste semesters mijn deel geslikt – kan geen conquistadores gebruiken, lui die met vroolijke onbeschaamdheid op een schuitje gaan zitten om nieuwe werelddeelen van weten te ontdekken behandelt zij slecht, zij heeft niets van het aantrekkelijke van een grensgebied. De duivel haal dien ouden zuurpruimer van een Mommsen,³ die niet eens de dolle verdommenis van den Keizertijd heeft aangedurfd.

Waarover gaat je inaugureele speech – vergeet in godsnaam den auguren glimlach niet. Ik krijg hem toch? Mijn Vitruv is nog niet gedrukt.⁴ Men levert hier zijn dissertatie als manuscript in en krijgt na gedaan examen permissie om het ding te laten drukken. Dat andere pamfletje⁵ heb je toch gekregen? ik zond het naar Groningen.

En nu haarkloover maak je aanmerkingen wanneer ik zeg dat de Boergondiers veroveraars waren. Göthe zegt ergens dat hij de arabische taal veroverd heeft – zou jij hem willen antwoorden "pardon excellentie u heeft het uit een boekje geleerd"? Boergondië kreeg Philip de Stoute van zijn papa, toegegeven! *Vlaanderen en Artois erfde hij in 1384 van zijn schoonvader Lodewijk van Male*, alles goed en wel, maar wie heeft er in '82 de slag bij Roosebeke gewonnen? Lodewijk zou door Philip van Artevelde behoorlijk uit Vlaanderen gesmeten zijn als hij door zijn Franschen schoonzoon niet was geholpen – wat zeker ook niet enkel pour ses beaux yeux, en zelfs niet voor die van Margriet gebeurde. Philip d. S., de gladde rakker, liet den jongen Karel VI het gelag oftewel de kosten van den veldtocht betalen en... "veroverde" zich zijn toekomstig erfdeel, dat hij anders kans geloopt had te verliezen, want Engeland zat al op de loer.

Brabant kregen de Bourgondiërs door de testamentaire beschikking van hertogin Johanna... vergeet als je blijft niet dat die oude dame in 1357 plechtig aan den deutschen Karel IV had beloofd, dat in geval zij en haar man zonder kinderen kwamen te sterven, Brabant aan hem of aan een hem verwante erfgenaam uit het huis Luxemburg zou vervallen. Nu begint het gekonkel der Boergondiers. Philip dringt zich bij Johanna in en maakt, vooral na den dood van haar man op de handigste manier misbruik van de verslapping der Luxemburgsche macht in Duitschland. Tot nu toe zou men het alles nog vreedzame "politiek met een imperialistisch tintje" kunnen noemen, maar ook hier zijn kapers op de kust: Willem van Gelre Gulik en Kleef stuurt van wege dit Brabantsch geploeter een oorlogsverklaring aan Karel VI "die zich koning van Frankrijk noemt" en alweer rust Philip voor het geld van zijn neefje een militaire expeditie uit om zijn eigen belangen te verdedigen. Ge-

vochten is er niet veel, maar toch “veroveren” schijnt mij ook hier niet het allerverkeerdste woord.

Wat Holland en Zeeland betreft, zoo schijnt mij, wanneer men bedenkt hoe bij Schoonhoven, bij Gouda, bij Haarlem, bij Brouwerhaven, bij Zierikzee en Joost mag weten waar elders nog, gebakkeleid is, “veroveren” waarachtig nog een milde uitdrukking.

Wanneer “veroveren” alleen gebruikt werd bij dingen waarop men heelemaal geen recht heeft zouden de kruisvaarders nooit hebben kunnen probeeren het heilige land te veroveren. Neen, neen mijn beste, wanneer jij het hart van je vrouw veroverd hebt dan hebben de Boergondiers het driekwart van hun rijk gedaan!

Oef, geachte opponens –

Ik ga naar bed

17.x.'05

Eind van deze week gaan wij voor een dag of tien naar Parijs; zouden wij elkaar daar niet kunnen ontmoeten? Wij logeeren Hôtel Louvois, Place Louvois, dat zou een plezierige verrassing zijn; je hebt toch zeker tot aan je intrêe vacantie? ook voor historici is in Parijs het een en ander te zien.

Ik heb Jan van der Waals⁶ al voorgeslagen dat hij Boissevain⁷ den nek om draaien moest en mij in zijn plaats beroepen, help hem een handje, dan kunnen wij ten minste whist met een blinde spelen in Groningen.

Er is anders weinig meer in Holland wat aantrekkelijkheid voor mij heeft. De litteratuur... nu jij leest geloof ik al sedert een jaar of vijf dat gesnotter niet meer, wat je gelijk hebt, beroerder was het in den tijd van ten Kate J.J.L. en B. ter Haar ook niet. Veth en ik zijn uit elkaar gekomen, gedeeltelijk door mijn schuld maar toch ook wel daardoor dat hij heel moeilijk verdragen kon, dat ik zijn werk altijd door oppervlakkiger en minder karakteristiek begon te vinden; hij moest twee jaren lang geen portretten meer schilderen en geen stukjes meer schrijven, naar de natuur werken en geen geld hoeven te verdienen, dan zou hij er weer bovenop zijn.

's avonds

Van middag heb ik iets heel moois gelezen. Het is een vers van Chidiok Tichborne⁸ (het kan Uw Hooggeleerdheid misschien ontgaan zijn dat deze heer in 1586 een straatproer stookte, om Maria Stuart te bevrijden en 28 jaar oud onthalsd werd – ik had nooit van hem gehoord)

Verses written in the Tower the Night
before he was beheaded

My prime of youth is but a frost of cares;
My feast of joy is but a dish of pain;
My crop of corn is but a field of tares;
And all my good is but vain hope of gain;
The day is fled, and yet I saw no sun
And now I live, and now my life is done.–

The spring is past, and yet it hath not sprung;
 The fruit is dead, and yet the leaves are green;
 My youth is gone, and yet I am but young;
 I saw the world, and yet I was not seen;
 My thread is cut, and yet it is not spun;
 And now I live, and now my life is done.

I sought my death, and found it in my womb;
 I looked for life, and saw it was a shade;
 I trod the earth, and knew it was my tomb;
 And now I die, and now I am but made;
 The glass is full, and now my glass is run
 And now I live, and now my life is done. –

Niets van de “goede zaak” waarvoor hij ging sterven, ook niets van Onzen Lieven Heer een beetje onhandig en toch zoo vast van gedachte sentiment en ironie in denzelfden glimlach en dat vlak tegenover de dood, bijna met den beul op de drempel. Wat is in dien tijd om Shakespeare leven en dichten wonderlijk in elkaar geschakeld. Lees dat boekje waarin ik dit vond eens, (Het heet: *A Sixteenth Century Anthology*. London Blackie 1/6) en let eens op hoeveel namen van dichters, wij ook nog uit de politieke geschiedenis kennen: Wyatt, Raleigh, Sidney enz. enz. – en alles is mooi en uit een verwonderlijke zekerheid van hand neergeschreven. Om zoo iets in je doods-nacht te kunnen... daarbij gaat Hooft heel even naar de lamp rieken. Wat is de XVIe eeuw een zonderlinge tijd.

Ben ik je niet nog altijd een beschrijving schuldig van die twee oude heeren wier schimmen om het Munster plegen te dolen?

Stapeltjes duitsche boeken liggen ook nog klaar om gelezen te worden. Was ik niet zoo vervloekt lui ik zou het essay schrijven weer opnemen, maar à quoi bon? en in welke taal. Bovendien, ik ben een verstandig archaeoloog geworden en kan mij geen zijsprongen meer veroorloven.

En nu denk je hoop ik goed over Parijs en zien wij elkaar gauw. Groet Mary hartelijk – ook onze kinderen gaat het goed.

Je vriend André

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Korte Spaarne 15, waar Huizinga 1897–1898 op kamers woonde.

2. Johann Gottfried Herder (1744-1803), *Studien und Entwürfe zur Plastik* (1769).

3. Theodor Mommsen (1817-1903), hoogleraar oude geschiedenis te Berlijn, sloot zijn *Römische Geschichte* (5 dln. Leipzig 1854-1885) af met het jaar 46 v.Chr.

4. J.A. Jolles, *Vitruvs Aesthetik*.

5. A. Jolles, *Zur Deutung des Begriffes Naturwahrheit in der bildenden Kunst. Ein Vortrag* (Freiburg i.Br. 1905).

6. J.D. van der Waals jr.

7. U.Ph. Boissevain (1855-1930), sedert 1887 hoogleraar oude geschiedenis en archeologie te Groningen.

8. Chidioc Tichborne, “Elegy”, uit *Verses of Praise and Joy* (1586).

[45]

Johan Huizinga (Haarlem) aan Jan Veth*
21 oktober 1905

Waarde Veth,

We spraken laatst over het koopen van antiquiteiten. Nu overlegden mijn vrouw en ik, dat we in ons nieuwe huis geen binnenhuizery¹ meer er bij willen hebben, maar liefst oude meubelen. Zou je nu, als je bij gelegenheid eens iets aardigs ziet, armstoelen, tafel, gewone stoelen of kast, het eens willen nooteeren? Je moet er natuurlijk geen voet voor verzetten; ik durf het vragen, omdat je onlangs zeidt, dikwijls dergelijke zaken te ontmoeten.

Wij breken de volgende week op; de vreeswekkende drukte staat voor de deur.

Gisteren kreeg ik een lange brief van André, en zooals altijd, een even hartelijk als onderhoudend epistel. Hij had mij op mijn laatste schrijven wel geantwoord; dat was weggeraakt. –

Vriendelijke groeten aan je Vrouw, en namens de mijne,
t.t. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Moderne meubelen zoals verkocht door de in 1900 te Amsterdam opgerichte firma 'Het Binnenhuis, inrichting tot meubileering en versiering der woning', onder directie van W. Hoeker, H.P. Berlage en Jac. van den Bosch.

[46]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander*
22 november 1905

Amice,

Met buitengewone belangstelling heb ik je levensbericht van P.L. Muller¹ gelezen, mijn aandacht werd in eenen geboeid gehouden en slechts de plicht om paard te wezen voor mijn dochter onttrok mij een wijle aan de lectuur. Ik vind het een kranig stuk, om van zulk een stof, een zoo effen, ja droog geleerdenleven, een geschrift te maken, dat in den volsten zin des woords een stukje historie, al is het van nog zoo enge sfeer, kan heeten. Daardoor dan ook juist wordt het interessant, dat op elke bladzijde een echt geschiedschrijver aan 't woord is. Mijns inziens legt dit kleine stukje van je ware geschiedschrijverssaard een getuigenis af, dat geen dik werk van jarenlange studie zou kunnen doen.

Deze lectuur gaf mij in opzichten dezelfde sensatie als de brieven van Potgieter, namelijk, dat wij reeds den tijd na '70 zuiver historisch kunnen voelen, ik bedoel, met die bijna pathetische klaarheid, waarin zich de dingen van onzen eigen tijd nooit aan ons kunnen voordoen.

Nog in een ander opzicht acht ik je taak uitstekend geslaagd: je brengt Muller heel na aan wie hem niet gekend hebben, en dat in een sympathieke gedaante, zooals je zelf hem ziet.

Ik ben druk aan 't college geven, met veel genoeg: alleen de rol van Heilig' Geist (want zóo racen de pennen over de boekjes) is mij onaangenaam, en ik hoop in de toekomst nog eens een anderen modus docendi te vinden.

Misschien krijg je binnen kort een klein grapje van mij over Lamprecht's beschouwingen over onze 17de eeuw (D.G. VI).² Heb je die gelezen? zoo niet, doe het dan en sta versteld over zooveel onzin. A propos, dat is een mooie gelegenheid, om je te vragen: jij weet toch niet, dat iemand (behoudens Blok's stukje in *Onze Eeuw*)³ dat al gedaan heeft? Het deel is van 1904. -

Veel groeten namens ons allen aan je allen,
t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. H.Th. Colenbrander, "P.L. Muller", *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1904-05* (Leiden 1905) 266-317. P.L. Muller (1842-1904), hoogleraar algemene geschiedenis te Leiden 1883-1904, was in 1897 Colenbranders promotor geweest.

2. J. Huizinga, "Onze gouden eeuw 'sociaal-psychisch' bekeken", n.a.v. Karl Lamprecht, *Deutsche Geschichte*, der ganzen Reihe sechster Band, zweite Abteilung: Neuere Zeit, zweiter Band (Freiburg i.B. 1904), *Vragen des Tijds* 32 (1906) I, 312-321 (V.W. II, 404-411).

3. P.J. Blok, "Duitschland en Nederland", *Onze Eeuw* 5 (1905) I, 418-437.

[47]

Johan Huizinga (Groningen) aan J.Ph. Vogel*

2 februari 1906

Amice,

Het is door mijn schuld, dat onze correspondentie, eenmaal zoo geregeld en aangenaam, aan het kwijnen is geraakt, en ik heb het niet aan je verdiend, dat ik nog zulk een gezellig epistel ontvang als dat van 20 Dec. - 't Is waar, ik zit danig in het werk van mijn nieuw ambt, maar ik vrees, dat mijn nalatigheid al ouder is dan mijn professoraat. Je vraag, of ik de Indologie er geheel aan zal geven, moet ik bevestigend beantwoorden. Moet ik zeggen: helaas? Ik weet het niet. Toen ik officieel nog Indoloog was, trok het mij altijd naar de historie. Een tijdlang heb ik beide vakken tegelijk beoefend; toen ik voor mijn Amsterdamsche hoorders een college over het Boeddhisme bewerkte en daarnevens in de oude Haarlemsche geschiedenis werkte. Juist toen ik mij zoowat geheel naar de historische kant had gewend, begon ik te zien, waarin voor mij de aantrekkelijkste problemen der Indologie gelegen zouden hebben: de godsdienstwetenschap. 't Is misschien maar heel gelukkig, dat mijn ambt mij ineens van de Indologie geheel heeft afgesneden, want naast het buitengewoon omvangrijke historische gebied nog een ander vak te beoefenen gaat toch niet. De studie van het Boeddhisme in het bijzonder krijgt nu reeds langzamerhand voor mij die tint van een landschap in 't verleden, waar je eenmaal genoegelijke tijden hebt gesleten, een beetje 'verklärt', een beetje mooier dan toen ik er midden in zat en vaak vloekte over de

onsympathieke bhikkhu's¹ en hun kwellende stijl. Toch acht ik geen oogenblik van mijn indische studiën verloren; wat ik toen geleerd heb, helpt mij ook nu; ik zou de stelling willen verdedigen, dat het kennen van een der Oostersche beschavingen een buitengewoon bevorderende factor is voor het begrijpen van de Westersche. En mijn belangstelling blijft voor die kant bestaan als voor goede oude vrienden, die naar verre streken trokken. Heb je dus het aantal van de lapidaire Zondagschooltractaatjes van dien humanitaireren snoeshaan en redder der Indische chronologie met een vermeerderd! Foucher's² geschriften behooren juist tot diegene, die op mijn lijstje stonden, maar waar ik niet meer aan toe gekomen ben.

Eenige maanden geleden vertelde Kern sr. mij, dat er kwestie van was, dat men je zou vragen, om Brandes op te volgen. Hoe staat het daarmee? Mocht je dat doen, dan heeft het Leidsche perron op dien avond, die mij nog zoo duidelijk voorstaat, van niet dan ijdele woorden weerklonken: jij in de indonesische archaeologie en ik in de historie! Of zul je, om in toasttermen te eindigen, de vaan van Pāṇini³ blijven hoog houden enz. enz.

Mijn vrouw zendt haar groeten,
t.t. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, Instituut Kern.

1. Boeddhistische monniken.

2. Alfred Foucher (1865-1952), Frans indoloog en archeoloog, hoogleraar aan de Sorbonne; zijn *L'art gréco-bouddhique du Gandhâra* verscheen in 1905.

3. Pāṇini (omstreeks 500 v.C.), taalkundige; stelde een grammatica van het Sanskrit op in 4000 regels.

[48]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*

23 februari 1906

Waarde Veth,

Het kostte mij eenige moeite om, van morgen uit Amsterdam gaande, Bussum links te laten liggen. Ik had het zoo graag weer in mijn reisplan opgenomen, maar tijd en bezigheden (mijn broer is gisteren getrouwd),¹ lieten het niet toe. Toch heeft ook het op een afstand voorbijgaan het resultaat, dat ik nog vanavond overga tot het schrijven van een al herhaaldelijk uitgestelden brief. Je zult me misschien van luiheid, of nog erger, van praten-en-niet-doen verdacht hebben, omdat er geen artikel van mijn hand over de Rembrandt-reproducties in kleuren is verschenen. Mijn stellig voornemen daartoe is vrij spoedig toch bezweken voor het bezwaar, dat ik terstond liet gelden: dat het reeds mosterd na den maaltijd zou zijn. Ik voelde, dat ik voor mij zelf dat euvel kunstmatig zou moeten weg redeneeren, en achtte daarmee de auspiciën voor een goed artikel te ongunstig. De oorzaak van 't kwaad is alweer: men spreekt elkaar niet genoeg! had je opwekking mij deze zomer gesterkt, dan zou 't er wel van gekomen zijn.

Het tweede punt, waarover ik je opheldering schuldig ben, is dat van de

kwestie Kern. Helaas moet hier het thema zijn de onvatbaarheid van den geleerden stand voor het schoone leven. Niet wat onzen patriarch zelf betreft; die en zijn familie voelden wel voor het denkbeeld, hoewel er blijkbaar vreemde voorstellingen bij hen zaten omtrent de beteekenis van een geschilderd portret: men betreurde, dat hij in de laatste jaren zoo verouderd was en opperde het denkbeeld, dat de schilder zou werken op grondslag van het fotografische portret, dat voor in den feestbundel van 1903 staat! (Ik behoef niet te zeggen, dat alles wat ik hieromtrent schrijf op intime mededeelingen berust en strikt vertrouwelijk is). Maar enfin, daarvoor was ik niet vervaard en wendde mij tot Speyer, wiens steun ik in dezen onmisbaar achtte. Ik bracht hem op de hoogte van den inhoud van ons gesprek, maar voegde daar mijn overtuiging bij, dat het voor den Nederlandschen geleerdenstand toch een vrij schamele vertooning zou wezen, wanneer wij in het bezit van Kern's portret kwamen door de ruime belangstelling van den kunstenaar voor de waardigheid der wetenschap. Ik stelde hem daarom voor, ons te vereenigen tot een comité, om de zaak op de gewone wijze tot stand te brengen, en zoo dat onmogelijk bleek, gebruik te maken van je aanbod.

Maar Sp. heeft blijkbaar het kiesche van de zaak niet begrepen, en toonde er zich zoo weinig warm voor, dat ik voorloopig niet op den ingeslagen weg ben voortgegaan. Je zult misschien bang zijn, dat hierdoor een scheeve voorstelling van ons gesprek en je bedoeling kan zijn gewekt, maar wees volkomen overtuigd, dat ik dat geheel heb voorkomen. Intusschen verouderd Kern, dat is het ergste.

Ik was dezer dagen bij Buffa,² en zag daar een aantal prachtige Voerman's,³ die de meer dan gewone gelijkenis met dien 17de eeuwer (was 't niet Van Keulen?)⁴ nog veel sterker deden uitkomen. Toevallig was kort te voren met Van der Waals (door zijn onge oefendheid een onverdacht getuigenis, die natuurlijk nooit van Van Keulen gehoord had) het gesprek op Hattem gekomen. Hij zei: "Weet je, wat mij zoo bijzonder gefraspeerd heeft, toen ik bij Hattem wandelde? - dat alles zoo precies op Voerman lijkt: de luchten, de kleuren, het staan van de koeien, alles." Zoo zou de invloed van het milieu hier dan een zeer directe wezen.

't Is me vanmorgen eindelijk gelukt, rustig de kennismaking met Mr. S. Muller⁵ voort te zetten. Over de kwestie van mijn benoeming praatten we nu natuurlijk niet meer, nadat er al zooveel tijd weer over verstreken is. Hij was zeer spraakzaam. Het deed hem blijkbaar genoegen, toen ik mij in zijn polemie k met Kalf⁶ meer tot zijn (M.'s) standpunt bekende dan tot het andere. Het geheele gesprek toonde hem sterk van den kant, waarin je hem eens voor mij hebt gekarakteriseerd: zijn behoefte, om zich met alles van kunst en levensopvatting, wat komt van hen, die voor hem 'jongeren' zijn, 'auseinanderzusetzen', zich zijn eigen standplaats te veroveren. Alleen vond ik hem niet gemakkelijk (misschien te nerveus) in het over en weer vatten van elkaar's woorden. Het moet erg gemakkelijk zijn, door hem misverstaan te worden. Ik hoop eens in nader contact met hem te komen.

Gaat thuis alles goed? hier is het best. Wil je vrouw van ons beiden hartelijk groeten.

J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Jakob Huizinga huwde te Amsterdam op 22 februari 1906 Maria C.P. Linden, ziekenverpleegster. Het huwelijk werd door echtscheiding ontbonden op 28 oktober 1910.

2. Kunsthandel, sedert 1806 gevestigd in de Kalverstraat te Amsterdam; legde zich later vooral toe op werken van de Haagse School.

3. Jan Voerman sr. (1857-1941), kunstschilder; woonde en werkte te Hattem.

4. Er is geen zeventiende-eeuwse landschapsschilder Van Keulen bekend.

5. S. Muller Fzn. (1848-1922), sedert 1879 rijks- en gemeentearchivaris te Utrecht, secretaris van het Historisch Genootschap; door zijn werk in talloze commissies een centrale figuur te midden van de Nederlandse historici. In 1905 raakte hij in conflict met P.J. Blok over Huizinga's benoeming te Groningen.

6. Jan Kalf had in een artikel ("Roomsche mysteriën ontdekt", *Van onzen tijd* 6 (1905) I, 34-54) betoogd dat alleen rooms-katholieken in staat zijn een zuiver inzicht te krijgen in de middeleeuwse geschiedenis. Hij illustreerde deze stelling met voorbeelden van vergissingen bij verscheidene Nederlandse historici, onder wie S. Muller Fzn. Muller bestreed Kalf in *De Groene Amsterdammer* met een beroep op Fruins beginsel van onpartijdigheid; het debat werd enkele weken voortgezet zonder dat beide standpunten nader tot elkaar kwamen (*De Groene Amsterdammer*, 31 december 1905, 7, 14, 21 en 28 januari 1906).

[49]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*

7 juni 1906

Waarde Veth,

Gisteren werd mij gevraagd, of er van Uw boek over Rembrandt, met de uitgave waarvan ik U van harte geluk wensch, ook binnenkort een Duitse uitgave te verwachten is.¹ Zoudt ge mij dat even willen berichten?

Ik heb nog maar even in het boek kunnen bladeren, tot de lectuur hopen wij binnenkort over te gaan, maar ik geloof nu al, dat het een groote verheugenis wordt in onze hedendaagsche litteratuur. Een ander stelt zich met één portie onsterfelijkheid tevreden!

Het gaat ons goed, we wonen nu heerlijk ruim en vroolijk (Emmaplein 4), de kinderen genieten van de tuin.

Met hartelijke en algemeene groeten,

t.t. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Jan Veth, *Rembrandt's leven en kunst*. Geschreven in opdracht van de Commissie ter herdenking van Rembrandt op zijn 300sten geboortedag (Amsterdam 1906). Een Duitse editie, *Rembrandts Leben und Kunst*, verscheen in 1908 bij uitgeverij E.A. Seemann te Leipzig.

[50]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*

13 juli 1906

Waarde Veth,

Ik weet niet, hoe gij over de heden door U verworven waardigheid denkt.¹ Misschien beschouwt gij ze als een van die openbare eerbewijzen, die men voor zijn fatsoen niet kan afwijzen, en waart ge eigenlijk liever Jan Veth tout court gebleven, de schilder, die geen universitair etiket behoefde, om ook als schrijver en onderzoeker voor volkomen vol te worden aangezien. Het moet voor U, eenmaal een der 'mannen van tachtig', wel een zweem van iets spijtigs hebben, om zoo langzamerhand alles van dat frischweg oppositioneële verloren te hebben, en goedschiks kwaadschiks nu voor de heele wereld het academische ijkmerk te ontvangen.

Maar, het zal U daarnaast toch hoop ik, ook wel een beetje verheugd hebben. Wat ons betreft, wij hebben ons er om verblijd; het is een hier te lande gelukkig zelden toegepaste huldiging, die daardoor iets van waarde behoudt. Wanneer ge nu nog maar eenige jaren verschoond wordt van een Leeuw, zal het nog wel gaan en zult ge U niet verdrietig behoeven te voelen in Uw doctorale waardigheid.

Ik mag er U, ook namens mijn vrouw, dan wel van harte mee geluk wenschen!

Met mijn bezoeken wil het in den laatsten tijd niet. Dat is het nadeel van Groningen's afgelegenheid, dat het altijd zoo precies moet sluiten.

Onze vriendelijke groeten aan de Uwen,

t.t. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Jan Veth werd op 13 juli 1906 bevorderd tot eredoctor in de letteren en wijsbegeerte aan de Universiteit van Amsterdam; erepromotor was J. Six.

[51]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander*

11 december 1906

Amice,

Met de overdruk van je Gidsartikel¹ heb je mij een bijzonder genoeg gedaan; onlangs was ik juist begonnen je stuk in de aflevering te lezen, toen die mij werd weggehaald. Je weet, dat ik heel weinig in de tijdperken van je studie verkeer of ervaren ben, en daarom juist is het zoo heilzaam, als een vriendenhand erover schrijft; anders zou ik wellicht zeggen: Thorbecke? o, dat gaat mij niet aan. Maar nu heb ik de gelegenheid om te leeren, dat Thorbecke mij wel degelijk aangaat. Wat een mij geheel onbekende kanten van zijn persoonlijkheid heb je in het licht gesteld, en hoe sterk heb je de band doen voelen, die ook ons nog aan hem bindt. Wat is er nog altijd veel waars in de opmerkingen op bl. 8 onderaan!² Bijzonder interessant vond ik ook je uitwei-

ding over de geschiedenisplannen omstreeks 1826. Toevallig heb ik juist de brochure van Beyerman: Oldenbarneveld, de Staten en Leicester onder handen; zooals altijd had ik mij van de schrijver onwillekeurig een beeld gevormd: een kloek, correct, zelfstandig man, maar nu zie ik voortdurend het staartkwispelen, dat je op bl. 44 vereeuwigd hebt.³ Laat ons hopen, dat het een hebbelijkheid van zijn jeugd is geweest.

Ik had niet gedacht, dat het zoo lang zou duren, eer we elkaar weer zouden zien. De volgende week kom ik even in den Haag, maar ik durf niet voorspellen, dat ik den tijd zal hebben, je op te zoeken. Wat mij wel spijt. Groningen is en blijft ellendig afgelegen.

In het groote dilemma van het academisch onderwijs zie ik nu langzamerhand uitkomst of wel gat. Niet, dat ik deze cursus al bezig ben, dat gat te stoppen (trouwens, dat doet men niet met een kijkgat; zie haar hinken!). Ik geef nu nog heel speciale onderwerpen. Maar op den duur zal ik toch een afgerond drie- of vierjarig dictaat bewerken, dat zonder van Adam tot Bismarck te gaan, toch een geheel vormt, en met een vrij willekeurige scheiding in een Vaderlandsch en een Algemeen gedeelte, zoowat een encyclopedie van de geschiedwetenschap geeft: een lepeltje theorie, veel bronnenkunde en methode, voorts wat de Duitschers noemen Streitfragen, hier en daar wat over hulpwetenschappen. Maar toch weer heel anders dan dat boekje van Acquoy⁴ natuurlijk en ook geen vertaalde Bernheim.⁵ De tijd zal 't leeren. Daarnaast dan altijd capita selecta, en steeds practische oefeningen.

Daarmee ben ik nu met veel plezier bezig, ook voor de nog-niet-candidaten. Ik behandel met hen het tijdperk van Leicester, en laat ze daarbij kleine bronnenonderzoekjes verrichten, wat ze met een beminnelijke onbenulligheid doen. Een college dat ik eerst betiteld had als de Renaissance, is uitgedraaid op de eerste kiemen der moderne cultuur in de Middeleeuwen. Ik zit er nog altijd in de 12e eeuw. Er zitten veel buitenleden, wel een dertig in 't geheel; zulk een clientele stemt tot voldoening, maar ik zelf houd voortdurend mijn hart vast over de dingen, die ik zeg, en ijs als ik aan de tekst in de dictaten denk. Ik hoop daar later een boek van te maken, wanneer veel wat nu nog tweedehandsch of losse bewering is, door studie solieder is geworden, en het geheel werkelijk is levend gemaakt.

Levend blijven in de studie is heel moeilijk, vooral wanneer je weinig contact hebt met andere menschen. Deze zomer heb ik nog een goed stuk frischheid opgedaan door een bezoek aan mijn vriend André Jolles in Freiburg, maar hier moet ik er op teren. Ik denk soms wel, dat ik dorder en koeler word, en dat de vervoeringen van vroeger niet weer terug te krijgen zullen zijn. Tenzij dat een sterk besef, dat het daar zonder niet gaat, dat kan verhoeden.

Mochten ze daar in den Haag onze Universiteit opheffen,⁶ dan ga ik nog wat studeeren in Duitschland en in Frankrijk. Dat zou nog zoo kwaad niet zijn. Maar het zal zoo'n vaart niet loopen.

Ik zal zien, dat ik gelegenheid vind, je nog op het Archief op te zoeken de volgende week. Een hartelijke groet van hier aan je heele gezin. Het onze maakt het gelukkig best.

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. H.Th. Colenbrander, "De jeugd van Thorbecke", *De Gids* 70 (1906) IV, 293-321, 495-526.
2. Ibidem, 300: Colenbrander citeert de bekende passage uit Thorbecke's "Onze betrekking tot Duitschland" (1837): 'De middelmatigheid beslaat bij ons eene breede ruimte...' (J.R. Thorbecke, *Historische Schetsen*, 's-Gravenhage 1872, 20).
3. Ibidem, 510. Hugo Beyerman (1791-1870), hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde en vaderlandse geschiedenis aan het Athenaeum te Amsterdam 1839-1865, was in 1826 schrijver van een van de vier bekroonde inzendingen op de prijsvraag om een plan voor een geschiedenis der Nederlanden. Zijn brochure *Oldenbarneveld, de Staten van Holland en Leycester in 1585 en 1586* (Deventer 1847) nam stelling tegen de opvattingen van mw. Bosboom-Toussaint in haar Leicester-romans.
4. J.G.R. Acquoy (1829-1896), hoogleraar kerkgeschiedenis in Leiden, schreef een *Handleiding tot de kerkgeschiedvorsching en kerkgeschiedschrijving* ('s-Gravenhage 1894).
5. Ernst Bernheim (1859-1942), hoogleraar geschiedenis te Greifswald. Zijn *Lehrbuch der historischen Methode* (1889) beleefde talrijke herdrukken; een samenvatting in *Einführung in die Geschichtswissenschaft* (1905).
6. De brand van het universiteitsgebouw te Groningen op 30 augustus 1906 werd in regeringskringen wel gebruikt als argument om de Groningse universiteit op te heffen.

[52]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*

3 januari 1907

Waarde Veth,

Zonder uitstel wil ik Uw brief beantwoorden, die mij zeer verheugde. Het heeft in het afgelopen jaar met ons vriendschappelijk verkeer niet gewild, zeer tot mijn spijt. Beide malen dat ik U, na mijn bezoek van nu bijna een jaar geleden, mijn komst wou aankondigen, kreeg ik het antwoord, dat ge buitenslands waart, en sedert den zomer ben ik niet anders naar Holland geweest, (zooals wij hier zeggen als wij verder dan Meppel gaan) dan vóór eenige weken met ons oudste kind naar Middelburg en den Haag, waarbij natuurlijk extra-rondtrekken niet geschikt was. En nu zal 't wel weer een heele tijd duren, want vóór den zosten ga ik niet meer van hier.

Ik las met de grootste belangstelling Uw opmerkingen over het Utrechtsche professoraat in kunstgeschiedenis. Want ik loop er al een tijd over te denken, ook in de richting André. En er is een schrikbeeld, misschien eer chimère, dat weet ge beter dan ik in dit afgesloten oord. Ik hoor, dat men voor Bremmer¹ werkt. Eerst nog maar, dat Utrechtsche dames er de curatoren voor afliepen, (wat ook gevaarlijk zou kunnen zijn; dat hangt van de dames af). Maar onlangs zei Colenbrander mij, dat er ernstig aan wordt gedacht. De kunstdominee (zooals gij hem immers hebt gedoopt?) heeft hier onder mijn collega's vurige adepten in Moll, Heymans en Van Hamel² (die niet schroomt hem iets van een Christus toe te kennen). Nu zou het toch allerjammerlijkst zijn, als ons brave vaderland zich met den eersten rijksleerstoel in kunstgeschiedenis zoó onherstelbaar ging blameeren.

Reden te meer dus, om in een andere richting te werken. Wat André be-

treft – weet ge, dat ik in 't eind van Augustus ruim een week bij hem in Freiburg logeerde? Een bijzonder geslaagde verfrissching: ik genoot weer in al het levendige en opwekkende van zijn, mij altijd weer zoo hartelijk aandoende, vriendschap. En de ontwikkeling, die hij daar in zijn duitsche jaren heeft genomen, leek mij een bijzonder gunstige. Ik vond hem veel energieker en vroolijker dan vroeger; noch zijn kleine stout-kindachtigheden noch zijn vlagen van neerslachtigheid kwamen nu te voorschijn. Hij is drie-kwart Duitscher geworden, en van harte; hij apprecieert (niet zonder eenige opzettelijkheid misschien) juist het barbaarsche en energieke in de Duitschers sterk. Maar geheel van Holland afgestorven is hij niet, zelfs minder dan hij weten wil, zou ik zeggen. Ik kreeg den indruk, dat hij daar door allerlei ernstige Universiteitsmensen zeer geapprecieerd en volkomen au sérieux wordt genomen, en naar 't mij voorkomt te recht. Want bij zijn groote gaven en verspreide veelzijdigheid vier jaar ernstige Duitse studie... het resultaat is niet slecht! Van harte zou ik hem aanbevelen boven een heel woud van vogelenzang.³

Blijven twee vragen: ten eerste, zou hij willen? Als we 't hem vroegen, zei hij stellig neen. Maar als de faculteit hem polste, zou mij een ja niet verbazen. Zijn voorliefde voor Duitschland zou dan, denk ik, toch wijken.

Ten tweede de vraag, die je zelf stelt: hoe kunnen we er iets aan doen? en speciaal wat mij betreft. Ik heb al dikwijls gedacht: ik wou dat die Utrechtsche heeren mij eens advies vroegen. Maar als Gallée⁴ je raad niet volgt, wat dan? Ongevraagd zou ik desnoods aan Kernkamp⁵ kunnen schrijven, die half Januari weer in 't land komt. Maar zou ik daar goed aan doen?

Heb je Mr. S. Muller al aangetast? En qua pontifex maximus der historici en qua broer van een lid der fac.⁶ zou hij zeker invloed hebben. En dan weet ik nog iets: Six stelt André hoog, zou hij kunnen tot meewerking gebracht worden? Ik ken hem goed genoeg, om van een natuurlijke gelegenheid, de zaak te opperen, gebruik te kunnen maken, maar ge kent hem natuurlijk beter. En bovendien, ge hebt meer kennis van dergelijke diplomatie dan ik, die mij nooit op dat veld bewoog en mijn handigheid niet zou vertrouwen. Ik zou nog met Blok kunnen spreken.

Span dus eens verder met mij samen, en raad mij, wat te doen. Als ge denkt, dat het zou kunnen baten, zal ik er nog voór den zosten een paar dagen uitbreken, en zelf naar Utr. Amst. en Leiden gaan, en dan natuurlijk ook naar U.

Mijn brief dijt uit, ik ga besluiten. Wij maken het best, behalve dat onze Dirk op 't oogenblik met koorts en oorpijn te bed ligt; het lijkt gelukkig niets ernstigs. Ik werk voornamelijk in een college over de eerste oorsprongen der moderne cultuur in de Middeleeuwen, waar ik later een boek van hoop te maken.

Onze hartelijkste groeten aan al de Uwen,

Als steeds,

t.t. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. H.P. Bremmer (1871-1956), kunstcriticus en estheticus, hield tussen 1901-1907 regelmatig in kleine kring 'kunstbeschouwingen' in Groningen.

2. J.W. Moll (1851-1933), hoogleraar plantkunde te Groningen 1890-1921; G. Heymans (1857-1930), hoogleraar wijsbegeerte en psychologie te Groningen 1890-1927; A.G. van Hamel (1842-1907), hoogleraar Franse taal- en letterkunde te Groningen 1884-1907.
3. Naast H.P. Bremmer werd ook Willem Vogelsang (1875-1954), sedert 1900 privaat-docent in de kunstgeschiedenis te Amsterdam, genoemd als kandidaat voor de nieuw te stichten leerstoel in Utrecht. Zijn benoeming volgde in de zomer van 1907.
4. J.H. Gallée (1847-1908), hoogleraar vergelijkende taalwetenschap en oudgermaanse talen te Utrecht.
5. G.W. Kernkamp (1864-1943), hoogleraar algemene en vaderlandse geschiedenis te Utrecht sedert 1903, verrichtte in deze jaren een systematisch archiefonderzoek in het Oostzeegebied.
6. J.W. Muller (1858-1945), hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde te Utrecht 1902-1915, nadien hoogleraar Nederlandse taalkunde te Leiden, was een broer van S. Muller Fzn.

[53]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*

12 januari 1907

Waarde Veth,

Een enkel woord nog op Uw brief van 9 Januari. Mijn meening aangaande de gevoelens van den Heer Six ten opzichte van André was¹ hierop gegrond, dat André zoo dikwijls hij Six een of ander publicatie had toegezonden, daarop een heel uitvoerig belangstellend schrijven terug ontving, wat mij toescheen, toch op zekere waardeering te wijzen. U zijn dan, naar ge schrijft, van vroeger andere gevoelens van den Heer S. bekend. Hoe dit zij, ik heb een ongezochte aanleiding, hem over iets anders te schrijven, en kan daarbij zonder bepaald aan te bevelen, de kwestie ter sprake brengen.

Wat André's verduitsching betreft, ja, het staat wat vreemd, maar tenslotte is een verhoogde waardeering van de duitsche kunsthistorische wetenschap door grondiger kennismaking toch wel bestaanbaar met karaktervastheid.

Niet dat ik daarvan André nu maar voetstoots een maximum durf toekennen. Juist dat zou moeten blijken, wanneer hem voor het eerst een belangrijke en verantwoordelijke post werd toevertrouwd. Ik ben mij bewust, dat wij door hem aan te bevelen, ons in een avontuur steken. Het is juist zijn karakter, dat ons, indien wij mochten slagen, moet rechtvaardigen. En het hindert mij meer dan ooit, dat juist gij door de ondervinding van zijn onaardige behandeling ten opzichte van Uw vriendschap, reden hebt om aan hem te twijfelen. Voor mij bestaan zulke overwegingen gelukkig niet, en ik stel op zijde, wat mij daarvan door U bekend is.

Zoodra ik iets van Gallée hoor, zal ik het U berichten.

Wij zijn gelukkig allen weer hersteld, en groeten U met de Uwen hartelijk,
t.t. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. In het origineel staat: waren.

[54]

Johan Huizinga (Groningen) aan J. Six*
12 januari 1907

Zeer Geachte Heer,

Mag ik U eens om raad vragen op een punt, waar mijn onderwijs het Uwe raakt? Het betreft een college over de eerste oorsprongen der moderne cultuur in de Middeleeuwen, die ik tot nu toe in de geestes- en staatsgeschiedenis trachtte aan te wijzen, maar waarvoor weldra ook voorbeelden uit de beeldende kunst moeten worden gegeven. Behalve het groote cultuurhistorische belang, de differentieering van wat men zuiver middeleeuwsch kan noemen tot nieuwen vorm en inhoud in de beeldende kunst na te gaan, heeft het nog het paedagogische voordeel, dat door het illustreeren de eerder bijgebrachte historische noties beter worden vastgelegd. Nu wilde ik U vragen, mij te willen inlichten omtrent geschikte uitgaven van lantarenplaatjes voor kunsthistorisch onderwijs; want voor een vrij talrijk auditorium schijnt projecteeren mij de eenig bruikbare methode.

U ziet, dat ik met bescheiden krachten tracht, het verband met de aanschouwelijkheid vast te houden. Ik moet U nog eens zeggen, hoeveel genoeg mij indertijd Uw brief van 8. XI. '5 naar aanleiding van mijn oratie heeft gedaan. Was het in de praktijk maar wat uitvoerbaarder, om bij de geheele politieke geschiedenis ook de aantrekkelijke grensgebieden van kunst- en cultuurgeschiedenis meester te worden!

Met de levendigste belangstelling zie ik de benoeming van den kunsthistoricus te Utrecht tegemoet. Het spijt mij bijzonder, dat mijn vriend Jolles hier te lande meer bekend is door al de litteraire stoutigheden, die hij vroeger heeft begaan, dan door den koers van zijn archaeologische en kunsthistorische studiën, waarmee hij zich te Freiburg geheel in de wetenschappelijke kringen heeft ingeburgerd. Want nu staat het te vreezen, dat zijn onbetwistbare groote gaven voor ons land dat iemand van zijn slag zoo goed gebruiken kon, verloren zullen blijven.

Ik hoop, dat U mijn vraag gemakkelijk kunt beantwoorden. Met beleefden groet,

Hoogachtend Uw dw.

J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, J. Six.

[55]

Johan Huizinga (Groningen) aan J. Six*
17 januari 1907

Hooggeachte Collega,

Van Jolles' wetenschappelijk werk is mij bekend:

1. Die Antithetische Gruppe; Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts XIX 1904.

2. Zur Deutung des Begriffes der Naturwahrheit in der Bildenden Kunst, Freiburg i.B. 1905.

3. Vitruv's Aesthetik, dissertatie. Freiburg i.B., zonder jaartal. (De promotie had plaats in 1905).

Strikt genomen is daar geen wetenschappelijk werk over latere kunst bij, al beweegt zich no. 2 "Zur Deutung" etc. over het geheele gebied der kunst, en al is dat geschrift ondanks zijn karakter van een voordracht toch dunkt mij, soliede genoeg, om onder het wetenschappelijk werk te worden geteld.

Dat hij over menig onderwerp van latere kunst, b.v. over Van Eyck-kwesties, vrij wat stof heeft verzameld en opstellen geconcipieerd, daar heeft men te Utrecht helaas niets aan. Het is de ongelukkige eigenschap van een opgevat project niet in ééns door te zetten tot het einde, die hem zeer in zijn nadeel komt.

Feitelijke gegevens in zijn voordeel kan ik derhalve niet in grooten getale opsommen, en het heeft geen zin, dat ik verder uitweid over mijn appreciatie van J's talenten, want Gij wilt Uw eigen waardeering en niet de mijne.

Met beleefden groet,
Hoogachtend Uw dw.
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, J. Six.

[56]

Johan Huizinga aan Jan Veth*

[17 januari 1907 of kort daarna]

Waarde Veth,

Ingesloten brief (bij gelegenheid gaarne terug), die mij tenslotte doet twijfelen, of André niet wat te veel van S's belangstelling in zijn werk heeft gezegd, werd terstond gevolgd door een briefkaart, luidende: "De verwachte vraag is reeds gekomen. Gij zoudt mij dus door omgaand antwoord op mijn vraag van hedenmorgen zeer verplichten". - Mijn antwoord was zoo zakelijk mogelijk, zonder ongevraagde aanprijzingen. Wat is het toch stom, dat A. een eenmaal opgevat project niet terstond doorzet. Dezen zomer sprak hij mij nog met veel ijver over een Van-Eyck-studie, die hij zou afmaken, en die hem in dezen veel goed had kunnen doen. Nu kon ik S. eigenlijk op geen enkel geschrift over latere kunst wijzen.

Gallée heeft dus blijkbaar tegelijkertijd naar alle zijden de netten uitgeworpen. Wat voor visch zal er tenslotte op tafel komen?

Goede reis en groeten!
de Uwe,
J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

[57]

Johan Huizinga (Groningen) aan André Jolles*

28 januari 1907

Beste André,

Je antwoord heeft mij niet verbaasd. Ik had geen luchtsprong van vreugde verwacht, en begrijp heel goed, dat je, vooral temidden van de voorbereiding voor de Alkestisuitvoering,¹ met zeer gemengde gevoelens er aan herinnerd werd, dat er nog een Holland bestaat. Toch had ik liever een bondig: "Laat Utrecht stikken", ten antwoord gekregen dan je overwegingen van hedenmorgen. Daar is iets in, wat mij hindert. Niet de germanismen! Maar de uiterlijke wijze, waarop je de zaak beschouwt.

Je vreest, dat je hier de lijken van je oude idealen nog onbegraven zult vinden, en dat de stank je zal tegemoet slaan. Daar kan ik in komen; wij loopen hier allen met een knijper op de neus. Op den duur zul je dat in Duitschland ook wel moeten doen, maar dat laat ik daar.

Maar is er nu niet anders van te zeggen dan het vooruitzicht van theesatletjes bij Etha Fles² en skepsis onder een hoogen hoed? Waarom aan zulke nietigheden van je positie in de Hollandsche wereld gedacht, terwijl je daar ginds alle plompe omgangsvormen, nog een graadje ridiculer dan bij ons, dagelijks slikt.

Je zult zeggen: ja maar de dufheid en de domper! Die is er helaas. De vraag is maar: heb je Holland iets te zeggen, en vindt je Holland de moeite waard om het te zeggen of niet? Of je dat doet van uit een toga of van uit een losse das, doet er niets toe. Ik had gedacht van wel, en zou je zoo graag als een veelbelovend centrum van frisschigheid, niet alleen voor mij zelf, maar voor al mijn weldenkende landgenooten, weer hier hebben. Maar dan moet het van harte gaan, of anders niet.

Misschien zit het verschil in onze opvattingen toch dieper dan uiterlijkheden. Ik meen, dat jij even goede en even blijvende dingen zoudt kunnen doen als man van talent en smaak, zeg nu maar als kunsthistoricus, als als dichter. Ja, ik heb altijd nader gestaan tot je kunstwaardeerende dan tot je kunstscheppende kant, en erken niet de volstreekte superioriteit van dichtproductie boven bezielde en levend werk van wetenschap (waar wij geen beter woord voor hebben).

Ik aarzel, of ik je Rembrandt-feestspeech aan de heeren zal sturen. Ik vrees dat ze in je verheerlijking van het schelden 'Nachklänge' van vroeger zullen hooren. Dat is niet, wat ik er tegen heb, maar ik heb andere bezwaren. Hoe heb jij kunnen schrijven: "Lass die Geschichte etc., die Kunstgeschichte rechnet nur mit dem Unvergänglichen etc." p. 2. – Dat is pure bremmerij, lieve vriend! Moeten wij nog meer kots en gekwebbel à la Plasschaert³ en Van Deyssel⁴ (helaas!) hebben? Neen, je weet wel beter, of je bedoelt iets anders dan je zegt. Het dorste historische feitje over Rembrandt's meubilair is meer waard (voor een goed verstaander) dan heele XXe Eeuwen vol 'mystisch-realistisch-filozofico-artistiek' Van Deyssel-jargon. – En op p. 5 ga je zelf het karakter der Noord-Nederlandsche kunst uit geschiedkundige feiten

verklaren! 't Zijn er dan ook feiten naar! ook daar zullen zich Utrechtsche neuzen rimpelen. Hoe heb je nu toch je brave Baders die 50.000 gebraden ketters nog eens kunnen opdisschen! met de absurde rekensom van de 1 à 2 percent. Die 50.000 stammen uit de justificatie van Oranje van 1568. Bor, I, Bijvoegsel p. 6 (ed. 1679). Een berekening op grond van martyrologiën en archiefmateriaal komt tot de slotsom: niet meer dan 2000 (Bulletin de l'Acad. royale de Belgique, 3e serie III, p. 556).⁵ Dat is waarschijnlijk te weinig; goed, laat het 5.000 zijn. Daarvan waren 3/4 doopers (niet juist toonbeelden van geloofshaat) en zeer weinig calvinisten. Neen, als je wilt zien, hoe weinig geloofshaat er in Noord-Nederland zat, (de echte drijvers waren meest Zuidelijken), en hoe lauwertjes en marxistisch (moi, je ne suis pas marxiste) de calviniseering is gegaan, lees er dan Fruin nog eens op na, passim mijn vriend.

Ik moet je nu meteen nog even vertellen, hoe men bij mij te land gekomen is om inlichtingen. Toen men ging informeerden naar allerlei lui, kwam men ook bij Veth. Die beval jou aan, en zei tegen Gallée, dat hij mij maar het nadere moest vragen. Ik had al dikwijls gedacht: ik wou dat ze mij eens ernaar vroegen. En ziedaar. Ik vestigde toen in een brief aan Six terloops zijn aandacht op je, en zoo kwam hij ook bij mij te recht om nadere inlichting. Als je mij vraagt, of ik denk, dat je 't wordt, zeg ik neen. En aan een plaats op de voordracht zul je niet veel hebben, want daarvan wordt niets officieel bekend.

Moet het dus dan toch maar blijven bij schaarsche reizen over en weer en mooie plannen voor Dijon en Bourgondië? Wie weet, of 't niet beter is voor ons en onze vriendschap, maar ik had een mooie droom ervan gemaakt. Ik denk ook nog dikwijls aan de Smoking, aan Adolf und Schorsch, Truhen aus dem dreizehnten Jahrhundert en het Opengaan der Oogen.

Als ik iets naders verneem, hoor je het wel. Onze hartelijke groeten aan Tili!

je vriend,
J.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD. De brief is door André Jolles op 28 januari 1927 aan Huizinga teruggezonden.

1. André Jolles regisseerde in 1907 in Freiburg een bewerking van Euripides' *Alkestis*, met Mathilde Jolles-Mönckeberg in de hoofdrol. Het stuk, door Jolles geschreven samen met zijn zwager Carl Mönckeberg (1873-1939), werd gepubliceerd als Karl Andres, *Alkestis. Antikes Märchen in drei Aufzügen* (Hamburg 1907).

2. Etha Fles woonde te Utrecht.

3. Albert Plasschaert (1874-1941), kunstcriticus en journalist.

4. Lodewijk van Deyssel (ps. van Karel J.L. Alberdingk Thijm, 1864-1952), criticus en prozaïst; "Het Rembrandtfeest in 1906", *De XXe Eeuw* II (1905) II, 67-87, "De kunst van Rembrandt", *Ibid.* 129-165, "Rembrandt's zelfportret", *Ibid.* IV, 72-76; herdrukt in Van Deyssel, *Opstellen IX (Rembrandtbundel)* (z.p. 1906).

5. Deze gegevens, met verwijzingen, precies zo in: F. Rachfahl, *Wilhelm von Oranien*, I ('s-Gravenhage 1906) 431-432.

[58]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*

16 april 1907

Waarde Veth,

Gisteren, even vóór ons vertrek uit Middelburg, kreeg ik de proef uit *Onze Kunst* dáár nog opgestuurd, zoodat ik haar gelukkig nog terstond kon meenemen, en na aankomst hier doorlezen.¹ Ik heb enkele drukfouten veranderd, en een paar vraagteekens gezet, alles kleinigheden. Dat zijn ook de volgende punten: *Madonna Sixtina* is italiaansch en latijn door elkaar; ik zou zeggen *Sixtijnsche Madonna* of *Madonna Sistina*. – Is 'tot' op p. 6 r. 14 v.o. niet wat germanistisch?

Wat het geheel betreft: ge versmaadt een advocaten-succes, anders hadt ge, dunkt mij, veel scherper de zaken kunnen formuleeren. De *Venus-kwestie* op p. 5 krijgt Mevr. G.² lang niet genoeg op haar brood, haar zothed zelf wordt er niet met de woorden aangehaald. Mijns inziens had het geheele betoog toch wel aanzienlijk korter en daarmee raker gekund. Maar ge wilt nu eenmaal niet een persoonlijke overwinning, wat eerbiedwaardig is, en het zal ook zóo zijn werk wel doen.

Ik hoop, dat mijn kleine correcties (allicht is er een enkele drukfout bij, die U ontgaan is) niet te laat komen.

Onze hartelijke groeten aan U allen,

t.t. J. Huizinga

P.S. Ik was onlangs bij Jan Kalf. Hij wist, en het schijnt algemeen bekend, dat André ernstig ter sprake komt. Hij had echter zeer tot zijn spijt, André's zaak geschaad, vertelde hij mij. De *Stuers*³ had hem laten roepen en zoo gezegd: 'à propos, die Jolles, is dat een goed kunsthistoricus?' – 'Zeker, had K. gezegd, maar ik geloof, dat hij in de laatste jaren heelemaal in de archeologie is gegaan'. Achterna had hij begrepen, dat het heele gesprek alleen op die informatie gemunt was, en het had hem zeer gespeten.

Hiernevens de proef. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Jan Veth, "Rembrandtiana VI. Analogieën voor de kopie van Lundens naar de *Nachtwacht*", *Onze Kunst* II (1907) 205-217.

2. Johanna Goekoop-De Jongh (*1876), kunsthistorica, privaat-docente te Utrecht. In "Die angebliche Verstümmelung von Rembrandts *Nachtwache*", *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen* 23 (1902) 147-162, had Veth betoogd dat de kopie van Gerrit Lundens in de National Gallery te Londen toevoegingen door de kopiïst bevat, en dat Rembrandts *Nachtwacht* niet als afgesneden moet worden beschouwd. Over deze kwestie werd hij door mw. Goekoop, "Een Rembrandtianum", *Onze Kunst* II (1907) 123-132, op scherpe toon aangevallen.

3. Victor de *Stuers* (1843-1916), referendaris kunsten en wetenschappen bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken 1875-1901, lid van de Tweede Kamer 1901-1916.

[59]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Jan Veth*

2 september 1907

Waarde Veth,

Wij mogen ons reisplannetje wel tijdig overleggen, want het wordt eenigszins ingewikkeld door de verschillende route. Voorzoover mijn hollandsch spoorboekje mij leert, kunt ge 2.03 op zijn vroegst te Brugge zijn. Ik kan dan zorgen, er ook te zijn, en U af te wachten. Maar als ge vindt, dat de tijd die ons dan rest (de tentoonstelling¹ sluit om 6 uur) niet de moeite waard is, zoudt ge ook de vorige avond naar Vlissingen kunnen gaan, slapen in het hôtél Zeeland vlak tegenover het station en de afvaart der bootjes, waar ik U dan den volgenden ochtend 7.30 zou kunnen vinden. Wij zouden dan gemakkelijk om 12 uur te Brugge kunnen zijn.

Zullen we 9 en 10 September stellen. Langer toch zeker niet?

Met groet,

t.t. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. De tentoonstelling 'Het Gulden Vlies' te Brugge, zomer 1907.

[60]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander*

22 september 1907

Amice,

Op je vraag omtrent mijn aandeel in het voorstel Tjeenk Willink moet ik je toch even antwoorden. "Urheber" is te sterk gezegd; wel heeft Tjeenk zijn stappen gedaan na een gesprek met mij over dit bij de firma reeds lang bebroede plan, waarover de Heer Tj.W. sr. jaren geleden al met mij gesproken heeft. Wie het eerst je naam heeft genoemd, staat mij niet meer voor, maar Tjeenk schijnt toch mij in dezen als adviseur te beschouwen, althans hij bedankte mij voor mijn advies in een verheugden brief, waaruit ik tevens begreep, dat de overeenkomst sinds je schrijven van 13 Sept. beklonken is. Welnu, het zal mij bijzonder verblijden, aldus tot het ontstaan van een goed boek te hebben meegewerkt, zonder eenige geestelijke inspanning. Zul je daarin nu de grondigheid van Muller gepaard aan Huet's raakheid en talent tentoonspreiden? Je merkt dit is een ondeugende toespeling, maar goed bedoeld.

Die tijd van 1713-'48, ja, dat is niet gemakkelijk. En toch stel ik mij voor, dat juist daarvan iets moois te maken zou zijn, en iets nieuws. – Je moet geen titel nemen met Van – tot.

Het doet mij genoegen, dat het mij-zien-voorbijsnorren en de conclusie, dat ik haast had bij je één zijn geweest, want zoo was het weer. – Wij zijn eerst verleden week uit Zeeland teruggekomen. Met Mary ben ik nog over Sluis en Damme naar Brugge geweest, een buitengewoon aardige reis, ik heb

Brugge nog nooit zoo goed gezien, als nu we er per fiets langs de kaden aankwamen. Toison d'or was veel geschreeuw en weinig wol, maar bij die wol was er toch van 't echte en opperste Lam, ik bedoel de Annunciatie van Van Eyck (trouwens natuurlijk niet die van 't lam) uit de Ermitage (tot 1850 van onze Willem II; huil nu!). Dat alleen met de allermerkwaardigste Maître de Flémalle was al de moeite waard.

Hiernevens mijn Rolandopstel.¹
Onze groeten aan je beiden,
t.t. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, UB.

1. J. Huizinga, "Een Westfriesche Roland", *Oud-Holland* 25 (1907) 157-173 (V.W. II, 332-349).

[61]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*
17 november 1907

Waarde Vrienden,

Ontvangt van ons de verzekering van onze hartelijke deelneming in het verlies, dat U treft.¹ Uw vader gaat heen op een leeftijd, waarop men den dood niet meer van wreedheid mag beschuldigen en ook voor U is alles, wat iemand in zijn Vader kan bezitten, tot zijn recht en tot voleindiging gekomen. Ge hebt hem tot getuige gehad van het eerste succes van Uw jonge jaren en van de gevestigde naam en het huiselijk geluk van Uw rijpen leeftijd. Ja, wanneer niet in Uw familie de generaties tamelijk ver uiteen lagen, zou iemand van Uw Vader's leeftijd ook zijn kleinkinderen gevestigd en volwassen hebben kunnen zien.

Ik hoop dezen winter nog wel eens naar Bussum te komen.

Onze hartelijke groeten,
de Uwe,
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Veth's vader G.H. Veth, ijzerhandelaar te Dordrecht en wethouder, nadien lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland, overleed in 1907, in de ouderdom van negentig jaar.

[62]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn schoonmoeder Elsie H.R. Schorer-Plaat*
13 december 1907

Beste Moeder,

Al weet ik, dat U ditmaal de dag, die U zoo lange jaren door Vader tot een feestdag werd gemaakt,¹ het liefst geheel zoudt vergeten, ik kan toch niet laten, om juist vandaag U een enkel woord te schrijven. U zult aan heel veel

vroegere verjaardagen terugdenken, en bij alle sedert uw trouwen en nog eerder herinnerd worden aan zooveel liefde en innig hartelijke vreugde, als Vader bij zulke gelegenheden zoo wist te toonen als weinig anderen. Ik hoop, dat het U binnen niet te langen tijd zoo zal gaan, als het dunkt mij meestal gaat, als een heel goed en geliefd mensch van ons is weggenomen: dat het denken aan hem nog wel smartelijk maar toch niet onaangenaam is geworden, ja bijna een vreugde. Zoo heb ik het zoo sterk gevoeld na Pa's dood. Nu is mij zijn herinnering geworden als iets moois, dat ik voor mijn geest kan oproepen, wanneer ik wil, en dat mij in een stille bijna blijde stemming brengt.

Vanavond moest ik Dirk vertellen van mijn schooltijd, en vertelde, hoe Vader's Vadertje hem voor 't eerst naar school bracht; en toen hij daar meer van moest weten, gaf ik hem het portret in zijn handjes. Toen vroeg hij ook om Grootvader's portret, en het was een aandoenlijk en tegelijk zoo'n hoopvol gezicht, zooals de kleine vent daar aandachtig en vergenoegd zat te kijken naar het beeld van die beide mannen, van wie de nagedachtenis zoo goed te zamen past, dat het haast één sfeer van mijn denken wordt, aan hen beiden te denken.

Elsje zal hoop ik weer heelemaal beter zijn, en U met Mary helpen, om voor Uw gedachten afleiding te vinden, als U daaraan behoefte hebt. Groet Mary en Elsje van mij hartelijk.

Uw H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Mw. E.H.R. Schorer-Plaat werd op 15 december 1907 tweeënzestig jaar; haar echtgenoot jhr. L. Schorer was op 8 november 1907 overleden.

[63]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander*

15 december 1907

Amice,

In April 1906 heb je op een vraag, of er in het Alg. Rijksarchief bouwstoffen zouden berusten voor een dissertatie over de provincie Groningen in den Franschen tijd, mij gesproken over de correspondentie van de prefecten met Lebrun,¹ gerangschikt naar de onderwerpen, en over de brieven van C. van Lennep.² De ongelukkige, die tot zijn eigen tribulatie en de mijne dat onderwerp bevecht, zou thans daar gaarne zich in begeven. Zou het je gemakkelijk vallen, mij even op te geven, wát hij daartoe met de meeste kans op vruchtdragende vondsten precies zou moeten aanvragen?

Het bestier over loopende dissertaties (de associatie aan dito neuzen, die dit opwekt, komt mij werkelijk niet ongepast voor) acht ik de donkerste zijde van mijn beroep.

Bos³ was zeer verheugd over een gelukwensch, die hij van je ontvangen had, naar hij mij zei. Zijn benoeming⁴ neemt naar 't schijnt in de oogen van sommigen het karakter aan van een eerste klas aristieia in den titanischen strijd tusschen historici en archivarissen. Het lijk van den armen Japikse⁵ (ik

beklaag hem in zijn afkeer van het onderwijs) wordt door de zijnen geborgen. Ik weet niet, of ik lachen moet of kwaad worden, wanneer het geklets over Blok-dit-en Muller-dat weer begint. Ik verkeer hier nu maandelijks met vier rijksarchivarissen.⁶ Frisch riekt het niet in hun ambtstoestanden, wanneer de deksel open gaat. Zij zelf schilderen mij hun staf als een verzameling van idioten, gebrekkigen, luiards, ignoranten, dwazen, vegetariërs en neurasthenici. De bezem, de bezem! – Het andere kamp is minder gedisciplineerd. Daar heerscht een aak'lig zwijgen. Heb jij ook wel eens nachtmerries, hoe wij hier in Holland met onze historische prestaties ooit bij zullen komen? Een kleine eeuw is er verzuimd, en ik geloof soms, het is verloren, en denk: zullen we niet ons complete bronnenmateriaal in Brussel of Berlijn op een veiling doen, of in de krant ter overname aanbieden voor iemand met nog wat vrijen tijd. – Maar het is niet aardig, dat ik aan die zwartgallige bespiegelingen toegeef, nu jij pas weer van een bataafschen tweeling⁷ bevallen bent, en mij derhalve het stil opgewekte gezicht van de kraamkamer paste. Ik eindig dus met een gelukwensch, en een vriendelijken groet aan je vrouw.

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Charles-François Lebrun (1739-1824), hertog van Piacenza, 1810-1813 luitenant-generaal van de Nederlanden.

2. Cornelis van Lennep (1751-1813), Amsterdams regent en letterkundige.

3. P.G. Bos (1877-1913), archivaris, werkzaam op het RA te Groningen, later bij het ARA te 's-Gravenhage.

4. Aan het ARA te 's-Gravenhage.

5. N. Japikse (1872-1944), historicus, leraar te 's-Gravenhage, vanaf 1910 onderdirecteur en sedert 1918 directeur van het Rijksbureau voor Geschiedkundige Publicatiën.

6. In de bijeenkomsten van het Historisch Genootschap te Groningen.

7. H.Th. Colenbrander, *Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840, Derde Deel: 1798-1802, Tweede Stuk, I-II* ('s Gravenhage 1907).

[64]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander*

3 maart 1908

Amice,

Mijn dank voor het stukje *histoire contemporaine*, dat je brief mij brengt. Het is er mij als document niet minder welkom om, nu ik het voor het doel van mijn vraag niet zal, trouwens ook niet behoef, te gebruiken. Ik zal namelijk op mijn college onder het hoofd Bronnenkennis een overzicht geven van de tegenwoordige organisatie der historische studiën in ons land. Mijn ondervinding en eigen herinnering is, dat men doorgaans gedurende zijn academische studie daar geen flauw benul van krijgt. Nu, met deze arcana heeft mijn gehoor niets te maken; voor hen kan het verhaal eenvoudig luiden: tusschen 1826 en 1902 deed het Rijk niets voor de historische studiën, terwijl België zijn C.R.H.¹ had enz.

Ik ben ook druk in de weer om een historische studiekamer (Seminar mondt mij niet) in ons nieuwe gebouw ingericht te krijgen; ik zal de inrich-

ting in Utrecht en vervolgens ook in Gent eens bestudeeren, waartoe ik omtrent Paschen naar Pirenne² hoop te gaan.

Die ellendige centrale verwarming! ik houd er niets van, het is een beroerd soort hitte, en het verwondert mij niet, dat je er ziek van bent geworden.

Je zult wel slecht over mij gaan denken als belover en niet-doener; ik bedoel ten opzichte van mijn voordrachten over de Florentijnsche Renaissance.³ Ik zei toen: als ze mij goed bevallen, wou ik er wel een Gids-artikel van maken.⁴ Maar tenslotte berusten ze mij toch niet genoeg op eerste hands-studie. En in de eerste tijden heb ik er in geen geval gelegenheid toe, ze nader te bewerken.

Het gaat ons goed; groeten van hier aan je Vrouw.

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Commission Royale d'Histoire.

2. Henri Pirenne (1862-1935), hoogleraar middeleeuwse en vaderlandse geschiedenis te Gent 1886-1930.

3. Op 13 en 14 februari 1908 hield Huizinga op uitnodiging van het dispuut 'Vrije Studie' te Delft twee lezingen over de Florentijnse renaissance. Het Delftsch Studenten Corps had 'De intocht van Lorenzo il Magnifico binnen Florence' gekozen als thema voor de maskerade bij de lustrumfestiviteiten van 29 juni tot 4 juli.

4. Colenbrander was sedert 1906 redacteur van *De Gids*.

[65]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*

14 maart 1908

Amice,

Je brief is mij in een dubbel opzicht welkom, als vriendschapsblijk en als aanleiding, om mijn jongste relaties tot Schoengen¹ uiteen te zetten voor een derde, die ons beiden kent. Slechts één punt doet mij in je schrijven vreemd aan, nl. je indruk dat ik het ben, die S. voor raadselen stel en hem zijdelings bejegen. Ik hoop je te overtuigen, dat, zoo er raadselen zijn, die van zijn kant komen, en dat ik hem slechts voor de consequentie van zijn woorden en daden tracht te stellen. Daarom zend ik je ingesloten den brief, waarop je het antwoord gelezen hebt. Alles natuurlijk in het meest strikte vertrouwen, ook wat de inhoud van dezen mijn brief aangaat. Eenige commentaar voeg ik daarbij.

Het wordt ook door S.'s naaste vrienden niet ontkend, dat hij bij al zijn speciale geleerdheid, waarvoor ik respect heb, over een minimum doceertalent beschikt. De lui loopen eenvoudig bij hem weg, niet alleen het profanum vulgus, dat zich niet voor zijn vakken kan interesseeren, maar ook van de beteren die er graag iets van zouden vernemen. Mij is herhaaldelijk verzekerd, dat van het gehoor, dat S. deze cursus had, het meerendeel enkel opkwam, omdat ik bij den aanvang van mijn colleges het wenschelijke daarvan had uitgesproken.

Sedert den verloopen herfst zijn er van verschillende kanten zoo bij cura-

toren als bij faculteit (ik herhaal: dit alles in strikt geheim) wenken gegeven of men S. niet buitengewoon hoogleeraar zou maken. Ik laat geheel in 't midden, in hoeverre een invloed van S. zelf op die wenkers was uitgegaan. Tegenover die wenschen heb ik van den beginne af dit standpunt ingenomen, (geheel beheerscht naar ik mij bewust ben door objectief oordeel, en zonder eenige onwelwillendheid tegen S.): ik zou het zeer wenschelijk vinden, wanneer er een vaste leerstoel voor de hulpwetenschappen der geschiedenis werd opgericht; ik zou, wanneer een voorstel daartoe van curatoren uitging, en mijn advies werd gevraagd omtrent de geschikte persoon, S. aanbevelen uithoofde van zijn welwillend gepresteerde diensten en bij gebrek aan een ander, maar ik vind niet de vrijheid, om uit mij zelf krachtige stappen te doen, ten einde iemand, wien alle gave om te doceeren zoozeer ontbreekt als S., tot lector of buit. hoogleeraar bevorderd te krijgen.

Nu eenige feiten. Den dag na zijn benoeming te Zwolle feliciteerde ik S. toen hij hier kwam college geven. Hij zei mij daarop, dat hij dacht, zijn lessen als priv.doc. te kunnen voortzetten, waarop ik antwoordde, dat mij dit verheugde. Geruimen tijd later kwam mij ter oore, dat hij dienzelfden dag tot zijn leerlingen had gezegd, hoogstwaarschijnlijk niet te zullen terugkomen. Terzelfder tijd kreeg ik berichten van nieuwe en ijverige pogingen voor S.'s bevordering tot buit. hoogleeraar. Wetende dat noch curatoren, noch faculteit daarvoor zouden zijn, ook al werd het door mij gevent, schreef ik toen aan S. (begin Januari) ongeveer als volgt: "Ik hoor, dat Uw voornemen hier Uw onderwijs voort te zetten, niet zoo vast is, als ik van U begreep. Ik hoop, dat ge gelegenheid vindt, hier als priv.doc. werkzaam te blijven. Kan ik daartoe iets voor U doen, dan gaarne, maar op een regeling, die U meer voldoening zou geven dan de tegenwoordige, bestaat m.i. voorloopig weinig kans". - Na drie weken ten naastenbij kreeg ik daarop den brief, dien ik je toezend. Mijn antwoord heb je gelezen. Je zult daarin opgemerkt hebben, dat ik hem aan 't slot vroeg, mij definitief zijn plannen te willen mededeelen. Ik hoorde daarop tot nu toe taal noch teeken. Eenigen tijd geleden sprak een der beheerders van het Universiteitsfonds dat het subsidie geeft mij aan, om te vragen, of S. zijn colleges zou voortzetten. Ik moest hem antwoorden, dat ik het niet wist. Ik kan niet inzien, dat ik thans iets anders kan doen, dan binnenkort mijn vraag nog eens herhalen.

Dit moet ik erkennen: zooals de zaak nu staat, zou het bericht, dat S. niet terugkomt, mij niet wanhopig maken. Maar dat zou zijn oorzaak hebben in de verdrietelijkheid, dat alles wat men met S. te doen heeft, tot kwesties en misverstanden leidt. Ik heb aanvankelijk getracht, zijn nerveuse eigenaardigheden te ontzien, maar bij al zijn geheimzinnig, dubbelzinnig, zijdelingsch doen heb ik ten slotte gemeend, te moeten doen wat ik noemde: hem voor de consequentie van zijn woorden en daden stellen.

Het is mij dáarom aangenaam, je hierover te kunnen schrijven, omdat ik reeds eerder voorzag, binnen kort, mocht S. van zijn priv.doc.schap afzien, de voorstelling verbreed te vinden, dat ik hem hier had weggepest. (Volkomen te goeder trouw zou S. dat menen; daarvoor ken ik zijn aan vervolgingswaan grenzende natuur). Nu op 't oogenblik ben jij tenminste iemand, die

de zaak van beide kanten heeft gehoord, er zelf buiten staat, en er volkomen objectief en op goede gronden over kunt oordeelen. Zoodat je eventueele verkeerde interpretaties daaromtrent wel zult willen helpen weren, als je erop stuiten mocht.

Mocht je mij er nog nader over willen schrijven, dan zal ik dat op prijs stellen.

Hoor je nog wel eens iets van André? Ik niet. Gaat het je gezin en je zelf goed? Wil je vrouw mijn groeten overbrengen.

t.t. J. Huizinga
Den brief van S. krijg ik wel terug?

* Origineel: Leiden, UB.

1. Michael A.J. Schoengen (1866-1937), uit Duitsland afkomstige historicus en archivaris, sedert 1899 werkzaam op het RA te Leeuwarden, van 1908 tot 1933 rijksarchivaris te Zwolle; verkreeg op 7 januari 1904 toelating als privaat-docent in de historische hulpwetenschappen te Groningen.

[66]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*
2 april 1908

Amice,

Toen ik de copie van je brief aan Schoengen van 20 Maart las, waarvan ik de tact heb bewonderd, dacht ik, dat nu een bericht van S. wel spoedig zou volgen. Na een week nog zonder bericht, meende ik: S. heeft zeker nog een laatste stootje noodig, en schreef hem een kort briefje: 'Hoe komt het toch, dat ik niets van je hoor enz.' Ik herhaalde daarin, dat het mij zou spijten, als hij ervan af zag.

Daarop kreeg ik nu gisteren ingesloten brief. Nu ik je eenmaal in dezen als zulk een juist beoordeelaar en zulk een welwillend bemiddelaar heb leeren kennen, zend ik je die maar weer toe. Ik ben er ook werkelijk wat verlegen mee, en houd mij aanbevolen voor je raad.

Veel commentaar op S.'s brief is onnoodig. Alles is weer door dat ongelukkige pikzwarte vergrootglas gezien. Geloof mij, dat ik evenzeer als jij S. als een zenuwlijder beschouw, en hem in den grond wel graag lijden mag, anders had ik al lang gezegd: gelieve in Uw eigen sop gaar te koken.

Wat het laatste deel van zijn brief betreft: natuurlijk blijft hij volkomen vrij, te doceeren, zooals hij nuttig acht. De cijfers omtrent zijn leerlingen kan ik niet controleeren (van de privaat docenten worden geen collegelijsten ingevuld), maar ze lijken mij vergroot.

Maar wat de financiekwestie betreft: S. noodzaakt mij door zijn eisch op p. 3 vrij wel, om de zaak nu eenvoudig aan de faculteit voor te leggen. Ongelukkig is mijn opinie omtrent de waarde van zijn onderwijs nog onlangs door een zeer veelzeggend getuigenis (in strikte intimiteit: van Theissen zelf)¹ bevestigd. Wanneer de faculteit derhalve mijn advies vraagt, kan dat niet veel anders luiden, dan ik je in mijn eerste brief al schreef.

Wil mij de brief na lezing en overweging terstond terugzenden. Ik voeg hierbij je copie van den brief van 20 Maart. – Kom je misschien op de vergadering van het Historisch Genootschap te Utrecht?

Hartelijke groet,

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. J.S. Theissen (1874-1936), leraar geschiedenis te Groningen 1903-1917; daarna bibliothecaris van de universiteitsbibliotheek resp. te Groningen en Amsterdam (1917-1936), sedert 1930 tevens buitengewoon hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Theissen had in Groningen de colleges van Schoengen bijgewoond, en was persoonlijk met hem bevriend.

[67]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*

4 april 1908

Amice,

Ik zet je geducht aan het schrijven, en dat met het lastig ongemak, dat je dit moeilijk maakt! Wanneer je niet zelf verklaarde, hart voor de zaak te hebben, zou ik mij bezwaard gevoelen. Een zoo uitvoerig antwoord had ik trouwens niet verwacht, maar nu je je eenmaal die moeite hebt getroost, heb ik daaraan een uitstekende handleiding om mijn eigen gevoelens te toetsen.

Dit kan ik terstond ronduit verklaren: mij is S. voor de Groningsche universiteit ook met al zijn tekortkomingen zeker wel *f.* 300 uit de schatkist waard, al was het enkel om het feit, dat de hulpwetenschappen der geschiedenis vertegenwoordigd zijn. Zijn onderwijs geheel en al zonder vrucht te achten zou onbillijk zijn. Met je determineering van zijn wetenschappelijke figuur kan ik geheel meegaan. Je stelling, dat onderwijs in paleografie en chronologie ('kronnollologie', zooals S. altijd zegt) door het noodzakelijk praktisch karakter per se vrucht zal dragen, beantwoord ik met een paar voorbeelden. Een van zijn ijverigste en welwillendste leerlingen, doctorandus, las mij onlangs in het randschrift van een munt het XP-monogram vroolijk als iks-pee. Een ander, die kronnoll. had geloopen, had ik een klein onderzoekje over een datum opgedragen, waarbij hij bleek, niet met een indict te kunnen werken. Dat zijn nu kleinigheden, die op zich zelf gesteld, niets bewijzen, maar het is werkelijk wel eenigszins illustratief.

Geheel met je eens ben ik het weer omtrent de nuttigheid, dat er ook eens iemand uit een katholiek-duitsche sfeer van wetenschap aan een Nederlandse Universiteit vertegenwoordigd is. Ik zou daarin zelfs zijn beste waarde willen zien. Zoo dikwijls mij door zijn hoorders eenige lof over zijn onderwijs werd gesproken, was het: je hoort van hem allerlei litteratuur en bijzonderheden, waar je anders nooit van verneemt. Nu viel dat wel speciaal op naast Bussemaker, die zeer weinig mediaevist was, maar aan die lof wil ik toch niets ontnemen. Zoo zou ik haast in de verleiding komen, om met je verder te keuvelen over het onderwerp van je polemieek met Muller twee jaar

geleden, waarin ik het ondanks het boven toegestemde niet met je eens ben.¹ Maar daarover een andere keer; wij moeten bij S. blijven.

De 'Lehrfreiheit'! Daar heb je nu een mooi bewijs, wat voor een verwonderlijk slechte en misleidende geschiedbron een uitgave van Schoengen's brieven zou zijn. Ik heb hem nooit een stroobreed in den weg gelegd op dat punt. Toen hij indertijd begon, heeft hij Bussemaker gevraagd, of die goedvond, dat hij ook historische capita selecta gaf. Deze zei: ga je gang, en zoo is S. het college begonnen, dat hij blij te moede Het Historische Seminar te Groningen heeft gedoopt, alsof er overigens in het geheel niet praktisch werd gewerkt, maar waarvan Meilink² mij onlangs verzekerde, dat hij na eenigen tijd was weggelopen, omdat hij niet gewaar had kunnen worden, waar het eigenlijk over ging. Ik heb volkomen vrede met die instelling, en zie er in 't minst geen grazen op mijn terrein in. Zoodat ik op dat punt niet eens zoover zou begeeren te gaan, als je me raadt.

Het deed mij plezier, dat je de expectoraties over 'de Regeering' met hetzelfde ontzag hebt gelezen als ik. Alles transposities van S.'s eigen gedachten in den mond van een ander. Maar och, waarom zal ik hem die illusies ontnemen; de zaak wordt er niet anders van.

Nu stel ik mij dus het waarschijnlijk verloop van de zaak zoó voor: ik breng in de faculteitsvergadering de aanvraag, om hem naast het subsidie van het fonds (waarvan echter de verhooging ook nog niet zeker is)³ er een van rijkswege te verzoeken, van f 300. Krijgt hij dan ook wellicht nog iets van de Kath. Wetensch. Vereen. (waarover ik natuurlijk geheel zwijg), dan kan hij toch van 'er bij leggen' bezwaarlijk meer spreken. Een ongunstig moment voor S., waaraan hij blijkbaar nooit heeft gedacht, kon wel eens zijn, dat hij door zijn tegenover niemand gemotiveerde of geëxcuseerde staking van nu reeds drie maanden een heel gek figuur tegenover het Universiteitsfonds slaat. Zal hij zijn subsidie voor dit jaar in zijn geheel willen toucheeren? Ik weet het niet. Een staking, dat is het eigenlijk heel eenvoudig; misschien had ik mij niet tot jou, maar tot Treub⁴ of Henri Polak⁵ moeten wenden om raad en bemiddeling.

Wat Utrecht⁶ betreft, als iemand zich niet heeft te durven vertoonen,⁷ is het Martin,⁸ of nog liever die hem voorgestaan hebben. – Ik hoop, dat wij nu weldra het eind van deze kwestie zullen zien; ik zal je op de hoogte houden.

Hartelijke groeten.

t.t. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, UB.

1. Zie Huizinga aan Jan Veth 23 februari 1906, n. 5.

2. P.A. Meilink (1880-1957), historicus, adjunct-commies op het Rijksarchief te Groningen 1908-1914, sedertdien werkzaam op het Algemeen Rijksarchief in Den Haag; promoveerde 10 mei 1912 cum laude bij Huizinga op *De Nederlandsche Hanzesteden tot het laatste kwartaal der XIVde eeuw* ('s-Gravenhage 1912).

3. De aan Schoengen toegekende 'remuneratie' vanwege het Groningsch Universiteits Fonds werd op Huizinga's voorstel met ingang van de cursus 1908-1909 verhoogd tot f 500 en f 100 materiaalkosten.

4. M.W.F. Treub (1858-1931), econoom en politicus, hoogleraar te Amsterdam 1896-1904, lid Tweede Kamer voor de Vrijzinnig Democratische Bond 1904-1913, minister

van financiën 1914-1916; speelde in 1903 een beslissende rol bij de beëindiging van het conflict dat tot de spoorwegstaking leidde.

5. Henri Polak (1868-1943), vakbondsleider, in 1894 oprichter van de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerker Bond, 1905-1908 voorzitter van het NVV; 1913-1922 en 1923-1937 lid van de Eerste Kamer voor de SDAP.

6. De jaarvergadering van het Historisch Genootschap te Utrecht, 21 april 1908.

7. Doorgehaald: 'als iemand zich heeft te schamen'.

8. Wilhelm Martin (1876-1954), kunsthistoricus, 1901-1909 onderdirecteur, 1909-1945 directeur van het Mauritshuis te Den Haag; 1907-1945 tevens buitengewoon hoogleraar kunstgeschiedenis te Leiden.

[68]

Johan Huizinga (Groningen) aan Henri Pirenne (Gent)*

7 april 1908

Monsieur le Professeur,

En vue des grandes lacunes que l'outillage de mon cours pratique présente encore, auxquelles je me suis proposé de rémédier, si cela m'est possible, il me serait de haute valeur de pouvoir me renseigner personnellement sur le fonctionnement et l'organisation de votre cours pratique. Je me réjouirais spécialement, si je pouvais prendre mes renseignements sous votre conduite personnelle. Car je ne dissimule point, que mon vif désir de faire votre connaissance entre pour beaucoup dans mon projet d'aller visiter Gand pour ce motif.

C'est pour cela que je vous prie de bien vouloir m'informer, si vous voudriez m'attendre jeudi le 23 avril. Je crains un peu que non, car la semaine après Pâques n'est pas le temps le plus favorable pour vous trouver chez vous. En ce cas je pourrais peut-être venir le 16, mais l'autre date me conviendrait mieux.

Agréez, Monsieur, l'expression de mes sentiments les plus distingués,

Votre,

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

[69]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*

16 april 1908

A.

De S. correspondentie is nu eerstdaags rijp, om met ophelderingen en verklaringen te worden uitgegeven. Ziehier een nieuw bedrijf: Faculteit tegen Regeering! – Intusschen doet het mij veel plezier, dat ik, zonder mijn overtuiging te bemantelen of den aandrang te forceeren, de faculteit hiertoe bereid vond. – Waar ik van Theissen spreek, heb ik opzettelijk jou naam weggelaten. De kopie gaarne na lezing terug.

Met vr. gr.

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

[70]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Henri Pirenne (Gent)*

19 april 1908

Monsieur le Professeur,

Je me réjouis beaucoup de votre réponse affirmative, et c'est avec le plus grand plaisir que j'accepte votre aimable invitation pour le dîner. Ma femme regrette beaucoup ne pas pouvoir m'accompagner. Je compte arriver d'Anvers le 23 au matin à 10.39 et je me rendrai à votre maison pour savoir l'heure qui vous conviendra pour notre conversation sur le cours pratique.

Veillez agréer l'expression de mes sentiments les plus distingués.

Votre J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

[71]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Henri Pirenne (Gent)*

25 april 1908 (poststempel)

En me souvenant avec la plus grande satisfaction de la journée très-agréable et très-intéressante, qui a joint à mon admiration pour le savant l'amitié du collègue, j'envoie mes salutations cordiales à vous et à Madame Pirenne, et je vous prie de me recommander à la mémoire de M.M. Frédéricq¹ et Thomas.² – Je viens de serrer la main à M. votre fils,³ qui menait son troupeau dans un ordre militaire et joyeux.

J.H.

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Paul Frédéricq (1850-1920), hoogleraar geschiedenis van de moderne tijd te Gent 1885-1920.

2. Paul Thomas (1852-1937), hoogleraar Latijn te Gent 1881-1922.

3. Vermoedelijk Pirennes oudste zoon Henri-Édouard (1888-1935).

[72]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*

6 mei 1908

Amice,

Dank voor je overdruk.¹ Je geste doet denken aan die van Jan Klaassen, die merkt dat zijn slachtoffer, na een tijd voor mirakel te hebben gelegen, weer oprijst, en er dan opnieuw op los timmert, met de klassieke gekruiste stijve armen! – De schrijver is immers architect? Wanneer ik het mij niet uit je eerste artikel meende te herinneren, zou ik het toch moeten opmaken uit het proefje van zijn stijl en gedachte, dat je geeft. Ik geloof, dat vooze en gewrongen gedachten een bouwmeesterlijke eigenaardigheid zijn. Kom nu niet als tegenargument met Viollet-le-Duc;² dat was een schrijver, maar geen of een

kwaad architect. – De oorzaak zal te zoeken zijn in verband met het feit, dat ook musici bijna altijd onverdragelijk schrijven.

Maar nu vergis ik mij tenslotte misschien toch nog, en kom je mij vertellen, dat je slachtoffer bollehandelaar of effecteman is.³ Welnu, dan eet ik deze geëbaucheerde theorie weer op.

Gegroet,
t.t. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, UB.

1. Jan Kalf, "Tot slot", *Van Onzen Tijd* 8 (1907-1908) II, 90-92. In *Van Onzen Tijd* 7 (1906-1907) II, 1-15 en 8 (1907-1908) I, 226-236 had Kalf een kritische bespreking gewijd aan J.W.H. Berden, *Christelijke kunst* (Haarlem 1906). Zijn "Tot slot" was een antwoord op een repliek van deze auteur.

2. Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879), Frans bouwmeester en auteur van talrijke werken over historische en eigentijdse bouwkunst; leidde veelal drastische restauraties aan historische monumenten.

3. J.W.H. Berden, architect, betrokken bij de restauratie van het Muiderslot.

[73]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*
10 juli 1908

Amice,

Eerlang zal ik een vijandige daad tegen je doen. Maar ik kondig die althans van te voren aan. Ik ben al geruimen tijd bezig met pogingen, om hier een historische handbibliotheek te krijgen voor mijn onderwijs aan de candidaten; het woord 'Seminar' mondt mij niet, ik spreek dus van historische werk-kamer. Van staatssubsidie is voorloopig niets te wachten: je weet, dat er juist een extra zuinige bui begonnen is. Onder de middelen om boeken te krijgen, is ook het opvragen van de doubletten van de Groningsche bibliotheek. Ik wist, dat daarvan een aantal voor de Mon. Comm. waren uitgeleend, meende trouwens, dat ik meer zou moeten opvragen, maar het zal zich bepalen tot de volgende werken:

Bodel Nijenhuis, Topografische Lijst der plaatsbeschrijvingen.

Kluit, *Historia critica com. Hollandiae*.

Oorkondenboek van Groningen en Drente.

Schwartzenberg, Plakaatboek van Friesland.

Van den Bergh, Register van Hollandsche oorkonden etc.

Nu ben je dus voorbereid. Ik hoop, dat je mijn nader recht in dezen zult erkennen, en dat het je niet al te lastig zal zijn.

Ik las een tijdlang geleden, dat het eerste gedeelte van den voorloopigen Inventaris van de Mon. Comm. verschenen is.¹ Wordt dat niet verzonden op den zelfden voet als de uitgaven der Hist. Commissie? Of hoe kom ik er anders aan?

Met vriend Schoengen is het maar raar. In plaats van na ons vertrouwelijk gesprek te Utrecht eens wat coulanter te worden, heeft hij mij sedert stelselmatig ontweken. Geen schijn van vertrouwen of overleg.²

* Origineel: Leiden, UB.

1. *Voorloopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, I: De provincie Utrecht* (Utrecht 1908).

2. De rest van de brief ontbreekt.

[74]

Johan Huizinga (Groningen) aan Paul Frédéricq (Meinelbeke/Gent)*

14 juli 1908

Zeer Geachte Heer en Collega,

Mag ik U even met een vraag lastig vallen? Bij ons samenzijn te Gent, waaraan ik zulke bijzonder prettige herinneringen bewaar vertelde U mij, meen ik dat Leeuw¹ zulk een mooi oud stadje is. Maar nu ik mij er op bezin, weet ik niet volkomen zeker meer, of het Leeuw was. Zoudt U mij dat wel even willen bevestigen? Ik ga namelijk binnenkort met een vriend wat aan de Maaskant in Ned. Limburg dwalen, hoofdzakelijk om Romaansche kunst te zien, en daarbij zouden een paar kleine verkenningstochten op Belgisch gebied niet uitgesloten zijn.

Wilt U bij gelegenheid mijn groeten overbrengen aan de familie Pirenne en aan den heer Thomas? Ik hoop, dat onze wegen zich nog eens zullen kruisen, waar dan ook. Naar Berlijn² ga ik niet; U wel, geloof ik, dus, veel genoegen gewenscht! (eigenlijk wel schandelijk, dat ik bij een wetenschappelijk congres slechts van genoegen spreek!).

Met vriendelijken groet,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Gent, UB.

1. Zoutleeuw (Brabant).

2. Het vijfjaarlijkse Internationale Historische Congres werd gehouden te Berlijn, 5-13 augustus 1908.

[75]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*

14 juli 1908

Amice,

Ik ben volkomen in den gemoedstoestand, dien een shampooing met gloeiende kolen behoort te weeg te brengen: dankbaarheid, die opwelt in een kwalijk weerhouden snik. Daarbij wrevel tegen mijn barbaarsche collega's, die zich, door om geen kunst te malen, geen Inventaris waardig maken: welk een mengeling van gevoelens; leen mij de pen van een Kweerido,¹ om dat te beschrijven! Vooral om ook de lichte nuance ongerustheid aan te brengen, die betreft je zinspeling op een ministerieel bevel. Moet het heusch langs dien weg?; ik heb altijd geleerd, die lieden er liever buiten te laten; ik zou dan ook nog het kamrad Curatoren moeten inschakelen (inschakelen zegt men immers tegenwoordig in de politiek?), en dan loopt de zaak zeker niet. Dus, als je over de zaak grootmoedig heenstapt, stap dan ook over den vorm

heen, en laat een verzoek van den bibliothecaris genoeg zijn! Dan waarborg ik van mijn kant, dat het nog maanden uitblijft (voór het nieuwe gebouw klaar is, kan ik toch niet beginnen), zoodat je nog maanden lang Bodel Nijenhuis en Schwartzberg en die andere eminente mannen aan je hart kunt pressen.

Ik zal de gegevens omtrent Limburg, die je André verstrekt,² mede zeer waardeeren, want daar zal het wel op aan gaan.

Je idee omtrent de Huizinga's in Groningen is helaas juist; inderdaad, het krioelt ervan: een uiterst commun'e naam (maar een zeer levenskrachtige stam). Zoodat mijn adres dan ook Emmaplein 4 is.

Met groeten en met dank in afwachting van den Inventaris,
t.t. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, UB.

1. Israël Querido (1872-1932), auteur van o.m. romans over het Amsterdamse volksleven.

2. André Jolles.

[76]

André Jolles (Berlijn/Wannsee)¹ aan Johan Huizinga (Groningen)*

21 april 1909

Beste Vriend

Hier stuur ik je eenige plechtige visitenkaartjes voor ons tegenwoordig trait-d'union H(a)jo Terpstra.² Je mededeeling dat hij ietwat houderig en solide is, hield er mij van terug hem ook bij de echt Zuidduitsche levenslustige familie Gruber te introduceeren. Intusschen als hij beterschap belooft en eventueel bereid is eenige zotte streken uit te halen, wil ik zelfs dit voor hem doen – maar dat gaat niet op een kaartje, ik moet er een briefje voor schrijven. Hij zal daar waarschijnlijk doodelijk verliefd op een van de aardige dochters raken, in het ergste geval een blauwtje loopen. Tant mieux!

Hierbij gaat een buitengewoon onleesbaar artikel aan je adres in zee. Waar blijven Rosencranz en zijn kameraad?³

Op het oogenblik ben ik bezig een boek van den heer Χρηστος Τσουντας⁴ te lezen en te kritiseeren. Nieuw Grieks is eigenlijk een zeer anachronistisch zaakje. Κεφαλαιον εβδομον voor Hoofdstuk VII, doet mij denken aan een plesiosaurus met een hooge hoed op die zijn tanden met odol poetst. Maar ons Jahrbuch heeft nu eenmaal vulsel nodig.⁵

Bovendien probeer ik als voorstudie voor de Egyptische kunstgeschiedenis een fatsoendelijk boekje over het karakter der Egyptische kunst te schrijven waarin ik de lieve landgenooten van Böcklin, Liebermann en Lovis Corinth wil overtuigen, dat de oude heeren uit den tijd van Moses en Abraham minder barbaarsch en kinderlijk waren dan zij zelf. Of het lukt?

Kun je de schrifturen van P. Desiderius Lenz O.S.B., den man die in Monte Casino en Beuron goed bedoelde maar vrij onbenullige, stijve poppen op de muren liet schilderen?⁶ Zoo raar zijn kunst, zoo wijs zijn zijn

boekjes "Die ägyptische Tempelbaukunst" zegt hij ergens "finde ich als eine echt menschlich-religiöse in einer Ideenbreite angelegt, dass mir scheint, es hätten die Griechen nur ein Stück davon wie zur Probe vollendet, als wäre griechische Kunst nur ein Ableger von der vielgliedrigen, ägyptischen Pflanze". En dan over Giotto en zijn tijdgenooten: "Sie waren es, die jene feine, individuelle Sentimentalität im Gegensatz zu der mehr abstracten Darstellungsweise der antiken Kunst schufen und dadurch zu den Ausartungen späterer Zeiten den Weg eröffneten, indem sie "Ewiges" und "Menschliches" mit dem gleichen Massstab massen". Over de Renaissance: "Michelangelo war in seiner Zeit ein Heros der Kunst, für uns aber ist er dasjenige Element, welches wir uns am meisten vom Leibe zu halten haben; denn an jener haltlosen Willkür und Tribulation litten wir fast dreihundert Jahre und die Todesmüdigkeit liegt uns noch im Gebeine".

Dat is niet mis voor een Pater Benedictijn in het jaar onzes Heeren 1865. Heeft je Hooggeleerde geen lust dit en veel dergelijks eens in een College over de Renaissance te berde te brengen? Ik voor mij verheug mij dat ik uit de school van Derkinderen⁷ en de Symbolisten kom en ik hoop dat ik tijd en Ausdauer genoeg zal hebben om op mijn manier de Pharaonen een handje te helpen.

Wat doe je met je vacantie? Mij dunkt Berlijn komt na München aan de beurt. Wij wonen geheel buiten en zien van de stad niet meer dan wij verkiezen. Brandenburg is eigenaardig – het ruikt in de oude stadjes nog naar den ouden Fritz.⁸ Bovendien als landschap mooier dan... Valkenburg.

De kinderen genieten de late lente.

Groet mijn onbekende collega Volgraf.⁹

Tilli laat Mary hartelijk groeten.

Tot ziens,

Je vriend André

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jolles verkreeg in 1909 toelating als privaat-docent aan de universiteit te Berlijn. Hij vestigde zich in Wannsee, waarheen zijn gezin hem later volgde.
2. Heert Terpstra (1884-1964), historicus, promoveerde op 4 juli 1911 bij Huizinga op *De vestiging van de Nederlanders aan de kust van Koromandel* (Groningen 1911); leraar resp. te 's-Gravenhage en Hilversum (1911-1944), 1944-1949 verbonden aan het Koloniaal Instituut te Amsterdam. In 1909 studeerde Terpstra op aanraden van Huizinga een semester in Freiburg i.B., waar hij o.a. de colleges van Meinecke en Von Below volgde.
3. J. Huizinga, "Rosenkranz und Gùldenstern", *Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft* 46 (1910) 60-68 (Nederlandse bewerking: V.W. IV, 310-316).
4. Chrestos Tsountas (1857-1934), Grieks archeoloog.
5. André Jolles' "Neolithische Kultur in Thessalien", *Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts, Beiblatt (Archäologischer Anzeiger)* 24 (1909) kol. 406-415 is een uitvoerige bespreking van Chrestos Tsountas, *Ai proïstorikai akropoleis Dimèniou kai Sesklou* ("De prehistorische akropoleis van Dhimini en Sesklo") (Athene 1908).
6. Pater Desiderius Lenz (1832-1928), schilder en kunsttheoreticus, streefde als leider van de schilderschool van Beuron naar een vernieuwing van de kerkelijke kunst op basis van de geometrische vormtaal van Egypte, het vroege Griekenland en Byzantium. Lenz' geschriften, waaronder *Zur Aesthetik der Beuroner Kunstschule* (Wenen/

Leipzig 1865), kregen na de eeuwwisseling in Nederland en Frankrijk bekendheid door de schilder Jan (Dom Willibrord) Verkade (1868-1946), die in 1897 zijn intrede deed in het klooster te Beuron.

7. Antoon Derkinderen (1859-1925), schilder en graficus, directeur van de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam 1907-1925.

8. Frederik II de Grote (1712-1786), koning van Pruisen.

9. Carl Wilhelm Vollgraff (1876-1967), classicus en archeoloog, hoogleraar Grieks te Groningen 1908-1916, nadien te Utrecht.

[77]

Johan Huizinga (Groningen) aan Henri Pirenne (Gent)*

11 mei 1909

Cher Collègue,

Permettez-moi s'il vous plaît de revenir encore une fois sur la question des cours pratiques. Ce n'est pas pour moi-même cette fois, que je vous importune pour une information, mais pour le Recteur de notre Université, M. Heymans,¹ qui désire avoir des renseignements sur ce sujet.

L'année dernière j'ai noté que vous m'avez nommé la somme de fr. 2500 comme montant total de la subvention de l'état pour les cours pratiques de la faculté des lettres. Ou bien me trompe-je?

Vous m'obligeriez beaucoup en me répondant encore sur les questions suivantes:

1. Quel est le montant annuel que l'Etat donne à tous les cours pratiques ensemble des diverses facultés (s'il y en a chez les autres).

2. Idem le montant total pour la faculté des lettres.

3. La somme que chaque membre de la faculté des lettres (et des autres) peut dépenser à peu près pour les besoins de son cours à lui.

Recevez d'avance l'expression de ma gratitude pour vos soins à prendre, et veuillez saluer de ma part Madame Pirenne, et M.M. Frédéricq et Thomas.

Votre tout dévoué

J. Huizinga

Quant à mes vœux pour la constitution d'un cours pratique d'histoire, je n'ai pas encore réussi à persuader les autorités, mais je n'abandonne pas mon projet. J.H.

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. G. Heymans, rector magnificus van de Groningse universiteit in het academiejaar 1908-1909, drong sterk aan op de inrichting van werkkamers voor praktische oefening in de geesteswetenschappen; zijn rede bij de opening van het nieuwe universiteitsgebouw op 29 juni 1909 was voor een deel aan dit thema gewijd.

[78]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*

11 juni 1909

Beste vriend

Waarom kunnen wij niet over je laatste brief spreken, in plaats van schrijven? Papier is zoo vriendelijk voor alles wat litteratuur is en toch eigenlijk zoo vijandig tegen alles wat het leven met een groote of een kleine *L* betreft. Weet je hoe ik er toe kwam vandaag een brief aan je te beginnen? Ik rommelde in oude afdrukjes en viel aan het lezen in een boekje van E. Freymond, "Artus' Kampf mit dem Katzenungetüm".¹ Wat zijn – dacht ik – die grenslanden tusschen litteratuur, godsdienst, mythologie, taalwetenschap en geschiedenis, toch een heerlijk terrein voor menschen die de kunst verstaan, wetenschap en phantasie te verbinden, wat zijn Universiteiten met streng gescheiden vakken en vakjes voor malle en duffe inrichtingen, wat zijn mofsche geleerden in het algemeen voor eenzijdige knullen. Toen schoten mij twee namen te binnen Hermann Usener en... Johannes Huizinga en bij den laatste kon ik niet nalaten even te grinniken, want ook hij vecht als "Koninck Arture" tegen "eene vreeslike catte" – in dit geval een kater.

Vriend, je hebt je ziel, je phantasie en je verstand laten gevangen zetten. Je wandelt door de wereld met twee voetboeien, links de looden hoogeschool, rechts de ijzeren geschiedenis. Jij die geschapen bent het verband tusschen veel en ver uit elkaar liggende dingen snel en klaar te overzien, voor wiens geest geen kleine willekeurige gebiedsgrenzen bestaan, zit in een klein kot met vier harde wanden en laag van verdieping.

's avonds

Er is iets belachelijks en iets bedroevends in dat wij allebei niettegenstaande vroolijke huiselijke omstandigheden en een zekere voorspoed, aan de zelfde kwaal lijden: niet uit ons leven en ons talent te kunnen halen, wat wij voelen dat er in zit. Je "booze twijfel" is met zich zelf in tegenspraak – wanneer je niet voelde dat je iets beteekende zou je er heel te vrede mee zijn voor een goed professor door te gaan. In je ontevredenheid ligt het bewijs dat je iets beters kunt. Sla hem dood de brave Johannes en laat een heerlijke wilde Salome met zijn kop op een zilveren schotel een dollendans volvoeren.

14.VI.09

Lijken wij niet iets op die vier jonge stieren die veilig waren zoolang zij rug aan rug bleven staan, maar door den wolf werden opgevreten toen ieder meende zijn eigen weggetje te moeten zoeken? Ik voor mij heb dikwijls het gevoel dat ik, wanneer ik een of een paar goede vrienden in de buurt had een veel zekerder gevoel zou hebben dan nu. Wat wij willen – ik zal het nu maar een fraai amalgaam, een electron uit het goud der kunst en het zilver der wetenschap noemen – zou veel gemakkelijker te bereiken zijn wanneer het ons gelukte samen te werken. Maar hoe? Praeterea censeo... dat wij weer eens praten moesten. Stel je duitsche reis niet al te lang uit.

Je herinnering aan de aangeboden graszōo deed mij even pijnlijk aan; hoe kon ik zoo dom en droog zijn bij al mijn schrijverij en zoekerij niet aan die

mooie gebruiken van ons eigen ras te denken. En dan Hansje-in-den-kelder! Ik vergeef het mijzelf niet dat ik hem vergeten kon. Hij was ook een vruchtbaarheids-symbool in een beker wijn en zat even als de egyptische koeien midden in het glas. Bij bruiloft en doopfeest kwam hij te voorschijn. Mayken in 't schaprayken, 't kinnetje in het spinnetje, Bolletje in het holletje en hoe Le Francq van Berkhey² ze alle noemt, wat zouden het mooie parallellen geweest zijn. Dat komt van die vervloekte "spezialistische Wissenschaft". Hadden wij een behoorlijk Hollandsch tijdschrift, dan schreef ik er nog een stukje over.

20.VI.09

Jan Veth schreef mij dat je bij hem geweest waart. Onze "verzoening" is zoo compleet als verzoeningen zijn kunnen, maar zoowel zijn bijzijn als zijn epistels maken mij voortdurend eenigzins angstig, daar ik mij afvraag: ben ik ook zoo oud en – sit venia verbo – zoo duf geworden zonder het te merken? Ik kan niet zeggen dat ik minder van hem houd dan vroeger, maar het is mij alsof ik een mooie vrouw, die ik in mijn jeugd gekend heb, nu op haar retour zie. En wat voor een retour – rouge en poudre zijn onschuldig vergeleken bij de pogingen die hij doet om zijn frischheid te markeeren. En dan die afschuwelijke, burgerlijke portretten die op de "Secession"³ hangen. Een ruine is een veel te romantisch woord – het is een mooi ouderwetsch huis, dat door een gore huismakelaar verbouwd "und mit allen Konforts der Neuzeit ausgestattet" is.

Non est delicata res vivere.⁴

Een brievenboek gebruik ik niet maar er liggen een paar brieven van Jan van der Waals op mijn schrijftafel – helaas onbeantwoord. Is Sherlock Holmes daarmee tevrede?

Nog eens, kom gauw, wij hebben elkaar noodig.

Je vriend A.

Wilamowitz laat Volgraf groeten!⁵

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Emil Freymond (1855-1918), hoogleraar Romaanse talen te Praag, *Artus' Kampf mit dem Katzenungetüm; eine Episode der Vulgata des Livre d'Artus. Die Sage und ihre Lokalisierung in Savoyen* (Halle 1899).

2. Johannes Lefrancq van Berkhey (1729-1812), dichter en letterkundige, auteur van *Natuurlijke Historie van Holland* (9 dln. Amsterdam 1769-1811).

3. Jan Veth had in de jaren voor 1914 in Duitsland grote naam als portretschilder (waartoe Jolles had bijgedragen), en exposeerde herhaaldelijk op de *Secession* in Berlijn.

4. 'Het is geen genot te leven'.

5. Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff (1848-1931), hoogleraar Grieks te Berlijn sedert 1897. C.W. Vollgraff had zijn studie voltooid bij Wilamowitz, die een studievriend was van zijn vader J.Ch. Vollgraff (1848-1920), hoogleraar Grieks te Utrecht.

[79]

Johan Huizinga ('s-Gravenhage) aan G. Tonkens^{1*}
20 januari 1910

Beste Tante,

Vanmorgen om 11 uur is Ma heel zacht overleden. Zij is niet meer bij kennis geweest, en er werd dan ook geen andere afloop verwacht. Zij was altijd zoo bang om nog eens hulpbehoevend te worden; in dat opzicht heeft onze lieve Moeder dan haar wensch vervuld gehad. Juist den laatsten tijd was zij nog al heel opgewekt. De hevige pijnaanvallen in den arm zijn wel de voorboden geweest. Het is alles toch erg onverwacht. Ma zal te Groningen worden begraven, waarschijnlijk Maandag. Wij weten, dat het U erg zal treffen, U en Ma hebben altijd zooveel van elkaar gehouden. Toch moet U met Uw eigen kwalen niet aan een overkomst denken; wij weten, dat U in gedachten bij ons zult zijn.

Met hartelijken groet,

Uw toeg. Johan H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Geesje Tonkens (*1846), zuster van Huizinga's moeder.

[80]

C.T. van Valkenburg (Berg-en-Dal) aan Johan Huizinga*
23 juli 1910

Beste Han.

In het verdrietigste vakantieweer ter wereld – wees blij dat je in je eigen studeerkamer kunt zitten, terwijl de jongen¹ weer zoo goed gaat – wil ik je dadelijk even op je psychologische vraag antwoorden. Je weet dat ik eigenlijk niet veel meer dan dilettant ben in dit opzicht; tot eigen onderzoek heb ik in deze dingen vooralsnog, zeer tot mijn leedwezen geen tijd. Mijn kennis is geput uit gewone “waarneming”, d.w.z. niet uit nauwkeurige, in vooraf bepaalde omstandigheden en onder goed bekende invloeden genomen, experimenten. Die laatste zijn trouwens schrikbarend moeilijk. Er komt nog iets bij: waar houdt het affekt op? Als alles wat niet in zuiver intellectueel-logische redeneering thuishoort en toch, zooals onmiddellijk ieder duidelijk is, mee van invloed is op oordeel en handeling, affekt zal zijn, dan is dit een onafzienbaar uitgestrekte overheersching. En men kan dan zelfs al dadelijk het fenomeen der opmerkzaamheid (zonder welke geen werkelijk geïntendeerde bewustzijnswerkzaamheid afloopt) al tot het affektieve rekenen; immers deze kan worden voorondersteld belangstelling, interesse, te zijn. (Dit laatste is, meen ik, door *Lange* geïntendeerd; den man der physiologie der affekten).²

Nu zal jij je vooral niet te veel physiologisch willen specialiseeren en je liever aan evidente affektieve toestanden houden. De literatuur die ik zoowat in mijn hoofd heb, en waarvan je wellicht vruchtbare suggesties, misschien zelfs onderrichting kunt verwachten, is niet uitgebreid. Als ik a.s. Zaterdag

te A'dam kom, en tijd heb naar mijn huis te gaan kan ik misschien wat vinden om je te zenden. Nl.

Preyer: die Seele des Kindes³ (dit bezit ik niet). Bevat althans veel interessante waarnemingen.

Ribot: Psychologie de l'Attention⁴ (niet te dik; aangenaam te lezen en nuttig; een zaak van 3 avonden ±)

E. Bleuler: Suggestion, Affektivität und Paranoia.⁵ Dit bezit ik wel, is geloof ik van belang voor je. De al te specieele zaken kun je negeeren.

Meer psychologisch i.e.z. zijn verhandelingen van *James* (Amerikaan).⁶

Daarnaast moet je eens zoeken in de bibliotheek, c.q. bij *Wiersma*⁷ of *Heymans*.

In de gebruikelijke handboeken der psychologie vind je weinig; wellicht 't meest bij *Münsterberg*,⁸ dien ik te weinig ken. Verder herinner ik me wel tijdschriftartikelen uit de laatste tijd over Affekt und Psychose, die ik echter niet – of onbehoorlijk – las en hier niet kan aanwijzen.

Over de rol die affekten in primitieve toestanden en bij primitieve volken spelen ken ik geen samenvattend werk. In allerlei – ethnografische e.a. – werken is de literatuur daarover verspreid.

Wundt's opstellen over Völkerpsychologie⁹ kunnen wellicht van dienst zijn. Ik ken ze niet. Maar *Wundt* is eigenlijk toch een neoKantiaan, en ik denk dat zijn gezichtspunt niet een zal zijn van waar uit het affekt in bijzondere duidelijkheid zal te zien zijn. Maar daarom was het toch wel mogelijk dat er een menigte goede waarnemingen in stonden die alleen anders geïnterpreteerd behoeften te worden. Kijk eens bij *Heymans*; die heeft natuurlijk het eindeloze oeuvre van *Wundt*.

Zooals je zult weten, is het allernieuwste het ingeklemde affekt, het kompleks uit de school van *Freud* (Weenen). Voorloopig doet dit alleen dienst bij individual-psychologie, en bedoelt vooral sexueele jeugd-affekten. De groote hoop psychiaters en psychologen verwerpt de leer totaal – mit moralischer Entrüstung. Ik geloof ook, dat de erop gegronde therapie veel te ver gaat, en verontrustend is. Maar de overdrijvingen eraf gelaten, geloof ik dat het op den voorgrond stellen der sexueele affekten niet zoo onzedelijk is als de brave psychiaters etc. – zonder hypokrisie? – beweren, en integendeel een faktor is die ontzettend belangrijk is, vermoedelijk ook in massa-psycholog. overwegingen. Ik geloof inderdaad a priori dat het celibaat – niet alleen voor *Luther* – een geweldige, hoezeer niet altijd wellicht gerealiseerde, grond geweest is voor menige hervormingsbeweging. Omgekeerd: op de puinhoopen van *Messina*¹⁰ werden voor kort een massa cohabitatie (waarlijk *niet* vooral verkrachtingen!) verricht. En dat is de allerprimitiefste vorm waarin de sexualiteit zich openbaart, los gekomen toen alle cultuurbanden schenen los te laten. Waar blijft dit reuzenaffekt als die banden – voor de meesten onzer – onverbreekbaar schijnen? Hoe sublimeert het zich?

Ik interesseer me zeer voor je plannen. Om het werkelijk goed te doen is een groote voorarbeid noodig. Maar ik geloof dat je het toch, zonder in psychologie in engeren zin te vervallen, historicus blijvende kunt doen, en veel aannemelijk kunt maken, dat nu of onduidelijk, of verwrongen verklaard is. Succes ermee.

Het is heerlijk dat D. zich weer zoo mooi herstelt. Wij hopen hartelijk bij voortduring dat geen nieuwe aanval hem zal treffen. Zijn brief was werkelijk alleraardigst en zeer goed te ontcijferen. Hij heeft ons allen bijzonder vermaakt.

't Was hier de eerste 5 dagen prachtig. Ik wandelde en fietste veel, o.a. via Lobith, 's Heerenberg, Zeddam, Keppel, Doesburg; buitengewoon fraai. Nu ben ik uit baloorigheid aan 't werk gegaan een week vóór mijn voornemen.

Wij hopen dat Mary zich goed blijft houden, en wenschen je allen alles goeds, vooral D.

t.t. C.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Huizinga's zoon Dirk.

2. Carl Lange (1834-1900), Deens psycholoog, *Über Gemütsbewegungen* (1887).

3. Wilhelm Th. Preyer (1841-1897), Duits fysioloog en psycholoog, sedert 1869 hoogleraar te Jena; *Die Seele des Kindes. Beobachtungen über die geistige Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren* (Leipzig 1882).

4. Théodule Ribot (1839-1916), Frans psycholoog, hoogleraar aan het Collège de France; zijn *Psychologie de l'attention* verscheen in 1888.

5. Eugen Bleuler (1857-1939), Zwitsers psychiater, hoogleraar te Zürich, introduceerde de term 'schizofrenie'; *Affektivität, Suggestibilität, Paranoia* (1906).

6. William James (1842-1910), Amerikaans filosoof en psycholoog, auteur van o.a. *Principles of psychology* (2 dln. 1890); zijn *Varieties of religious experience* (1902) werden door Huizinga gebruikt bij het schrijven van *Herfsttij der middeleeuwen*.

7. E.D. Wiersma (1858-1938), hoogleraar in de psychiatrie en neurologie te Groningen 1903-1929, volgeling van G. Heymans.

8. Hugo Münsterberg (1863-1916), Duits-Amerikaans psycholoog en filosoof, hoogleraar te Freiburg i.B. en aan Harvard University; auteur van o.m. *Über Aufgaben und Methoden der Psychologie* (1891) en *Grundzüge der Psychologie* (1900).

9. Wilhelm Wundt (1832-1920), Duits psycholoog en filosoof; publiceerde o.a. *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte* (10 dln. 1900-1920).

10. Messina, stad aan de westkust van Sicilië, o.a. in 1908 door een aardbeving geteisterd.

[81]

Frederik van Eeden¹ ('Walden', Bussum) aan Johan Huizinga*

21 augustus 1910

Zeer geachte Heer!

Gisteren kwam er een telegram voor Jaap² waarin hij werd uitgenoodigd voor de reis naar West-Indië als scheepsdoctor. Hij heeft die uitnoodiging terstond aangenomen en bereidt zich op de reis voor. Over zulk een reis heb ik u bij uw laatste bezoek mijn opinie gezegd. Kon hij reizen als passagier in goed gezelschap dan had ik geen bezwaar. Nu gaat hij echter een reis doen als scheepsdoctor, en blijft vier maanden onderweg. Ik vernam dat zijn hut tevens apotheek en consultatie-kamer is. Hij slaapt dus te midden van zijn instrumenten en medicamenten. Ik heb dit sinds gisteren overwogen en schrijf u thans om u als mijn ernstige overtuiging mee te deelen dat dit, naar

mijn idee, waarschijnlijk niet goed afloopt. Ik zal mij tegen de reis niet verzetten, maar wensch vooruit duidelijk te kennen te geven welk gevaar ik er in zie. Als Jaap slaapt met injectie-spuitje en morfine en cocaïne onder zijn bereik dan zijn er drie kansen tegen één dat hij op een of anderen nacht, aan slapeloosheid lijdend, en in den half-sluimer, die alle goede voornemens doet vergeten, zich een injectie geeft. Hijzelf verklaarde nog voor kort dat hij een proef waarbij spuitje en gif op zijn nachttafel werden gezet, niet gaarne zou willen doorstaan. Nu zal hij die zware proef elken nacht moeten doorstaan – en wat het ergste is, als hij bezwijkt, dan duurt het nog vier maanden eer hij er mij over kan spreken. Hij heeft mij vast beloofd, en daarop kan ik vertrouwen, dat hij 't mij of Dr Rijkens terstond zal bekennen, zoodra hij voor de verleiding bezweken is. Door die belofte is hij betrekkelijk veilig als hij in onze nabijheid blijft. Door één of twee recidiven is een patiënt nog niet verloren. Maar als het drie of vier maanden moet duren eer hij ons ziet, dan vrees ik dat er geen redden meer aan is. Toen hij bij mij kwam, waren Dr Rijkens, hijzelf en ik het er over eens dat het nu was, er op of er onder. Maar als hij nauwelijks hersteld, vier maanden weggaat onder de zwaarste verleiding, dan moet ik alle verantwoordelijkheid afwijzen. Ik waardeer zijn bedoeling om zichzelf finantieel te redden, maar ik geloof dat hij iets onderneemt wat boven zijn krachten gaat. Ik stuur copie van dezen brief aan Dr Rijkens doch zonder medeweten van Jaap.

Met vriendelijken groet

Uw Dw

* Afschrift: Amsterdam, Van Eeden Archief.

1. Frederik Willem van Eeden (1860-1932), schrijver, arts en psychiater.
2. Huizinga's broer Jakob, verslaafd geraakt aan verdovende middelen, onderging op voorspraak van zijn vriend en collega Rijkens een behandeling bij Frederik van Eeden.

[82]

Johan Huizinga (Groningen) aan Frederik van Eeden*

24 augustus 1910

Zeer Geachte Heer,

Ik wachtte met antwoord op Uw brief tot nader bericht van Rijkens over het al of niet doorgaan van de West-Indische reis. Nu dat bericht luidt, dat de reis niet doorgaat en wel om de verblijdende reden, die Jakob U zeker ook reeds heeft bericht, dat hij al weer een vaste positie¹ heeft verworven, vervalt daarmee de aanleiding tot een nader ingaan op Uw alleszins gerechtvaardigde vrees voor het West-Indische reisplan.

Ik weet nog niets naders omtrent de betrekking, die hij nu gekregen heeft. Dat het in Indië is, heeft natuurlijk zijn bezwaren, maar mij dunkt, wij moeten blij zijn, dat hij iets heeft. Rijkens heeft, door hem dit te bezorgen, wel de maat van zijn weldaden aan hem volgemeten!

Mocht hij nu verder een bruikbaar mensch blijken te worden, dan zult ook

U daarin een zeer belangrijk deel hebben gehad, waarvoor niet alleen Jakob zelf U steeds zeer dankbaar zal blijven.

Met een groet aan U en Mevrouw,
Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Van Beden Archief.

1. Van 1910 tot 1915 was Jakob Huizinga werkzaam als ondernemingsarts te Bekioen op Noord-Sumatra.

[83]

Johan Huizinga aan J. Six*

29 oktober 1911

Zeer Geachte Heer,

Vriendelijk dank ik U voor Uw overdruk uit *Onze Kunst*.¹ Ik ben blij, dat U meteen even Poke opruimt;² ik ben het sedert 1903 nog al te dikwijls tegengekomen! De landschappen van het *Getijboek* blijven altijd een onweerstaanbare puzzle, en al kan ik mij niet door elke van Uw determineeringen onmiddellijk overtuigd noemen, den indruk, dat dit alles in Holland is geobserveerd, kan ik toch ook niet van mij afzetten.

Met collegialen groet,
Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, J. Six.

1. J. Six, "De plaatselijke gesteldheid in het getijdenboek van Willem VI van Beyeren", *Onze Kunst* 20 (1911) 105-116.

2. Ibidem, 105: '...onze lieve Vrouwe van Poke (lees Polre)...', met noot: 'Prof. Huizinga heeft mij reeds voor jaren op deze fout der oude uitgaaf opmerkzaam gemaakt.' Verg. Huizinga aan J. Six, 6 oktober 1903.

[84]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga*

13 december 1911

Beste vriend

Zooeven krijg ik je afdrukje¹ en heb de smakelijke oude kaart eens aangekeken – jammer dat ons papier zoo glad is en dat daardoor de weerbarstige korreligheid van het oud-Hollandsche verloren gaat.

Ik zou allang eens geschreven hebben maar ik heb een vervelende tijd achter den rug. Ietwat verdachte parasieten in mijn middelvinger maakten dat ik mij moest laten opereeren; ik heb mij door die geschiedenis acht weken lang beroerd gevoeld. Nu ben ik ze kwijt.

Groningen was toch eenigzins een teleurstelling.² Ten eerste had ik wel plezier in de oude geschiedenis gehad zooals wij op den Scheveningschen weg bespraken. Maar ten tweede verliep hiermee toch ook een van de laatste kansen ooit nog weer eens naar Holland terug te komen. Het is natuurlijk

wel aardig dat ik hier langzamerhand baantjes krijg, maar de mogelijkheid ooit eens met goed fatsoen in het lieve vaderland terug te keeren wordt daardoor voortdurend kleiner. Ik zie het er van komen dat ik mijn oude dagen als Geheimrat a.D. in een klein stadje zal moeten slijten, zeggen wij Potsdam of Spandau.

Hoe heb je het in Londen gehad³ – wat zeg je van het Harpijenmonument, van het Laantje van Middel-Harnis, van Gian Bellini van Amenophis III, van Velasquez, van Sedu en Lamassu en van alle andere geweldige dingen die in de Musea opgestapeld zijn. Voor mij waren de kunstindrukken in Londen altijd zoo groot dat ik van het gewone leven niets zag of hoorde. De stad bestaat voor mij uit drie wijken: British Museum, National Gallery en South Kensington.⁴

7.1.1912

Je ziet er lag alweer een begin –

Ik heb er niets tegen eens met mijn “Collega” Wirth⁵ kennis te maken. Hij heeft zelfs al eens een aanloopje genomen zonder tot den sprong te komen. Frans Coenen⁶ las mij indertijd stukjes uit een drama van hem voor.⁷ Daar zaten wel eenige aardige kwaliteiten in. Met een introductie van Frans schreef hij toen of hij mij eens mocht komen opzoeken – er kwam “iets tus-schen” en zoo raakte hij in het vergeetboek.

Juist in deze dagen heb ik veel aan je gedacht. Wij vierden 24 Januari de honderdjarige geboortedag van den ouden Frits⁸ en ik wou voor ons Wann-see-feest een proloogje fabricceeren. Ik las een beetje in Ramler, Voltaire en de brieven van den ouden heer en probeerde mij in die moeilijke combinatie van Fransch en Duitsch in te denken – maar het lukte niet best. Ik zou er juist met jou op een wandeling naar Sans-Souci graag eens over gesproken hebben – minder over het proloogje dan over Fredericus rex die vrees ik door zijn tegenwoordige landgenooten zeer weinig begrepen en zeer sterk misbruikt wordt. Van Simplicissimus tot de Siegesallee wemelt het van groote Fritsen, de democraten herinneren zich niets anders dan “niedriger hän-gen!” of “jeder kann in meinem Reiche nach seiner façon selig werden”; de jonkers weten alleen dat hij voor Pruisen een aardig lapje grond veroverd heeft, waarop gedeeltelijk hun bezittingen liggen. Ik voor mij zou wel graag eens weten hoe het er binnen in dien scherpen kop heeft uitgezien. Wij zouden er samen zoo genoeglijk over kunnen disputeeren – maar voor zulke praatjes ligt Groningen toch wel wat ver van Berlijn.

Laatst was Veth hier en heeft een mooi vrouwenportret gemaakt; zoo mooi dat het mij aan oude goede tijden herinnerde en ik bijna weer een beetje hoop voor de toekomst kreeg. Een vroolijk gevoel het weer eens heelemaal eens met zijn schilderwerk te zijn.

*

Alweer gestoord – nu stuur ik dit samengeraapte epistel weg. Het is ten minste beter dan zwijgen. Vergeef dit velletje zijn plechtig opschrift – ik heb op mijn bureau geen ander papier.⁹

Jammer, jammer van Groningen, ik zou er toch wel iets van gemaakt hebben.

Wij maken het goed, de jongste knaap is buiten gewoon vermakelijk.¹⁰
Groet Mary hartelijk ook van Tilli
Je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Naar aanleiding van Coenders' kaart van Groningen en Ommelanden", *Groningsche Volksalmanak voor het jaar 1912* (Groningen 1911) 186-212 (V. W. I, 448-464).
2. Door de benoeming van U.Ph. Boissevain te Amsterdam ontstond te Groningen een vacature voor oude geschiedenis en archeologie. Huizinga deed een vergeefse poging om Jolles op de voordracht geplaatst te krijgen; benoemd werd tenslotte Wilhelm Weber (1882-1948), voordien privaat-docent te Heidelberg.
3. Huizinga bracht in de week van 12 tot 20 oktober 1911 met zijn vrouw een bezoek aan Londen.
4. Het South Kensington Museum, nu Victoria and Albert Museum.
5. Herman Felix Wirth (*1885), germanist en volkskundige, geboren te Utrecht uit Duitse ouders, promoveerde in 1910 te Leipzig op *Der Untergang des niederländischen Volksliedes* (Den Haag 1911); tot 1914 privaat-docent Nederlandse taal- en letterkunde te Berlijn, 1916-1918 opnieuw collega van Jolles aan de universiteit te Gent. Nadien activiteiten als 'Blut-und-Boden'-ideoloog.
6. Frans Coenen (1866-1936), romancier en essayist; een der vaste medewerkers aan *De Kroniek*, bleef na Jolles' vertrek uit Nederland met hem bevriend.
7. H.F. Wirth, *Hervorming en wedergeboorte. Een Nederlandsch drama in vijf bedrijven* (Amsterdam 1911).
8. Frederik II de Grote (1712-1786); bedoeld moet zijn: tweehonderdjarige geboortedag.
9. Briefpapier van de 'Deutsche Unterrichts-Ausstellung', een project van het Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht te Berlijn, waar Jolles sedert enige tijd werkzaam was.
10. Jolles' zoon Matthijs, geboren op 14 maart 1911.

[85]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*
25 februari 1912

Amice,

Bij het bericht van je doctoraat¹ herinnerde ik mij opeens een bezoek, dat je in het jaar 1898 mij op mijn kamer aan het Spaarne bracht, zuchtende over een boek, dat Uhlenbeck je voor het doctoraal had aanbevolen, en waaruit je mij bladzijden voorlegde vol van typografische wangedrochten: *bhla, *bhl-e en dergelijke, welke kabbalistiek ik toen reeds te zeer vergeten bleek, om je met vrucht te helpen, zoodat je mij even zwaar zuchtende verliet. De weg naar de promotie heeft niet geleid over *bhla, *bh-l(e), en mij dunkt, het is er niet minder om. Aanvaard dus mijn hartelijken gelukwensch, dien ik maar niet zal sparen, tot Vogelensang je den pileus² om de slapen drukt.

Met vriendelijke groeten, ook aan je vrouw,
t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Jan Kalf werd op 26 maart 1912 bevorderd tot eredoctor in de letteren en wijsbegeerte aan de universiteit te Utrecht; erepromotor was W. Vogelsang.
2. De vilten muts die Romeinse slaven bij hun vrijlating werd opgezet; hier ironisch gebruikt voor de doctorshoed.

[86]

André Jolles aan Johan Huizinga*
28 februari 1912

Beste vriend

Nu hebt gij toch de zuurste van de Muzen tot zoetigheid gedwongen.¹ Lang niet kwaad. Het was waarlijk een genoegen je groot philologisch talent dat ik altijd min of meer afgunstig bewonderd heb, hier in een nieuwe en zeer belangrijke vorm te zien opduiken. Mij dunkt je kunt de vrees als auteur tegen een Boergondische kultuur-geschiedenis niet opgewassen te zijn nu ook laten varen: de beschrijving van de in hun hemd krijgertje spelende Friezen is meesterlijk. De dichterlijke beoordeeling van "le Dit de Vérité" doet geen historicus je na.

Praeterea censeo... jammer dat wij niet eens praten kunnen.

Ben je op pagina 33 niet eventjes te hard wanneer je van de "grootte holheid en ijheid van gedachte" in de 15e eeuw spreekt? Het komt mij voor dat de verdrietelijkheden bij het doorploeteren van de kronieken je daar nog te vers in het geheugen lagen. Voor zoo ver ik het beoordeelen kan is wat je beschrijft een soort van romantiek – en de romantiek van een anderen tijd hoort tot de moeilijkst te begrijpen problemen, wijl ze voor ons altijd iets kinderachtigs heeft.

Ons gaat het goed – jullie ook?

Een wonderlijk feit is dat je mij nog een brief schuldig bent.

Hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef", *De Gids* 76 (1912) I, 432-487 (V.W. II, 97-160).

[87]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*
27 maart 1912

Beste vriend

Ik ben inzooverre nog niet ouder en wijzer geworden, als ik het nog altijd voor het beste houd in zekere dingen zijn eerste opwelling te volgen.¹ Toen voor een jaar of wat een brief van je naar Freiburg kwam waarin je mij meedeelt, dat ik een kans had om naar Utrecht te komen was dat een zeer fraai aanbod; ik zat midden in de kunsthistorie – het was een o.ö. Professoraat² – of hoe noemt men dat in Holland, enz. enz. Maar ik had er geen zin in. Later heb ik het dikwijls voor een dwaasheid gehouden dat ik toen niet gretiger aanbeet – maar er desalniettemin nooit berouw van gehad.

En nu? Ik heb sedert jaren heel weinig aan kunstgeschiedenis gedaan – ik zit in andere dingen die mij nog al interesseeren – ik heb een baantje dat misschien beter betaalt dan een buitengewoon hoogleeraarschap in Groningen –

ik woon in een geweldige stad die altijd nieuwe impressies soms van haat soms van vereering geeft – ik ben eenigzins kwaad op jullie faculteit die mij een postje wat ik eigenlijk beter verdiend had onthield... En toch heb ik er ditmaal zin in.

Ik zal dus mijn best doen dadelijk na Paschen een dag of wat vacantie te krijgen van wege het mondigesprek, waarnaar ik ook nog om andere dan praktische redenen verlang. Of het lukt weet ik nog niet zeker – mijn gebouw wordt opgeknapt en er is heel wat te doen, maar ik zal het proberen. Ik kom dan eerst naar Holland waar ik nog het een en ander te doen heb – schiet er tijd over dan kunnen wij nog even naar Brussel of misschien naar het Kleefsche: Calcar, Xanten, Emmerich, wat ik graag eens zou terug zien en ook voor de Boergondiers van belang is. Juist zoals je wilt.

Als het kan kom ik dus Dinsdag 9 April 's morgens vroeg in Vlissingen. Schrijf mij even of dit past. Wij kunnen dan verder zien.

Ons gaat het gelukkig weer goed. Jan³ had een vervelende influenza maar is nu weer beter.

Groet Mary van Tilli

tot ziens

je A.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Bij de begroting van 1912 richtte de Groningse universiteit voor het eerst een verzoek aan het Rijk tot instelling van een buitengewoon hoogleraarschap in de kunstgeschiedenis. Huizinga ijverde sterk voor de benoeming van Jolles. Pas in 1918 echter werd voor de kunstgeschiedenis een lectoraat toegekend.

2. Ordentlicher öffentlicher Professor, gewoon hoogleraar.

3. Jolles' oudste zoon Jan Andries (1906-1942).

[88]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Middelburg)*

2 april 1912

Beste vriend

Zoals ik al schreef – het gaat niet zonder eenige moeilijkheden. Dinsdag na Paschen komen eenige schilders die willen weten wat voor kleurtjes zij op mijn muren moeten smeren, behangers met stalen enz. enz. Dit zijn dingen die ik niet graag aan assistenten overlaat – lieve jongens maar met een koninklijk Pruisische smaak. Schrijf mij dus nog eens even of het geval dringend genoeg is om aan Pallat¹ te kunnen zeggen dat ik noodzakelijk weg moet – anders vrees ik dat ik op mijn aanvraag om vacantie een beleefd briefje krijg met het verzoek mijn vacantie eenigen tijd te willen uitstellen.

Je ziet ik ben ambtenaar!

Veertien dagen later naar Groningen komen is zeker minder gewenscht?

Ik zou ditmaal niet graag een kans laten slippen maar kan ook niet heel goed zonder grond plotseling weglopen.

Dus...?
Schrijf nog even,
Je vriend A.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Ludwig Pallat (1867-1946), archeoloog en pedagoog, referendaris bij het Pruisische Ministerie van Onderwijs, directeur van het Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht in Berlijn.

[89]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*

6 april 1912

Beste vriend

Indachtig aan het spreekwoord van de oude en de nieuwe schoenen zal ik dus liever eerst de groote schoonmaak hier tot een goed einde brengen – Maar het blijft afgesproken dat wij binnenkort ergens een plechtige samenkomst houden want ik ben ook vrij benieuwd hoe de zaken staan.

Schrijf mij dus zoodra je weet hoe de curatoren er over denken een paar woorden – tegen dien tijd zullen de artistieke kleurtjes op mijn muren wel droog zijn.

Gisteren bezocht ons een wonderlijke oud-philologische kraak: Professor Karsten gewezen Jansenist en Latinist,¹ wiens zoon, een aardig Architect,² van tijd tot tijd bij ons eet. De oude heer – gerimpeld als een neushoornachterste – vertelde dat hij bezig was Donatus uit te geven. Onder voorwendsel hem een goede sigaar te halen, sloop ik in mijn bibliotheek om ter sluiks bij Teuffel³ na te slaan wie en wat de heer Donatus eigenlijk was en zwendelde – vergeef het germanisme – hem daarna met mijn pas opgedane wijsheid zijn huid vol. Hij was bepaald geroerd en kreeg een diepe eerbied voor de duitse geleerdheid. Ik had een lol als een schooljongen die met succes gesmokkeld heeft.

Wat zeg je van Jan Kalf?

Een raar baantje voor Vogelsang om voortdurend zijn superieuren te promoveeren – zoo iets als een schoenpoetser die iemand tot ridder moet slaan.

Het spijt mij ook dat ik jullie niet eens samen op Toornvliet kan zien – misschien later. Voorloopig zal Klein-Toornvliet groot genoeg voor mij zijn.

Groet Mary heel hartelijk

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. H.T. Karsten (1838-1915), hoogleraar Latijn te Amsterdam.

2. Herman Thomas Karsten (*1884).

3. Wilhelm Teuffel, *Geschichte der römischen Literatur* (Leipzig 1870, ⁵1890).

[90]

Johan Huizinga (Groningen) aan R. Fruin¹ ('s-Gravenhage)*

24 april 1912

Hooggeachte Heer,

De beantwoording van Uw vraag vereischt tot recht verstand eenige uitvoerigheid. Als docent heeft Dr. Schoengen, voor wiens werk ik overigens allen eerbied heb, hier nimmer recht voldaan. In de laatste jaren waren zijn colleges, die niet de vruchten droegen, welke daarvan konden worden verwacht, vrij wel aan het verlopen. Dr. Sch. geniet sedert zijn optreden als privaat-docent jaarlijks een aanzienlijke remuneratie benevens een subsidie voor leermiddelen van het Groninger Universiteitsfonds. De jaarlijkse aanvraag daartoe werd op wensch van Dr. Sch. steeds door mij aan het bestuur van het Fonds gericht. Bij de laatste toekenning der som in September 1911 verzocht het bestuur mij evenwel, in den loop van dezen cursus een onderzoek te willen instellen, in hoeverre de resultaten van Sch.'s onderwijs de hoge uitgave, die het Fonds zich jaarlijks daarvoor getroostte, blijvend wetigden. Ik wist terstond, dat mijn ondervindingen mij niet het recht zouden geven, op die vraag bevestigend te antwoorden, en dat een aansporing aan Sch. zelf, om zijn onderwijs te veranderen (in der tijd had ik meermalen met hem over de eischen daarvan gesproken), niet zou baten. Intusschen nam ook de secretaris der commissie van beheer van het Universiteitsfonds, Prof. Sijmons,² zelf zijn informaties, met een voor Sch. zeer ongunstig resultaat. Het stond dus, zonder officieel te zijn beslist, vrijwel vast, dat het Fonds een nieuwe aanvraag niet weder zou inwilligen, toen het bericht van de verplaatsing van Dr. Sch. kwam, die mij onthief van de pijnlijke taak, hem binnen eenigen tijd op een dergelijken loop van zaken voor te bereiden.³

Gesteld nu, dat de verplaatsing ongedaan werd gemaakt (waartoe, naar men zegt, Sch. alles in het werk stelt), dan zou de toelating als privaat-docent, zoolang deze geldt, zeker niet worden ingetrokken, doch, wetende, hoe de stemming van het Univ. Fonds ten opzichte van Dr. Sch. is, zou ik eerder dezen zelf adviseeren, intrekking van zijn toelating te verzoeken, dan een nieuwe aanvraag tot het Fonds te richten, die hoogstwaarschijnlijk met een weigering zou worden beantwoord. (De beslissing daaromtrent placht al naar den tijd der aanvraag in Juni of September te vallen). Veel liever zou het mij zijn, indien deze pijnlijke ondervinding (altijd nog uitgaande van de veronderstelling, dat hij eens in Overijssel bleef) aan Sch. kon worden bespaard. En dit zou m.i. mogelijk zijn, wanneer hem van regeeringswege werd meegedeeld, dat een voortzetting zijner werkzaamheid als privaat-docent in het belang van het aan zijn zorgen toevertrouwde archief ongewenscht werd geacht. Inzoverre Uw verzoek om machtiging tot mededeling van mijn inlichtingen aan den minister, wanneer ik U goed begrijp, op hetzelfde doel uitgaat, wil ik U van harte gaarne machtigen, van dezen brief alle gebruik te maken, dat U dienstig voorkomt.

Wordt de verplaatsing, hetzij met Mei of met Augustus, een feit, dan heeft er m.i. niets bijzonders te geschieden. Ik zal in ieder geval binnen kort

aan Sch. moeten verzoeken, intrekking van zijn toelating als privaat-docent te vragen (natuurlijk zal ik tegenover hem mij houden aan het bericht uit de Staatscourant), aangezien er reeds een aanvraag om toelating voor dezelfde vakken van een zijner ambtgenoten (ik weet niet, of ik vrijheid heb, U den naam te noemen)⁴ is ingekomen.

Mocht U nog andere bijzonderheden wenschen te vernemen, dan ben ik gaarne tot Uw dienst bereid.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, ARA.

1. R. Fruin (1857-1935), algemeen rijksarchivaris 1912-1932.

2. B. Sijmons (1853-1935), hoogleraar algemene taalwetenschap en oudgermaanse talen te Groningen 1881-1924.

3. Schoengen, die met de gemeente Zwolle in conflict was geraakt over het beheer van het gemeentearchief aldaar, werd op 26 maart 1912 benoemd tot rijksarchivaris in 's Hertogenbosch. Hij verzette zich echter met zoveel stelligheid tegen deze benoeming, dat de aanstelling op 7 juni 1912 weer werd ingetrokken.

4. J.G.C. Joosting (1866-1944), rijksarchivaris resp. te Assen en Groningen (1897-1926).

[91]

Johan Huizinga (Groningen) aan R. Fruin ('s-Gravenhage)*

26 april 1912

Hooggeachte Heer,

Na rijpe overweging heb ik overeenkomstig Uw raad gehandeld, en aan Dr. Sch. in een vorm, die zijn persoonlijke gevoeligheid zooveel mogelijk ontziet, meegedeeld, dat het wenschelijk is, dat hij intrekking van de venia docendi verzoekt, en dat hij, ook indien hij bleef, niet langer op een aanzienlijke remuneratie zou mogen rekenen.¹

Ik houd mij aanbevolen, om het verder verloop van de zaak, voorzoover die mij aangaan mocht, van U te mogen vernemen.

Het spijt mij, dat de weg, die mij zoo geschikt voorkwam, om Sch. zonder hem te kwetsen, te bewegen, het privaat-docentschap op te geven, U ongeschikt schijnt. Toen indertijd Sch. van Leeuwarden naar Zwolle overging, zeide hij bij herhaling, dat het zeer de vraag was, of de regeering hem wel zou toestaan, ook vandaaruit nog het privaat-docentschap waar te nemen; ik meende, dat een officieuze wenk in dezen veel zou kunnen doen. Doch daarmee heb ik mij overigens niet te bemoeien; ik opperde het alleen in het belang van Dr. Sch.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, ARA.

1. Schoengen bleef aan als privaat-docent; Huizinga vroeg opnieuw een toelage voor hem aan uit het Universiteitsfonds.

[92]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*

2 mei 1912

Waarde Veth,

Een vraag om Uw vriendschappelijken raad. Schrik niet: ik kom niet vragen, of al mijn zonen voor de schilderkunst moeten worden opgeleid, noch ook of al mijn schilderijen, die ik niet bezit, wellicht Rembrandt's zijn. Maar toch een schuchter verzoek, dat ik mij, geloof ik, wel mag veroorloven.

Zijt ge bij geval voornemens om de collecties, die 14 Mei door Frederik Muller worden geveild, te gaan zien? Ik heb het stoute voornemen, om daar mijn allereerste schreden op het hellende pad des verzamelaars te beproeven, en als daar onder het mindere, niet-als-merkwaardig-aangeprezene, niet gereproduceerde iets mocht wezen, waar ik met een schamele *f.* 400 naar zou kunnen gooien, mijn slag te slaan.

Mocht gij nu met een wenk mijn opmerkzaamheid kunnen vestigen op iets, wat U de moeite waard en wellicht voor mij bereikbaar schijnt, dan zoudt ge mij een groot plezier doen. Een briefkaart met een paar nummers is al voldoende. Ik ben van plan, de collecties Zaterdag 11 mei 's namiddags te gaan zien; mocht het toeval willen, dat ge ook juist dan dacht te komen, dan zou ik heel graag bericht daarvan hebben. Ik moet dan 's avonds door naar Brussel, voor het feest van Pirenne.¹

Het speet mij, dat onlangs mijn voorgenomen bezoek mis liep; ik had U gaarne eens weer over allerlei dingen gesproken. Hier gaat het heel goed; de kinderen zijn haast altijd buiten; Dirk is zoo goed als genezen; in September hopen wij een vijfde rijk te zijn.

Ikzelf heb in den laatsten tijd niet veel bijzonders uitgevoerd; het voorjaar is mijn slechtste tijd.

Met vriendelijke groeten aan al de Uwen, ook namens mijn vrouw,

t.t. J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. H. Pirenne werd op 12 mei 1912 te Brussel gehuldigd wegens zijn vijfentwintigjarig hoogleraarschap. Huizinga had als eerbetoon zijn "Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef" aan hem opgedragen.

[93]

Johan Huizinga (Groningen) aan J.Ph. Vogel*

27 mei 1912

Amice,

Reeds van verre herkende ik op de rol, die je drukwerk omsloot,¹ je hand, en hoewel ik niet kan verklaren, je op je geheele wandeling door het fort van Lahore op den voet te zijn gevolgd, heb je mij toch met de toezending zeer verblijd. Het heeft mij indertijd zeer gespeten, niet bijtijds van je laatste verlof in Holland te hebben geweten, en ik hoop, dat je bij het eerstvolgende ge-

legenheid zult vinden voor een bezoek aan Groningen, of zoo niet, mij eens laat weten, hoe ik je zou kunnen ontmoeten.

Onze wegen zijn sedert den tijd van onze stille avondreizen naar het stemmige Leiden, om Kern de wulpsche houdingen eener bajadere te zien nabootsen (herinner je je dat geval? het was als commentaar op een plaats uit *Daśakumāracaritam*),² en van het slotbedrijf onzer gezamenlijke Indologieën te Rome, waarvan mij de brahmaan Vrajendranāth bijgenaamd Piet, die jij terstond aanklampte, nog versch voor den geest staat, wel ver uiteengelopen. Ik reeds jaren afgestorven van alles wat Indisch is, teruggekeerd naar de plaats van mijn jeugd, met een bloeiend gezin van vrouw en bijna vijf kinderen; jij, zoover mij bekend is, ongetrouwd en hoever verengelscht onder de reuzenschaduw van den Himālaya; het kan haast niet verschillender.

Wij wonen sedert een jaar buiten Groningen in een heerlijk huis met een grooten tuin. Uit mijn studeerkamer zie ik uren ver; als ik wil, zelfs tot den Himālaya. Een groot werk heb ik nog niet geproduceerd, af en toe eens een kleine studie, en vrij wat werk aan de colleges. Ik hoop het te brengen tot een boek over de cultuur van den Bourgondischen tijd, maar zoover is het voor eerst nog niet.

Mijn vrouw zendt haar groeten bij de mijne.

t.t. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, Instituut Kern.

1. J.Ph. Vogel, "Historical notices on the Lahore Fort", *Journal of the Punjab Historical Society* I (1911) 1, 38-55.

2. *Daśakumāracarita* ("De avonturen van de tien prinsen"), schelmenroman in het Sanskrit door Daṇḍin (zesde-zevende eeuw n. Chr.).

[94]

André Jolles aan Johan Huizinga (Groningen)*

9 juni 1912

Beste vriend

Zomer- en reisplannen kan ik me nog steeds niet permitteeren. Het is een mirakel zooals de heeren hier de kunst verstaan een mensch aan het werk te zetten en te houden. Bovendien hebben of krijgen mijn kinderen kinkhoest – gelukkig niet kwaadaardig – en kan er dus van een gezamenlijk zomerreisje met Tilli geen sprake zijn. Wanneer dan? – dat weet de Hemel en het Pruisische "Kultur-Ministerium".

Misschien is het beter zoo. Ten eerste bederven wij niets door een al te makkelijk te doorzien incognito. Ten tweede kan niemand op het idee komen dat ik de heeren van de Groninger Faculteit achter hun hooggeleerde broek loop.

Ik heb nog altijd lust, maar er zijn toch eenige dingen waar men op den duur wel eens over denkt. Het salaris – niet veel meer dan de helft van wat ik hier verdien – is nog niet het ergste: Groningen is vermoedelijk goedkooper dan Berlijn. Erger is dat de menschen hier waarschijnlijk wanneer zij van de

geschiedenis hooren eenige moeite zullen doen mij hier te houden en het vrij ondankbaar zullen vinden wanneer ik wat ik hier begon voor iets minders in den steek laat.

Versta mij wel – ik ben nog altijd vast besloten te komen wanneer jullie mij roept, maar het zou mijn plezier eenigzins kunnen bederven wanneer de heeren het gevoel hadden dat ik nog “blij toe” zijn moest. Een ding is zeker: het moet een Professoraat zijn – voor een lektorbaantje kan ik wat ik hier heb niet opgeven.

Ca 15.VI.'12¹

Beste vriend

Toen de avontuurlijke geschiedenis met Hagen² aan den gang was, hebben mijn vrienden hier, die mij graag in Berlijn houden wilden, mijn tegenwoordig baantje voor mij gecreëerd. Ik heb de poppen nu aan het dansen gebracht en zou de heeren vrij wel een loer draaien wanneer ik hun op een goeden dag kwam vertellen dat ik binnen twee maanden naar Holland weggezien moest. Niemand is onmisbaar – maar ik zou, om de zaak hier aan den gang te houden, toch in ieder geval mijn opvolger een tijd lang moeten instrueeren. Het wordt met den dag klaarder dat wij iets gewichtigs ondernomen hebben, dat men niet zoo dadelijk weer kan laten vallen.

Nu herinner ik er je, als een oude diplomaat, aan dat je mij 4.IV.'12 geschreven hebt: “Een definitieve toezegging van jou kant heb ik nog niet nodig, daar de faculteit mij nog niet heeft willen machtigen, je er over te polsen” – Ik heb er toen op gerekend dat dat officieele – voor mijn part half of kwart officieele polsstokgespring nog zou komen... en dat doe ik nog.

Zoo dra die aanvraag komt heb ik recht er hier over te spreken – wat ik tot nu toe niet deed. Vat Pallat dan de zaak als desertie op dan ben ik moreel verplicht “neen” te zeggen. Begrijpt men hier hoeveel er mij aan gelegen is weer naar Holland terug te komen (wat ook daaruit blijkt dat ik er een betere betrekking voor in den steek laat), dan schrijf ik “ja”. In geen geval komen wij op dit “ja” of “neen” meer terug.

Ik heb je in de tijd van het Utrechtsche professoraat eerlijk geschreven dat ik als ik benoemd werd zou probeeren “er iets uit te slaan” in Duitschland. Dit maal beloof ik je het tegendeel. Maar ik heb te veel verplichting aan mijn vrienden hier om hen eenvoudig voor een fait accompli te stellen. Zij moeten de gelegenheid hebben te beslissen of zij juist *mij* hier nodig hebben, of dat een ander de boel ook wel opknappen kan.

Dat ziet er nu ik het geschreven zie alles een beetje kleintjes uit. Maar het is eenigzins het gevolg van je brief waaruit ik kon opmaken hoeveel moeite en gedoe het kost om de zaak tot een goed einde te brengen. De aantrekkelijkheid van Groningen... ben jij en het gevoel weer naar een land te gaan waar ik “me moërs taal” kan spreken. Voor de rest moeten de heeren eenigzins verheugd zijn wanneer ze mij krijgen kunnen.

A propos – heb je geen lust in Oktober weer eens een Congres in Rome³ mee te maken en de Kapitolijsche Venus op nieuw met een bengaalsch achterwerk te bewonderen. Dit keer zijn het de kunst-historici. De keus der onderwerpen waarover gedaasd wordt is dit maal niet vrij – er is een algemeen

thema gekozen: Verbindingen tusschen Noord en Zuid. Ik hoor dat Jan Veth over Rembrandt en de Italianen zal spreken.⁴ Misschien vertel ik zelf iets over "Vlaamsche, Italiaansche en antieke Kleedij in de 15e Eeuw".⁵

Een goede gelegenheid voor den man die voor 13 jaar naar Rome trok en nooit weerom kwam zijn lange campagne met een nieuwe pelgrimage te besluiten. Of moet het gaan als "Malbroek" in het oude liedje?

Hierbij een overdrukje en een katalogus van Baes waarin je een fraai exemplaar van Monstrelet kunt vinden. Misschien interesseert het je waar dat te land komt.

O, ja nog een wonderlijk bronnetje voor de Vlaamsche geschiedenis – maar misschien ken je het onvermoeide snuffelaar. Kijk maar eens op bladzij 32.

En nu gegroet. Tilly laat Mary groeten.

Je vriend A.J.

15.VII.1912

Hierbij een briefbegin, een week of vier oud, dat alweer is blijven liggen.

Of ik in dien tijd veel verder gekomen ben?

Het zou ook voor mij het beste zijn wanneer ik op een positieve aanvraag *ja* of *neen* kon antwoorden. Dat vage denken over vage zaken is vermoeiend.

Wat mij op het oogenblik weer zeer naar Holland laat hunkeren is het gevoel, dat ik hier een werkbeest word – een modelambtenaar die nauwelijks meer iets anders dan paedagogische vaktijdschriften leest. Het zou eigenlijk jammer zijn wanneer ik zoo tegen de veertig mijn plezierig dilettantisme begon te verliezen. Misschien is een "leerstoel" in de kunstgeschiedenis daartegen het beste middel.

Weet je wel, oude vriend, dat ik nooit kunstgeschiedenis gestudeerd heb – er ter nauwer nood een of twee uur in mijn leven college in liep – er geen examen in deed en er alleen privaatdocent in was?

Zou het niet mogelijk zijn er het woordje "aesthetica" aan te verbinden. Ten eerste geeft dit ten allen tijde gelegenheid de kunsthistorie als een geheel op te vatten – ten tweede kan men dan zelfs de geschiedenissen van andere amusante dingen als daar zijn "kostuum", "theater" "litteratuur" en wat dies meer zij er bij te halen, exempli causa. Colleges als "Het ontstaan der kunst" zou ik niet graag missen.

Je ziet het, ik ben toch nog steeds zeer met de zaak bezig.

16.VII.1912

Het oude liedje – laten wij er niet meer over dazen. Mij dunkt dat als jij van jouw kant de zaak doorzet, ik voor mijn deel hier toch een gaatje zal zien om er uit te loopen.

Het wordt een ietwat suffe korrespondentie op die manier.

*

Het gaat ons goed. Met de kinkhoest kwamen wij er goed af – het is alweer voorbij. De kinderen hadden er niet veel last van, alleen Thijs nam iedere aanval zeer kwalijk. Jeltje begint naar Duitsche gewoonte met Latijn en vertaalt terra est rotunda enz. enz. Tot nu toe is het Tilly en mij gelukt de meisjes zelf te onderwijzen. Jan, als jongen, moest naar school.

Einde Augustus gaan wij met zijn allen nog een maand naar het Schwarzwald, dat is vermoedelijk alles wat ik aan vakantie kan krijgen. Van Holland zal voorloopig wel niet veel komen – tenzij...

Wij hopen hartelijk dat het Mary goed gaat –

Tot ziens

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Deze datum later door Jolles toegevoegd.

2. De bankier en kunstminnaar Karl Ernst Osthaus (1874-1921) trachtte door de oprichting van het Folkwang Museum en de daaraan verbonden kunstscholen in Hagen een centrum van moderne kunst en kunstnijverheid te vestigen. Onder de kunstenaars die hij wist aan te trekken waren verscheidene Nederlanders (J.L.M. Lauweriks, J. Thorn Prikker, F. Zwollo).

3. Het tiende Internationale Congres voor Kunstgeschiedenis, 16-21 oktober 1912 te Rome.

4. Jan Veth, "Rembrandt e l'arte italiana", *Atti del X. congresso internazionale di storia dell'arte in Roma 1912* (Rome 1922) 432-433; verg. ook Jan Veth, "Rembrandt en de Italiaansche kunst", *Oud-Holland* 33 (1915) 1-15.

5. Jolles nam niet aan het congres deel.

[95]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*

7 juli 1912

Amice,

Ik heb je brief met den heer Feith¹ besproken. Deze is er wat huiverig voor, om den eigenaar, dien hij met moeite zoover gekregen heeft, weer lastig te vallen, of bij hem den indruk te wekken, dat het niet vast staat hoe het geweest is. De man zelf had voor zijn zaak liever een pui met ijzer en glas gehad, en is altijd nog in staat, als er moeilijkheden rijzen, alles naar den grond te halen.²

De zaak is nog volstrekt niet zoo gevorderd, als wij dachten. De eigenaar heeft beloofd, mits een zeker subsidie zelf de restauratie te doen uitvoeren. Overigens is het nog de vraag, of het plan Peters³ door het gemeentebestuur wordt goedgekeurd, vanwege een door hem ontworpen trapje, dat in de toch al nauwe straat, die men voor eenige jaren door arcaden verbreed heeft, niet gewenscht wordt. Ik vrees wel, dat dit trapje onvermijdelijk is; anders zou dat als motief kunnen dienen, een ander plan in te dienen.

Wat de opmeting betreft: zou niet de Mon. commissie den eigenaar permissie kunnen vragen, dat nogmaals te doen? Dan wordt de eigenaar minder gealarmeerd. Hij zou er dan, meent Feith, verder niet mee lastig gevallen en niet om diensten gevraagd moeten worden. Kon men hem dan eventueel een beter plan, dat allicht ook goedkooper zou zijn, dan het plan Peters, voorleggen, dan zou hij daar misschien in trappen.

F. en ik keken nog eens naar de kaart van Haubois,⁴ en kwamen tot de conclusie, dat het eigenlijk zeer twijfelachtig is, of het huis met de tempels daar wel dit huis voorstelt.⁵

Klein Toornvliet bij Groningen, 1912.

Er is niets tegen, dat je over de kwestie verder direct met F. correspondeert. Ik zag, dat het in Balk⁶ ook nog niet voor den wind gaat!

Vriendelijke groeten v.h.t.h.

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. J.A. Feith (1858-1913), rijksarchivaris te Groningen, tevens directeur Groninger Museum van Oudheden.

2. Het zgn. 'Gotisch huis', Brugstraat 24 te Groningen, werd in 1911 eigendom van een handelaar in landbouwwerktuigen, die overwoog dit oudste woonhuis van de stad te doen afbreken. Feith poogde het gevaar af te wenden, en stelde in samenwerking met bouwmeester Peters een restauratieplan op.

3. C.H. Peters (1847-1932), rijksbouwmeester te Groningen. Zijn ontwerp ter restauratie in: J.A. Feith, "Het oude huis in de Brugstraat", *Groningsche Volksalmanak 1911* 135-146, afb. op 145.

4. De door Egbert Haubois omstreeks 1635 vervaardigde zeer nauwkeurige topografische kaart van de stad Groningen.

5. Feith en Peters identificeerden Brugstraat 24 met een pand dat op de kaart van Haubois met opvallende pinakels getooid is, en namen deze gevelversiering in hun restauratieplan op.

6. De gemeenteraad van Balk in Friesland besloot in 1912 het oude raadhuis van een moderne vleugel te voorzien, waardoor het veel van zijn karakter dreigde te verliezen.

[96]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf*

2 augustus 1912

Amice,

Vanmiddag sprak ik Feith, die dezer dagen teruggekeerd is. Hij verklaarde het geheel met je eens te zijn, dat het ontwerp van Peters den gevel topzwaar maakt. Het bezwaar om den weg te volgen, in je stukje in de *Bouwwereld*¹ aangegeven, bestond hierin, dat de eigenaar van het huis, die tot de restauratie wil en moet meewerken, nu het toch behouden moest blijven, er ook 'iets Moois' van wou hebben, en niet gediend zou zijn van het laten van den top, zooals die is. Ik opperde toen, of men dan niet een eenvoudiger oplossing zou kunnen vinden, die aan dit bezwaar tegemoet kwam, zonder ons den topzwaren gevel te bezorgen. Feith meende, dat men verder rekening moest houden met de plattegrond van Haubois. Het is onloochenbaar, dat deze kaart overal waar men haar kan controleeren, de vormen der gevels bijzonder nauwkeurig blijkt weer te geven. Aan het huis in kwestie vertoont zij een aantal vrij hooge pinnakels. Wat men aan dit argument moet hechten laat ik in het midden.²

Het beste zou misschien zijn, als een beter restauratie-ontwerp dan dat van Peters, met eenige afwerking van den top, hoe eenvoudig dan ook, spoedig werd vervaardigd en aan Feith ter overweging gezonden. Zie je daar wellicht kans toe?

Onze vriendelijke groeten aan je gezin,

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Jan Kalf, "Wat er met onze 'monumenten' gebeurt", *De Bouwwereld* 11 (1912) 227-232.
2. Bij de restauratie, die uiteindelijk eerst in 1972-1978 plaatsvond, bleek niet dat het huis ooit pinakels had bezeten. De gevel werd onveranderd gelaten, zoals Kalf in zijn artikel van 1912 al had voorgesteld.

[97]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*

27 oktober 1912

Beste vriend –

Het zou inderdaad genoeglijk zijn wanneer je dezen winter nog eens naar Berlijn kwaamt. Zoo mogelijk met Mary – of heeft die nog te veel met het kleintje te doen?¹ Van morgen had ik weer sterk de behoefte eens te praten. Je vriend, Mijnheer Herman Felix Wirth stuurde mij een pamfletje genaamd: "Nationaal-Nederlandsche Muziekpolitiek".² Op zich zelf al een titel om van te rillen. De inhoud is een mengsel van gaarheid en warhoofdigheid, het geheel, naar mijn bescheiden meening, een buitengewoon iriteerend stukje "Geschichtsfälschung". Nu doet er dat op zich zelf niet zoo heel veel toe, en eigenlijk ben ik veel te oud om mij kwaad te maken over verkeerde boekjes, die door Duitsch-Hollandsche kweeën in de wereld gestuurd worden. Maar bij dergelijke gelegenheden heb ik, als je me permitteert "parva componere magnis"³ altijd het gevoel van een geboeiden Prometheus en daarbij schoot mij het drama "de mislukte leerstoel" weer te binnen.

't Was jammer. Maar gedane zaken hebben geen keer.⁴

Het ongelukkigste is dat er een aantal dingen, die ik wel graag eens wou schrijven, op die manier in de pen blijven en dat ik langzamerhand aan een soort van geestelijke obstructie ga lijden. Ik heb mij dezen zomer voortdurend met Mevrouw Bosboom-Toussaint bezig gehouden. Er was sprake van haar korrespondentie met mijn Moeder te publiceeren.⁵ Ik las die oude brieven nog eens over – keek haar boeken weer eens door – las de artikeltjes die Gids,⁶ Nieuwe Gids⁷ etc. over haar lieten drukken en vond dat men haar toch eigenlijk zeer verkeerd beoordeeld heeft. Alle babbelen ze tot vervelens toe Huet's "la meilleure des écrivains, qui ne savent pas leur langue" na,⁸ maar niemand komt op het idee eens te onderzoeken waarom juist uit emigrantenfamilies, in het nieuwe vaderland zulke eigenaardige patriotten voortspruiten. Er zou een gemakkelijke parallel tusschen Gertrui Toussaint en Theodor Fontane te trekken zijn, beide Fransch, beide uit een soort burgerlijk aristokratisch milieu, kinderen van dokter en apotheker een geurtje van wetenschap, van verkwisting en halve mislukking der ouders. Beide met die koele ingehouden stijl, die niet graag "realistisch" wordt en waarin toch telkens temperament of zelfs hartstocht komt blinken. Beide romantisch en vlijtig en toch met verwonderlijk instinct het verleden begrijpend van de landen waartoe ze eigenlijk niet behoorden. Mevrouw Bosboom en de 17e eeuw (eigenlijk meer 16e), Fontane en Frederik de Groot.

Bovendien lijkt zij nooit en nergens op Scott en is veelmeer verwant met den ouden Dumas en met Scribe.

Het oude liedje – er ontbreekt in Nederland een criticus.

Hoe staat het met de Boergondiers? of zit je nog in Ommelandsche wetenschap.

Mijn Zondagmorgen is om. Jan verlangt naar mijn medewerking bij een zelfgemaakte viool, wat te eigenaardiger is daar de knaap tot nu toe volmaakt onmuzikaal blijkt.

Groet Mary hartelijk ook van Tilli

Je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Met dochter Hermanna Margaretha (1912-1988).

2. H.F. Wirth, *Nationaal-Nederlandsche muziekpolitiek* (Amsterdam 1912)

3. Vergilius, *Georgica* 4, 176: 'si parva licet componere magnis' ('als men klein met groot mag vergelijken').

4. Er bleek geen uitzicht op een spoedige toekenning van een hoogleraarschap in de kunstgeschiedenis aan de universiteit te Groningen. Bovendien wilde de faculteit op aandringen van de hoogleraren Grieks (Vollgraff) en oude geschiedenis (Weber) de leeropdracht uitdrukkelijk beperkt zien tot de moderne kunstgeschiedenis, wat de functie voor Jolles minder aantrekkelijk maakte en zijn kansen verkleinde.

5. Jolles' moeder J.C. Jolles-Singels, die in 1874 als schrijfster debuteerde onder de naam Johanna, zocht in 1877 het advies van A.L.G. Bosboom-Toussaint (1812-1886) en bleef sedertdien met haar in correspondentie. Er is in 1912 geen uitgave van deze briefwisseling verschenen.

6. *De Gids* wijdde in september 1912 een aflevering aan de nagedachtenis van Bosboom-Toussaint: *De Gids* 76 (1912) III, 458-587.

7. Willem Kloos, "Mevrouw Bosboom-Toussaint herdacht", *De Nieuwe Gids* 27 (1912) II, 291-297.

8. Cd. Busken Huët, "Mevrouw Bosboom-Toussaint", *De Gids* 28 (1864) IV, 283-310, sp. 308 (*Litterarische Fantasieën en Kritieken* II, Haarlem 1881, 79-102, hier 102).

[98]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*

2 februari 1913

Beste vriend,

Bedankt voor je driehoek, ik kan er voor eerst mee toe. Bakhuyzen's kritiek¹ was mij ontschoten. Ik las ze met vroolijke bewondering weer over – 't was toch een fraaie tijd, dat samengaan van wetenschap en litteratuur in de vroegere "Gids". Jammer dat er zoo weinig van over is. Arme Thijs de Vries² – de eenige schuine mop, die hij in zijn leven getapt heeft kwam per ongeluk.

Ken jij de geschiedenis – zij past bij Brêero en Warenar met zijn pot?

De vrouw van den beroemden wordeboekster had een kind gekregen. – Gaat het Mevrouw goed? vroeg een collega. – Uitstekend, was het antwoord, de dokter heeft ze van daag weer laten opzitten.

Er komt helaas een luchtje aan onze korrespondentie, maar daar je toch bezig bent anekdotes over oude Groninger Profs te verzamelen sla ik je voor als pendant bij mijn Kombabus drama een klein onzedelijk aanhangsel onder

couvert bij je Jubileumsgaaf te voegen: *Anecdota erotica seu skatographica* (*Adjecta est index cognominum omnium professorum*).³

Maar om op Brêero terug te komen, er is één ding wat dunkt mij zelfs Bakhuizen bij zijn vergelijking niet genoeg betoont – hij is eigenlijk geen tijdgenoot van Hooft – hij was ouder! Ik zie je je historische neus optrekken en mij toeroepen, dat dit malligheid is en dat Gerbrand Adriaanz. minstens vier jaar na Pieter Cornelisz. geboren werd.⁴ Best mogelijk – maar des niettegenstaande: Brêero was een zestiend'eeuwer, Hooft hoort in de zeventiende. Dit laat zich misschien het allerbest aan de blijspelen demonstreeren. Lees eens na elkaar de Spaansche Brabander en Warenar; het is of je een schilderij van Pieter Breughel naast een van Jan Steen ziet. Het eene komt van Rabelais – het andere gaat naar Molière. Nu doet men in Holland door een blinde verering der 17e eeuw, de 16e vaak zeer onrecht – Hals en Brêero zijn hiervan tot op zekere hoogte slachtoffers; men kan ze niet zonder onrechtvaardig te zijn met echte zeventiend'eeuwers als Rembrandt, Hooft of Vondel vergelijken; zij zijn slechter, beter, anders –

Grappig is onze trouw aan het spreekwoord – ik had er toen ik de *Idylle*⁵ maakte heelemaal niet aan gedacht dat al die oude heeren, waar het maar eventjes kon spreekwoorden gedicht en geschilderd hebben. Wie schrijft daar eens een geestig artikel over. A propos – ik moet nog even in de vuiligheid terug: ken je een Hollandsch spreekwoord dat in 't Duitsch vertaald luidt: *Jedes Ding hat seine Wissenschaft das hübsche Weib löscht das Licht mit dem Arsch aus*. Mijn bibliotheek is op dit gebied onvoldoende – Tuinman of Tuynman⁶ bezit ik niet. Frans v. Mieris heeft deze spreekwijze op een schilderij vereeuwigd. Ik vermoed dat het heeten moet *Ieder ding enz. zei de vrouw en ze blies* enz. Misschien zat er ook een rijm (*aars* en *kaars*) in. Misschien kun je er wat over vinden.

Mijn Zondagavond is om. Wij zijn gezond en vroolijk, groet Mary hartelijk van Tilli.

Je vriend André J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. R.C. Bakhuizen van den Brink, "Hoofts *Warenar*, uitgegeven door De Vries", *De Gids* 7 (1843) 10, herdrukt in: *Studiën en Schetsen III* (Amsterdam 1876) 307-339.

2. Matthias de Vries (1820-1892), neerlandicus, hoogleraar te Leiden, met L.A. te Winkel (1809-1868) eerste redacteur van het *Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal*.

3. 'Erotische en scabreuze anekdotes (met bijgevoegd een lijst van bijnamen van alle hoogleraren)'.

4. P.C. Hooft (1581-1647); G.A. Bredero (1585-1618).

5. André Jolles, "Idylle", *De Beweging* 9 (1913) I, 33-51.

6. Carolus Tuinman, *De oorsprong en uitlegging van dagelijks gebruikte Nederduitsche spreekwoorden* (2 dln. Middelburg 1726-1727).

[99]

Johan Huizinga (Groningen) aan Peter van Anrooy^{1*}

22 februari 1913

Beste Peter,

Ik was al eenige dagen van plan, je te schrijven, maar kon geen tijd vinden. Gisteren kregen we je brief, waarvoor hartelijk dank. Ja, we hebben meegevoeld, wat je beiden hebt doorgemaakt;² vreeselijke dagen moeten het zijn geweest. Gelukkig zijn dit van die ellenden, die als ze eenmaal zijn doorkomen, ook plaats maken voor een spoedige en zoo innig opwekkende vreugde. Wij hebben het altijd daarmee zoo voorspoedig gehad, dat alles klaar was, als het nog nauwelijks begon.

Verbazend graag zou ik eens even bij je komen, om je de hand te drukken en het kleintje te zien. Wij missen jullie ook nog altijd zeer; en de gelegenheid, om elkaar te zien, is zoo gering.

Alles is hier wel. Dirk gaat sedert eenige dagen weer naar school. Het kleine zusje is gisteren een half jaar geworden. Dat wordt nu later een uitstekende speelkameraad voor Joséphine Frédérique! Er schijnt een heerlijke zon over mijn wijde weiden, en er is een belofte van voorjaar in alles. 's Avonds een maanlicht, zooals je alleen buiten het kunt genieten.

Hartelijke groeten!

t.t. H.

* Origineel: 's-Gravenhage, Gemeentemuseum.

1. Peter van Anrooy (1879-1954), componist en dirigent, 1905-1910 dirigent Harmonie-Orkest (later Groningsche Orkest Vereeniging) te Groningen, 1910-1917 dirigent Arnhemsche Orkest Vereeniging, 1917-1935 dirigent Residentie Orkest in Den Haag.

2. De geboorte van de tweede dochter van het echtpaar Van Anrooy.

[100]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*

5 april 1913

Beste vriend

Hierbij een afdrukje dat een kleine Captatio benevolentiae kan gebruiken.¹ Het was een voor Lauweriks² – je weet toch wie dat is? – bestemde opdracht. Hij had er geen tijd voor en schreef den uitgever dat ik het wel zou doen. Op het laatste nippertje kreeg ik een telegraphisch verzoek – had drie dagen tijd en kreeg de prentjes van het prentenboek dat bij de “Inleiding” hoort niet eens te zien. 't Was zoo'n soort Kroniek-stemming, zoiets als in den tijd dat Tak plag te schrijven: “Ik reken vast op kopij”. Ik smeerde er op los. Voor de 18e eeuw had ik geen tijd meer en schrapte dientengevolge de Heeren- en Keizersgracht uit het boek der schoonheid; godbetert!

Maar nu wat anders. Na ons laatste Groninger échec was ik eigenlijk vast van plan niet meer op Hollandsche baantjes te speculeeren. Ik wou hier blijven en mijn zin verzetten met Hollandsche kluchten en liedjes. Ja wel! Frail-

ty thy name is³ enzoovoort. Voor een dag of wat kreeg ik een lang epistel van Jan Kalf – het eerste in vele jaren. Daarin vertelde hij mij dat het Oudheidkundig Museum in Leiden zoo goed als vrij is. De oude Holwerda⁴ met het kalaminkoog⁵ wil en moet weg, daar hij naar de laatste statistische opgaven (uit oude kerkeboeken) in het jaar O.H. 1742 te Lutjebroek werd “aangenomen”. De curatoren schijnen van Holwerda Junior⁶ niet gediend te zijn. De minister⁷ moet gezegd hebben: “Als ik maar een anderen candidaat had” etc. etc. Daar had je de poppen weer aan ’t dansen. Ik telegrafeerde dat indien de zaak waarlijk ernstig was, ik bereid zou zijn te solliciteeren en met een “gekleedde” jas en een “hoogen” dop in de slaapwagen naar Holland te jagen.

Van morgen kreeg ik een briefkaart waarop mij werd meegedeeld dat de kans “prachtig” was. Bovendien gaf Jan mij den raad aan andere Hollandse vrienden te schrijven: Six en Veth en Huizinga. In de eerste twee heb ik geen lust. Six is een wonderlijk heerschap met wien ik graag eens kibbel maar dien ik niet graag te hulp roep. Veth heb ik al zoo dikwijls over zulke dingen geraadpleegd dat ik er nu den brui aan geef.

Maar de laatste! Misschien kun je het geweldige Blok in beweging zetten. Zoo niet dan hindert het ook niet.

Maar nu zit ik weer op spelden; “de liefde tot zijn land is ieder aangeboren”.⁸

Misschien zie je mij dus binnenkort.

Het gaat ons goed, de kinderen zijn gezond en de Deutsche Unterrichtsausstellung⁹ groeit en bloeit.

Groet Mary hartelijk

t.t. A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, “Einleitung”, in: *Architektur und Kunstgewerbe in Alt-Holland* (München 1913).

2. J.L.M. Lauweriks (1864-1932), bouwmeester, graficus en ontwerper, 1904-1909 docent bouwkunst aan de Kunstgewerbeschule te Düsseldorf, 1909-1916 directeur van het Staatliches Handfertigkeitsseminar te Hagen, nadien directeur Quellinusschool te Amsterdam. In 1924 verscheen een herdruk van *Architektur und Kunstgewerbe in Alt-Holland* met een inleiding van zijn hand.

3. ‘Frailty, thy name is woman’, Shakespeare, *Hamlet* 1, 2.

4. A.E.J. Holwerda (1845-1922), hoogleraar oude geschiedenis en archeologie te Leiden sedert 1896, tevens directeur van het Rijksmuseum van Oudheden aldaar.

5. Holwerda miste het gebruik van één oog.

6. J.H. Holwerda (1873-1951), archeoloog, directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden 1918-1938.

7. Th. Heemskerk (1852-1932).

8. Vondel, *Gysbrecht van Aemstel* (1637), r. 1894.

9. Jolles had, naast zijn privaatschap aan de Berlijnse universiteit, op het ministerie van onderwijs de functie van ‘Direktor der Deutschen Unterrichtsausstellung und der staatlichen Auskunftstelle für das Schulwesen’.

[101]

Johan Huizinga (Groningen) aan Peter van Anrooy*

1 mei 1913

Beste Peter,

Ik berichtte je tot nu toe niets over het leed, dat heel onverwacht over ons gekomen is, maar gelukkig nu al weer in hoop en gerustheid is verkeerd. Mary is geopereerd van een gezwel in de borst, en ligt in het Ziekenhuis. Zij is herstellende en heel opgewekt, en wij mogen hopen op volkomen en blijvende genezing. Het is zeer plotseling opgekomen; zij was schijnbaar volkomen gezond, en voelde zich uitstekend; gisteren was het eerst veertien dagen geleden, dat zij iets merkte. De operatie heeft verleden Vrijdag plaats gehad. Dat zij zich en van te voren en achterna dapper en blijmoedig hield, hoef ik je niet te zeggen. Maar wat waren het toch nare dagen.

Met de kinderen gaat het best. Vele groeten van ons aan jullie beiden,
J.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, Gemeentemuseum.

[102]

Johan Huizinga (Groningen) aan Toon Dupuis¹*

29 juni 1913

Zeer Geachte Heer,

Eindelijk kan ik U tot mijn genoegen mededeelen, dat de Senaatscommissie tot de opdracht van uitvoering van den gedenkpenning der Groningsche Universiteit² kan overgaan.

De besprekingen met de firma Begeer hebben ertoe geleid, dat wij ons moeten bepalen tot een afmeting van 7 c.m.

Ik herhaal nog even onze afspraak betreffende de voorstelling op de voorzijde van de penning. Deze vertoont twee figuren: Minerva, staande, met helm, lans en rond schild met Medusakop, (indien gewenscht ook met de uil), welke toespreekt de Nederlandsche maagd, zittende. Omtrent de voorstelling van deze laatste was de Commissie van oordeel, dat er geen bezwaar in was, dat zij de oude vrijheidshoed op de lans droeg, aangezien hier de Nederlandsche staat gedurende drie eeuwen en niet in het bijzonder de tegenwoordige wordt verbeeld. In verband daarmee schijnt het ons niet gewenscht, dat zij het Nederlandsche wapenschild draagt. Ik geef U dus in overweging, haar voor te stellen blootshoofds, van een germaansch type, dragende de lans met den vrijheidshoed, en nevens zich hebbende den leeuw met den pijlbundel, waarin elf pijlen. Mocht U zich hiermee niet kunnen vereenigen, dan houd ik mij voor nader overleg aanbevolen.

Boven de figuren komt te staan in Latijnsche letter: Non sine me tibi partus honos, d.i. Niet zonder mij is U eer geworden.³ Onder de figuren: MDCXIII. MDCCCXIII. Op het schild van Minerva: Minerva Groningana. Ook dit laatste opschrift moet duidelijk leesbaar zijn.

Voor de keerzijde wordt door de firma Begeer zorg gedragen.
Uw honorarium bedraagt volgens onze afspraak f 600.
Het zal mij zeer aangenaam zijn, van den voortgang van Uw werk op de hoogte te worden gehouden.
Hoogachtend,
Uw dw. J. Huizinga

* Minuut: Groningen, RA.

1. Toon Dupuis (1877-1937), beeldhouwer, gevestigd te 's-Gravenhage; hoofdzakelijk portrettist, ontwierp ook enkele historische standbeelden.
2. Huizinga had in september 1911 aan de lustrumcommissie een eigen ontwerp van een gedenkpenning voorgelegd, dat algemeen bijval vond. Nadat een kostenvergelijking was opgesteld, besloot de commissie in 1913 het modelleren van de voorzijde op te dragen aan Toon Dupuis, en het verzorgen van de achterzijde alsmede het slaan van de penningen aan de firma C.J. Begeer te Utrecht. Huizinga kreeg machtiging op de werkzaamheden toe te zien. Verg. zijn toelichting: "Gedenkpenning aangeboden door den Academischen Senaat der Rijksuniversiteit te Groningen aan zijne gasten op 29 Juni 1914", in: *Academia Groningana 29 Juni - 1 Juli 1914. Verslag van de herdenking van het derde eeuwfeest te Groningen* (Groningen 1916) 2-3.
3. Tibullus I, 7, 9. Huizinga koos deze spreuk in overleg met zijn collega voor het Latijn, J. van Wageningen (1864-1923).

[103]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*
11 juli 1913

Beste vriend

Mis geschoten - de Rommelpot¹ werd gedicht ter gelegenheid van Jan Kalf's h.c. Promotie. Er is een zekere relatie tusschen die twee: de eenige keer dat ik het zonderlinge instrument hoorde bespelen was voor lange jaren, op de Amstelveensche weg, bij het landhuisje van den ouden Heer K. Bakkes² is onschuldig aan de pot en de neten.³ Maar naar het ongedrukte stuk⁴ ben ik nieuwsgierig.

*

Ik heb den heelen dag over je Sidney-speech⁵ gemijmerd en ben het er ten slotte niet heelemaal mee eens. Ik had er in de Rotterdammer al uittrekseltjes uit gelezen die mij ietwat tot tegenspraak prikkelden. Toen ik het in zijn geheel las werd dit wel iets beter, maar toch...

Ten eerste de vorm. Het begint als een toespraak, wordt tegen het midden zoo iets als een essay en krabbelt ten slotte naar een ietwat bedenkelijke moderne "Versöhnungspolitik". Alles bij elkaar spreekt er een zekere verlegenheid uit. Door deze wisseling in den stijl is nog iets anders verloren gegaan. Op de eerste bladzijden wordt naar ik meen Sidney geweldig als dichter overschat. Dit beviel mij best - het is een dichterlijke plicht de heeren waarop men een toast slaat te overschatten en het zou vrij gewoontjes zijn van den beginne af aan te probeeren het "feestvarken" objectief te willen bekijken.

Maar dan hadden je lezers en toehoorders ook verder in feeststemming moeten blijven; je waart ons een beeld, voor mijn part een overdreven beeld van dien buitengewoon gedistingeerden dichter-hidalgo schuldig. En in de plaats daarvan komt al gauw een zeer belangwekkend maar al te koel geschiedkundig overzicht van zijn tijd: een overzicht waar ik voor mij het inzicht wel eens mis. 't Is wel waar: "de nieuwste onderzoekers zijn niet langer geneigd enz. enz. pag. 4." maar vandaag nu wij dien dooden minnaar viere wou ik toch dat je mij even liet zien hoe de een en twintigjarige Philip in het gevolg van de Maidenqueen eerst op Kenilworth en daarna naar Chartley Castle komt en er, misschien voor het eerst, de twaalfjarige Penelope Devereux te zien krijgt. De namen Dante en Beatrice zijn mij hier niet genoeg, ik wil iets voelen als:

"quando alle miei occhi apparve prima la gloriosa donna della mia mente" -⁶

Dichter, dichter, waar blijft het schoone beeld?

24.IX.'13

Daar ligt alweer een brief van twee en een halve maand. Ondertusschen stuurde ik je een briefkaart van de Belchen.⁷ Nu zijn wij weer in Berlijn en aan het werk. Mij dunkt ik kon mijn kritiek op je speech nu wel achter wege laten; maar voor de volledigheid (waarvan eigenlijk?) doe ik hem toch maar in een couvert en stuur hem naar Holland.

Ook voor de volledigheid krijg je een overdrukje van de "Horai".⁸ Ditmaal zul je, hoop ik, niet over oppervlakkigheid klagen. Een raar werkje, die lexicografie, maar het is wel vermakelijk in al die vreemde kerels te bladeren. Ik kom er langzaam, heel langzaam toe Latijnsche auteurs te gaan lezen en merk hoezeer ons dit ontbreekt. Die oude snaken, die bij hun ontbijt in een Elzeviertje snuffelden of voor hun plezier in het plantsoen een kapitteltje Petronius lazen of een gezang van Silius Italicus hadden een boel op ons voor. De moderne litteratuur... terwijl ik het schrijf, bijt ik op mijn pennehouder en denk bij mij zelf: ja, wat drommel, waar begint de moderne litteratuur nu eigenlijk - bij Boccaccio? - bij Rabelais? - bij Fielding - bij Jac. van Looy? Nu dan, de moderne litteratuur voldoet mij niet heelemaal meer: ik raak uitgelezen. Word ik oud, of geblaseerd - ik weet het niet. In ieder geval betrap ik er mij op, dat ik eenig vermaak in de lektuur van Apuleius begin te schep-
pen.

En wat doe jij?

Is de boergondische oogst nog niet rijp?

Wij zijn opgefrischt uit het Schwarzwald terug gekomen, maar de Nederlandsche reis schoot er bij in. Jammer, want ik heb iet of wat heimwee naar de lage landen en mijn vrienden. 't Is alweer zoo lang geleden dat wij op de Oude Scheveningsche weg plannen maakten en op Jan Kalf zijn stoep zaten.

Zal ik eens een speech in Groningen komen houden? Ik heb er eentje in portefeuille: Klaas Vaak bij Homerus, uitvloeisel van mijn studies over Hypnos.⁹ Maar reizen wordt bemoeilijkt als je voor iederen vrijen dag om "Urlaub" moet verzoeken. Dikwijls schijnt het alsof de tijd alweer gekomen is

voorgoed "oorlof" van Berlijn te nemen en mij maar weer eens aan mijn be-
roemden "kapstok" te hangen.

Ik hoop dat het Mary en de kinderen zoo goed gaat als ons – Schrijf weer eens.

Gegroet

t.t. A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Fluit en rommelpot", *De Beweging* 9 (1913) I, 293-295; verbeterd
Ibid. II, 80-82.

2. R.C. Bakhuizen van den Brink.

3. 'Apollo is een deftig God/En zegent de poëten/Die dichten naar zijn hoog gebod,
Doch ik hoor met mijn rommelpot/Rommel-bommel-stommelpot/Maar bij de kale
neten'.

4. J. Huizinga, "De beteekenis van 1813 voor Nederland's geestelijke beschaving",
rede gehouden op 11 juni 1913 in de algemene vergadering van de Maatschappij der
Nederlandsche Letterkunde te Leiden (*Handelingen en Mededeelingen van de Maat-
schappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1912-1913*, Leiden 1913, 25-46; V.W.
II, 528-542).

5. J. Huizinga, Rede bij de onthulling van een gedenkteken voor Sir Philip Sidney te
Zutphen op 2 juli 1913, gedrukt zonder plaats of jaar (V.W. VI, 327-334).

6. Dante, *La Vita Nuova*, II.

7. André Jolles en Mathilde Jolles-Mönckeberg, prentbriefkaart van Bad Belchen, 1
september 1913 aan Johan Huizinga, waaruit: 'In plaats van naar Holland te komen zit ik
hier op den Belchen en herdenk de tijden dat jij hier gaten in je schoenen plag te loopen.'

8. A. Jolles, "Horai", *Pauly-Wissowa's Real-Encyclopädie der classischen Altertums-
wissenschaft* VIII (Stuttgart 1913) kol. 2300-2313.

9. A. Jolles, "Hypnos", *Pauly-Wissowa's Real-Encyclopädie der classischen Altertums-
wissenschaft* IX, afl. I (Stuttgart 1914) kol. 323-329.

[104]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Herman Kampinga^{1*}

13 augustus 1913

Amice,

Het is niet gemakkelijk, U in dezen een beslisten raad te geven. Laat ons
de voor- en nadeelen eens tegenover elkander stellen. De eerste zijn: 1 de oef-
ening in het lesgeven en daaruit voortspruitende voordeelen bij latere solli-
citaties. 2 Het geldelijk voordeel. De nadeelen zijn: 1 de beperking in de keu-
ze van Uw onderwerp, zooals gij zelf terecht aanmerkt. 2 de tijd, die er aan
Uw dissertatie wordt onttrokken. Niet die 8 lessen (zoo veel is het immers?)
maar de tijd tot voorbereiding, die, daar het geschiedenis en aardrijkskunde
is, niet gering zal zijn.

Natuurlijk is het mogelijk, een onderwerp te kiezen, dat te Gr. bewerkt
kan worden. Minder gemakkelijk een, waarvan de werkzaamheden aanvan-
kelijk daar kunnen worden verricht. Hadden wij de keuze van een onder-
werp reeds gedaan, dan was de beslissing gemakkelijk genoeg. Nu moet gij
zelf maar eens ernstig overwegen, wat voor U den doorslag geeft. Mijn ge-
dachten over een geschikt onderwerp voor U hebben zich tot nu toe meest
bewogen in een richting, die U niet zou noodzaken, elders te gaan wonen.

Maar wij kunnen eerst mondeling tot een vaste keuze geraken, en gij moet nu terstond beslissen. Ik moet werkelijk zeggen, dat ik voor U de keus niet durf te doen; beide beslissingen zullen mijn volle goedkeuring hebben.

Met vr. groet,
Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Brussel, familiebezit.

1. Herman Kampinga (1887-1968), promoveerde op 13 juli 1917 cum laude bij Huizinga te Leiden op *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der XVIe en XVIIe eeuw* ('s-Gravenhage 1917); leraar te Arnhem 1922-1952.

[105]

Johan Huizinga (Groningen) aan S.H. de Roos^{1*}
10 oktober 1913

Weldelgeb. Heer,

Zeer verheugd over Uwe bereidwilligheid, ons met Uw advies te steunen, zend ik U hierbij een (ongecorrigeerde) proef van vel 1 en een voorloopige proef van het voorwerk van het Gedenkboek der Groningsche Universiteit. Het geheel voldoet mij nog niet in alle opzichten: met name het opschrift Hoofdstuk I, Inlijving en herstel schijnt mij niet goed. Ook op de spatieering zal zeker nog wel menige aanmerking zijn te maken. De drukker, aan wien onze uitgever het werk heeft opgedragen, heeft evenmin als deze zelf het rechte oog op die dingen, en ik ben als leek natuurlijk huiverig, zelf wijzigingen aan te geven, en stel juist daarom zoo bijzonder prijs op de Uwe.

Ik vrees, dat er één belangrijk punt zal zijn, dat uit het oogpunt van typographie Uwe goedkeuring niet zal kunnen wegdragen, nl. de noten onder aan de bladzijde. Wij kunnen echter, hoezeer overtuigd van tegen de aesthetische eischen te zondigen, noch weglaten noch achteraan plaatsen. Schijnt het U, gegeven de aanwezigheid der noten, wenschelijk, daarin de titels der aangegeven geschriften cursief te drukken²? Ik voeg een aldus behandelde bladzijde bij. De gespatieerde namen in den tekst meenden wij reeds te moeten verwerpen.³

Wij besloten voorloopig, in den tekst de namen van ambten, instellingen enz. (Faculteit, Professor enz.) met een hoofdletter te drukken. Schijnt het U beter, dat niet te doen?⁴

Wees ervan overtuigd, dat de Commissie van redactie U voor alle opmerkingen, die U aan het punt in kwestie zult willen wijden, en alle wenken, die U ons wilt geven, ten hoogste erkentelijk zal zijn.

Met de meeste hoogachting,
Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Haarlem, Stadsbibliotheek.

1. S.H. de Roos (1877-1962), grafisch ontwerper. De commissie ter voorbereiding van het derde eeuwfeest van de Groningse universiteit in 1914 had besloten het gedenkboek te laten zetten in de door De Roos in 1912 ontworpen 'Hollandsche Me-

diaeval'. Huizinga werd gemachtigd op de typografische verzorging toe te zien, en won advies in van de kunstenaar zelf. Deze brief werd gevolgd door een uitgebreide correspondentie over de uiterlijke verzorging van het boek.

2. De Roos noteert hierbij: 'er is niets tegen'.

3. De Roos: 'terecht'.

4. De Roos: 'goed'.

[106]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga*

15 oktober 1913

Beste vriend

Je laatste brief zit mij dwars. Je bent daar met je vingers aan een beursch plekje gekomen – en ik moet er nog eens over schrijven. Het gaat mij namelijk net als jou. Ik heb ook het gevoel dat er in verhouding tot wat ik gelezen en geleerd heb, bitter weinig van mij terecht komt. Dat is een zuur gevoel, te zuurder daar men er met niemand behoorlijk over kan spreken. "Wel schrijf dan!" zeggen de Moffen wanneer ik hun vertel wat er alles op het lijstje van mijn plannen staat, maar ik kom er niet toe.

Het gekke is dat ik net als jij lust zou hebben weer eens in de Middeleeuwen te duiken. Verleden winter hield ik lezingen voor rijke lieden – een paar direktoren van de Disconto-Gesellschaft: haute finance. Eerst kwam een opulent souper – dan een goede sigaar, een klein tafeltje met een lamp, dames en heeren in avond kleedij er om heen... en dan vertelde ik. Ik voorbereedde mij nooit. Soms vond ik het vervelend en had veel meer lust mijn mond te houden, maar soms lukte het ook buitengewoon goed. Paradoxen sprongen haasje-over en wat het prettige was, ik zag tusschenbeiden te midden van al die moderne lieden uit de groote stad in eens een stuk Italie heel scherp voor mij – bijna als een visioen, maar in het minst niet mystiek. Ik dacht er toen over in dien wereldschen toon, met een beetje gevoel en veel ironie nog eens Primitieven te gaan schrijven.¹ Maar ik kwam er niet toe.

Dit jaar viert Boccaccio een jubileum (A propos zou *Otje Dikmuil* niet een verhollandsching van *Boccaccio* zijn?) Ik ken hem van haver tot gort, maar keek de *Decamerone* toch nog eens door. Wat wordt dat boek verkeerd gelezen en begrepen. Alleen wanneer men het van het begin tot het einde met alle tusschenspelen leest komt men er achter wat het beduidt. Eerst de Inleiding: *Humana cosa è aver compassione degli afflitti* enz. De meeste menschen slaan die in hun haast om aan de schuine moppen te komen over en toch is het een heerlijk stukje tijdstijl en tijdgevoel, een mengsel van klassieke zinswending en troubadoursdichtkunst, waarin toch ook iets geestelijks steekt. Dan de pest – ook dat stuk is meer beroemd dan in onderdeelen bekend. Dan de min of meer onzedelijke verhaaltjes die vaak zoo mooi op elkaar slaan – de bloeiende en bloemige intermezzi met de fraaie ietwat gemaniereerde verzen en dansen – de karakteristiek van de verschillende personen; want in de geschiedenissen die de zelfde personen op andere avonden vertellen zit ook weer een zekere lijn (natuurlijk het duidelijkst bij Dioneo).

Dan het bewijs dat trecento-dames veel meer los in den mond dan los levig waren aan het eind van een aantal "dagen" maar vooral ook in de Inleiding tot den 6e dag. Eindelijk de giornata decima die als Dante's Hemel, na Hel en Vagevuur, de hoogste moraal met trouw en zelfbeheersching brengt en uitklinkt in de opoffering en liefde van Griseldis. Hoe dwaas hier niets anders dan een verzameling anecdoten of enkel maar een "Rahmenerzählung" in te willen zien. Wat zou ik er graag een essay over schrijven. Maar ik kom er niet toe.

Onze vriend Finke heeft een boekje geschreven "Die Frau im Mittelalter" (München 1913). Er staat heel veel goeds in, maar het is een beetje koud. Zou men om zoo'n boekje te kunnen schrijven niet een kantje aan zijn ziel moeten hebben van Don Juan? Ik zou haast zeggen de kennis van de vrouw en de liefde is een experimenteele en geen louter theoretische wetenschap – in ieder geval zijn "praktische Uebungen" hier van groot nut. Het erotische element ontbreekt den Geheimrat wat al te zeer dit kan men aan ieder hoofdstuk – vooral ook aan dat van zijn assistent over "die heiligen Frauen" – bewijzen. Ook moest de zaak meer uit een vergelijkend oogpunt behandeld worden, op den achtergrond moesten het Kāma Sūtram en Aloisia Sigaea een polka (liever een tango)² dansen. Wat al gegevens voor Piet d. S.³ om een kritiek te schrijven. Maar ik kom er niet toe.

Ziedaar het droef refrijn – ik zou nog veel meer koepletten aan het lied kunnen dichten. Maar ik ben al blij wanneer ik mijn hart eens uitgestort heb. Tusschen beide bekruipt mij de lust kalmpjes naar Holland te komen en op een stil plekje – b.v. Helpman bij Groningen tien jaren lang te schrijven, o.a. in collaboratie met jou een boek over de Middeleeuwen – Maar zou ik er toe komen?

Groet Mary heel hartelijk, ik heb nog altijd hoop dat wij in November een paar dagen naar Holland kunnen komen: Tilly, Jeltje en ik. Of het er toe komt?

Je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jolles publiceerde in 1894 in *De Amsterdammer* en in 1895 in *De Kroniek* een reeks opstellen over de vroege Italiaanse schilderkunst, onder de titel "Primitieven".

2. Deze woorden in de marge toegevoegd.

3. Piet de Smeerpoots, schuilnaam van Jolles toen hij aan *De Kroniek* meewerkte.

[107]

Johan Huizinga (Groningen) aan W.G.C. Byvanck¹ ('s-Gravenhage)*
11 november 1913²

Hooggeachte Heer,

Uw stuk³ lag mij nog in de Gidsaflevering te wachten, toen de overdruk (waarvoor hartelijk dank) mij aanspoorde, de lectuur niet langer uit te stellen. Ik heb die juist niet zonder ontroering ten einde gebracht. Het schijnt wel, dat ik U voor en na op verschillend gebied moet volgen: de "Origines", (waar U een lā vol van hadt, herinner ik mij) zitten mij tegenwoordig weer

dwars; de 15e eeuw rust, maar die geestesgeschiedenis van ons brave Nederland tusschen 1815 en 1870 heeft mij haast een jaar bezig gehouden. Ik hoop, dat het onbehoorlijk lijvige resultaat U binnen 't jaar onder de oogen zal mogen komen. Zoo komt het, dat ik bijzonder gevoelig ben geworden voor al de associaties, die U op roept. Trouwens naar het "praesarphatisch" Amsterdam en het Haarlem van 1860 heb ik altijd met een zeker heimwee kunnen verlangen. Wat is het toch vreemd: terwijl wij nog bezig zijn, dien tijd om al zijn nuchterheid en vandalisme te verfoeien, begint hij toch tegelijkertijd voor ons al romantisch te worden in den waren en diepen zin des woords.

Maar het lijkt wel, dat deze briefkaart op weg is, zijn bescheiden taak van een eenvoudigen dank geheel te vergeten, en schrikkelijk wijs wil gaan doen. Ik eindig dus snel, hoewel er nog juist ruimte zou zijn voor één dwaasheid meer.

Met de meeste hoogachting

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Leiden, UB.

1. W.G.C. Byvanck (1848-1925), letterkundige, directeur KB te 's-Gravenhage 1895-1921.

2. '(S. Martinus in hieme)', aldus Huizinga's datumaanduiding. 11 november: gedenkdag Sint Maarten.

3. W.G.C. Byvanck, "Herinneringen 1834-1913, I", n.a.v. H.P.G. Quack, *Herinneringen* (Amsterdam 1913), *De Gids* 77 (1913) IV, 335-358.

[108]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*

19 november 1913

Beste vriend

Met buitengewoon groot genoegen heb ik "de beteekenis van 1813" gelezen – en wel op den zoogenaamden vaderlandschen bodem. Wij waren vijf dagen in Holland: Tilli, Jeltje en ik; langer vacantie kon er niet af. Dat Groningen niet in den kleinen kring lag waar wij in dien korten tijd gestadig rond liepen om onze vrienden te bezoeken en nieuwe pantalons te laten maken, was jammer. Intusschen heeft het dit voordeel dat wij ons nu in Februari – ik denk ook dan vrouw en eenig kroost mee te brengen – meer uitsluitend tot Stad en Ommelanden kunnen bepalen. Ik verheug mij op dit samenzijn zeer.

Maar nu je boekje – of liever je speech, want dit maal was het een echte en ik ken maar weinig menschen die bij een ietwat netelige redevoering den toon zoo goed getroffen hebben. Het smaakte naar Pauwel-Jonas met kruidnagelen – een prachtig mengsel van warmte en scherpte. Het gaat niet aan je met andere critici of historici te vergelijken want het heele geval was zoo eigenaardig en van een zoo fraaie zelfstandigheid, dat men, wat zeldzaam in Holland is, geen de minste behoefte had uit te roepen: dat is zoo goed als... vul zelf maar in.

Over veel zou ik willen praten. Een enkele greep. "Het nationaal besef... was evenals de staat *tweeslachtig* geweest: half monarchaal, half republikeinsch enz" (p. 12) Is dit heelemaal juist? Moeten wij eigenlijk niet zeggen het nationaal besef was evenals de staat *dubbel*, zoowel Prins als Staten, tegelijkertijd den Haag en Amsterdam. Er ligt een groote schoonheid in staatkundige complexen die schijnbaar tegenstrijdige regeeringsprincipes weten te vereenigen – al is het maar tijdelijk. De edelste van alle grieksche tyrannen was Pisistratus omdat hij de kunst verstond Athene al den glans te geven die onder de alleenheerschappij van een man van goeden smaak kan ontstaan, maar te gelijker tijd den grondwet van Solon in kracht liet. Mij dunkt het was al eender met Cosimo pater patriae en dit maakt Florence in de Voor-Renaissance aantrekkelijk boven veel andere staten. Zoo iets zie ik ook in de 17e eeuw bij ons. Al houd ik in mijn historisch gevoel altijd en overal den staatschen kant ik zou toch den prins niet willen missen en zoo of omgekeerd zal het misschien velen in den tijd zelf gegaan zijn. In twee- of drieënheden ligt zoowel in de staatkunde als in de theologie iets zeer aantrekkelijks.

Maar dit is een bewijs te meer voor wat je op pag 14-15 volkomen terecht opmerkt, dat met de twee partijen voor ons politiek leven iets zeer werkelijks verloren is gegaan. Zelfs bij Potgieter, met wien je stuk zoo vroolijk uitklinkt, kan ik de tweestemmigheid niet zoo heel zuiver vinden.

30 Nov. 13
St. Andreas

Al weer blijven liggen – en nu zijn er nog menschen die mij van inconsequentie beschuldigen. Ik heb nog altijd veel te veel te doen en sedert ik veel van mijn officieele lessen liet vallen, bestormen de menschen mij om privaateslessen, wat wel amusanter maar evenzoo vermoeiend is. Hierbij een klein document voor mijn latere biographie – er zijn er veel van dien aard, maar zij komen niet naar Holland – wat ook maar beter is.

Daar schiet mij te binnen: ken jij die meneer Rabindranath Tagore,¹ in mijn jonge jaren zou ik er bij gevoegd hebben: kun je mij mededeelen of hij meer ta dan goor is, of omgekeerd? Maar ik wou graag eens weten wat het voor een snuiter is. Beteekent die Indische dichtkunst van tegenwoordig iets – kan je dat lezen? De snippertjes van vertalingen die ik in min of meer geillustreerde duitsche weekbladen onder mijn neus kreeg, leken mij vaag, soeperig, sentimenteel, boe-distisch; maar ik zou toch wel eens meer van die litteratuur willen weten. Jammer dat de Kroniek niet meer bestaat – Tak zou je om een artikeltje gevraagd hebben.

Is Mary nu weer geheel op de been? Wij verheugen er ons zeer op jellie in Februari te zien. Heel hartelijke groeten van ons allen

Je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Rabindranath Tagore (1861-1941), Indisch dichter wiens werk in Europa veel waardering vond; Nobelprijs voor letterkunde 1913.

[109]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander*

6 december 1913

Amice,

Hiernevens stuur ik je eenige vellen van mijn boek over de Groningsche hoogeschool. Houd mij ten goede, dat het geheel schoone revisies en geen afgedrukte vellen zijn. Als je nu eens wilt zien, of je er iets van voor De Gids kunt gebruiken, zal het mij aangenaam zijn. In aanmerking komt m.i.: òf blz. 36-62, onder gewijzigden titel, òf hoofdstuk IV, blz. 79-99, in zijn geheel.¹ De uitgever, Noordhoff, maakte mij de voorwaarde, dat het eventueel te publiceeren gedeelte den omvang van 2½ vel Gids niet te boven zou gaan.

Het zou dan moeten verschijnen in de aflevering van 1 Juli, terwijl het boek den 29 Juni daaraanvooraangaande 's avonds laat aan de officieele gasten is uitgedeeld, en dus 30 Juni geacht kan worden te verschijnen.

Met verbazing heb ik gezien, dat Blok het voor 'onze bondgenooten' opneemt.² Steekt daar iets achter? Ik meen, dat ik in je Inlijving en Opstand, (op het oogenblik heb ik het niet tot mijn beschikking) nog een fransche brief van Hogendorp van 20 of 21 Nov. heb aangehaald gezien, die evenals de woorden die je in je repliek aan Blok citeert, volkomen een vóorvorm zijn van de proclamatie in kwestie. Wacht eens, daar heb ik het geloof ik, het is de aanhef van Ged. no. 1896.³ Mij dunkt, daar kan Blok toch niet tegen op.

Wij hebben gisteren in de pauze van de mazelen (3 hebben het gehad, lichte graad) gezellig Sinterklaas gevierd.

Hartelijke groeten v.h.t.h.

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. De keuze viel op het laatste: J. Huizinga, "Uit de geschiedenis der Universiteit te Groningen. De Groninger Richting", *De Gids* 78 (1914) III, 165-191.

2. De tweede alinea van Van Hogendorp's proclamatie van 21 november 1813 luidde volgens de *Buitengewone 's Gravenhaagsche Courant* van 22 november 1813: 'Wij voldeden aan den wensch van alle onze Landgenooten, wanneer wij ons in afwachting van de komst van ZIJNE HOOGHEID, den Heere *Prince* van ORANJE en in zijnen naam, dezen dag ons stelden aan het hoofd der Regeering.' In haar rede van 21 november 1913 citeerde Koningin Wilhelmina echter naar de weergave in het eerste *Staatsblad der Vereenigde Nederlanden* van 1813, waar het woord 'Landgenooten' is vervangen door 'Bondgenooten'. Colenbrander verdedigde in een daarop volgende polemiek de juistheid van 'Landgenooten', P.J. Blok die van 'Bondgenooten', welk woord hij omwille van de nationale eer overigens gelezen wilde zien als 'medestanders' (nl. in Nederland).

3. H.Th. Colenbrander, *Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795-1840*, Zesde Deel: Inlijving en Opstand 1810-1813, Derde Stuk ('s Gravenhage 1912) 1766-1767: G.K. van Hogendorp aan de Prins, 25 november 1813.

[110]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote^{1*}
12 januari 1914

Beste Jakob en Mimi,

Mary gaat helaas nog niet vooruit. De kwaal neemt nog toe en tast haar meer aan. Pijn heeft zij zoo goed als niet, zij slaapt rustig, maar de eetlust is slecht en de stemming wisselend. Ik ben niet meer geheel zonder ernstige zorgen. Laat daarvan natuurlijk niets merken, als je terug schrijft.

De kinderen zijn na nog wat nageziekt te hebben op de mazelen, nu allen zoo goed als beter.

Hartelijke groeten, ook van Mary,
H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Jakob Huizinga was in 1910 hertrouwd met Marianne (Mimi) Bendien (1879-1969). Tot 1915 verbleven zij op Sumatra.

[111]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga (Groningen)*
16 januari 1914

Beste Vriend

Het is mij uit je laatste briefjes niet geheel duidelijk geworden, of mijn bezoek in Februari je eigenlijk welkom zou zijn – of liever gezegd ik heb het gevoel dat ik je eigenlijk ongelegen kom. Ik kan mij dat in de moeilijke dagen, die je doormaakt, best begrijpen. Er is iets miserabels in naar Groningen te komen en je familie niet, of niet op zijn best te zien. Aan den anderen kant zou het ook kunnen zijn dat een vriendschappelijk gesprek een soort van opkwikking voor je is.

Ik weet dus niet precies wat te doen, en wat ik de knapen van “Dicendo” moet antwoorden.¹

Beslis jij! en vertel de heeren het resultaat² – zij worden ongeduldig.

Binnenkort komt er een betere brief – ik ben op het oogenblik wat zenuwachtig en slapjes.

Ik hoop dat het Mary iets beter gaat – je lie hebt je deel aan ziektes.

Hartelijke groeten
Je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Het dispuut ‘Dicendo Discimus’ van het Gronings Studenten Corps had, op voorstel van Huizinga, aan Jolles het verzoek gedaan op 17 februari 1914 in Groningen een lezing te houden.

2. Huizinga deelde het dispuut op 17 januari schriftelijk mee dat Jolles ‘wegens bijzondere en onvoorziene omstandigheden’ moest afzien van de spreekbeurt.

[112]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Kalf ('s-Gravenhage)*
10 februari 1914 (poststempel)

Amice,

Juist gisteren had ik je artikel in de *Gids*¹ gelezen, met aandacht en met bewondering voor die technisch-historische kennis, die mij zoo moeilijk te bereiken schijnt. Mij dunkt er is een conclusie, die je stuk gebiedend uitlokt, nl. dat jezelf een geschiedenis van de Nederlandsche bouwkunst moet schrijven. Doe het! Of doe het tenminste voor een deel, ik mag natuurlijk niet meer zeggen voor een tijd.

Is het goed, Aardenburg bij Zeeland te nemen, dat kerkelijk altijd onder Doornik heeft gehoord, en is ondanks de voorzichtige restrictie 'grootendeels' het verband tusschen de Brabantsch-Zeeuwsche groep en het bisdom Luik toch niet wat ver? Van heel Zeeland heeft alleen de oostelijke helft van het eiland Tholen eenmaal tot Luik behoord. Dit ten teeken dat ik goed gelezen heb.

Groeten,
t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. J. Kalf, "Een geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst", *De Gids* 78 (1914) I, 318-354. In dit artikel, een kritiek op A.W. Weissman, *Geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst* (Amsterdam 1912), stelde Kalf vast dat een goede Nederlandse architectuurgeschiedenis nog tot de wensen behoorde.

[113]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
23 februari 1914

Beste Jakob en Mimi,

Op een briefje van Dirk¹ schreef ik je, dat het met Mary iets gunstiger ging en dat ik binnenkort nader zou schrijven. Dat is al weer een heel tijdje geleden. Gelukkig kan ik nu met nog wat meer reden van eenige vooruitgang, al is het nog heel weinig, schrijven. Maar ik moet nu eerst wat uitvoeriger zeggen, wat ik in mijn briefje van Januari maar even aanduidde: de groote ongerustheid. Tot in December waren de verschijnselen van dien aard, dat DR² en Wiersma³ bleven gelooven aan een neuritis van peripheer karakter. Maar op 7 Januari, toen zij samen Mary nog eens electrisch hadden onderzocht, deelde Dirk R. mij mee, dat zij van die diagnose moesten afzien, dat zij verband moesten aannemen met de tumor van verleden voorjaar en het dus voor een carcinoom hielden, waarvan de localisatie in hersens of ruggemerg nog twijfelachtig was. Hoe dat bericht mij aandeed, zal ik maar niet trachten te beschrijven. DR had eigenlijk niet den minsten twijfel meer. En het leek toen ook achteruitgaande. Maar kort daarna werd toch de algemeene toestand êer gunstiger dan slechter: slaap, eetlust, opgewektheid verbeterden;

er kwamen geen nieuwe verschijnselen. DR zei toen, dat een dergelijk intermitterend verloop meer voorkwam, en hoewel hij nog niet in het minst aan zijn diagnose twijfelde en zelfs Hijmans v.d. Bergh,⁴ die hoofdzakelijk op Moeder's wensch (wie ik niet alles vertelde) er bij kwam, zich nog daarbij aansloot, kwam er toch gaandeweg weer een sprankje hoop in mij op. Vooral ook door de steun van Marika Vollgraff.⁵ Wat Mary en ik aan haar te danken hebben, is heel niet te zeggen. Zij komt iederen dag naar buiten, soms tweemaal, en mij heeft zij letterlijk weer opgebouwd.

En nu duurt die verbetering in de algemeene toestand al ongeveer 1½ maand. Daarbij is nu verleden week een begin van bewegelijkheid in de arm teruggekeerd. Zoodat zelfs DR nu zegt: als dit toeneemt en aanhoudt, is de diagnose gevallen. Eigenlijk, misschien overmoedig, gelooven wij anderen, die het heelemaal doorgemaakt hebben, er al volstrekt niet meer aan.

Wat haar toestand betreft, zij heeft geen pijn, slaapt goed, eet wat minder, en is nu gewend aan het liggen en hulpeloos zijn. Omtrent nieuwjaar had zij af en toe aanvallen van angst en gejaagdheid nu niet meer. Zij is altijd op herstel blijven rekenen, en het heeft mij geen moeite gekost, mij in haar bijzijn opgewekt te toonen. In enkele opzichten is zij wat suf en onoplettend, maar zij deelt in alles, leest vrij wat en is overal heel goed bij. Linkerarm en linkerbeen zijn verlamd, heel langzaam gekomen, eerst de arm toen het been; ook in de linker mondhoek is een kleine verslapping, maar zoo gering, dat zij het zelf niet merkt. Zij ziet er vrij goed uit. Wij hebben weer Zuster Hofsteenge, altijd even prettig. Moeder en tante Marie zijn er 3 weken geweest, zij logeerden in de Doelen en kwamen tweemaal daags hier. Zij komen op die zelfde manier a.s. week opnieuw. In April moeten we tijdelijk weer afwisselen met Zuster Nieuwaal, ook heel geschikt.

De kinderen zijn nu weer goed. Zusje loopt en gaat allerlei dingen zeggen, een echt klein zonnetje, zij is nu precies Elsje op die leeftijd met dezelfde goudblonde krulletjes. Elsje wordt groot en flink en speelt dapper en met lust piano.

Wij waren blij met je laatste brief, en hopen, dat je veel van je vakantie hebt genoten.

Heel veel groeten!

H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Huizinga's oudste zoon.

2. Dirk de Vries Reilingh (1872-1920), studievriend van Huizinga, arts te Groningen.

3. De psychiater en neuroloog E.D. Wiersma; verg. C.T. van Valkenburg aan Huizinga, 23 juli 1910, n. 7.

4. A.A. Hijmans van den Bergh (1861-1943), hoogleraar interne geneeskunde te Groningen 1912-1918, daarna te Utrecht.

5. Marie Eugenie Vollgraff-Von Hoesslin (1876-1946), echtgenote van C.W. Vollgraff.

[114]

André Jolles (Berlijn/Wannsee) aan Johan Huizinga*

23 februari 1914

Beste vriend.

Ook van mijn kant maar een enkel woord waaruit mijn vreugde over je brief van vandaag mag blijken. Ik ben met mijn gedachten veel bij je geweest en toevallig – of niet toevallig, had ik heden terwijl ik een lezing over heel iets anders moest aanhooren, mij voortdurend overlegd: hoe het toch in Groningen gaat? Thuis gekomen vond ik je brief. Nu zend ik je alles wat er aan hoop en goede gedachten in mijn hoofd is.

Spoedig schrijf ik eens over andere dingen – ik heb ook het gevoel dat er in dezen brief niet meer mag staan.

Je vriend A.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[115]

Richard Roland Holst¹ (Laren) aan Johan Huizinga*

6 maart 1914

Zeer Geachte Heer

Uw brief ontving ik zoeven en ik haast mij u te verzekeren dat het goede nieuws mij zéér verheugt.²

Daar kon nauwelijks iets beter gebeuren dan dat. Onnoodig is 't u te verzekeren dat ik er over zwijgen zal totdat het bericht in de krant verschijnt.

Het adres van Arti et Amicitiae zal zeker geïnspireerd zijn door Derkinderen. Het kan bijna niet anders. Daar hij de N.Rott.Ct. niet leest zal hij ook uw stukje daarin niet kennen.³

Maar dat de Regeering in zulke aangelegenheden de curatoren noch de acad. senaten kent is erg genoeg, en past zeker gememoreerd te worden in de actie tegen het regeeringsbeleid in kunstzaken.

En ik acht het een winst dat het Groningsche geval deze leemte meteen ook zoo duidelijk is komen aantoonen.

En zoo u en ik daarop wijzen kunnen, dan doen wij een goed werk, eerstens doordat 't bewijst dat de professoren in deze geen schuld hebben, tweedens omdat 't de dwaze tyrannie der regeeringsbureaux aantoonst die het recht van hen die er 't nauwste belang bij hebben, niet erkennen.

Ik hoop zéér dat u u misschien geroepen zult gevoelen eens daarover te schrijven. De macht van de regeeringsbureaux steunt op de onverschilligheid van 't groote publiek, en zoolang die onverschilligheid blijft is er aan de macht der regeeringsbureaux niets te doen.

De professoren hadden natuurlijk van meet af aan in deze zaak stem moeten hebben, zij hadden medezeggenschap moeten eischen, hun vertegenwoordigers hadden zitting moeten hebben in 't college dat de bouw voorbereidde.

Als u die zijde eens in 't licht wildet stellen dan zoudt u de actie tegen de handelwijze der regeeringsbureaux zéér steunen. En de kans op een herhaling zou geringer worden.

Na beleefde groeten teeken ik

Hoogachtend uw dw.

R.N. Roland Holst

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. R.N. Roland Holst (1868-1938), beeldend kunstenaar, wijdde zich na een beginperiode als impressionistisch schilder geheel aan de toegepaste, 'monumentale' kunst.

2. Rijksbouwmeester J.A. Vrijman en het College van Curatoren van de Groningse universiteit hadden, buiten medeweten van de Senaat, besloten de aula van het nieuwe Academiegebouw te laten verfraaien met een allegorische schildering naar ontwerp van Rudolf en Otto Linnemann uit Frankfurt a.M., van wie reeds eerder een glasraam was geplaatst. Op 9 maart 1914 richtte de Senaat van de Rijksuniversiteit te Groningen een gedrukt adres aan Curatoren, met het verzoek bij de regering zodanige stappen te ondernemen dat de beschildering van de aula in het universiteitsgebouw, in afwachting van een hernieuwde beoordeling, zou worden opgeschort.

3. Huizinga had in de *NRC* van 24 februari 1914 een ingezonden brief gepubliceerd, "Het schilderwerk in het Groninger Academiegebouw" (niet opgenomen in de bibliografie van zijn *V.W.*), waarin hij protesteerde dat de hoogleraren niet op de hoogte waren gesteld van aard en uitvoering van de beschildering.

[116]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*

12 maart 1914

Zeer Geachte Heer,

Uw beide brieven en 't concept¹ vond ik gisteren bij mijn thuiskomst. 't Lijkt mij veel beter dat ik er niets over zeg wanneer er in de kranten Maandag nog niets gestaan heeft over het besluit van de senaat – ook zelfs geen toespeling op de mogelijkheid van het verschijnen.

Alleen wèl een vermelding, nog eens van het feit, zoo er wel reeds bekendheid aan is gegeven.

Dank u zeer voor de toezending van uw overdruk,² mijn vrouw³ en ik lazen het beide met veel belangstelling. 't Is een goed voortteeken als van de zijde der officieele wetenschap tijdens de 1813-1913 vrijheidsroes, niet zonder ironie aangetoond wordt, dat een uitgeblazen ei leeg is.

Maar laten wij ons troosten, de kip is nu weer aan 't leggen! De Nationale kip, – ouder door een windei zooals 't universiteitsgebouw te Groningen.

Het concept lijkt mij voortreffelijk, en in zijn bondigheid zou ook ik voor 't tweede gestemd hebben.

De moeilijkheid in de verhoudingen tusschen uitvoerder en opdrachtgever en de representanten der belanghebbende partijen, bewijst wel dat wij nog héél wat praktijk moeten hebben voor dat groote monumentale opdrachten, beheerscht naar lichaam en geest, tot uitvoering kunnen geraken. Waar zijn de grenzen van macht en verantwoordelijkheid en medezeggenschap, dit alles ligt nu nog vaag. Thans is 't, zooals u terecht zegt, nog meer een perso-

nen dan een stelselkwestie. Maar zoo zal 't en zoo mag 't niet blijven in de toekomst. Dat 't voor 't eerst weer een probleem is voor vele onzer, dat is 't beste en hoopvolste voor teken. Dat is 't einde der onverschilligheid.

Na beleefde groeten

Hoogd uw dw.

R.N. Roland Holst

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Van het adres, opgesteld door de Senaat van de Groningse universiteit.
2. J. Huizinga, "De betekenis van 1813 voor Nederland's geestelijke beschaving".
3. Henriëtte Roland Holst-van der Schalk (1869-1952), schrijfster en politiek activiste.

[117]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
23 maart 1914

Beste Jakob en Mimi,

De laatste 14 dagen zijn nog al heel goed geweest. Mary is in allerlei opzichten prachtiger en beter geworden, en voor eenige dagen is er een aanmerkelijke vooruitgang gekomen in de bewegelijkheid van het been. Het voorjaar begint met heerlijk zonnige dagen. Zoodat zij nu al tweemaal in onze heerlijke serre zich door de zon heeft kunnen laten beschijnen. Het is in zoo'n ziekte-tijd verbazend veel waard, een goed en prettig huis te hebben. De rust en het mooie uitzicht, de zon en het licht aan alle kanten, dat zijn allemaal dingen, waar Mary veel van geniet, om nog niet te spreken van het gemak, zooveel kamers op één verdieping te hebben, die onderling in het geheel niet gehoorig zijn. Wij verplaatsen haar over de heele benedenverdieping met het grootste gemak, nl. zittende in een schommelstoel, die als slee dient. De menschen zijn bijzonder lief voor haar. Van Marika Vollgraff schreef ik je al eerder. Dan is Peter van Anrooy ook bijzonder hartelijk; hij is nu al tweemaal uit Arnhem overgekomen voor een gezellig bezoekje en een mooi pianoconcertje. En een pianiste, Mej. Walen, die wij anders weinig kennen, is toen ze bij de Reilingh's logeerde, op een Zondagochtend expres hierheen gekomen, om voor Mary te spelen.

De kinderen zijn goed, behalve dat Elsje met een kleine sinus-catarrh thuis zit. Margaretha is allerliefst, ze loopt en speelt en praat op haar manier, een heerlijk vroolijk kindje, dat ook recht kwaad kan worden.

De drukten voor de komende universiteitsfeesten nemen hand over hand toe; bij al mijn andere functies moet ik de historische feestrede in de Nieuwe Kerk houden; Majesteit komt ook. Het is 29 Juni tot 1 Juli.

Nu heel veel groeten van en aan allen!

H.

Dank voor Jakob's brief van 19 Febr.!

* Origineel: Familie Huizinga.

[118]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*

24 maart 1914

Zeer Geachte Heer.

Het zal toch ongetwijfeld indruk maken het schrijven van de academische senaat, ook al heeft 't geen gevolg.

Ik geloof dat door 't Groningsch geval veel koppen opgehelderd zijn, en dat kan alles ten goede komen aan de actie tegen de Regeeringsplannen voor den Haag. Door schade en schande worden wij wijs, en wij hebben in deze zaken allen nog veel wijsheid noodig voor wij recht hebben op schoone monumentale werken. 't Is een goed ding te weten, dat wij op u ook altijd kunnen rekenen in de komende actie tegen die maffe bureauinvloeden. Van de intellectueelen en kunstenaars zullen wij 't moeten hebben.

Met vriendelijken groet

Hoogd uw dw.

R.N. Roland Holst

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[119]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga*

26 maart 1914

Zeer Geachte Heer.

Alvorens ik uw brief beantwoord dien ik vanmiddag ontving, wil ik u even een aangename tijding mededeelen, die ik hoop dat waar zal blijken. Ik was zooeven bij 't kamerlid Polak,¹ die heden toevallig op 't ministerie moest zijn en daar van een ambtenaar hoorde dat inderdaad de beschilderingen in de aula stop waren gezet, als gevolg van 't adres der professoren. Ik ben enorm benieuwd om de verdere détails te hooren, 't zou een prachtig en onverwacht succès zijn en een groot échec voor de Bureau's. Laten wij hopen dat 't werkelijk waar is. En als 't waar is, dan moeten wij zien te zorgen, dat 't niet een nationalistisch succes wordt, doordat zij de Duitschers weggagen om er een ongelukkig Hollandertje voor in de plaats te krijgen, maar dat 't succes vooral in 't échec der Rijksbureau's bestaat, want dat is voor de groote gang van zaken zeker 't meest waardevol. Groningen is toch verloren, de eenige winst die 't kan brengen is de prestige ondermijning van de Rijks architecten.

Uw brief was mij bijzonder welkom, en de détails die u mij schrijft ben ik blij te bezitten, want zij kunnen bij de een of andere onverwachte wending in den strijd van groote waarde zijn.

Uw raad volg ik op, ik ga den Heer Tj. v. S.² niet in de krant bestrijden, een krantenpolemie heeft zooveel bezwaren vooral als de tegenstander niet van de eenvoudige eerlijkheid is om open te kunnen bekennen. Dan wordt toch alles vertroebeld onder een te veel van woorden. Daarbij kan ik hem,

wanneer ik in A'dam spreek, wel te pakken nemen, en de kranten zorgen dan wel dat 't naar Groningen komt. Polak vertelde mij een goede grap. Hij had zich van den domme gehouden, en nadat van Starckenborgh zijn speechje had gelezen ongeveer, had hij hem gevraagd "die Hodler waar u 't over hadt, als die geen duitscher is, wat is hij dan?" En tot antwoord kreeg hij "ik geloof een Oostenrijker".³ Ik denk dat dit nu eens een opdracht van Vrijman was, die de Heer v. St. gewetensvol uitvoerde. Mocht het bericht over de schilderijen onjuist zijn, dan lijkt het mij ook aangewezen dat er in de 2e kamer nog eens over zou worden gesproken, en naar 't adres der Gr. professoren gevraagd werd; en naar het antwoord van den minister. Zou Mr. Limburg⁴ dat niet moeten doen? Mij dunkt hij is daartoe aangewezen.

Onder de 2de kamerleden die ik persoonlijk ken, is er niet één die zulke zaken met overtuiging en met natuurlijk inzicht zou kunnen behandelen. Dit is wel het geval met Henri Polak, maar die zit in de Iste kamer.

U zult mij wel voor een echten querulant houden, toch, ik kan 't u verzekeren, ben ik dat niet.

Met vriendelijk groet

gaarne uw dw.

R.N. Roland Holst

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Henri Polak.

2. E. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer (1859-1936), burgemeester van Groningen, curator van de Rijksuniversiteit te Groningen en lid van de Eerste Kamer. Tijdens het debat in de Eerste Kamer op 19 maart 1914 over de affaire rond het schilderwerk in het Groninger academiegebouw verdedigde Van Starckenborgh tegenover Henri Polak de houding van de rijksbouwmeester en de Curatoren.

3. Ferdinand Hodler (1853-1918), Zwitsers symbolistisch schilder.

4. J. Limburg (1866-1940), Vrijzinnig Democratisch afgevaardigde in de Tweede Kamer sedert 1905.

[120]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
29 maart 1914

Beste Jakob en Mimi,

Gisteren kregen we je aangetekende brief met het mooie kleedje en de aardige botermesjes, waar we heel blij mee zijn, en niet minder met de goede berichten. Ik hoop, dat Mimi intusschen weer goed aangesterkt is.

Gelukkig kan ik van hier ook gunstige berichten zenden. Behalve dat Mary de laatste weken weer veel krachtiger is geworden en zich heel wel voelt, is er een belangrijke vooruitgang in het been, zoo zelfs, dat zij alweer, steunende op Zuster of mij, van haar bed naar de huiskamer loopt. Dat hadden wij zelfs een week geleden nog niet kunnen denken. Het voorjaar begint te komen; zoodra de zon schijnt, wordt zij in de heerlijke serre gereden.

De kinderen zijn goed. Je vraagt, of ze nog prentbriefkaarten verzamelen; ik moet zeggen, daar merk ik niet veel meer van; ze vinden het wel prettig,

als de post hun er een brengt, maar eigenlijk verzamelen doen ze niet meer.

Wat genoegelijk om een nieuw huis in te richten, zooals jullie gaat doen. En wat practisch, zoo'n logeerpaviljoen, als Mimi het daarmee tenminste niet te druk krijgt.

Ik heb verleden week pas geschreven, dus voor ditmaal genoeg. Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[121]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Groningen)*

2 april 1914

Zeer Geachte Heer.

Uw weigering vreesde ik, maar wilde 't toch niet onbeproefd laten de bijzonder grappige schetsen aan de vergadering te vertoonen.

Ik wist wel, ook dat zelfs was tot hier doorgedrongen, dat u uit ieder papier-tje een charge kunt knippen, maar dat niets en niemand veilig is als u een potlood bij u hebt, dat wist ik niet – maar ik heb 't tot mijn groot amusement geleerd.

De schilderijen zullen wel gauw klaar zijn, zulk soort menschen als Lin-neman zijn vlot van hand en vlak van geest, en kennen geen twijfel, 't gaat dus als zij eenmaal beginnen zoo gauw als biefstuk snijden.

Berichten uit den Haag doen mij vermoeden dat bij een goed geprepareerde aanval en een doortastende aanval, de Rijksbouwmeesters niet zoo erg beschut staan. Ik ben vol hoop, maar zal blij zijn als de actie voorbij is want 't neemt al mijn tijd in beslag. Maar de zaak is 't waard, en wij moeten er maar doorheen. De redactie van 't groene weekbl. zal ook u in 't geding halen, en u moogt niet weigeren! den brief daarover zult u wel spoedig krijgen.¹

Met vriendelijken groet in haast
uw dw. R.N. R.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De passage na de komma toegevoegd in de kantlijn.

[122]

H. Wiessing¹ (weekblad *De Amsterdammer*, Amsterdam) aan Johan Huizinga*

5 april 1914

Hooggeleerde heer,

In overleg met eenige personen, die ook gaarne een poging waagden om te verkrijgen, dat het Binnenhof voor zijn verbouwing² niet overgeleverd wordt aan een der kunst-onmachtige bureaux in den Haag, heb ik aan een zeer klein aantal heeren "aesthetici" bijgaande "vraag" voorgelegd.³ Ten zeerste

zoude ik het op prijs stellen indien U voor onze kleine enquête op deze vraag zoudt willen antwoorden. Het zal de goede zaak baten.

Met de meeste hoogachting

Gaarne Uw zeer dw.

H. Wiessing

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Henri P.L. Wiessing (1878-1961), hoofdredacteur weekblad *De Amsterdammer* ('De Groene') tot december 1914, daarna hoofdredacteur van *De Nieuwe Amsterdammer*.

2. Er bestonden plannen om het Binnenhof uit te breiden met een nieuwe parlementszaal voor de Tweede Kamer en een nieuw ministeriegebouw.

3. De vraag luidde: "Is het Rijk verplicht zijn groote representatieve bouwwerken, zooals een Parlement, een Universiteit, een Paleis, door de Rijksarchitecten te doen ontwerpen of mag en kan de Overheid tot dit doel zich van andere hulp verzekeren?" Huizinga's antwoord verscheen in *De Amsterdammer* van 19 april 1914 (V.W. IX, xxvi-xxvii). Ook de overige inzenders (H.P.G. Quack, S. Muller Fzn., A. Pit en Jan Kalf) veroordeelden het monopolie van de Rijksbureaus.

[123]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
11 april 1914

Beste Jakob en Mimi,

Ik kom noch tot lange noch tot geregelde brieven; er is zooveel te doen voortdurend. Ditmaal allereerst hartelijk dank voor de mooie zakdoekjes voor Elsje, (Elisabeth beginnen wij haar te noemen), de bijzonder aardige reisbeschrijving, die ons een heel levendige indruk gaf, en de gelukwensen met Mary's verjaardag. Ik zal de mededeeling, dat Mary 6 Maart en niet 6 April verjaart, nu langzamerhand maar laten drukken, en je jaarlijks die tijdig toezenden! Maar daar is het niet minder om, hoor! ga rustig zoo voort, als je het prefereert.

Wat de toestand hier betreft het volgende. De vorige week was een glanspunt, Mary deed geheel als een reconvalescente; zij loopt nu weer gesteund van de eene kamer naar de andere, en heeft toen met een paar heerlijke voorjaarsdagen zelfs buiten gezeten. Deze week beleven wij weer een kleine terugslag. Er zijn weer rheumatische lasten opgekomen, zooals ze van den beginne af de ziekte bij tusschenpoozen hebben begeleid, telkens weer wat anders. Daardoor is nu de heele toestand weer wat minder, maar wij hopen, dat het van voorbijgaanden aard zal zijn, evenals vroegere malen.

Vandaag is Zuster Hofsteenge na er eerst van ongeveer 10 - 20 Dec. en daarna van 21 Jan. tot heden te zijn geweest, vertrokken, en opgevolgd door Zr. De Vlieger, een jong persoon, die gelukkig ook heel goed lijkt. Elsje is met zuster naar Amsterdam gegaan om bij de Van der Waals'en te logeeren.

Dirk heeft wat kou gevat, wat hem altijd terstond op keel en ooren slaat; gelukkig lijkt het ditmaal van weinig beteekenis. De kleine Margaretha is werkelijk een buitengewoon schattig kindje, een genot voor iedereen.

Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[124]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*

11 april 1914

Zeer Geachte Heer.

Zeer benieuwd ben ik wat de senaat nog voor een protest in petto heeft, ik zie er gretig naar uit.¹

De hooggeroemde onpartijdigheid der pers maakt, dat nu zelfs 't Handelsblad overneemt wat een provinciaalsch krantje voor bewonderends schrijft over 't werk van de firma Linnemann! Ik heb den 8sten in A'dam den heer Tj. van Starckenborgh goed te pakken genomen, maar zoover ik zag, hebben de kranten dit deel niet in 't verslag opgenomen. Maar hij krijgt 't nog in "de Gids" te hooren... maar pas in Juni.²

Ik heb weinig hoop op de architecten – in 't groot genomen zijn 't allen bureaufrikken zonder een spat echt artiestenbloed. Zij vinden 't heel prettig als ik scherpe dingen zeg die zij niet durven zeggen, maar zullen mij verder in mijn hemd laten staan, – ik verwacht niet anders. Zij zijn en bloc genomen, te burgerlijk en te kleinzielig om zich tot een referendum op te werken. Enfin als wij nagaan uit welke achterbuurten van de kunst de architectuur komt, in wat voor omgeving zij geleefd heeft de laatste twee eeuwen bijna, ja dan mogen wij ons niet verwonderen, – en nog blij zijn, dat er eenigen zich uit dat milieu hebben opgewerkt. Maar als je dan bedenkt dat zij toch geroepen zullen zijn in de toekomst de leiding te nemen, dan... ja dan ga ik maar slapen, biddend dat ik niet zal droomen.

En wensch u goeden nacht

gaarne uw dw. R.N. R.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De curatoren van de Groningse universiteit achtten het passend dat rijksbouwmeester J.A. Vrijman bij gelegenheid van de lustrumfeesten een eredoctoraat zou ontvangen. De Senaat besloot in plaats daarvan eredoctoraten toe te kennen aan een aantal kunstenaars van de moderne richting, onder wie A.J. Derkinderen, die naar veler mening de wandschilderingen had moeten uitvoeren.

2. R.N. Roland Holst, "Kunst als regeeringszaak", *De Gids* 78 (1914) II, 514-532. Over de Groningse zaak en de houding van Van Starckenborgh in het Eerste Kamerdebat 521-527.

[125]

Johan Huizinga (Groningen) aan Peter van Anrooy*

16 april 1914

B. P.

Vriendelijk dank voor je briefje. Sinds gisteren gaat het met Mary weer vrij wat beter, en hopen we, dat de lastige hoofdpijn weer aftrekken zal. Je antwoordt niet op mijn vraag over het orgelspel op Dinsdag¹ Schrijf je mij daar nog even met een enkel woord over?

Ik ben blij dat Charivarius² je vermaakt heeft. Hoe vondt je Mengelberg,³

die "het orkest zich deed verheffen"?

Hartelijke groeten! Heb je gehoord van de plotselinge schrik bij de Reilingh's? Tilly kreeg een aanval van appendicitis, alles was al gereed voor operatie, wat natuurlijk in haar toestand niet licht te tellen was. Gelukkig schijnt het vanzelf weer over te gaan.

t.t. J.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, Gemeentemuseum.

1. Op 30 juni 1914 tijdens de lustrumplechtigheden in de Nieuwe Kerk te Groningen. Tot Huizinga's taken als lid van de lustrumcommissie behoorde het organiseren van de muzikale bijdragen.

2. G. Nolst Trenité (1870-1946), leraar Engels aan de HBS te Haarlem en in de periode 1897-1905 Huizinga's collega, verzorgde onder de naam 'Charivarius' in *De Groene Amsterdammer* een rubriek waarin hij de spot dreef met onzorgvuldig taalgebruik.

3. Willem Mengelberg (1871-1951), dirigent Concertgebouworkest te Amsterdam sedert 1895.

[126]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*

28 april 1914

Beste Jakob en Mimi,

Gisteren kwam je brief met de allerliefste prentjes van Märle;¹ dat in de badmantel vooral is bijzonder aardig, maar het andere ook.

Ik moet je helaas berichten, dat op de verblijdende vooruitgang van Maart weer een geduchte tegenslag is gevolgd, die wij nog allerminst te boven zijn. Niet een terugkeer van de oude verschijnselen; de verbetering die er was, vooral van het been, is wel gebleven. Maar sinds begin April is langzaam een periode ingetreden van allerlei rheumatische pijnen, ook veel hoofdpijn, en steeds meer maagongesteldheid. Dat laatste is nu sedert een week het beheersende, en heel bijzonder vervelend. Zij kan letterlijk niets inhouden; op de voorzichtigste en miniemste voedingspogingen volgt toch telkens nog weer eens braken. Af en toe schijnt het wat beter te gaan, maar gewonnen hebben we toch eigenlijk nog niets. Daarvan gaat zij zich natuurlijk hoe langer hoe zwakker voelen, veel zieker dan in de ergste tijd tevoren; van opstaan is geen sprake meer, voor lezen is zij ook te slap. Een buitengewone teleurstelling in één woord. Dirk Reilingh meent, dat dit wel weer terecht zal komen, maar tot nu toe schiet het niet op.

Zuster De Vlieger, die sedert Paschen Zuster Hofsteenge vervangt, is gelukkig een even uitstekende en aangename verpleegster. De andere komt eind Mei terug, en kan dan onbepaalden tijd blijven.

De kinderen zijn gelukkig goed; wel heeft Dirk nog eens zijn paaschvacantie verspeeld met een oor- en keelcatarrh, maar gelukkig geen hevige; hij gaat nu weer gewoon naar school. Klein Zusje is meer dan lief, een zonnetje in huis.

Het beste met jullie gezondheden, en hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Märle Huizinga (*1911), dochter van Jakob en Marianne Huizinga-Bendien.

[127]

Johan Huizinga (Groningen) aan de voorzitter van de Lustrumcommissie*
11 mei 1914

Waarde Collega,

Ik zie mij genoodzaakt, de senaatscommissie te verzoeken, verder niet op mij te willen rekenen voor werkzaamheden en vergaderingen. Zoodra ik gelegenheid heb, zal ik een memorandum inzenden omtrent verschillende dingen die ik in handen had. Wordt mijn advies op bijzondere punten gewenscht, dan zal ik het steeds gaarne geven.

De proef van het voorwerk zal ik, zoover mogelijk, afwerken.

Met vr. groet,

Gaarne de Uwe,

J. Huizinga

* Origineel: Groningen, RA.

[128]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
14 mei 1914

Beste Jakob en Mimi,

Sedert mijn laatste bericht is de toestand steeds ongunstiger geworden: maag, keel en daarbij hoofdpijnen, die steeds erger worden. Toch waren wij er nog niet op voorbereid, dat het plotseling Zondag zoo werd, dat R. het noodig vond, Moeder en JanKees te laten overkomen. Er is nu een gunstiger toestand op gevolgd: door morfine is eerst de hoofdpijn die nu met convulsie en benauwdheden gepaard ging, tot bedaren gekomen, en sedert een paar dagen ligt zij, met heel weinig morfine maar, meest rustig en licht te slapen, af en toe komt nog even de hoofdpijn op; de pols is goed; in de wakkere oogenblikken is zij volkomen helder en belangstellend en voelt zich beter. Of wij uit die toestand eenige hoop mogen putten, durf ik niet uitmaken; in ieder geval is het voor haar dragelijker.

JanKees vertrekt vanmiddag weer. Marika Vollgraff is er den heelen dag. Bij de andere zuster, die ook uitstekend is, is zr. Hofsteenge terstond teruggekomen en heeft zich vrijgemaakt uit de kraamverpleging waar zij nog in was. Ik heb dus alle mogelijke hulp en steun; ook Dirk Reilingh is buitengewoon lief en zit hier heele tijden en komt 4 maal per dag. De kinderen gaan niet naar school; zij blijven er wel vroolijk bij, al hebben Elsje en Dirk er wel wat mee te doen.

Wanneer je nog geen ander bericht hebt gekregen, als deze brief je bereikt, moet je maar denken, dat het gunstig is.

Hartelijke groeten,
H.

* Origineel: Leiden, UB.

[129]

Johan Huizinga (Groningen) aan G. Tonkens*
20 mei 1914

Lieve Tante,

Ik moet U helaas antwoorden, dat het met Mary in het geheel niet goed gaat. Wanneer ik U niet eerder van de langzame achteruitgang geschreven heb, die op de schijnbare beterschap van Maart is gevolgd, is het omdat het zoo verdrietig is daarover te schrijven. Zondag 10 Mei is de toestand zoo verergerd, dat de dokter onmiddellijk gevaar zag, en haar Moeder en broer telegrafisch gewaarschuwd werden. Daarop is nu wel een stilstand gevolgd, op sommige punten als men wil eenige vooruitgang, maar hoop mag ons dat, naar het schijnt, niet geven. De vooruitzichten blijven hoogst ongunstig.

Zij lijdt gelukkig sedert dien Zondag weinig, slaapt veel en meent op den duur wel weer beter te zullen worden. Er zijn twee verpleegsters, dan is Moeder hier gebleven, een heel trouwe vriendin van Mary komt elken dag van 's morgens tot 's avonds; ik heb dus veel hulp en steun.

De kinderen zijn goed; ze gaan na eerst een week van school te zijn gehouden, nu weer daarheen. Gelukkig verliezen kinderen hun vroolijkheid niet licht. Het kleine zusje is allerliefst; het loopt en praat en komt af en toe Moeder begroeten.

Hartelijke groeten!

Uw tg. Han H.

Deze omstandigheden zijn ook de oorzaak, dat ik Uw verjaardag verzuimd heb. Nog wel gelukwensen!

* Origineel: Familie Huizinga.

[130]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
23 mei 1914

Beste J. en M.

Ik kan weinig nieuws mededeelen. De toestand is niet achteruitgegaan maar ook niet belangrijk verbeterd. Zij gebruikt nu wat meer voedsel en verdraagt dat goed, de nachten zijn rustig, overdag is zij af en toe heel genoegelijk aan 't praten, andere tijden weer ligt zij heel stil of slaapt. Elk beter oogenblik geeft in huis weer opgewektheid en hoop, maar het blijft toch een treurige

toestand. Gelukkig lijdt zij weinig pijn, af en toe is het hoofd nog wat lastig maar niet erg.

Ik zal de volgende week weer schrijven.

Groeten,

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[131]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*

30 mei 1914

Beste Jakob en Mimi,

De afgelopen week is wat minder geweest dan de vorige, zonder dat de verandering groot is. De nachten waren wat minder rustig; hoofd en maag gaven meer last, en zij voelt zich zwakker en minder goed.

Dezer dagen is Hijmans van den Bergh nog eens in consult geweest. Altijd weer de slotsom: het kan haast niets anders zijn dan een hersentumor, hoewel het verloop heel vreemd is, en men verschillende verschijnselen anders zou verwachten. En tenslotte "wij kunnen ons vergissen".

Ik tracht nog altijd vast te houden aan het kleine beetje hoop, dat daarin ligt. Maar ik zie, dat deze toestand niet onbepaald kan duren, en dat er verbetering zou moeten komen, om niet verloren te zijn.

Nog altijd is zij in elk goed oogenblik niet alleen vol geduld, want dat begeeft haar nooit, maar ook opgewekt, belangstellend en vol zorg voor andere menschen. Moeder is nu tijdelijk naar Lochem vertrokken, maar komt binnen kort terug.

Hartelijke groeten.

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[132]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga*

6 juni 1914

Geachte Heer Huizinga.

Uw vriendelijk schrijven¹ bracht mij er toe in mijn oude schilderstudies te gaan zoeken.

Daar vond ik het schilderij dat u bedoelt, de schepen in den haven van Hattem. Het schilderij van den tuin met O.I.kers is eerst naar Engeland geweest en nu terug in een collectie te A'dam. Ik zag 't zelf nooit terug.²

't Was gezellig op zoo'n hopelooze regendag in die oude dingen te scharrelen. Ik heb helaas veel te veel vernietigd, verbrand en verwaarloosd. Door uw schrijven nu kwam ik er toe 't restje eens goed na te kijken en zocht er

een 15tal dingen uit, die ik deze week nog naar Heydenrijk³ zal brengen om schoon te maken, opnieuw op te spannen en opnieuw te vernissen.

De schuiten in kwestie gaan dan mede, en opgekalefaterd zal ik ze dan naar Helpman expedieeren, als u bereid bent ze even eenvoudig te accepteren als ik ze geef.

Ik vind 't aardig zooals u er over schreef, bij mij stonden ze 23 jaren lang in een donkere hoek, u haalde ze er uit, en als u nu maar niet denkt dat u daar een beleefdheid voor terug moet doen, dan vind ik 't erg aardig ze bij u veilig te weten – veiliger dan bij mij.

U zult wel even moeten wachten, want Heydenrijk neemt zijn tijd voor zulke werkjes.

Ook hoop ik dat ze u niet tegenvallen, ik kan 't nu best zien alsof 't niet van mij is, dus objectief oordeelen, wat de deugden er van ook mogen zijn, nieuw is 't niet, maar ik was net 22 geworden toen ik 't maakte. Die oude dingen met al de jeugdherinneringen die er om heen zijn, rustig weer te zien, maakte mijn dag ondanks alle kilheid warm.

Wilt dus de schuiten als een visitekaartje met p.r.⁴ (voor de opwekking) beschouwen, en ze als zoodanig ook aannemen. In uw buurt is een schilderijtje beland uit denzelfden tijd als 't zonnige tuintje met kers, ja ik geloof zelfs in dezelfde maand geschilderd. 't Hing bij een mijnheer Wagner te Winschoten. 't Was aangekocht voor de verloting op Arti, en hij trok 't. Edz. Koning⁵ heeft 't eens van hem willen koopen, als jongen man nog, maar hij vroeg te veel... ik meen f 100!!

Ik zend u hierbij nog een overdrukje, en wel daarom omdat ik u er door wil bewijzen dat mijn liefde voor de schilderkunst niet minder is, al gaat heel mijn belangstelling thans naar een andere cultuur.

Met vriendelijken groet

gaarne de uwe

R.N. Roland Holst

Gaat u de Werkbund tent. in Keulen niet eens zien, 't moet enorm intressant zijn. Ik ga deze week er heen in opdracht van het Handelsblad, en verheug mij er zéér op.⁶

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Over de inzending van Roland Holst op de tentoonstelling van Pictura te Groningen in 1892. Verg. J. Huizinga, V.W. VI, 482 (1924): 'Weinig schilderijen die ik later heb gezien, staan mij, na meer dan dertig jaren, zoo duidelijk voor den geest als die ik daar zag. Van Bauer een straat in Cairo, van Verster een voorjaarszonlicht over een schuin dak, van Roland Holst een tuin met oostindische kers en donkere oude schuiten in den IJsel, beide getuigend, hoe gemakkelijk hij had kunnen triomfeeren in het impressionisme, eer hij den moeilijker weg koos, dien zijn diepste bezieling hem wees.'

2. Nu Rijksmuseum Amsterdam.

3. Lijstenhandel op het Rokin te Amsterdam.

4. Pour remercier.

5. Edzard W. Koning (1869-1954), ontwerper en illustrator.

6. "Brieven uit 1914 over den tentoonstelling van den Duitschen 'Werkbund'", herdrukt in R.N. Roland Holst, *In en buiten het tij* (Amsterdam 1940) 55-88.

[133]

Cornelis van Vollenhoven¹ (Leiden) aan Johan Huizinga*

7 juni 1914

Amice.

Zeer hartelijk dank voor uw Ommelanden,² waarvan ik, door den Zondag begunstigd, het eerste stuk reeds verslonden heb. Laat u nooit overhalen tot de, op zooveel lager plan staande, meer moderne archivalia- en berichtenstudie van na 1500; uw soort werk is veel ontmoedigender en tragervloeiend, maar de daartoe noodige divinatie en scheppingskracht veel grooter en schooner. Het komt vol vreugde naast uw Bourgondiërs te staan.

Door de Eysinga's³ hoor ik van uw bitter huiselijk leed. Sterkte!

Uw C. van Vollenhoven.

De lezing met groot genoegen voltooid. Voor blz. 28 zoudt ge in ons Indië, denk ik, wel een voorbeeld kunnen vinden van twee inlandsche rassen.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Cornelis van Vollenhoven (1874-1933), sedert 1901 hoogleraar in het adatrecht van Nederlands-Indië en het staats- en administratief recht van Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao te Leiden.

2. J. Huizinga, "Hoe verloren de Groningsche Ommelanden hun oorspronkelijk Friesch karakter?", *Driemaandelijksche Bladen*, uitgegeven door de Vereeniging tot onderzoek van Taal- en Volksleven vooral in het Oosten van Nederland, 14 (1914) 1-77 (V.W. I, 464-522).

3. W.J.M. van Eysinga en zijn echtgenote, C.L. van Eysinga-van Hogendorp. Van Eysinga (1878-1961), hoogleraar administratief-, staats- en volkenrecht te Groningen 1908-1912, hoogleraar volkenrecht te Leiden 1912-1931, nadien lid van het Permanent Hof van Internationale Justitie te 's-Gravenhage.

[134]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*

12 juni 1914

Beste J. en M.

Ik heb de vorige week niet bijtijds geschreven. Veel anders is er niet mee te deelen. De toestand blijft ongeveer gelijk; het braken is toegenomen tot voor eenige dagen; nu lijkt het êer iets beter. Het hoofd houdt zich de laatste dagen heel goed. Zij wordt natuurlijk wel voortdurend zwakker, maar heel merkbaar is dat toch niet. Haar geest blijft steeds even helder. Of nu eigenlijk de hoop in mij de overhand heeft of niet, ik weet het waarlijk niet meer. 't Is maar wachten wat ieder dag weer brengt. De groote verergering wordt nu Zondag 5 weken.

Hartelijke groeten! Schrijf vooral zoo, dat ik het Mary kan voorlezen, of sluit aparte briefjes in.

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[135]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
19 juni 1914

Beste J. en M.

Sedert het eind van de vorige week is er eenige verbetering gekomen. Nadat eerst de hoofdpijnen geheel zijn weggebleven, is vervolgens ook het braken bijna plotseling zoo goed als opgehouden. Wel geeft zij nog af en toe veel slijm op, wat haar ook wel veel last geeft, maar de maag schijnt daar toch buiten te blijven. Ook slaapt zij beter. Het lijden is dus zeker veel geringer; toch voelt zij zich overdag nog volstrekt niet goed, 't is of zij haar moeheid en zwakheid nu meer voelt dan eerst; misschien ook mee, doordat zij weer wat minder morphine krijgt.

Wat nu deze wending ons verder brengen moet, ik weet het waarlijk niet, en kan ook nauwelijks erover denken. Er komt bij tijden een soort van afstomping over mij, een middentoestand tusschen hoop en lijdelijk afwachten, waarbij ik aan de toekomst niet veel kan denken.

Er is nu weer een andere verpleegster: de eene, Zr. De Vlieger, moest rust hebben; nu is voor haar Zr. Latenstein gekomen, bij Zr. Hofsteenge.

Dank voor de brief met het allerliefste portretje van Märle. Ik heb het in een lijstje bij Mary op de schoorsteenmantel gezet. Hierbij doe ik nog eentje van Margaretha, dat al een maand of wat oud is, en haar niet op zijn mooist geeft. 't Is een buitengewoon vroolijk en gemakkelijk kindje, een lust om te zien met haar blonde krullen en gezonde wangen. Zij gaat dagelijks vooruit met praten. Jakob is nu van Aa-aa bevorderd tot Ja-kob, de anderen noemt zij Eisje, Dikkie en Loete.

Over anderhalve week zijn de groote academiefesten. Ik zal er niet anders aan doen dan door het houden van de historische rede, waarvoor ik de vorige maand eerst al had bedankt, maar die ik op verzoek toch weer op mij heb genomen.¹

Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Huizinga's rede werd op 1 juli 1914 voorgedragen door Is. van Dijk (1847-1922), hoogleraar theologie te Groningen.

[136]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
5 juli 1914

B. J. en M.

De afgelopen week heeft weinig verandering gebracht. De eene dag was wat rustiger dan de andere, maar zij is nog steeds in de war, herkent de menschen wel, en is ook wel in staat, een gedachte goed op te nemen, maar fantaseert dan weer door, meest op een weinig angstige en nog al goedaardige ma-

nier. Zij blijft ook daarin zich zelf, en heeft het altijd over het gemak en de zorg voor anderen. Verder lijdt zij niet; meest is er een kinderlijk tevreden trek op haar gezicht; het eten gaat nogal heel goed, en de meeste nachten zijn rustig geweest. Gisteravond leek het wat bedenkelijk; zij was in een vreemde slaap of bewusteloosheid, die D.R.¹ zorg gaf, maar daarop is nu vandaag weer een betrekkelijk heel goede dag gevolgd.

Drie van de kinderen hebben een beetje koorts gehad van een licht keelinfectietje, dat sterk rondgaat. 't Is nu zoowat weer klaar.

Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Dirk Reilingh.

[137]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Groningen)*

6 juli 1914

Geachte Heer Huizinga.

Uw vriendelijk schrijven was mij zeer welkom, en ik ben blij dat de zending die in zoo droevige dagen bij u kwam binnen vallen, klaarblijkelijk niet indringerig heeft aangedaan, en als een stoornis.

Van den Heer de Vries Lam¹ die hier een nacht logeerde hoorde ik reeds hoe zwaar deze tijd voor u is, maar zoo zorgelijk sprak hij toch niet, als ik nu vrees dat het is. Mijn aanbod om u 't schilderij te zenden kwam in der tijd voort uit de begeerte, wetend hoe 't bij u was, om een vriendelijkheid te doen, waar mijn vrouw en ik in die dagen zelf zoo goed wisten wat zorgen en wat verdriet beteekenden, en hoe een vriendelijkheid dan soms werkt.

't Beste

gaarne uw R.N. Roland Holst

P.S. Een vergulden lijst is zeker wat dit schilderij noodig heeft, ik zou 't er zelf zeker ook om geplaatst hebben.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Dirk de Vries Lam (1869-1937), directeur Kunstacademie 'Minerva' te Groningen.

[138]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*

10 juli 1914

Beste J. en M.

Dezer dagen kwam je antwoord op mijn noodlottig bericht van midden Mei. 't Is nu twee maanden later, we hebben alweer vooruitgang gezien, hoop gekregen, weer teleurstelling, en nu weer een stationaire toestand, waaraan zelfs enkele gunstige momenten niet ontbreken. De voeding gaat nu bepaald goed; ook is de retentie, die er was, opgehouden. Tot gisteren was

de inhoud van Mary's waanvoorstellingen, waarin zij voortdurend blijft, zonder uitzondering heel vroolijk en opgewekt; zij was steeds kinderlijk welgemoed, en meent niet ziek te zijn. Sedert gisteren wisselt dat helaas af met buien van verdrietigheid en, maar ten deele reëel, pijngevoel. Maar altijd blijft zij even lief en zacht; geen onvriendelijk woord komt er uit, en iedereen behandelt zij even lief.

Ondanks alles vat ik telkens nog weer hoop op, die soms zelfs overgaat in vast vertrouwen. Heele reeksen verschijnselen zijn nu steeds weer tegen elke verwachting verdwenen. Maar mijn verstand waarschuwt mij tegen ijdele illusies.

Je kunt rekenen, dat, zoolang je geen telegrafisch bericht krijgt, het ergste niet gebeurd is. Mocht het mij en ons allen nog bespaard blijven!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[139]

Johan Huizinga (Groningen) aan Albert Verwey¹*

10 juli 1914

Zeer Geachte Heer,

Hartelijk dank ik U voor Uw vriendelijk schrijven, dat mij goed deed. Waren de omstandigheden anders geweest, dan zou ook voor mij het voorrecht, U hier te ontmoeten, een der aantrekkelijkheden van het feest zijn geweest. Dat U mijn afwezigheid als een gemis hebt gevoeld, en in de feestdrukte aan mij hebt gedacht, stel ik op hoogen prijs en zal ik niet vergeten.

Met de verzekering van mijn oprechte hoogachting,

Uw dw J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Verwey Archief.

1. Albert Verwey (1865-1937), dichter en letterkundige, werd bij de lustrumfeesten op 1 juli 1914 bevorderd tot eredoctor in de Nederlandse letteren aan de Groningse universiteit.

[140]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*

12 juli 1914

Geachte Heer Huizinga.

Dank u zeer voor de zeer intressante zending, 't is alleraardigst van u mij dit boek¹ te zenden en ik viel direct al op een passage (over Busken Huet) die mij zéér interesseerde.

Als dit de belooning of de straf is voor mijn grapjes in mijn Gidsartikel dan heb ik geen berouw er over. 't Is curieus om de medaille te zien, mooi vind ik haar niet, academisch in de slechte beteekenis en te dik, de half doorgezaagde figuren nl. die zoo angstig op den gladden ondergrond liggen. Een soort

wedgwood in brons! en zoo niets van wat een penning toch moet hebben dat 't voor de vingers alleen reeds een vreugde is om haar er door te laten glijden. Maar 't neemt niet weg dat ik 't toch aardig vind haar te hebben. De figuren lijken mij ook te groot voor den cirkel. De achterzijde is goed vindt u niet?

Dat uw brief een optimistischer slot had verheugde ons zeer, maar wat een zwaren tijd toch voor u en de uwen.

Met vriendelijken groet

Gaarne de uwe

R.N. R.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Het gedenkboek *Academia Groningana MDCXIV-MCMXIV*.

[141]

Johan Huizinga (Groningen) aan S.H. de Roos*

12 juli 1914

Zeer Geachte Heer,

[...]¹

Ten slotte de eeredoctoraten. Het heeft mij zeer verheugd, dat die zijn opgevat, zooals wij ze opgevat wenschten. Uw dank aanvaard ik gaarne, maar ik mag dien tot mijn genoegen grootendeels endosseeren aan mijn collega's. Want mijn aandeel in die zaak is volstrekt niet grooter dan normaal geweest. Reeds lang te voren hing het voornemen, eenige kunstenaars te doctoreeren, om zoo te zeggen, in de lucht; ik weet niet, wie onzer er het eerst van heeft gerept.² De strekking is dan ook een wijdere dan die van een protest tegen het geknoei met het schilderwerk; dit laatste bijkomstig karakter heeft de zaak eerst naderhand gekregen. Van de voorstellen tot het doctoreeren van de personen in kwestie is tenslotte slechts één bepaaldelijk van mij uitgegaan³ (niet de musicus, die mijn persoonlijke vriend is). Eigenlijk zonder overleg is het zulk een homogene groep van kunstenaars geworden.⁴

Hoogachtend Uw dw.

J. Huizinga

* Origineel: Haarlem, Stadsbibliotheek.

1. Bijzonderheden over de uiterlijke verzorging van het gedenkboek van de Groningse universiteit.

2. G. Heymans bracht als eerste het onderwerp naar voren in de senaatsvergadering van 27 juni 1913.

3. Albert Verwey. Onder de geleerden was het Henri Pirenne, die in het bijzonder door Huizinga voor een eredoctoraat werd voorgedragen.

4. P.G. van Anrooy, H.P. Berlage, A.J. Derkinderen, Albert Verwey.

[142]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
18 juli 1914

B. J. en M.

Nog altijd weinig verandering. De onrustige periode van het voortdurend praten is nu afgewisseld door een groote kalmte; zij is nog wel in de war, maar zegt heel weinig meer, de oogen staan dof; toch herkent zij ons voortdurend goed en is blij, als wij komen. Er is een bronchitis bijgekomen, maar Dirk R. ziet daarin geen onmiddellijk gevaar.

De kinderen hebben nu vakantie. Dinsdag gaan Dirk en Leonhard naar JanKees¹ in Noordwijk, en Elsje en Jakob naar Middelburg. JanKees komt ze alle vier halen; hij komt hier dikwijls eens een dag. Marika Vollgraff is er nog altijd iedere dag 's morgens, 's middags en 's avonds.

Nog altijd afwachten dus. Het beste is, maar iedere dag weer te nemen zooals hij komt, en geen kansen of toekomst te bepeinzen. Maar dat lukt niet altijd, en ook het tegenwoordige is oneindig droevig.

Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.
1. Huizinga's zwager.

[143]

Johan Huizinga (Groningen) aan Peter van Anrooy en echtgenote*
21 juli 1914

B. P. en F.

Vanavond is het einde gekomen, zonder bewustzijn of lijden.

H.

* Origineel: 's-Gravenhage, Gemeentemuseum.

[144]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
23 juli 1914

Beste Jakob en Mimi,

Ik verzend het telegram. Eergisteravond is het gebeurd, zonder bewustzijn of lijden, betrekkelijk nog onverwacht. De laatste weken waren alledroevigst om aan te zien, maar zij zelf had er gelukkig geen besef van. Ik kan hier niet veel aan toevoegen. Elsje is heel flink en lief, de kleine kerels zijn aandoenlijk, en Zusje lacht en maakt grapjes als altijd.

Misschien binnenkort eens iets meer. Maar maak je niet ongerust, als ik

soms langer tijd mocht zwijgen. De volgende week ga ik met alle kinderen voor een paar weken naar Toorenvliedt.

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[145]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Henri Pirenne (Gent)*

7 augustus 1914

Cher collègue et ami,

Je suis tiré d'un silence, qui m'est encore cher, par le besoin de vous dire quelques mots à propos du malheur qui a frappé votre pays. Je ne saurais exprimer toute l'indignation que nous a suscitée l'outrage brutal et cynique dont les Belges souffrent aujourd'hui, ni la compassion pour ces souffrances, ni la vive admiration pour la résistance héroïque, dont la valeur positive à l'avenir pour tous les petits pays de l'Europe ne peut pas être estimée trop grande, quelles que soient les suites immédiates. Il est peut-être prudent, que la Hollande officielle et même les journaux s'abstiennent à présent de trop hautement témoigner de nos sympathies. Nous ne pouvons pas vous venir au secours; au contraire, si nous réussissons à maintenir intacte jusqu'à la fin la neutralité hollandaise, ce sera un profit pour la Belgique aussi. Mais nous sentons très-bien, que ce n'est que l'intérêt de l'Allemagne, qui nous épargne jusqu'ici le sort violent de la Belgique.

Je conçois quelle douleur doit être la vôtre, vous qui avez donné l'expression historique à l'âme belge, qui avez aidé par cela à former la nationalité même qui est aux prises maintenant. Et c'est votre sol natal: Verviers, le pays liégeois, qui a été envahi! Et sans doute plus d'un de vos quatre fils est à l'armée! J'espère de tout mon cœur, que l'avenir soit propice tant à votre famille qu'à la Belgique!

J'ajoute dès maintenant mes remerciements très-cordiaux pour la sympathie que vous et Madame Pirenne m'avez montrée à propos de la perte irréparable que je viens d'éprouver. Je suis venu ici avec mes enfants chercher le silence et les souvenirs, dont la place abonde plus qu'aucune autre.

Croyez-moi toujours

Votre tout dévoué,

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

[146]

Johan Huizinga (Middelburg) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
20 augustus 1914

Beste Jakob en Mimi,

Ik moet jullie noodig eens wat laten hooren, maar mijn lust tot schrijven is heel gering. Ik kan er niet toe besluiten, over de laatste weken van Mary's ziekte of over haar zelf of over mijn leed te schrijven, en bepaal mij dus tot gewoon nieuws. Sedert eind Juli ben ik hier met alle kinderen. Zij maken het best, en zijn vroolijk en wel. Met het weer treffen ze het bijzonder. Zusje is alleraardigst en gaat steeds vooruit met praten. In de volgende week denken wij terug te gaan; Moeder en tante Marie komen dan een paar dagen later, om te helpen met allerlei, dat er in huis te doen zal zijn. Moeder houdt zich bijzonder flink. Zelfs schijnt het, alsof het verblijf van de kinderen, waarmee zij nu natuurlijk toch meer drukte heeft, haar minder vermoeit dan anders, en dat nadat zij toch al zoo'n lange tijd van zorg en spanning had doorge maakt.

Bine de Sitter¹ heeft mij aangeboden, dezen winter voor de kinderen te komen zorgen. Ik heb het dankbaar aangenomen. Maar intusschen zit zij door den oorlogstoestand nog vast in Zwitserland, zoodat mijn berichten haar niet eens bereikt hebben. Ik wacht nu af, of zij binnenkort terug komt.

Over den oorlog te schrijven lust mij in 't geheel niet. Het eenige wat ik hoop is dat het kort duurt, dat ons land gespaard blijft, en dat het westen het oosten overwint, dus de Franschen en Engelschen de Duitschers en dezen de Russen.

Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Wobine C. de Sitter (1876-1958), zuster van Huizinga's studievriend Willem de Sitter.

[147]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
1 september 1914

Beste Jakob en Mimi,

Juist op den avond van mijn thuiskomst kreeg ik Mimi's beide brieven, die met het bericht over Jakob's ooraandoening, en het antwoord op mijn telegram. Wat een ernstige, angstige zorg. Ik behoef je niet te zeggen, dat ik met ongeduld een nader bericht afwacht, en van harte hoop, dat de uitslag van het consult te Batavia bemoedigender mag zijn dan het vorige. Wat zal ik er verder over zeggen? Moed inspreken, waar men niet weet, hoe de toestand is, is al heel moeilijk. Je weet alleen, dat ik je in alles waarin ik kan, wil helpen.

Wat mij betreft, ik wil ook over mijn eigen gemoedstoestand niet uitwei-

den. Het helpt niet, en het is ook niet uit te drukken. Wij troffen op Toorenvliedt heerlijk zomerweer, en genoten er de vredige rust, die in dezen tijd dubbel heerlijk is. De kinderen hadden er veel plezier; ze zijn vroolijk en gewoon; praten heel kalm over Mary en gaan naar haar graf, zonder heel naar te worden. Vandaag zijn ze weer naar school, Jakob nu voor het eerst, heel ernstig en gewichtig. De kleine Retha, zooals zij zich zelf noemt is meer dan lief. Ze gaat met den dag vooruit in 't praten, spreekt alle letters heel duidelijk uit, en onthoudt de dingen bijzonder goed. Straks verwacht ik Moeder en tante Marie, die in huis nog allerlei komen helpen beredderen. Moeder houdt zich verbaasd goed. Men zegt wel eens, dat menschen op hooger leeftijd minder vatbaar worden voor een aanhoudend hevig leed, en wanneer ik bedenk, wat Mary voor haar geweest is, en zie, hoeveel levensmoed en plezier in dagelijksche dingen zij nu al weer vertoont, zou ik haast geneigd zijn, het te gelooven. Maar hoe het zij, ik heb heel veel steun en hulp aan haar. Dat geldt trouwens van zoovelen. Ook van JanKees. Hij is sedert eind Juli onder de wapenen als kapitein van het automobilistencorps, en moet dagelijks een generaal bij de hollandsche Waterlinie rond rijden. Ook aan de Vollgraff's heb ik natuurlijk nog steeds bijzonder veel. En ten slotte komt tegen October Bine de Sitter mij helpen. Dat was een aanbod, waarvoor ik niet dankbaar genoeg kan zijn. Ik weet zeker, dat Mary niemand liever in ons huis zou hebben gezien. De kinderen kennen haar; zij heeft Mary gekend, ik ken haar heel goed, dat kon niet beter. Maar op dit oogenblik kan zij nog niet komen. Zij is pas in 't land terug uit Zwitserland, waar zij een jaar lang een cursus voor verpleegster te Lausanne heeft gevolgd. En nu vandaag moet Willem¹ in Leiden geopereerd worden: galsteenen en galblaasontsteking.

Ik heb niet de minste lust, over de oorlog te schrijven. Mijn hoofdsentiment blijft een stijgende walging, en met leedwezen zie ik de Duitschers aan alle kanten winnen. Mochten wij er toch tot het eind toe buiten blijven! Gelukkig obsedeert het mij niet in die mate, dat ik het niet kwijt kan worden. Ja, ik denk veel liever en met meer vrede aan mijn eigen groot gemis dan aan deze ellende. 't Is alleen heel moeilijk, om in deze tijden rustig aan historische colleges te werken, nu de grondslagen van je historisch bewustzijn geraemd worden.

Hiermee voorloopig genoeg. Van harte hoop ik, dat intusschen de groote zorg van jullie is weggetrokken.

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Willem de Sitter (1872-1934), astronoom, privaat-docent te Groningen 1901-1908, hoogleraar sterrenkunde te Leiden 1908-1934.

[148]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*

14 september 1914

Beste Jakob en Mimi,

Nog altijd geen bericht over den uitslag van het consult te Batavia. De Indische post is ook al geheel in de war, of komt althans heel vertraagd aan. Hier is alles wel. Elsje en klein Zusje hebben een soort uitslag gehad van een heel goedaardig soort; nu weer beter. De kinderen zijn vroolijk en wel, en laten niet dikwijls merken, dat zij Mary missen. Alleen Jakob praat er heel onbevangen over.

Moeder en tante Marie schieten nu hard op met het moeilijke werk van alles hier in huis na te zien en op te ruimen. 't Is een heerlijk ding voor mij, dat zij dat zoo zorgvuldig doen. Bij het opruimen van de kleeren kwam Moeder op een practische gedachte, nl. deze: als het ongeluk eens wil, dat jullie om Jakob's ooraandoening, zooals die tweede medicus meende, naar Europa moest, dan zou Mimi terstond van allerlei kleeren noodig hebben, en hier misschien nog vrij wat geschikts vinden. Daarom bergt Moeder allerlei dingen voorloopig weg, en weet je dat dus vast. Maar laat ons hopen, dat het in 't geheel niet noodig zal zijn, of enkel als jullie gewoon verlof neemt.

Een briefje van meneer Van Asch geeft mij aanleiding, om binnenkort eens te onderzoeken, of het langzamerhand niet tijd wordt, dat tante Geesje daar weggaat en een rustige oude dag kan slijten. Je weet, dat hij vrijwel aan lager wal is. Tot nu toe wou zij van verandering volstrekt niet hooren. Waren de treinverbindingen niet van wege de oorlog zoo slecht, dan was ik al eens naar Arnhem gegaan. Nu doe ik dat waarschijnlijk begin October.

't Is na een prachtige lange zomer hier plotseling herfst geworden, op zich zelf niet onaangenaam; het warme droge weer begon te drukken. De oorlog op een raadselachtig punt: zou de tegenslag van de Duitschers in Frankrijk den omkeer beduiden?

Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[149]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga*

20 september 1914

Beste Jakob,

Dat is een heel triest bericht over je zelf. Ik hoopte nog zoo, dat het consult in Batavia geruststelling zou brengen. Wat een vooruitzicht van smartelijk gemis en moeilijke zorgen! Voor jou en voor Mimi wel heel zwaar te dragen. Maar je hebt elkaar. Ik kan niet in de verte gissen, wat de plannen zijn waarover je het schrijven uitstelt. Het lijkt mij heel moeilijk, als medicus bij toenemende doofheid werk te vinden. En de tijden zullen lang heel slecht blij-

ven. Je weet, dat ik, zooveel ik kan zonder mijn kinderen voor nu of later te kort te doen, je altijd zal willen helpen.

En nu wacht mij misschien binnen kort nog een groote verandering. Eergisteren is mij door Blok gevraagd, of ik te Leiden Bussemaker, die zeer plotseling gestorven is, zou willen opvolgen. Zonder lust of opgewektheid heb ik ja gezegd. De hoop, om in een nieuwe taak en een nieuwe omgeving nieuwe levensmoed en werkkraft te vinden, weegt bij mijn besluit heel zwaar. Het is nog maar een persoonlijke vraag, maar ik acht het niet onwaarschijnlijk, dat de benoeming zonder veel strubbeling afkomt, en ik na Kerstmis al in functie zou kunnen treden.

Met de kinderen gaat het goed; allen zijn lief en gemakkelijk. Jakob stapt heel deftig mee naar school; hij is toch zoó'n aardig, gezellig kereltje; flink en mooi van stuk, verbazend kinderlijk en heel zacht van karakter. De kleine Retha is allerliefst, ze praat van alles en is bijzonder vroolijk van aard; 't zou mij niets verwonderen, als zij heel veel van Mary kreeg. De oudsten ontwikkelen zich alle drie in hun eigen lijn, zonder tot nu toe sterke afwijkingen. Die lijn lijkt, voorzoover ik zie, een rechte, eenvoudige, die mij voorloopig geen ernstige zorgen voor hun opvoeding geeft. Leonhard zal waarschijnlijk nog het meeste hoofdbreken kosten, maar hij heeft allerbruikbaarste eigenschappen.

Overmorgen vertrekken Moeder en Tante Marie. Ze hebben mij heerlijk geholpen. Veel groeten.

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[150]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
2 oktober 1914

Beste Jakob en Mimi,

Jakob's brief van 20 Aug. bereikte mij 30 September; dat gaat dus nog al. Mijn antwoord op de vorige, die van de Rumphius, zal wel in je bezit gekomen zijn. Het plan, dat je ontvouwt, lijkt mij heel energiek, en niet onpractisch of onuitvoerbaar, hoe moeilijk ook. Je schrijft, je ergens in Europa te gaan bekwamen. Ik begrijp, dat Amerika, dat anders immers voor die techniek zoo goed is, niet in aanmerking komt, omdat je dan toch de gelegenheid wilt gebruiken, om in Holland te komen; ook zou het misschien veel duurder zijn. Over verschillende dingen kunnen wij rustig praten, als je hier eenmaal bent. Laat ons intusschen hopen, dat het proces voor lange jaren weer tot staan is gekomen.

Sedert mijn vorige brief heb ik niet veel nader nieuws. Van Leiden natuurlijk nog niets naders. Over den oorlog te schrijven lust mij nog altijd niet. Wij merken er weinig van. Met de kinderen gaat het goed. Zondag komt Bine de Sitter. De kinderen vinden het heel prettig, en zullen denk ik heel aardig tegen haar zijn.

Daar valt mij opeens iets in, wat ik je geloof ik de vorige maal niet schreef, geen prettig bericht, nl. dat Joes Leopold¹ alles kwijt is. Het komt naar 't schijnt niet van de oorlog. Die zaak was al een paar jaar achteruitgaande, wel treurig, dat hij zijn goede soliede positie hier er voor heeft opgegeven! Het moet van dien aard zijn, dat ze de kinderen bij verschillende familieleden onder dak brengen. Daarbij is hij ook nog ziek geweest.

Ik schreef je ook nog niet, dat ik onlangs een bezoek gehad heb van je zuster R. Alexandrina (ik weet niet meer, hoe zij genoemd werd). Zij kwam uit Duitschland en was in verlegenheid. Ik hielp haar een beetje en correspondeerde op haar verzoek met Ten Bruggen Cate, maar daarbij bleek mij, wat zij zelf trouwens al verteld had, dat de familie volstrekt met haar gebroken had. Ik heb naar de redenen niet gevraagd; 't was alles wat vreemd, en ik heb er 't rechte niet van begrepen. Eerst meende ik het je maar niet te moeten schrijven, maar 't is toch misschien beter van wel.

Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Johannes Leopold, zie Huizinga aan zijn stiefmoeder, 1 oktober 1904, n. 4.

[151]

Johan Huizinga (Groningen) aan Anna Veth-Dirks^{1*}

12 oktober 1914

Waarde Mevrouw Veth,

Uw briefje van eind Juli was een van degenen, die ik apart legde om schriftelijk te beantwoorden. Niet dat ik U iets bijzonders te zeggen had of heb, dan alleen dit, dat ik gaarne wou blijven in de trouwe vriendschap van U beiden. En ik weet, dat ik dat mag.

Uw J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Anna Veth-Dirks (1863-1929), echtgenote van Jan Veth.

[152]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander*

23 oktober 1914

B.C.

Ik begin onmiddellijk je brief te beantwoorden, want hij geeft mij opeens het gevoel dat ik in gebreke ben. Niet uit onhartelijkheid, laat staan uit klein-geestige zucht tot heimelijkheid, maar uit de geestelijke onverschilligheid, die ik nog heel moeilijk overwin. Ik ben uit den tijd, die achter mij ligt, allerlei dingen gewoonweg vergeten; zoo wist ik niet meer, dat ik beloofd had, je te schrijven, en zonder prikkel van een belofte of een andere bijzondere aanleiding kwam ik in 't geheel niet tot schrijven. Ik heb anders wel degelijk dik-

wijls aan je gedacht; ook heeft iemand mij verteld, dat je niet geheel in orde was; maar ik wist niet, dat het rheumatisme was. Is daar nu niet preventief in 't vervolg voor te waken? De centrale verwarming zal toch ditmaal de schuld niet zijn. Zouden geregelde kuren in Wiesbaden (als 't weer vrede is) voor jou niet aan te bevelen zijn? Je moet bepaald alles doen, wat maar eenigszins kan, in 't belang van je gezondheid, want je vergt voortdurend enorm veel van je.

Hoe heb je, ziek zijnde, dat September-overzicht¹ (ik bedoel dat in de aflevering van 1 Sept.) nog kunnen schrijven? Ik heb het zeer bewonderd.

Maar nu die Leidsche geschiedenis. Ja, ik ben gevraagd, en heb mij bereid verklaard. Waarom ik je daar niet over geschreven heb? Dat vraag ik mij zelf eigenlijk nu ook af. Waarschijnlijk, omdat het mij zelf betrekkelijk heel weinig bezig hield, en ik niet veel behoefte voelde, het mee te deelen. Maar nu zal ik het je precies vertellen. Nog geen 14 dagen na Bussemaker's dood² kreeg ik een vraag van Blok, of ik zijn opvolger wou zijn. Hoe zich nu het voor en tegen aan mij voordeed, en onder welke stemmingen ik mijn besluit nam, dat kan ik niet goed alles uiteenhalen; het is alles uit een soort van mist gebeurd. Ik liet hem niet lang op antwoord wachten, maar enkele dagen, toch had de faculteit, nog vóór Blok mijn antwoord had, mij al no. 1 gezet op haar aanbeveling. Dat was op den dag van de rectoraatsoverdracht.³ Blok schreef vervolgens, dat hij nu de benoeming misschien nog wel in October verwachtte. Eén ding heeft mij daarbij even onaangenaam aangedaan. Dit om je te laten zien, dat ik nu en altijd heel graag alles aan je toevertrouw. Toen Blok mij per telefoon zei, dat ze mij no. 1 hadden gezet (hij wist toen mijn antwoord nog niet), voegde hij erbij: "in vertrouwen ook dit: Colenbrander no. 2, Brugmans⁴ no. 3." Toen kwam het eerst bij mij op: had ik mij ook eerst moeten vergewissen, of C. het eventueel zou begeeren? Ik had steeds verondersteld, dat de condities die je in 1905 aan het publicatiebureau bonden, nog altijd golden. Maar deze volgorde deed mij toch even onaangenaam aan, omdat ik vond, dat je mij, indien je het begeerde, behoorde voor te gaan. Maar intusschen had ik al ja gezegd, en bovendien, de faculteit wilde mij. Toen had ik natuurlijk niettemin, ook al om mij van die scrupule te bevrijden, je het moeten schrijven. Maar zooals gezegd; het was inertie, geen onopenhartigheid, wat het er bij deed blijven.

Dus nu misschien binnenkort Leiden. Ja, er zit voor mij heel veel aan vast. Ik laat dit heerlijke huis en deze buitenomgeving met de verrukkelijke verre uitzichten achter als vast en voor altijd verbonden aan den laatsten tijd van mijn geluk. Ik heb nu het gevoel, of ik er niet meer in thuis hoor, en haast heb, om er verleden van te maken.

Bij het vooruitzicht van de Leidsche taak en omgeving is het mij een heel belangrijk ding, en dat terstond bij de beslissing krachtig meesprak, je zoo dicht in de nabijheid te hebben.

Met de kinderen gaat het, behoudens af en toe wat verkoudheden, goed. Ik kan er niet goed veel over schrijven; het is mij alles pijnlijk. Op Toorenvliedt was het mij tegelijk heel bijzonder smartelijk en weldadig om te zijn. Wat de zorg hier in huis betreft, heb ik het beste, wat ik zou kunnen wen-

schen: de zuster van mijn vriend De Sitter, die ik heel lang en heel goed ken heeft mij aangeboden, hier te komen, en vervult de moeilijke taak nu sedert drie weken op een bewonderenswaardige wijze.

Ik werk zoo wat aan colleges, dan gaat het beter, dan slechter. Behalve buiten wandelen of fietsen in het prachtige herfstweer is mij eigenlijk alle afleiding nog uit den booze. Maar brieven krijg ik heel graag, en ik stel het bijzonder op prijs, dat je voor mij een uitzondering maakt. Ga nu maar goed vooruit in beterschap; groet Maria en blijf steeds overtuigd van mijn hartelijke vriendschap.

H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. H.Th. Colenbrander, "Buitenlandsch overzicht: de oorlog", *De Gids* 78 (1914) III, 568-583.
2. C.H.Th. Bussemaker overleed op 6 september 1914.
3. 21 september 1914.
4. Hajo Brugmans (1868-1939), hoogleraar algemene geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam 1903-1938.

[153]

Johan Huizinga (Groningen) aan Jan Veth*

17 november 1914

Waarde Veth,

Hartelijk dank voor Uw vriendschappelijke woorden bij mijn benoeming te Leiden.¹ Ik zal niet trachten te zeggen, wat mij tot aannemen ervan bewogen heeft, en wat mij terug wou houden. Ik ga er heen zonder blijdschap of groot zelfvertrouwen, maar wel met lust om er te werken.

In den laatsten tijd heb ik dikwijls aan U gedacht, want ik begreep terstond, hoe sterk de ellendige tijd U moest aandoen. Uw briefje deed mij zelfs vreezen, dat de gewone opgewektheid U wou begeven; gelukkig hoorde ik van Colenbrander, dat hij op de Gidsvergadering in September althans niet dien indruk had gekregen.

De arme Colenbrander is er maar leelijk aan toe; het chronische overwerken heeft hem weer doen ineenzakken. Hij komt vanavond hier bij mij logeeren, om wat op te knappen.

Ik laat het voorloopig hier bij; ik heb zoo veel te schrijven.

Hartelijke groeten aan Uw vrouw en de kinderen.

Uw J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. De benoeming vond plaats bij Koninklijk Besluit van 28 oktober 1914.

[154]

Johan Huizinga (Groningen) aan W.G.C. Byvanck ('s-Gravenhage)*
17 november 1914

Hooggeachte Heer,

Wil een enkel woord per briefkaart voor lief nemen in antwoord op Uw vriendelijk schrijven. Ik dank U voor Uw gelukwensch hartelijk. Ook ik hoop, dat ik dikwijls in de gelegenheid zal zijn, U te bezoeken. – Wat Uw oordeel over de stad L. betreft, voor een aspirant-Leidenaar voel ik mij nog al te zeer geneigd, het toe te stemmen. Maar ik merk aan mijn vrienden, dat men in enkele jaren fanatiek-leidsch kan worden. Is dat een bewijs ten goede, of is het juist het gevaar? Ik moet afwachten, en mijzelf naarstiglijk beproeven.

Met vr. groet,
steeds gaarne de Uwe,
J. Huizinga

* Origineel: Leiden, UB.

[155]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander*
8 december 1914

B.C.

In een familie, die ik ken, heette zoo'n brief, als je schrijft, een nogmaals-briefje. Is dat geen goede naam? Het heeft ook mij goed gedaan. Je moet het, maar zonder de dwingende aanleiding, eens vaker doen.¹

Wat heb je de kinderen gelukkig gemaakt met hun cadeau's. De beide spellen worden de laatste avonden achtereenvolgens gespeeld, met groot enthousiasme. En Retha was één verrukking over de arreslee-eend.

Gisteren verblijdde de heer Van Hall² mij met het bericht dat ik de Gids present krijg. Ik hoop toch niet, dat ons gesprek van onlangs daarop van invloed is geweest? Want dan zou ik mij schamen, als hadde ik gevischt.

Over het denkbeeld-Kees³ ben ik het met je eens. Ik geloof, dat de groote mogendheden vooralsnog van die weermacht niets zullen willen weten. Ik zou het veel liever zoeken in de stichting van een derde machtscomplex van welgezinden, verondersteld dat de bestaande bevestigd worden. En verder tijdige aanbieding van een internationaal verklaarde Schelde aan België. Niet geheel als edel gebaar, maar ook om eventueel Zeeuwsch-Vlaanderen niet te moeten afstaan. En daarom vooral zeer tijdig; zoodra het zeker is, dat België zijn onafhankelijk bestaan herneemt.

Ik schiet nu een beetje op met mijn rede.⁴ Maar 't is toch nog lang niet klaar. 't Blijft op 27 Januari bepaald.

Mijn hartelijke groeten aan je beiden, ook namens Bine de Sitter,
t.t. H.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Komen logeren, zoals Colenbrander de laatste weken van november had gedaan.
2. J.N. van Hall (1840-1918), jurist en letterkundige, raadslid en wethouder te Amsterdam, redacteur van *De Gids* 1880-1915.
3. Het door Van Vollenhoven verdedigde plan tot oprichting van een neutrale internationale politiemacht, die aan Nederland een belangrijke taak in de wereld zou geven.
4. J. Huizinga, *Over historische levensidealen*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Leiden op 27 januari 1915 (Haarlem 1915; V.W. IV, 411-432).

[156]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
9 december 1914

Beste J. en M.

Ik heb twee brieven van je te beantwoorden, die van Jakob van 15 October en van Mimi van 30 October; ik ontving de eerste 20 Nov., de ander juist op mijn verjaardag. Het portretje van Märle is allerliefst; Elsje en de jongens waren er verrukt van. Ik hoop je binnenkort een paar aardige opnamen van Retha te sturen. De kinderen zijn alle goed gezond. Elsje en Dirk leeren nu wat bij, om bij de verhuizing geen klasse te verliezen: feitelijk zullen ze er, hoop ik, een bij winnen, doordat de cursus daar 6- en hier 7jarig is. Elsje moet dan met September al naar 't gymnasium. Ze hebben met Sinterklaas ondanks alles veel pret gehad; Bine de S. had heerlijk de zorg daarvoor grootendeels op zich genomen. Morgen komt Moeder logeeren. Mijn oratie is nu bepaald op 27 Januari. Daarna reis ik tot Paschen heen en weer, in de vacantie gaan we naar Zeeland, en kunnen met Mei het huis betrekken.¹

't Huis hier is verkocht aan Mr. Beukema,² niet al te onvoordeelig. 't Zijn menschen, die ik er heel graag in zie komen; ze zijn er erg blij mee en veranderen het niet. Voorloopig denken ze het alleen 's zomers te bewonen.

Wat lastig dat we over je plannen alleen per brief kunnen praten. Mij dunkt, het is voor jou op jou leeftijd en gehandicapt als je zult zijn door je gehoor wel veel waard, om op een plaats zonder concurrentie te zitten. [...]³
't Is ongezellig om met zulke geldkwesties te eindigen; daarom des te hartelijker groeten tot slot. Willem de Sitter is weer geheel in orde.

H.

De kleren, die Mimi bedoelt, zijn alleen onderkleeren.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Witte Singel 74 te Leiden (later omgenummerd tot Witte Singel 32).
2. F.F. Beukema (1866-1937), kartonfabrikant. Huizinga was van 1907 tot 1909 bestuurslid geweest van het kunstlievend genootschap 'Pictura' te Groningen, dat door Beukema werd voorgezeten.
3. Uitweiding over geldkwesties van Jakob Huizinga.

[157]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
11 januari 1915

Beste Jakob en Mimi,

[...]¹

Hier is alles wel: al de kinderen goed gezond. Grootmoeder is er geweest in December; zij heeft evenals verleden jaar nu een zieke teen, waardoor zij rust moet nemen. Geheel onschuldig is het niet; een circulatiestoornis; ik geloof dat er sprake was van nekrose. Maar verleden jaar is het heel goed weer terechtgekomen, en 't schijnt ook nu gunstig te staan.

Bine de S.² heeft nu besloten, de taak voorloopig zonder bepaalde termijn op zich te nemen. Ik ben haar daar heel dankbaar voor. Met de kinderen gaat het steeds vlotter. Je begrijpt, dat het mij voortdurend bewust is, dat zij Mary's plaats inneemt. Ik tracht niet toe te geven aan het dikwijls pijnlijke daarvan. Wat kon ik in de gegeven omstandigheden beter wenschen?

Mijn oratie in Leiden is bepaald op 27 Januari. Ik zal je de rede sturen. Vervolgens ga ik wekelijks van Maandag tot Woensdag erheen, en met Paschen breken we hier op.

Hiermee voor ditmaal genoeg. Hartelijke groeten!

H.

P.S. Ik knikte onlangs op straat spontaan tegen een oud V.A.P.gezicht.³ Hij hield mij staande en deed mij je groeten. Ik gaf hem voorzichtigheidshalve geen naam, maar determineerde hem als de Iesbeer. Was dat juist?

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Bijzonderheden over geldkwesties van Jakob Huizinga.

2. Bine de Sitter.

3. Het Groningse Studenten Corps *Vindicat atque polit.*

[158]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*
29 januari 1915

Geachte Heer Huizinga.

Dank u wel zeer voor de toezending van uw zoo intressante rede in boekvorm,¹ ik was verheugd deze zending te ontvangen om verscheidene redenen, niet alleen om de inhoud die mij zoozeer boeide, maar ook omdat 't zoo'n mooi teeken was van uw herwonnen geestkracht na al het verdriet dat u hebt doorgemaakt.

Van harte wensch ik u volle satisfactie in uw nieuwe werkring. Het zal, u zegt het zelf, moeilijk voor u zijn Groningen te verlaten, maar daar is toch onder alle omstandigheden, en zeker voor u thans, volop rede om zich over deze plaatsverandering te verheugen.

Dat u dichter bij het intellectueel centrum bent, is een winst zeker niet voor u alleen, en dit bedenkend kom ik er toe, u nu al dadelijk wat te vragen.

Het Genootschap Architectura houdt op het einde van 1915 een tentoonstelling. Op de vergadering van de commissie die hiervoor benoemd is stelde ik voor, tijdens de tentoonstelling een reeks voordrachten te organiseeren, b.v. een zevental. In Amsterdam is zoo goed als in R'dam een intellectueel en belangstellend publiek te vinden, mits dat 't evenals de voordrachten aan de Academie te R'dam goed wordt aangepakt. De kans van slagen is dan in A'dam zelfs veel grooter! In beginsel was men voor mijn voorstel, maar in details werd 't nog niet besproken. Ik wilde hun nu vòòr zijn, en met een afgerond plan komen. Ik stel mij iets voor, aldus: ritueele Bouwkunst – de Bazel,² maatschappelijke bouwkunst... ?? – Particuliere Bouwkunst ?? Bouwkunst en Beeldhouwkunst – Mendes da Costa³ – Bouwkunst en schilderkunst – Derkinderen of ik, Interieur-kunst – Pit.⁴ De Bazel en Mendes doen 't zeker. Maar nu wilde ik vragen of u wellicht te vinden zoudt zijn om een voordracht te houden over het verband van de Bouwkunst met de Geschiedenis. 't Lijkt mij een prachtig onderwerp, en een onderwerp dat naar ik meen geheel in uw lijn ligt.

U begrijpt, 't is alles nog maar in voorbereiding, en mijn vraag dient alleen om te polsen of u eventueel bereid zoudt zijn.

Voor de Maatschappelijke en voor de Particuliere Bouwkunst, zou 't niet moeilijk zijn onder de ouderen, geschikt te vinden, maar ik wil eerst met de Bazel eens overleggen of er geen jonge krachten voor te vinden zouden zijn. Ik geloof wel dat wanneer ik met een afgerond en klaar plan kom, 't kans heeft te worden aangenomen, en dat zou daarom ook goed zijn omdat ik vrees dat anders de oude bokjes uit de stal worden gehaald, en Weissman⁵ over de Renaissance en Cuypers⁶ over de Gothiek aan 't ooreeren worden gezet, of Berlage voor de zooveelste maal "Stedenbouw" afdraait. En wij moeten nu eens wat anders hebben... en daar is een jonger publiek in A'dam dat 't zeer goed zou waardeeren.

U spreekt over deze dingen nog wel niet, want 't is alles nog onzeker.

Wij zullen ook probeeren van de tentoonstelling iets beters te maken, maar 't zal moeilijk zijn, ofschoon er jongere elementen zijn, die vol goeden wil en vol talent zijn.

Ik zie verlangend naar uw antwoord uit, en teeken na vriendelijke groeten, gaarne de uwe

R.N. Roland Holst

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, *Over historische levensidealen*.

2. K.P.C. de Bazel (1869-1923), architect, theosoof en vrijmetselaar. Zijn lezing voor *Architectura et Amicitia* werd gepubliceerd: *De verhouding van de bouwkunst tot den godsdienst* (Amsterdam z.j.).

3. J. Mendes da Costa (1863-1939), beeldhouwer.

4. Adriaan Pit (1860-1944), kunsthistoricus, 1898-1917 directeur van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst.

5. A.W. Weissman (1858-1923), stadsarchitect van Amsterdam 1891-1894, bouwmeester o.a. van het Stedelijk Museum.

6. De architect P.J.H. Cuypers (1827-1921).

[159]

Johan Huizinga (Groningen) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
26 februari 1915

Beste J. en M.

Mimi's brief van 2 Januari kreeg ik een tijdje geleden. Ik hoop, dat alle gezondheden langzamerhand weer geheel zijn bijgekomen. Geen wonder, dat de zorgen je af en toe drukken. Ik kan in dit stadium geloof ik ook al niets doen. Met Herman de Cock¹ blijf ik wel in contact, maar ik moet hem ten slotte overlaten, wat hij meent te moeten doen. Overeenkomstig je verzoek zal ik niet meer zonder overleg bijspringen.

Hier is alles wel. Ik schreef je geloof ik al, dat Bine voor onbepaalden tijd blijft. Dat is een heele gerustheid: de kinderen beginnen zich meer en meer aan haar te hechten, zij doet het uitstekend en vindt er ook bevrediging in.

Sedert een maand reis ik nu heen en weer naar Leiden. Het vermoeit mij niet, alleen is het een groot tijdverlies. Ik merk al wel, dat heel veel dingen hier in Groningen toch wel bijzonder goed en prettig waren. Niet dat ik er al spijt van zou hebben, dat ik 't heb aangenomen, maar er zijn van die dingen, als verhoudingen en gewoonten in de faculteit en zoo, die typisch verschillend zijn.

Bij de De Sitter's heb ik steeds een heerlijk onderkomen.²

In 't eind van Maart gaan wij allemaal naar Zeeland; Bine naar haar huis in Domburg, ik met de kinderen naar Toorenvliedt. Als de vacantie uit is, laat ik Jakob en Retha met Gee daar, en trekt de rest naar Leiden, waar de De Sitter's ons allen herbergen willen, tot wij in 't huis kunnen.

De kleine Retha wordt allerliefst, een heel welgemoed en vriendelijk kindje, die heel goed praat en parmantig doet, en sinds een week fransche versjes zingt, allergrappigst om te hooren.

Wat mij zelf betreft, ik doe mijn werk gewoon en zonder moeite, en tracht te waardeeren, wat ik behouden heb. Maar de grondstemming van alles is meestal: hoeveel jaren nog?

Hartelijke groeten,

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Herman Gerard de Cock (1871-1956), neef van Huizinga's stiefmoeder; was betrokken bij de afhandeling van de geldkwesties van Jakob Huizinga.

2. Zolang Huizinga geen eigen woning in Leiden had, logeerde hij bij zijn vriend Willem de Sitter.

[160]

Johan Huizinga (Groningen) aan H.Th. Colenbrander ('s-Gravenhage)*
27 februari 1915

Als er niets tusschen komt, dacht ik a.s. Dinsdag bij jullie te komen koffiedrinken. Verhinderung door examens of dergelijke is niet uitgesloten. Als je

hierop bericht wilt zenden, adresseer het dan naar Leiden, Witte Singel 37.
Groeten!

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB. Prentbriefkaart van de hal van het Academieggebouw in Groningen, waarop enkele tekeningetjes van Huizinga, o.a. het graf van Ubbo Emmius, de feitelijke oprichter van de universiteit. Ex oriente lux: het licht uit het oosten.

[161]

Johan Huizinga aan Anna Veth-Dirks*
24 mei 1915

Lieve Mevrouw Veth,

Gisteren bij mijn thuiskomst vond ik deze briefkaart van Tilli.¹ Zij schrijft niet, wáar André nu is; uit het feit, dat hij aan de staf verbonden is,² hoop ik te mogen opmaken, dat hij minder aan het onmiddellijkste gevaar is blootgesteld. Wanneer de uitvoerige brief komt, zal ik U op de hoogte houden. Wilt U mij deze briefkaart na lezing terugzenden? dan stuur ik hem nog aan Van der Waals.

Met hartelijken groet aan U allen,

Uw tg. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Mathilde Jolles-Mönckeberg.

2. André Jolles was luitenant bij de Duitse 'Landwehr'.

[162]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*
26 mei 1915

Waarde Veth,

De fotograaf Weinberg bericht mij tot mijn grooten spijt, dat van de opname van 1901 de plaat niet meer bestaat.¹ Wanneer ik twee exemplaren van de foto naast elkaar leg, komt het mij voor, dat ze zoo volkomen gelijk zijn, dat ik vermoeden zou, dat hier in tegenstelling met die van 1913 de retouche op de plaat zelf is aangebracht geweest. In dat geval is er dus niet zooveel aan verloren, niet waar?

Wat zegt ge wel van het bericht over André? Ik moet bij den pruisischen luitenant telkens denken aan den jonge man op de voorkamer aan het Singel 186.² Roland Holst, wien ik op zijn verzoek om nieuws over André te vernemen, den inhoud van de briefkaart ook meedeelde, schreef, dat hem deze beschrijving van den 'sonnverbrante' jonge krijgsman wee maakte. Mij gaat het eigenlijk niet zoo; ik vind het alles ten slotte zoo heel natuurlijk. Wel te bejammeren, dat hij niet aan de telkens weer ontwaakte drang om naar Holland terug te komen, bij tijds gevolg heeft gegeven. Of is het soms, wat ik af en toe zou kunnen meenen, een voller en rijker leven, om een grooten oorlog zelf te hebben meegemaakt? Te hebben? ja, ik hoop het. Want als hij voor de duitsche zaak valt, wat is het dan? Hij blijft voor mij Nederlander, en de heldentod-bombarie houdt bij de grens op. Men komt er niet uit, het is alles verwarrend en duister.

Hartelijk gegroet,

Uw J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. In een brief van 18 mei 1915 had Huizinga reeds aan Jan Veth gevraagd of het zou schikken 'als ik a.s. Zondag de portretten van Mary kwam brengen?' Jan Veth had dit materiaal nodig om een tekening van Huizinga's overleden vrouw te maken.
2. Het adres van de moeder van André Jolles.

[163]

Johan Huizinga (Leiden) aan zijn broer Jakob Huizinga en echtgenote*
12 juli 1915

Beste Jakob en Mimi,

Dezer dagen verzend ik de winterkleeren, o.a. ook winterjas. Ongelukkig heb ik de brief, waarin Mimi daarover schreef, niet bewaard. Maar ik hoop, dat het zoo goed is.

Hier is het vrijwel in orde; alleen de kleine Retha is doende met een beetje koorts en hoesten, maar niet erg. We hopen dan ook, a.s. Maandag allen naar Toorenvliedt te kunnen gaan. Bine gaat dan weer naar Domburg.

Gisteren ben ik met de vier oudsten naar Piet en Lore¹ in de Aerdenhout geweest, bijzonder aardig, de kinderen vonden het heerlijk. Piet had kort ge-

*Een aantal Leidse hoogleraren, onder wie Huizinga,
bereidde zich in het voorjaar van 1915,
onder leiding van luitenant H.L. Warnier,
door wekelijkse schietoefeningen in de
Katwijkse duinen voor op de landsverdediging.*

leden met Piet Roelants² nog over je gesproken: de laatste meende, dat er in den Haag als patholoog anatoom een bestaan zou zijn te vinden. 't Lijkt mij twijfelachtig, maar denk er eens aan. Ik ben heel benieuwd te vernemen, wat je met Kuenen hebt besproken. Deze week hoop ik nog eindelijk in den Haag Herman de Cock en Marie en de kinderen³ eens te bezoeken. Ik ben er nog niet toe gekomen eerder. Vriendelijk dank voor het aardige kiekje van Märle met haar vader.

Over het zijn hier in Leiden heb ik niet zoo heel veel te vertellen. Er zijn onder mijn collega's een aantal aardige menschen, met wie ik nog al eens in aanraking kom door de schietoefeningen⁴ in Katwijk, o.a. Van Vollenhoven, Kristensen,⁵ Wensinck⁶ en meer, behalve de vroeger al bekenden. Ook Piet Kan⁷ is toch altijd een genoegelijk mensch om te spreken. Natuurlijk zie ik de goede dingen van Groningen nu in een soort verheerlijking, maar ik weet, dat ik, als ik daar gebleven was, er later spijt van zou hebben gehad, dat ik Leiden niet had aangenomen. Het werk maakt niet zoo heel veel verschil, wel het gebruik van de bibliotheek, hier wel veel rijker, maar niet als in Groningen toegankelijk.

De kinderen zijn best gewend, al rekenen zij ook hun beste vrienden nog in Groningen. Het huis is heel geschikt. Ik schreef je geloof ik al, dat Dirk met viool begonnen is, en er veel plezier aan heeft; ook Elisabeth schijnt wel aanleg voor de piano te hebben. Hoe heerlijk hadden zij dat onder Mary's leiding kunnen ontwikkelen! 't Is bijna goed, dat ze niet ten volle weten, hoeveel zij in alle opzichten verloren hebben. 't Is de volgende week een jaar geleden; ik ga even naar Groningen.

Hartelijke groeten!

H.

* Origineel: Familie Huizinga.

1. P. Hofstede de Groot en echtgenote.

2. P.E. Roelants (1870-1945), arts voor mond- en tandziekten in 's-Gravenhage, studiegenoot van Jakob en Johan Huizinga te Groningen.

3. Maria C.P. Linden, de eerste vrouw van Jakob Huizinga en de kinderen uit dat huwelijk.

4. Een aantal Leidse hoogleraren, onder wie Huizinga, bereidde zich in het voorjaar van 1915, onder leiding van luitenant H.L. Warnier, door wekelijkse schietoefeningen in de Katwijkse duinen voor op de landsverdediging.

5. W.B. Kristensen (1867-1953), Noors godsdiensthistoricus en -filosoof, sedert 1901 hoogleraar te Leiden; buurman van Huizinga aan de Witte Singel.

6. A.J. Wensinck (1882-1939), hoogleraar te Leiden sedert 1912 in het Hebreeuws en sedert 1927 in het Arabisch.

7. Pieter T.L. Kan (1872-1940), van 1907 tot 1929 hoogleraar te Leiden in de keel-, neus- en oorheelkunde; hij was een neef van Huizinga's echtgenote.

[164]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*
5 september 1915

Waarde Veth,

Vanmorgen kreeg ik je brief van 29 Aug. Juist eergisteren ben ik in den Haag bij Colenbrander geweest, niet zonder de geneigdheid, om eventueel op mijn besluit¹ terug te komen. Dit heeft hij mij zeer gemakkelijk gemaakt, zoodat ik mij dan toch nog bereid heb verklaard. Nu ik daartoe eenmaal overga, doe ik het ook van harte en zal er mijn best voor doen. Je brief maakt mij, al is het ook een aansporing die niet meer noodig is, toch achterna de verandering nog lichter.

Mijn eerste besluit heeft sterk onder den invloed gestaan van het tijdstip, waarop ik de vraag ontving, juist een jaar na Mary's heengaan. Ik heb later gevoeld, dat ik in alle opzichten beter deed, het verheugende aanbod niet af te slaan.

Sinds eind Augustus ben ik met de kinderen hier uit Zeeland terug. Het gaat ons allen goed, we hebben veel buitenlucht en uitzicht genoten.

Ik ben verlangend, iets over je verblijf in Berlijn te hooren. Wat is de wereld nog ijselijk feldgrau!

Met vr. groet aan U beiden,

Steeds je tg.

J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Huizinga's besluit om het aanbod tot de redactie van *De Gids* toe te treden niet aan te nemen.

[165]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth^{1*}
21 december 1915

Waarde Veth,

Ik heb gisteren na je voordracht² nog even bij den uitgang naar je uitgekeken; maar toen ik je niet zag, ben ik weggegaan en niet teruggekomen.

Ik was, tevoren al ietwat beroerd door het vage gegons van Robbers,³ wat ontdaan over het onverdiend succesje van Gratama,⁴ bereikt door een volkomen valsch effect. Hij had in de eerste plaats een tegenstelling opgeworpen, die door den spreker noch uitgedrukt noch bedoeld was. Verder was hij met zijn "zij, die het leven voelen kloppen" enz. geheel op het gebied van frazenrijke theorie. Zeker wij weten wel, dat er een twintig bouwmeesters zijn of meer, die serieus iets goeds willen, en misschien wel vier of vijf, die het ook bereiken. Maar je hadt het toch over de knoeiers. Loop dan rond, zou men hem willen zeggen, in Amsterdam, en krijg de eene buikpijn over de andere. En eindelijk: wanneer deze man een applausje haalt, door de schoonheidsontroering, die jij en ik bedoelen, tot tweemaal toe als antiqua-

risme te betitelen, dan bewijst hij enkel, dat hij aan die ontroering niet toekomt.

En dan nog die goeie Van Gelder,⁵ die den historicus met ruimen blik komt uithangen, en die vreeselijke Bastiaanse,⁶ die er opeens een vergadering van leeraren M.O. van weet te maken.

Neen, ik was zeer onthutst.

Hartelijke groeten!

J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Op de brief heeft Huizinga genoteerd: 'dit misbruik van het velletje is een vergissing,' doelend op het feit dat het vouwblad in verkeerde volgorde is beschreven.

2. Op 20 december hield Jan Veth een voordracht op een kunst-congres in Amsterdam, over de verwaarlozing en afbraak van vele historische monumenten in het centrum van Amsterdam. Uitgebreider verschenen: J. Veth, "Vredes-verwoestingen", *De Gids* (80) 1916 I, 507-527.

3. Herman Robbers (1868-1937), schrijver, mede-oprichter van de *Vereeniging van Letterkundigen*, redacteur van *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift*.

4. J. Gratama (1877-1947), architect, was o.a. betrokken bij de stadsuitbreiding van Amsterdam.

5. Waarschijnlijk Hendrik Enno van Gelder (1876-1960), gemeentearchivaris van 's-Gravenhage sedert 1906, vanaf 1918 tevens hoofd van de gemeentelijke Dienst voor Kunsten en Wetenschappen. Hij was de drijvende kracht achter de totstandkoming van het Haags Gemeentemuseum.

6. Frans Bastiaanse (1868-1947), dichter en literatuurhistoricus, leraar Nederlands te Hilversum.

[166]

Johan Huizinga (Leiden) aan het Leids Universiteits Fonds^{1*}

19 januari 1916

Hooggeachte Ambtgenooten,

Vergunt mij, den steun van het Universiteitsfonds in te roepen voor een zaak van bijzonderen aard.

Sedert eenigen tijd is in voorbereiding een werkzaamheid van wege de Nederlandsche Universiteiten (incl. Technische en Handelshoogeschool) ten behoeve van krijgsgevangen studenten en academisch gevormden, met het doel dezen te voorzien van wetenschappelijke werken voor studie. Soortgelijk werk wordt reeds door Universiteiten in andere neutrale landen, o.a. Zwitserland en Denemarken, verricht.

Het Nederlandsche interacademiale comité, dat op initiatief en onder leiding van onzen rector Kristensen eenige malen heeft vergaderd, heeft zich als nader omschreven veld van werkzaamheid de zorg voor Belgische, Duitse en Engelsche studenten, resp. in Duitse en Engelsche krijgsgevangenschap, tot taak gesteld.

Nu is er geld noodig. Het zou zeer veel waard zijn, indien men om te beginnen kon beschikken over bijdragen uit de Universiteitsfondsen. Wanneer b.v. het bestuur van het Leidsche fonds kon besluiten, voor dit doel een som

van f. 500 beschikbaar te stellen, en de andere fondsen naar de mate van hun krachten dat voorbeeld volgden, zou het mogelijk zijn, met eenig vertrouwen het moeilijke werk aan te vatten. Natuurlijk zou er veel meer noodig zijn, doch dit te verkrijgen zou gemakkelijker vallen, wanneer men op aanvankelijke resultaten kon wijzen.

Misschien zal de tegenwerping kunnen gemaakt worden, dat de gelden niet voor een Nederlandsch universitair belang zouden worden aangewend. Hierop zou geantwoord moeten worden: niet voor een Nederlandsch universitair geldelijk belang, maar voor een Nederlandsch universitair ideëel belang in hooge mate. Het is naar de meening van het comité van het grootste gewicht, dat de Nederlandsche Universiteiten met eere meewerken aan een zaak, die de kiem in zich kan dragen van het herstel van internationale wetenschappelijke betrekkingen.

Het Nederlandsche plan is reeds door de conferentie van rectoren der Duitse universiteiten met waardeering begroet. Het werk moet nu onverwijld voortgang nemen, en de steun van het Leidsche Universiteitsfonds kan een kostbare eerste hulp zijn, waarop men zou kunnen wijzen tot aanmoediging en opwekking.

Met collegialen groet,
Hoogachtend Uw dw.
J. Huizinga

* Origineel: Leiden, Stichting LUF.

1. De brief is geadresseerd: 'Aan het Bestuur van het Leidsche Universiteitsfonds'.

[167]

Johan Huizinga (Leiden) aan W.G.C. Byvanck*
21 januari 1916

Hooggeachte Heer,

Mijn voorraad van geschikte kandidaten is niet groot. In Groningen heb ik maar weinig doctoren mogen afleveren, daaronder is er geen, die hier in aanmerking komt. Mijn Leidsche ervaring is nog maar heel kort, en het is natuurlijk Uw bedoeling, dat ik enkel op grond van persoonlijke bekendheid aanbeveel; ik ben dus niet bij collega Blok mijn licht gaan opsteken.

Ik zou U dan enkel 3 doctorandi weten te noemen:

1. G. Kalff jr.,¹ zoon van mijn collega. Zeker iemand van begaafdheid; staat met zijn belangstelling op de grenzen van letterkunde en cultuurgeschiedenis. Werkt aan een dissertatie: de Staatsroman uit cultuurhistorisch oogpunt. Misschien wat over 't paard getild, maar dat slijt wel weer in 't leven. De strenge discipline van een bibliotheekbetrekking zou misschien wel nuttig voor hem zijn. Of hij het ambieeren zou, weet ik niet. Ik spreek er hem of zijn vader voorloopig niet van; acht U het gewenscht, dat hij solliciteert, dan maak ik er hem opmerkzaam op. Hij zit als reserve-luitenant aan de Geldersche grens op smokkelaars te schieten; men zou dus moeten bewerken, dat hij tegen September naar den Haag werd verplaatst en wat vrijen tijd kreeg.

De beide anderen zijn Groningsche leerlingen van mij. Prima krachten durf ik dezen niet noemen; 't zijn beiden Groningsche jongens uit eenvoudigen kring, ijverig en solide, maar niet buitengewoon begaafd. In aanleg ontlopen zij elkaar niet veel. Het zijn:

2. H. Kampinga. Werkt in den Haag aan een dissertatie: De opvatting der middeleeuwsche geschiedenis van Holland bij de Hollandsche geschiedkundigen der 16de en 17de eeuw.

3. G.A. Boutelje.² Ook al reserve-luitenant, maar in den Haag bij de staf. Werkt aan een dissertatie over Adriaan Kluit's beteekenis voor de Ned. geschiedvorsching.

Ik heb reeds lang het voornemen gehad, U nog eens te bezoeken, maar ik kom veel minder dikwijls in den Haag, dan ik verwacht had; mijn tijd is zeer in beslag genomen. Toch hoop ik binnenkort eens aan dat voornemen uitvoering te geven, ook om nog eens met U te spreken over mijn studie over de 15de eeuw, waar ik de laatste maanden eindelijk weer aan heb kunnen beginnen. Dat Uw bezoek te Leiden mij te allen tijde zeer welkom zal zijn, behoef ik U niet te zeggen.

Met vr. groet en de meeste hoogachting,

Gaarne Uw dw.

J. Huizinga

* Origineel: Leiden, UB.

1. Gerrit Kalff jr. (1889-1955), zoon van de neerlandicus Gerrit Kalff (1856-1923), promoveerde op 7 juli 1920 bij Huizinga op *De verklaring der Fransche revolutie bij haar voornaamste geschiedschrijvers* (Haarlem 1920).

2. George Abraham Boutelje, (*1886) promoveerde op 7 juli 1920 bij Huizinga op *Bijdrage tot de kennis van A. Kluit's opvattingen over onze vaderlandsche geschiedenis* (Groningen 1920); daarna werkzaam in het middelbaar onderwijs te 's-Gravenhage.

[168]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander*

2 februari 1916

A.

Eerst een kleinigheid. In de ingesloten revisie van mijn artikeltje¹ zie je "adelsfacties", met zorg verbeterd uit "fracties". In de aflevering lees ik zoo-
waar weer "fracties". 't Moest er nog maar bijkomen, dat ook "kuipende"
weer tot "kruipende" was hersteld! Wil je er Van K.² eens opmerkzaam op
maken?

Maar voorts: hoe vreeselijk is "de Santeljano's"!³ Daar druipt nu de geile,
vettige joderigheid tappelings af. Dat is nu juist het soort volkomen verou-
derde litteratuur, dat wij m.i. moeten schuwen als de pest. Hoe embêteerend
zijn die, nu nog altijd, saâmgekoppelde adjectieven! Hoe allermiserabelst
conventioneel is die steêvaste, mechanische outreering van alle emoties! Die
heete lijven en razende zinnelijkheid, of hoe dat alles heeten mag, dat ken-
nen we nu toch wel. Zelfs de Amsterdam-schildering acht ik volkomen mis-
lukt, geheel er naast.

Ik zou graag eens weten, hoe de andere leden erover denken. Want vindt mijn gevoelen bijval, dan zou ik ernstig front willen maken tegen het opnemen van dit genre. Niet om de onsmakelijkheid, die laat ik daar. Maar om de onder dikke saus weggesmeerde onbekwaamheid en onbelangrijkheid. Moet dit nu drie maanden zoo doorgaan?

Vr. groeten!

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. J. Huizinga, "Een nieuw boek over Jan de Witt", n.a.v. N. Japikse, *Johan de Witt* (Amsterdam 1915), *De Gids* 80 (1916) I, 282-294 (V.W. II, 74-85; op p. 82 is 'adelsfracties' blijven staan).

2. P.N. van Kampen en Zoon, sinds 1849 uitgever van *De Gids*.

3. Joost Mendes, ps. van Emanuel Querido (1871-1943), "Het geslacht der Santeljanos", *De Gids* 80 (1916) I, 203-241, fragment uit zijn gelijknamige romancyclus (10 dln. 1919-1928).

[169]

Johan Huizinga (Leiden) aan S. Muller Fzn.*

17 februari 1916

Hooggeachte Heer,

Op mijn vraag, hoe ik met een brief Pirenne zou kunnen bereiken, antwoordde collega Blok mij, dat Uw bemiddeling misschien tot dat doel zou kunnen leiden.¹ Indien dat juist is, en U voor mij den ingesloten brief zoudt willen expedieeren, zou mij dat bijzonder verheugen. Bij voorbaat zeg ik U er oprecht dank voor.

Ik hoop, dat het U wel gaat; van de mijnen en mij kan ik dat zeggen; mijn gehechtheid aan Leiden neemt toe!

Steeds gaarne

Uw J. Huizinga

* Origineel: Utrecht, GA.

1. Op 18 maart 1915 was Henri Pirenne door de Duitsers gearresteerd en als gijzelaar in Duitsland geïnterneerd.

[170]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*

6 april 1916

Waarde heer Huizinga,

Een enkel woordje om u nog wel zéér te bedanken voor uw prettige begeleiding op de tentoonstelling en uw hartelijke ontvangst. Van al de plezierige indrukken van den dag zijn zeker wel de twee plezierigsten en sterksten die van al die wijze beelden in den voorjaarstuin – en die van al uw snoezig lieve, gezellige kinderen!

Komt u niet eens kijken in Amsterdam naar de zwart-en-wit tentoonstel-

ling,¹ die Zondag opent? Mijn man zegt dat er nogal wat moois is, o.a. merkwaardig mooie houtsneden van de Bazel en Lauweriks,² van vele jaren geleden, nog nooit geëxposeerd. Als u gaat kijken komt u misschien ook wel bij ons?

Met ons beider beste groeten

H. Roland Holst

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Tentoonstelling van de 'Vereeniging tot bevordering der grafische kunst' in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

2. R.N. Roland Holst, "Bij de reeds vijf en twintig jaar oude houtsneden van De Bazel en Lauweriks", in: *Over kunst en kunstenaars. Beschouwingen en herdenkingen* (Amsterdam 1923) 48-54.

[171]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander*

2 mei 1916

Amice,

Ik schreef aan Van Blom¹ eenige, naar ik meen, heusche woorden met heusche bedoeling, en hoop, dat hij bevredigd is. Hierbij de heele zoô terug. Ik zal voorloopig eventueele Overzichten der Nederlandsche Letteren,² vrees ik, ongelezen moeten laten uit zorg voor mijn maag. Wel foei! Je hebt er maar erg mee gehad.

Ik verzuimde schandelijk je geluk wenschen met het groote feest, en nu is het te laat. De De Stuers-aanteekening lijkt mij heel goed.³

Groeten!

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. Durk van Blom (1877-1938), vanaf 1913 redacteur van *De Gids*; sedert 1916 hoogleeraar te Leiden in de staathuishoudkunde en statistiek.

2. Vaste rubriek in *De Gids*.

3. H.Th. Colenbrander, "Geen nieuwe De Stuers", *De Gids* 80 (1916) II, 363-367.

[172]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

5 mei 1916

Waarde Veth,

Dank voor het stuk. Ik stuur je het veranderde slot in de proef, trouwens ook de rest; wat je 'beduimelarijtjes' noemt, heb ik graag in het patroon van dezen duim, en het feit dat het dan al in proef is, geeft mij vrijheid, om wijziging tot het allernoodigste te beperken. Want wijzigen op iemands raad is moeilijk, dat merkte ik zoeven nog weer, nu ik het voor aflevering gereed maakte.¹

Ik ben met Bijvanck's artikel² nog maar even begonnen; het begin viel mij

niet mee. Hij is een curieus mensch; ik bezoek hem af en toe, hij heeft enorm veel gewerkt in dezelfde problemen, die ook mij bezighouden. Maar nu valt hij mij toch ook in een ander ding weer tegen, enfin, ik mag hem toch wel.

Groeten!

t.t. J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. J. Huizinga, "De kunst der Van Eyck's in het leven van hun tijd", *De Gids* 80 (1916) II, 440-462; III, 52-82.

2. W.G.C. Byvanck, "Herdenking van Shakespeare op zijn 300sten doodsdag (23 april 1916)", *De Gids* 80 (1916) II, 209-239.

[173]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

9 mei 1916

Waarde Vriend,

Indertijd vertelde ik je, dat de rijksbouwmeester¹ den Gradus ad Parnasum van de Stuers² in de Leidsche academie wou restaureeren, en dat de Senaat aan het plan zijn goedkeuring had gehecht. Ik had toen niet meer de gelegenheid, mij ertegen te verzetten.

Nu is men begonnen, en heeft alles wat er nog stond onder een dikke laag grijze kalk gesmeerd, m.a.w. het geheele origineele werk vernietigd. Wij zijn het er geloof ik over eens, dat dit een misplaatste restauratie is in zichzelf. Dat de teekeningen geen kunstwaarde hadden, en van een lichtelijk verouderde komische kracht waren. Maar in ieder geval, wat ze aan aardigs hadden, ontleenden ze aan hun sjofel, versleten, impromptu karakter in die sjoefele omgeving, die haar bekoring enkel heeft in het zotte contrast van Nederland's eerste wetenschappelijke terrein met een zoo verfomfaaid gebouw.

Stel je straks de zaak voor, in een 'onvergankelijk procédé' hersteld, misschien hier en daar omgeven met wat rijksbouwmeesterlijke gothiekerigheid.

Nu is het psychologische oogenblik, om nog te trachten, dit zot bedrijf te beletten. De echte Leidenaars, die het herstellingsplan toejuichten, zijn per slot van rekening toch diep geschokt, nu alles onder de kalk verzwolgen is, en misschien toegankelijk voor een: laat het nu dan ook maar weg blijven.

Ik wou daarover a.s. Maandag in den Senaat een woordje spreken. Nu wou ik je vragen: zou je niet vóór Maandag een geteekend stukje in de krant willen zetten op het thema: zotte restauratie, half vandalisme, half restauritis? Vooral om het gemis aan goede smaak in de heele zaak in 't licht te stellen. Je kunt van mijn mededeelingen vrij gebruik maken. Een 'kunstenaar'³ zal naar foto's en naar oude litho's uit studenten Almanakken de heele zaak herschep- pen, niet in het oorspronkelijke, vlugge krijt natuurlijk.⁴

Als je bezwaar hebt, wil je me dan even antwoorden?

Vr. groeten!

t.t. J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. J.A. Vrijman.
2. De muurschilderingen van Victor de Stuers langs de trap in het Academiegebouw aan het Rapenburg.
3. Louis Raemaekers (1869-1956), tekenaar en illustrator.
4. Jan Veth, "Een zonderling bedrijf", *NRC* maandag 15 mei 1916. Hierbij citeerde hij letterlijk uit Huizinga's brief en besloot: 'Gaat men hier niet een uiterst potsierlijk staaltje van verkeerden restaureerlust bedrijven? Er zouden hier heusch toch nog eens verstandige menschen bijgehaald dienen te worden.'

[174]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

18 mei 1916

Waarde vriend,

Het verheugt mij bijzonder, dat je Blok wilt antwoorden,¹ want hij heeft er alles op gezet om het malle werk door te drijven. Ongelukkig kan ik je niet veel nader materiaal van positieven aard meedeelen. Alles wat ons over de zaak bekend is geworden, is mondeling meegedeeld en een jaar geleden. Blok trekt de zaak natuurlijk scheef. Maar voorzoover hij de houding van den Senaat verkeerd voorstelt,² dat zijn natuurlijk dingen, waar ik jou geen inlichting van mag doen, en waarvan jij geen gebruik zoudt willen maken. Ik noteer daarom alleen de volgende punten:

1. Ik meen mij zeer stellig te herinneren dat er het vorige jaar door Blok en Martin gesproken is van *een ander materiaal*. Als B. niet zwart op wit het tegendeel beweerde, zou ik er mijn hoofd op geven. Mij staat voor, dat o.a. verklaard werd: in het tegenwoordige materiaal hersteld, zou het nooit voldoende te fixeeren zijn. Deze herinnering wordt bijna zekerheid, in verband met de volgende: Huizinga tot Martin Mei 1915: "Het wordt nu natuurlijk heel iets anders dan het geweest is." Martin: "Als je 't niet over vertelt!, (Peccavi, Peccavi)³ zal ik je zeggen: het zou eerst nog gekker worden. Vrijman wou het in tegeltableau aanbrengen, maar daar hebben wij hem af gebracht."

2. De door Blok immers toegegeven eisch: restaureeren alleen als onderhouden onmogelijk is, *is* in elk geval geschonden. Want de figuren (examinandi) naast het zweetkamertje *waren nog volkomen goed*, en die heeft men ook overgesmeerd. Indien dus het plan was: herstellen in hetzelfde materiaal en dan fixeeren, *zou men dit niet gedaan hebben*. Loopt Blok daar eigenlijk niet al in?

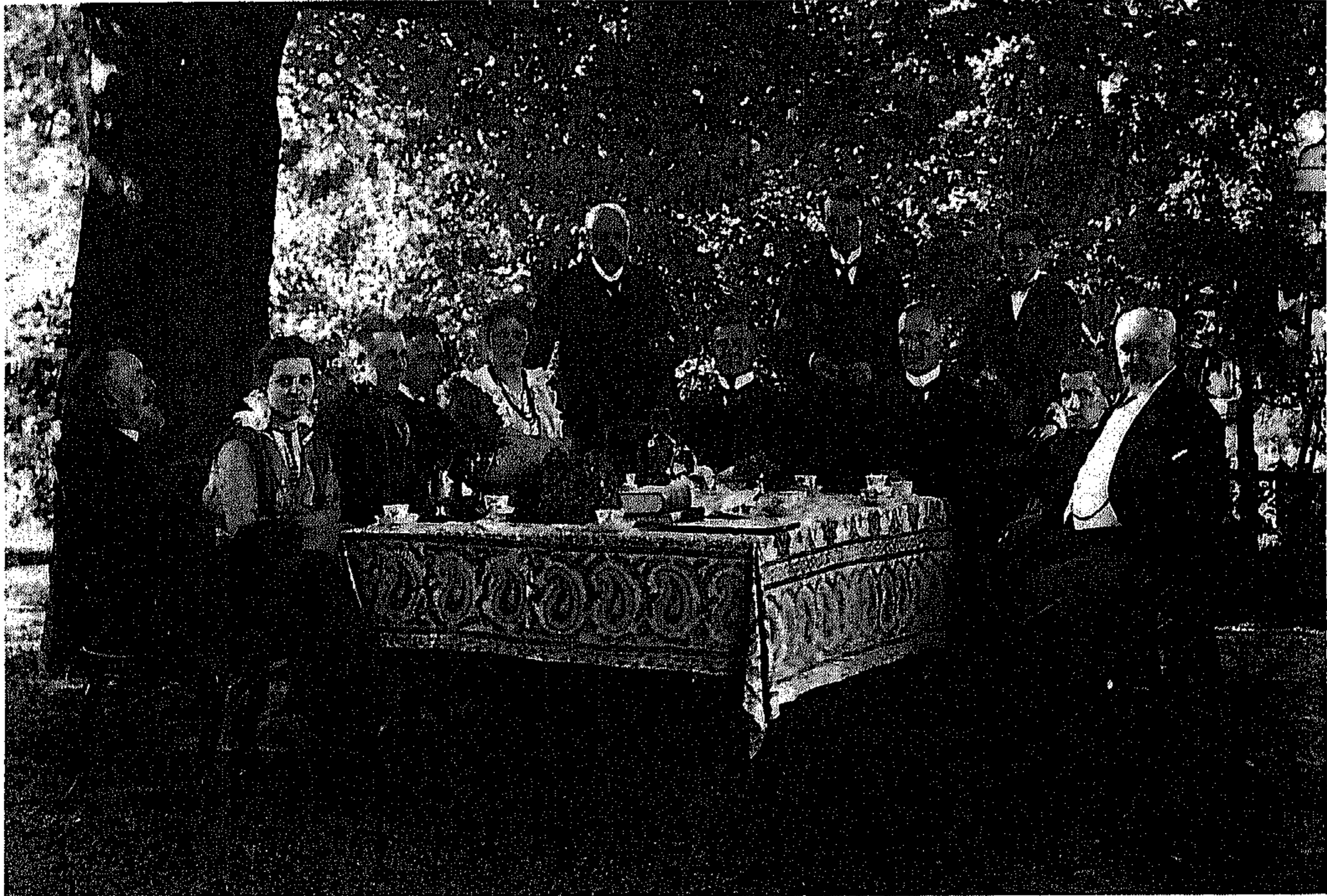
3. Twee figuren staan er nog (allegorieën van rechtsgeleerdh. en ? op bovenportaal), de slechtste van allen; waarom, weet ik niet. Maar een blik is voldoende, om de vraag: moet dit nu vereeuwigd worden? ontkennend te beantwoorden.

4. De 'dierbaarheid' rechtvaardigde natuurlijk alleen onderhouden, niet reproduceeren. Trouwens immers zelfs 'artistieke waarde' zou dit doen. Dit tegen B.'s stelling "het... werk te laten steken enz."⁴

Zeer bedankt voor de notities bij Van Eyck, waarvan ik dankbaar gebruik maakte.

Hartelijke groeten! In haast

t.t. J.H.

*Lunch van de Gids-redactie op 28 mei 1916 in de tuin van Jan Veth,
Parklaan 33, Bussum. Van links naar rechts: A. J. Derkinderen,
S. Delprath-Veth, Anna Veth-Dirks, Huizinga, A. J. Moes-Veth, Jan Veth,
H. Th. Colenbrander, D. A. Delprat, J. P. Kuenen, Gerda Veth,
Durk van Blom, Johan de Meester.*

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. P.J. Blok reageerde met een artikel "Gradus ad Parnassum", *NRC*, 18 mei 1916: 'Een bekwaam graphisch kunstenaar zou alles precies opmeten, fotografeeren, nateekenen en het vervolgens met hetzelfde materiaal en op hetzelfde materiaal als De Stuers gebruikt had precies overbrengen. Met dit werk belastte zich niemand minder dan Raemaekers, op wensch en onder medewerking van De Stuers zelven. Ten einde het werk minder vergankelijk te maken werd besloten, ook geheel in overleg met De Stuers, het te fixeeren volgens een "procédé" dat geheel onschadelijk is.'

2. Blok in het genoemde artikel: 'De Senaat keurde alles ten volle goed en stelde de zaak aan curatoren voor, die op hunne beurt het fiat van de regeering kregen, die het benoodigde geld beschikbaar stelde.'

3. 'Ik heb gezondigd'.

4. Blok: 'Helaas is De Stuers er niet meer. Maar men zal toch niet zóó doctrinair zijn om, nu hij er niet meer is – de heer Veth mag ten dezen van geluk spreken, want hij zou er in het tegenovergestelde geval anders van langs krijgen – het grootendeels voltooide werk te laten steken... omdat het alleen maar geestig is en niet van de kunstwaarde van Leonardo's Avondmaal te Milaan. Ik heb een beter denkbeeld van Veth's gevoel, smaak en zin voor humor. Alleen zou ik hem, den slecht ingelichte met zijn inlichter, een boete willen doen opleggen. Zij kruipen in een passend boetekleed de trappen van den Gradus op, zoodra zij voor het eerst een bedevaart komen doen naar De Stuers' herstelde beeld van het Leidsch studentenleven omstreeks 1865.' Veth reageerde weer in de *NRC* van 19 mei, waarna Blok het laatste woord kreeg op 20 mei.

[175]

Johan Huizinga (Leiden) aan Dirk Coster^{1*}

11 juli 1916

Zeer Geachte Heer,

Met Uw brief van 16 Juni hebt U mij groot genoeg gedaan. Het besef, dat het met onze litteratuurbent met haar monopolistische neigingen niet recht pluis is, heeft mij buitenstaander al zoo lang gehinderd, dat ik het niet anders dan van harte kan toejuichen, dat een criticus als U zich met zooveel overtuiging en beslistheid tegen dien stroom, of liever dat zijstroompje, gaat kanten.

Het werk van Jules de Gaultier² ken ik niet, maar wat U er van zegt is genoeg om mij het voornemen te geven er kennis mee te maken.

Aan die jaarvergadering der Mij van letterkunde hebt U niets gemist. Dat gezelschap verdient toch inderdaad wel iets van den smaad, waarmee het pleegt beladen te worden. Om geen ergernis te geven, laat ik mij hier in het bestuur kiezen; daar ontkomt men niet aan, maar werkelijk: het genootschap is zich gelukkig bewust, dat het eigenlijk een wetenschappelijke taak heeft (die het bij wijlen goed vervult), maar het moest ook elken schijn, dat het iets met litteratuur te doen heeft, uitdrukkelijk prijsgeven.

Heeft de Gids binnenkort eens weer iets van U te wachten? Dat zou mij bijzonder verheugen.³

Met vriendelijken groet,

Hoogachtend,

Gaarne Uw dw.

J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Dirk Coster (1887-1956), essayist, literatuurcriticus en toneelschrijver; in 1920 oprichter van het tijdschrift *De Stem*.
2. Jules de Gaultier (1858-1942), Frans filosoof.
3. Dirk Coster, "Marginalia", *De Gids* 80 (1916) IV, 507-522, 81 (1917) I, 147-157.

[176]

Johan Huizinga (Middelburg) aan H.Th. Colenbrander*
19 augustus 1916

A.

Zooals hiernevens¹ breeder blijkt, ben ik het geheel met je eens. Ik zou adviseeren, hem² te schrijven, dat ondanks de veranderingen gewichtige bezwaren blijven bestaan. Dat je hem niet weer wilt grieven met ongevraagde détailkritiek, maar dat, als hij er prijs op stelt, die bezwaren te vernemen, de adviezen zelf hem ter lezing kunnen worden gegeven. Met het oog op die mogelijkheid heb ik mijn advies afzonderlijk en gematigd neergeschreven. Misschien zou je je eigen opmerkingen ook daarvoor geschikt kunnen maken. En dan verder wat spijt en hoogachting, naar smaak.

Ik denk erover, nog een paar bladzijden aan te bieden voor September, 'tzij voor de kleine letter of voor aantekeningen en opmerkingen, nl. een woord over het boekje van André Jolles.³ Zou dat gaan, en wat zou de uiterste termijn zijn, dat je 't hebben moest?

Hartelijke groeten!

t.t. J.H.

P.S. de Zionist volgt spoedig.⁴

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. Zie de volgende brief.
2. F.E. Posthumus Meyjes, inzending over "Taal en spelling". Dit stuk werd niet in *De Gids* geplaatst.
3. J. Huizinga, n.a.v. André Jolles, *Ausgelöste Klänge* (Berlijn 1916), *De Gids* 80 (1916) III, 579-580.
4. Vermoedelijk: Jacob Israël de Haan, "Wezen en taak der rechtskundige significa" (openbare les, uitgesproken bij de aanvaarding van de lessen als privaat-docent in de rechtskundige significa aan de Universiteit van Amsterdam), *De Gids* 80 (1916) IV, 281-306.

[177]

Johan Huizinga (Middelburg) aan H.Th. Colenbrander*
19 augustus 1916

A.

Ik heb het stuk van den heer Posthumus Meyjes nogmaals met aandacht gelezen. Het heeft in zijn tweede redactie zeker veel van hetgeen ons in de eerste zoo tegenstond, verloren: het direct beleedigende en smalend gering-schattende van den toon is vrijwel geheel verdwenen. Toch blijf ik vele be-

zwaren er tegen hebben, zoowel wat hoofdzaken als détails betreft. Ik herhaal: met de strekking ben ik het eens. Maar behalve dat ik in het algemeen in die heele spellingkwestie het sop de kool niet waard vind, blijft het stuk ook in zijn nieuwen vorm mij prikkelen tot verzet; het maakt mij kregel (om niet te zeggen kollewijsch),¹ omdat ik voortdurend het gevoel heb, dat mij in een op zichzelf goede zaak met groote woorden, drogredenen en goocheltoeren een fanatiek standpunt wordt opgedrongen, dat ik niet wensch in te nemen.

Overall waar de schr. spreekt van emotie, schoonheid enz. doen zijn opvattingen mij aan als verouderd-tachtigsch. 17: "Bóven de wetenschap staat, als geestelijke waarde, de emotie". Is dat onzin of niet? Hoe hoog men ook dichtkunst en taalschoonheid vereert, er blijft iets snobistisch in die gewilde verheerlijking van de taal als bovenal schoonheids- en ontroeringsobject. Dat is het standpunt van een klein litterair bentje. Zou toch niet de taal, in dieper en ruimer zin opgevat, allereerst zijn: het altijd slijtende, altijd weer nieuw zichzelf repareerende en volmakende, toch altijd onvolmaakte (werk)-tuig, waarmee de arme zwoegende en altijd dwalende menschheid elkaar door den blinden mist van hun waan hun gebrekkige begrippen tracht toe te schreeuwen? Voor wat ik zou willen noemen de gemeenschaps-waarde, de arbeids-waarde van de taal, heeft de schr. dunkt mij, in het geheel geen oog. In verband daarmee negeert hij ook den geheelen paedagogischen kant (het gaat daarmee waarlijk niet om het "gemak" der meesters, dat is een insinuatie) van het vraagstuk.

Opgesloten in zijn eng kringetje van subjectieve schoonheidsvereering en -waardeering miskent hij verder de oneindige schoonheidsmogelijkheden, die de heele wereld biedt en steeds vernieuwt. Hoe heeft zich niet sedert Beethoven (om van vroeger niet te spreken) het positieve muzikale schoonheidsbesef verschoven! Meent schr. werkelijk, dat met "den boom" alle schoonheid valt? Och, mr. P.M., er zal wel weer nieuwe schoonheid komen; er is al zooveel oude schoonheid, diep betreurd en hardnekkig vastgehouden, toch verdwenen.

In verband met dat m.i. enge standpunt nog iets. p.23: "Het doet er bijzonder weinig toe, of onze keukenmeisjes en winkelbedienden...." – Hoe alleronaangenaamst "bourgeois" klinkt dat! Daarnaast de hak tegen de technische hoogeschool en de handelshoogeschool op p. 57. "Het te loor gaan van alle aristocratie" p. 58. Ja wel, maar voor dit soort aristocratie bedank ik.

[...]²

Slotsom: behalve dat het stuk te lang is, hindert het nog altijd door de onvoldragen begrippen omtrent taalwetenschap in 't algemeen, en geeft het den tegenstanders veel vat door onvoldoende taalkunde (ik bedoel kennis der taalgeschiedenis) in het bijzonder. Het zal, geloof ik, de zaak, die het voorstaat, eer schaden dan baten. Ik kan derhalve, hoezeer het mij spijt, dat wij den schr., die werkelijk zooveel deed, om ons nader te komen, opnieuw zouden moeten teleurstellen, niet voor opneming stemmen.

Vr. groeten. Ik kom 25 in Leiden terug.

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. R.A. Kollewijn (1857-1942), taal- en letterkundige, oprichter Vereniging tot vereenvoudiging van de spelling.

2. Kritiek op detailpunten.

[178]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*

26 augustus 1916

Beste Huizinga,

Hierbij de vertaling van die zonderlinge regelen uit Nekrassoff,¹ waar we geen touw aan konden vastmaken. Dit is de interpretatie van "Sonja". Je ziet, het wordt in de vertaling niet veel duidelijker. Vindt je trouwens ook niet, dat een vage of schemerachtige plaats bij een schrijver meestal in de vertaling nòg onbegrijpelijker wordt dan in 't origineel? Sonja zegt "dit is zuivere volkstaal buiten de grammatika om, een vreemdeling kan dat nooit begrijpen." Ze kreeg veel respekt toen ik haar vertelde dat je Dostojefski las; ik ben benieuwd hoe je de "Idioot" vindt als kunstwerk. Ik begon op het water aan Klara Militsch;² Toergenieff is geknipt om te lezen op een boottocht, hij is zelf zoo vloeibaar. Zijn russisch is buitengewoon gemakkelijk, kristalhelder. Trouwens, in dit verhaal kwam geen enkele natuurbeschrijving voor. Las je ooit iets van Toergenieff met sterk okkult karakter? Ik niet, wist ook niet dat hij zoo iets geschreven had eer ik dit las. – De dag van jullie vertrek kreeg ik een brief van den zender (en vertaler) der lettische brochure; hij schreef mij (wat ik mij zeer goed herinnerde) dat ik hem, een jaar of zeven geleden op zijn verzoek hollandsche boeken liet sturen naar de katorga³ te Riga, waarin hij toen gevangen zat. Zoo leerde hij hollandsch. Later ontvluchtte hij, uit de levenslange verbanning in Siberie, en geeft nu een lettische krant uit in Boston, die "Strahdneck" heet. Die naam intigreert me! Kunt je mij zeggen wat dat beteekent? – Deze zelfde man stuurt mij een postwissel en een lijstje van hollandsche brochures enz. die hij verlangt, met de akkuratessse van een boekhouder opgemaakt. Wonderlijke kerels, die revolutionaire Russen!

Hoe zijn jullie thuisgekomen? Hebben jullie nog gevaren, of was het weer te onzeker? – Wij vielen hier meteen in zóóvele en velerlei beslommeringen, hurrie, menschen, bezoeken enz. dat Rik óók wanhoopig werd over de in mozaïkjes geknipte dagen zonder concentratie. Zoo nam het Buisschei-plan (nl. het plan om daar 5 à 6 maanden van 't jaar 't gaan wonen) al gauw vaster proporties aan. Mijn van nature konstruktieve man (Rik is in twee-erlei beteekenis een plannenmaker!) zat al gauw plannetjes te teekenen van een ateliertje in de moestuin, met annex werkkamertje voor mij! En vandaag moest hij toch naar Zandvoort en is en passant eens gaan kijken in Haarlem en met Van Lochem spreken. – Waarom vindt je Haarlem voor ons zoo ongeschikt? 't Lijkt mij niet zoo kwaad als we eenmaal besluiten hier vandaan te gaan.

Ja, de Buisschei is heerlijk. 't Deed ons beide veel plezier dat je er je zoo prettig voelde, en we hopen, dat je er nog dikwijls zult komen, met Elsje, en

ook met de jongetjes, als ze in de termen van uit-logeeren gaan beginnen te vallen. – Ja, wij vonden Elsje vol mogelijkheden, en daardoor vol aantrekkelijkheden. Ik zou het prettig vinden als ik dacht, dat ik ooit iets voor het lieve kind zou kunnen worden. Maar het is zoo overbodig daarover te spreken, want 't hart van een kind moet even spontaan voor je opengaan als alle andere goede dingen in 't leven. En dit is allerminst een kinderhartje wat je met morrelen open kunt krijgen.

Wij hebben het boekje van André⁴ nog steeds niet gekregen; zou het wel in den handel zijn? Daar ik ook half dacht me te bezondigen aan een stukje er over, zou ik je bijna vragen het mij nog eens te willen sturen als je er mee klaar bent. Niet eerder natuurlijk.

Veel hartelijke groeten, ook aan Elsje

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Nikolaj Alexejewitsj Nekrasov (1821-1877), Russisch dichter en uitgever.

2. Vertelling van Toergenjev met een quasi-fantastisch karakter (1883).

3. Kamp voor dwangarbeid.

4. André Jolles, *Ausgelöste Klänge. Briefe aus dem Felde über antike Kunst*, veröffentlicht von Ludwig Pallat (Berlijn 1916).

[179]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander*

3 oktober 1916

Amice,

Hiernevens gaat dr. H.P.N.'s dikke boek¹ met mijn advies terug.

Inmiddels nu over een soortgelijk geval als dat van de Santeljano's,² waarin ik je teleurstelde. Namelijk Dop Bles.³ Ik vind het van een prullige en verwaande belachelijkheid, die mij beschaamd maakt, dat ik voor de lezers als medeplichtig op het omslag sta.

Nu ben ik volkomen bereid, den 28sten daarover De Meester⁴ aan te vallen. Alleen moeten wij de mogelijke gevolgen vooraf overzien.

Deze zijn m.i.: 1. de andere leden houden het met De Meester. In dat geval kan ik zeggen: hoe is het ook? *animum salvavi*,⁵ geloof ik, en dan is de zaak gezond, maar zonder effect.

2. Men valt mij bij. In dat geval kan De Meester: a. de kabinetskwestie stellen. Wat wij toch zeer zouden betreuren, niet waar? – b. voorstellen, dat andere leden met hem de belletrie zouden keuren. Ik kan niet verhelen, dat het mij huiverig maakt, mijn 'emplooi' aldus te zien uitgebreid en al het gebroedsel van onze vruchtbare genietjes in huis te krijgen, waarvan De Meester te weinig verwerpt, en ik wellicht te veel zou verwerpen. Want ik erken zelf: de moderne hollandsche litteratuur kan het mij maar zelden naar den zin maken.

Niettemin, ik herhaal: zie je er heil in, dan ben ik gaarne bereid, een onom-

wonden gedachtenwisseling over De Meester's smaak (want dat wordt het dan natuurlijk) te beginnen.

Groeten!

t.t. H.

Nog geen antwoord van Van Ginneken.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. H.P.N. Muller ed., *De Oost-Indische Compagnie in Cambodja en Laos. Verzameling van bescheiden van 1636 tot 1670* ('s-Gravenhage 1917). Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging XIII. Het boek is niet in *De Gids* besproken.

2. Zie Huizinga aan H.Th. Colenbrander, 2 februari 1916.

3. Dop Bles (1883-1940), dichter en schrijver, "Levensdrang", *De Gids* 80 (1916) IV, 106-148.

4. De Meester was binnen de *Gids*redactie de eerst verantwoordelijke voor de belletterie. Johan (E.J.) de Meester (1860-1931) schrijver, letterkundig redacteur *NRC*, *Gids*redacteur 1908-1927.

5. 'Ik heb mijn gemoedsrust gered'.

[180]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander*

7 oktober 1916

Amice,

Laat ik maar terstond antwoorden. Er bestaat tusschen de beide jongelieden, die voor hun onbevredigde sexueele behoeften de *Gids* nodig hebben, toch wel een aanzienlijk verschil. Karel¹ heeft althans zekere hoogheid, zekere zeggingskracht. Ofschoon ik het gesprek van den veredelden Bolland met den student stom vervelend vind,² heb ik het toch, geloof ik, liever dan het gedicht. In ieder geval, bij Dop³ vergeleken rijst Karel zeer. Ik zou daarom mijn aanval tot Dop willen bepalen, en De Meester welwillend maar zonder omwegen willen zeggen, dat en waarom ik het blameerend leelijk vind. Loopt het dan, zooals je veronderstelt, dat de gevolgen van het wervingsrecht eenigermate worden beperkt, dan zal ik mij, zoo dikwijls het nodig is, het mee-keuren gaarne getroosten.

Het lijkt mij beter, dat ik er Kuenen en Van Blom buiten laat: het krijgt anders zoo den schijn van een conspiratie.

Hierbij het antwoord van Van Ginneken,⁴ zoo even ontvangen. Dus, als wij zoet zijn... Ik dacht hem Maandag te zeggen: "links zijn wij en zullen wij voorloopig wel blijven, anticlericaal of antiroomsch zijn wij, zoover ik weet, nooit geweest. Dat wij Uw begrippen van zedelijkheid te allen tijde zullen kunnen ontzien, durf ik niet beloven."

Zie ik je Maandag? ik ga 10.49 van hier. Hartelijke groeten!

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. Karel J.H. Wasch (1886-1967), romancier, directiesecretaris glasfabriek 'Leerdam'.

2. Verwijzing naar niet gepubliceerde kopij van Wasch.

3. Dop Bles.

4. J.J.A. van Ginniken (1877-1945), jezuïet, taalgeleerde, 1915-1923 docent wijsbegeerte aan het College Berchmanianum; sedert 1923 hoogleraar te Nijmegen.

[181]

Jac. van Ginneken S.J. (Oudenbosch) aan Johan Huizinga*
7 oktober 1916

Zeer geachte Heer,

Als ik U nog schriftelijk wil antwoorden op Uw interessanten brief, moet ik me haasten, maar de Staatscommissie voor de Spelling en een onderhanden schoolboekje hebben totnutoe al m'n tijd in beslag genomen.

Dank dan op de eerste plaats voor Uw dissertatie.¹ Ik wist dat er een proefschrift over den vidusaka bestond, maar dat die van U was, wist ik niet, en ik had ze ook nooit in handen gehad. Indertijd was de lezing van Regnaud: *La rhétorique sanskrite*² mij een openbaring. De Rasa-leer bekoorde mij zeer. Later leerde ik daar misschien te sceptisch over denken, gelijk over de meeste min of meer wetenschappelijke boeken der Indiërs. Uw boek heeft me in elk geval tot het juiste midden nader gebracht.

Wat universitas betreft, meen ik te moeten onderscheiden tusschen den nu pas teruggevonden eersten oudsten oorsprong, en de daaruit ontwikkelde moderne opvatting, die zeker twee, drie eeuwen lang, als de éénige gevigeerd heeft in alle wetenschappelijke hoofden.

Uw mededeeling over "opscheppen" is me interessant en wordt mettertijd in breederen samenhang gebracht. Ook voor Uw artikel in het Kern-Album³ mijn dank. Het groote Album zelf heb ik natuurlijk al eenige keeren op de Universiteitsbibl. moeten naslaan. Maar langzamerhand begin ik er toch al een groot deel van in overdrukjes te bezitten.

Uw voorstel om eens een artikel over Algemeene Taalwetenschap in de Gids te schrijven heeft m'n volle aandacht in beslag genomen, maar lijkt me niet van oogenblikkelijk belang, omdat ik het op het oogenblik toch te druk heb.

Verder en later heb ik dan natuurlijk nog een principieele moeilijkheid. De Gids heeft zich meermalen geleend aan grof-onzedelijke romans, en vrij felle bestrijding van Rechts en Roomsche. Nu ben ik in m'n diepste wezen een voorstander van: Moraliteit, Christelijke beginselen (ook in politiek) en een katholieke of mondiale Kerk. Ik acht me daarom in geweten niet verantwoord, als ik mee ging werken aan een tijdschrift, in beginselen zoo tegenstrijdig met de mijne.

Nu meen ik wel gemerkt te hebben, dat met de redactieverandering er ook een nieuwere, algemeenere, mildere verzoenende toon is gekomen; en als het ook werkelijk in de bedoeling ligt, om tegenover de ouderwetsche moraliteit: kiesche keurigheid, en tegenover Rechts en Roomsche een welwillende neutraliteit te betrachten, wil ik bij gelegenheid er graag over denken, dien nieuwen koers met mijn toetreding, nog duidelijker te doen opvallen.

Met vriendelijken groet
Jac. van Ginneken S.J.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. J. Huizinga, *De vidûşaka in het Indisch tooneel* (Groningen 1897; V.W. I, 45-143).
2. Paul Regnaud, *La rhétorique sanskrite exposée dans son développement historique et ses rapports avec la rhétorique classique* (Parijs 1884).
3. J. Huizinga, "Over eenige euphemismen in het Oud-Indisch", *Album Kern* (Leiden 1903) 153-156 (V.W. I, 190-194).

[182]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander*

12 oktober 1916

A.

Doet de redactie iets "aan" het feest in het huis De Meester? Bloemen b.v.? Zoo ja, dan doe ik graag mee.

Mijn gesprek met Van Ginneken leverde uit den aard der zaak geen positief resultaat. Hij houdt medewerking nog in beraad, maar ik denk, dat de bezwaren voor hem te groot zullen zijn.

Welke onzedelijke roman van een dame in de jaargang 1900 of 1901 is het geweest, die De Gids op hoog kerkelijk bevel van alle roomsche abonneementen beroofd heeft?¹

Groeten!

t.t. J.H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. Louis Couperus, "De stille kracht", *De Gids* 64 (1900) III, 383-478; IV, 1-112, heeft tot een aantal kritische ingezonden brieven geleid.

[183]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*

19 november 1916

Beste Huizinga,

Als de cursus doorging, zou ik zeker erg graag mijn ankertje bij jullie neerleggen, ik had dat zelf ook al zoo'n beetje gedacht, en tevens, dat 't zoo gezellig zou zijn zodoende eens wat meer van de kinderen te merken. Maar dezen winter zal er niet van komen, daar ik een paar dagen geleden het medisch advies heb gekregen om dezen winter alle openbare sprekerij na te laten. Eerlijk gezegd is mij dat eenigzins een opluchting; ik voel mij slap en moe den laatsten tijd, en dan is het vergadering-werk niets prettig, ten eerste omdat je aldoor in agitatie bent slecht gedisponeerd te zijn, ten tweede omdat 't zóó vermoeiend is en daardoor ontzaggelijk tijdroovend. Misschien voor een deel ten gevolge van fysieke suffigheid, zit ik reusachtig te knoeien en te broddelen met mijn werk; in geval je eigen "lange moedeloosheid" ten deele ook met ontevredenheid over je produktie samenhangt of zich daarin uit kunnen wij elkaar de hand geven! Rik daarentegen is als een tijger aan den gang en het lukt hem voortreffelijk, ofschoon ook niet zonder veel ge-

zwoeg. Hij is nog steeds te ijverig om er een dag uit te loopen! Als het àl te lang duurt, inviteer ik je om met mij te komen wandelen; tot Blaricum en terug breng ik het nog well! Ik zou Elsje graag mee vragen als je eens komt, maar ben bang dat ze zich zonder Annetje v.d. Hoeven vervelen zal tusschen louter groote menschen; als eenig speelkameraadje voor haar kunnen wij haar een hondje aanbieden, kersversch op dezen druiligen Zondagmorgen gearriveerd, en erg schattig nu 't meteen door mijn man en Ina Santhagens¹ eens flink gepoedeld is. 't Is van de familie der smouzen, kleintjes, fijntjes, waaksch jong en wakker, met een bruin snuitje, bruine oortjes en pootjes en een stompje staart, juist lang genoeg om mee te kwispelen. Het luisterde (of luisterde niet) naar den naam van Caesar, maar wij vonden dien al te paskwillig, en hebben 't Rotje herdoopt. – Je begrijpt dat al deze interessante mededeelingen ook voor de kinderen bestemd zijn.

Ное gaat het met krapitsch-krapo² bij jou? Hebt je l'Idiot al uit? Ik ben bezig aan Преступление и Наказание³ moeilijkheid valt me erg mee en 't boeit me verbazend.

Veel hartelijks van ons beide. Groet Elsje extra van mij

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Ina van Eibergen Santhagens-Waller (1878-1969), zangeres, vriendin van R.N. Roland Holst.

2. Onopgehelderd.

3. *De idioot* en *Schuld en boete*, romans van Dostojevski.

[184]

Richard en Henriëtte Roland Holst [Laren] aan Johan Huizinga (Leiden)*

24 december 1916 (poststempel)

B.H.

Wat een allerliefst portretje,¹ dank je wel, als Titiaan 't zag kwam hij uit de hemel om haar als model te nemen. Die arme Elsje wat suf van haar en wat onverstandig om nu in de vacantie ziek te zijn. Ik denk zoo dat 't in Culemborg² nog harder waait dan hier. Maar ik heb er vele aardige herinneringen.

Hart. gegr.

t.t. R.

Een snoezig portretje van een snoezig kindje. – Wat zal 't heerlijk zijn met dit weer in de Culemborgsche kersenboomgaarden.

Veel hart. gr.

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD. Prentbriefkaart van Titiaan: 'Man met handschoenen' (Louvre).

1. Een portret van Huizinga's dochter Elsje.

2. Bij Huizinga's zwager JanKees Schorer.

[185]

Johan Huizinga (Leiden) aan Cornelis van Vollenhoven (Zundert)*
6 januari 1917

B.C.

Nu is de vacantie bijna voorbij, en ik heb niets gedaan dan allerlei kleinigheden afdoen en tooneelstukken voor de kinderen schrijven, instudeeren en opvoeren. Niet eens revolutie, laat staan vijftiende eeuw. Ik schrijf dit vast, omdat ik de strenge vraag voorzie: en wat heb je gedaan? en dan de schok voor jou en mij wou breken.

Mijn eenige grond tot gerustheid is, dat jezelf naar ik hoop, nog minder hebt gedaan; want als op mijn vraag: en wat heb je gedaan, het antwoord volgt: ik heb een nieuwe wereld op pooten gezet, kijk ik van mijn kant even kwaad.

Wil mijn vriendelijken groet overbrengen aan de familie v.d. H.¹

H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Van der Hoeven. Henri van der Hoeven (1843-1924), hoogleraar strafrecht te Leiden 1879-1908, oom van Henriëtte Roland Holst. De familie Van der Hoeven bezat een buiten te Zundert, grenzend aan de Buissche Heide.

[186]

Johan Huizinga (Leiden) aan Peter van Anrooy*
16 februari 1917

Beste Peter,

Met luid gejuich begroetten de aanwezigen het bericht van je benoeming in den Haag,¹ dat ik uit de krant voorlas. Ik verheug er mij bijzonder over, en wensch je hartelijk geluk. Wat zal het heerlijk voor je zijn, nu van die wrakke financieele toestanden en gebrekkige middelen af te zijn. Ik wensch mevrouw Rose honderd jaren en vele navolgers. Je eerste concert moet ik hooren, en vele volgende ook!

Het vooruitzicht, dat jullie nu hier zoo dicht in de buurt komt, vind ik alerprettigst. Alleen de gedachte, hoe ook Mary daarin zou hebben genoten, verduistert mij dat genoeg.

Voor eenige dagen stond in het Leidsche dagblad, dat de gehoorzaal om den kolennood niet meer mocht worden gebruikt, en dat de aangegane verbintenissen opgezegd waren. Wil dat zeggen, dat je concert van 26 dezer niet doorgaat, of geef je het in den schouwburg? Vervalt je bezoek op dien dag, dan hoop ik, dat een reis naar den Haag je spoedig aanleiding geeft, hier aan te komen. Ik kan je ook samen logeeren, nl. met je beiden, want met twee kinderen zou bezwaren opleveren.

Hartelijke groeten aan je beiden!

t.t. H.

* Origineel: 's-Gravenhage, Gemeentemuseum.

1. Op 15 februari 1917 was Peter van Anrooy als opvolger van Henri Viotta benoemd tot dirigent van het Residentie Orkest.

[187]

Johan Huizinga (Leiden) aan S. Muller Fzn.*
28 februari 1917

Hooggeachte Heer,

Gaarne zal ik de vierde plaats innemen.¹ Daar dus de beurt eerst eind Maart aan mij zal zijn, kan ik op de a.s. akademievergadering zeker nog wel het een en ander van U vernemen betreffende verzending, verpakking enz. - Wat is nu Pirenne's adres? dan zal ik hem schrijven, ofschoon ik het ontzettend moeilijk vind, te gissen wat van hetgeen men schrijven mag, hem in zijn toestand zal interesseeren. Weet U zeker, dat brieven hem bereiken? Colenbrander vertelde mij juist, dat Fredericq hem had verzocht, maar niet meer te schrijven, daar zijn correspondentie beperkt was tot zijn broers.

Met vriendelijken groet,

Steeds Uw

J. Huizinga

* Origineel: Utrecht, GA.

1. Bij toerbeurt verzond een aantal leden van de Koninklijke Akademie een pakket levensmiddelen aan Henri Pirenne, die in Duitsland in gijzeling gehouden werd.

[188]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne (Creuzburg, Thüringen)^{1*}
11 maart 1917

Mon cher collègue,

Il y a longtemps que je vous ai écrit. N'y voyez-pas de l'indifférence, je vous prie. C'est que je me dis toujours: que pourrais-je écrire qui serait intéressant pour vous, maintenant que tant de choses ne s'écrivent pas, et que peut-être les petits événements quotidiens de notre vie intellectuelle ont perdu leur goût pour vous, qui vous rongez dans l'ennui d'une captivité longue et pénible. Mais M. Muller me dit, que les lettres de vos amis en Hollande vous sont agréables, je conquiers donc mes hésitations.

Je m'occupe toujours de mes études sur la civilisation de l'époque bourguignonne. Je commence ardemment à souhaiter d'en voir la fin; c'est depuis plusieurs années que cette matière m'occupe, avec des années entières d'interruption. J'en suis maintenant à donner la forme définitive au livre où ça doit aboutir. Ça me coûte infiniment d'efforts et de soupirs; je me dis souvent que j'ai conçu une oeuvre trop haute et trop lourde pour mes forces. Depuis quelques semaines seulement ça marche un peu. Oh le moment que je pourrai vous envoyer mon pauvre livre dans un temps de paix et de liberté! mes désirs pour la fin du travail qui m'opprime et pour le retour de temps meilleurs pour notre monde infortuné se confondent parfois.

Mes enfants et moi nous nous portons bien. Je n'ai pas de raison pour me repentir du changement de Groningue à Leide. Les garçons regrettent encore de temps en temps la maison riante dans la campagne près de Groningue;

moi j'y ai laissé tant que les agréments de cet ordre y disparaissent.

Les enfants grandissent; l'aînée va avoir 14 ans la semaine prochaine, les trois garçons en ont 12, 10 et 8, la petite fille a 4 ans. Vous concevez combien celle-là m'est chère (si je pourrais faire des différences); elle rappelle sa mère par sa nature gaie et équilibrée, douce et forte à la fois, et elle semble douée d'une musicalité plus qu'ordinaire. Déjà maintenant elle trouve sur le piano tous les airs qu'on lui joue ou chante, et elle ne les joue pas en tâtant, note après note, d'un doigt, mais dans un temps et une mesure à peu près exacts.

Il faut finir. Je sais que je ne peux pas attendre votre réponse, mais j'espère vous écrire de nouveau et bientôt. Je vous souhaite la patience et la santé dont vous avez besoin avant toute autre chose.

Votre tout dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Sedert eind januari 1917 kreeg Pirenne het dorpje Creuzburg (10 km. ten noorden van Eisenach) als ballingsoord aangewezen. Hij mocht zich vrij in het dorp begeven, maar er niet met Franse krijgsgevangenen spreken.

[189]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne*

23 maart 1917

Mon cher collègue,

Je vous fais expédier aujourd'hui un paquet contenant le peu de choses qu'il nous est permis de vous faire parvenir. J'ai suivi les indications de M. Muller, mais on m'a dit ici que le fromage était absolument interdit. J'espère que vous m'avertirez, si vous désirez d'autres choses que celles que j'ai envoyées.

Dans ma lettre du 11 de ce mois je supposais qu'il ne vous était pas permis de correspondre librement avec quiconque vous voulez. M. Muller me dit, que je me trompe, et il n'est pas besoin de vous dire que je me réjouissais infiniment d'avoir des nouvelles directes de votre part.

Je donne cette année un cours pratique sur un épisode de la révolution française. Nous lisons ensemble (l'auditoire se compose d'environ 40 personnes) des extraits du Procès verbal de la Constituante¹ que j'ai fait multiplier, ainsi que des journaux contemporains que j'ai pu obtenir des bibliothèques d'ici et de la Haye, comme par exemple le Point du jour, le Courier de Provence etc. Nous nous occupons de la séance célèbre de la nuit du 4 août '89.² C'est une matière bien intéressante, et quoique les exercices auxquels cette lecture donne lieu, ne vont pas très-loin, ça leur donne un contact immédiat avec les sources (imprimées du moins) qui me semble très utile.

Je vous salue bien cordialement

Votre dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. De Grondwetgevende Vergadering tijdens de Franse revolutie.

2. 's Morgens besloot de Assemblée tot het opstellen van de 'Déclaration des Droits de l'homme'. 's Avonds werd besloten tot afschaffing van tal van heerlijke rechten en van de privileges van provincies en steden, tot afschaffing van de slavernij, van de gilden en verkoop van ambten en tot toelating van burgers tot alle civiele en militaire functies. Tenslotte werd de koning uitgeroepen tot hersteller van de vrijheid van Frankrijk.

[190]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Henri Pirenne (Creuzburg, Thüringen)*

11 april 1917

Mon cher collègue,

Je me suis bien réjoui en recevant votre lettre du 25 Mars, qui m'a mis au courant de tout ce qui vous concerne. Me voilà de nouveau à Middelbourg, si près de votre vieux Gand, et pourtant si loin maintenant. Ce n'est pas la première fois que je vous écris d'ici. C'est d'ici que je vous ai rendu ma visite en 1908, dans ce même temps de pâques, un peu moins froid seulement. Je me rappelle encore toutes les circonstances de cette journée agréable, que l'hospitalité de Madame Pirenne et de vous m'a rendu si bonne. Il y avait une grande exposition de fleurs, toute la ville était remplie de gens. Vous aviez invité à dîner Mm. Frédéricq et Thomas,¹ et après nous sommes allés voir la ville. Dans la chapelle de l'Agneau de Van Eyck était assis un monsieur d'un visage important, et vous dites à M. Frédéricq: tiens, c'est Fierens!² Le soir il y avait une représentation du congrès d'écoliers, qui se tenait ces mêmes jours. Et le bâtiment de votre cours pratique, l'ancien laboratoire de chimie, comme je me rappelle toutes ces choses, comme s'il n'était pas passé neuf années depuis lors, et quelles années pour nous tous!

C'est d'ici pareillement que je vous ai écrit aussitôt après le commencement de la guerre.

- Le fruit de vos loisirs involontaires dans la forme d'un livre sur l'histoire économique de l'Europe depuis le moyen âge est bien de nature à nous faire le souhaiter avec un vif intérêt. Les modifications que vous avez faites dans la théorie sur ces choses ont déjà si souvent montré vos vues originelles et savantes sur ce sujet, que la science ne pourra qu'en profiter beaucoup.

Il m'intéresse aussi que vous vous occupez de traduire du russe. Il y a bientôt vingt années, que je me suis appris à lire le russe, et quoiqu'il passe des années entières que je ne lis aucun mot de russe, on ne perd pas si vite l'habitude et la pratique. L'été passé j'ai lu l'Idiot de Dostojevskij, et je l'ai trouvé moins difficile qu'on me l'avait dit. C'est à dire que Dostojevskij n'est pas difficile à comprendre quant aux mots; il fait usage d'un vocabulaire assez restreint, où les mêmes tournures reviennent souvent. Ce qui le rend difficile, ce sont les transitions d'idées entièrement imprévues. Mais quel accent d'une vérité profonde malgré les circonstances extérieures souvent invraisemblables de ses romans. Ou bien faut-il dire, que l'invraisemblance existe seulement pour nous occidentaux? C'est que je tiens très probable.

Le jour d'aujourd'hui était marqué pour le congrès de l'Historisch Ge-

nootschap, qui se tient tous les trois ans, où j'avais l'honneur de parler après vous en 1911. Il vous fallait partir aussitôt après la séance, vous dînâtes en hâte avec notre regretté Bussemaker à l'hôtel des Pays-Bas. Vous voyez, je suis un homme dangereux pour mes souvenirs minutieux! Mais ce que je voulais dire: le congrès a été différé à cause de maladie d'un des deux conférenciers. Et je crois, à cause de l'indifférence due aux temps sérieux et peu aptes à cette sorte de besogne.

La semaine prochaine je serai de retour à Leyde, et nous allons aborder l'été. Que nous portera-t-il?

Croyez-moi

Votre tout dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Paul Thomas.

2. Hippolyte Fierens-Gevaert (1870-1926), Belgisch kunsthistoricus, publiceerde over de Vlaamse primitieven en de Vlaamse schilderkunst van de zeventiende eeuw; hoogleraar te Luik en conservator van de Musées Royaux des Beaux-Arts.

[191]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne (Creuzburg, Thüringen)*

24 april 1917

Mon cher collègue,

Je me hâte de résoudre la 'cruelle énigme' due à l'omission de mon nom par le commerçant M. Kelder, qui vient d'expédier un second paquet. Je crains un peu, que le Pinda-kaas n'ait été une désillusion; c'est un article fait d'"apenootjes", un mot qui n'aura pas figuré dans votre enseignement du hollandais aux messieurs russes!¹

Merci bien de votre bonne lettre à laquelle je compte répondre plus à l'aise.

Votre tout dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Na de val van Luik in 1914 waren tweehonderd daar studerende Russen door de Duitsers in Holzminden, aan de Weser, geïnterneerd.

[192]

Mathilde Jolles-Mönckeberg (Gross-Flottbek/Hamburg) aan Johan Huizinga (Leiden)*

27 juni 1917

Lieber Huizinga,

Es freute mich sehr, endlich mal wieder etwas von Dir zu hören! Ich habe auch lange nicht geschrieben, aber ich denke oft, dass Ihr Holländer uns in Acht und Bann getan und dann schweige ich lieber. Dir tu' ich aber ent-

schieden mit dieser Annahme Unrecht, denn Du hast uns nie etwas anderes als Interesse und Freundschaft erzeugt in diesen schweren Jahren.

Ich erwarte A. Morgen oder Übermorgen nach halbjährlicher Trennung.¹ Gerne wäre ich erst im Februar und dann im Mai nach Gent gefahren, aber zuerst war es viel zu kalt und auch in Gent die Verpflegung nicht derartig, dass A. mein Kommen wünschte; er hat viel gefroren und gehungert – und nachher war ich vom Umzug etwas mitgenommen und musste versuchen mich so gut es ging durch Ruhe zu erholen. Ein Umzug in Kriegszeiten ist näml. unbeschreiblich unangenehm und man braucht viel Geduld und Kraft, um ihn glücklich zu überstehen. Unsere Übersiedlung dauerte vom 14. März bis 1. Mai und die Zwischenzeit war unerträglich; die Kinder waren überall hin verstreut; ich hauste mutterseelenallein ohne Mädchen, ohne Kohlen, beinahe hatte ich geschrieben “ohne Essen” im eisigen Hause; kein Handwerker war zu haben und niemand konnte helfen. Gott s. Dank liegt das nun alles hinter uns und wenn A. Morgen kommt kann ich ihn in ein sehr behagliches, geräumiges, freundliches Haus führen, das in einem grossen Garten liegt, in dem mein ganzer Stolz – stattliche Gemüsebeete und Obstbäume – sind. Selbst seine Bibliothek habe ich mit Hilfe eines erwachsenen Neffen geordnet und sein Zimmer – das grösste im Hause – ist wirklich wunderhübsch. Ich bin sehr begierig, wie er mein Werk findet. Belohnt werde ich reichlich für alle Mühe wenn er sich wol und glücklich hier fühlt. Er hat tüchtig das ganze Semester gearbeitet, Briefe über Phidias² kommen jetzt im Sommer heraus und verschiedenes ist schon wieder im Entstehen. Für ihn waren es keine weggeworfenen Jahre, es war Weihnachten als ich ihn zuletzt sah, so frisch und angeregt, dass seine ganze Umgebung mit fortgerissen wurde und neues Leben bekam.

[...]³

Was Du von Leipzig schreibst, hat mich sehr interessiert. Es wäre die Erfüllung unseres grössten Wunsches, wenn A. ein Professorat⁴ an einer deutschen Universität bekäme und wir auf diese Weise wieder zusammen leben könnten. In Gent möchte er auf keinen Fall auf die Dauer bleiben. Hoffentlich habe ich Dir nicht zu viel erzählt und Dich gelangweilt. Grüsse all' Deine Kinder und schicke mir doch bitte mal Bilder von ihnen.

Euch alles Gute wünschend bin ich Deine
Tilli Jolles

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. In 1916 werd André Jolles benoemd tot gewoon hoogleraar in de archeologie en kunstgeschiedenis aan de vervlaamste universiteit van Gent. Mathilde Jolles-Mönckeberg was intussen van Berlijn naar Hamburg-Flottbek verhuisd.

2. André Jolles, *Wege zu Phidias. Briefe über antike Kunst.*

3. Uitweiding over de kinderen van André en Mathilde Jolles.

4. André Jolles maakte kans op een leerstoel in het vak Nederlands aan de universiteit te Leipzig; deze leerstoel werd echter niet toegewezen.

[193]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne (Creuzburg, Thüringen)*

1 juli 1917

Mon cher collègue et ami,

Il y a trop longtemps que je ne vous ai écrit, et je n'ai pas d'excuse valable pour l'avoir différé de jour en jour. J'espère que les paquets de 25 mai et de 25 juin vous aient du moins témoigné, que je ne vous oubliais pas.

Nous voilà bientôt en vacances! Encore quelques examinations et une promotion. Elles ne sont pas fréquentes dans notre faculté. Cette fois c'est un élève qui m'a suivi de Groningue.¹ Je lui ai donné un sujet d'historiographie au sens restreint du mot, savoir la conception de l'histoire du moyen-âge chez les historiens hollandais du 16e et 17e siècle. Le jeune homme s'est acquitté de la tâche passablement, ce n'est pas grand'chose qu'il en a fait, mais peut-être que ça ne manque pas entièrement d'intérêt.

J'admire beaucoup l'assiduité et la concentration dont vous disposez pour votre travail, si je les compare aux miennes. Moi qui travaille dans des circonstances infiniment plus favorables que vous, je suis obligé chaque année vers mai ou juin de me borner à des travaux de second ordre, parce que la concentration me manque pour continuer la rédaction de mon ouvrage sur l'époque bourguignonne. Il paraît que le printemps m'influence plus que ça ne s'attendrait chez un grave professeur de mon âge! Mais quel printemps, celui qui vient de nous quitter! On parvenait à oublier les ténèbres où le monde se roule, en aspirant cette floraison abondante et en voyant ce soleil; j'ai vécu ces semaines comme dans un rêve, m'occupant du tennis et de la nage sans penser à la guerre.

En préparant mes cours pour l'automne prochain j'ai entrepris de traiter d'histoire américaine. Il me semble très-utile de s'éloigner parfois de l'Europe, et spécialement aujourd'hui une approfondissement de nos connaissances de l'histoire des États-Unis vient à propos pour élèves et maîtres. Mais ce n'est pas facile de "voir" cette histoire comme une unité; il y a tant qui nous échappe et il y manque tant de points d'appui, je voudrais dire des "leitmotiv", qui nous rendent intelligibles les histoires des pays du vieux monde.

Le vieux monde, combien de temps encore qu'il sera un peu moins vieux, qu'il nous paraîtra renouvelé par la paix!

Avec mes meilleurs souhaits pour votre santé et votre patience,

Votre tout dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Herman Kampinga.

[194]

Johan Huizinga (Leiden) aan S. Muller Fzn. (Utrecht)*

3 september 1917

H.H.

Ik heb met mijn leverancier gesproken, maar het is hier al even lastig. Een bezending van Fockema Andreae¹ is juist teruggekomen wegens verbod van uitvoer. Mijn leverancier beweert, dat appelgelei en appelstroop hetzelfde is. Hij zal laatstgenoemd artikel overdoen in glazen potjes en het zóo verzenden. Met pâté gaat dat niet; dat zou bederven. Ook thee en koffie mag niet meer. 't Wordt heel lastig, hem nog iets bruikbaar te zenden. Half Aug. kreeg ik van P.² weer een uitvoerige brief; het is bewonderenswaardig, zooals hij de moed erin houdt.

Met vr. groet,

Uw J. Huizinga

* Origineel: Utrecht, GA.

1. S.J. Fockema Andreae (1844-1928), hoogleraar oud-vaderlands recht te Leiden 1877-1914.

2. Pirenne.

[195]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne (Creuzburg, Thüringen)*

7 september 1917

Cher collègue et ami,

J'ai été bien content de recevoir votre aimable lettre du 6 août. J'étais en effet à Middelbourg, quand elle me parvint. Nous avons passé la seconde moitié d'août à Oisterwijk en Brabant, au milieu d'une nature riante de bois de sapins et de petits lacs. Les enfants se sont amusés beaucoup. Depuis une semaine nous sommes de retour à Leiden; les écoles ont recommencé, les cours universitaires s'ouvriront bientôt.

J'ai été bien touché de tout ce que vous dites dans votre lettre du bonheur des neutres et du stoïcisme que la guerre doit engendrer dans les esprits. C'est bien vrai, tout cela. Quant au premier, je l'ai senti toujours durant les années terribles que nous passons, et je me suis étonné souvent quand on faisait beaucoup de cas des maux incomparables à ceux de la guerre actuelle. Cet hiver ce sera un peu plus rude probablement, mais il ne peut qu'être utile si nous souffrons aussi un peu de ce que souffre le monde entier. Le pire est qu'il devient de plus en plus difficile de vous procurer les choses, qui peuvent adoucir quelque peu que ce soit les maux matériels de votre captivité. Le nombre des articles qu'il est défendu d'exporter s'augmente sans cesse, et il ne faut pas reprocher à nos intentions, si les paquets à venir sont peut-être maigres et monotones.

Oui, je connais "La Mort du Loup", de Vigny,¹ c'est une pièce très-forte, et surtout la fin est d'une beauté simple et grave.

Quel dommage que vous ne pouvez pas publier dès maintenant le premier

volume de votre histoire économique! Nous l'attendrons avec impatience. L'étude que vous vous proposez à faire sur les rapports de l'histoire économique et de l'histoire religieuse, sera des plus intéressantes sans doute, qui pourraient être écrites. Je ne saurais nommer aucun livre qui traite expressément ce sujet, mais je noterai ce qui me vient sous les yeux.

Je me suis occupé tout l'été, excepté les deux semaines à Oisterwijk, à lire de l'histoire américaine. Il me semble que j'aurai à dire quelque chose là-dessus, mais c'est très-difficile à cause de l'énormité des proportions. C'est surtout les rapports et le contraste entre l'idéal américain de démocratie et les conditions économiques et politiques si surprenantes et si laides parfois, qui m'intéressent et qui frappent mon imagination historique. Pour approfondir mes vues et mes sentiments sur l'âme américaine, j'ai lu en même temps les poètes et écrivains peu nombreux qui comptent dans la littérature du monde: Walt Whitman surtout, puis Emerson et Thoreau, et l'aimable et curieux Hawthorne.

Me voilà à la fin du papier et de mes causeries pas très-intéressantes, mais qui vous témoigneront du moins, je l'espère, que vos amis ne vous oublient pas. Puisse le retour à la liberté et aux vôtres être plus proche que les événements sembleraient l'indiquer!

Votre bien cordialement dévoué,

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Alfred de Vigny (1797-1863), Frans schrijver en dichter; de filosofische meditatie "La mort du loup" is met andere van Vigny's beroemdste gedichten opgenomen in de bundel *Les destinées* (1864) en draagt een stoïsche berusting tegenover het noodlot uit.

[196]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*

19 oktober 1917

B.H.

Welbedankt voor je briefje. Ja voor die lichte narcose tot mei gevoel ik ook héél veel, zelfs ondanks mijn werk, waar ik overigens op 't moment niet zoo goed in zit als jij, naar wij tot ons beider vreugde hoorden. Dat is erg prettig voor je, ik hoop dat er wat van in de Gids zal uitlekken, anders merken wij er zoo weinig van. Is daar kans op. Maar al die kou en al die al die donkerte! Maar weet je een zoo lichte narcose dat wij wakker zouden worden als de Duitschers op hun falie kregen, dat zou ik toch niet willen missen en er is kans op. Mevr. Santhagens is verkouden, als zij Donderdag nu maar kan.

Hart. gegr.

t.t. R.N. R.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[197]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne*

23 oktober 1917

Cher collègue et ami,

Voici déjà plus d'un mois depuis la date de votre dernière lettre, qui m'est parvenue le 29 septembre. Je me réjouis fort, que vous y prononcez une pensée qui m'est venue à moi-même depuis plusieurs années de plus en plus claire, à savoir que le temps est là pour nous livrer aux travaux de synthèse et de vulgarisation. Mais pourrait-on s'en douter quant à vous, qui avez donné l'exemple justement célèbre de la combinaison de ces deux qualités avec la solidité scientifique dans votre *Histoire de Belgique*! Quant à moi, j'ai toujours eu un penchant vers les travaux un peu sauvages, si cela peut se dire, sans que j'ai cependant perdu mon respect pour la solidité et l'érudition pénible, qui nous ont été imposées comme modèles. Et pourtant les dernières années m'ont rendu de plus en plus incapable de goûter ces ouvrages ultra-scientifiques et illisibles qui abondent dans notre science. Je dis souvent à mes étudiants qu'un livre illisible est un mauvais livre, quel que soit le sujet (excepté en mathématique je pense, mais peut-être que messieurs les mathématiciens trouvent lisible beaucoup ce qui le nous paraît pas). J'ai sous main un bel spécimen d'un tel ouvrage justement à présent. Vous connaissez M. Oppermann, professeur à Utrecht. Il a présenté à notre Académie royale une dissertation sur les sources de l'histoire de la Hollande du X. au XII. siècle, que je dois lire pour rapporter là-dessus.¹ Vous savez comme c'est maigre cette tradition d'Égmond dont il s'agit. Et vous savez peut-être que M. O. a la manie de signaler partout les falsifications. Il voit partout des moines infiniment astucieux et d'une habileté de faussaires incomparable. Il les démasque tous. Mais les grands travaux demandent de grands efforts, et voilà qu'il met 968 pages sans les pages numérotées a b c d à disqualifier nos braves Dirk et Floris, qui nous ont été chers depuis l'enfance.

On raconte de Voltaire, qu'il dit en montrant à un visiteur dans sa bibliothèque les gros volumes des pères de l'église: "je les ai lus, mais ils me le paieront". Il me coûtera un effort de sentiments chrétiens pour ne pas dire la même chose à propos de mon collègue.

Vous demandez des nouvelles sur mon cours sur l'Amérique. Ça marche; les étudiants s'y intéressent beaucoup, et si je réussis à recevoir d'Amérique le "Source book"² que j'ai commandé, nous lirons ensemble des fragments de sources narratives et documentaires. Mais quant à publier un livre, je ne me sens pas assez fort pour cela: peut-être un mémoire dans l'Académie ou un essay dans le "Gids".

Et maintenant comme toujours je vous souhaite la continuation inaltérée de cette patience et de cette vigueur d'esprit que vous possédez dans une mesure admirable.

Votre bien dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Het werk van Oppermann verscheen niet in de reeks van de Koninklijke Akademie, maar in die van zijn eigen instituut: Bijdragen van het Instituut voor middeleeuwsche geschiedenis der Rijks-Universiteit te Utrecht, dl. 3-5: Otto Oppermann (1873-1946), sedert 1909 hoogleraar middeleeuwse geschiedenis te Utrecht; *Untersuchungen zur nord-niederländischen Geschichte des 10. bis 13. Jahrhunderts* (Utrecht 1920-1921).
2. Albert B. Hart ed., *Source Book of American History* (New York 1899, verscheidene herdrukken).

[198]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Leiden)*
19 november 1917 (poststempel)

B.H.

Hoe gaat 't jullie toch, wij hoorden in lang niets van je maar Jet is van plan Zondag over een week naar jullie toe te komen, zij spreekt dan in Leiden.

Zit je erg in je werk? En schiet je op of moet Vollenhoven er nog bij te pas komen.

Ik heb eerst heel veel tijd verloren met de nalatenschapregeling van v. Hoytema¹ en met de veiling die nu verleden week afliep. En nu zit ik onder hoogdruk maar erg prettig te werken, en heb daaronder nogal wat haastwerk. Rodin dood,² wat een prachtig leven. Nu resten ons slechts ééndagsvliegen.

Hart. allen gegr. van ons

t.t. R.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Theodoor van Hoytema (1863-1917), tekenaar en graficus; hij overleed op 28 augustus.
2. Auguste Rodin (1840-1917), Frans beeldhouwer; hij was op 17 november gestorven.

[199]

Johan Huizinga (Leiden) aan Cornelis van Vollenhoven*
6 januari 1918

B.C.

Nu is het jaar al zes dagen oud en je weet nog niet, hoeveel goeds ik je wel niet daarin toewensch. Laat het samen in één gidsaflevering verschijnen ons een teeken zijn, voor veel gezamenlijks.

Hoe is het op de Moeren?¹ heeft de sneeuw zijn vredegevende werking op je gemoed uitgeoefend?

Dank zij bijzonder voorspoedig werken is Amerika gisteren afgekomen, terwijl Oppermann² al voor nieuwjaar met afwijzend preadvies het huis uit was.

Maar nu rijst over Amerika terstond een cas. Ik heb tenslotte veel te veel stof, die ik slechts haastig zal kunnen mededeelen.³ Toen ik indertijd aan Pirrenne schreef, dat ik er mee bezig was, schreef hij mij: maak er toch een populair boekje van, dat zijn juist de dingen, die noodig zijn. – Nu is het uitge-

werkt in zulk een staat, dat ik, enkel de notitiestijl dilateerende tot volzinnen, er zulk een boekje van zou kunnen maken. Dat dan natuurlijk erg tweehandsch zou zijn, wat de bronnen van informatie betreft, enkel misschien eens wat zou combineeren en in samenhang brengen, wat de generaal Reader niet weet. Wat dunkt je ervan? Speciaal over de vraag: do it now, of Bourgondië gaat voor.

Hier gebeurt niets bijzonders. De W.B.K.'s⁴ zijn weer thuis, bij de De Sitter's gaat het wat beter, met A.S.d.B.⁵ houd ik geregeld verkeer.

Ik hoor, dat je den IJden met Sibrand van der Hoeven weer naar huis komt. Hetwelk mij verheugt. De kinderen hebben allerlei pretten gehad: Jakob en Elsje naar Amsterdam, Dirk en Leonhard een week op Popelhof⁶ in weelde gebaad.

Wil je mijn groeten overbrengen aan de familie Van der Hoeven?

H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Buiten te Zundert, grenzend aan de Buissche Heide, eigendom van de familie Van der Hoeven.

2. Zie Huizinga aan Pirenne, 23 oktober 1917.

3. In zijn voordracht voor de Koninklijke Akademie van Wetenschappen op 10 juni 1918 over "Individualisme en associatie in de Amerikaansche geschiedenis".

4. W. Brede Kristensen.

5. Anne Siberdinus de Blécourt (1873-1940), studiegenoot van Huizinga te Groningen, 1917-1939 hoogleraar oud-vaderlands recht te Leiden.

6. Buiten te Middelburg, familiebezit van Huizinga's schoonmoeder, mevr. Schorer-Plaat.

[200]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Leiden)*

12 januari 1918 (poststempel)

B.H.

Dat is erg aardig van je 't overdrukje¹ te zenden, want sedert Jet niet meer secr. is van de Nieuwe Tijd² krijgen wij de Gids niet meer. En nu terwijl Jet in stad was las ik 't gezellig onder 't eten. 't Intresseerde mij te meer daar 't Hooft³ een oud vriendje van mij is, al zien wij elkaar nu nooit meer. In de XVII eeuw was hij vast een uitmuntend kaartenteekenaar geweest, en wat deden zij 't toen mooi, hij is zoo secuur en hij zou er met zijn verstand van schepen mooie schepen opgeteekend hebben. Maar nu in onze ontredde tijd uiten zich zijn eigenschappen anders, en schrijft hij aanvechtbare historische studiën en maakt dorre schilderijen, met bladeren tropheeën die topographisch zijn, als kaarten van bladluizen. Overigens een genoegelijk en zelftevreden mensch hoor.

Jet kreeg van Trotzky en Lenin 't verzoek met Pannekoek⁴ naar Petrograd te komen. 't Was erg leuk voor haar, en zij zal ook wel eens gaan, en ik gun 't haar van harte, maar vind 't erg veilig dat 't nu nog niet kan.

Hart. gr. aan jullie allen

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Dam en kogge", n.a.v. C.G. 't Hooft, *Het ontstaan van Amsterdam* (Amsterdam 1917), *De Gids* 82 (1918) I, 107-122 (V.W. I, 412-425).
2. *De Nieuwe Tijd*, programmatisch socialistisch maandschrift, van welks redactie Henriëtte Roland Holst sedert 1897 deel had uitgemaakt.
3. C.G. 't Hooft (1866-1936), graficus, conservator Museum Fodor te Amsterdam 1898-1932.
4. Antonie Pannekoek (1873-1960), sterrenkundige en marxistisch theoreticus.

[201]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga*

[vóór 23 januari 1918]

Beste Huizinga.

Mijn neef Jany¹ vertelde mij heden dat hij met den Hr. de Meester gesproken had over de mogelijkheid dat Matthijs Vermeulen in den *Gids* de muziek rubriek zou krijgen.²

De Heer de Meester scheen wel van zins 't in de Redactie vergadering te brengen. Ik geloof niet dat 't noodig zal zijn je op te wekken het te steunen, wij spraken reeds vaak over hem, en ik meen dat ik je ook stukken van hem liet lezen. Hij boeit Jet en mij steeds opnieuw, hemel wat schrijft hij goed en wat een prachtige levensaanvoeling toont hij telkens en telkens weer. 't Zou allerplezierigst zijn zoo er iets van kwam.

Hoe gaat 't jullie? De sneeuw is hier prachtig geweest, en wij hebben er van genoten, maar er ook veel last van ondervonden. Carel Scharthen³ ligt met een erge longontsteking, het gaat nu wat beter gelukkig.

De tijd nadert dat wij weer eens gaan wandelen, de natuur ruikt alweer naar gras en crocussen.

Hartelijk allen gegr.

t.t. R.N.R.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. A. Roland Holst (1888-1976), dichter en prozaschrijver.
2. Matthijs Vermeulen (1888-1967), componist; als criticus bij *De Telegraaf* had hij zich een pleitbezorger van de nieuwe muziek betoond. Van Vermeulen zou geen rubriek over muziek in *De Gids* komen.
3. Carel Scharthen (1878-1950), schrijver; als criticus medewerker van *De Gids*.

[202]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander*
23 januari 1918

B.C.

Het speet mij, dat je telegram het bezoek moest afzeggen. De volgende week?

De muziekkwestie is plotseling gaan bloeien. Ziehier een heel dossier terug.

1. het stuk van Hol.¹ Ik vind het zeer respectabel werk. Ofschoon ook mij de technische uiteenzettingen ontgaan, kan ik toch mijn belangstelling erbij houden. De verbinding van muziekleer, historische aanknooping en litteraire smaak lijkt mij gelukkig. Wat niet wegneemt, dat ik den vorm wat slap vind; vooral het begin is wat soepig en duf; 't wordt beter, zoodra hij de muzikale thema's vast heeft. Zoo heel veel erge germanismen zijn mij niet opgevallen. Wendingen als "een exquis nummertje" zijn gemakkelijk uit te roeien. Heel aardig vind ik p. 25 vg. over de kinderstukjes.²

Mijn advies zou zijn: als correspondentie met Bazel mogelijk is, verzoeken het begin wat steviger te maken. Over de extra-betaling niet dadelijk ja zeggen. In tweeen plaatsen.

Nu zou ik haast het voornaamste vergeten. Is het stuk te technisch? Ja, zeer zeker. Maar de M.³ heeft m.i. gelijk: ook tal van onze wetenschappelijke artikelen zijn dat. Ik verzocht mej. Smits,⁴ eens een paar bladzijden te lezen. Haar bevinding was: wel te volgen voor iemand met een beetje muziektheorie, en wel iets waar je wat aan hebt.

2. de medewerking van Vermeulen. Ik kende dezen vroeger alleen door Van Anrooy, die hevig op hem afgaf, totdat Roland Holst (die mij een briefje van gelijke strekking schreef als dat aan de M.) mij hem eens aanbeval, en een reeks Telegraaf-artikelen liet lezen, die ik zéer mooi vond, hoog en fijn, volstrekt niet schetterig, zooals ik had verwacht, en uitstekend geschreven. Stukken zooals ze bij ons zeer goed zouden passen. Verder weegt voor mij in dezen het advies van Diepenbrock⁵ en de drie Holst'en heel veel. De medewerking van V. zou m.i. De Gids, om het in één woord te zeggen, sterker maken tegenover Verwey.⁶ Je begrijpt hoe ik dat bedoel: het modern karakter accentueeren.

Nu zou ik meenen, dat het het best was, hetzij aan Vermeulen zelf of aan A. Roland Holst te schrijven: wij zijn niet van plan, een vasten medewerker voor muziek te zoeken, maar willen heel graag muzikale artikelen van verschillende zijden, van een muziekgeleerde als Hol, een praktisch dirigent, een criticus. Wij willen heel gaarne eens een artikel van V. plaatsen. Of dit als uitnoodiging of als aanmoediging moet worden geformuleerd, zou ik nog niet durven zeggen: wat dunkt je? Ik schrijf dan ook in dien geest aan R. Roland Holst.

Van Anrooy zal misschien zuur zien, als hij Vermeulen geplaatst ziet, maar zijn eigen medewerking is zoo problematisch, dat wij het daarom niet moeten laten.

Op verzoek van De Meester belde ik hem zoeven op. Hij is het eens, met wat ik hem zei, en daarna hier boven opstelde.

H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. J.C. Hol (1874-1953), muziekhistoricus en -criticus, "Kamermuziek van Claude Debussy", *De Gids* 82 (1918) I, 482-499; II, 113-132.

2. Claude Debussy, *Children's corner*, pianowerk uit 1906-1908.

3. Johan De Meester.

4. Mej. Smits had na Bine de Sitter bij de familie Huizinga de leiding over het huishouden.

5. Alphons Diepenbrock (1862-1921), classicus, componist.

6. Referentie aan het in 1905 door Albert Verwey opgerichte tijdschrift *De Beweging*, dat in 1919 opgeheven werd.

[203]

Johan Huizinga (Leiden) aan S. Muller Fzn.*

29 januari 1918

Hooggeachte Heer,

Gelukkig, dat eindelijk de zending der pakketten weer voortgang kan hebben. Ik heb de briefkaart aan den heer Andreae laten lezen, die het ook al wist. Hij meende, dat het het best was, nu eerst het bericht af te wachten, of Uw pakket goed overgekomen is, en dat wij dan terstond weer zenden. Zoudt U mij dat dus nog even willen melden, zoodra U bericht hebt?

U vraagt naar mijn boek over den Bourgondischen tijd? Ja, ik kan werkelijk zeggen, dat het nog al op schiet; ik begin werkelijk hoop te krijgen, dat 1918 de voltooiing zal zien, al is het met al de onvolmaaktheden, die ikzelf het beste zie.

Maar nu het hinkende paard, dat achteraan komt: ik weet volstrekt niet, waar staat: C'est trop, Rolin, c'est trop! en herinner mij niet, het ooit gelezen te hebben. Stond het bij Chastellain of Olivier de la Marche, dan zou ik het dunkt mij weten. Bij wien dan? Ik weet het niet.

Zoo juist krijg ik den brief over Brugmans;¹ ik zal hem teekenen. Ik hoop U 11 Februari in Amsterdam te zien.

Met vr. groet,

Uw J. Huizinga.

* Origineel: Utrecht, GA.

1. Over de huldiging van H. Brugmans bij zijn vijftigste verjaardag op 5 maart 1918.

[204]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne*

31 januari 1918

Mon cher collègue et ami,

Enfin la difficulté de l'envoi des paquets se dissipe, et nous pourrons recommencer à vous égayer, tant soit peu, la monotonie matérielle de votre captivité.

D'ici peu de chose bien remarquable. Dans mon cours de cette année je suis en train de traiter le développement des villes et de la vie urbaine au moyen-âge, et c'est avec le plus grand plaisir, que je mentionne souvent vos articles divers, qui ont réagi d'une façon si heureuse contre l'esprit de construction juridique des historiens de droit.

Il est possible, que votre encouragement de faire un petit livre populaire de mes études d'histoire américaine portera fruit; j'en ai bien envie, mais il faut d'abord que je finisse mon "grand" livre sur la fin du moyen-âge. J'ai trouvé le titre maintenant, après bien des tentatives. Il s'appellera: De Eeuw van Bourgondië, avec le sous-titre un peu long mais inévitable: Studie over Levens- en Gedachtenvormen der laatste middeleeuwen in Frankrijk en de Nederlanden. Autrement on croirait, qu'il s'agit d'un nouveau Barante¹ ou Cartellieri² (qui est resté, tant que je sais, à la mort du premier duc).

M. Fockema Andreae m'a montré votre dernier portrait; je me réjouis beaucoup de vous y voir tout comme je vous ai vu il y a à peu près 6 années. En avez-vous un exemplaire pour moi aussi? Avec mes souhaits, bien en retard, pour l'année qui a commencé, pour vous, pour votre pays et pour le monde épuisé,

Votre tout dévoué,

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. A.G.P. Brugière de Barante (1782-1866), Frans historicus en diplomaat; *Histoire des ducs de Bourgogne de la maison de Valois* (21 dln. Amsterdam 1825-1827).

2. Otto Cartellieri (1872-1930), Duits mediëvist, sedert 1910 hoogleraar te Heidelberg; *Beiträge zur Geschichte der Herzöge von Burgund I-V* (Heidelberg 1912-1914).

[205]

Johan Huizinga (Leiden) aan Huib Hoste¹*

22 februari 1918

Zeer Geachte Heer,

De vraag,² welke U mij de eer doet mij te stellen, is wel zeer pijnlijk. Weinig dingen zouden het onherstelbare onrecht, België aangedaan, zoo scherp tot bewustzijn kunnen brengen als Uwe afbeelding van de halle van Yperen vóór en na den oorlog. Over mijn antwoord behoef ik niet te twijfelen. Laat men de ramp aanvaarden als onherstelbaar, en niet trachten, door een her-

bouw, die altijd onecht zou blijven, den schijn te wekken, alsof het kwaad tenslotte nog viel goed te maken.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Leuven, Universiteitsarchief.

1. Huib(recht) Hoste (1881-1957), Belgisch architect en schrijver.

2. Een enquêtevraag of de door de Duitsers verwoeste lakenhal van Ieper herbouwd moest worden.

[206]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander*

23 maart 1918

B.C.

Hierbij 1° het stukje van Kristensen.¹ Het lijkt mij goed en raak. Hij vroeg mij, of het te kras was. Ik zei, neen, alleen: "mijnheer Van S." laat men niet drukken, dat klinkt hoonend. Verder gaf hij vrijheid, onnederlandsche zegswijzen te veranderen. Eindelijk adviseerde ik hem, het een eigenlijken titel te geven, en de vermelding van het boek daaronder te zetten. Misschien valt jou iets geschikts daarvoor in? Ik zal ook nog eens denken. Morgen spreek ik Van Valkenburg en zal hem vragen, hoever het met zijn stukje staat.² Dat zal vrij wat grooter worden, maar binnen onze maat.

2°. Dossier De Lange.³ Dat hij zich tot jou wendt, komt doordat ik het rood aangestreepte te algemeen heb opgevat. Verontschuldig dit. Ik antwoordde overeenkomstig jou punten. In het bijzonder leek het Kuenen⁴ en mij, dat het treffender zou zijn, als de lezer terstond zag, in hoeverre er oude theorieën in modern gewaad staken. Als dat niet kan, welnu dan valt er niet aan te dringen.

Ik zou dus adviseeren, te antwoorden: als het niet gaat, dan maar chronologisch, doch in het bestek van een 40 bladzijden. En wil je tegenover zijn vraag vasthouden aan jou punt 2? Mij dunkt van wel, maar met wat tegemoetkoming.

Kuenen en ik deelden mondeling nog het gevoelen, dat hij nog al onelegant met al dat sperma werkt.⁵ Kun je hem dat op kiesche wijze onder het oog brengen?

Tenslotte moet hij zelf beslissen.

H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. W.B. Kristensen, "Dieptepsychologie?", n.a.v. Nico van Suchtelen, *Uit de diepten der ziel. Samenspraken over droom en geweten* (Amsterdam 1917), *De Gids* 82 (1918) II, 493-499.

2. C.T. van Valkenburg, "Freudisme voor iedereen", n.a.v. Nico van Suchtelen, *Uit de diepten der ziel*, *De Gids* 82 (1918) II, 480-492.

3. Dan. de Lange, "Oude ontwikkelingstheorieën in modern gewaad", *De Gids* 82 (1918) III, 306-324, 498-511. Daniël de Lange jr. (1878-1948), embryoloog, directeur Hubrecht-laboratorium te Utrecht en privaat-docent aan de universiteit aldaar. Bestuurslid van de Bond van Revolutionair-Socialistische Intellectuelen.

4. J.P. Kuenen (1866-1922), hoogleraar natuurkunde te Leiden sedert 1906, *Gids*redacteur sinds 1916.

5. De Lange behandelde de 'sperma-theorie' als een van de drie meest verbreide volksvoorstellingen over de zielestof.

[207]

Richard en Henriëtte Roland Holst aan Johan Huizinga*
21 april 1918

B.H.

Wij hadden 't juist één dag van te voren over je gehad, en beide onze uitlegen klaar waarom wij zoo weinig van je hoorden, één daarvan is al bewaarheid, nl. dat je druk aan je werk bent en dat 't werk goed vlot. Dat is goed nieuws.

Jet is al weer een 2 weken thuis, zij was heusch met véél hartelijke zorg eenige pondjes aangekomen, maar geloof mij vet had zij niet gehamsterd, zij valt nog glad buiten de distributie, en 't schijnt dat Rotje en ik al weer een pondje van haar afgelikt hebben. Maar zij is toch goed; door die gedwongen vacantie is haar arbeidstempo onderbroken, en zij is wijs genoeg om te zorgen dat zij niet te gauw dien reuzenvaart er weer in krijgt.

Zij moest leven als iemand die zich een beetje bekrimpen moest, zooals menschen die veel Russische effecten hadden, - bij haar kwam 't ook wel voor een deel door 't effect der Russen...

De tuin beloofde prachtig te worden, maar de twee erge nachtvorsten hebben heel veel kwaad gedaan, 't is een beroerd gezicht bevroren bloesems te zien.

Ik zelf heb van November af al maar gewerkt en heb geloof ik nog nooit in mijn leven zoo gemakkelijk gewerkt, van daar dat ik er maar den gang in houd zoolang als 't wil lukken. Wij blijven voorloopig rustig hier, kom dus maar wanneer je lust hebt.

Hartelijke groeten voor jullie allen.

R.H.

Beste Huizinga,

Terwijl Rik grapjes schrijft over russische effecten zit ik versjes van Nekrassow te vertalen, dat is een genoegelijk werkje en wat heeft hij de volkstoont goed te pakken! Ik ben heusch 4 graden rustiger en 3 graden minder moe dan voor dat ik naar Amsterdam ging, en wat de distributie aangaat, weldra hoop ik twee boeken te distribueeren, een dik (en juist dat heeft mij als 't gepermiteerd is dit Dantesque gezegde te herhalen, mager gemaakt) met proza, en een dun met verzen.¹ Dit laatste hoop ik je te sturen, 't had al uit moeten zijn, maar een baal linnen van den binder is gestolen en hij kan 't nieuwe niet krijgen, omdat hij geen "geleibrieven" heeft!

Ik had er mij op verheugd jou en de kinderen te zien als ik met 1 Mei in Leiden kwam, maar de sprekerij is mij voorloopig verboden dus daar komt tot mijn spijt niet van. Ik hoop dat we jou eens gauw hier zien, dan wandel ik misschien wel een beetje mee. Veel liefs aan Elsje en hartelijk gegroet

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Henriëtte Roland Holst, *De revolutionaire massa-aktie. Een studie* (Rotterdam 1918), resp. *Verzonken grenzen* (Rotterdam 1918).

[208]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*

30 april 1918

Waarde Huizinga,

Heel graag kom ik Zaterdag, met de bedoeling om bij je te blijven logeeren. Mijn zwarte jasje zal ik wèl aanhebben want ik kom uit den Haag!

Mijn plan was geweest het teekeningetje van je vrouw meê te brengen.¹ Maar bij nader inzien doe ik dat toch niet. Denk niet, dat ik er me in al dien langen tijd niet mee beziggehouden heb. Twee keer was ik zelfs zoo ver dat ik het je maar eens wou laten zien. Maar telkens kwam ik weer tot het inzicht, dat ik het toch beter kon krijgen. En dan zette ik het weer weg... voor maanden. Toch ben ik nu zoo ver, dat ik geloof, dat er iets goeds in is. Maar ik wou het je laten zien in een lijstje, zóó dat het zich als iets âfs presenteert, dat je eens rustig kunt bekijken, – om er dãn op- en aanmerkingen over te kunnen maken, die ik natuurlijk erg ter harte zal nemen, trachtende het beter te krijgen. Het lijstje komt over een dag of vier. Dan stuur ik het je. En dan moet je me niet dadelijk melden wat je vindt. Maar je moet wel weten dat, al heb ik natuurlijk de illusie (die mij aan het werk hield) je iets te kunnen bieden, ik het toch heel natuurlijk zal vinden als je mocht zeggen: neen, het voldoet me niet! En ik reken er op dat je me het ook heel ronduit zal zeggen als dat het geval is.

Het is maar een heel eenvoudig teekeningetje. Maar het is wel heel moeilijk.

Met hartelijke groeten

t.t. J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Verg. Huizinga aan Jan Veth, 26 mei 1915.

[209]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

15 mei 1918

Beste Vriend,

Het is niet noodig, dat ik mijn oordeel langer opschoort, want van het oogenblik af, dat ik het met angst en beven uitpakte, was het mij zulk een blijde verrassing, dat het oordeel ineens vast stond. Zoowel wat gelijkenis als uitdrukking betreft vind ik het zoo voortreffelijk, dat ik niet begrijp, hoe ge met dat materiaal haar wezen zoo hebt kunnen terug vinden. De eenige dingen, die haar voor mij niet weergeven, zijn deze: een zwakke ietwat kwijnen-

Mary Vincentia Huizinga-Schorer, portret door Jan Veth na haar overlijden.

de trek, die zij niet had, en waarvan ik niet goed zie, of het ligt aan het rechteroog of aan den mond, en dan dat haar onvergelykelijk edel voorhoofd er niet zoo gaaf en mooi van bouw schijnt, als het was. Maar dat laatste komt natuurlijk ook, doordat het zoo vlak en face is. En die beide dingen zijn voor mij volkomen ondergeschikt, en nemen niets weg van het gevoel, dat ik in dit portret een schat heb gekregen, waarvoor ik je niet genoeg kan danken.

Ook al de kinderen vonden het zonder eenige aanmerking heel goed. Ik heb het nu in de huiskamer gehangen, waar wij het allen dagelijks zien; in mijn studeerkamer zou ik zelf het alleen gehad hebben, en ik had er ook geen geschikte plaats.

- Ik heb Kristensen gevraagd naar de assyrische tempeldieren. Van een bepaalde nieuwe verklaring was hem niet bekend, maar hij legde het mij uit: de tempel, of ook het paleis is het beeld van den kosmos; de dieren staan er als wakers, en zijn de gewone aardsche dieren zonder meer.

Mijn hartelijke groeten aan je huisgenooten!

In groote dankbaarheid,

t.t. J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

[210]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga (Leiden)*

20 mei 1918

Zeer waarde vriend,

Je briefje, dat mij naar den Haag doorgestuurd werd, maakte mij zeer gelukkig. Het uitbroeien van zulk een teekeningetje is mij op zichzelf een intiem genot, maar het beste is toch, als men er dengene voor wien ik het mij gedacht heb, meê kan voldoen. Je beide opmerkingen begrijp ik. De eenigszins kwijnende trek (die toch misschien niet héélemaal van de zachte uitdrukking te scheiden valt) wilde ik, wanneer je op den duur kunt bepalen, waar zij wortelt, graag nog eens verminderen of wegwerken. Ook de bouw van het voorhoofd zou ik dan willen trachten te versterken. De moeilijkheid hierbij ligt in de latere haardracht, die ik op je verzoek heb overgenomen en die wel iets van het zeer mooie bovendeel van het voorhoofd verbergt. Toch zou ik erg graag ook hier nog naar verbetering mogen streven.

Met hartelijken groet steeds

t.t. Jan Veth

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[211]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne*

23 mei 1918

Mon cher collègue et ami,

Il paraît que mes derniers paquets et peut-être aussi une lettre ne vous sont pas parvenus. Du moins M. Muller m'avertit, que vous n'avez rien reçu de ma part depuis longtemps. Je le regrette infiniment. La dernière fois que je vous ai expédié un paquet, a été le 20 mars (après ceux de février et je crois de janvier aussi). Ensuite le commerçant m'a averti, que rien ne passait plus la frontière, et il a négligé de me dire, que cet empêchement n'existe plus à présent. Aussitôt que je l'ai entendu, je me suis hâté de lui ordonner de vous expédier sur le champ ce qu'il peut envoyer. J'espère beaucoup qu'il vous parviendra.

M. Muller m'écrit, que Madame Pirenne vous rejoindra dans l'exil. Quel bonheur pour vous deux! La triste captivité qui se prolonge, sera supportable maintenant.

Vous souvenez-vous que vous m'avez conseillé de faire un petit livre de vulgarisation de mes études d'histoire américaine? C'est ce que je suis en train de faire maintenant; j'ai fini un essai que je vais communiquer à l'Académie des sciences prochain mois, pour le publier dans le 'Gids' ensuite, et je compte le compléter par trois autres, pour les faire paraître ensemble sous le titre "Quatre essais sur l'hist. amér." ou quelque chose de ce genre. Dans le même temps mon autre livre est achevé à quelques dizaines de pages près; il me reste une révision générale pour ajouter et changer encore beaucoup de choses, mais le grand travail va être fini.

Une de mes élèves défendra bientôt une thèse de doctorat sur le projet de croisade de Philippe le bon.¹ Les circonstances l'ont empêchée de faire des recherches dans les archives de Belgique et de France, enfin son ouvrage n'aura pas grande valeur, mais elle a combiné les données d'une manière intelligente.

Avec mes salutations respectueuses à Mad. Pirenne,

Votre très dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Johanna Dorina Hintzen (*1889), *De kruistochtplannen van Philips de Goede* (Rotterdam 1918).

[212]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein¹ (Leiden)*

2 juni 1918

Waarde Heer Romein,

Voor het geschenk,² waarmee gij mij verrast, zeg ik U hartelijk dank. Ik zal stellig meer doen, dan er in bladeren; nl. het meenemen naar mijn vacantie-

verblijf, om het op mijn gemak te lezen; het interesseert mij in de eerste plaats als Úw werk, en komt mij bovendien zeer gelegen, daar Rolland³ een der vele lacunes in mijn belezeneid uitmaakt, die ik wel niet zoo spoedig door de lectuur van den geheelen Jean Christophe zal kunnen aanvullen.

Dat mijn onderwijs aan anderen het gevoel geeft, iets aan mij te danken, is het beste wat ik daarvan kan begeeren.

Met vriendelijken groet,
Gaarne Uw J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. Jan Romein (1893-1962), historicus, leerling van Huizinga. Van 1939-1959 hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam.

2. Jan Romein, *Romain Rolland, inleiding tot Jan Christoffel* (Rotterdam 1918).

3. Romain Rolland (1866-1944), Frans schrijver van o.m. de tiendelige, door Jan Romein in het Nederlands vertaalde roman *Jean-Christophe* (1904-1912); Nobelprijswinnaar 1915.

[213]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*

11 juni [1918]

Beste Huizinga,

Een paar woordjes om je te zeggen dat we beide met veel genoegen je voordracht¹ hebben gehoord; ik voor mij voel mijn inzicht zeker verrijkt door je algemeene opvatting over den rol van het individualisme in de ontwikkeling der N.-Am. maatschappij en begrijp daardoor beter sommige bijzondere trekken in den socialen strijd daarginds. Ik verheug mij om het in de Gids² nog eens rustig over te lezen. Je begrijpt dat wij smulden van het debat van al die Hooggeleerde Pisangs! Behalve dat van Colenbrander, was het zoo echt professoraal in den ouderwetschen zin. En toch vond ik het grappig te ervaren, dat zoo'n debat *essentieel* eigenlijk zooveel lijkt op dat van elke volksvergadering. One touch of nature enz.³

Jammer dat we niet na afloop onder een kopje koffie met jou en Cees⁴ die witgebaarde beroemdheden een beetje in 't ootje konden nemen. Ik keek van mijn schellinkje juist schuin op Cees neer en zijn ooghoeken lachten aldoor zoo spottend mogelijk als er weer een debater zoo'n beetje aan je begon te pluizen. Je bezoek was erg prettig en gezellig en we zijn getroffen door 't bewijs van vertrouwen wat je ons gaf door ons te vertellen wat je in het laatste jaar innerlijk zoozeer bewogen heeft. Ik hoop, dat je het spoedig geheel zult kunnen voelen als een mooie herinnering van een gevoel, dat je alleen rijker heeft gemaakt en geen blijvende onrust of onvree achterlaat.

Met ons beider hartelijke groeten

Jet.

Ik lees zoo juist in mijn soc. krantje, dat te *Detroit* op 1 Mei een heele vergadering van 1200 anti-oorlogsmenschen gevangen genomen werd. Zeg, is dat nu individualisme of organisatie.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Individualisme en associatie in de Amerikaansche geschiedenis", lezing gehouden in de vergadering der Koninklijke Akademie op 10 juni 1918.
2. In uitgewerkte vorm verscheen de lezing: J. Huizinga, "Een historische tegenstelling getoetst aan de Amerikaansche geschiedenis", *De Gids* 82 (1918) III, 68-87 en 284-305.
3. 'One touch of nature makes the whole world kin, That all with one consent praise new-born gawds', Shakespeare, *Troilus and Cressida*, derde bedrijf, derde toneel.
4. Cornelis van Vollenhoven.

[214]

Johan Huizinga (Leiden) aan Dirk Coster*
28 juni 1918

Zeer Geachte Heer Coster,

[...]¹

Ik heb Uw vriendelijken raad gelezen met groote ingenomenheid met de gevoelens, die U dien in de pen gaven, maar tevens met een glimlach van bijna ironische zelfkennis. U overschat mijn gaven geweldig. Ik heb niet zoo veel te zeggen. Als mijn boek over de 15de eeuw uit is, ben ik misschien voor tijden uitgepraat, en dan is het nog de vraag, of het niet zal blijken vrij onbeholpen gezegd te zijn. Eén ding kan ik U beloven: ik sluit mij niet in een tijdvak of onderwerp op. Als ik afscheid heb genomen van de 15de eeuw zie ik weer naar iets anders om. Maar waarom zal ik mijn aspiraties zoo hoog stellen? Ik heb eens een klein jaar gewerkt aan de geschiedenis der groningsche universiteit in de 19e eeuw, die ik officieel te beschrijven had voor het jubelfeest. Een vrij duffe historie dus. En toch beschouw ik het boek, dat ik daarvan gemaakt heb, als het best geslaagde, dat van mijn hand gekomen is, ook wat betreft de toepassing van die vermogens buiten het strikt wetenschappelijke, welke U zooveel hooger stelt.

Och, het doet er zoo weinig toe, wat de stof is, als er maar wat geest in gaat.

Het spijt mij, dat ons gesprek over Nederlandsche auteurs bij U een onaangename herinnering heeft achtergelaten. Wees ervan verzekerd, dat ik U geen oogenblik van kleine beoordeelingsmotieven verdacht heb, en dat de oordeelvellingen, die U uitsprak, geen van alle verder komen dan mij zelf. Ik zal mij ten opzichte van Bles open houden voor een herziening van mijn oordeel. Ik ben eigenlijk eerst door het gidsredacteurschap weer wat in de hendaagsche nederlandsche literatuur geraakt, en helaas, het is niet anders, meestal is het maar een matig genoeg.

Ik hoop verder, dat U een zomer van veel ontspanning en daardoor veel nieuwe werkkraft wacht, waarvan wij eerlang de vruchten mogen zien.

Met een vriendelijken groet,

Gaarne de Uwe,

J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Mededeling van Huizinga dat hij de vraag van Coster of *De Gids* bereid zou zijn lezingen op te nemen, in een redactievergadering ter sprake had gebracht.

[215]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne*

17 juli 1918

Cher collègue et ami,

Quelle cruelle désillusion que vous venez d'éprouver à propos de l'arrivée décidée de Madame Pirenne et de votre fils! J'espère fortement que ce ne soit qu'un délai, et je serais heureux d'apprendre que cette lettre vous trouve déjà ensemble.

Je me réjouis en apprenant que mes paquets (maigres hélas) vous parviennent, tant qu'il soit tard. Demain je vous ferai expédier un autre, et je dirai à M. Kelder d'y ajouter mon nom, parce que je sais que M. Fockema Andreae vous envoie par le même commerçant, et je comprends qu'il vous est désagréable de ne pas savoir à qui vous tenir.

Le jour même que j'ai reçu votre aimable lettre du 19 juin je vous ai envoyé un exemplaire de la première partie de mon article dans le 'Gids', sur l'histoire américaine. Et ce matin j'ai fini le dernier des quatre essais qui composeront le petit volume que je compte publier encore cette année. Je vais prendre maintenant des vacances réelles, je n'emmène que peu de livres à Middelbourg, où je compte partir avec les enfants dans huit jours.

Il est probable que notre ami mutuel Dr. Colenbrander viendra occuper la chaire d'histoire coloniale à Leyde.¹ Je serais très heureux de pouvoir collaborer comme collègues. Evitez encore, je vous prie, d'écrire là-dessus à M. Muller ou vos autres amis hollandais, parce que l'affaire est encore dans une phase de préparation, où la publicité pourrait être dangereuse.

Tous mes enfants ont passé dans une classe supérieure; le second fils entre au lycée, où l'aînée commencera sa deuxième année; la petite fille, de six ans bientôt, ira à l'école pour la première fois. C'est intéressant d'observer toutes les particularités et différences de leur développement intellectuel. Et c'est bien rassurant dans ces temps-ci qu'ils sont si jeunes encore.

Croyez moi comme toujours,

Votre tout dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Bij Koninklijk Besluit van 19 oktober 1918 werd Colenbrander benoemd tot hoogleraar in de letteren en wijsbegeerte, met als opdracht de geschiedenis van Nederlands-Indië en de geschiedenis en methode der zending.

[216]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*

20 juli [1918]

Beste Huizinga,

Ja, zoo'n prettig, helder, goed gedocumenteerd boek, dat de historische ontwikkeling van de laatste honderd jaar in de Ver. St. v. A. onder een paar

algemeene gezichtspunten samenvat... dat had ik juist ook zoo graag gehad. Nl. zulk een boek over de *arbeiders*-beweging in de Ver. St., die ik in den laatsten tijd bestudeerd heb. Maar 't schijnt er niet te zijn, naar men mij uit New York berichtte. En 't boek dat jij zoekt, zal ook wel onvindbaar zijn. Om mijn goeden wil te toonen, stuur ik je een socialistisch boekje waarin je een massa titels achterin vindt opgegeven, en o ja, ik heb van denzelfden schrijver ook een aardig monografietje over den amerikaanschen farmer, dat stuur ik je ook, op hoop van zegen.

Als je over een paar jaar met je leerlingen de russische revolutie van 1917 soms behandelt, op de manier zooals je het verleden winter de groote fransche deed,¹ dan heb ik een kollektie "Известия" en "Правда"² voor je! Het zijn misschien wel de eenige exemplaren van de Правда in Nederland, want op den gewonen weg wordt hij door de engelsche censuur niet doorgelaten.

Ik had Stockholm eigenlijk al heelemaal opgegeven, en mijn zomer in diverse werk-hoofdstukjes ingedeeld. Maar nu is of gaat de vaart op Stockholm weer open naar het schijnt en heb ik 't hokje "gaan" in mijn hoofd ook weer opengezet. Als er begin Augustus, net precies wanneer ik gaan wil, een boot vaart, hoop ik er gebruik van te maken. Anders blijf ik de heele maand Augustus thuis en hoop je bij ons te zien. Laren is zoo prettig dit jaar niets vol, geen auto's, geen stof, en veel mooie boekweitvelden. Jammer is de rog al rijp en die tijd van de stoppelvelden vind ik de leelijkste van 't heele jaar.

Veel hartelijke groeten van ons beide aan de kinderen en aan je zelf

Jet

De boekjes volgen morgen, ik heb 't eene nog even noodig!

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Huizinga gaf in het studiejaar 1916-1917 een 'studentencollege' (werkcollege) over de Franse revolutie.

2. *Izvestia* en *Pravda*, Russische kranten.

[217]

H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) aan Johan Huizinga (Leiden)*

28 juli 1918

Amice!

De proef van het tweede gedeelte van Een historische tegenstelling heb ik ontvangen en gelezen.

Deze eerste der vier Essays, die naar mijne schatting ± 190 blz. druks zullen beslaan, gezet als het proefschrift van Mej. Hintzen, geeft m.i. een zeer interessanten kijk op de ontwikkeling van het individualisme en de associatie in de Amerikaansche geschiedenis, maar te oordeelen naar dit gedeelte althans, wordt van den lezer een zekere kennis van historie verondersteld, die zoo heel velen van ons niet bezitten. Daarom stel ik mij ondanks de voortreffelijke behandeling der stof, niet zoo'n heel groot debiet van dit boekje voor en geloof ik dat een oplaag van 750 exemplaren ruimschoots voldoende is.

Als gij nu met een honorarium van *f* 200= genoeg wilt nemen zou de prijs van het ingenaaide boekje *f* 3,60 kunnen bedragen.

Hoewel ik helaas nog niet den tijd heb gevonden mij rustig aan de lectuur van De Eeuw van Bourgondië te zetten, heb ik van dit werk oneindig grootere verwachtingen en ik hoop hiervoor binnenkort betere voorstellen te doen.

Het spijt mij eigenlijk dat de volgorde van verschijning der beide werken niet juist omgekeerd is. Wanneer ik van het voorjaar uw groote werk aanbied, is dit een feit van beteekenis op de boekenmarkt en ik ben overtuigd den boekhandel zeer voor het werk te kunnen interesseeren en direct vóór de verschijning een groot aantal exemplaren te plaatsen. Nu ben ik een beetje huiverig dit najaar met denzelfden aandrang uw Essays te pousseeren (wat een volgend najaar niet eens noodig zou zijn) want ik geloof stellig dat voor deze niet die groote lezerskring is, dien uw groote werk zal vinden en ik zou het voor den verkoop van De Eeuw van Bourgondië bij de voorjaarsaanbieding verderfelijk achten, als de boekhandel teleurgesteld was in het debiet der Essays.

Maar ik begrijp dat èn voor u zelf, èn voor de actualiteit van het onderwerp het zeer jammer zou zijn de uitgave der Essays een jaar uit te stellen. Kunt gij met mijne condities genoeg nemen, dan zal ik dadelijk met zetten laten beginnen. Ik kan u wel zeggen dat ik het honorarium iets zou kunnen verhoogen, wanneer in het eerste jaar der uitgave direct meer dan 500 exemplaren werden verkocht, maar met deze hoop moet gij u niet al te zeer vleien.

Geloof mij, met hartelijken groet,

t.t. H.Tj.W.

P.S. Bedenk eens een mooien titel. Wat pretentieus mag wel!

* Origineel: Leiden, UB.

[218]

H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) aan Johan Huizinga (Leiden)*

30 juli 1918

Amice!

Neen, zeker niet! Dat zou ik allermintst willen, dat ge naar een ander uitgever gingt. Ik geef Amerika zéér gaarne uit en verzeker U, dat ik al mijn best er voor zal doen, zooveel mogelijk exemplaren van het boek te verkoopen. Ik hoop dan ook van harte, dat de clause bij de honorarium bepaling gevoegd, geen ijdele voorspiegeling zal blijken te zijn.

Zoodra gij mij II en IV zendt, gaat alles door naar Thieme.¹ Den titel vind ik zeer gelukkig. Ook het opschrift Zelfstandigheid en Vereeniging.²

Met vriendelijken groet

t.t.

H.D. Tjeenk Willink

* Origineel: Leiden, UB.

1. Drukkerij G.J. Thieme te Nijmegen.

2. De titel van het eerste hoofdstuk van Huizinga's *Mensch en menigte in Amerika* (Haarlem 1918).

[219]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Middelburg)*
13 augustus 1918

Beste Han,

(Zoo mag ik je voortaan wel noemen hè, het klinkt zoo véél gezelliger en vriendschappelijker dan de familienaam!) nu ga ik al je diverse briefkaarten eens beantwoorden! Ik vond 't half grappig half droevig dat je 's nachts over de juiste verdeling van de broodkaarten ligt na te denken! 't Deed mij denken aan mijn eigen nachtelijke "gepeinzen" thuis om Rik en eventueele gasten een behoorlijk middagmaal voor te zetten met een minimum verbruik aan vet, suiker en koolhydraten. Géén gemakkelijk probleem! En nu hebben je konscientieuze pogingen toch nog half gefaald, doordat ik Donderdag onverwacht voor een paar dagen wegging, ik wou zoo graag de nieuwe schildering van Rik zien en moest even in den Haag zijn. Dus ik liet hier de order achter, dat van der Hoeventjes met broodbon's de boodschap moesten krijgen dat ze die zelf mochten gebruiken. Zoo geschiedde. Maar de tweede partij bon's uit Torenvliedt gestuurd, die lag hier rustig toen ik Zaterdagavond uit Roosendaal terugkwam, en ik probeerde tevergeefs er Zondag nog meel op te krijgen. Was jij nu maar wat minder conscientieus geweest, dan hadden ze op Torenvliedt een boterham meer gegeten!

Riks nieuwe schildering is een pracht ding in donker roodbruin en violet en grijs: een vrouwefiguur, hij noemt het "vervreemding" – ik zou het "vereenzaming" noemen. Er zou een kurieuze parallel te trekken zijn over hoe een vorige generatie (Joseph Israëls)¹ en hij hetzelfde sentiment verbeelden. Dit gaat nu naar de Teeken-maatschappij,² met een "zwevende figuur" (de Tijd; een paneel voor schoorsteen) en 't portretje van mij dat je meen ik zag. – Verbeeld je dat toen ik Zat.avond te Roosendaal kwam, 8.22 u., na een vermoeiende dag in den Haag en Rotterdam (bemoeiingen voor de russische gevluchte soldaten; ze schijnen de arme kerels te willen pressen naar de Moermankust te gaan)³ ik mijn achterband plat vond als een stuivertje; ik dwaalde ruim een uur door dat nest met zijn eindelooze straten, eer ik een reparateurtje vond die niet uit was of aan Spaansche griep lag! Reed in den donker langs 't je bekende grenspad en kwam over elven hier aan waar ze me vertelden dat ik dat pad heelemaal niet had mogen rijden na zonsondergang! Ik had dus nog chance gehad.

Het is sneu dat je wandeltocht op Schouwen niet doorging. Kunt je als compensatie niet nog een wippertje hierheen maken, b.v. de dag voordat jullie naar Ellecom trekken,⁴ en je troepje dan weer ophalen te Roosendaal? Van Donderdag af is Rik nu vast hier en Eef Holst⁵ met vrouw en baby, een beminnelijk troepje. Als je er lust in hebt doe je het, bericht niet noodig. Ik kreeg een gezellig briefje van Elsje; 't deed mij echt plezier dat 't kind zoo-

veel toeschietelijker tegen mij was dan de vorige keer; als 't kon zou ik graag wat voor haar willen zijn! Ik lees buitengewoon aardige verhaaltjes van Jammes,⁶ dat is nu ideaal vakantie-lektuur, veel meer dan Balzac.

De Entente schiet nu goed op: dit lijkt meer op een débâcle voor de Duitschers dan iets wat nog gebeurd is!

Veel hartelijke groeten

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jozef Israëls (1824-1911), schilder, vertegenwoordiger van de Haagse School.

2. De Hollandsche Teeken Maatschappij.

3. Moermansk was van 1918 tot februari 1920 bezet door Engelse troepen.

4. Huizinga vertoefde veertien dagen met zijn kinderen 'en pension' in de Carolina Hoeve te Ellecom.

5. Broer van Richard Roland Holst.

6. Francis Jammes (1868-1938), Frans dichter en romancier.

[220]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Middelburg)*

13 augustus 1918 (poststempel)

B.H.

Dat is erg jammer voor je dat dat wandelplan niet is doorgedaan, laten wij hopen dat wij nu eens samen in Sept. zullen wandelen. Kom je dan vast nog eens hier. 't Heeft mij ook erg gespeten dat ik die dagen niet in de B.H. was, maar ik zat aan een vrij groot ding dat nu af is, ik heb nu morgen twee vergaderingen in den Haag, en kom dan met een schoone lei in de B.H. En anders was 't al maar heen en weer reizen voor mij geweest. Ja Jet is goed, zij was nog erg gezellig een paar dagen onverwacht hier verleden week, en ondanks dat zij 't druk had gehad vond ik haar beter uitzien dan anders. Zij kan wel klagen als zij niet uren en uren werken kan, maar ik geloof dat 't erg goed voor haar is, en dat druk werken al maar door erger is dan welke vermoeienissen ook. Zij vertelde mij gezellig over jullie bezoek, en hoe groot Elsje was geworden, quite a grown up lady. Onze vrienden de moffen zijn gelukkig erg tevreden over de mobiele oorlog, ik twijfel echter of de richting wel precies die is die zij wenschen. 't Ziet er uit of wij nog een prachtig stuk Aug. zullen krijgen, dat zou heerlijk zijn. Ik verheug mij enorm op die vacantie. Wees nu braaf en spreek vast af dat je in Sept. nog eens een Zat. en Zondag hier komt.

Hart. gegr. ook de kinderen

t.t. R.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[221]

Legation of the US of America ('s-Gravenhage) aan Johan Huizinga (Leiden)*
16 augustus 1918

My dear Prof. Huizinga:

I thank you for your *Historische Tegenstelling*. I have read it with absorbing interest, and I would request you to send also a copy to the U.S. Minister, Hon. John Garrett,¹ The American Legation, Kneuterdijk 6, The Hague. He reads Dutch, and as a student he will appreciate it. It is interesting to see a subject, which, to us, in medias res, is too apt to becloud the judgment, treated so philosophically. How do you know America so well? And where did you get such a perspective? Your conclusions follow naturally, yet they are no less surprising.

As attaché by the U.S. Legation I am arranging courses of study in the Dutch Universities for such of our American soldiers as may later be interned here. The U.S. Gov. will require such to make good use of their time. Could such courses be given at Leiden in English? Being here for only a few months our boys will hardly be able to learn Dutch, nor would this be as easy for them as for the Germans.

Dr. Swaen² says the University of Amsterdam will welcome such students and that it will facilitate their studies by giving courses in English in every Department. This will surely tend to bring the Universities of the two countries together. []³

Again thanking you for your interesting study, which I consider a valuable contribution,

I am, Yours truly

Leonard C. Van Noppen⁴

care of Minister Garrett, U.S. Legation

* Origineel: Leiden, UB.

1. John Work Garrett (1872-1942), Amerikaans diplomaat, buitengewoon gezant van de Verenigde Staten in Nederland en Luxemburg 1917-1919.

2. A.E.H. Swaen (1863-1947), lector Engels te Groningen 1902-1913, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam 1913-1930.

3. Gedeelte van de brief uitgeknipt.

4. Leonard Charles Van Noppen (1868-1935), Amerikaans dichter en vertaler. Lector in de Nederlandse letterkunde aan Columbia University te New York als eerste bekleeder van de zgn. Koningin Wilhelmina-leerstoel 1914-1917; 1917-1918 verbonden aan het Amerikaans gezantschap te 's-Gravenhage.

[222]

H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) aan Johan Huizinga (Leiden)*
28 augustus 1918

Amice!

Het is een uitstekend idee den inhoud met een resumé uit te breiden.

Wel gaarne had ik deze inhoudsopgaaf zoo spoedig mogelijk. Het is wel

goed als men bij de aanbieding aan den boekhandel zoo'n verkorten inhoud kan laten zien.

Afgedrukte vellen kan ik helaas nog niet zenden; het papier dat er speciaal voor gemaakt wordt, is nog niet gereed. Mijn reisexemplaar laat ik voorloopig op ander papier trekken; de volgende week begint de reis, dan kan de verkorte inhoud natuurlijk nog niet gereed zijn, maar ik laat hem invoegen zoodra hij klaar is.

Van Bommel maakt een Morrisbandje.¹ Ik hoop dat je nog te laten zien. Vierkante rug van grijs linnen, blauw geschept papier op plat met titel.

Een paar avonden heb ik van uw andere manuscript genoten. Wat een belesenheid spreekt uit deze magistraal opgezette hoofdstukken. Ge schrijft mij wel wanneer ge het manuscript terugverlangt. Het overige gedeelte zal ik dan wel in druk lezen. Ik vind helaas te weinig vrijen tijd om het reeds geheel uitgelezen te hebben.

Wat de condities betreft, hierover zal ik spoedig nader schrijven. Blijft het toch een bezwaar het boek "De roode herfst der Middeleeuwen" te noemen, waar ge op blz. 43 van uw inleiding² zegt, dat het boek een poging zal zijn om de 14e en 15e eeuw als zoodanig te zien?

Eigenaardig dat van Burckhardt nooit een Nederlandsche vertaling is verschenen.

Ge zult er vrede mede hebben een dag als deze niet meer op de Carolina-hoeve te zijn!

Met vriendelijken groet

t.t. H.D. Tj. Willink

* Origineel: Leiden, UB.

1. Een ruwlinnen band met vierkante rug en opgeplakte titel, genoemd naar de Engelse schrijver en boekontwerper William Morris (1834-1896).

2. Huizinga liet deze inleiding op advies van Van Vollenhoven tenslotte achterwege. Verg. Huizinga aan H.D. Tjeenk Willink, 1 januari 1919.

[223]

H. Krabbe¹ (Hilversum) aan Johan Huizinga*

8 september 1918

Amice,

Hartelijk dank voor de toezending ook van uw tweede Amerikaansche Verhandeling,² waarvan ik zeer bekoord ben. Zulk een samenvatting van al de factoren die het Amerikaansche openbare leven tot iets bijzonders maken, is bewonderenswaardig. Gij hebt een stuk politieke geschiedenis opgebouwd, zooals men wenschen zou dat zij ook voor ons land ter hand werd genomen. Of staan wij te dicht bij land en volk om zulk een beschrijving en waardeering te kunnen geven?

Vriendschappelijk en gaarne

t.t. H. Krabbe

* Origineel: Leiden, UB.

1. Hugo Krabbe (1857-1936), jurist; hoogleraar in het staatsrecht te Groningen en van 1908 tot 1927 te Leiden.
2. J. Huizinga, "Een historische tegenstelling getoetst aan de Amerikaansche geschiedenis. II. Associatie".

[224]

W. van der Vlugt¹ (Epe) aan Johan Huizinga (Leiden)*
9 september 1918

Amice Collega,

Veel dank alwêer voor Uw' overdruk.² Uw betoog heeft mij zeer geïnteresseerd en leerde mij veel nieuws. Ik had den laatsten tijd van mijn' zoon, die geruimen tijd in de V.S. was en er met allerlei mannen van zaken vertrouwelyken omgang had, veel kwaad over America gehoord: de algemeen verbreide onwetendheid, de oppervlakkigheid in het oordeelen, de tyranniseering der openbare meening door de oorlogsmannen op het kussen. Het kan zijn nut hebben, dat ik van U eene andere stem vernam. Of er echter wel volkomen harmonie is tusschen het slotwoord van W. Whitman en de geheele voorafgaande schildering der gebeurtenissen?³ Ik voor mij zie voorshands in de opkomst van "den veredelden boss" met zijne hand aan de kruk eener gehoorzame beambtenmachinerie eene groote schrede in de richting, zool niet naar imperialisme, dan toch naar Caesarisme, dat daaraan bedenkelijk nauw is verwant. Zou het, trouwens, de eerste keer zijn, dat democratie slechts een overgangsstadium bleek te wezen naar τυραννις.

Gegroet.

Steeds t.t. W.V.

* Origineel: Leiden, UB.

1. W. van der Vlugt (1853-1928), hoogleraar in de rechtsgeleerdheid te Leiden 1879-1923.

2. Hoofdstuk III van *Mensch en menigte in Amerika*, dat als Akademieslezing verscheen. Op 12 augustus 1918 had Van der Vlugt al schriftelijk gereageerd op de door Huizinga gezonden overdruk "Een historische tegenstelling getoetst aan de Amerikaansche geschiedenis. II. Associatie".

3. 'The real America is not to establish empires but to destroy them. Any America that stopt with America would be a story half told' (V.W. V, 376).

[225]

Henriëtte en Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*
17 september 1918

Beste Han,

Vanaf de Buissche Hei liet ik niets meer van mij hooren, alweer een heele tijd! Wij gingen de 6de weg, na nog eenige dagen van heerlijke rust samen te hebben genoten. We bleven toen nog twee dagen in den Haag, waar we logeerden bij de Berlage's. Het was heel aardig maar ontzettend druk: veel menschen spreken, Haagsche Teekenmaatschappij zien, groote wandeling

in de buurt van Wassenaar enz. We waren op de hei al de herrie zóó ontwend dat we doodaf thuis kwamen. In de vorige week zijn we nog een paar dagen bij onzen zwager Borgman in Bergen geweest, een oude belofte eindelijk vervullend. Rik moest toch de veel-besproken huizen¹ zien! Ze presenteerden zich niet gunstig op dat modderige terrein; het was een van die miserabele dagen dat de regen soms urenlang gudste en de zomer hopeloos voorbij leek. Interessant zijn ze wel, en ik stond versteld van een zóó revolutionaire opvatting der bouwkunst.

Naar Bergen nam ik de proeven van het fragment uit je boekje over Amerika mee, die ik juist had gekregen en las die met verbazend veel plezier en belangstelling. Ik zou niet weten wat er van historisch-materialistisch standpunt op aan te merken valt, al zou natuurlijk een marxistisch *strijder* sommige punten feller belicht hebben. Een leemte leek mij dat je niets zegt over de kerkgenootschappen; ook over de rol en de vormen van den godsdienst in 't algemeen in de Ver.St. Zou daar ook niet nog kurieus bewijsmateriaal voor je algemeene stelling in zitten? Rik las het heele stuk ook met veel genoegen; natuurlijk interesseerden hem zoowel als mij het allermeest de passages over de mechanisatie van het geestelijke leven. Wat je over de film schrijft zijn wij heelemaal eens; ik hoorde onlangs met verbazing Van Schendel² precies het tegendeel beweren, hij verwacht van de film een soort wedergeboorte van het tooneel! Grappig dat juist dat gedeelte van je werk met 't meeste hartstocht is geschreven, men voelt hoe de degradatie der kunst je aan 't hart gaat. De overdruk over "Staatszin en Zakengeest" heb ik nog niet heelemaal gelezen, door dezelfde reden die maakte dat ik vandaag pas tot dit schrijven kom. Wij kwamen nl. Donderdagavond thuis en Vrijdag kreeg Rika vier dagen vakantie: ik had bijna geen hulp en dus veel te doen in huis. Daarbij kwam de indruk van het ontzettende ongeluk³ die in deze heele streek groot was. Verschillende kennissen van ons waren er bij, o.a. Veldheer,⁴ die in een van de meest geteisterde wagons zat en zelf geen schram opliep. Zijn verhalen, totaal onopgesmukt, waren psychologisch buitengewoon interessant; het schijnt dat je bijzonder weinig realiseert wat er met je gebeurt op zo'n oogenblik, en feitelijk ook niet in de uren daarna alles tot je doordringt. Misschien is dit "niet-realiseeren" ook de oorzaak dat een paar juffrouwen die wij ook kennen kalm naar Amsterdam zijn doorgedaan om boodschappen te doen! Anders is het volkomen onverklaarbaar.

Een spoorwegongeluk is wel bijzonder huiveringwekkend door de ontzettend-brute kracht, waarmee het menschen verminkt of verbrijzelt. Vreeselijk om te denken, dat iedere brisantgranaat of bom uit een vliegtuig, diezelfde brute vernieling teweegbrengt. Gelukkig realiseeren wij dat gezicht van den oorlog maar zelden; en volgen hem in den regel als een spannend schaakspel. Rik is natuurlijk één en al razend optimisme; maar ik zelf kan soms ook niet anders dan gelooven, dat in Duitschland en Oostenrijk een groote inzinking of een groote uitbarsting op komst is. Als die maar spoedig genoeg komt om de Sowjetrepubliek te redden!

Gisteren en vandaag krijgt een mensch weer hoop op een mooi najaar vóór wij den zwarten winter ingaan. Als je komt om te wandelen, zou ik ook wel

graag van de partij zijn, zoo Rik en jij je wat zoudt willen matigen in tempo en aantal K.M.s. We zullen je van allerlei aardige dingen over de Buisschehei vertellen, die meer in verband staan met onze eigen plannen, om daar 's zomers veel langer te zijn. Die plannen worden vaster, omdat Rik zelf ook naar een minder verbrokkeld leven sterk gaat verlangen en weet dat daar te zullen vinden. – Hij is vandaag met de lange tram heen en weer naar Amsterdam; het verkeer in het Gooi is natuurlijk nog geheel ontwricht.

Zijn de kinderen allen goed, en weer op school, en ben je zelf ook weer bezig? Als je Cees v. V. spreekt, wil je hem dan hartelijk bedanken, dat hij zich ontfermde over mijn fiets, die gelukkig heelhuids aangekomen is.

Wij verlangen nu weer eens wat van jou te hooren. Hartelijke groeten ook voor Elsje

Jet

Scharten ligt weer ziek in den Haag, het lijkt ons niet mooi met hem. - Coenen is goed en wel te Havre aangekomen; Gresshof⁵ en mijn broer gaan ook spoedig naar Frankrijk.

Ik ben op de fiets van A'dam teruggekomen en ging nog even zien naar den trein. Als je 't zoo ziet ben je één verbazing dat er nog iemand uit is gekomen levend, behalve uit de drie laatste wagons die bijna onnoozel alleen op de rails zijn blijven staan. De rest is alles zoowat wrakhout om te zien.

Spreek jij tijdig af wanneer je in Oct. komt, tusschen 10 en 17 Oct. ben ik zeker zéér bezet. 14 Oct. moet ik in de Academie spreken, ik ga één citaat van je stelen, maar ik zal eerlijk zeggen dat 't van jou afkomstig is.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Het villapark Meerwijk te Bergen N.H., 1917-1918 gebouwd naar ontwerp van een vijftal architecten van de Amsterdamse School.

2. Arthur F.E. van Schendel (1874-1946), schrijver.

3. Spoorwegongeluk als gevolg van dijkverzakking op 13 september bij Weesp, waarbij veertig doden vielen.

4. J.G. Veldheer (1866-1954), schilder, ontwerper en kunstcriticus.

5. Jan Greshoff (1888-1971), dichter, essayist en criticus.

[226]

Richard Roland Holst [Laren] aan Johan Huizinga (Leiden)*

23 september 1918 (poststempel)

B.H.

Je gezellige en opgewekte brief verheugde ons zeer, en je verdiende een langen brief terug. Die komt wel maar dezer dagen is 't wat rommelig hier met bezoek. Ik antwoord je nu alleen maar op je vraag over 't stukje over H's boek.¹ Ik vind 't heelemaal niet te erg en zéér juist. 't Is jammer van hem dat hij geen 25 kilo zwaarder is, want nu is alles spichtig en dun aan hem, en daar hij een heldere kop heeft holt hij heen en weer en ik geloof dat die eigenschap maken zal dat hij nooit iets definitiefs kan maken, 't zou wel kun-

nen maar 't zal niet gaan. Hij is anders de dood net ontsnapt, hij zat in den trein, een juffrouw naast hem was dood, hij zelf kreeg een paar porren maar kwam er met verlies van een paar tanden vrij af.

Kunt je de 14de niet meer hier naar toe gaan dat zou gezellig zijn. Die rede is meen ik op 3 uur gesteld. Ik vind 't vervelend te moeten lezen, dan kan ik niet controleeren of de menschen gapen, en neem dat toch voor mijzelf aan.

Je zoudt zeggen dat 't weer nu eindelijk goed wordt, 't mag wel, wij leefden in deze watergrot met een zonnige herinnering aan de Buissche Heide die 't heimwee nog grooter maakt. O ja dat moet je mij eens schrijven hoe vindt jij de dingen van Van Konijnenburg.² Daar ben ik nieuwsgierig naar. Alleraardigst Hahn³ bij Rethel⁴ te vergelijken, hij heeft 't zelfde nerf, maar Rethel is hooger vindt je niet.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, n.a.v. Just Havelaar, *De symboliek der kunst* (Haarlem 1918), *De Gids* 82 (1918) IV, 174-175. Just Havelaar (1880-1930), schilder en kunstkriticus; medeoprichter van maandblad *De Stem*.

2. Willem van Konijnenburg (1868-1943), graficus, schilder en publicist.

3. Albert Hahn (1877-1918), graficus en karikaturist.

4. Alfred Rethel (1816-1859), Duits schilder en graficus.

[227]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne*

8 oktober 1918

Cher collègue et ami,

C'était un plaisir à soi de lire votre lettre du 9 septembre, si contente, si heureuse de l'arrivée de ceux qui vous sont chers. Mais quelle nouvelle épreuve que la maladie de votre fils, bien que cela eût été pire encore s'il était arrivé avant leur départ. J'espère qu'il soit entièrement rétabli maintenant.¹

Aussitôt quand j'ai reçu votre lettre (le 19 sept.) je vous ai fait expédier le peu de chose qui passe encore, ou plutôt qui passait encore, car depuis on a annoncé la défense de toute exportation. C'était alors du chocolat, des cigares et des cigarettes; le cacao en poudre ne passait plus ainsi que le tabac. J'espère que vous l'avez reçu, et j'eusse voulu que c'eût été bien plus abondant.

Quant à mes études sur l'histoire américaine, le livre où je les ai réunies, paraîtra ce mois.² Si j'adopte sans restriction les idées de Burckhardt sur l'individualisme de la Renaissance? Mais non, je n'ai pas voulu dire cela, j'y fais de graves restrictions moi-même. Je n'ai voulu indiquer que l'opinion courante sur le caractère de la Renaissance, pour lequel la formule de Burckhardt reste, à mon avis, la plus simple et la moins défectueuse. Je professe une admiration profonde pour le savant suisse, à qui je me sens obligé pour le plus clair de mes vues générales sur l'histoire, tant par les *Weltgeschichtli-*

che Betrachtungen que par le Kultur der Renaissance. Que nous ne pouvons plus accepter la thèse du dernier ouvrage sans restrictions, soit; et pourtant c'est un des livres qui ne vieillissent pas.

Quel bon sujet pour le discuter ensemble, comme vous dites l'espérer! Quand? espérons bientôt.

Veillez dire mes respects bien sincères à Madame Pirenne. Je vous serre la main cordialement.

Votre tout dévoué

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Op 8 augustus kwamen Madame en Robert Pirenne in Creuzburg aan, wat Pirenne een der gelukkigste dagen in zijn leven noemde. Na een week moest Robert wegens een ingewandsstoornis opgenomen worden in het ziekenhuis te Eisenach (Thüringen), waar hij dadelijk werd geopereerd. De ingreep was succesvol en sedert 6 september verbleef hij weer bij Pirenne en echtgenote.

2. J. Huizinga, *Mensch en menigte in Amerika*.

[228]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*

16 oktober 1918 (poststempel)

Beste Han,

Ik wil je toch even schrijven dat ik door jou bezwaren en die van Veth tegen mijn voorgenomen reis naar Rusland zoo ernstig ben gaan denken over de keus van niet terug te kunnen dat ik – voor de zooveelste maal! er maar weer voorloopig van heb afgezien. Ik wil nog eens afwachten hoe de situatie in Duitschland zich ontwikkelt.

De dag van gisteren, zoo prettig en gezellig voor Rik en mij, eindigden wij in droeve stemming: we vonden thuis het bericht dat de vrouw van onzen armen vriend Jongert¹ gestorven was. Rik is vanochtend meteen naar Rotterdam gegaan en telefoneerde mij daarstraks dat hij pas morgenavond thuis komt en Jongert meebrengt; de begrafenis is dan al geweest.

De nieuwe betrekking in Rotterdam (hoofdleeraar aan de Akademie) scheen zoo veel goeds te beloven aan dit ongelukkige gezin: voor hem een veel belangrijker en interessanter werkkring, voor beide finantieele verbetering en meer geestelijk verkeer. En nu treft hem dit, terwijl hij nauwelijks begonnen was.

Wat zegt je van Wilson's antwoord?² Vindt je het niet eigenlijk een invite aan het duitsche volk, om een kleine salon-revolutie te beginnen? Ik denk echter dat als deze geesten eenmaal aan 't spoken zijn, noch Wilson noch wie ook ze voorloopig tot rust krijgt!

Een hand van Jet.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Jongert (1883-1943), graficus, ontwerper, docent aan de kunstacademie te Rotterdam.

2. Na de ineenstorting van het Duitse rijk bleven de geallieerden er op staan dat Duitsland de strenge 14 punten van de Amerikaanse president Woodrow Wilson

(1856-1924) zou accepteren. Een geallieerde nota van die strekking werd op 14 oktober uitgevaardigd.

[229]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*
23 oktober 1918

Beste Han,

Rik is naar den Haag voor de Haverman-receptie;¹ en morgen geeft hij zijn eerste kolleges;² ik denk dat hij je daarna zal schrijven of de afspraak zóó goed is. De dagen van gisteren en vandaag doen je al die ellendige regenda-gen vergeten, en ik verheug mij om vanmiddag met Jongert een fietstochtje te maken.

[...]³

Ik ben blij dat Elsje beterende is en de anderen goed; de tijd is angstig en je houdt je hart vast voor al je vrienden onder de 40 en hun kinderen. De oorlogspesilentie kent geen neutraliteit en de kerkklok luidt ook hier alle dagen. Ik stuurde je mijn laatste brochure, die het groote boek zoo'n beetje aanvult.⁴ Misschien lees je het laatste hoofdstukje, dat is de quintessens.

Ik heb vandaag een goeie dag, want Liebknecht is vrij!⁵

Veel hartelijks ook voor Els en een hand van

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Hendrik Johan Haverman (1858-1928), schilder, tekenaar en graficus. Waarschijnlijk receptie bij zijn zestigste verjaardag, ter gelegenheid waarvan hij in december een eretentoonstelling kreeg. R.N. Roland Holst maakte daarvoor het affiche.

2. In 1918 werd R.N. Roland Holst benoemd tot docent aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam om onderwijs te geven in compositie.

3. Uitweiding over J. Jongert.

4. 'Het groote boek': Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, *De revolutionaire massa-aktie* (Rotterdam 1918), voorrede gedateerd Laren, februari 1918. 'Mijn laatste brochure': *De strijdmiddelen der sociale revolutie* (Amsterdam z.j. [1918]), gedateerd Laren, mei-juli 1918.

5. Karl Liebknecht (1871-1919), Duits politicus, vertegenwoordiger van de SPD in de Rijksdag, oorlogstegenstander. Na een vredesdemonstratie in Berlijn werd hij in juni 1916 tot tuchthuisstraf veroordeeld; 23 oktober 1918 was de dag van zijn vervroegde vrijlating.

[230]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne (Gent)*
2 november 1918

Cher collègue et ami,

Le journal de ce matin nous dit, que vous êtes libre! Je ne sais pas, si vous êtes déjà de retour en Belgique, mais je compte qu'on vous trouvera malgré l'adresse défectueuse.¹

Je tiens à vous exprimer ma joie profonde et à vous féliciter chaudement tant à cause de votre libération personnelle qu'à celle de votre pays, qui s'accomplira sans aucun doute bientôt.

Je vous serre cordialement la main.

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. De brief is door Huizinga geadresseerd 'aux soins de l'Autorité Civile à Bruges', vanwaar de brief is doorgestuurd naar Gent.

[231]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*

6 november 1918 (poststempel)

Beste Han,

Hierbij het kweeënrecept uit het oude familie-kookboek, van de ietwat verbleekte en bevende letters van mijn grootje nageschreven, onder 't keuren door van een paar stukjes van Rik voor zijn bundel. Kijk je daarin, dan voel je je getrokken naar allerlei cultuur-problemen, kijk je dan weer in het kookboek, dan ontwaken allerlei kulinarische lusten die je onmogelijk meer botvieren kunt. Wie denkt nog aan vijf eieren, room en rozijnen voor een pudding!

Intusschen zit Wilhelm nog steeds als een eenzame rozijn op (of in?) de ineengezakte pudding Midden-Europa. Wie plukt hem er uit?

Wij vonden je bezoek erg gezellig en houden er een prettige herinnering van; je trof de laatste mooie najaarsdag!

Hartelijke groeten van ons beide

Jet

De kweeën zelf zijn al weg.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[232]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga (Leiden)*

8 november 1918 (poststempel)

B.H.

Je krijgt maar een schunnig briefkaartje, net alleen om je te zeggen dat wij je boek heden ontvangen, en blij zijn er mee, en met de vriendschappelijke opdracht, en ik wil er bij voegen dat ik 't *buitengemeen* mooi en sober uitgegeven vind, bijzonder smaakvol. Jet zal je er wel spoedig over schrijven, wij verheugen ons over Whitman te lezen. Jet is nu naar stad, moet daar spreken. Ik ben de wanhoop nabij over alle barrières die sinds 48 uur tusschen mij en mijn werk worden gegooid. Eerst gisterenmorgen vroeg werd ik bij Wally Moes geroepen die stervende was en spoedig stierf,¹ gelukkig kon Jan Veth komen en konden wij samen alles regelen, maar de dag was er mede om

en een met veel schokkende dingen. 't Was erg prettig dat Jan P.² kwam. Toen Scharren van 6 tot 11 en tot *half twaalf!* weg mijn ochtend, toen een zuster van 1 - 3, en om half vijf Dirk Coster. Vergeef mij deze oninteressante opsomming, maar ik ben alleen met Rotje, en als ik schelden ga denkt hij dat 't tegen hem is, en daar een vriend van oudsher een prullemand is stort ik mijn lijden in jou. Daar komen morgen al mensen om ons huis te zien, en ondanks alle bijgevoelens kan ik nu alleen aan de heerlijkheden van de Buische Heide denken en de rust daar. Wat zeg je wel van Kiel en Hamburg,³ 't is alles even onverwacht, en wat gaan wij beleven.

Nogmaals voorloopig welbedankt.

Hart. gegr. allen

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Wally Moes (1856-1918), schilderes en schrijfster van dorpsvertellingen uit het Gooi. Zij overleed op 8 november 1918 te Laren.

2. Jan Piet Veth.

3. Op 29 oktober was er in Wilhelmshaven een mouterij van matrozen; binnen enkele dagen kwam het in verscheidene Noordduitse havensteden tot revolutionaire acties.

[233]

Henriëtte Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*

[10 november 1918]¹

Beste Han,

't is haast ongelooflijk, wat er alles gebeurd is in die eene week sedert je Maandagmorgen vertrok... En in één spanning wacht je af, wat er nu verder gaat gebeuren in alle landen, wat de arbeiders en soldaten in Frankrijk en Engeland gaan doen, en of wij ons bescheiden revolutietje gaan krijgen... Je begrijpt dat 't mij moeite kost aan mijn werk te blijven. Maar zoolang er *hier* nog niets aan den gang is, probeer ik 't. "Madame Historie" is soms wel een erge slechte régisseur. Zoo heeft zij nu aan 't hoofd van 't duitsche rijk een... kalf geplaatst, of wil je liever een ezel, een kleine bekrompen partijbeambte, die niets anders kan dan op z'n sociaaldemokratisch roepen "Ruhe ist die erste Bürgerpflicht".² Maar hij zal wel niet lang blijven; de ontwikkeling zal wel naar links gaan met een reuzenvaart.

Zeg ben jij als historicus de goden wel dankbaar genoeg, van in een tijd te leven als er in geen eeuwen een is geweest?

Ik heb gewacht met je te bedanken voor het mooie (en mooi uitgegeven!) boek over Amerika met de zoo prettig-aandoende opdracht, tot ik het laatste stuk over "Tam en wild Amerika" gelezen had. Ik las 't met buitengewoon veel plezier en belangstelling en deed mij te goed aan de vele fijne en suggestieve opmerkingen over het psychische en kultureele leven, zoowel van de massa als van den enkeling. Bijzonder behaagde mij je kenschetsing van Whitman.

Ik vergat laatst nog tegen je te beginnen over de eigenaardige ontwikkeling

der stedelijke regeeringswijze, ik wist daar niets van en vond 't erg treffend. – Je moet toch eens de oude, zeer interessante studie van Kautsky³ lezen: over de vergelijking van Rusland en Amerika in revolutionair opzicht; over de oorzaken van de betrekkelijke zwakheid der soc. beweging geeft hij veel wetenswaardigs.

De braamblaadjes zijn in dank ontvangen en gekeurd: mijn opinie is, dat ze *met* echte thee lekkerder zijn dan Alex Meier, *zonder* minder lekker. En Cees⁴ is niet weg wegens ziekte! Ik hoop dat 't niet ernstig is.

Veel hartelijke groeten van ons beide. Is de kweënjam gelukt?

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De brief heeft als datering alleen: Zondagavond, en is te dateren op de eerste zondag na Henriëtte Roland Holsts brief van 6 november 1918.

2. Bij het uitbreken van de november-revolutie droeg prins Max von Baden op 9 november 1918 het rijkskanselierschap over aan de SPD-politicus Friedrich Ebert (1871-1925). Ebert werd op 11 februari 1919 rijkspresident, een ambt dat hij tot zijn dood bekleedde.

3. Karl Kautsky, "Triebkräfte und Aussichten der russischen Revolution", *Die Neue Zeit* 25 (1906-1907) I, 284-290, 324-333.

4. Cornelis van Vollenhoven was met een bijzondere missie – het oplossen van scheepvaartgeschillen – toegevoegd aan het Nederlandse gezantschap te Washington.

[234]

Johan Huizinga (Leiden) aan S. Muller Fzn.*

11 november 1918

Hooggeachte Heer,

Ik had gehoopt, U heden in het Trippenhuys een boodschap van Pirenne te kunnen overbrengen, die deze mij opdroeg in een brief uit Creuzburg van 25 October, nl. dat hij toen sedert verscheiden weken Uw brieven niet meer ontving, en vernomen had, dat U de zijne ook niet meer bereikten. Hij verzocht mij daarom, U te zeggen, dat hij U wekelijks was blijven schrijven, en dagelijks aan U dacht, en dat (waaraan U misschien het uitblijven van brieven kondt toeschrijven) er aan hun gezondheid niets ontbrak.

Inmiddels hoor ik nu van den heer De la Saussaye,¹ dat Pirenne misschien reeds bij U is! Mocht dat zoo zijn, wil hem en Mevrouw Pirenne dan hartelijk van mij groeten. Ik zond hem reeds een gelukwensch met zijn bevrijding en die van zijn land, dien ik adresseerde aan het gemeentebestuur van Brugge.

Tevens nog dank voor Uw overdruk uit het Archievenblad.²

Met vr. groeten,

Steeds de Uwe,

J. Huizinga

* Origineel: Utrecht, GA.

1. Pierre Daniel Chantepie de la Saussaye (1848-1920), 1899-1916 hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden.

2. S. Muller, "Toespraak van den voorzitter", *Nederlandsch archievenblad* 27 (1918-1919), 6-22.

[235]

Henriëtte en Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*
[14 november 1918]¹

Beste Han,

Ik geef gauw een briefje mee aan Rik, die naar stad gaat, om je te zeggen dat ik besloten heb toch maar niet naar 't kongres te gaan.² Een paar van mijn kennissen o.a. Pannekoek wilden graag dat ik ging in mijn oude rol als vrede-stichtster, maar ik weet al te goed dat ik bij de soort menschen waarmee ik te maken heb in dit geval toch niets bereik. Ik ben nogal moe en blijf dus maar rustig thuis.

Je lieve brief aan Rik kregen wij vanmorgen. Ja wat zal ik je zeggen? Het mooiste, moeilijkste en waar-ste lijkt mij toch, als je dat andere, stille, diepere, ook *in* de luide dingen kunt terugvinden. Maar ik weet wel dat 't er dikwijls kwijt of zoek in is.

Op 't oogenblik is de situatie in Holland meer geschikt voor een operette dan voor wat ook. Wij hebben kontrarevolutionaire organisatie zonder revolutie; en ik verwacht belangrijke hervormingen... zonder strijd. Hier gaat altijd alles op z'n aarlanderveensch.

Veel liefs en een hand

Jet

Gelukkig dat Cees nog is kunnen gaan!

in stad

Ik schrijf je morgen, rustig, moet in stad werken. Ik was blij dat Jet gisteren goed en wel thuis kwam. Ik was heel dankbaar voor je brief.

dag

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Geschreven op de dag vóór de (volgende) brief van Richard Roland Holst aan Huizinga, 15 november 1918; verg. aldaar eerste alinea.

2. Op 16 en 17 november vond in 'De Graanbeurs' te Leiden het negende jaarcongres plaats van de Sociaal Democratische Partij. Wijnkoop deelde er mede dat Henriëtte Roland Holst enige tijd rust moest nemen en niet aanwezig kon zijn.

[236]

Richard Roland Holst [Laren] aan Johan Huizinga (Leiden)*
15 november 1918

Beste Han,

Het briefje van Jet dat ik vanmorgen aan je poste in Amsterdam en waarin zij je schreef dat zij toch maar niet naar 't congres ging, en dus niet naar Leiden kwam – dat briefje hebt je reeds ontvangen.

Jet is nu naar Bussum om te spreken, van dien extra rustigen avond profiteer ik om je te schrijven en je te bedanken voor je zoo hartelijken brief die zoo vol méé-leven is.

Jet kwam gisteren avond vroeger terug uit den Haag dan ik dacht, en 't viel mij erg mede dat zij niet zóó moe was en ook niet down. 't Is natuurlijk voor haar echt katterig verlopen, zij gooit er heel haar gloed in, en om dan na twee dagen te zien dat 't alles op niets uitloopt is hard. Maar 't leek mij – doch ik pijnigde dit expres niet – dat zij, meer dan vroeger er geestelijk lossier van stond en er niet door leed.

't Waren angstige dagen voor mij,¹ ik wilde niet medegaan want wat kan ik dan op zijn best anders doen dan haar terug houden en ik heb daartoe 't recht niet, ik mag haar niet afhouden van wat zij haar plicht acht. En beveiligen kan ik haar evenmin als 't eens erg zou loopen, want haar verantwoordelijkheid is anders dan de mijne. En ga ik mede – hoe vele malen deed ik 't in vroeger jaren, dan lijd ik er zoo immens onder, dat ik dan in alle opzichten te kort schiet als zij weer thuis is.

En nu hadden wij gisteren een heerlijken avond in een warm atelierhokje met warme thee en zoetheid. Nu kan ik alleen maar blij zijn dat zij weer thuis was, en was dat dan ook heel erg, te meer daar ik ondanks de telefoongesprekken met haar toch erg bang en bezorgd was geweest, en mij maar opgesloten had met een priegelig houtsnootje van een man die een wereldbol meet, en in dat onderwerp zelf, in de voorstelling allerlei troost vond. Help mij onthouden dat ik je in dank voor je brief, zoodra 't houtsnootje klaar is jou 't werkteekeningetje geef.

't Maakt mijn hart vaak tot den bodem toe droevig als ik Jet zoo zie, al die gloed en die werkkraft die ongelooflijk is en dat verheven gevoel van zich te willen offeren, Holland biedt haar daarvoor geen bodem, en 't lijkt wanstaltig als je 't hier in de kikkerdrek ziet verzinken. Als ik denk aan de som van arbeid die zij in die twintig jaren verricht heeft en aan de levenskraft die zij er aan uit heeft gegeven, dan kost 't mij moeite er zacht over te denken en niet opstandig te worden tegen wat roekeloos lijkt, en zoo roekeloos is, dat 't bijna een misdad schijnt² tegen haar eigen wezen.

En dan te denken wie haar medestanders hier zijn, verpolitiekte strebers en geborneerde demagogen. Ik moet 't maar niet al te duidelijk realiseeren en ik tracht wat ik over zulke dagen lees maar niet al te precies te zien, want 't zou dan raken aan iets tusschen ons dat er ver boven staat en in een ander licht en in een geheele andere sfeer leeft en ademt.

't Is nu naar dat sissend venijn om haar te weten, de vuile stukken in kranten over haar, de vuile anonieme en dreigende brieven, de insulteerende uitdrukkingen in treinen en openbare gelegenheden liefst zoo dat ik 't hooren kan. Vroeger maakte 't mij woedend en ongelukkig, nu ik zeg 't met vreugde, raakt 't mij niet meer, 't beroert mij zelfs niet. Dat valt toch alles weg, en de liefde en bewondering voor haar verzen dat is een gevoel dat blijft voortleven, als wij al lang dood zullen zijn. Maar hoe heerlijk zou 't zijn als wat zij daardoor wekt als 't ware haar leven begeleidde, en dat zou zoo zijn als 't andere er niet bij kwam en dat telkens verstoorde. Bovendien geloof ik, maar ik

ben geen expert, dat zij met al haar kennis en al haar geestdrift, toch feitelijk een diletante blijft in dat werk, en zich ook laat medeslepen ver buiten de realiteit. Als ik hier zoo hoor over soldatenraden dan moet ik toch lachen. Ja die kerels die in de oorlog gestaan hebben, die zullen door al de doorgestane beproevingen wel rijper zijn geworden, maar hemel de hollandsche soldaten, wat zijn die anders dan vier jaar lang gedemoraliseerd, wat hebben zij in die vier jaren anders gedaan dan lijn-getrokken, zich verveeld en meiden nage-loopen. Die nu ineens te zien als louter kracht en heerlijkheid, voor idieele bestrevingen, dat is mij toch al te zout.

Ik heb eenige jaren dat partijleven medegemaakt, maar de heftigheid en al de noodelooze orkanen van woorden maken mij ziek, niet bij wijze van spreken maar in werkelijkheid.

De macht die 't op Jet's leven heeft, en de periodieke explosies die haar geheel tot die macht voeren, bedreigen als 't ware ons leven steeds, zooals zij dat al twintig jaren ruim gedaan hebben. Dan komen er soms lange heerlijke tijden van rust, dat dat gevaar als niet bestaat. Nu vond ik 't heerlijk te merken dat wij zooveel ouder waren geworden, en 't zelfs hier tot de sfeer die van ons is niet kòn doordringen; dat was een heerlijk gevoel, en dan denk je in eens – nu nog wat ouder worden, en dan valt de levensavond over een zeer rijk te overzien landschap. Maar ik hoop dat de goden ons in dit opzicht de volle maat zullen geven, daar reken ik wel een beetje op.

En ik zie de voortteekenen die daar op wijzen ook in Jet zelf, haar harts-tocht en haar onstuimigheid is even groot gebleven, maar dat andere dat stille loutere en hooge deel van haar, dat vroeger in die stroom geheel werd medegevoerd, dat blijft nu ongeschonden en apart en onaangeroerd er naast voortleven. Wat is een mensch, vooral een groot mensch zooals zij, toch curieus dubbel, 't is of 't twee geheel andere menschen zijn, die uitsluitend in 't intellectueele in 't louter intellectueele aan elkaar gekoppeld zijn, aan de eene zijde die diepe zachte wijze soberheid, aan de andere zijde dat vaak dol-driftige, roekelooze machtlooze en overdadige.

Maar wacht maar eens op de Buissche Heide komen er nog vele jaren, die zullen zijn als lange mooie avonden – en ik hoop dat jij dikwijls bij ons dan zult zijn.

Hartelijk gegr.

t.t. R.

Wat mij ook hielp dezer dagen – hoe valt 't je dan ineens te binnen, was deze uitspraak van Pythagoras. L'évolution est la loi de la Vie, Le nombre est la loi de l'univers, L'unité est la loi de Dieu.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Zo sprak Henriëtte Roland Holst op 7 november in Amsterdam op een bijeenkomst van de Sociaal Democratische Partij en van de revolutionaire socialistische vrouwenclub ter herdenking van de Russische revolutie. Daarna aan het hoofd lopend van een optocht, werd zij door de politie er op gewezen dat hiervoor geen toestemming was gegeven. Op haar: 'Aansluiten mannen en vrouwen, doorlopen' kwamen gummistok en sabel eraan te pas om de stoet te stoppen. Op 13 november had in Amsterdam een vergadering plaats van het 'Landelijk Revolutionair Comité' in de

Beurs voor de Diamanthatel, waar ca. 4000 bezoekers aanwezig waren. Tijdens een daaropvolgende demonstratie vielen er doden en gewonden.

2. Doorgestreept: is.

[237]

Richard Roland Holst [Laren] aan Johan Huizinga*

[29 november 1918]¹

B.H.

Hierbij *voor den grap* 't beloofde, met een drukje van 't houtsneetje er bij.

Jet schreef je al dat ons huis verkocht is, ik ben blij dat 't er door is want de onzekerheid en 't weten van nog terug te kunnen, maakte mij nerveus en half slapeloos. Nu is 't gedecideerd. Voor een maand ben ik huurder van het huis totdat wij weg gaan. De Buissche Heide en de rust daar, dat is een goed ding om op te zien, maar waar gaan wij 's winters heen? Ik vermoed zoo dat een geschikt huis de plaats zal bestemmen, dat den Haag de grootste kans heeft, Haarlem onze kleinste voorkeur heeft, en Leiden juist tusschen in. Als je in Leiden eens een huis ziet dat je aardig voor ons lijkt, waarschuw ons dan vooral wel, ik zou 't een compensatie vinden van 't verlies van Laren als ik een deel van 't jaar in een typisch oud huis kon wonen, maar Jet voelt meer tot nu toe voor den Haag en een huis in 't genre van 't huis waar Berlage woont.

Daar is tenslotte maar een ding dat mij werkelijk kan schelen, dat is om de volle rust en concentratie te hebben voor mijn werk.

Bij Jet is dat natuurlijk ook zoo, maar daar leven in haar zulke sterke onzekere verwachtingen, dat die nooit geheel als factor zijn uit te schakelen.

Vandaag, bid en dankdag, nu hollen ze naar de kerk, maar voor dat den dag om is ben ik nog niet overtuigd dat 't zonder relletjes voor ons huis afloopt. Je begrijpt daar is gestookt, 't geen al te bemerken is in het naropen op straat.

Morgen ga ik naar de Buissche Heide om over de verbouw van het huis van Bruyns te spreken.² Ik logeer op de Moeren en ben Zondag weer thuis.

Hartelijk gegr.

t.t. R.

P.S. Ik heb hier een Belg gehad die onder Dré³ werkte in Gent,⁴ te veel verhalen om te schrijven, ik vertel ze je wel.

Zijn er in Leiden geen huizen zooals in Amersfoort, aan den rand van de stad, huizen met tuinen? Dat zou ook prettig zijn.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Verg. n. 2.

2. Adrianus Bruyns (*1870), sedert 1 mei 1900 aangesteld op de Buissche Heide als boswachter. Volgens het "Boek van de Buissche Heide" was Roland Holst daar op 30 november; deze brief moet dus de dag daarvóór geschreven zijn.

3. André Jolles.

4. Verg. Mathilde Jolles-Mönckeberg aan Huizinga, 27 juni 1917, n. 1.

[238]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander*
1 december 1918

B.C.

Van Schmidt Degener¹ ontving ik een uitvoerig verweer op onze aanmerkingen, dat zeker de moeite waard is om te lezen.² Verscheiden punten zou ik hem gewonnen geven, andere vind ik van weinig belang, weer andere kan ik niet voldoende beoordeelen. Maar wat mij verwondert is, dat hij het stuk niet terugneemt. Ik voor mij zou dat zeker hebben gedaan, als mij werd voorgesteld: tweemaal: smakeloos, affreus, goedkoope sier, belachelijk, jongensachtig en goedkoop, pure fictie en valsch vernuft. Als wij die termen in de redactioneele correspondentie gebruiken, dat is toch geen reden, ze hem op zijn boterham te smeren. Neem mij niet kwalijk, dat ik je gestie hierin rondweg afkeur. Ik geloof, dat we met onze detailkritiek op aangeboden werk op een gevaarlijken weg zijn. Ik zeg dit onder den indruk van een ander geval. Dezer dagen moest ik Frits Hopman³ spreken. Aan 't eind van ons gesprek zei ik: krijgt de *Gids* nog eens iets van U? Daarop trok hij een pijnlijk gezicht en zei, dat hij eigenlijk niet van plan was, weer in te zenden; hij kon niet tegen de aanmerkingen; hij had er een keer twaalf zijdjes vol gehad, en bekende zich er onaangenaam door gefroisseerd. En zoo waren er meer, zei hij.

Mijn voorstel is: in zake S.D. hem op alle punten vrijheid laten, tenzij Veth op de kunsthistorische hachelijkheden staat op een verklaring. In het algemeen onze waschlijstjes van fouten beperken tot een minimum en tot volstrekt noodzakelijke gevallen, en dan in zoo behoedzaam mogelijken vorm. Scherpheid schijnt mij in dezen geen deugd, doch enkel een onverstandigheid. Van een enkel germanisme of onzuivere term zal de *Gids* niet minder worden, en van het ontstemmen van medewerkers hebben wij meer te verliezen dan bij eenige correcties te winnen.⁴

Hier alles wel; ik hoop bij jou ook?

Hartelijke groeten,

t.t. H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. Frederik Schmidt Degener (1881-1941), schrijver en kunstgeleerde; 1908-1921 directeur van museum Boymans te Rotterdam, vanaf 1921 directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam.

2. Degeners verweer tegen de kritiek uit de *Gids*-redactie op zijn kopij "Rembrandt en Vondel", *De Gids* 83 (1919) I, 222-275.

3. Frits Hopman (1877-1932), romanschrijver en criticus, leraar Engels te Leiden; verzorgde in 1923 en 1924 de Engelse vertaling van Huizinga's *Erasmus* en *Herfsttij der middeleeuwen*.

4. In een brief aan H.Th. Colenbrander van 21 september 1917 (Leiden, UB, *Gids*archief) schreef Huizinga naar aanleiding van een ingezonden stuk over Luther:

'Maar nu nog een opmerking, die je mij ten goede moet houden, en die, tenzij je het wenscht, dunkt mij niet in de vergadering behoeft te komen. Ik ben geschrokken van je radicale castigatie van het stuk en heb daar bezwaren tegen. 1° belemmer je je mederedacteuren in hun billijke aanspraken om een stuk ongeretoucheerd te kunnen le-

zen. 2° prejudicieer je ten gunste van opneming. Want hoe nu, als wij morgen eens tot de conclusie komen, dat het geen plaatsing verdient? We kunnen het hem zóo toch niet terugsturen. Ik voor mij tenminste zou, als ik een aangenomen stuk zoo weerszag, woedend, en als het bovendien nog afgewezen was, razend zijn. Op één punt p. 12 is aan je castigeerende pen zelfs een in mijn oogen gruwelijk germanisme ontsnapt: "en *weerom* is groote nadruk gelegd". Of vergis ik mij en heb je "belegstellen" van Melis Stoke tot Dop Bles?

Maar in ieder geval, waarom kan dat alles niet in potlood en met haakjes in plaats van grimmige inktkrassen van een millimeter dik?

Ziedaar, toorn niet.'

[239]

Johan Huizinga aan Jan Romein*

13 december 1918

Waarde Heer Romein,

Met verrassing vond ik in de *Minerva* Uw uitvoerige bespreking van mijn boek over Amerika.¹ Zij treft mij door de heldere wijze, waarop gij, kritiek oefenend ondanks waardeering, den lezer juist op die kanten van mijn werkje wijst, waarop ik hem het liefst geweest zie.

Over het groote verschil van meening, dat ons scheidt, moeten wij bij gelegenheid nog maar eens praten. De geschiedenis levert thans in zoo snelle opeenvolging de praktische argumenten, dat men haast gaat denken: over korten tijd zal het vraagstuk opgelost zijn. In Uw zin, door de wereldrevolutie?² Ik moet bekennen, dat ik er hoe langer hoe meer aan twijfel, primo of zij komt, en secundo als zij kwam, of zij heilzaam kon zijn. Ik hel meer en meer over tot het prefereeren van wat ik de Amerikaansche oplossing noem: ondanks en zelfs dóor het kapitalisme, boven de Russische.

Gij ziet, ik ben toch Amerikaanscher dan ge mij gemeend hebt!³ Intuschen vriendelijk dank voor Uw sympathie voor mijn werk.

Gaarne Uw dw.

J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. J.M. Romein, n.a.v. J. Huizinga, *Mensch en menigte in Amerika*, Algemeen Nederlandsch Studenten-Weekblad *Minerva*, 12 december 1918.

2. Verg. Romein in het genoemde artikel: 'voor mij is het geen vraag meer of slechts een wereldrevolutie kan de menschheid redden van het wereldimperialisme.'

3. Verg. Romein: 'wel geloof ik dat dit boek over Amerika, naast zijn wetenschappelijke waarde, zijn groote *bekoring* dankt [...] aan het feit kortom dat het zoo on-amerikaansch is.'

[240]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne (Gent)*
20 december 1918

Cher collègue et ami,

Quel plaisir de n'avoir plus à vous adresser à Creuzburg, mais tout bonnement à votre Gand! J'ai essayé de vous féliciter à cause de votre libération et de celle de votre pays, aussitôt que nous en sont parvenues les premières nouvelles; mais je doute beaucoup, si cette lettre, que j'ai adressée aux soins de l'autorité civile de Bruges (Gand n'étant pas encore libéré alors) vous soit parvenue. J'espère avec plus de confiance, que vous ayez reçu mon livre sur l'Amérique, expédié à Gand il y a 7 ou 10 jours.

Quel temps émouvant que vous éprouvez maintenant! Sans doute beaucoup de tristesse se mêlera aux sentiments de bonheur et de fierté qui vous animent aujourd'hui. Mais il y aura tant à faire: pour votre pays, pour l'université, pour votre maison, que vous n'aurez pas le temps de vous laisser aller dans les souvenirs tristes.

Tous les historiens, non ceux de Belgique seulement, doivent être bien heureux, que votre santé vous a permis de rentrer sauf et sain dans le milieu, où le travail conçu dans un esprit si haut, vous attend de nouveau. Sans les vertus stoïques qui vous ont rendu assez fort pour supporter les maux physiques et moraux de la longue captivité vous y seriez succombé irréparablement.

Je suis en train de mettre la dernière main à mon livre sur le moyen âge. J'en ai encore changé le titre. Je compte vous l'envoyer environ mai prochain.

Veillez dire mes respects à Madame Pirenne, et me recommander à la mémoire de M. Fredericq.

Avec mes salutations les plus cordiales.

Votre J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

[241]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.D. Tjeenk Willink*
1 januari 1919

Amice,

Voor het einde der week zend ik je aangeteekend het eerste deel van de copy van Herfsttij der Middeleeuwen. Het is heelemaal klaar, maar ik dacht het bij gedeelten te zenden: allicht wil men nog eens een kleinigheid wijzigen en aanvullen, en kan dat dan in het handschrift nog doen.

De inleiding, die er eigenlijk niet bij hoorde, en door v. Vollenhoven ook minder geslaagd, te geleerd werd geoordeeld is nu geheel vervallen. Daarentegen is het hs. door toevoeging en omwerking aanzienlijk uitgedijd, van 315 tot 418 bladzijden. Maar aangezien de aanvullingen meest op halve blaadjes

geschreven zijn, zal de omvang ongeveer gelijk zijn aan de eerste redactie plus inleiding.

Alle citaten zijn nauwkeurig aangegeven, zoodat ik in de proef heel weinig meer denk te veranderen. Het kan net zoo gedrukt worden als *Mensch en Menigte*, dunkt mij.

Wil je mij van de ontvangst der copy even bericht zenden?

Mijn beste wenschen voor het jaar 1919: moge het ons naar aanleiding der 'zaken' herhaaldelijk samenbrengen.

Met vriendelijken groet,

t.t. J.H.

* Xeroxkopie: Leiden, UB.

[242]

Frederick Jackson Turner¹ (Cambridge, Mass. USA) aan Johan Huizinga*
5 januari 1919

Dear Professor Huizinga:

I am very grateful to you for sending me your *Mensch en Menigte in Amerika*.

While I am unfamiliar with the Dutch language, I can by myself make out enough to see that here is a valuable appreciation of the meaning of my country, – valuable not only as the objective judgement for a foreign audience, but because, – so far as I am able to read the language, – it seems to be an interpretation important to Americans themselves. I shall take an early occasion to avail myself of a translator to verify these imperfect impressions.

For the attention which you have given to my own work I must offer you my especial thanks, for I value such recognition; and however imperfect I may have set forth the interpretations which I have ventured, I think the underlying idea is correct and that time will strengthen its significance.

You may be amused to know (apropos of your reference to my father's name)² that he was born in 1832, the year of President Jackson's third campaign for the presidency, and that among his *brothers* were *Martin van Buren Turner* and *LaFayette Turner*. My only son was named Jackson, after his grandfather and my grandson is named Jackson. My father was as confirmed a Republican as his father a Democrat. I mention these matters because you found interest in the names.

If I can in any way be useful in your studies, please let me know. I shall take the liberty to send you others of my papers.

Very sincerely yours

Frederick Jackson Turner

* Origineel: Leiden, UB.

1. Frederick Jackson Turner (1861-1932), Amerikaans historicus; hoogleraar aan de universiteit van Wisconsin en aan Harvard University 1910-1924; auteur van belangrijke studies over het Amerikaanse Westen; zijn 'frontier-these' werd door Huizinga in *Mensch en menigte* overgenomen.

2. Andrew Jackson Turner (1832-1905), journalist en politicus, vernoemd naar president Andrew Jackson die in 1832 herkozen werd.

[243]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Leiden)*
7 januari 1919

B.H.

Hierbij een paar drukjes.¹ Je ziet ik heb 't niet 't karakter van een houtgravure maar van een houtsnede gegeven, expres omdat 't alleen in verband met letters komt en ook omdat er dan geen galvano van gemaakt behoeft te worden, want dit blokje van palmhout zal 't, aldus gesneden de oplage wel uithouden, daar ben ik gerust op.

Jet is een week gaan rusten bij een verpleegster in Hilversum, een week is natuurlijk te kort, maar 't is toch iets, en 't is gezellig dichtbij, zoodat ik er iederen dag heen ga. Zij heeft 't er erg naar haar zin, 't is prachtig gelegen vlak aan den rand van Spaanderswoud. Zaterdag komt zij weer thuis. 't Is wel spannend in Duitschland, zij heeft al een pas in orde laten maken,... maar daarom heeft zij nog geen visum, en zolang Ebert blijft is die kans gering.

Ik zelf ben aan twee litho's bezig in A'dam, 't is altijd spannend boeiend en inspannend, maar ze zijn onder de knie.

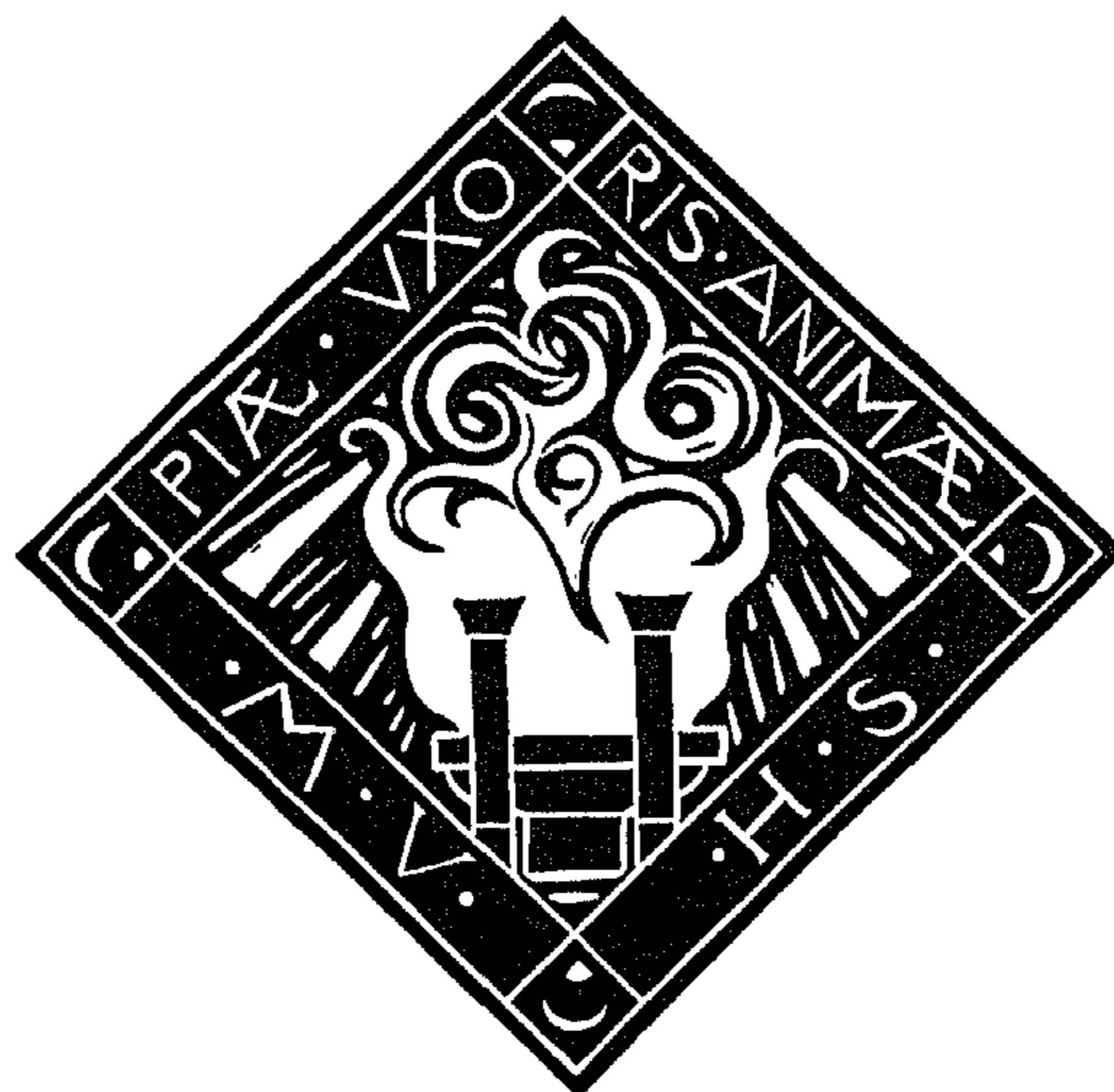
Nu nog iets. Zult je nu vooral niet 't idee in je hoofd halen dat je op een of andere wijze reageeren moet op dit ex libris. Je hebt mij een plezier gedaan met 't mij te vragen, maar als 't je bevalt, dan is dat alles wat ik wensch.

Adieu Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. In de eerste druk van *Herfsttij der middeleeuwen* staat voorin een rouwvignet van R.N. Roland Holst afgedrukt ter nagedachtenis van Huizinga's vrouw.

[244]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne (Gent)*

12 januari 1919

Mon cher ami,

J'ai reçu vos lettres du 18 décembre et du 3 janvier. Je me figure un peu le tas de besognes dont vous entoure la sympathie de vos compatriotes heureux de vous revoir; et j'apprécie d'autant plus, que vous trouvez le loisir de m'écrire tant à l'aise. On sait d'ailleurs que vous faites de votre temps dix fois plus qu'un autre! Je me réjouis de tout mon coeur des joies familiales que vous cause la présence de vos petits-enfants, vous en jouissez doublement sans doute après tant de privations et de solitude.

Je suis très heureux que mes vues sur notre tâche comme historiens correspondent si bien avec les vôtres; quant à l'histoire de l'Amérique, je compte y revenir.

Il y a quelque temps que j'ai lu dans les journaux, que vous étiez désigné comme directeur général de la bibliothèque royale.¹ Donc, si c'est vrai, on ne vous trouverait plus à Gand mais à Bruxelles. N'importe, j'espère vous aller voir aussitôt que le monde aura quelque peu retrouvé son aspect normal et que les communications normales seront rétablies. Quant à la visite que vous m'annoncez pour cette année, pas besoin de vous dire que cela me fera un très grand plaisir. J'espère beaucoup que vous prendrez votre logis dans ma maison; je serai heureux de vous montrer mes enfants. Si Madame Pirenne vous accompagne je la prie de vouloir accepter l'hospitalité simple que je peux offrir.

Quel écroulement en Allemagne! Qui aurait prévu que la dislocation de toute la vie nationale y irait si loin! On ne sait plus à quoi s'attendre. Les prochains mois nous apporteront bien des décisions graves dans tout le monde. Quelles années d'évolution nouvelle que nous allons voir!

Au revoir donc; veuillez dire mes respects à Madame Pirenne; je vous serre la main bien cordialement.

De tout coeur,

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. Pirenne wees het aanbod om directeur van de KB in Brussel te worden af.

[245]

Richard Roland Holst (Laren) aan Johan Huizinga*

15 februari 1919 (poststempel)

B.H.

Het proefje van 't titelblad¹ zond ik je gisteren zoo haastig terug dat ik vergat er bij te schrijven dat ik je inleiding of precieser gezegd het voorbericht heel mooi vind. 't Is was somber gekleurd maar dat is juist wel heel mooi er van.

Vanmorgen schrok ik toen ik zag dat 't weer hard vroom, ik schrok uit vrees voor de ijs-verleidingen, maar 't dooit zoo hard dat daar toch geen kwestie van is, en dat is wel rustig.

Ik ben benieuwd de nieuwe proef te zien.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Van *Herfsttij der middeleeuwen*.

[246]

Richard Roland Holst [Laren] aan Johan Huizinga (Leiden)*

25 februari 1919 (poststempel)

Beste Han.

Staande in een overvullen trein schrijf ik je even iets dat je interesseeren zal. Zondag waren er twee Belgen bij ons die Dré¹ goed in Gent gekend hadden, één daarvan kwam nu uit Berlijn met een boodschap en brief van Dré aan Jet. Psychologisch curieus en typisch dat die brief aansloot of voortkwam uit het feit dat Jet in der tijd over zijn boekje geschreven had.² Hij zei daarin dat hij geen renegaat was, en die Belg bracht de volgende boodschap aan Jet mondeling over.

Dat Dré tot de linksche onafhankelijken behoorde, dat als 't noodig was Jet hem maar een boodschap had te zenden dat hij dan met de wapenen in de hand over zou komen om te vechten.

Jet zei dat hij Dré maar moest zeggen dat als Dré nu graag vechten wilde voor de democratie zooals hij voor 4 jaar voor 't imperialisme wilde vechten, er in Duitschland plenty gelegenheid was, en hij niet op Holland behoefde te wachten.

Hij wordt toch wel erg Don Quichotrig vindt je niet.

Ik ga nog weer eens in Haarlem zoeken naar een huis, maar word er beu van, laatst liep ik er een langen dag in de regen, zag of veel te groote of kleine revolutiebouw huizen.

Hoe is 't met de proef. Hoe is 't met jullie allen. Kom je nog eens logeeren vóór wij op gaan breken?

Hart. gegr.

R.

Aardig van Royaards en aardig van Vogelsang in dezen.³

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles.

2. H. Roland Holst-van der Schalk, n.a.v. André Jolles, *Ausgelöste Klänge*, *De Nieuwe Tijd* 21 (1916) 509-516.

3. Mogelijk hebben de regisseur Willem Royaards (1867-1929) en W. Vogelsang André Jolles aanbevolen voor de leerstoel Nederlands in Leipzig.

[247]

Johan Huizinga (Leiden) aan Gerard Brom^{1*}

2 maart 1919

Zeergeleerde Heer,

Uw brief verheugde mij zeer, omdat hij mij overtuigde, dat wij elkaar, ondanks het groote verschil, dat ons scheidt, toch zeer wel kunnen verstaan. Of ik het katholicisme louter een historisch verschijnsel zou achten? In den zin, die U bedoelt: dat Rome "vorüber" is, dat het tot het verleden behoort, zeer zeker niet. Ik beschouw het wel degelijk als een der groote machten van de toekomst. "Een der", daar zit natuurlijk, wat ons onoverkomelijk scheidt. Voor iemand, die zich scepticus en eclecticus weet (en niettemin, hoe vreemd het lijkt, een even vast gevoel van veiligheid en vertrouwen uit een transcendentaal beginsel heeft, alsof hij het omschrevenste geloof bezat), is tenslotte elk groot wereldverschijnsel een historisch ding. Dat is een gevaar... Maar ik breek af; misschien ontmoeten wij elkaar te eeniger tijd, om het voort te zetten.

Hoogachtend,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Nijmegen, KDC.

1. Gerard Brom (1882-1959), een belangrijke voorman van de katholieke emancipatie, o.m. als drijvende kracht achter het maandblad *De Beiaard*. Sedert 1923 hoogleraar aan de R.K. universiteit te Nijmegen, aanvankelijk in de kunstgeschiedenis, later in de Nederlandse letterkunde.

[248]

Johan Huizinga (Leiden) aan Frederic Jackson Turner*

10 maart 1919

Dear Professor Turner,

I was very glad to receive your kind letter of Jan. 5., soon followed by your interesting papers, which present so various aspects of the great idea underlying your investigations and interpretation of American history. The notions I borrowed from your "Significance of the Frontier" of 1893 have helped me more than most of my other reading to form a clear understanding of the main substance of American history. It has been a great surprise to me to see how much we Europeans could learn from American history, not only as to the subject itself, but also with regard to historical interpretation in general.

I am now again absorbed in studies of a totally different kind, but I hope to revert to American history sometime more for when you have been captivated by its enormous problems and its stirring tone, it will not let you go the rest of your scholarly life.

I was much pleased by the particulars you told me about the christian names in your own family, which I ventured to mention apropos of my theses about hero-worship in American life.¹

I also sent a copy of my book to Professor A.B. Hart,² to whose bibliography and historical work every student of American history must be indebted. He and his fellow-workers have rendered it very easy to find the way in the vast mass of literature. The "Guide" for which you joined your labours to those of Professors Channing and Hart, is quite an admirable instrument.³

I shall be very grateful to apply at any time to your kind offer of helping me in my studies.

Very sincerely yours,

J. Huizinga

* Origineel: San Marino, California, The Henry E. Huntington Library.

1. J. Huizinga, V.W. V, 402-403.

2. Albert Bushnell Hart (1854-1943), doceerde Amerikaanse geschiedenis en staatswetenschap aan Harvard University 1883-1926.

3. *Guide to the study and reading of American history*, by Edward Channing, Albert Bushnell Hart and Frederic Jackson Turner (rev. and augm. ed. Boston 1912).

[249]

Richard Roland Holst [Laren] aan Johan Huizinga (Leiden)*

12 maart 1919 (poststempel)

B.H.

Dat is leelijk die band die ik daarnet kreeg, als 't een boek was over de volkshuisvesting van uit een hygiënisch oogpunt met talrijke tabellen, dan zoudt je zeggen fiat. Maar je voorwoord zou er zich al in voelen als een levend mensch in een houten krat. Je schrijft er niets bij,... maar ben je aan die kleur en die stof gebonden, als wij daar van af waren en wat beters voor konden kiezen, en dan als wij een twaalftal gouden biezen op stal konden zetten, dan zouden wij lucht krijgen om de woorden goed te verdeelen. Is dat mogelijk. Bovendien vind ik dat Herfsttij in een warme kleur moet verschijnen. Hoor ik eens wat jou opinie is. Hoe is 't met R.¹

Hart. gegr. R.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Retha.

[250]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.D. Tjeenk Willink*

12 maart 1919

Amice,

Het speet mij, dat ik onlangs aan den trein niet enthousiaster kon zijn over den band. Maar dit model versterkt, afgezien van het linnen (dit is heel leelijk), en van het "hoogleeraar" dat weg moet, mijn bezwaren. Ik heb daarom het model eens aan mijn vriend Roland Holst gezonden, die, zonder mijn oordeel nog te kennen, het in afkeuring overtrof.

Ik zou mij gaarne nog geheel vrij van dit ontwerp willen beschouwen en bespreek de zaak dan nog eens met R.H., dien als ontwerper van het opdrachtvignet wel eenig zeggenschap in dezen toekomt, en doe je binnenkort een voorstel.

Ik begrijp wel, dat ik daarmee een terrein betreed, dat de schrijver gewoonlijk aan den uitgever overlaat. Maar terwille van het harmonisch geheel, dat ik gaarne van het boek zou zien, zul je me dat hoop ik niet euvel duiden. Extra onkosten neem ik gaarne voor mijn rekening.

Als de proeven geregeld blijven voortgaan, zal het boek zeker wel in Mei kunnen verschijnen?

Vriendelijke groeten!

t.t. J.H.

* Xeroxkopie: Leiden, UB.

[251]

H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) aan Johan Huizinga*

13 maart 1919

Amice!

Op het gebied van kunst ben ik maar een burgerman, en zonder voorbehoud accepteer ik op- of aanmerkingen van mannen als Roland Holst en gij, aan wier wenschen ik zooveel in mijn vermogen is, wil tegemoet komen.

Ik ben zeer verlangend jullie voorstellen te vernemen, waarmede ik in ieder geval mijn voordeel kan doen. Liefst hoor ik ze zoo spoedig mogelijk, om den band tijdig gereed te hebben. De boekhandel moet voorloopig maar denken, dat het werk in den thans ontworpen band uitkomt. Er is in Amsterdam veel belangstelling. Of het werk al in Mei gereed zal zijn betwijfel ik, maar er wordt aan gewerkt. Wordt het later dan lijkt September mij een gunstiger tijd dan de zomer.

Vale t.t. Tj.W.

* Origineel: Leiden, UB.

[252]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

5 mei 1919

Beste Han,

We zijn hier nu een dag of tien en beginnen een rustig gevoel te krijgen en ons nieuwe bestaan georganiseerd te voelen. Eerst was er nogal wat tegenspoed: kou en regen, het atelier ternauwernood begonnen, de hulp in huis erg gewillig, maar ook erg "onwennig", en ik een paar dagen in bed met een lichte influenza. Nu is dat alles achter ons en we genieten het frissche zachte voorjaar, alles nog in het allereerste begin, een dunne sluier die in de laatste

twee dagen geweven werd en nu iedere dag dichter wordt. We genieten de prettige inrichting van onze woon- en werkkamers alle drie (nl. de koele eetkamer in de boerderij, mijn met een paar deftige meubels aangekleede studeerkamer, en het nieuwe zitkamertje in de Hoeve, kleurig-fleurig en vol intieme gezelligheid) zoo verschillend, en samen zoo'n allerprettigst "tehuis" vormend, nu alles ordelijk is en al de oude rommel opgeruimd, die geslachten lang hier hadden verzameld. En wij genieten ook van het ongestoord gaan der dagen, het wegvallen van zooveel wat wrijving en ongewenschte afleiding geeft en de genoegelijke omgang met de gezellige en hartelijke mensen hier. Al dat genot is nog pas in het allereerste begin; vandaag deed Rik de tocht naar Roosendaal en Sprundel om een pas meester te worden, (die mallingheid is nog niet opgehouden) en ik werd teleurgesteld in mijn verwachting van de eerste rustige werkweek, doordat er ziekte is in het gezin van mijn hulp en ik veel zelf moet doen. Maar wij beginnen ons toch echt naar onzen zin te voelen. De eerste week hadden wij een prettige logee aan mijn vriendin Pauline Langhout, die onvolprezen hulp verleende bij 't op orde brengen van alles en nog wat; en morgen wachten we Maggie Kropholler,¹ die de bouw van 't ateliertje komt inspekteren. Het zal haar wel treffen, in welk een pittoreske omgeving haar werk komt te staan; zooals 't nu is in eerste lentedos kàn het niet flatteuzer. Ik ben wel benieuwd wat voor gezichten die Zundertsche werklui zullen zetten als zij een vrouw aan den gang zien met steenen. Maar de aannemer heeft groote eerbied voor haar kunde en haar enorm consciëntieuze teekeningen.

We hopen jou ook eens spoedig te zien, liefst een weekeinde vóór de groote vakantie, want we zijn bang dat er dan hier een beetje èrg veel gasten zullen willen komen. In Juni b.v. zou ons erg goed passen en dan zal 't hier ook bijzonder mooi zijn, met al de blauwe luchtters van de vaste lupine en het gele vuurwerk van de brem. Misschien ben je er dan wel als Vollenhoven de ouwelui op de Moeren komt opfleuren, wij hoorden van oom en tante dat hij in deze maand uit Amerika vertrekt.

Zijn de kinderen allemaal goed? Wanneer komt je boek uit? Hooren we eens gauw wat van je?

Veel hartelijke groeten van ons beide

Jet

Hoe is het titelzetsel uitgevallen?²

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Margaret Kropholler (1891-1966), architecte, ontwierp het atelier van R.N. Roland Holst op de Buissche Heide.

2. Deze mededeling op de envelop, door Richard Roland Holst.

[253]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
3 juni 1919 (poststempel)

B.H.

Dat zou anders mooi treffen, als je op 't einde van de week nà Pinksteren kon komen, direct daarna omstreeks 16 of 17 Juni moet ik naar stad voor een paar dagen, maar ik ben vast den 21 weer terug.¹

Wij hooren 't dus nog wel, en hopen dat de Gidsvergadering kan uitgesteld worden. Maar zorg dat 't weer verandert, 't is nu zoo ellendig schraal en koud en droog, wij snakken naar regen ook voor ons water. Wij hadden de wichelroedeloopster hier,² vertellen je dat alles wel. Curieus is 't zeer zeker, en ik sta er niet sceptisch tegenover. Wij hebben nog niet een maal over Laren getreurd, genieten hier van de rust en de gemakkelijk te veroveren concentratie, Jet ook – zolang 't althans eb is in 't politiek getij. Zij ziet er veel beter uit. Als je dan komt zal mijn atelier net zoowat klaar zijn.

Hartelijk gegroet ook de kinderen

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Huizinga verbleef op de Buissche Heide van 20 tot 22 juni.

2. De hulp van een wichelroedeloopster, mej. Th. Stein, was ingeroepen om een waterbron te vinden.

[254]

Richard en Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
13 juni 1919

B.H.

Gisteren kwam je boek¹ en je brief. Dat was een prettige postbezorging, en wij waren zeer verheugd over de lieve opdracht in het boek waarvoor wij je wel hartelijk dank zeggen.

Over 't boek zelf wat zeggen, dat zou wel kunnen maar zal niet gaan, want daar is heel wat aan te lezen, maar als je er zoo in neust pakt 't dadelijk door de heldere rijkheid en bewogenheid.

't Is schande dat je klaagt dat je niet dadelijk weer een nieuw werk onder handen hebt, hemel die twee boeken, 't is een "reuzen"werk en je hebt recht om je vrij en leeg te gevoelen, vergeet daarbij dan niet de woorden van Lao Tze die zoo mooi zegt, dat alleen leege dingen gevuld kunnen worden.

Neem 't er dus eens fijn van. Wij hebben ook met veel plezier je speech in de Mij. v. Letterkunde² gelezen, Jet schrijft je hier nog bij over haar benoeming.³ Je voorstel ging er glad door lazen wij. Nu over 't komen hier. Ik ga niet op de fiets want heb te veel bagage, en hoop dat jij 't ook zonder fiets doet. Over Rosendaal gaat voor jou toch niet, want zonder pas kom je den achterweg niet over. Ik ga Vrijdag 4.20 uit Amsterdam via Leiden R'dam Breda, aankomst Breda 7.55 vertrek Leiden 5.18, wij hebben dan aansluiting

met de tram, vinden in Zundert 't karretje, zijn 10.15 zoowat thuis.

De hemel geve dat er regen komt, 't is alles zoo droog en ons water is schaars, en dan die wind,... maar ik heb hoop. Tot Vrijdag si Dieu le veut

Hart. gegr.

R.

Beste Han,

Ik wil mijn dank nog vóór de post komt voegen bij die van Rik, en ook verder even geheel beamen wat hij zegt over het "recht op luiheid", dat je (voorloopig!) met zoo veel en zoo vruchtbaren arbeid verworven hebt. Ik verheug mij oprecht, om je boek van A tot Z te lezen. Dat is wel héél zeldzaam, dat men 't zoo voelt bij het ontvangen van zulk een "lijvig" deel. Het begin las ik al en ik genoot er erg van. Vooral van dat mooie stukje over de klokken. – De benoeming zal ik mij met een rustig gemoed laten welgevallen; er mij evenmin voelend boven verheven als door gestreeld. Veel hartelijke groeten en tot gauw

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. *Herfsttij der middeleeuwen*.

2. J. Huizinga, Toespraak ter opening der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden op 11 juni 1919, *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1918-1919* (Leiden 1919) 16-21 (V.W. VIII, 477-482).

3. Huizinga's voorstel Henriëtte Roland Holst tot lid van de Maatschappij te benoemen.

[255]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

26 juni [1919]

Beste Han,

Ik wilde wachten je te schrijven tot Rik je het antwoord kon melden over de motorboot, maar het blijft nog steeds uit en nu begint het mij te bezwaren, dat ik den sekretaris v.d. Mij. v. Letterk. nog steeds niet geantwoord heb. De brief ligt klaar, maar ik weet 's mans titel en adres niet, en wil niet graag met een inkorrektheid mijn toetreden tot deze illustere "ordre" beginnen. Waarschijnlijk is het heel dom van mij dat ik niet weet wie en wat deze de Vries is, een prof, geen prof, enz.¹ Maar ik krijg zelf zooveel brieven – nogwel van partijgenooten, – geadresseerd b.v. aan "Mejuffrouw Rolland Holst" of iets dergelijks, dat ik mijn domheid in deze tenminste niet voel als een uitzondering.

De poes leeft, maar vertoont zich weinig; ze schijnt in het bosch kinderen op te voeren (ik bedoel poeze-kinderen) en komt, zeggen de Bruijnsjes, tegen den avond wat eten en drinken. – De fiets is in "ripperatie", maar Rik mist haar niet. – Het atelier wordt bij den dag een grooter verheuging voor de oogen, maar de vensters zijn helaas nog niet gearriveerd. – Verdere nieuwsen

van zéér lokalen aard zijn: er is in den boomgaard een kippenhok getimmerd voor twee hanen en zeven hennen die iedere dag verwacht worden, een onpretentieuze raskip die goed zal doen in 't landschap, en ik heb gisteren de eerste aardbeien geplukt. De B. H.² is nu heel anders als toen jij er was: nat, wat koud en herfstig, met regenvlagen, veel wind en prachtige gouden "éclaircies" tusschen de zware wolken. Iedereen prijst den regen. De vijver is sedert gisteren 1 cm. gestegen, maar de regenput is nog zóó leeg dat de zuiger van de pompen niet bij het water komt. Met dit soort weer is het kleine kamertje 's avonds bijzonder gezellig. We schrijven er ontelbare brieven en drinken veel thee.

Je groote boek is elke avond een zware konkurrent voor mijn russische studies. Ik lees en lees, aldoor geboeid door den rijken stroom van zooveel doordacht weten. In 't bijzonder bewonder ik het mooie evenwicht, waarmee je zooveel verschillende elementen rangschikt en hanteert. Zoo trof mij b.v. telkens hoe juist, dunkt mij de plaats is, die je aan primitieve en archaische voorstellingen als elementen van latere kultuur toekent: niet te veel noch te weinig geef je hun. Vlak vóór ik je schreef las ik het hoofdstuk over "Het Beeld van den Dood" (je ziet ik schiet goed op). Wat viel mij dat tegen – niet het hoofdstuk maar wat de dood voor de middeleeuwsche kultuur is geweest.

Veel hartelijks aan de kinderen; zwem en roei plezierig, dag!

Jet

Het wordt mij uit je boek steeds duidelijker wat een "pluralistic universe", zou James³ zeggen, je hebt.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. S.G. de Vries (1861-1937), bibliothecaris (1897-1924) en buitengewoon hoogleraar letteren en wijsbegeerte te Leiden, met als leeropdracht de middeleeuwse handschriftkunde.

2. Buissche Heide.

3. William James, *A pluralistic universe* (1909).

[256]

Johan Huizinga (Leiden) aan Gerard Brom*

7 juli 1919

Weled. Zeergel. Heer,

Ontvang mijn dank voor Uw overdruk uit *De Beiaard*¹ en veroorloof mij enkele aantekeningen daarop. De hulde die U mij brengt wegens persoonlijke gaven, van wier ontoereikendheid ik mij scherp bewust ben, neemt niet weg, dat Uwe bladzijden een onaangename indruk bij mij achterlaten. Niet in de eerste plaats om hetgeen U zegt van academisch nepotisme. Ik geef terstond toe, dat onze katholieken zich herhaaldelijk over achteruitzetting hebben kunnen beklagen. Ik kan onmogelijk met U discuteeren over Uw even lichtvaardige als beleedigende voorstelling, alsof de geheele gang mijner studiën louter beheerscht ware geweest door maatschappelijke berekening. Wel

had ik mogen verwachten, dat U over zoo persoonlijke dingen schrijvende, althans gezorgd hadt goed ingelicht te zijn. Ik ben niet de schoonzoon van een professor, wijlen mijn schoonvader stond in geen betrekking tot eenige universiteit of hoogeschool. Mijn benoeming te Groningen in 1905 was inderdaad een zonderlinge: zij geschiedde door minister Kuyper tegen den wensch der geheele faculteit en een meerderheid van curatoren (mijn eenige voorstander in het college was, als ik het wel heb, mr. A.F. de Savornin Lohman).² Mijn vader was toen reeds meer dan twee jaren dood. In hoeverre U het recht houdt, toch dat geval onder nepotisme te rekenen, laat ik aan Uw rechtvaardig oordeel over. Het was een mijner leermeesters³ die, de aanbeveling der faculteit verkeerd achtende, mijn benoeming doordreef.

Maar wat mij hindert, is, dat U aan het feit, dat ik in mijn essays over Amerika niet de rol van de katholieke kerk behandeld heb, een diatribe vastknoopt, alsof dat mij stempelde tot een kortzichtig en bekrompen papenhater. Mijn hemel, ik heb zooveel zeer gewichtige problemen in die essays niet aangeroerd. Ik zal de eerste zijn, om de buitengewone beteekenis van de ontwikkeling van het Amerikaansche katholicisme te erkennen. Had ik de aardige gegevens, die U op pag. 6 aanstipt, toevallig gekend, ik zou zeker niet verzuimd hebben, ze te verwerken. De Catholic Encyclopaedia gebruik ik zeer dikwijls.

Een paar feiten wil ik toch onder Uw aandacht brengen, om U te overtuigen, dat Uw uiting niet gelukkig is geweest.

Reeds het eerste jaar, dat ik te Groningen was, las ik met de candidaten hoofdstukken uit *De civitate Dei*, en opnieuw hier in 1915/16, omdat naar mijn meening niets zoo goed strekken kan om als kern en uitgangspunt voor een begrip der Middeleeuwen te dienen, als de groote conceptie van Augustinus, die om zoo te zeggen een der centrale punten is, waaromheen mijn historisch denken zich beweegt. Mijn hoorders zouden U kunnen vertellen, hoe dikwijls ik die grootsche wereldbeschouwing te pas breng.

Wanneer ik in het verband van middeleeuwsche cultuurgeschiedenis over Sint Franciscus spreek, is het steeds, om de voorstelling van Sabatier, die van den heilige een slachtoffer der Kerk maakt, af te wijzen.

Ik "geloof in Burckhardt nog als "de groote meester"". Inderdaad, ik vereer hem als een der grootste historische denkers, die ik ken. Maar dat sluit niet uit, dat ik kritiek op hem oefen. Toevallig strekt mijn gansche onderwijs van dit jaar tot het aantoonen van het ontoereikende, eenzijdige en scheeve van Burckhardt's opvatting der Middeleeuwen. Doch Burckhardt heeft nog meer geschreven dan *Die Kultur der Renaissance*: en in *Die Kultur* staan, al mag de grondthese bedenkelijk zijn, een schat van de kostelijkste dingen. Overigens heb ik op de bewuste plaats in mijn essay niet bedoeld (maar daarin schijn ik inderdaad onduidelijk te zijn geweest), mij voetstoots aan Burckhardt's these van het individualisme als kenmerk van den modernen tijd te onderwerpen.

Ik moest bij de lectuur van Uw woorden mij met een glimlach afvragen, of de beide priesters, thans onder mijn gehoor, ook zoo over mijn belangstelling voor en gezindheid jegens de Katholieke Kerk zouden denken, als U

doet. Ik kan U natuurlijk niet kwalijk nemen, dat U niet weet of weten kunt, wat ik op mijn colleges behandel, en hoe; maar waarom schrijft U dan op grond van één nietszeggend negatief gegeven?

Ik verzoek U, dit schrijven als vertrouwelijk te willen beschouwen. Het is mij geenszins om een rectificatie te doen: laat Uw lezers gerust in den waan, dat ik de schoonzoon van een professor en een bekrompen papenhater ben. Even ver is van mij de wensch, om als Roomschevriend bij U in het gevlij te komen. Het is er mij alleen om te doen, U in gemoede te wijzen op de onbillijkheden, waartoe Uw ijver en Uw al te vaardige pen U kunnen leiden.

Hoogachtend,

Uw dw. J. Huizinga.

* Origineel: Nijmegen, KDC.

1. Gerard Brom, n.a.v. J. Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen*, *De Beiaard* 4 (1919) 88-96.

2. A.F. de Savornin Lohman (1837-1924), anti-revolutionair, later christelijk-historisch politicus, curator van de Groningse universiteit.

3. P.J. Blok.

[257]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

7 juli 1919 (poststempel)

B.H.

Je berichten over 't zwemmen interesseerden ons zeer, mij dunkt daar is hoop, je zit wel vol zonden, maar daar zijn groote zondaren gered en gereinigd van hun fouten, waarom zou jij 't zwemmen niet nog leren.¹ Denk niet min over den vijver hier, die is 25 cm. gestegen, dat is heel wat, en is bovendien mooi helder en zuiver. Met mijn atelier gaat 't zoo zoetjes aan, van de week zouden de ramen er in komen maar die zijn onderweg gebroken, dus maar weer wachten, 't heeft nu net zóó lang geduurd dat ik het precies niet meer zal weten wat ik er in doen moet als 't klaar is. Ons huis in Laren is aan een duitscher verkocht, de "mijnheer" die 't huis van ons kocht, heeft ons door allerlei zéér gegriefd, maar hij verkocht 't met f 6000 winst, dat stemt je ook niet bepaald zachter.

Maar 't weer daar over is niets dan goeds te zeggen hè, wat een pracht van een dag vandaag, die versluisde verzadigdheid, – wij hadden hier nog 't zomersche bedrijf van 't zwermen en opvangen der bijen in de wilgen achter de hoeve.

Jet is erg goed, ik geloof dat zij er ook zoo goed uitziet omdat zij ieder woord geniet van een stukje Herfst-ei der Midde-leeuwen. Kostelijke eitjes veel lekkerder dan van den kievit. Wanneer ga je naar Middelburg.

Hart. gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Verg. Richard Roland Holst aan Huizinga [27 juni 1919 of later]: 'Zult je mij eens schrijven wat je hoogleraar in de zwemkunst geconstateerd heeft, waar zit de fout, of

is 't een aangeboren gebrek, of moet je eerst naar Dalcroze om contrarythmische bewegingen te leeren maken.' Émile-Jacques Dalcroze (1865-1950), Zwitsers muziekpedagoog en bedenker van een muzikaal-ritmische methode die veel navolging vond.

[258]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga*

25 juli 1919

Een tegengeschenk? – waarde vriend – Glaukos en Diomedes¹ zijn hierbij kinderspel.

Wat zou ik er niet om geven een week lang bij je te gast te zijn en over je boek te kunnen praten. In eenen adem heb ik het uitgelezen; meestal met instemming, soms met een onbedaarlijke behoefte je heftig tegen te spreken, altijd met bewondering.

Het is geen ijdelheid, als ik beweer, dat er maar weinig menschen rondloopen, die je werk zoo ten volle waardeeren als ik het doe. Ik laat de wetenschap er nog buiten – het is juist de toon, de manier van spreken, die ik mij verbeeld beter te kunnen vatten en genieten dan de meeste anderen. Iedere bladzij was mij een stukje van een gesprek, dat wij voor tien jaren in Wannsee begonnen waren; een gesprek, dat ik van mijn kant zeer dikwijls in gedachten hervat had. Juist in den laatsten tijd. Ik ben aan de lieden, die mij hierheen beroepen hebben, min of meer verplicht een fraai werk over een of ander Hollandsch onderwerp te schrijven. Voor ongeveer een half jaar scheen het mij toe, dat er over de Nederlandsche Litteratuur tijdens de Renaissance nog wel iets anders te zeggen viel, dan Kalff, Prinsen of zelfs Huet ervan gezegd hadden en ik kreeg lust het met een "niederländischen Literaturgeschichte von 1477 bis 1672" te probeeren. Karel de Stoute = Lodewijk XIV – daar was iets zeer aanlokkelijks in, te meer, daar ik mij in Gent bijna uitsluitend met de 16e Eeuw had bezig gehouden. Bovendien behoort de nadere kennismaking met Erasmus tot de beste buitenkansjes van den laatsten tijd voor den Oorlog. Ik begon dus en er ontstond een schetsje over de School van de Broeders des gemeenen Levens. Maar, zooals je uit den vorm van mijn boekjes misschien gezien hebt, er is een zekere prikkel noodig om mij tot schrijven te dwingen – ik schrijf gaarne aan menschen, niet heel graag voor menschen, brieven bevallen mij beter dan boeken. Daarom bleef ik steken in de schrijverij, maar niet in de lektuur – en nu is het bijna alsof je het "herfsttij" voor mijn bijzonder genoeg de wereld ingestuurd hebt, zoo voortreffelijk past het in mijn geestelijke occupatie.

Mijn meening?

Ik zou ze willen samenvatten in de woorden van d'Artagnan over Cyrano: C'est tout à fait très bien, et je crois m'y connaître.²

Wanneer ik hier en daar ietwat vit, is het alleen om den hoog geachten defendens een blijk van mijn groote belangstelling te geven.

Ten eerste de vorm. Dit soort van horizontaalsneden door een tijd is niet altijd makkelijk te volgen en te begrijpen. Hoe verstandig het van Huet³ was

voor iedere periode een representatieve persoonlijkheid te kiezen, ziet men eerst wanneer men Huizinga leest. Zonder twijfel is het een beter soort cultuur historie, die poogt ons de ziel van een tijd te spiegelen buiten de personen om, maar toch... er is iets vermoeiends in al die abstracties. Ik voor mij verlang wat meer Figuren te zien. Het hoeven niet juist Jan zonder Vrees of Philips de Goede te zijn, maar Chastellain of Dionysius Cartusianus, vooral ook die vriendelijke fijne vrouw Christine de Pisan, aan den eenen kant herinnerend aan Marie de France, aan den anderen kant toch ook samenhangend met Anna Bijns en Vittoria Colonna, Villon, Orléans – zulke figuren verlokken en verleiden ons toch, ze eens even in hun geheel te teekenen. Boucicaut en koning René, ik ken ze zoo goed, en zie ze zoo duidelijk voor mij, dat ik het betreur, wanneer men ze als middel gebruikt om den tijd te leeren kennen in plaats ze in hun vroolijke oorspronkelijkheid verticaal te laten rondwandelen.

Deze vermoeyenis wordt nog verhoogd door het feit, dat de namen van de hoofdstukken achteraf gezien wel goed gekozen zijn, maar wanneer men ze van te voren leest geen grijpbaar beeld van den inhoud geven. “Der Staat als Kunstwerk”⁴ is een titel, die mij van den beginne af aan dwingt, alles wat er volgt van uit een bepaald oogpunt te beschouwen – om echter te begrijpen wat met “de teugellooze verbeelding van het heilige” bedoeld wordt, moet ik eerst het hoofdstuk lezen.

Neem het den Duitschen schoolmeester niet kwalijk, dat hij hier en daar iets meer houvast zou willen hebben.

Hoezeer je een geboren schilder bent en hoezeer “de kunst der van Eyck’s in het leven van hun tijd” je punt van uitgang is en blijft, is mij bij het lezen aldoor duidelijker geworden. Tegenover de Litteratuur ben je, dunkt me, dikwijls souverainement injuste. Wanneer je de vergezichten op de miniaturen met de beesten en de slaven op egyptische reliefs vergelijkt, is dit volkomen juist. Maar wat je op p. 510 sq.⁵ over de schildering van het volksleven in de dichtkunst vertelt, hoort precies in de zelfde kategorie – ook hier wordt iets gegeven dat “geen deel in den hieratischen stijl” heeft, en waar de kunstenaar zich dus een zekere losbandigheid permitteeren kan, ook deze genrescenes “komen er niet op aan”. Dat juist deze gevalletjes ons behagen, is iets subjectiefs, dat uitsluitend op den smaak van onzen tijd berust. Wanneer wij de dichtkunst van de 15e eeuw, vooral van de laatste helft, willen begrijpen en genieten, moeten wij juist van het hieratisch-ornamentale uit gaan.

“De dichtkunst der vijftiende eeuw schijnt bijna zonder nieuwe gedachten te leven” –⁶

Laten wij toch niet vergeten dat de gedachte in de dichtkunst zeer vaak in den vorm en niet in den inhoud schuilt. Voor wie de litteraire beweging tusschen tachtig en negentienhonderd in Holland gevolgd heeft, kan dat geen paradox zijn.

Juist dat wat de brave critici en “Literarhistoriker” als onbedrieglijk teken van decadentie beschouwd hebben, is in de laatste helft van de vijftiende eeuw de nieuwe gedachte. Wij zien hier overal een pogen, het “gevoel”, buiten den inhoud om op ornamentale en musicale wijze in het vers te brengen.

Juist het “smakelooze” gespeel, dat men hen verwijt, wordt hier een nieuwe schoonheid. Het begint bij Chastellain en Villon, het verbreedt zich bij Christine de Pisan; Molinet en Cretin dragen er het hunne toe bij; dan bereikt het zijn hoogtepunt in Jean Lemaire – van hem gaat het in de Renaissance over en duikt op nieuw in de Pléiade op. Wie Hooft en Vondel begrijpen wil, moet dezen weg kennen. Niet wat Robertet zegt, moet besproken worden, maar hoe hij het zegt. De gedachte... dat is het refrain en het rondel, dat is het dubbelrijm, het binnenrijm, het metrum en de strophe.

Plusieurs bergiers sont en lacz mortelz telz
Heurtez, bouitez; que pou leur deduit duyt.
Et leurs moutons en maux fortunez nez,
Venez, vanez, de fers mal parez rez,
Leurs bledz emblez, ayans sauf conduit vuyd,
La nuit leur nuit, la mort qui destruit ruit,
Leur fruit s'en fuit venant aperte perte:
Main Pan nous tient en assurance experte.⁷

Zoo'n citaat ontbreekt in het “Herfsttij” – ook de verwantschap hiervan met de vijftiend' eeuwse gothiek en met Josquin des Pres.

Het wordt donker – genoeg voor vandaag – over het Nominalisme moeten wij ook nog eens praten.

Een klein boekske uit de Genter dagen van Piet den Smeerpoeits gaat hierbij.⁸

In oude vriendschap je
André Jolles

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Glaukos gaf zijn gouden wapenrusting in ruil voor de bronzen wapenen van Diomedes; Homerus, *Ilias* VI 234-236.

2. Edmond Rostand, *Cyrano de Bergerac* (1897), acte I, scène 4.

3. Conrad Busken Huet (1826-1886), *Het land van Rembrand. Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de 17de eeuw* (1882-1884).

4. “Der Staat als Kunstwerk”: titel van het eerste hoofdstuk van Jacob Burckhardt, *Die Kultur der Renaissance in Italien* (1860).

5. J. Huizinga, V.W. III, 373 e.v.

6. J. Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen* (Haarlem 1919), 498 (V.W. III, 364).

7. Jean Lemaire de Belges, *Le temple d'honneur et de vertus*, Chanson septiesme de Melibée bergier.

8. André Jolles, *Von Schiller zur Gemeinschaftsbühne* (Leipzig 1919).

[259]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga*

9 augustus 1919

Waarde vriend

– Dr. Emil Öhmann uit Finland, verzoekt mij hem met eenige woorden bij je te introduceeren; hij heeft je hulp als historicus en philoloog noodig. Hij heeft “Studien über die französischen Worte im Deutschen im 12. u. 13 Jhd”¹ gepubliceerd en gelooft dat de weg waarop die woorden ontleend zijn gedeeltelijk over het Middelnederlandsch loopt.

Wonderlijk, wonderlijk – misschien zou ik iemand, die mij voor vijftwintig jaar voorspeld had, dat ik nog eens een College over Nederlandsche Grammatica zou geven, voor een nog grooter “blagueur” gehouden hebben, dan iemand die beweerde, dat ik luitenant zou worden.

Hoe denk je over een hervatting van onze correspondentie?

In ieder geval hartelijke groeten van

André Jolles

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Emil Öhmann, *Studien über die französischen Worte im Deutschen im 12. und 13. Jahrhundert* (Helsinki 1918).

[260]

Richard Roland Holst (Domburg) aan Johan Huizinga (Leiden)*

3 september 1919 (poststempel)

B.H.

Wij zijn na een tijd van onafgebroken werk de fietsen genomen en zijn voor 3 dagen hier, (morgen weer thuis). Genieten *zээр* van alles, van de zee, 't zwemmen, 't luieren. Fietsten 't eiland naar alle kanten over, 't bekoort mij niet, 't is welvarend, maar nuchter en calvinistisch, dat ruik je er aan.

Hart. gegr.

t.t. Rik

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD. Prentbriefkaart van een stellingmolen in Zeeland met Zeeuwse meisjes in klederdracht.

[261]

André Jolles (Berlijn) aan Johan Huizinga (Leiden)*

3 oktober 1919

Waarde vriend

– ik ben zeer aan het zwerven geweest, eerst in Thüringen, waar ik eenige “Volkshochschulen” heb helpen oprichten, dan bij Tilli. Daar vond ik je boek over Amerika.¹ Je hebt volkomen gelijk, wanneer je zegt: “wij weten veel te weinig van Amerika” – wij zouden dat zinnetje met bloedroode letters boven een zeer treurig hoofdstuk van de Deutsche geschiedenis kunnen schrijven. Ook ik heb van die zaken geen flauw besef en Cooper's *The Spy*, Mrs Beecher Stowe's *Uncle Tom's Cabin*, Shaw's *The Devils Disciple*, waren, zoo ver ik mij herinneren kan, het eenige wat mij noopte een boek over de Historie van America in de hand te nemen. Mijn oordeel heeft dus geen waarde: ik heb zonder kritiek gelezen – maar van het “élan” waarvan je in je voorbericht spreekt, heb ik een mooi stukje gevoeld en dat was buitengewoon prettig.

– En dan de Litteratuur. Daar kon ik meedoen. Wat je over den zonderlingen ouden Hawthorne schrijft beaamt ik ten volle. Het eigenaardige is, dat er

in dien wazigen, fijnen ietwat spookachtigen knaap iets zeer Hollandsch zit; Hollandsch van een soort, die we in Holland zelf niet hebben. Hij ruikt naar Nieuw-Amsterdam en het zou mij niet verbazen als hij eigenlijk Hagedoren heette. Daarom heeft Potgieter uit Oud-Amsterdam hem zoo goed begrepen en een zoo voortreffelijk stukje over hem geschreven.² Die twee behooren bij elkaar, hoewel er niet zoo gauw een Litteratuurgeschiedenis zal geschreven worden, die ze met elkaar in verband brengt.

Misschien is David Swan (a Fantasy) de fraaiste Novelle, die ooit geschreven is –³

En Walt Whitman, de homo magdaleniensis in de Poezie – ik ben vrijwel overtuigd dat de heeren die de grot van Altamira beschilderd hebben, ongeveer zulke versen maakten als hij. Ook voor hem heb ik een Hollandschen tegenhanger: Gezelle. De flamingante dorpspastoor en de elementaire Amerikaan lijken op een wonderlijke manier op elkaar – de gelijkenis wordt duidelijker wanneer men de ietwat miskende Longfellow (ook jij behandelt hem maar zeer koel) als tertium comparationis neemt. Maar – dat brengt ons weer op “vorm en gedachte” en daarover wou ik vandaag alleen zeggen, dat ik voor de formuleering van het geval, die ik in de gauwigheid in mijn vorigen brief gaf geen bijzondere genegenheid koester; maar dat ik aan den anderen kant wel heel vast geloof dat een gedicht ook een muzikale schepping is en dat wij, juist zooals wij in de muziek door een samengaan van melodie, harmonie en rythme “gedachten” kunnen uitdrukken, dit ook tot op zeker hoogte in het muzikale deel van het vers kunnen doen. Of wil je ook in de muziek liever het woord “gedachte” vermijden? Goed – zoek dan een beter woord; maar ik bedoel iets anders dan de kern of het wezen.

Eigenlijk wou ik over de Gids kwestie schrijven. Ik heb wel lust mee te werken – maar ik weet niet wat. Mijn leven is tamelijk vermoeiend. De eerste drie dagen van de week geef ik College in Leipzig, de laatste drie werk ik hier in Berlijn aan deze dépendance van het Ministerie van onderwijs.⁴ Tijd om te schrijven heb ik maar zelden en van Essays komt niet veel. Daarentegen schrijf ik van tijd tot tijd wel eens Duitsche dingen, die misschien voor de Gids van belang zouden kunnen zijn. Zoo korrigeer ik op het oogenblik voor de “Insel Verlag” een uitgaaf van Boccaccio’s Decameron en maak daarbij een vrij uitvoerige inleiding.⁵ Zooiets zou ik natuurlijk ook in het Hollandsch kunnen vertalen en je toezenden. Wil je een proefje, dan stuur ik je eenige blaadjes. Of is je dat niet oorspronkelijk genoeg?

Verzen??

– Ja, de zestiende eeuw, daar zou ik graag een avond over praten. Wat een geweldig produktieve tijd en wat zijn die kerels moeilijk te pakken. Niet zonder meesmuilen las ik het Dürerboek van Veth en Muller⁶ – niet zonder meesmuilen hoorde ik laatst, dat je collega Brandi⁷ uit Göttingen beweerde, dat hij *het* boek over Karel V als zijn levenstaak beschouwde. “Heere, Heere” – dacht ik – “ik dank u, dat ik zulke boeken niet hoef te schrijven”. Rickert⁸ zei eens:

Columbus fängt es an mit *il mondo è poco*; Giordano Bruno beendet es mit *il*

mondo è infinito – und dazwischen liegt das sechszehnte Jahrhundert. Een phrase, maar wel een aardige.

Hartelijke groeten, in oude vriendschap
je A.J.

De Teubnergeschiedenis maak ik Maandag a.s. in orde.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, *Mensch en menigte in Amerika*. Vier essays over moderne beschavingsgeschiedenis (Haarlem 1918).
2. E.J. Potgieter, "Onder weg in den regen", in Joh. C. Zimmerman ed., *De werken van E.J. Potgieter. Proza, poëzy, kritiek*, VIII (Haarlem 1889), 349-382.
3. *David Swann, a fantasy*, novelle van de Amerikaanse schrijver Nathaniel Hawthorne (1804-1864).
4. Het Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht, op het briefpapier waarvan deze brief ook geschreven is.
5. André Jolles, "Boccaccios Dekameron. Ein Vorwort"; de Duitse uitgave van *Decamerone* verscheen in Leipzig 1921.
6. J. Veth, S. Muller Fzn., *Albrecht Dürers niederländische Reise* (2 dln. Berlijn/Utrecht 1918).
7. Karl Brandi (1868-1946), Duits historicus, sedert 1897 hoogleraar te Marburg, 1902-1936 te Göttingen, *Kaiser Karl V. Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und eines Weltreiches* (2 dln. München 1937-1941).
8. Heinrich Rickert (1863-1936), Duits filosoof, hoogleraar te Freiburg en Heidelberg.

[262]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*
16 oktober 1919

Waardste,

Ik heb je weer te lang op antwoord laten wachten. Maar life is so busy! Ik had allerhand aan mijn hoofd, moest een moeielijk schilderij afmaken, zat met een dik kiespijngezicht, (waardoor ik nòg minder dan anders op Adonis geleek) en had voor die vermaledijde colleges te werken, en bovendien een nota gereed te maken voor die verdraaide staatscommissie. Wat heeft een mensch al geen nonsens aan zijn bol. En dan logeerde hier (op vereerend verzoek!) Mevrouw Colenbrander, die mij – spreek er met nièmand over – tamelijk drukt! Zij is, het spijt me vreeselijk voor onzen goeden vriend, niet erg sympathiek. Maar ik vond haar toch ook een stakker. Enfin, jij kent haar waarschijnlijk beter, dan ik het doe, al verbeeld ik me nòg zooveel van mijn kijk op menschen.

De kalender is dus waarschijnlijk Overijselsch. Ik breng het boekje misschien nog eens meê, als we in Leiden vergaderen. Bij dezelfde gelegenheid wou ik de geëncadreerde etsen van Rdt¹ in mijn koffertje doen. Het is zoo lastig zulke glazen dingen te verzenden. Ik hoef je overigens niet te condoleeren met de Erwerbung. Verleden week hebben de Rdt-etsen in Berlijn een duizelingwekkende markt bereikt, zèlfs als men de voor ons goedkoope Mark in aanmerking neemt.

Denk eens, de Oost-Aziatische kunst heb ik nog niet eens gezien! Maar ik

ga er morgen heen. Vrees ook wel dat er door de liefhebberij wat snobisme heenloopt. En ik zou Roorda² als auteur ook wel wat *dwalmig* vinden als ik hem als mensch niet zoo charmant vond. Als ik met hem praat, dobber ik tusschen een geringschatten van zijn oordeelswaarde en een mistrouwen van mijn eigen nuchterheid.

Blij, dat je mijn Kern³ op den duur goed vindt. Ik houd er wel van dat mijn dingen ergens wat begraven zijn. Er is toch iets bedonderds in de openlijkheid. Het portret moet iets intiems blijven.

Wat André betreft, ik vond het een fraai gebaar van je, om voor te stellen hem tot medewerking uit te noodigen. Maar we moeten voorzichtig blijven. Qua esprit moge hij vaak voortreffelijk zijn, qua geesteshouding heeft hij toch een bedroevend figuur gemaakt. En zoo moeten we het, waar we hem als medewerker binnenhalen, niet hebben van zijn naam, maar wel degelijk van zijn beste kwaliteit. En nu vrees ik dat hij, over Boccaccio schrijvend, niet zal kunnen nalaten, te coquetteeren met loszinnigheid, en allicht eenigszins in het verfijnd vlegelachtige zal verzeilen. Daar moeten we het niet van hebben en we doen er hem geen dienst meê. *Kiezen* zou ik dat sujet dus zeker niet. Hij kan veel, en we hebben geen haast. Het beste van hem is alleen goed genoeg voor ons. In elk geval moeten we hem, ook tegenover de Meester, die niet van hem houdt, onder stevige censuur houden.

Met hartelijke groeten

yours Jan Veth

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Rembrandt.

2. T.B. Roorda, *Catalogus der tentoonstelling van Oost-Aziatische kunst* (Amsterdam 1919).

3. Prof. dr. H. Kern, olieverfschilderij door Jan Veth. Zie Huizinga aan J.Ph. Vogel, 22 november 1902, n. 2.

[263]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

20 oktober 1919

Waarde vriend

Je brieven hebben een zonderling soort van heimwee naar Holland ten gevolge. Ik zou over ieder punt graag met je praten. Ook voel ik mij in sentimenteele oogenblikken wel eens als "balling" – wat een malle gevoelsverdraaiing van de feiten is.

Spanje is een voortreffelijk plan, dat wij zeker op ons programma moeten schrijven. Met een schip van Amsterdam naar Cadix – dan met de spoor langs de kust over Tarifa naar Malaga. De landen van het Zuiden zijn het karakteristiekste en ontvangen onzen geest gastvrijer, wanneer wij ze van uit de Middellandsche Zee betreden: Griekeland van Kreta naar Nauplia, Italië over Korfu naar Brindisi – met Spanje zal het wel hetzelfde zijn. Dus van Malaga weer naar het Westen, naar Sevilla, dan naar Cordova – en dan verder... naar alle châteaux en Espagne. Ik heb vrij veel Spaansch gelezen, maar

het eigenlijk nooit hooren spreken – maar ik geloof, dat je gelijk hebt en dat het veel manlijker is dan Italiaansch. Eens heb ik zelfs een uitstapje gemaakt naar het zonderlinge, barok gekrulde Portugeesch. Een prettige herinnering. Op een goeden dag wou ik weten wat er eigenlijk met Vondels verdwenen *Constantijn*¹ aan de hand was en bestelde bij mijn boekhandelaar: Arthur Bierbecher, “die epischen Elemente in der Kultur der Renaissance und des Humanismus”, Francis W. Alebarrel, “Michelangelo, Rabelais and Milton, An Essay”; Hilaire Potdevin, “les Epopées du XVIème Siècle (Bibliothèque de l’Ecole des Hautes Etudes)” – De brave man deelde mij per ommegaande mee “dat bovengenoemde heeren, tot zijn oprecht leedwezen, vergeten hadden, bovengenoemde boeken te schrijven enz” – Wat bleef mij over dan zelf een kijkje in de rarekiek der letterkunde te doen. Ik kocht een aantal gele deeltjes van Garnier en las achter elkaar in Fransch proza Ariosto, Tasso, Merlin Cocai, en Camôens. Toen ik daarmee klaar was begon het geploeter. Ariosto is in het Italiaans een van de verrukkelijkste dingen die men lezen kan; maar Tasso... hum, hum en de macaroniversen van Cocai, en Petrarca’s Africa, en Ronsards Franciade, en Van der Noots Olympias – ze zijn òf heel moeilijk, òf heel vervelend, vaak allebei. Eindelijk kwam Camôens – hij is weliswaar ook moeilijk en vervelend, maar hij geeft toch iets heel eigenaardigs, een soort van Homerus in Jezuitenstijl met gouden krullen en stralen. En dan: een van de weinige punten waar zich de Conquistadoren even in de litteratuur spiegelen; en dan: zoo geweldig zestiend’eeuwsch, maar van een zestiend’eeuwschheid, die wij wel eens over het hoofd plegen te zien. Een hoogst merkwaardige versnapering – en als ik jou was, zou ik even een klein glaasje van die likeur drinken.

Ook Cervantes is mij een heerlijke episode. Ik was aan het opgraven aan den limes en woonde bij den directeur van de post in Ober-Biber in een klein kamertje. In een hoek stond een kast met ongelezen boeken, die zijn dochters vermoedelijk gekregen hadden, toen zij aangenomen werden. Meestal “romantische Schule”. Ik las Eichendorf met “Wonne und Begeisterung” en toen ik hem uithad volgden de eenige boeken, die ik zelf meegenomen had: “don Quijote” en de “Novelas”. Van tijd tot tijd ging ik ’s avonds naar een klein stadje in de buurt, waar een slapend paleis van een vergeten vorstenfamilie in een groot, stil park lag, waar de pauwen in de schemering wandelden – dan dronk ik witte wijn. Ik heb toen ongeveer begrepen wat de Romantiek eigenlijk beteekent.

Lees de geschiedenis van Rinconete en Cortadillo eens. Don Quijote is het grootste boek van de wereld – grooter dan Shakespeare – zoo groot dat ik niet waag het in deze dagen uit de kast te halen.

21.X.19

Ook Macchiavelli is een goede kennis van me. Ik heb altijd nog half en half lust een boekje te schrijven dat “Drei zynische Bücher” moet heeten en dat de Decamerone, de Principe en de Laus stultitiae behandelt. Wat een fraai college kan men ook over den Principe en de Utopia houden, die allebei, als ik mij niet vergis, omstreeks 1515 zijn verschenen – mij dunkt de begrippen Humanisme en Renaissance kunnen bij die gelegenheid buitengewoon dui-

delijk gedemonstreerd worden. Kennis maakte ik met Macchiavelli in het Seminarie voor oude Geschiedenis bij Fabricius.² Wij hadden de beschrijvingen van de romeinsche "Legerplaats" bij Polybius en Hyginus den Landmeter doorgenomen en ik weet niet hoe ik er toe kwam aan te bieden een bijdrage over het voortleven van deze antieke krijgskunst in de Renaissance te leveren – ik geloof dat ik in mijn aardige, ongelezen uitgaaf een schema gevonden had, dat mij aan Polybius herinnerde. Toen ik begon te lezen frappeerde het mij voor het eerst, dat de kloof Oudheid – Nieuwe Geschiedenis voor de italiaansche Renaissance niet bestaat; de Romeinen zijn voor Macchiavelli geen antiek volk, Livius en Polybius geen schrijvers uit de oudheid, maar eigenlijk oudere tijdgenooten, hij knoopt theoretisch en praktisch direkt aan deze generatie aan, juist zooals Leon Baptista Alberti aan de Architectuur van Vitruvius –. Ik heb hierover het een en ander verteld in het stukje Boccaccio, dat ik je dezer dagen toestuur. Voor mij was de amusantste consequentie, die ik daaruit trok, dat ook de Mandragola geen opgewarmde Plautus of Terentius is, maar een heel echte – een zuiver Romeinsch stuk. En toen – je moogt zeggen wat je wilt, maar ik blijf een Hollander – kreeg ik op eens een heel anderen kijk op Warenar en Trijntje Cornelisz. Het groote verschil lag weer daarin dat Macchiavelli een renaissancist was, of liever een latere Romein, terwijl Hooft en Vondel Humanisten waren. Weet je wel, dat iedere schuine mop in Trijntje Cornelisz met een sterretje voorzien is, en dat dit sterretje verwijst naar een kanteekening, die een citaat uit Plautus of Terentius bevat, net zoo schuin en net zoo grappig? Macchiavelli was een Romein – Vondel, Hooft en Huyghens hebben zich verbeeld, dat zij eigenlijk Latijn schreven. Als ik er ooit toe kom mijn Hollandsche Litteratuurgeschiedenis te schrijven, is een van mijn uitgangspunten het Latijn van de zestiende eeuw.

Genoeg voor vandaag. Beterschap met je kinderen. Bij gelegenheid wil ik je graag eens het een en ander over de mijne vertellen.

Hartelijke groeten van je

A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Vondel was aan een groots heldenepos ter ere van Constantijn de Grote begonnen, maar had na verloop van tijd en na een aantal teleurstellingen het handschrift vernietigd.

2. Ernst Fabricius (1857-1942), Duits historicus, hoogleraar oude geschiedenis te Freiburg i.Br.

[264]

Henriëtte en Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
20 oktober 1919 (poststempel)

Beste Han,

Ja het is jammer dat je niet kon komen,¹ het is hier de laatste dagen een heerlijkheid van nazomerpracht en gouden licht. Wij hopen ook erg dat 't er nog toe komt. Wij blijven hier waarschijnlijk nog tot Kerstmis, en God weet,

misschien nog langer. Wij hebben nl. nog geen andere woning: wat wij kunnen krijgen bevalt ons niet en waar wij lust in hebben kunnen wij niet krijgen. Dan maar beter te wachten; Rik doet aldoor moeite. – Als de kinderen weer beter zijn, kunt je misschien een paar Zondagen in November opgeven? Ik hoop dat het met allemaal gauw schikt en vooral ook dat er met Dirk² geen vervelende komplikaties komen.

Hartelijk gegroet van ons beide

Jet

Schrijf je vooral nog eens hoe 't blijft gaan.

dag 't beste

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Huizinga is in het najaar van 1919 niet meer op de Buissche Heide geweest.
2. Dirk Huizinga leed aan een nieraandoening; als complicatie deed zich een netvliesontsteking voor, waardoor Huizinga voor het gezichtsvermogen van zijn zoon vreesde.

[265]

Henriëtte Roland Holst [Zundert] aan Johan Huizinga (Leiden)*

23 oktober 1919

Wat vind ik dat verdrietig Han, dat het met Dirk tot zoo'n angstige komplikatie is gekomen. Zal het lang duren eer het beslist ten kwade keert of zich herstelt? En heeft de arme jongen eenig idee van wat hem bedreigt? – Wat een zorg voor jou om dit te moeten doormaken, zooals je alles met de kinderen moet doormaken – alleen. Het is een rust dat je een vertrouwde verpleegster hebt; ik kan mij begrijpen dat het te zwaar werd voor juffrouw S.¹ Dirk zal zeker in elk geval een heele poos moeten liggen?

Als het misschien gewenscht is voor Elsje dat zij een poosje naar buiten gaat om op te knappen, kunnen wij haar best hier ontvangen; ik zag hoeveel goed het mijn nichtje Wibaut deed, die vandaag vertrok. Denk er maar eens over; alleen weet ik niet of Elsje het niet te stil zou vinden en of het vele alleen-zijn haar niet onprettig zou aandoen.

Is de griep weer algemeen aan 't woeden te Leiden, of is jullie gezin een van de weinige geteisterden? Rik is gisteren naar Rotterdam gegaan om de omslag van het houtsnee-nummer van Wendingen² te drukken, hij komt morgen terug en Ina³ komt mee. Het was ongelooflijk mooi en heerlijk de laatste dagen, maar ik meende nu tegen den avond verandering aan de lucht te zien.

Schrijf nog eens gauw hoe het gaat en van harte 't beste. Groet alle patienten en wensch Dirk goeden moed van ons. Dag.

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Smits.

2. *Wendingen*: het in 1918 door de architect H.Th. Wijdeveld (1885-1987) opgerichte tijdschrift van Amsterdamse School-architecten, waarvan R.N. Roland Holst mederedacteur was; het houtsnede-nummer: 1919, nr. 7/8.

3. Ina Santhagens.

[266]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

24 oktober 1919

Beste Han.

Juist kom ik terug van Rotterdam waar ik twee dagen was om een omslag van *Wendingen* te lithografeeren. Thuis vond ik je briefje, wat verdrietig en erg naar is dit, wat een zorg en wat een angst voor je, wij zijn er heel erg mede begaan, en in zulke tijden voel je natuurlijk nog scherper het verdriet van het alleen zijn.

Zult je ons op de hoogte blijven houden, - 't is immers zelfs bij een gunstig verloop een zeer langdurige geschiedenis?

Ik had je toch willen schrijven, over iets dat ik niet weet of ik 't gek of anders moet noemen.

Gisteren woonde ik in Rotterdam een tafeldanserij bij met een medium, 't was (de familie is uit) in de keuken van de fam. Willebeek Le Mair, de jongste zoon is alleen thuis en bij hem logeerde ik. Als ik je de verhalen vertelde, zou er vol op stof zijn tot lachen, je begrijpt zoo'n vertooning met een stel burgerlijke menschen is soms allergekst, 't was de huishoudster, dochter, man, schoonzoon, en 't medium een nichtje, en dan de zoons Le Mair en ik. En toch, ik heb onverklaarbare dingen gezien, en dat terwijl ik er sceptisch tegenover stond, maar toch werkelijk onverklaarbaar. Een van de geesten wilde absoluut met mij spreken, met mij alleen, hij zei er bij dat hij mij niet kende, eindelijk vroeg ik hem of hij ongelukkig was, ja zei hij, ik vroeg hem naar de reden enz. enz. enz, eindelijk zei ik kan ik iets voor u doen, - ja -, zelf of door een ander, - door een ander, vrouw of man, - vrouw -, ken ik haar - ja, kunt u de naam spellen - ja - zij heette... Griet. Ik vroeg direct of 't Mevr. Sasse was - neen - de eenigste Griet die ik ken - neen, waar zij woonde - Leiden, ik peinsde mij suf, vroeg tenslotte heet Juffr. Smit Griet ja - is 't die - ja -¹

De geest zei voor kort op hoogen leeftijd gestorven te zijn. Ik schaam mij bijna 't je te vragen, en doe 't toch.

Hoe hartelijk hoop ik dat alles zoo goed verloopt dat wij je spoedig hier zullen zien.

Hart. gegr.

je R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Bedoeld is vermoedelijk mej. Smits, die bij het gezin Huizinga als opvolgster van Bine de Sitter het huishouder regelde.

[267]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*
25 oktober 1919

Waardste,

Ik hoop dat je in zake Andrés inleiding tot Boccaccio gelijk krijgt en ik ongelijk, maar ik ben er nog niet zoo zeker van.¹

De etsen van Rdt² staan ingelijst klaar. Eenvoudig, maar netjes. En zij komen in het encadrement luisterrijk uit.

De prijzen waren voor de groote Vlucht naar Egypte *f* 375 en voor de Besnijdenis *f* 110. Daarbij komt voor het inlijsten *f* 20. Totaal dus *f* 505- Het makkelijkst is het mij, wanneer je dat bedrag bij gelegenheid eens op mijn rekening bij de H.H. Wertheim & Gomperts te Amsterdam laat overschrijven.

Mr Sam³ is onberekenbaar. Maar hij is in een zeer zachtmoedige mousson.

Beroerd van die angina's. Het is geen ernstige ziekte, maar zij pakt erg aan, en men moet er voor oppassen. Sterkte in deze beproeving.

Hartelijke groeten van ons beiden

t.t. J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Boccaccios Dekameron. Ein Vorwort", in Giovanni di Boccaccio, *Das Dekameron* (Leipzig 1921) vii-xcvi. Een Nederlandse vertaling is niet, zoals aanvankelijk in Jolles' bedoeling lag, in *De Gids* verschenen, maar in André Jolles, *Bezieling en vorm* (Haarlem 1923) 40-115.

2. Rembrandt.

2. S. Muller Fzn.

[268]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Leiden)*
30 oktober 1919 (poststempel)

Beste Han.

[...]¹

Welbedankt voor je brief, ik ben 't heelemaal eens met je dat die séances beschamend benepen resultaten opleveren, ik zie er geestelijk dan ook niets in, maar alle uitleggen over 't materieele feit dat een tafel als een dol veulen doet, laten mij onbevredigd. Zoodra er wat te vermelden is over Dirk hooren wij 't wel. Morgen komt Ina S.² hier nog, voor een paar dagen, 't is mooi dat zij 't goed zal treffen, want de vorige dagen was 't zoo, dat wij elkaar aankeken alsof wij zeggen wilden, "wie van ons tweeën zal het eerst verd..." met permissie.

Hart. gegr.

R.

Hoor je nu geregeld van Dré,³ of is de verhouding niet weer terecht gekomen?

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Passage waarin Roland Holst, zich voorbereidende op een lezing, vraagt om een

boek met gegevens over 'het hoogstaande kunstinzicht der vroeg Renaissancistische
kooplui'.

2. Ina Santhagens.

3. André Jolles.

[269]

Johan Huizinga (Leiden) aan Henri Pirenne (Gent)*

9 november 1919

Mon cher collègue et ami,

Votre dernière lettre porte la date du 25 juillet; j'ai donc été un correspondant bien paresseux; et ce qui est pis, je n'ai pas l'excuse de tant de besognes urgentes et importantes comme les vôtres de cet été.

C'est que je n'ai pas beaucoup de chose à vous raconter. Je travaille et je vis tranquillement dans notre petite Leide, en regardant avec stupeur parfois, mais aussi avec une espèce de détachement, les crises farouches qui continuent à ébranler le monde et la civilisation. Ce n'est pas très gai, le monde d'aujourd'hui.

Votre appréciation bienveillante de mon livre¹ m'a vivement réjoui. Il paraîtra pédant peut-être, que je voudrais me défendre contre la seule objection que vous me faites, celle de trop voir la Renaissance par les yeux de Burckhardt. Certainement, j'ai une admiration profonde pour le grand penseur suisse, plus encore à cause de ses "Weltgeschichtliche Betrachtungen" que son "Kultur der Renaissance". Et pourtant c'est depuis treize ans et plus que je m'efforce à démontrer à mes étudiants les graves défauts des vues de Burckhardt, justement quant aux racines profondes dans le moyen-âge des idées qu'il vindique pour la Renaissance. Je ne vois pas bien, comment mon livre vous a pu donner l'impression de ma dépendance de B.; j'ai cru plutôt réagir contre lui. Je pense donc que vous avez raison en supposant que nous nous trouverions d'accord en discutant la question oralement. Quand sera ce?

Je viens de passer deux semaines de quelque angoisse pour un de mes garçons. Tous les enfants, excepté un, avaient pris une "angina", ce qui n'était pas si grave, mais mon fils aîné de 14 ans, qui est débile à cause d'une maladie de ses premières années, en prit une complication dans la forme d'une rétinite. J'ai craint pour ses yeux, mais heureusement les taches tendent à disparaître.

J'espère que vous et les vôtres se portent bien, et je vous serre cordialement la main.

Votre,

J. Huizinga

* Origineel: Brussel, Archives Université Libre.

1. *Herfsttij der middeleeuwen*.

[270]

André Jolles aan Johan Huizinga*

10 november 1919

Beste vriend –

Marguérîte de Navarre???

Toen ik voor het eerst de Heptaméron las – het was in de verzameling fransche vertelsels uit de 15e & 16e eeuw van Paul Lacroix – vond ik het, wat de Engelschen “dull” noemen en liet het liggen. Later kwam ik eens van Rabelais op Bonaventure des Périers en zijn Nouvelles Récréations etc. en van daar weer op Marguérîte. Dat heele gebied is vol met voetangels en klemmen.

Ten eerste kennen wij de personen uit de omgeving van Frans I veel te weinig. Ken je de romans à clef van Madame de la Fayette en Bussy Rabutin's Histoire amoureuse des Gaules? Daar heb ik in de 17e eeuw een soortgelijk gevoel als hier in de 16e. En hoeveel beter kennen wij het Hof van Lodewijk XIV!

Ten tweede begrijpen wij zeer weinig van den stijl van deze lieden. Sta jij ook niet vrij wanhopig tegenover de schilderijen van den “Meester van de vrouwelijke halffiguren” en die van den zoog. Janet Clouet? Daarin zit toch ook iets van die “perverse braafheid” en van het platonisme, waar je van spreekt.

Toch is mij bij het lezen van de vrome gedichten een klein vlammetje op gegaan. De verhouding van Marguérîtes groep tot de Godsdienst intrigeerde mij zeer. Zij zijn niet Roomsche en geen Calvinisten – ook geen Humanisten. In plaats van ze met hun tijdgenooten en hun voorgangers te vergelijken moeten wij dunkt mij even in de toekomst kijken. Niet alleen theologisch maar in hun heelen geest staan ze niet al te ver van Port-Royal. In de Miroir de l'âme en de Triomphe de l'Agneau zitten gedachten en stroomingen, die mutatis mutandis bij Saint-Cyran, bij Arnauld en Pascal teruggevonden worden... mutatis mutandis, wij moeten daarbij in aanmerking nemen hoe geweldig ver de manier zich te uiten in de 17e van die in de 16e eeuw afstaat. Maar toch... ik geloof haast, dat wij hier bij den wortel van het zoog. Jansenisme, liever Port-Royalisme staan. Dat vreemd sensueele, die zoete hysterie, die zooals je terecht zegt zoo zeer van de esprit gaulois afsteekt, vinden wij in allebei. Wij zijn gewoon het lijntje van de 16e eeuw voortdurend van de 15e, van de Middeleeuwen en de Renaissance uit te trekken – het kan dunkt mij geen kwaad, wanneer wij ook eens van den anderen kant komen. Een aantal problemen uit de Fransche litteratuur hangen met de Theologie – of laat ik liever zeggen met den theologischen geest samen. Daarover is nog veel te weinig gewerkt.

Er is in Frankrijk altijd een bijzondere soort van Mystiek geweest – een Mystiek, die door de Fransche High Church, (het officieele Katholicisme van de Jezuiten in de 17e eeuw), onderdrukt en tegengewerkt wordt, en toch altijd weer te voorschijn komt. Neem Marguérîte als representante van deze

Mystiek en je krijgt verbindingen met een aantal groote dichters – bv. Racine. Vermeng deze Mystiek met de Novelle uit de 16e eeuw en je hebt de Heptaméron. Ja, ik ga nog verder: er loopt een duidelijk paadje van Pascal naar Rousseau – welnu, er is misschien geen boek in de heele Fransche letterkunde, wat zoo dicht bij de vertelsels van Parlamente staat, als de Nouvelle Héloïse – ook erotisch.

Vergeef deze bokkesprongen door de Letterkunde.

II.XI.19

Ik heb Erasmus niet cynisch genoemd. Toen ik het plan opvatte een boekje over de “drei zynischen Bücher” te schrijven, nam ik mij voor te bewijzen, dat geen van de drie cynisch was – maar de wereld pleegt ze zoo te noemen. Daarover zijn wij het dus eens.

Ken je Paul Mestwerdt: “die Anfänge des Erasmus”. Leipzig 1917. Onder-titel “Humanismus und devotio moderna”. Daar staat heel veel goeds in. De schrijver, een jonge Theoloog, is in 1914 gesneuveld. Het beste deel van de jonge deutsche wetenschap ligt in Frankrijk begraven. Dit boek hebben ze na zijn dood uitgegeven – ik weet geen mensch die er een vervolg op zou kunnen schrijven. Lees het eens.

En nu Boccaccio. Voor ieder vlooienei ben ik dankbaar. Ik heb nog altijd die zonderlinge slordigheid – of is het een gebrek aan smaak en concentratie? – die het mij onmogelijk maakt zonder fouten te schrijven. Het is of de optische vormen van namen en woorden voor mij niet bestaan. Daarom ziet mijn kopij er dikwijls ergerlijk kinderachtig uit. Reken er bovendien op, dat ik zonder hulp geen drukproeven kan nazien.

Van je andere opmerkingen maak ik graag gebruik.

Let ook als 't je belieft op de Germanismes.

Heb je eigenlijk “der Untergang des Abendlandes”¹ van Spengler gelezen? Het boek maakt hier veel opgang en is voor de deutsche stemming van tegenwoordig een eigenaardig symptoom. Ik zou wel lust hebben er een kort stukje over te schrijven. Weet je geen Hollandsche courant die eens in de veertien dagen, of eens in de maand een soort van “causerie du Lundi” over Deutschland – d.w.z. natuurlijk niet over politiek maar over menschen, boeken, geestesrichtingen etc. etc. zou willen opnemen? Wie zit er aan de Rotterdammer? Wat hier gebeurt is psychologisch en kulturhistorisch toch wel heel merkwaardig, al is het alles behalve plezierig. Nu heb ik weliswaar geen heel goeden kijk op dingen die in mijn eigen tijd gebeuren, maar over het bruggetje van de litteratuur zou ik er toch wel het een en ander van kunnen vertellen wat van belang was.

Van harte hoop ik dat het Dirk beter gaat – ik herinner mij zijn blonden kop nog zeer goed. Jammer dat Elsje en Jeltje niet eens samen komen – zij zouden misschien iets aan elkaar hebben. Jeltje is een merkwaardig mengsel van kinderlijkheid en volwassenheid, traditie en oorspronkelijkheid. Daar zij liever niet meer school wou gaan, werkt zij alleen voor haar eind-examen, dat geeft ons gelegenheid veel samen te zijn en te lezen – zij heeft eenig poetisch talent en is zeer vlijtig. Jan, die ook liever de school wou verlaten, werkt op een fabriek in een optisch Laboratorium en is heel

trotsch dat hij zijn "eigen brood" verdient. De andere kinderen zijn bij Tilli in Altona.

Hartelijk gegroet – zoodra ik kan stuur ik het stukje.

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Oswald Spengler (1880-1936), Duits cultuur- en geschiedfilosoof, auteur van o.a. het geruchtmakende *Der Untergang des Abendlandes* (2 dln. 1918-1922).

[271]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

11 november 1919 (poststempel)

B.H.

Hooren wij nog eens hoe 't bij je is, 't lijkt mij dat wij in lang niets hoorden.

Wij zitten nu in zorg over neef Jany die naar Alkmaar is getransporteerd,¹ vermoedelijk met typhus. 't Zitten zoo veraf is dan wel erg vervelend, trouwens de tochten hier vandaan zijn ook geen grapje, helaas moet ik morgen naar Rotterdam en dan maandag weer naar Amsterdam.

Vandaag is 't hier prachtig in de bosschen.

Ik genoot van 't stuk van Dirk Coster,² ik vind er bepaald grootsche dingen in, vindt je niet.

Wij maken 't goed, ik vermoed zoo dat wij in Bussum terecht komen, Jet is erg in haar werk en draagt daardoor de inconveniënten luchtiger dan ik. 't Zal ook wel komen dat ik meer van een sybariet dan van Sint Franciscus heb, maar 't noodlottige is, dat ik mij daar zelf wel ernstige verwijten over maak, onder andere omstandigheden, maar onder deze omstandigheden al-lerminst. Dus moreel is 't hier goed voor mij.

Hart. gegr. en 't beste met allen

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. A. Roland Holst woonde sedert 1918 in Bergen (N.H.).

2. Doelend op hetzij Dirk Coster, "Dostojevski", n.a.v. Serge Perski, *La vie et l'oeuvre de Dostojevski* (Parijs 1918), *De Gids* 83 (1919) IV, 151-161 en 310-321, of Dirk Coster, "Marginalia", *De Gids* 83 (1919) IV, 322-326.

[272]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*

26 november 1919

Waardste,

Wat André betreft: het maakt inderdaad een groot verschil of hij wil schrijven over maatschappelijke verschijnselen, zooals C.¹ mij deed begrijpen, dan

wel over litteraire. Tegen dat laatste heb ik veel minder bezwaar. Met zijn nemen van de heele hand op den aangeboden vinger bedoelde ik niet, dat hij ons te véél zal geven, maar dat hij licht wat rücksichtslos met ons zou handelen,- zooals hij dat door het zenden van het incomplete Duitsche manuscript over den Decamerone inderdaad al deed. Hij is sterker in opperen dan in afmaken.

Dat mijn oordeel over zijn publieke gedragingen van de laatste vijf jaar te hard zou zijn, kan ik helaas niet toegeven. Ik veroordeel niet elk zijner handelingen op zichzelf, voor elk van welke verzachtende omstandigheden zijn te pleiten. Maar het complex van zijn handelingen is toch bepaald karakterloos te noemen. Of bestaat er niets meer wat men ruggemerg noemt? Ik ben de eerste om toe te geven, dat hij over buitengemeen veel geest beschikt. Maar is het niet makkelijk geest te hebben wanneer men verder totaal onbetrouwbaar, ja wellicht onbetrouwbaar mag zijn.

Je zegt: we kunnen van hieruit te makkelijk den staf breken over zijn gedragingen. Maar mijn echt-Duitsche vrienden, zooals Paul Kempner,² oordeelen juist zooals ik. En die heeft toch alles meegemaakt, en er hard onder geleden. Toch deed hij nooit iets dat ik karakterloos zou kunnen noemen.

Slotsom: Ik ben niet tegen accepteren van wat A. aanbood. Maar ons gebaar behoeft niet al te tegemoetkomend te zijn. Hij moet de Gids niet voor zijn avontuurlijke neigingen kunnen gebruiken, en op onze strakke koorden zwierig komen dansen.

Addio J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Colenbrander.

2. Paul Kempner (1889-1956), directeur van het bankiershuis Mendelssohn te Berlijn; was in 1914-1918 verbonden aan het Duitse militaire bestuur over België; week in 1939 uit naar de Verenigde Staten.

[273]

Richard Roland Holst [Zundert] aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 december 1919

B.H.

Je bent een ongezellige kerel om nooit meer iets te laten hooren terwijl wij natuurlijk erg graag eens zouden hooren hoe 't bij je thuis is. Wij genieten nog erg van de mooie dagen. Je weet toch al dat wij 20 Dec. naar Bussum gaan in Hôtel Nieuw Bussum, ik denk voor hoogstens 2 maanden en dan weer naar hier terug. Wat een curieuse publicatie over de oorlog, onze vrienden Nicky, Georgie en Willy 't zijn wel droevige figuren en hemeltje wat staat de laatste in zijn gepantserd hemd.

Hart. gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[274]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
2 december 1919 (poststempel)

B.H.

Ik zal je wel verplichten te schrijven, o Hooggeleerde! Schrijf den weinig geleerde eens even, hoe je in 't Latijn zet "de troostende muziek". Ik moet voor een Mengelberg album wat maken, en daarvoor heb ik 't nodig.¹

Hart. gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. *Willem Mengelberg. Gedenkboek 1895-1920*, R.A.D. Cort van der Linden e.a. red. ('s-Gravenhage 1920). Van R.N. Roland Holst werd als blijk van hulde aan de jubilerende Mengelberg een afbeelding opgenomen, getiteld "Musica consolatrix" (205).

[275]

Johan Huizinga (Leiden) aan C.P. Burger jr.^{1*}
10 december 1919

Zeergeleerde Heer,

In de *Amsterdammer* van 6 December j.l. schrijft U onder andere:² "De voorzitter trachtte zelfs de methode toe te passen die Koning Willem I in 1815 had aangewend bij de stemming over zijn grondwet, om nl. de niet-stemmers als voorstemmers te tellen. Uit de uitingen van die 134 leden concludeerde hij, dat dus van het geheele getal van 539 leden verreweg de meerderheid niet tegen de afschaffing gekant was!"

Mijn woorden tot U hebben geluid: "Wat die 134 briefkaarten betreft, dat maakt op mij niet bijzonder veel indruk, want ik kan er strikt genomen niet anders uit afleiden, dan dat het 405 leden geen drie cent waard geweest is, om voor het behoud der Levensberichten te getuigen". Of ten naastenbij aldus. Meer is er niet over gezegd.

Het zal U niet ontgaan, dat U, met name door de eerste der boven aangehaalde zinsneden, den argeloozen lezer een volkomen misleidend beeld van het voorgevallene hebt gegeven; hij kan er niet anders uit lezen, dan dat ik werkelijk zou hebben getracht, de beslissing op ongeoorloofde wijze te forceeren. U hebt, onwillens, moet ik aannemen, mijn integriteit als voorzitter op kwetsende wijze aangerand, en het zal U natuurlijk een behoefte zijn, dezen indruk door een spoedige rectificatie weg te nemen.

Welke rectificatie ik derhalve met vertrouwen van U tegemoet zie.³

Hoogachtend,

J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, UB.

1. C.P. Burger jr. (1858-1936), bibliothecaris van de Universiteit van Amsterdam.

2. C.P. Burger, "De levensberichten", *De Amsterdammer*, 6 december 1919. Burger maakte bezwaar tegen het voorstel van het bestuur van de Maatschappij der Neder-

landsche Letterkunde om de zgn. Levensberichten af te schaffen. Twintig Groningse leden hadden tegen dit voornemen een schrijven gericht en 134 andere leden, die niet naar de vergadering konden komen, hadden eveneens schriftelijk geïnteressaard.

3. De rectificatie verscheen in *De Amsterdammer*, 20 december 1919.

[276]

Henriëtte en Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
11 december [1919]

Beste Han,

Wij vonden je laatste berichten over Dirk lang niet zoo gunstig als wij ze zouden wenschen; het blijft een groote bron van zorg voor je en wij begrijpen dat het je altijd bezig houdt en dikwijls drukt. – Wat merkten we weinig van elkaar in al deze maanden, we zijn er de laatste jaren zoo aan gewend geraakt dat je in het najaar altijd eens of twee keer over kwam, dat het ons vreemd is je nu in zoo lang niet gezien te hebben. Maar Bussum is niet verder dan Laren vroeger was en nog makkelijker te bereiken, en ook daar kan gewandeld worden. Misschien kom je eens in de Kerstvakantie, allicht ben je dan wat vrijer, of zit je nog altijd geklemd tusschen je werk?

Wij vertrekken Woensdag a.s. van hier, zijn dan een paar dagen ambulant, en hopen Zondag in Bussum aan te komen. Wij gaan met hartzeer weg, al is 't maar voor kort; het ingetogen winterleven hier heeft een groote bekoring, en maakt een graad van concentratie en een werkprestatie als *normaal* mogelijk, die anders alleen door over-spanning te bereiken is. En die doodstille avonden, met de absolute zekerheid dat niets en niemand je zal storen, zijn ook zoo prettig.

Er komt bij dat de verhouding met de Bruynsen altijd even aardig is, dat geeft aan 't gewone leven ook een prettige vloeiendheid.

Dag, veel groeten aan de kinderen; wij hopen gauw van je te hooren dat je eens komt. Hartelijke groeten ook van Rik (en Rotje: de nieuwste autoriteiten verslijten hem voor een "dwerg-schnauzer" – dus een mof!)

Jet

Rotje blijft hier dat is een héél hard gelag, voor mij erger dan voor hem.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[277]

Richard Roland Holst (Bussum) aan Johan Huizinga (Leiden)*
22 december 1919

Beste Han.

Wij zitten nu hier en voelen nog wat neergegoid en erg ontrukkt aan die zeer eigenaardige en ons zoo dierbaar geworden eigen sfeer van de Buissche

Heide. Als die lawine Zondagen nu maar voorbij is en wij goed aan 't werk zijn zal 't wel weer gaan hopen wij. 't Hotel is geschikt en goed.

Wij vinden 't erg prettig dat je komt in Janry en hopen van harte dat er niets tusschen komt. Logeeren gaat hier best er zijn 25 kamers voor je disponibel. Ça te suffit? En mijn verzwikte poot zal hoop ik tegen dien tijd wel beter zijn om een pootigen loop te maken.

Wij lazen met hartzeer wat je over Dirk schrijft, ik wist al van die angstige opvattingen van den geneesheer door Jan Veth. Wij hebben natuurlijk vreeselijk met je te doen, en dubbel doordat je dit alles zoo alleen zult moeten doorleven, en dat is een zoo zware taak.

Daar is een plan dat Jet naar Zwitserland zou gaan einde Janry voor een congres. Als 't met mijn werk dan uitkomt en 't weer is redelijk ga ik een paar dagen naar de B. Heide terug. Ga je dan mede maar 't wordt dan zoo'n beetje picnicken, ik bedoel wat ongeregeld. 't Groote boek van oom van der Hoeven over Zundert¹ is uit, 't is toch erg aardig voor hem en een groote satisfactie.

Hartelijk gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. H. van der Hoeven, *Bijdragen tot de kennis der geschiedenis van Zundert en Wernhout. (Met kaarten, afbeeldingen en stamtafel der Nassau's en Oranje's)* (Zundert 1920).

[278]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

23 december 1919

Waardste,

Ik krijg van Van Kampen enkel mijn handschrift,¹ en maak daaruit op, dat het stuk nog niet of zeer ten deele gezet was. Dat vereenvoudigt de zaak wel eenigermate.

Laat ons nu eerst den stand van het geval nog eens nauwkeurig vaststellen. Je bent er niet over begonnen, maar toen ik mij verplicht rekende, er iets van te zeggen, heb je mij met aandrang voorgehouden: 1. dat het verschijnen van een stuk over de museumkwestie² je onaangenaam was, terwille van de goede zaak, omdat het moeizaam verkregen resultaat daardoor dreigde in gevaar te geraken, met name omdat mijn conclusie de uiterste rechterzijde in haar verzet zou versterken. 2. dat ik met mijn betoog in ieder geval zwak zou staan, omdat ik uitging van de brochure,³ welker gezichtspunten reeds lang prijsgegeven waren. – Daarop heb ik verzocht, het stuk te mogen terugnemen: 1. om aan je wensch ter wille van de goede zaak te voldoen. 2. omdat je mij bevreesd hadt gemaakt, dat ik mij met het stuk zeer zou blootgeven. Aan den anderen kant was het mij niettemin een opoffering, dingen die ik meen dat eens gezegd moeten worden, om tactische redenen terug te houden.

C's⁴ weezin berustte op het feit, dat hij het overdreven vindt, dat je, zoolang de kwestie hangende is, haar met een soort taboe wilt beschermen, en

dat ook over de gidsbroeders wilt laten gelden (C.'s stuk in October 1918⁵ had je ook al in dien zin mishraagd). Bij nadere overweging, en niet meer onder den onmiddellijken indruk van je overredend woord, moet ik bekennen, toch wel eenigermate C.'s meening te deelen. Is je gezichtspunt hierin toch niet wat 18e eeuwsch? – Wat de zwakheid van mijn positie betreft: als mij geantwoord werd: maar wij staan volstrekt niet meer op het standpunt der brochure, zou ik toch ook eenvoudig kunnen antwoorden: des te beter (als het resultaat m.i. beter scheen).

Intusschen houd ik mij toch geheel aan de afspraak van Zaterdag, en stel het stuk in je handen als arbiter meer dan als partij. Bekijk het niet alleen uit het oogpunt van commissie-tactiek, maar in de eerste plaats als gidsredacteur op de intrinsieke verdienste of verwerpelijkheid. En laat mij je gevoelen in zijn vollen omvang weten, zonder iets terug te houden. Ik begrijp dat je je hiermee voor een delicate taak bevindt, maar je hoeft geen oogenblik te vreezen, mij met iets onaangenaam te zijn. Mocht het ertoe leiden, dat je mij vriendschappelijken raad tot wijziging, ook op hoofdpunten, wilt geven, of mij wilt trachten te bekeeren, dan zal ik dat natuurlijk de meest gewenschte oplossing achten.

Hartelijke groeten!

t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. De kopij van Huizinga's artikel dat in het februari-nummer 1919 van *De Gids* zou verschijnen: "Het Historisch Museum", *De Gids* 84 (1920) I, 251-262 (V.W. II, 559-56). Verg. Jan Veth aan Huizinga, 4 januari 1920.

2. In februari 1919 was een 'Rijkscommissie van advies inzake reorganisatie van het museumwezen hier te lande' ingesteld. Deze commissie was opgedragen: 'na te gaan, wat in het algemeen ontbreekt aan de organisatie van het Museumwezen hier te lande en in het bijzonder, wat verbetering behoeft ten aanzien van: het samenstel, de werking, inrichting en leiding der Musea van Geschiedenis en Kunst, voornamelijk de Rijksmusea, de onderlinge verhouding dier instellingen en de opleiding der a.s. Museumambtenaren'. Jan Veth was lid van deze Rijkscommissie voor het Museumwezen – Huizinga was geen lid.

3. Het rapport van de Nederlandsche Oudheidkundige Bond, *Over hervorming en bestuur onzer musea* (Leiden 1918). Dit rapport leidde tot het instellen van de Rijkscommissie voor het Museumwezen. Belangrijk probleem vormde het Rijksmuseum te Amsterdam, waar de kunstverzameling en de historische collectie nog volledig waren samengevoegd.

4. Colenbrander.

5. H.Th. Colenbrander, "Hervorming der Rijksmusea", *De Gids* 82 (1918) IV, 139-146.

[279]

André Jolles aan Johan Huizinga*

29 december 1919

Om te beginnen een teleurstelling – beste vriend – de vertaling van het Boccaccioartikel wil niet lukken. Met mijn taalkennis ist het een raar geval; ik kom er meer en meer achter, dat ik eigenlijk wel lezen, maar niet schrijven

kan. Ik heb er vijftien jaar over gedaan, om het Duitsch zoo te leeren, dat ik er mij in kan uitdrukken – ik heb maar al te dikwijls het gevoel gehad tusschen twee stoelen te zitten en heelemaal geen taal meer tot mijn dispositie te hebben – ik voel mij op het oogenblik armzaliger dan ooit. Telkens wanneer ik probeer uit mijn Duitsch goed ouderwetsch Hollandsch te maken, struikel ik – het wil niet, woorden en zinnen zijn weerbarstig, ik aarzel, ik twijfel, er komt niets van terecht en ik ga mismoedig aan mijn ander werk. Bovendien ligt er iets hopeloos dufs in, mijn eigen zinnetjes te herkauwen...

Kortom, ik kan het niet.

Indien ik werkelijk aan de Gids wil meewerken, is er maar een middel: ik moet den vorm kiezen, dien ik tijdens den oorlog gevonden heb; ik moet brieven schrijven en de vriendelijke ontvanger moet beoordeelen of ze de moeite van het publiceeren waard zijn. Zoodra ik mijn “Antrittsvorlesung” achter den rug heb (10 Januari: “Humanismus und die niederländische Dichtung des 17. Jahrhunderts”)¹ zal ik dit eens probeeren. Het zou mij zeer spijten als de litteraire verbinding met Holland, die mij zoo aanlokkelijk scheen, niet tot stand kon komen.

Juist nu ik graag veel en gemakkelijk zou willen publiceeren, loopt de produktie stroever dan noodig is.

En nu een heel andere vraag. Zou je voor eenigen tijd mijn tweede jongetje, genaamd Thijs bij je willen en kunnen opnemen? Tilli heeft in de laatste maanden heel wat moeite en ziektes gehad: Koosje kreeg roodvonk en is nog heel zwak, Thijs, mazelen en moet om een beetje op zijn verhaal te komen ook ergens heen gestuurd worden. Koosje komt bij de van der Waalsen en Tilli zou graag als het eenigzins mogelijk was Thijs ook naar Holland sturen. Onder de vele verkeerde dingen, die ik in de laatste jaren gedaan heb, behoort ook, dat ik in den oorlog mijn vermogen naar Duitschland liet komen – daardoor ben ik ten eerste geruineerd, ten tweede zit ik in de put van de valuta en kan met het geld, dat ik hier verdien, in het buitenland niets beginnen. Ik zelf bekommer mij om dit soort van zaken niet zoo heel veel –

31.XII.19

[...]²

Het “Cymbalum mundi”³ is een goed voorbeeld van dat waarover wij het laatst hadden: wij weten veel te weinig van de persoonlijke relaties uit dien tijd om achter de grappen en achter de ernst te komen. Vindt je niet dat iets van wat je het Offenbach-genre noemt ook in sommige vagantenliederen zit? Het is niet hetzelfde, maar er is toch een zekere verwantschap – het een middeleeuwsch, het andere humanistisch, maar beide uit de buurt van Aristophanes en vooral van Lucianus. Het heeft mij ietwat verbaasd dat je die knapen in je boek⁴ niet noemt – ik bedoel de vaganten etc. A propos van je boek, zou het mogelijk zijn er eenige recensie exemplaren van naar Duitschland te sturen? Ik heb het Doren,⁵ onzen kulturhistoricus geleend, maar hij wou er graag een beoordeeling over schrijven en de prijs is hier... meer dan 200 Mark!

Dit is mijn laatste brief in het oude jaar.

Zalig uiteindel
Je vriend A.J.
Camôens – Vondel is zeer fraai!⁶

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles was per 1 april 1919 te Leipzig benoemd als buitengewoon hoogleraar in de Vlaamse en Noordnederlandse taal en literatuur; zijn inaugurele rede verscheen als "Der Humanismus und die niederländische Dichtung des XVII. Jahrhunderts", *Die neuen Jahrbücher* 45 (1920) V, 214-224.
2. Uitweiding over de kinderen van André en Mathilde Jolles.
3. *Cymbalum mundi* (1537), boek tegen het christendom van Bonaventure Des Périers.
4. *Herfsttij der middeleeuwen*.
5. Alfred J. Doren (1869-1934), historicus, hoogleraar te Leipzig, publiceerde vooral over de economische geschiedenis van het veertiende en vijftiende-eeuwse Italië.
6. Deze opmerking is genoteerd in de marge.

[280]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*
4 januari 1920

Waardste,

Ik heb je stuk¹ dadelijk met groote belangstelling gelezen. Ik vind het belangrijk maar niet rijp. Overigens is de zaak voor mij pijnlijk, omdat ze voor mij niet meer in een stadium van zulke besprekingen is. Ik liet het dus liggen en mediteerde. Maar ik wil het, als je dat wenscht, heel graag Zondag toch met je bekeuvelen. Als leidraad zend ik je inliggende opmerkingen.²

Ik kan het niet helpen dat de zaak, waarover ik al 25 jaar geleden een tamelijk veel gelezen brochure³ schreef, mij ernstig ter harte gaat.

Always yours

J.V.

P.S. Dat C's⁴ stuk van 1918, vóór de Commissie aan den gang was, mij zou mishaagd hebben, kan ik mij niet herinneren.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De kopij van Huizinga's artikel "Het historisch museum".
2. Niet bij de brief bewaard gebleven.
3. Jan Veth, *In het Rijksmuseum. Met twee brieven van Jozef Israëls* (Amsterdam 1894).
4. H.Th. Colenbrander, "Hervorming der Rijksmusea".

[281]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*
8 januari 1920

Waardste,

Wat mij in je opmerkingen en begeleidend schrijven het meeste treft, is je groote tegenzin, om mijn stuk in De Gids te zien verschijnen. Want je kri-

tiek als zoodanig betreft eigenlijk meer mijn premisse dan mijn betoog, en ik heb het gevoel, dat ik die kritiek bijna geheel zou ontwijken, als ik den eersten zin zóó las: "Wanneer het werk van de Staatscommissie tot reorganisatie van het Museumwezen (de) vruchten draagt, *die de voorafgegane arbeid van den Oudheidkundigen bond kan doen verwachten*, dan zullen eerlang enz."¹

Toch vermoed ik, dat je tegenzin daardoor slechts weinig geringer zou worden.

Het zou al heel dun zijn, als ik tegenover jou, die mij met zulk een rijp en liefdevol werk van je zelf zoo wezenlijk hebt verrijkt, niet bereid was, de offering te doen van een werk, waaraan ik twee, drie dagen gewerkt heb, al had ik er achterna eenig behagen in. Dus supprimeer ik het artikel, zonder zooveel hartzeer, dat dit niet opgewogen zou worden door het genoegen, je dit offer te brengen.

Blijft alleen de moeilijkheid, dat op het inlegblaadje in December het onderwerp reeds is aangekondigd. Dus, zorg dat het Rapport zoo spoedig verschijnt, dat ik je nog in 1920 te lijf kan gaan!²

De aanleiding, om de zaak Zondag te bepraten, vervalt dus, maar ik zal toch de gelegenheid niet laten voorbijgaan, jullie even de hand te komen drukken, waarschijnlijk zoo om 4 à 5 uur. Schikt dat niet, bel dan Rik's hôtel even op.

Hartelijk gegroet,
t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Met deze zin zou Huizinga's "Het Historisch Museum" in *De Gids* niet openen.
2. Het *Rapport der rijkscommissie van advies inzake reorganisatie van het museumwezen hier te lande* verscheen pas 's-Gravenhage, juli 1921; door Huizinga besproken in "Het rapport der Museumcommissie", *De Gids* 85 (1921) IV, 97-107 (V.W. II, 569-578).

[282]

H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) aan Johan Huizinga*
8 januari 1920

Amice!

Wat spijt het mij uit je brief te moeten vernemen dat je het nieuwe jaar niet zonder zorg ingaat. Ik hoop oprecht dat Dirk's jeugd hem spoedig over deze moeilijke jaren heen zal brengen, en dat *déze* zorg althans van je mag worden weggenomen. Dus toch: voorspoed in 1920!

Herfsttij der Middeleeuwen heeft mij niet teleurgesteld. Ik denk wel, dat we in het begin van 1921 aan een nieuwen druk zullen moeten beginnen te denken. Ik ben daarom wel wat zuinig met mijn exemplaren, maar wil natuurlijk zooveel in mijn kracht is medewerken tot de bekendmaking van je arbeid, ook in het buitenland, ook al zal men in Duitschland niet veel exemplaren kopen. Daar gaat het hem ook niet om.

Wil ik maar niet beginnen met André Jolles één exemplaar te zenden voor

Doren? Als ge hem schrijft, dat ik dit gedaan heb, kan hij je nog een paar andere adressen opgeven. Ik zal dan ook aan die adressen gaarne een exemplaar sturen.

Ge hebt natuurlijk Muller's stuk over je boek in *Onze Eeuw*¹ reeds gelezen. Ik heb de aflevering juist mede naar huis genomen en hoop er vanavond aan toe te komen.

Ik hoop zeker dat je nog eens weer zult komen, maar niet *veel later*, al begrijp ik volkomen dat je zulke magistrale werken niet in een vloek en een zucht schrijft. Maar ditmaal kom ik reeds zelf. *Mensch en Menigte* is op een paar exemplaren na, uitverkocht. Hoeveel een herdruk zal moeten kosten, heb ik nog niet berekend. Maar de verkoopprijs zal zeker wel veel duurder moeten zijn. Doch in allen gevalle kunnen wij het boek niet uitverkocht laten. Was het je bedoeling er veel in om te werken, of moet een herdruk nagenoeg ongewijzigd zijn?

Mag ik misschien nog eens met je komen praten?

Hartelijk groetend

t.t. H.Tj.W.

* Origineel: Leiden, UB.

1. S. Muller Fzn., "Het boek van Professor Huizinga", n.a.v. *Herfsttij der middeleeuwen*, *Onze Eeuw* 20 (1920) I, 78-104. Huizinga antwoordde Tjeenk Willink op 10 januari, welke brief verloren is gegaan. F.W.N. Hugenholtz kon daaruit nog in 1973 citeren: 'Gisteren las ik het stuk van Muller. Het is eigenlijk nogal mal.' (F.W.N. Hugenholtz, "Herfsttij der middeleeuwen 1919-1969", in J. Huizinga *Herfsttij der middeleeuwen* (Groningen 1973) xv.

[283]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*

9 januari 1920

Waardste,

Je schreef mij 23 Dec jl.: "Bekijk het in de eerste plaats... op de intrinsieke verdienste of verwerpelijkheid. En laat mij je gevoel in zijn vollen omvang weten, zonder iets terug te houden". En verder: "Mocht het ertoe leiden, dat je mij vriendschappelijken raad tot wijziging, ook op hoofdpunten wilt geven, of mij mocht trachten te bekeeren, dan zal ik dat natuurlijk de meest gewenschte oplossing achten".

Naar die wensch heb ik gehandeld. En ik hoopte er m^{ee} te bereiken, dat je het eigene, persoonlijke, niet polemiseerende-met-al-niet-meer-geldende-opvattingen, maar zuiver opbouwende in je artikel zoudt uitwerken tot een stuk of stukje, dat inderdaad de *zaak*, waar het ook mij om te doen is, verder zou brengen. Het verbaast en begroot mij, dat je daartoe niet wilt overgaan. Want je zoudt er het algemeen belang, Muller en de Gids mee dienen.

Ik heb er ook wel over gedacht, je vóór te stellen, dien eersten zin eenvoudig te veranderen. Maar het - *passez moi le mot* - min of meer makkelijk, naar links en rechts polemiseerende van het stuk, zou er toch niet mee overwonnen zijn. Door het eigen motief: *De historische suggestie* als opgaaf voor

het Historisch Museum, voller te doen spreken zou het stuk gaver, loyaler en frisscher worden. En zùlk een stuk zou ik bijzonder ongaarne voor De Gids missen.

De aanleiding om de zaak Zondag te bepraten vervalt m.i. niet. Want dat je het stuk zou terugnemen, bloot om mij persoonlijk plezier te doen, daar mag geen sprake van zijn. Had ik dat gewild, dan had ik toch eenvoudiger te werk kunnen gaan. Dan had ik immers kunnen zeggen: Die nota, die jelui aller sympathie had, en die van de andere broeders nòg had, die ik op jelui verzoek heb gefatsoeneerd tot een stuk, – die nota heb ik dadelijk teruggetrokken omdat jij er après tout bezwaar tegen hadt. Trek jij nu *dit* stuk ook terug omdat ik er gevaar in zie. Dit verwerpelijke procedé heb ik natuurlijk niet gevolgd. Ik ben over het reeds aangekondigde stuk *niet* begonnen, maar jij hebt overleg voorgesteld. Dat overleg heb ik open gepleegd. Waarom nu opeens die weg van kameraadschappelijk overleg verlaten?

Wil mijn opmerkingen nog eens overlezen. Van eenigen onberedeneerden tegenzin zul je er bij nader inzien geen spoor in kunnen vinden. Ik heb de zaak lief en ik heb de Gids lief.

That's all.

Hartelijk gegroet

t.t. J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[284]

Johan Huizinga (Leiden) aan J. Six*

10 januari 1920

Hooggeachte Collega,

Mag ik U vriendelijk bedanken voor Uw dies-oratie?¹ Met groote belangstelling heb ik haar gelezen, en de gewichtige en ver strekkende gezichtspunten, die gij uitzet, met U getracht te overzien. Er schijnt mij altijd een gevaar in het toepassen van biologische begrippen op cultuurontwikkeling, maar het heeft toch zeker ook zijn groote waarde, omdat het de betrekkelijkheid onzer cultuurhistorische normen helpt beseffen.

Met groet,

Gaarne uw dw.

J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, J. Six.

1. J. Six, *Mutatie of atavisme in hedendaagsche kunst. Rede* (Amsterdam 1920); ook verschenen in *Jaarboek der Universiteit van Amsterdam, 1919-1920*.

[285]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

12 januari 1920

Beste vriend –

wat is onze tijd toch arm aan uitdrukkingen, wanneer het er op aankomt iemand te zeggen, dat men met zijn hart bij hem is. Wij hebben eigenlijk niets aan versleten vormen en gemeenplaatsen en geneeren ons te zeggen, wat er in ons omgaat. Soms, wanneer ons de burgerlijke – vooral de Duitse – sentimentaliteit al te zeer tegenstaat, vinden wij in die preutschheid ten opzichte van gevoel en gevoeligheid wel iets moois, maar op een anderen tijd ontbreekt ons (mij tenminste) een eerlijke vorm, om een vriend te zeggen hoezeer wij zijn zorgen en zijn leed delen. Wij zijn een maatschappij van eenzamen en vergeten al te zeer, dat in het feit dat wij in staat zijn smart van andre menschen mee te voelen, een soort van bewijs ligt, dat wij hen iets, al is het nog zoo weinig, van die smart kunnen afneemen. Wat is het mooi om zonder schroom en geaffecteerdheid te kunnen zeggen:

Wat treurt gij, hooggeleerde Vos
En fronst het voorhoofd van verdriet,
Misgun uw zoon den Hemel niet,
De Hemel trekt, ai laat hem los¹

En wat is een poezie die voor het gelegenhedsgedicht haar neus ophaalt, een laf en leeg produkt.

Onze korrespondentie heeft weliswaar een intellektueele basis, maar voor mij beteekent zij toch bovendien nog iets heel anders – Mocht dit van jouw kant ook zoo zijn! En mocht uit dit gestamel iets tot je doordringen, dat je hoop en sterkte wenscht.

Voor je toespraak in de Maatschappij v. L. heb ik je nog niet gedankt. Een plezierige versnapering – een aardige blik uit het raam van een zeer voor-naam gemeubelde kamer in het ruime afwisselende landschap van de kultuurgeschiedenis. Reeds voor jaren spraken wij op een wandeling op den Brombergkopf over het “Gesetz der beschränkten Möglichkeiten”. N'en déplaise Alfieri – n'en déplaise George Polti (les trentesix situations dramatiques – NB het boek bestaat werkelijk!)² is deze wet in de kultuurgeschiedenis nog nergens goed geformuleerd. Juist bij het lezen van Spengler's *Untergang des Abendlandes* heb ik er weer heel veel aan gedacht (à propos een zeer mislukt boek, maar vindt je niet dat er toch iets in zit?) Misschien kan men de vraag “overlevering of niet?” niet precies zoo stellen als jij het hier in de gauwigheid doet – of moet men het begrip “overlevering” met ietwat meer energie te lijf gaan. Wat wordt overgeleverd, wat kan overgeleverd worden? Alles? Of moeten wij daar zekere beperkingen maken? En wanneer! – worden aan niet juist die dingen – vergeef de onphilosophische uitdrukking – overgeleverd, die ook telkens opnieuw kunnen ontstaan? Heeft ons “Gesetz” niet ook betrekking op de overlevering? en zijn hier de mogelijkheden niet zeer beperkt? Mij dunkt, de man van dwaalpadjes en de mijnheer van de Botokoeden kunnen elkaar toch nog ergens ontmoeten. Ik

zou wel lust hebben daar bij gelegenheid eens over te spreken.

Overigens was ik volstrekt niet verbaasd je in de Maatschappij te vinden, en je moogt mij graag tot korrespondeerend lid benoemen. Ik dacht aan Bilderdijk: "Middlerwijl heeft men mij anderdaags Lid van de Maatschappij van Letterkunde gaan maken. Begrijp eens!" (brief aan Feith 1781).

Mijn inauguratiespeech heb ik achter den rug. Het was lastig genoeg – ik moest iets vertellen, wat hier belangrijk schijnt, en mocht toch geen al te speciale onderzoekingen geven. Mijn eerste ontwerp "melodische spelling in de 16e eeuw" moest ik laten vallen, daar het geen gewoonte is, het zwarte bord bij zulke gelegenheden te gebruiken en ik de citaten toch niet met de tooverlantaren kon vertoonen.

Je boek is aangekomen. Doren is Florentijn en een heel oude kennis van mij.

Hartelijke groeten
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Eerste strofe van het gedicht van Vondel, "Vertroostingje aan Geeraerd Vossius, Kanonik te Kantelberg, over zijn zoon Dionys".
2. George Polti, *Les 36 situations dramatiques* (Parijs 1895).

[286]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*
21 januari 1920

Waardste,

Het verheugt mij, dat je de opgewektheid hebt kunnen vinden, het artikel geheel te hêrzien. Ik ben er zeker van, dat het heel goed zal zijn. Wat aan het eerste ontbrak was, dunkt mij, alleen de noodige oriëntatie, en daardoor zou het weleens een heel ander effect hebben kunnen krijgen, dan je toch werkelijk beoogde.

Of ik er in onderdeelen nu toch nog bezwaren tegen zou hebben, doet m.i. minder ter zake. Het is jou stuk en ik zou je niet willen betuttelen. Maar als het nog kon, was het wel goed, als het *in Februari* al verscheen, en niet pas in Maart.² De vergaderingen van de Staatscommissie³ beginnen 24 Januari al weer, en hoe eer je gevoelen komt mee te gelden in het groote geding, zoo-veel beter zou dat zijn. Praat er nog eens over met Colenbrander. Het is nog tijds genoeg.

Hartelijk gegroet
J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Het historisch museum".
2. Het stuk verscheen inderdaad in het februari-nummer van *De Gids*, verg. Huizinga aan Jan Veth, 23 december 1919, n. 1.
3. Staatscommissie tot reorganisatie van het museumwezen.

[287]

Henriëtte Roland Holst (Bussum) aan Johan Huizinga*
18 februari [1920]

Beste Han,

Mijn voordrachten in Leiden zijn een beetje uitgesteld, in verband met za-
lennoed enz. De eerste is nu 2 Maart; daar je mij zei dat de logeerkamer voor
Dirk was ingericht en ik niet onnoodig extra-last wilde geven, heb ik de uit-
noodiging van Elsje's zangleerares aangenomen om bij haar te logeeren.
Maar ik kom heel graag bij jullie koffiedrinken den volgenden dag en als je
een uurtje vrij kunt maken om mij een en ander te laten zien in het etnogra-
fisch museum zou ik dat heerlijk vinden (anders de volgende keer).

Wij waren blij met de iets gunstiger berichten die je schrijft over Dirk; het
zegt alles natuurlijk niets, maar je zult toch wel weer een sprankje hoop voe-
len, dat kan bijna niet anders.

Ja wij verlangen erg naar de Buissche hei; maar het zal nog wel een maand
duren eer wij kunnen gaan; jammer van al de verrukkelijke dagen die wij er
gemist hebben; de zon schijnt overal, maar niet overal is de rust. Toch bevalt
Bussum ons uitmuntend. Bedank Elsje wel voor haar briefkaart, ik ben be-
nieuwd naar haar komposities!

Hart. gegr.

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[288]

Richard Roland Holst [Bussum] aan Johan Huizinga (Leiden)*
28 februari 1920

Beste Han.

Dank je wel voor je brief. Ik was twee dagen op de Buissche Heide, maar
trof slecht weer helaas, en van binnen was 't ook niet erg zonnig bij mij. Jet
ging naar Parijs,¹ de rest behoef ik je niet te zeggen de kranten staan er vol
van, hoe of alles nu moet loopen ligt in 't duister, alleen weet ik dat zij niet
weg kan, dat er gevaar is, en dat zij in de gevaarlijkste hoek staat.

't Wachten en afwachten hier in een hotel is naar. Ik heb den laatsten tijd
geregeld in Amsterdam gewerkt op de lithografische drukkerij, dat is inspan-
nend en niet bevredigend meest.

Vergeef dit briefje, je verdiende beter, maar ik heb niets anders te geven
voor 't moment.

Hart. gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Henriëtte Roland Holst las in Frankrijk namens de Communistische Partij Hol-
land een manifest voor, waarin zij de Franse socialisten opriep zich aan te sluiten bij
de Derde Internationale en bij de door Moskou geïnspireerde wereldrevolutie.

[289]

W. Nieuwenhuis¹ (Amsterdam) aan Johan Huizinga*

11 maart 1920

Weledel Hooggeleerde Heer,

Met zeer groote voldoening nam ik kennis van uw schrijven, waarin u blijkt zooveel belang te stellen in mijne bespreking van "Herfsttij der Middeleeuwen".² Ik hoop eenigszins den weg te hebben gebaad tot beter onderling begripen en waardeeren, al ben ik er mij zeer wel van bewust, dat een critiek in het nastreven van dit doel verre achterblijft bij uw werk, dat mij altoos boeide door een eerlijk pogen tot begripen en een oprechte waardeering jegens Katholieke gevoelens, dat mij als Katholiek herhaaldelijk weldadig aandeed en ontroerde.

Met de meeste hoogachting en dank,

Uw dw. dr. W. Nieuwenhuis

* Origineel: Leiden, UB.

1. Willem Nieuwenhuis (†1935), journalist, algemeen redacteur bij *De Maasbode* (Rotterdam). Kort voor de eerste wereldoorlog tot 'Amsterdams redacteur' benoemd, ontwikkelde Nieuwenhuis zich tot een ook in niet-katholieke kring gewaardeerd criticus op cultureel gebied.

2. De recensie verscheen in vijf afleveringen in de rubriek "Van eigen en vreemde letteren" in *De Maasbode*: 18, 19, 20, 21 en 25 februari 1920.

[290]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

13 maart 1920

Beste vriend

– ik was verkouden en moede, de slechte voeding maakt, dat wij ook kleine stootjes slecht verdragen kunnen. Daardoor bleef mijn antwoord op je laatste brief een paar weken liggen.

Je stukje over het historisch museum¹ heb ik alweer met groot genoegen gelezen. Je hebt daar aan iets geraakt, dat zoowel voor de filosofie als voor de methode van de geschiedkunde een eigenaardige beteekenis heeft – eigenlijk een supplement op je inaugureele oratie te Groningen,² aan iets wat de heeren die over de grenzen van natuur- en kultuurwetenschap redeneeren, vaak al te zeer uit het oog verliezen en dat uit de verte met Spengler's begrip van het "Urphänomen" samenhangt.

Daar je nu echter zooveel gewicht aan het feit hecht dat onze historische functie – sit venia verbo – een zeer inspiratief karakter heeft, zou ik je op eenige consequenties opmerkzaam willen maken.

Dat "onmiddelijk contact met het verleden", dat beleven van de waarheid door de historie" – je neemt het mij niet kwalijk, dat ik waarheid met een kleine w schrijf – zijn sensaties, die wij in het tijdelijke kunnen doormaken, en die ophouden of hun waarde verliezen zoodra zij een tijdelooze starheid

krijgen. Je schrijft dat die extatische gewaarwording ook bij een notarisakte kan gevoeld worden. Toegegeven. Ik ga zelfs nog verder: de hoof van het paard dat Willem III op den laatsten dag van zijn leven reed, kan ons iets dergelijks geven. Maar doe die Akte eens in een lijstje en hang ze boven je kanapee, of maak – als wijlen Horace Walpole – van hoofijzers en dergelijke een verzameling en je zult zien hoe weinig er over zes weken van je extase overblijft. Ik begrijp hoe je je in Jan van de Velde verkneukelt, wanneer je hem op een avond uit de l  haalt – Maar vercier je gang eens met zijn maandprenten – binnen een half jaar vindt je hem een vrij suf knulletje. Maar de Kunst...?

Lieve vriend, ook ons kunstgenieten is een tijdelijk begrensde sensatie, een sensatie, die bovendien door ieder gevoel van tijdelijkheid nog verhoogd wordt. Een reis, een ander land, een bezoek bij vreemde menschen, een tentoonstelling die maar eenige dagen duurt – wat kunnen zij bijdragen om ons genot heviger, dieper aangrijpender te doen zijn. Weet je nog – de pij van den heiligen Lambert, het weefsel van byssus, weet je nog, de tentoonstelling van vlaamsche primitieven te Brugge, weet je nog, de maskers uit de Stille Zuidzee, weet je nog... lieve Hemel wat hebben wij samen veel moois gezien op onze reizen en wandelingen. Maar genieten is en blijft een geestelijke explosie.

Je schrijft: “zoowel een historisch museum als een kunstmuseum dient in de eerste plaats om te genieten, in de tweede plaats om te studeeren” – Daar zou ik tegenover willen stellen: “zijn onze musea, zooals ze tegenwoordig ingericht zijn, werkelijk plaatsen, waar men genieten kan?” Of anders: “wordt in een huidig museum, hetzij voor Kunst of voor geschiedenis, niet elk genieten al heel spoedig een studeeren?”

De groote “Warenh user” hebben een eigenaardig principe, zij brengen hun afdeeling voor levensmiddelen op de bovenste verdieping, of in de afgelegenste hoek. Iedere huisvrouw, die een onsje worst of een stukje kaas koopen wil, wordt gedwongen bij de goedkoope moeselijentjes, de mooie meubels, bij honderd andere snorrepijperijen voorbij te wandelen. De kooplust wordt hierdoor terdege aangewakkerd en aan worst en kaas meer verdiend dan ze waard zijn. In onze musea geschiedt iets dergelijks. Het is iets heel anders op een avond een prent van van de Velde aan te kijken en met innig welbehagen de huiselijke mysteriespelen van zijn jaargetijden mee te beleven, dan in een Museum te gaan om een rondas uit de veertiende eeuw of een enkel schilderij van Ostade aan te kijken. Het lukt wel eens een bedevaart naar het Joodsche bruidje of het Gezicht op Delft te doen, maar hoe dikwijls hebben ons duizend associaties belet de petits-mètres ten volle te waardeeren. Ik heb al jarenlang mijn leerlingen door de pompeuse kamers van het Kaiser-Friedrich-museum³ gesleept en weet hoe moeilijk het is hun aandacht uitsluitend op die schilderijen te vestigen, die voor de lessen in aanmerking komen – En dan de lieden die zonder gids en zonder doel door dien baaiert van kunst en wetenschap drijven!

Onze musea zijn onbeweeglijk – daar ligt de fout. Voor wij er toe overgaan te kiezen tusschen “kunst” en “wetenschap” moeten wij eerst even kon-

stateeren, dat het ding dat wij museum plegen te noemen, noch voor het een, noch voor het ander, in den zin, dien jij en ik er aan hechten, te gebruiken is. In de inrichting van onze musea ontbreekt het tijdelijke element dat zoowel voor genot als voor concentratie niet te ontberen is.

Genoeg voor vandaag – ik zet hier “wordt vervolgd” onder. Zou dit het begin van een Gids-brief zijn?⁴

Hoe gaat het Dirk? – mijn kinderen hebben griep. Ik zou het aardig vinden, wanneer Koosje en Thijs je bij gelegenheid eens op een dagje zouden kunnen bezoeken. Hoe denk je daarover?

Hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD. De brief is doorgestuurd naar Middelburg.

1. J. Huizinga, “Het historisch museum”.

2. J. Huizinga, *Het aesthetische bestanddeel van geschiedkundige voorstellingen*, Haarlem 1905 (V.W. VII, 3-28).

3. Het Kaiser Friedrich Museum te Berlijn.

4. De briefvorm gebruikte André Jolles in zijn *Ausgelöste Klänge* (Berlijn 1916) en *Wege zu Phidias* (Berlijn 1918); hij zou het genre echter niet in *De Gids* beoefenen.

[291]

Johan Huizinga (Leiden) aan G. Tonkens*

21 maart 1920

Beste Tante,

Tot mijn diepste droefheid moet ik U berichten, dat mijn Dirk, na gestadig te zijn achteruitgegaan, gisteren zonder hevig lijden is heengegaan. Later wel eens meer ervan, nu kan ik niet goed.

Uw Johan H.

* Origineel: Familie Huizinga.

[292]

Henriëtte en Richard Roland Holst (Bussum) aan Johan Huizinga*

22 maart [1920]

Beste Han,

Toen ik hem laatst zoo wit en stil zag liggen, dacht ik wel, dat het einde niet ver was; ik wilde telkens schrijven om te vragen hoe het was, maar durfde niet. Het is voor dat levenslustige troepje om je wel ineens iets ontstellends en buiten hun sfeer, dat heel stille en geheimzinnige van den dood. Ik vraag mij af hoe zij het zullen verwerken.

Over jou verdriet spreek ik niet. Al zag je dit allengs naderen, het blijft toch even bitter.

Ik zou je wel heel graag komen zien en wat meer over zijn laatste weken hooren. Schikt je Donderdagmorgen? Ik kom dan uit Rotterdam en zou omstreeks 11 uur bij je kunnen zijn.

Rik zal gauw zelf schrijven; wij drukken je de hand en onze gedachten zijn dikwijls bij je.

Jet

Ik schrijf hier voorloopig een paar woorden onder.

't Is bitter hard voor je dit verdriet zoo eenzaam, in de innigste sfeeren, te moeten verwerken, en 't is naar te weten dat de beste vriendschapsgevoelens daartegenover hulpeloos staan.

't beste

Rik

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[293]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein*

25 maart 1920

Waarde Heer Romein,

Ik beloofde, U vóór de Paaschvacantie een scriptie op te geven. Ziehier een onderwerp, dat, dunkt mij, niet onaardig is:

“Een beschouwing over inhoud, aard en strekking van Erasmus' *Institutio principis Christiani* (Opera IV. 561-612), vergeleken met hetgeen hij in zijn brieven over vorsten opmerkt.”¹

Mijn bedoeling is, dat U zich zelf orienteert aangaande de plaats, die het tractaat onder Erasmus' geschriften inneemt. U behoeft natuurlijk niet alle brieven te lezen, de *Index rerum ac vocum* achter t. III der Leidsche uitgave geeft U de plaatsen. Ik formuleer opzettelijk de opgave eenigszins vaag, om U gelegenheid te laten, ervan te maken, wat U wilt.

Voor Uw hartelijke woorden naar aanleiding van mijn groot verlies ben ik zeer gevoelig; ik zeg er U oprecht dank voor.

Met vr. groet,

Uw dw. J. Huizinga

P.S. Ik laat de deelen Erasmus morgen naar de bibliotheek terug brengen. Wilt U mij nog spreken, dan is daartoe tot a.s. Dinsdag gelegenheid.

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. Romein heeft de scriptie inderdaad geschreven; het origineel, met aantekeningen van Huizinga: Amsterdam, IISG.

[294]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

12 april 1920

Beste Han.

Wij zijn sedert drie dagen weer hier. 't Is heerlijk om weer in je eigen boel te leven na al die maanden in een Hotel. En zoo gezellig 't komen hier, de hartelijke ontvangst van 't gezin Bruyns, de vreugde van Rotje die binnenkort vader wordt. 't Is touchant hoe zoo'n hondje na vier maanden weer al zijn oude verknochte gewoonten terugvindt, en zich weer geheel hecht aan je precies als vroeger.

't Komen voor mij hier is wel heel anders dan verleden jaar, één dag herrie maar, en nu zit ik al weer in mijn werk en in mijn heerlijk atelier. Verleden jaar kwam ik moe en ongelukkig van al de oppakherrie hier aan, en moest toen bijna 3½ maand op mijn atelier wachten. Ik was toen fataal uit mijn werk, nu ben ik er in, en heb intressant werk te doen ook.

Jet is goed, en is ook blij hier weer in de rust te glijden. De laatste weken in Bussum waren erg druk, vandaar dat ik nog niet tot schrijven kwam. Wij zouden wel erg graag eens hooren hoe 't je ging. 't Zal moeilijk zijn voor je, je kinderen zullen over het verdriet wel nauwelijks spreken, kinderen kunnen dat zoo slecht, en doen of ze 't niet zien en weten, behalve misschien als ze alleen in hun bedje liggen. Als je kunt wip dan eens gauw over om de B. H. ook in 't voorjaar te zien.

Hartelijk gegr.

t.t. Rik

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[295]

Mathilde Jolles-Mönckeberg (Altona/Hamburg) aan Johan Huizinga (Leiden)*

16 april 1920

Lieber Huizinga,

halten Sie es nicht für Interesselosigkeit, wenn ich so lange schwieg; zwei Ihrer Briefe liegen noch unbeantwortet, obgleich sie mir grade so besondere Freude gemacht haben durch den Ton echter Freundschaft, der hindurch klingt. Aber ich finde immer, so lange man mitten im Kampf steht und sich über den Ausgang desselben noch nicht klar ist, fällt einem das Schreiben über sich selbst sehr schwer. Heute möchte ich auch weniger von mir sprechen als Ihnen sagen, wie unbeschreiblich leid mir der Tod Ihres Dierk getan hat. Dafür gibt es eigentlich keine Worte und je intensiver man mitfült je unmöglicher wird einem der richtige Ausdruck für dies Mitempfinden. Ich habe mich diesen Winter so sehr um Koosje gesorgt, die sehr schwer Scharlach hatte und sich so garnicht erholen konnte, dass ich die Angst und Sorge um ein Kind wol kenne. Auch weiss ich, wie es ist, wenn man es her-

geben muss: nie werde ich jenen Abend in San Domenico vergessen als der kleine Hendrik still und regungslos mit einem Ausdruck tiefster Weisheit und Erkenntnis auf seinem kleinen Gesicht in seinem Bettchen lag - es sind jetzt bald 18 Jahre her und doch tut es noch ebenso weh und ich finde auch die Menschen verächtlich, die sich mit der heilenden Zeit vertrosten. Aber was sagt Ihnen dies jetzt? Es steht so viel dunkles Leid in Ihrem Leben und ich finde es bewundernswert, wie Sie sich damit abfinden. In mir ist so viel Auflehnung gegen das Schicksal und wenn ich auch ganz eins bin mit dem Ausspruch Montaignes: "Das Schicksal tut uns weder Gutes noch Böses, es liefert uns nur den Stoff und den Samen, den unsere Seele, mächtiger als es selbst, gebraucht und wendet, wie es ihr gefällt. Je spröder und widerstrebender dieser Stoff ist, um so kraftvoller erweist sich an ihm unsere Fähigkeit zur Gestaltung von einem heraus" - so ringe ich doch oft vergeblich mit meinem Stoff und ich finde es namenlos schwer, sich selbst ein Leben aufzubauen und *darüber* vor allen Dingen zu stehen. Ich beherrsche es noch lange nicht und wäre Ihnen dankbar, wenn Sie mir einmal sagten, wodurch man eigentlich wirklich letzten Endes weiter kommen kann. Erfahrungen nützen so bitter wenig und ich lasse mich immer vom Impuls hinreissen zu Gutem und Bösem. - Ich hause momentan ganz alleine mit meiner kleinen Ruth und der alten Marie, die schon fast 18 Jahre bei mir ist. Wir haben eine ganz kleine Etage bezogen, leider ohne Garten, und so versuchen wir nur durchzuschlagen. Für die sogenannten "kleinen Rentner" wie man hier sagt, ist es ja fast ein Ding der Unmöglichkeit, alle Preise wachsen ins Groteske und die Einnahmen vergrössern sich nicht dementsprechend sondern verringern sich. Es gehört eine grosse Portion Leichtsinn dazu, um immer noch hoffnungsvoll in die Zukunft zu sehen und sich nicht von diesen allerwiderwärtigsten und niedrigsten Sorgen unterkriegen zu lassen. Ich hoffe jetzt durch Übersetzen etwas zu verdienen; es ist ein so beschämendes Gefühl und solche fatale Erkenntnis, mit 40 Jahren total unfähig zu sein, sich und seinen Kindern auch nur im geringsten vorwärts zu helfen. Wie hat es die jetzige Jugend darin unendlich viel besser! Wie selbstverständlich ist es beinahe von ihrem *ersten* Tag an, dass sie auf eigenen Füüssen stehen muss, dass sie irgend etwas gründlich erlernen muss, um möglichst früh selbstständig zu sein, und wie macht dieses Bewusstsein sie froh und stark und ganz anders selbstbewusst! Ich habe immer nur eine Luxusexistenz geführt, bin dazu erzogen und dahinein gewachsen und stehe nun eigentlich rat und hilflos den andern Verhältnissen gegenüber. Das alles ist nicht leicht allein zu tragen. Eine ganz herrliche Frische und Lebensbejahung geht von Jeltje aus und ist sie da, dann verjüngt sie mich und giebt mir von Ihrem Mut und ihrer Freude etwas ab. Es wundert mich um so mehr bei ihr, weil sie es doch weniger leicht als ihre Altersgenossinnen hat; sie hat schon in so manches hineingesehen, so viel Ernstes und Unerklärliches gehört, die ersten Illusionen sind ihr alle zerbrochen und doch ist sie ein stralend glücklicher Mensch und für André und mich ein grosser Segen und eine grosse Hoffnung. Ich war neulich auf ihre dringenden Bitten mit ihr und André 3 Tage in Berlin zusammen und das hat sie so intensiv genossen, dass sie mir hinterher schrieb: *Wa-*

rum könnte es nicht immer so ein? Aber ich will meinem Grundsatz folgen: "man muss aus allem so viel machen wie nur irgend möglich, Gott helfe mir dazu." Und das tut sie wirklich und das ist keine leichte Aufgabe bei zwei so wunderlichen Eltern, denn so sehr wir uns gegenseitig schätzen, so schwer wir uns entbehren können, so unmöglich können wir miteinander leben auf die Dauer. Das ist wol sonderbar; selbst um der Kinder willen wäre es ausgeschlossen; meine Freiheit und ist es auch eine elende und schmerzvolle könnte ich nie aufgeben. Ich weiss nicht, ob sich das alle Eltern einbilden, aber ich finde unsere Kinder sehr eigenartig und für uns beide unverdient nett und tüchtig. André war ja allerdings immer ein ausgezeichnete Vater, *viel* mehr als irgendetwas andres, ein viel intensiverer Vater als ich Mutter und das ist auch sicher der Grund mancher unüberbrückbarer Konflikte, aber wir sind doch beide masslose Egoisten und so wundert es mich und rührt es mich, solchen Reichtum an Güte und Anständigkeit mit zielbewusster Willenskraft bei unsern Kindern, speziell den beiden grossen Mädels zu finden, sie sind viel weniger Lebensdilettanten wie wir. Wie komme ich nur dazu, so offen mit Ihnen zu reden? Es war solche stille Stunde und ich dachte ganz ausgeruht an Sie beide, Mary und Sie. Nun will ich aber Schluss machen und Ihnen einen Gruss in alter Freundschaft schicken.

Ihre Tilli Jolles Mönckeberg

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[296]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

24 april 1920

B.H

Dank voor je brief. Wij houden je aan einde Mei, graag! Daar is een aardig boekje dat heet "Driehoeken bij ontwerpen van ornament" door J.H. & J.M. de Groot, uitg. Joh. Stimler A'dam 1896. 't Boekje lijkt onnoozel, maar er zit véél meer in dan je eerst denkt (en de Bazel en Lauweriks zitten er ongenoemd achter). Als 't nog maar te krijg is, anders schrijf je via den uitgever de Groot zelf maar, hij zal daar zeer gevleid door zijn, 't is een origineel en een ijdelruit, van wege zijn lange haren het wolkonijn genaamd en ook wel de Imitatio J.C.¹ Ik zit vast in 't werkgareel, daar de ramen voor 't Lyceum² over twee maanden kant en klaar moeten zijn.

Hart. gegr.

t.t. R.

Ik las die roman van Van Suchtelen,³ jullie hadden zeker extra fijn gedineerd toen jullie dit aannamen.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J.H. de Groot (1865-1932), leraar ontwerpen aan de Quellinusschool te Amsterdam.

2. Voor de aula van het Amsterdams Lyceum vervaardigde Roland Holst in totaal zeven ramen, in 1920, 1922 en 1927.

3. Nico van Suchtelen (1878-1949), schrijver en uitgever ('Wereldbibliotheek'); "Demonen", *De Gids* 84 (1920) I, 1-42, 187-229, 351-408; II, 1-44, 181-221, 357-401.

[297]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

14 mei 1920

Beste vriend -

je brief van 21. III heeft mij inderdaad niet bereikt en ook je brief van 19. IV heeft lang gelegen. Ik was op reis en had, daar ik zeer moede was, thuis verzocht mij geen brieven op te sturen, om eens eenige weken niets van de buitenwereld te merken. Toen ik voor eenige dagen terug kwam vond ik hem. Hoe graag zou ik je de hand drukken en een avond met je praten - en hoeveel ligt er tusschen ons. Wat je schrijft klinkt als een kreet uit de verte en ik ben zeer bedroefd over dit zonderlinge toeval: er ligt iets wreeds in, dat juist deze brief zoolang gesloten ergens liggen moest.

Ik heb een herinnering aan een ontbijt te Groningen met vroolijke kinderen, waar wij met Elsje over een kinderboekje spraken en waar Dirk een aardige, openhartige, blonde jongen was - een van die jongens, die men hoopt terug te zien en die men zich onwillekeurig als student, als jonge man voorstelt. In mijn geheugen is hij natuurlijk zoo gebleven - alleen is door zijn vroegen dood het beeld weer duidelijker en scherper geworden. Je hebt gelijk de tijd is heel ernstig - ook afgezien van alles, wat wij verliezen. Er komen dikwijls oogenblikken waarop ik mij afvraag of de wereld waarin wij leven, werkelijk de moeite van dit leven waard is. Op mijn reis kwam ik toevallig in de buurt van Beuron¹ - ik liep door het dal van de Donau - en het schoot mij te binnen, dat in het Benediktijnerklooster een Hollander wonen moest: een zekere Verkade,² een schilder; je kent zeker zijn naam wel. Hij was voor dertig jaren een vriend van Roland Holst; ik hoorde toen veel over hem. Later werd hij roomsch - ik zag fresco's van hem in de San Dominico, schreef in de Telegraaf daarover en kreeg een briefje van hem... dat ik natuurlijk vergat te beantwoorden. Dit keer besloot ik hem op te zoeken en hij ontving mij. Ik had de katholieke gevoelens, die mij vroeger wel eens bezielde zoo tamelijk vergeten - Thijm jr³ noemde ze met een aardig woord sympathisch-dilettantisch - en het was een wonderlijk gevoel plotseling weer in een klooster die oude wierooklucht te snuiven. Hoe heb ik pater Willibrord o.s.B. benijd en veracht. Wat is het gruwelijk en heerlijk waarlijk buiten de wereld te staan, niets te weten van armzalige revoluties en na alle menselijke beroerselen te hebben afgeschud, zich ergens op een brug tusschen dood en leven te bevinden - in vroeger tijden had ik misschien ezelsbrug met een vraagteken geschreven - maar het kan ook een engels brug zijn. Ik had een wonderlijke rilling van berouw en dankbaarheid toen ik over den drempel weer in de zonnige, lamlendige wereld terugtrad. De gaaf, die ik bij jou bewonder, ook in ernst en treurigheid het schoone te zien, bezit ik helaas niet; zoodra ik bedroefd ben, verdwijnt al het mooie en schijnt het heelal mij een doove noot -

Wel bedankt voor je vriendelijke poging voor Koosje en Thys huisvesting te vinden. Zij zijn op het oogenblik bij familieleden in Gelderland. Koosje voelde zich bij de v.d. Waalsen niet heel gelukkig. Zij heeft een heel andere opvoeding gehad dan de kinderen van Jan en bij alle liefde en vriendelijkheid kwam haar persootje in dat huisgezin ietwat te kort. Ik hoop dat de kinderen in Juli weer naar Duitschland kunnen komen. In Augustus wou ik graag met de heele Familie nog veertien dagen in de bergen.

Over het Museum schrijf ik binnenkort – mij dunkt er zou een oplossing te vinden zijn – op het oogenblik zit ik diep in mijn College over de Hollandse Renaissance.

in oude vriendschap

A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Beuron, Baden-Württemberg, herbergt het moederklooster van de congregatie van Beuron (Benediktijnerorde).
2. Jan Verkade.
3. Lodewijk van Deyssel.

[298]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

5 juni 1920

B.H.

Gisterenavond laat kwam ik uit Haarlem terug, 't raam is klaar en voldoet mij goed. Ik heb die zes weken die ik aan 't werk besteed heb, als een razende moeten werken. Dus tot Woensdag, dat is héél gezellig, ik kom je dan tegevoet tot Zundert.¹ Denk er om dat als 't slecht weer is je de tram kunt nemen die 20 min. na aankomst van je trein vertrekt. Zoudt je mij een groot plezier willen doen en twee gewone niet te zware hondenkettingen voor mij willen koopen en medebrengen, hier kan ik ze niet krijgen en ik vergat ze in Haarlem te koopen. Zij zijn voor Rot, dus voor een hond zoo groot als een terrier. Dank voor je overdrukken, het stukje over E.W.² genoten wij zeer, 't is bijzonder goed en raak, en je vergelijking over 't rooken zal, ik voorspel 't je, klassiek worden.

't Andere stuk las ik nog niet. Ik heb één m³ post af te doen dus dag!

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Huizinga bezocht de Buissche Heide van 9-12 juni.
2. J. Huizinga, "Adspice...", n.a.v. *Erich Wichmann tot 1920. Afbeeldingen en geschriften*. Met een inleiding van Dr. W. Vogelsang (Amsterdam 1920), *De Gids* 84 (1920) II, 491-495 (V.W. VIII, 485-489).

[299]

Johan Huizinga (Leiden) aan Anna Veth-Dirks*

9 juni 1920

Waarde Mevrouw Veth,

Hartelijk dank ik U voor Uw brief. De levendige bijzonderheden, die U van zooveel jaren geleden nog in het geheugen zijn, en die ik natuurlijk vergeten had, roeren mij, en zijn mij als een verrijking van de herinnering aan de twee, die mij zoo lief waren, en die mij nu beiden zijn voorgegaan naar hun bestemming. Als ik die stem weer hoor, zooals Uw woorden die voor mij opriepen, en daarmee den geheelen toon van het oude geluk weer hoor klinken, dan kan ik mij nauwelijks voorstellen, hoe ik nu nog leven kan, dan is mij het heele leven van nu als een dorre ballingschap. Maar ik weet, dat ik aan zoo'n gevoel niet zou mogen toegeven, en ik kan dat gelukkig ook weerstaan.

Hoe graag zou ik Zondagavond blijven! 't zou mij niet alleen bijzonder aangenaam wezen, maar ook juist geschikt uitkomen, om dan Maandag naar de Akademievergadering in Amsterdam te gaan. Maar het kan niet: Zaterdag komt mijn schoonmoeder hier enkele dagen, en daarom had ik reeds besloten de Akademievergadering te laten schieten, en Zondagavond niet te laat weer thuis te zijn.

Maar mag ik terstond een anderen dag voorstellen voor een "gewoon" bezoek? Zaterdag 10 Juli heb ik een vergadering in Utrecht, en zou dan 's avonds in Bussum kunnen komen. Dat kunnen we a.s. Zondag wel verder bespreken.

Ik sta op 't punt, om, na weken druk werk, twee dagen te gaan luieren op de Buijsche Hei, en 't schijnt zoo waar, dat ik mooi weer mee krijg.

Hartelijke groeten aan U drieën, en tot spoedig ziens,

Uw tg. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

[300]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

12 juni 1920

Beste vriend,

Wel bedankt voor de overdrukjes. Als ik een van je lezers was, die je minder goed kennen, zou ik misschien zeggen: "die meneer geeft over dat Dürerboek ook niet meer dan hij kwijt wil zijn" – Daar ik je echter, tot mijn vreugde, op dit punt vrij goed ken, kan ik mij ongeveer voorstellen, wat er bij het schrijven van dat stukje¹ zoal in je omging. Het was inderdaad een buitengewoon moeilijk geval. Toen ik voor een maand of wat dat pompeuse boek onder mijn neus kreeg, had ik twee gevoelens, die men familiaar ongeveer zoo zou kunnen uitdrukken:

α Jonge, jonge, dat kan er eigenlijk niet mee door!

β Als je toch zoo'n boek schrijft, doe je misschien maar beter het zoo te schrijven --

Het ongeluk/Het geluk wil, dat Veth en Muller blijkbaar geen vaag besef hebben van alles wat er in de laatste jaren over Renaissance, Humanisme en Reformatie gedacht, gedrukt en gedaasd is. "Nicht durch Fachkenntnis getrübt" – is hier het juiste woord. Maar indien ze dat alles gelezen hadden – wanneer ze er achter gekomen waren, hoe moeilijk en gecompliceerd al die problemen zijn... ja, dan hadden ze waarschijnlijk hun boek niet de wereld in gestuurd.

En dat zou toch jammer geweest zijn.

Wanneer men uit het heele ding ongeveer tweehonderd grove en naieve malligheden schrapt, blijft er iets over wat toch eigenlijk wel aardig is – waar ik ten minste wel iets aan heb. Wel een beetje pretentius – misschien meer lawaai dan de eierkoek waard is, maar toch... Dat ik zoo mild ben, komt ten eerste omdat ik je grap over het "Bewijs van Lidmaatschap van de Renaissance-Societeit" zoo volop genoten heb, maar ten tweede ligt er op mijn schrijftafel: Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-philologische und historische Klasse Jahrgang 1919 1. Abhandlung: Die Weltwiedergeburtsidee (sic!) in den neueren Zeiten I. Der Streit um die Renaissance und die Entstehungsgeschichte der historischen Beziehungsbegriffe Renaissance und Mittelalter von Karl Borinski² – Oefl

Zie je, dat is de keerzijde van de medaille, en hoewel dat boekje een veel modester uiterlijk heeft, schreeuwt Borinski toch eigenlijk nog harder over zijn struif dan Veth en Muller.

Als ik het wel beschouw zijn Veth en Muller – wat een heerlijke combinatie voor een soliede kruideniersfirma te Gorkum of Zalt Bommel – zijn Veth & Muller een paar vlijtige, bedaarde oude heeren, die eventjes aan Schotel³ herinneren, en die uitstekende stof geleverd hebben voor... een artikel of een nieuw boek van Huizinga – want dat op het Herfstgetij een Lente moet volgen staat vast; of die Lente nu Renaissance heet of anders, doet er minder toe.

Nu nog iets over ons Museum. Vindt je het zoo onmogelijk zoo iets als een combinatie van museum en Tentoonstelling te maken? Mij dunkt de Prentenkabinetten hebben in de laatste tijden iets dergelijks geprobeerd. Ik stel mij een gebouw voor, dat uit twee gedeeltes bestaat. Ten eerste een paar groote en eenige kleine tentoonstellingszalen met bovenlicht en zijlicht, waar schilderijen kunnen worden opgehangen – etsen, houtsneden, waar meubels en vitrines tot hun recht komen; misschien zelfs een eenigzins panopticumachtig zaaltje, dat men op verschillende manieren decoreeren kan. Ten tweede, daaraan grenzend, een aantal depôts of magazijnen, smalle lange zalen – zooiets als de gaanderij die van de Uffizzi naar Pitti loopt – waar men schilderijen in verdiepingen boven elkaar hangt, waar kunstvoorwerpen van iedere soort zoo kunnen worden neergezet, dat ze zoo min mogelijk plaats wegnemen, maar toch nog te zien zijn. Daarbij een bibliotheek, werkkamers voor studenten, een collegezaaltje en wat dies meer zij. De eerste afdeeling is voor het publiek, de tweede voor de "Wetenschap" – Negen tiende van de

suffe oude heeren die als opzieners in de tegenwoordige musea het publiek met hun chronische verveling aansteken, wordt vervangen door handige technische assistenten, die met kunstwerken kunnen omgaan. In plaats van den almachtigen directeur verschijnt een Raad van Beheer.

Nu beginnen de tentoonstellingen. Het eerste verreljaar komt een of ander groot schilder aan de beurt. In de groote zalen hangen wij de schilderijen, die wij van hem hebben, in de kleine zijn teekeningen, zijn zwart-en-wit kunst, reproducties van schilderijen die elders zijn, werk van leerlingen. Wij zouden hier al kunnen beginnen een zaaltje in te richten met meubels, kleeren en voorwerpen uit zijn tijd – noodig is het niet, misschien doen wij zelfs beter dit tot een volgende gelegenheid uit te stellen. Wij laten echter in dezen tijd lezingen over hem houden en zijn werk verklaren.

Vervolgens iets anders. Laten wij zeggen: de Muziek uit de 16e en 17e eeuw. Nu komen de schilderijen en prenten waarmee wij in Holland dit hoofdstuk kunnen illustreeren, de instrumenten zelf, de oude partituren – alles wat er bij hoort. Daarbij concerten.

Ben je indertijd op de tentoonstelling van het Gouden Vlies geweest?⁴ – Er was een beetje te veel, maar als idee was het niet kwaad.

De nieuwe hoofdstukken komen van zelf. God zegen de greep: Michiel Adriaansz. de Ruyter (scheepsbouw en vloot); de Graven van Holland; Lieven de Key of Jacob van Campen; de Hollandsche tuin; de boekdrukkerij; Rembrandt's leerlingen; de Pruijken tijd; Delftsch aardewerk; het Portret; invloed van de Oudheid op onze schilders; het landschap; de Allegorie; de kleederdracht van Oldenbarneveld tot Jan de Wit; het vorstenhuis; Gildestukken en anatomische lessen; het Oude Testament...

Heb je er tegen, dat iemand die van buiten komt niet alles ziet wat wij aan schatten bezitten? Hij kan een andere keer terugkomen – hij kan, mits hij bewijst op de hoogte te zijn, in de magazijnen rondgeleid worden. Lieve Hemel, een Rotterdammer of Berlijner, die in Amsterdam naar den Schouwburg gaat, verlangt toch ook niet alle stukken te zien, die daar op het repertoire staan en is te vrede met dat wat ze toevallig spelen. En ten slotte zijn onze musea toch geen aanhangsels van de "Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingen verkeer", maar een middel om ons volk, onze stadgenooten te verkwikken en op te voeden.

Weet je waarom het zoo moeilijk is in het beste "Conversationslexicon" te lezen? Omdat ik wanneer ik iets over de Vedas wil weten, eerst terecht kom bij de Vereenigde Staten, bij de Ventilatie, bij Venetie, bij Vogels, bij Vulkanen, bij Vogezen en Volksliederen, en omdat al die interessante V's mijn belangstelling in de Vedas lang voor ik aan het lezen kom, tot een minimum gereduceerd hebben. Nog eens: associaties, die mij opgedrongen worden zijn gevaarlijk.

Een museum is een kaartspel, het moet telkens opnieuw geschud, en gecoupeerd worden, dan wordt een nieuw spel gegeven met nieuwe troeven. Maar niet toevallig. Wij moeten bewust uit deze materie alles halen wat er aan schoonheid en wetenschap in zit, door ze telkens anders te groepeeren. De aesthetische indruk van een schilderij wordt niet minder, wanneer wij

het telkens in een andere omgeving zien, telkens beleven dat het een nieuwe beteekenis krijgt. Ook hier geldt: bocca bacciata non perde ventura, anzi rinnova come fà la luna.⁵ Mij dunkt Holland is juist het land zoo iets te probeeren – wij hebben de kunstwerken – wij hebben de menschen, die de verschillende strekking die in een kunstwerk zitten kan begrijpen. Zouden zich de twee soorten van musea, het historische museum en het kunstmuseum niet in het beweeglijke museum laten vereenigen?

Ik zou den nar van Frans Hals willen zien: één keer met andere schilderijen van Hals, één keer in een omgeving van muziekinstrumenten, waar ik hoor wat hij gespeeld kan hebben, één keer op een tentoonstelling die vertoont hoe de schilders van de 15e tot de 20e eeuw halve figuren op het doek gebracht hebben – misschien nog tien keer op een andere manier en ik geloof dat ik hem telkens weer zou bewonderen, telkens beter begrijpen, telkens op nieuw dat ekstatische gevoel zou hebben, waarvan je in je stukje gesproken hebt.

Met hartelijke groeten
je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Dürer in de Nederlanden", n.a.v. J. Veth, S. Muller Fzn., *Albrecht Dürers niederländische Reise* (2 dln. Berlijn/Utrecht 1918), *De Gids* 84 (1920) II, 470-484 (V.W. IV, 317-329).

2. Deze studie van Karl Borinski is door Huizinga gebruikt in zijn in oktober/november verschenen "Renaissancestudien I: het probleem", *De Gids* 84 (1920) IV, 107-133, 231-255 (V.W. IV, 231-275). Karl Borinski (1862-1922), literatuurhistoricus, hoogleraar te München.

3. G.D.J. Schotel (1807-1892), auteur van talrijke populariserende geschiedwerken.

4. De tentoonstelling 'Het Gulden Vlies' te Brugge in de zomer van 1907; verg. Huizinga aan Jan Veth, 2 september 1907 en aan H. Th. Colenbrander, 22 september 1907.

5. 'een mond vergaat niet van het kussen, maar vernieuwt zich als de maan', uit Verdi's *Falstaff*.

[301]

A.J. Barnouw¹ (New York) aan Johan Huizinga*

29 juni 1920

Hooggeachte Professor.

Naar aanleiding van een aankondiging van uw "Herfsttij der Middeleeuwen", die ik voor *The Review* geschreven heb, is mij van verscheiden kanten, onder meer in een schrijven van Professor Croll² in Princeton, de vraag gesteld of er geen Engelsche vertaling van bestond of in de maak was. Een begaafde leerlinge van me is bezig uw eerste hoofdstuk te bewerken, om te zien of zij de taak eener vertaling zou aandurven in geval u toestemming gaf tot de uitgave van uw boek voor een Engelsch-lezend publiek. Mag ik haar zeggen dat zij voort kan gaan, indien het eerste hoofdstuk haar den moed er toe geeft? En wat zouden, in dat geval, uw voorwaarden voor het vertaalrecht zijn? De controle over de bewerking blijft, zoo u dat wenscht, geheel in uw

hand. Ieder hoofdstuk kan, in manuscript of proefdruk, u worden toegezonden ter keuring.

Hoogachtend
uw dw. A.J. Barnouw

* Origineel: Leiden, UB.

1. A.J. Barnouw (1877-1968), anglist en neerlandicus, vanaf 1918 in New York redacteur van *The Weekly Review* en sedert 1919 bekleeder van het Koningin Wilhelmina-lectoraat aan Columbia University in New York, dat in 1921 werd omgezet in een professoraat in de Nederlandse geschiedenis, taal en literatuur.

2. Morris W. Croll (1872-1947), hoogleraar Engelse letterkunde te Princeton.

[302]

Johan Huizinga (Leiden) aan A.J. Barnouw*

13 juli 1920

Zeer Geachte Heer Barnouw,

Toen ik indertijd van den uitgever de recensie van mijn boek in *The Review* ontving, had ik eenig vermoeden, dat deze van Uw hand zou zijn, en het is mij zeer aangenaam, dit thans bevestigd te krijgen en U dank te kunnen zeggen voor Uw waardeerend artikel.

Niet minder geldt die dank de verdere belangstelling, door U aan dat werk gewijd. Wat mij betreft, ik zou het hoogst aangenaam vinden, indien van het boek een Engelsche vertaling verscheen, en natuurlijk zeer bereid zijn, tot het welslagen daarvan mee te werken. Gemakkelijk zal het vertalen niet zijn, en ik moet hopen, dat Uw leerlinge er den moed toe vindt. Indien daartoe kan bijdragen, dat ik genegen ben, geregeld over de vertaling te adviseeren, wil ik gaarne, dat U haar daarvan de verzekering geeft.

Nu is er een punt, dat de zaak iets gecompliceerder maakt. Binnenkort moet ik beginnen met de herziening voor den tweeden druk. Ik weet nog niet, hoeveel ik wijzigen zal, en het is dus nog wel tijd, om later te overwegen, in hoeverre daarmee bij de vertaling rekening dient te worden gehouden.

Wat de voorwaarden aangaat, waaronder ik het vertaalrecht zou afstaan, dat kan ik moeilijk bepalen. Het is mij niet te doen, om er een groote winst uit te slaan, maar een billijk profijt is mij toch niet onwelgevallig. Ik weet volstrekt niet, wat ik in een geval als dit een Amerikaanschen uitgever zou mogen vragen, ook in verband met het honorarium, waarop de vertaalster bij den uitgever aanspraak zou hebben te maken. Het liefst zou ik U willen verzoeken, om in dezen mijn bemiddelaar te zijn, en indien het tot onderhandeling met een uitgever komt, namens mij een voorstel te doen, dat U billijk voorkomt.

Wel zou er mij aan gelegen zijn, dat de vertaling verscheen bij een solieden uitgever, die ook in staat is, het werk "er in" te krijgen, en liefst ook in Engeland het te verspreiden.

Zou het dus niet het beste zijn, wanneer U mij de vertaalproeve van het

eerste hoofdstuk, zoo de vertaalster zelf er moed in heeft, toezondt? Indien U inmiddels reeds andere stappen meent te kunnen doen, kan ik U daarvoor slechts dankbaar zijn. Met belangstelling zie ik derhalve Uw nader bericht tegemoet.

Hoogachtend

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[303]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Middelburg)*

19 juli 1920 (poststempel)

B.H.

Je bent nog niet van mij af, o latinist. Schrijf mij eens hoe of in 't Latijn is "Bloeiende voor de 43ste maal". Je mag 't verschikken zoo als je wilt als dit maar de beteekenis blijft. Kan dan 43 in cijfers blijven zoo (43) of XLIII. 't Is goed als jongens met vacantie eens een thema krijgen.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[304]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Middelburg)*

23 juli 1920 (poststempel)

Beste Han.

Je bent de beste, en die eerste vertaling lijkt mij prachtig juist door dat "ieder jaar weer anders".¹ Ik heb 't noodig voor een affiche van de Holl. Teeken Mij maar 't zal nog te bezien staan of ik 't voor dit jaar kan maken, want ik heb eigenlijk allerlei werk dat vóór moet gaan. Prettig dat jullie 't zoo gezellig hebben, en 't je troepje zoo'n goed doet. Zijn de Van Schendel's nog in Domburg of zie je ze nooit? Als je van af 't duin naar zee tuurt en dan je hoofd schudt over ons niet-bewonderen van Walcheren dan doe je fout want dan zie je de zee, en die bewonderen wij ook. Maar draai je dan om en kijk na 't vlakke land, vlak van welvarendheid zonder boomen, al maar tarwe en kool, vette koeien, vette paarden en magere calvinisten. 't Is de rekening courant van Holland, en 't eindigt met een dik saldo. Brabant is er een romantisch pandjeshuis bij vergeleken, en 't Gooi een soort université nouvelle. Maar Domburg is heerlijk, en Middelburg is charmant, en jij bent de beste.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. 'Floruit per vices XLIII annos', tentoonstelling van de Hollandsche Teekenmaatschappij in Pulchri Studio, 's-Gravenhage, 4-30 september 1920.

[305]

Jakob Huizinga¹ aan zijn vader Johan Huizinga (Leiden)*
augustus 1920 (poststempel)²

Lieve Vader.

Wij zijn hier³ goed en wel aangekomen en hebben van Rozendaal af heel geschikt gezelschap gehad. Ik vind het een erg leuk huis, ik heb een klein kamertje aan de achterkant en Leonhard een groote ook achter. 't Gaat met oom en tante best, tante ziet er goed uit maar erg grijs. Was Hinzop⁴ niet verschrikkelijk blij, ik verlang erg naar hem. Moeten we voor Retha nog een kleinigheidje meenemen? Schrijf jullie me gauw eens een briefkaartje terug?

De groeten aan de heele familie van je

Jakob

P.S. Vanochtend zijn we in de auto naar de veiling in Geldermalsen om manden vruchten te brengen. We hebben heerlijk geracet.

Nu dag!

Jakob

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Jakob H. Huizinga (*1908), tweede zoon van Huizinga; vanaf 1936 Londense correspondent van de *NRC*; auteur van o.a. biografieën van Rousseau en Paul Henri Spaak.

2. Het cijfer van de dag is onleesbaar.

3. Culemborg, bij Huizinga's zwager J.C. Schorer.

4. De hond.

[306]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
17 augustus 1920

B.H.

Gelijk hiermede zend ik je een afdruk van 't affiche waar ik je spreuk in toepaste. Je krijgt meteen een nieuw thema, – je ziet ik buit je uit, "L'enthousiasme virile" hoe zoudt je dat in 't latijn vertalen. Daar is geen haast bij. Ik kom net uit R'dam waar ik even moest zijn. Ik zit nog tot over mijn ooren in 't werk.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[307]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
23 augustus 1920 (poststempel)

B.H.

Wij zitten bij een houtvuurtje, en dat is geen luxe als je niet beschimmelen wilt, nu er van verdroogen geen sprake kan zijn. Als jij die thema niet kunt

maken, wie zal 't dan kunnen. Dan geef ik 't Latijn op,... maar 't Grieksch nog niet, is l'enthousiasme virile in 't Grieksch wel zóó kort te vertalen? Toe doe dat dan, maar dan moet je mij de letters echt voor teekenen anders wordt 't niets. Ik vind letters in een rand altijd zoo mooi, in welke taal 't is, doet er minder toe, in dit geval behoeft de meid 't niet te kunnen lezen. "En jij kunt 't evenmin" kunt je met recht zeggen, maar toch vraag ik er om. Je pessimistische aankondiging dat je eerst in Nov. hier kunt komen blief ik nog niet te gelooven, wie zegt je dat wij in Nov. nog hier zijn. Je zult 't wel kunnen vroegen als je wilt. Einde van deze maand komen de Veth's hier voor een paar dagen, als ze 't maar een beetje goed treffen, 't is voor Jan Piet een heel besluit zoo naar 't echte boerenland af te zakken, maar als er zon is en warmte zal 't hem nog wel mede vallen.

Hartelijke gr. van ons

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[308]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 september 1920 (poststempel)

B.H.

Dank je wel voor je laatste tijding. Wij kunnen in dit geval geen eens zeggen het zou wel kunnen maar 't zal niet gaan, want 't kan heusch niet.

Wat een domkop ben ik met dat "virile", en om dan met een zoo fout gespeld woord anderen nog herrie te geven.

De Veth's zijn niet gekomen, eerst verschikt toen afgetelegrapheerd, ik heb Jan dadelijk gezegd dat hij niet zou komen. En een zuster van mij die ook zou komen schrijft ook net af. 't Is van de zomer met allerlei gasten telkens zoo gegaan, nu zitten wij met patrijzen, een prachtig extra gesoigneerde bloemenborder en een opgepoetst huis voor niets.

Hart. gegr.

t.t. R.

En Kees ridder geworden.¹ Ik was blij er tenminste een paar kennissen onder te hebben, dan voel je je toch daardoor al iets meer.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Cornelis van Vollenhoven was ter gelegenheid van koninginnedag benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

[309]

Jakob Huizinga (Leiden) aan zijn vader Johan en zuster Elisabeth Huizinga (Venetië)*

14 september 1920

Lieve Vader en Elsje!

Hier komt mijn eerste briefkaart. Hebben jullie een mooie reis gehad. 't Zal wel. 't Is hier wel erg stil met z'n 4en aan tafel. Agnes¹ heeft vanochtend mijn boterham afgepakt en over de plaats gesmeten daarom geef ik haar morgen een boterham met mosterd en peper, heerlijk! Het is bij ons erg onsmakelijk in de klas. Gister een meisje, vandaag een jongen die overgeeft op de bank. 't Bevalt me nog altijd op 't gym. Jullie de reis zeker ook wel. Hinzop wou vanavond weer niet binnen komen en wordt geheel verkeerd behandeld. Ik zal maar veel schrijven.

Nu daag een kus van jullie

Jakob

* Origineel: Familie Huizinga.

1. Agnes de Sitter (*1908), dochter van Huizinga's vriend Willem de Sitter.

[310]

André Jolles aan Johan Huizinga*

1 oktober 1920

Beste vriend –

met dit stukje loop ik nu al eenige maanden in mijn portefeuille en kom er niet toe, er de *captatio benevolentiae* bij te schrijven, die het – helaas! – niet missen kan. Het was mijn inauguratiespeech¹ – ik kon hem niet laten drukken, daar dit tegenwoordig te duur is; ik stuurde hem aan een tijdschrift, maar daarvoor bleek hij te lang; toen ging ik aan het snoeien en haalde er negentienden van de citaten en mededeelingen uit, die V en VI tot een geheel maakten; daarna walgde ik van het ding en verzocht een student de drukproeven voor mij door te zien. Eindelijk verscheen het! Wat mij, toen ik het voorlas, vrij behoorlijk scheen, was nu een schunnig, onvolledig, slecht gekorrigeerd artikeltje geworden – een naar geraamte waaraan hier en daar nog eenige lapjes vleesch hingen.

Wat voor zonderlinge beletsels lopen door mijn leven: ik schaamde mij zoo, dat ik het jou kwalijk nam, dat ik het je moest sturen; ik schaamde mij nog meer het eenvoudig in de prullenmand te gooien... en in mijn kwaadaardigheid schreef ik heelemaal niet. Daar je, naar ik geloof, een zekere "*aequanimitas*" hebt, zul-je over deze "psychologie" glimlachen.

Basta – hier komt het lor.

Je kaart uit Venetië woude heel wat herinneringen op – ik weet nog hoe je in Florence een latijnsche briefkaart aan je kleine broertje schreeft met een prentje van het bronzen zwijn – er zijn op die reis dagen, die ik nog van uur tot uur kan reconstrueeren. Hoe gaat het eigenlijk Jean Philippe,² die de ita-

liaansche koetsiers hun "girate" plag te geven? When shall we three meet again?

En hoe staat het met Spanje?³

Ik schreef je nog niet, dat ik uit geldzorgen mijn ziel aan den duivel videlicet een Duitschen uitgever verkocht heb, en voor den "Insel-Verlag" bezig ben een aantal boeken in verschillende talen uit te geven of altans de verantwoordelijke redactie op mij heb genomen – daarbij zijn ook de Memoiren van de H. Teresa – wat is dat een verbazingwekkende dame! Ignatius en wat na hem komt, is toch ook een merkwaardig stukje "Renaissance" – dit "Libro de su Vida" heeft mij in eens weer in de "Gegenreformation" gesmeten. Wij weten veel te weinig – en wanneer wij beginnen een beetje kijk op de dingen te krijgen... wat hebben wij dan nog? Ik heb de hoop opgegeven de verstrooide kraaltjes van mijn wetenschap ooit aan een draadje te rijgen – en er is bovendien niemand, dien ik er plezier mee kan doen.

Hartelijke groeten
in oude vriendschap
A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Verg. André Jolles aan Huizinga, 29 december 1919, n. 1.

2. J.Ph. Vogel.

3. Verg. André Jolles aan Huizinga, 20 oktober 1919.

[311]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

11 oktober 1920

Beste Han.

Zoojuist haalde ik je brief uit Achtmaal, met de goede berichten over de kinderen, en de opgewekte berichten over je reis en over 't zijn van Elsje in Lausanne. Dat was alles heel prettig om te krijgen, zoo ook je briefkaarten van de reis die wij beide kregen. Met Jany gaat 't goed, hij kreeg een abces in den endeldarm en 't zag er angstig uit eerst, maar 't verloop is goed maar de plaats lastig voor 't heelen, dus hij zal nog niet zoo gauw uit 't ziekenhuis weg mogen. 't Is wel hard voor hem, hij die juist zoo dol op 't najaar is, en wat voor een najaar nu! Wij hebben nog niets geen plannen voor van den winter, en zullen hier wel héél lang blijven, wij schieten hier al meer en meer wortel, en gaan erg opzien tegen plannen die 't materieele leven weer zóó veel, zoo gruwelijk veel gecompliceerder zouden maken, zonder 't geestelijk leven zoo buitengewoon te verrijken. Wij zoeken den uitweg en als je hier komt dan wed ik dat wij den uitweg wel al zullen weten. Ik benijd je dat je naar Londen gaat,¹ toen ik 't gisteren zoo in de krant zag staan, dacht ik even, – ik ga mij aanbieden als reisgezelschap – maar daar komt toch niet van, ik blijf nu maar in mijn werksfeer broeien totdat ik met alles klaar ben, en dat is zeker in Nov. nog lang niet. Ik vind 't wel prettig aan zoo'n uitgangetje te denken, maar als ik dan zoo vervreemd, en verwilderd thuis kom,

dan lig ik nog twee weken daarna met mijzelf over hoop – en 't is nu juist "peis" ('t moet anders geschreven worden) en vrede. Morgen ga ik voor een dag naar R'dam, en verheug mij daar erg op, 't is feitelijk voor 't eerst in vele maanden dat ik zoo eens een dag uitga niet om mijn werk, en ik verheug mij nu zoo'n beetje te gaan lummelen en rondneuzen, en wat vrindjes opzoeken. Jan Piet en Anna² waren hier twee dagen ruim, 't weer was prachtig en wij hadden 't erg gezellig samen, en zij genoten ook van 't geheel, geloof ik. Ik las gisteren met groote bewondering van Schendel's vervolgstuk,³ ik vind 't veel mooier dan 't eerste deel, maar ik vind dit dan ook prachtig, broeiend en zwaar en rijk van coloriet. En Scharthen, – 't doet er wel erg zelfbehagelijk en nuffig naast en gezocht, – maar ik vergeef hem veel voor 't "caoutchouc beursje van het paard".⁴ Ik ben blij dat ik je overdruk⁵ toegezonden zal krijgen, de Gids mogen wij niet houden dus 't is erg prettig de stukken die je graag bij elkaar nog eens over wilt lezen in je bezit te houden. Ik heb 't gelezen, maar niet bestudeerd, en dat moet 't toch eigenlijk, en dat zal ik ook doen. 't Lijkt mij niet alleen boeiend maar ook zéér sterk gefundeerd. Daar zijn schilders die hun heele leven niets anders gezocht hebben, dan uit te drukken hoe of door 't licht alles in elkaar overgaat en alles in elkaar overvloeit. Daar zijn ook schilders die hun heele leven probeeren de dingen los van elkaar te zien, en ze liever boven elkaar zetten dan achter elkaar. Tot die laatste soort behoor ik, en ik denk dat dit door mijn mentaliteit wordt bepaald, die tot analoge opvattingen drijft ook buiten de schilderkunst om. Maar ik vind niettemin Delacroix een groot schilder en Corot aanbiddelijk, ja maar ja maar ja maar ja maar, een perzische schotel dāt gaat dóór mij heen. 't Is zoo prachtig in zijn gewilde tegenstellingen en 't accentueeren daarvan, en 't uit elkaar bouwen van de dingen. Zoodra ik ze heb, zal ik je een paar overdrukjes zenden van dingetjes die je geen tijd kosten om te lezen, wacht, één kan ik er in sluiten en doe dat, de ander zal ik morgen zien te koopen en dan ook insluiten (zoo dat er niet in is koop dan even zelf de N. A'dammer van jl. Zaterdag) daar staat weer iets in onder schuifletter (niet vertellen!)⁶ maar van een artikeltje in Wendingen kan ik je nog geen overdrukje zenden, maar ik hoop spoedig, nu ben je vast duizelig,⁷ slaap wel, hart. gegr. allen
t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Huizinga hield in november 1920 een voordracht te Londen over het thema 'renaissance en realisme'.

2. Jan Piet en Anna Veth.

3. Arthur van Schendel, *Der liefde bloesems*, verscheen in afleveringen in *De Gids*, het slot 84 (1920) IV, 185-222.

4. Carel Scharthen, "De bloedkoralen doekspeld", *De Gids* 84 (1920) IV, 56-106. Het citaat op p. 81: 'Bij welk ander beest is appetijtelijk, wat bij het paard het naïeve opendoen is van zijn zwart caoutchouc beursje onder den staart, om door te laten zijn goedronden aalmoes voor de musschen?'

5. J. Huizinga, "Renaissancestudiën I: het probleem", *De Gids* 84 (1920) IV, 107-133, 231-255 (V.W. IV, 231-275).

6. "Overpeinzingen van een bramenzoeker" en "Gelukkig leed", door R.I.K.

7. De laatste woorden zijn in de vorm van een spiraal opgeschreven, zodat men het blad moet draaien om ze te kunnen lezen.

[312]

Ludwig Bernhard¹ (Bozen/Bolsano) aan Johan Huizinga*
21 oktober 1920

Sehr verehrter Herr College!

Mein Reisetemperament hat mich verleitet, von Anfang August bis jetzt unterwegs zu sein, und da ich meinen Standort häufig gewechselt habe, konnte ich mir Post nicht nachsenden lassen. Jedoch habe ich mir in dieser Woche aus Berlin berichten lassen, was dort auf mich wartet und höre, dass Sie so freundlich waren, mir Ihr Buch zu senden. Herzlichsten Dank!

Die Besprechung² liegt längst fertig in meiner Reisetasche, und ich will gleich nach meiner Rückkehr, d.h. in den ersten Tagen des November mit Meinecke³ darüber sprechen, dass er es veröffentliche.

Sie werden inzwischen von Ihrer italienischen Reise zurück gekehrt sein. Es ist doch ein wunderbares Land, und ich habe es jetzt in Venedig wieder so recht genossen.

Nun aber bin ich hier bei meinen deutschen Freunden, die furchtbar schwer darunter leiden, dass das reindeutsche Volk nördlich der Salurner Enge jetzt von Italien annektiert ist.⁴ Man muss den Kopf schütteln, wenn man sieht, wie alle Lehren des Krieges vergebens waren und wie durch die Vergewaltigung fremdstämmiger wieder den Grund gelegt wird zu neuem Völkerzwist.

Doch ich will lieber nicht politisieren.

Hier ist jetzt die Obstzeit und wir schwelgen in Trauben und Feigen und Calvillen. Heute gingen wir von Gries aus durch blühenden Orangen, die einen berausenden Duft verbreiteten, jetzt Ende Oktober! Das will ich mit meiner Mutter noch 8 Tage geniessen, und dann geht es heimwärts. Sie erhalten dann sogleich Nachricht von mir.

Mit den besten Grüßen und mit Empfehlungen an die Dame Ihres Hauses

Ihr ergebenster
Ludwig Bernhard

* Origineel: Leiden, UB.

1. Ludwig Bernhard (1875-1935), hoogleraar staathuishoudkunde te Berlijn.

2. Ludwig Bernhard, n.a.v. J. Huizinga, *Mensch en menigte in Amerika*, *Historische Zeitschrift* 124 (1921) 513-515.

3. Friedrich Meinecke (1862-1954), Duits historicus, hoogleraar te Straatsburg, Freiburg i. B. en Berlijn 1914-1928; 1894-1935 redacteur van *Historische Zeitschrift*.

4. Bij de vrede van Saint-Germain-en Laye (1919) werd Tirol opgedeeld: uit Noorden en Oost-Tirol werd het Oostenrijkse bondsland Tirol, Zuid-Tirol viel tot aan de Brenner Pas toe aan Italië.

[313]

André Jolles aan Johan Huizinga*

25 oktober 1920

Beste vriend –

daar het misschien nog eenige weken duurt voor de nieuwe Dekameronevertaling verschijnt en ik mijn afdrukjes krijg, stuur ik je voorloopig een drukproef als antwoord op je Renaissance-Artikel.¹ Je kunt er uit zien dat ik nog een hartje consequenter ben dan Thode, Neumann² etc. etc. en dat ik het “probleem” vereenvoudig, door tout simplement de Oudheid niet te laten ophouden en Boccaccio tot een jonger tijdgenoot van Theokritos te maken. Je artikel bevat mij goed en ik ben benieuwd naar het vervolg.

Misschien publiceer ik binnen kort ook een klein Renaissance-studietje.³ Herinner je je de negende geschiedenis van den zesden dag van de Dekamerone? De Anekdote van Guido Cavalcanti en de florentijnse Heeren? Mij dunkt dat we daar een aardig voorbeeld hebben van hetgeen de dichters van den dolce stil nuovo bij het woord “rinascimento” dachten. Het woord zelf komt in de geschiedenis niet voor – maar het begrip wel: Guido de “levende”; de anderen zijn “dood” – Lees het eens na – het verbaast mij, dat er nog geen mensch gebruik van gemaakt heeft –

Spoedig meer

hartelijke groeten

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, “Renaissancestudiën I: het probleem”.

2. Henry Thode (1857-1920) en Carl Neumann (1860-1934), Duitse kunsthistorici, trachtten in tegenstelling tot Burckhardt de renaissance geheel uit middeleeuwse oorsprong te herleiden.

3. André Jolles, “De facetie van Guido Cavalcanti (Renaissance-spaanders)”, *De Gids* 85 (1921) II, 225-248.

[314]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

27 oktober 1920 (poststempel)

B.H.

Moeilijk is 't om aan 't werk te gaan als 't weer zoo mooi is, en als de zon weg is maakt de maan de wereld zóó, dat je 't heelemaal gekkigheid vindt om naar iets anders te kijken. Zoo als 't gisterenavond was zoo zag ik 't mijn leven nog niet, 't leek of je op de maan zelf was. Jammer dat je nu niet eens kunt overwippen. Jet is 2 dagen in Berlijn geweest, wel intressant maar vermoeiend, en zij is helaas erg verkouden teruggekomen, dus geniet maar half van al de pracht. Welbedankt voor je gezelligen brief, aardig dat je die stukjes wel goed vindt. De rust en de concentratie liggen hier zoo voor 't grijpen dat je vanzelf wel eens tot ander werk komt. Daar komt er binnenkort nog een, ik zal je die ook zenden. Over onze verdere plannen schrijf ik je nog

niet, als ik je te veel schrijf dan bevredig ik alle nieuwsgierigheid in je, en dan kom je heelemaal niet. Ze trokken hier vandaag er op uit voor drijfjachten, ik moet dan altijd denken aan dat gezegde, ik meen uit Galsworthy¹ "A bright day, I want to kill something" maar... als ik straks een fazant op tafel krijg, ja dan...

Hart. gegr. door ons

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. John Galsworthy (1867-1933), Engels romanschrijver, Nobelprijs voor de letterkunde 1932.

[315]

André Jolles aan Johan Huizinga*

5 november 1920

Je artikel¹ heb ik zoeven ontvangen, zoeven uitgelezen. Voortreffelijk! Maar ik ben er toch ietwat bedroefd over en ik aarzel of ik "eppur' si muove" of "et tu Brute" roepen zal.²

– "Wie in haar een volstreekte eenheid van geest zoekt, uit te drukken in een enkele formule, zal haar nooit in al haar uitingen kunnen verstaan"³ – etc –

Je hebt volkomen gelijk – en toch zit ergens in mijn geest of mijn ziel een gevoel dat heel precies weet wat "Renaissance" is en wat niet. *Weten* is misschien een verkeerd werkwoord, maar dat doet er niet toe. Ben ik een dromer van de soort, die je in je eerste stukje beschrijft? – Of ben ik een oude jood, die maling heeft aan kunst, kunstenaars en kunstgeschiedenis, maar die heel zeker ruikt, of een voorwerp "echt" en "iets waard" is? In ieder geval geloof ik – credo! – dat wanneer je mij een gedicht, een gebouw, een schilderij, een stoel, een karakter, een daad eventjes laat kijken, ik al heel gauw zal kunnen zeggen: dat is nu Renaissance, en dat andere heeft met de Renaissance niets te maken. En ten tweede geloof ik, dat dit oordeel evenmin subjectief is, als het oordeel van den ouden jood over echt of vals.

Onze tijd is zoo, dat wij van alle dingen zeggen: ze zijn vol tegenstrijdigheden, ze zijn uiterst gekompliceerd, men kan er alleen een pluralistische behandeling op toepassen, men kan ze alleen maar irrationeel zien enz. enz. Ik ga tot op zekere hoogte daarmee mee, maar aan den anderen kant lijkt het mij toch heel dikwijls dat wij bezig zijn onze eigen ingewikkelde zieleproblemen in de geschiedenis te gieten – "Het is een ijdel streven *den* "Renaissance-mensch" te willen beschrijven"⁴ –

Ja, voor ons! Voor Jacob Burckhardt was het geen ijdel streven. En wanneer ik hem ook op honderd fouten of onjuistheden betrap bij zijn beweringen, zoo heb ik toch het gevoel dat hij zich in de hoofdzaak: Renaissance of Geen-Renaissance nooit en nergens vergist. Door zijn heerlijke mengsel van Instinkt, Kunst en wetenschap heeft hij de physionomie van een zeker historisch verschijnsel te pakken gekregen en dat verschijnsel *Renaissance* genoemd. Wie hem leest voelt en begrijpt dat hij gelijk heeft – of wanneer je

liever wilt: gaat met hem mee. Hij heeft zelf ingezien dat dit een gelukkige gooi, iets als een kunstwerk was, waaraan men niet meer peuteren moet – vandaar dat hij van latere uitgaven niets meer wou weten. Toen zijn andere lieden gekomen zooals Thode en hebben gezegd: “wat jij daar beschrijft zit eigenlijk al in zoo en zooveel vroegere dingen”. Daarop zou Jacob Burckhardt hebben kunnen antwoorden: “Dat kan wel zijn, of het kan ook niet zoo zijn, misschien is er ook iets dergelijks bij de Chineezzen of de Mexikanen te vinden – maar dat kan mij alles niet zoo heel veel schelen. Ik heb geprobeerd van iets een persoonlijke karakteristiek te geven, daarbij heb ik natuurlijk overdreven, en heb ik dingen weggelaten, maar in het algemeen is mijn karakteristiek toch zoo uitgevallen dat van nu af aan iedereen dit “iets” herkennen zal. Wanneer jij mij nu vertelt, dat een aantal trekken al bij den vader, den grootvader of bij de oudtante van dat iets voorkomen, dan is dat wel heel interessant maar het doet tot dat, wat ik gezegd en vastgelegd heb, niets af”.

– Ik neem het je in het minst niet kwalijk, wanneer je mij zegt dat dit alles gedaas is. Het zijn dingen, die men niet schrijven kan; ik ten minste niet! Men moet om elkaar te begrijpen, elkaars gezicht zien en elkaars stem hooren – ik heb oogenblikken, dat ik de uitvinding van de schrijfkunst met alles wat er aan vast is, voor een van de grootste vergissingen van het genus humanum houd en het neolithicum van ganscher harte benijden kan.

Zoo staat het ook met mijn politieke geloofsbelijdenis waar naar je in je laatste brief gevraagd hebt – daarover kan men wel praten maar niet schrijven. In ieder geval schijnen mij “links” en “rechts” niet de uiteinden van een rechte lijn:

rechts ————— links

Wat wij zoo noemen ligt op een rare kurf – ik weet niet genoeg van de wiskunde om het ding te kunnen beschrijven – en soms komen links en rechts heel dicht bij elkaar. Dat weet ik, dat ik zeer revolutionair en zeer konservatief ben, en dat ik het allerverste afsta van dingen die men liberaal en die men democratisch noemt... misschien ben ik een anarchistische aristokraat met sociale neigingen en een voorliefde voor de guillotine en de afschaffing van de doodstraf. Als ik mij niet vergis was Victor Hugo ook iets dergelijks.

Je hebt als goed historicus natuurlijk allang begrepen dat het laat in den nacht is – ach, waarom zitten wij niet bij een whisky-soda!

Slaap wel

je vriend A.J.

Of ik dit epistel morgen vroeg op de post doe –

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, “Renaissancestudien I: het probleem”.

2. ‘En toch beweegt zij!’ (Galileo Galilei na zijn veroordeling), resp. ‘Ook gij, Brutus?’ (Caesar toen hij zag dat zijn beschermeling Brutus zich onder zijn moordenaars bevond).

3. Huizinga uit het in noot 1 genoemde artikel, V.W. IV, 274-275.

4. Idem, 275

[316]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Leiden)*

24 november 1920

Beste Han.

Hierbij 't laatste stukje,¹ – ik beloofde 't je toe te zenden, maar je hoeft er heusch niet op te reageeren. Er komt er nog een, maar als de N. Amst.² op-houdt, zal ik mijzelf ook wel droogleggen. De lust die mij tot schrijven van deze soort dingen brengt, is niet anders dan de lust om al die stille dingen van 't omringende leven te eeren, die nu eenmaal – wie legt je je taak op? – buiten mijn beeldende bemoeiingen liggen, en altijd zullen blijven liggen.

Maar ik bewijs mijzelf er althans mede, dat ik, als ik 't wilde, toch ook wel een goed stilleven zou kunnen schilderen, of hoe iemand wandelt door een laan, of zooals een hond slaapt, of een goed portret, of de glans op een meubel of de schemer in een tuin. 't Is dus niet anders dan een soort troost over 't andere dat onbereikbaar is, en een soort veiligheidsklep.

Beschouw 't dus als niets anders dan dat.

Als je dit stukje leest, zult je echter zeggen dat de angel die daar in zit toch met andere gevoelens te maken heeft.

Zeker dat is zoo, Coster en Havelaar geven mij soms de kriebel onder mijn haren, die wrevel is door dit dingetje heen gevlochten, maar 't andere element zult je er toch hoop ik ook in terugvinden.

Jany is nog hier, heel gezellig, maar ik vind hem toch niet zoo erg goed, hij is echter rustig aan 't werk.

Hartelijke groeten van ons drieën

t.t. R.

In Londen hadt je 't zeker prettig, dank voor de mooie Piero della Francesca.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. R.I.K., "Een gesprek bij het houtvuur over Tolstoi, Dostojewsky en het harmonium", *De Nieuwe Amsterdammer*, 27 oktober 1920.

2. *De Nieuwe Amsterdammer* hield op te bestaan met ingang van januari 1921.

[317]

Henriëtte en Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

29 november [1920]

Beste Han,

Ik wil je ontroerende brief graag meteen beantwoorden: voor iemand van jou geslotenheid is het pijnlijk, als je op zulk een uiting niet spoedig weerklank krijgt, en ook voor mij is het makkelijker te antwoorden, zoolang de gevoelens en gedachten die je brief opgewekt heeft, nog vloeibaar zijn. Ik ben erg blij dat je zóó hebt geschreven, want ik voelde in het laatste jaar wel soms een verwijdering tusschen ons dreigen, doordat zoo vele dingen onuitgesproken bleven die het diepste raakten. Niet je overtuiging maar je geheel zwijgen er over, prikkelde mij en verdroot mij, omdat ik er, te recht of ten

onrechte, een soort geringschatting in zag. Ik bedoel niet zoozeer gering-schatting voor bepaalde daden of personen of zelfs voor een geheele levens-richting, als voor de pogingen der menschen idealen te verwezenlijken in 't algemeen, – en dat is misschien de eenige geesteshouding, waar mijn verdraagzaamheid ophoudt. – Je brief zet deze dingen wel in een ander licht; hij is voor mij vol raadselen en ook vol tegenstrijdigheid, – maar je zegt, dat wij opzien naar dezelfde sterren, en in het hoogste en diepste één zijn. En ik begrijp niet, dat je daar iets anders mee kunt bedoelen als dat ook in jou dat geloof leeft, boven alle redeneering uit, aan een opwaartsche gang van de menschheid, al weten wij niet waartoe, aan een kracht en een drang, die in haar geplant is en die zij moet volgen. Dit is voor mij het geloof waar ik niet buiten kan en het leven zou voor mij geen zin hebben, zoo het mij ontviel. En als je dit meent, is alle verder verschil op het hoogste plan ook inderdaad sekundair en of die inzinking die wij beleven 50 of 500 jaar zal duren van zeer ondergeschikte beteekenis. Want de omhoog-lewing zal toch altijd moeten komen door de krachten in den mensch, door de liefde die wil en inzicht pas vruchtbaar maakt, en of die krachten nu den naam Communisme dragen of een anderen, dat doet er al heel weinig toe. Maar soms denk ik weer dat ik mij vergis en je hierin toch anders denkt, want hoe zou je anders kunnen schrijven dat je gedachten en je droomen als scherven om je heen liggen?

Wat ik ook niet begrijp is wat je schrijft van het Communisme als “de laatste uitgroei van een tweeduizend jaar oude waan, die bestemd is de westelijke samenleving te vernietigen” – bedoel je daarmee, wat je laatst in een opstel schreef, het geloof van het recht op geluk? Of wat anders? En wat bedoel je met die “heelende krachten der maatschappij”, die het misschien nog zullen kunnen bedwingen? Ik zie geen enkele “heelende” kracht buiten het communisme zelf, dat als een tooverzwaard de wonden, die het slaat, ook kan heelen.

Onze wereldbeschouwing en levenshouding zal altijd wel voor een deel bepaald worden door onze aanleg, onze aard en onze lotgevallen en omstandigheden. Ik ben mij van dat subjektieve element wat mij zelf aangaat, geheel bewust, maar ik zie het ook in jou, ook ten opzichte van dingen, die je zelf meent dat geheel objektief wetenschappelijk en beredeneerd zijn en op konklusies uit feiten berusten. Zoo b.v. waar je spreekt over een tijdsduur van vele eeuwen, die zou moeten verlopen eer de weder-opstanding beginnen kan. Je hebt enkel hoon voor ons, omdat wij gelooven aan een weder-opstanding “uit krachten, die wij zelf meenen te kunnen bepalen en langs lijnen die wij zelf getrokken hebben”. Wij kennen de krachten niet, zeg jij daarentegen, die de wereld weer zullen oprichten – en we kunnen ze niet kennen, omdat zij de toekomst zijn... Maar zoo dit zoo is, waarom kunt jij dan spreken van een zoo langdurig tijdperk van levens-inzinking en ontbinding? Hoe weet jij dat er uit de toekomst niet een kracht zal voortkomen, die de herrijzenis veel sneller teweegbrengt? Je weet dat inderdaad niet, en je inzicht of meening berust grootendeels op subjektieve factoren van pessimisme, of teleurstelling, of hoe je het noemen wilt.

Ik wil hier ook nog even op antwoorden dat wat je voorstelt als het com-

munisme, in dit opzicht niet juist is. Niet "uit krachten die wij zelf meenen te kunnen bepalen" verwachten wij de wederopstanding althans lang niet zoo beslist als je dat voorstelt! De besten van ons beseffen wel degelijk hoe onbepaalbaar de psychische krachten altijd zijn en houden daar rekening mee; ik zou je daar verschillende voorbeelden van kunnen laten zien. En wat die "lijnen" aangaat, niet *wij* hebben ze getrokken, maar de eeuwenlange maatschappelijke ontwikkeling. Je zult toch wel niet ontkennen, dat die in de richting gaat van algemeenen ekonomischen en socialen samenhang, organisatie en arbeidsdeeling? – Het verdere verloop kunt je je natuurlijk verschillend denken, maar de lijnen van verleden naar heden zijn er, als (betrekkelijk) objektieve werkelijkheid.

Ik schei hier nu maar over uit en wil nog even iets antwoorden over Garibaldi. Grappig dat een van jou leerlingen,¹ je kunt wel raden wie, mij in denzelfden geest schreef over het dualisme van mijn boek.² Ik voor mij voel er dat niet in en denk dat de opmerking samenhangt met de natuur en geesteshouding van den historikus die een dergelijke wijze van historische stof te behandelen alleen kan uitstaan, als het in verzen gebeurd. Dan rangschikt hij 't in een heel andere kategorie, waar voor hem veel meer "mag"... Het valt mij eigenlijk nog al mee, want ik dacht dat je het "soort" zoo ongeoorloofd zou vinden, dat je het heelemaal niet zou lezen... Jou opstellen over het Renaissanceprobleem³ heb ik met heel veel belangstelling gelezen, voor een deel omdat ik kort te voren Burckhardt nog eens herlezen had. Het lijkt mij dat je in je konklusie groot gelijk hebt; als ik denk aan onze eigen tijd, zie ik ook al die verschillende breuken door de landen, de menschen, de gebeurtenissen en de kultuur gaan, en ik zou je een fragment kunnen laten lezen uit... Trotzky over de mechanische vereenvoudiging van de geschiedenis, dat geheel in denzelfden geest is gedacht (en ik zal 't je lekker laten lezen als je komt, dat hoort bij 't komen!). Maar wij zullen toch altijd etiketten noodig hebben om serieën van zeer algemeene verschijnselen onder een verzamelnaam samen te vatten. En als zoodanig, denk ik, kunnen wij het begrip en het woord Renaissance moeilijk missen.

Ik hoop, dat het plan van hier komen dat je voorstelt zal lukken, dat hangt van Rik af, want ik ben 14 of 15 December zeker weer hier. Ik zou ook graag weer eens in Leiden komen en de kinderen zien; het is erg prettig dat het zijn in een nieuwe omgeving zoo goed op Elsje werkt; ik hoop zoo, dat als zij nu thuiskomt er wat in haar is gekomen, wat maakt dat je meer aan haar zult hebben.

Ik schaam mij over dit eindelooze epistel! Veel hartelijks en tot gauw hoop ik

Jet

Wat ik over het Communisme schreef, is uitsluitend voor mij zelf en niet voor Rik hoor. Hij is heelemaal geen communist, maar een lieve oude Chinees.

B.H.

Ik schrijf hier niet veel meer bij, als ik dan een oude chinees ben, dan moet ik aannemen dat ook zij om ½ 12 slaap kregen.

Het hangt niet van mij af, zooals Jet schrijft maar van mijn tandarts, die wij voor die week bespraken, en wiens deur wij plat zullen loopen die dagen, hij werkt maar vier dagen in de week, dus ik weet niet of hij Vrijdags al klaar zal zijn, ik zal er alles op zetten, maar weet 't niet. Is 't absoluut onmogelijk dat je van Zaterdag af komt en dan Zondags en Maandags blijft. Bedenk je eens of dat zou kunnen, maar laten wij 't in ieder geval aanhouden dat je komt, want je bent te lang niet hier geweest. Ik vind 't aardig, of beter gezegd prettig dat je schik in die stukjes hebt, als ik een meisje was zou ik zeggen ik vind 't "een dol werkje", als ik oud ben ga ik niets anders doen, ik vind er ook zoo prettig van dat je zoo weinig nodig hebt, zoo weinig plaats en zoo weinig materiaal, en terwijl een tekening in een portefeuille mij altijd een beetje 't gevoel geeft dat 't ding is dat geen doel heeft, vind ik een geschreven stukje alle gezelligheden hebben van een trommeltje met koekjes, dat weg gezet is maar dat je toch weet te staan.

En nu goeden nacht en hartelijk gegroet

t.t. R.

Jany is nog hier tot Zondag nog, hij logeerde hier een maand, neem daar een voorbeeld aan!

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jan Romein.

2. Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, *De held en de schare* (Een verbeelding van Garibaldi en de Italiaansche vrijheidsbeweging) (Amsterdam z.j. [1920]).

3. J. Huizinga, "Renaissancestudien I: het probleem".

[318]

André Jolles aan Johan Huizinga*

30 november 1920

Ik bombardeer je met drukproeven.

Wij hebben tegenwoordig moeilijkheden met de exportatie van boeken. Mijn fraaie Boccaccioexemplaatje, dat ik je als plaatsvervanger van de proef gestuurd had, kwam terug. Jammer – Jan, die boekbinder wordt, had het ingebonden.

Op dit boekje¹ zul je misschien veel aan te merken hebben. De teekeningen zijn weliswaar archaeologisch onberispelijk, maar desalniettemin suf. *Que faire?* Zoo zijn de Duitschers. Terwijl ik het korrigeerde, dacht ik er voortdurend over, hoe genoeglijk het zijn zou met jouw te zamen zoo'n boekje over Philippe de Commines te schrijven. Mij dunkt je zoudt die krabbels wel beter kunnen maken, en wij zien van Commines toch wel iets meer dan "het bewuste stukje van zijn pink" – Van den zomer moet ik in Lamprecht's Instituut "Uebungen über die burgundische Kultur" houden en wil daarbij van het "Herfsttij" uitgaan. (A propos, zou de uitgever ons voor dit doel nog een of twee exemplaren afstaan? – wij kunnen door de valuta geen Hollandsche boeken kopen.)

Om den zelfden tijd, dat je in Londen je voordracht hieldt, sprak ik hier

over – sit venia verbo – Germanentum und Humanismus. Ik was net zoo blij dat jij in Engeland zat, als jij dat ik bij de Moffen moest blijven. Dat zijn netelige zaken. Ik heb altijd een katterig gevoel, wanneer ik in negentig minuten geprobeerd heb al die onsamenhangende dingen onder een hoedje te brengen. Wij zijn het op dat punt volkomen eens.

Ook op het punt van de Nieuwe Gids en de letterkunde. Wat is al dat “Kunst” gedoe hopeloos steriel.

Maar niet op het punt van de mooie en leelijke wereld. Ik heb een geweldige – misschien ook een beestachtige belangstelling voor alles wat er gebeurt en het lukt mij niet het in aesthetische of ethische categorieën, in mooi of leelijk, goed of kwaad te verdeelen. Het maakt mij heel moe, dikwijls levensmoe, maar het houdt mij voortdurend ingespannen bezig. Ik heb er niets tegen morgen te sterven – maar ik ben Onzen Lieven Heer en Onze Lieve Vrouw heel dankbaar, dat ik vandaag leef. Je zult intusschen zeggen, dat ik tegenover het leed dat jij te dragen hebt, toch maar een soort van levensdilettant ben – en misschien is dat waar.

Heel hartelijke groeten
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, *Polykrates*, mit Zeichnungen von dr. Fritz Krischen (Kulturbilder I, red. Ludwig Pallat, Berlijn 1921).

[319]

Johan Huizinga (Leiden) aan A.J. Barnouw*

19 december 1920

Zeer Geachte Heer Barnouw,

Het is alweer een heele tijd geleden, dat ik via collega Kalff¹ Uw aansporing tot geduld kreeg. Inmiddels ben ik half November in Londen geweest, en werd daar door dr. Geyl² en door den heer C. Thieme³ aangesproken over een plan, om mijn boeken *Mensch & M.* in Amerika en Herfsttij der ME beide in een Engelsche vertaling te doen verschijnen. Ik antwoordde, dat ik ten opzichte van Herfsttij der ME niet vrij meer was, in afwachting van Uw beslissend bericht.

Maar dit noopt mij, U te vragen, hoe het er mee staat. Want zien Dutton & Co er van af, dan is het gewenscht, dat ik dat aan de heeren te Londen kan melden.

Heeft het exemplaar van den 2en druk van mijn Amerika-boekje U bereikt, dat ik U liet toezenden?

Ik ben nu druk aan het herzien van Herfsttij der ME., verander er hoofdzakelijk in, om gedrongen passages te verduidelijken. De herziene tekst is, zoodra ik er drukproeven van heb, natuurlijk gaarne te Uwer beschikking, eventueel met de copy, zoodat de vertaalster de veranderingen terstond kan opmerken.

Gaarne eenig nieuws van U verwachtend, en met mijn beste wenschen voor 1921,

Met vr. groet,
de Uwe J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Gerrit Kalff sr.

2. Pieter C.A. Geyl (1887-1966), historicus, vanaf 1913 correspondent van de *NRC* te Londen, 1919-1935 hoogleraar in de Nederlandse geschiedenis aldaar, vanaf 1936 hoogleraar in de algemene en vaderlandse geschiedenis te Utrecht.

3. C. Thieme was verbonden aan de Nederlandse ambassade.

[320]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

17 januari 1921

Ik wou je maar even vertellen, dat de boekjes aangekomen zijn. Wel bedankt. Het kleine uitgaafje van Elkerlijc kende ik niet.¹ Het ziet er wel aardig uit. Jammer dat de spelling veranderd (= bedorven) is. Is het niet een zonderlinge paradox, dat ik, die geen enkele taal behoorlijk schrijven kan, sedert twee jaar in spellingproblemen ploeter? Heb je wel eens iets naders over Sievers² en zijn Methoden gehoord? Toen ik hier kwam en philologische Colleges moest geven, ben ik eerst een beetje bij hem op de schoolbank gaan zitten – ik leerde iets heel anders dan ik verwacht had, maar iets, wat mij buitengewoon interessant leek en ik vond een deurtje waardoor ook ik in de tuin van de philologie kon binnenkomen; of misschien is het meer een venstertje waardoor ik nu en dan een kijkje neem. Verleden week heb ik een speech gehouden over de spelling in het begin van de 16e eeuw (hoofdzakelijk Luther en Anna Bijns – ze hebben zich in hun graven omgedraaid, zoo dikwijls heb ik ze met elkaar vergeleken!). Had ik toen de twee uitgaven van Elkerlijc gehad, dan zou ik daar nog menig aardig voorbeeld uit genomen hebben. Wanneer de “Maatschappij” niet zoo grimmig tegen mij geweest was, zou ik daarover allang eens een artikeltje in het “Tijdschrift” geschreven hebben, want de heele spellingskwestie ziet er totaal anders uit wanneer men de Vries-Kollewijn eens uit het oogpunt van de “melodische Orthographie” bekijkt. Ik zou er graag eens met je over praten...

Daar hebben wij het alweer! Dat was met Boccaccio-Chaucer etc. ook het geval. Ik wist heel goed, dat ik op dat oogenblik niet precies schreef, wat ik eigenlijk wou schrijven, en ik ben in het minst niet verbaasd, dat je uit mijn vage beweringen maar ten deele wijs geworden bent – maar het gebeurt mij maar al te vaak, dat ik, wanneer ik probeer zoo iets nauwkeurig te formuleeren, aan het peinzen raak en dat mijn brief dan liggen blijft. Ik heb geen mensch met wien ik over dit soort van dingen kan praten en dientengevolge leid ik aan hersenverstopping. Op mijn schrijftafel ligt een mislukte vergelijking tusschen muzikale variaties op een thema en strophische gedichten uit de 15e en 16e eeuw, waarmee ik bewijzen wou, dat je op pag 505 van het *Herfstgetij* ongelijk hebt met wat je “de eeuwige teleurstelling die ons de dichters van de 15e eeuw bereiden” noemt.³

Wil je nog een bewijs? lees dan de twee blaadjes, die onder dit velletje lagen, toen ik het zoo even omdraaide – ze hooren bij een artikeltje, dat ik over

de Guido Cavalcanti-anekdote wou schrijven, maar waarin ik ook alweer ben blijven steken.

Dit alles maakt mij ietwat melankoliek.

Nog eens: wel bedankt

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Verg. de volgende passage uit een brief van André Jolles (Leipzig) aan Huizinga van 4 januari 1921: 'Een vriendelijk verzoek: kun je mij spoedig de editie van *Elkerlijk* van K.H. de Raaf (Den Spieghel der Salicheyt van Elkerlijc) toesturen? Ik wou in de nieuwe serie het Engelsche en het Hollandsche in een deeltje samen geven en ik kan het exemplaar van de bibliotheek niet op de drukkerij sturen.'

2. Eduard Sievers (1850-1932), Duits germanist, o.a. hoogleraar te Leipzig; hij ontwikkelde op basis van de klankstructuur van gesproken taal, poëzie en proza een 'Schallanalyse', die hij bij zijn filologische onderzoeken toepaste. Huizinga bezocht in 1895-1896 te Leipzig enkele malen zijn colleges.

3. J. Huizinga, V.W. III, 369.

[321]

André Jolles aan Johan Huizinga*

26 januari 1921

Wel bedankt voor je stukje¹ – beste vriend – de uitgever zal er zich over verheugen. Het is juist wat wij hebben moeten. Ik zag met genoegen, dat wij het over Dostojevski ook eens zijn.² Een geweldige, donkere Mastodon, een somber gewelf vol met foltertuing... maar zoo ver, zoo ver van wat jij en ik "les belles lettres" noemen. In het Fransch vertaald kan ik hem nog net eventjes lezen – in het Duitsch krijg ik er onverdraaglijke hoofdpijn van. Hoe komt de wereld er toe in dit moeras te willen baden...

[...]³

Hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, n.a.v. "Pandora-reeks" en "Bibliotheca Mundi" (Insel Verlag, Leipzig), *De Gids* 85 (1921) I, 317 (V.W. VIII, 502).

2. Sprekend over 'de hobby's van onzen tijd', refereert Huizinga in zijn stuk aan Dostojevski.

3. Literaire uitweiding met o.a. citaat van een gedicht van de Portugese dichter Luíz Vaz de Camões (1524/25-1580).

[322]

Johan Huizinga (Leiden) aan A.J. Barnouw*

2 februari 1921

Zeer Geachte Heer Barnouw,

Vriendelijk dank voor Uw brief van 14 januari en voor de moeite, die U zich voor de vertaling van mijn werk geeft. Heel vlot gaat dat dus nog niet, maar dat is ook geen wonder.

[...]¹

In den brief van Dodd² heet het boek *Decline of the Middle Ages*. Ik vrees, dat dit niet de titel zal kunnen zijn. Het wekt veel te ruime verwachtingen, te meer daar het onvermijdelijk aan Gibbon³ doet denken. 't Is een lastig ding, die titel; ik peins nog eens op een beter vertaling ervan.

De beide brieven voeg ik hier weer bij, omdat het beter is, dat U die bijeen hebt.

Zeer hoop ik, dat Uw gezondheid weer geheel hersteld moge zijn, en het U in alle opzichten op Uw voorpost der Nederlandsche beschaving naar wensch moge gaan.

Met vr. groet,

Gaarne de Uwe

J. Huizinga

[...]⁴

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Details over de voorgenomen vertaling.

2. Uitgeverij Dodd, Mead & Co.

3. Edward Gibbon (1727-1794), *History of the decline and fall of the Roman Empire* (1776).

4. Zie n. 1.

[323]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

6 februari 1921

Waardste,

Achterna bekwam mij de vrees, of ik niet met het vermelden van Rik's geringe bewondering voor het Berlage-plan, een indiscretie had begaan, en of hij, ervan sprekende, er niet bij had gezegd: 't blijft onder ons. Als je hem dus ziet, spreek er dan niet over. Intusschen heb ik hem toch wel om het artikel gevraagd.¹

Verder besprak ik met C.² dat het gewenscht was, aan het plan van het Dantenummer³ niet te veel ruchtbaarheid te geven, opdat niet onmiddellijk Onze Eeuw en de er ook een op touw zetten.⁴

Begrijp je, waarom die klepel op het vignet van De Stem zooveel op een verdroogde hondekeutel moet lijken? Ik niet.

Hartelijke groeten, ook aan je gezin,
t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Er is in *De Gids* geen artikel van R.N. Roland Holst over Berlage verschenen.
2. Colenbrander.
3. Het septembernummer van *De Gids* was een themanummer gewijd aan Dante (†1321), met bijdragen van Henriëtte Roland Holst, Karel van de Woestijne, een vertaling van H.W.J.M. Keuls, Ph.H. Wicksteed, J.J. Salverda de Grave, Gideon Busken Huet, Frans Erens, J.P. Kuenen, J. Huizinga (2x), Carel Scharren, André Jolles, W.G.C. Byvanck en E.F. Kossmann.
4. Tekening: *Beiaard*.

[324]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga*

7 februari 1921¹

Beste Han.

Je brief haalde ik daarnet in Achtmaal. Ik beantwoord den brief maar dadelijk, omdat ik toch al dagen plan had je te schrijven, en ook omdat mijn hoofd niet naar eenig werk staat. Wij zijn erg verdrietig daar Rotje stervend is. Hij was tot Donderdag best, en daarna snel achteruitgaande, ik zag hem terwijl hij een sprong deed en toen gaf hij een gilletje, maar veel indruk maakte dat niet op mij toen, maar Vrijdag was hij al slecht en sleepte met de achterpooten. Wij hebben drie dagen en drie nachten met hem opgetobt, en vanmorgen was het erg droevig om te zien zijn steunen en gillen, van die zachte gillen alsof ze uit een stuk stukje speelgoed kwamen. Nu ligt hij al uren met open oogen zonder iets te bewegen. Maar wij vleien ons niet dat 't iets anders kan zijn dan het einde. Wij zijn er erg verdrietig over, en 't is zoo naar dat vertrekken te zien, en er zoo hulpeloos tegenover te staan. Hij ligt op een korenwan, als in een schelp, daarin was hij 't gemakkelijkst te transporteren en te helpen, en daarop ligt hij nu ook, geloven wij, goed.

Het geval Berlage² heeft mij zeer bezig gehouden, je weet wij zijn 't gaan zien na ons vertrek uit Leiden. Je schrijft "ik weet dat je 't niet onverdeeld bewondert" dat is te zacht gezegd ik vind er niets aan te bewonderen. 't Is een samenraapsel van allerlei motieven, een soort historische architectuur, maaar dan alleen de historie van zijn eigen leven, stukjes Beurs gepast aan stukjes jachtpaleis Kröller, Beethoven tempel "trouvailles!!" gepast aan fabrieks en woningbouw, lonkjes naar de Wright-imitatoren latest fashion,³ in een woord een vallen en opstaan tusschen een industrieel rationalisme, en een volkomen holle pathos (de koepels). Trouwens 't ding veroordeelt zichzelf reeds direct door dien vijver die nota bene gegraven moet worden - (waarom??) die 8000 m² groot is en die de plaats wegneemt voor de concertzaal die er aanhangt als een dameshaarspeld die er bijna uitvalt.

Ik ga dit alles niet schrijven, als den Haag 't lust, laten ze 't dan eten, zooals R'dam 't stadhuis eet. In zeker opzicht is mijn geweten veilig doordat ik 't primo Berlage mondeling en schriftelijk heb gezegd, zij het dan ook in

zachteren vorm. En dan ga ik veilig uit doordat ik in mijn artikel voorkomend in 't Berlage boek,⁴ zoo scherp als 't maar kon, gezegd heb, dat hij toen hij de Beurs bouwde door de omstandigheden getild is boven zijn gaven en boven zijn inzicht. Ik heb medelijden met hem, bepaald erg medelijden, want ik vrees dat hij op zijn ouden dag droevige ervaringen zal hebben. Hij is tot een groot man uitgekreten, en heeft niet de zelfkennis gehad, noch het doorzicht in waarachtige grootheid, om de malligheid van zoo'n overdreven erkenning in te zien, en zich terug te houden. Daar is in ieder land een troep lui, die zelf hongerig naar roem zich aan de roem van anderen beroemd praten, en dat zijn actieve heeren en zullen dit wel ten alle tijde geweest zijn, en zij vinden altijd hun organen. Zoo b.v. een sinjeur Otto van Tusschenbroek⁵ die in de N.Rott.Ct. de kolommen open ziet staan voor hem, waar hij de eene keer de exotische kunst der negers ophemelt en de week daarna de bombarie Mestrovic,⁶ dan een Slothouwer⁷ die in het blad van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen van den Haag een inleiding tot 't "grootsche bouwwerk" schrijft waar de stroop van afdruipt. Ik heb Berlage geschreven dat ik 't moreel en intellectueel onverdedigbaar zou vinden als hij het plaatsen van zoo'n artikel goedgekeurd had. Dat zijn de roem-horzels zij zijn er bij tientallen, als je ze niet van je afslaat zuigen ze je uit. En Berlage heeft ze nooit van zich afgeslagen, integendeel. Dat gaat een tijdje, maar ik ben zeker dat een jongere generatie zich nu opmaakt om de zaak weer een beetje rechter te zetten. En 't zijn de andere strebers die daar mede beginnen. Zoo b.v. v. Doesburg die in drie volgartikelen Berlage's boeken uit elkaar gerafeld en weggevoerd heeft.⁸ Als van Doesburg zelf iets van de wijsheid en iets van de zachtheid had van den kunstenaar, zou hij zich geschaamd hebben zich op een zoo waardelooze prooi te gooien. Maar 't begint, en 't zal van alle kanten beginnen, daar ben ik van overtuigd, en juist daarom heb ik allerminst lust die partij te kiezen, en mede te gaan huilen met die wolven. Het geval Berlage interesseert mij niet bouwkundig, zelfs zoo weinig dat ik 't te oninteressant vind om 't plan echt te gaan bestudeeren, zooals dat noodig zou zijn om er over te schrijven, maar 't geval Berlage interesseert mij hevig in zooverre, als er een heel stuk moreele verwording door bloot komt te liggen.

Wat geeft 't of je werkelijk gaven hebt zooals Berlage, als je niet het inzicht en de kracht hebt allereerst te weten wat je zelf waard bent, Nietzsche zou zeggen, "een slavennatuur die zijn waarde pas weet als hij hoort hoeveel er voor hem geboden wordt". En de pest zijn de overbieders en de roemmakers, die niet Berlage alleen, maar vele anderen ook bederven. Met Toorop⁹ gaat 't dezelfde kant op, volkomen ongeïnspireerde dingen van Toorop worden in kolommenlange artikelen opgehemeld, maar Toorop heeft iets boven Berlage voor dat is een soort diepzinnig oostersch onderbewustzijn, die diep-in zijn ijdelheid besnoeit, en hem meer of min geestelijke waarden doet erkennen, die hem de geestelijke waardeloosheid van dat geschetter en gejubel doet doorzien. Berlage is ondiepzinniger en eet al die flauwekul voor zoete koek op.

De pest is ook de politiek. Berlage is geheel geworden de architect van de S.D.A.P., dat is te zeggen van een politieke partij die alle groote idealen verloren heeft en zich kip-lekker voelt dat zij zooveel in de melk te brokken heb-

ben. Voor hen is 't geworden een zaak, een groote zaak die er alleen door hen dóór kan komen. Van architectuur begrijpen ze niets, en deden er ook nooit moeite voor.

Als die voorstemmers straks een examen zou worden afgenomen, zou 't blijken dat zij zich geen idee kunnen vormen over 't plan, zij zullen straks, let maar op over de vijver zwetsen, zooals een burgerkantoorjongen over 't blousje van zijn meissie dat er zoo lief in uitziet, en waar hij zoo graag mede uit wandelen gaat.

De pest is ook de journalistiek, die voor een onmogelijke taak staat, 't publiek moet inlichten, en de besten weten in hun hart héél goed dat zij tallooze malen vóórlichten, zonder eenig dieper inzicht.

Als ik over 't geval Berlage schreef zou ik daar over schrijven, over al die zijden aan 't geval, niet over die paar honderd fabrieksramen die uitloopen op koepels leeg van heiligen. Maar dan zoudt je verder moeten gaan, – wie schreef er over 't geval Mengelberg, dat is te zeggen wie schreef er over zóó dat 't duidelijk is dat er nog iets anders is op de wereld dat waarde heeft, noem 't reserve noem 't decentie, noem 't gewone moreele betamelijkheid. Ik heb laatst Beethoven's IX symfonie gehoord, de meest altruïstische muziek die geschreven is in de laatste eeuwen. Toen 't uit was, was bij 't publiek de heele zin van 't kunstwerk vergeten, Beethoven en de executanten inclus, voor hen slechts bestond Mengelberg die met zijn Carpentierglimlach¹⁰ en zijn snollenkrulletjes, als een zwijn uit den trog van de roem stond te slurpen, tot genot van 't publiek. Mijn hart draaide er fysiek gesproken van om. Mijn vreugde is 't dat Carpentier hem in roem overtreft, straks ook in Amerika, o by far!

Ga zoo maar door, in 't groot ook in 't klein. Zeven maanden geleden gaat Verkade¹¹ naar Engeland, daar moest van alles gedaan worden om dat weggaan pathetisch te maken, na acht maanden komt hij terug, – ieder ander zou zeggen, zoo stil mogelijk als je blijft, – geen sprake van, de mise en scène is al aan den gang. De publieke moraliteit wordt er niet door gekwetst, die is eerloos als een slet en laat zich alles welgevallen. Maar de comités zijn er weer, de comités zijn er altijd trouwens, voor ieder die 50, 60, of 70 wordt. In zoo'n maatschappij is geen mooie architectuur te maken, de architectuur die, (niet volgens sinjeur Slothouwer) maar waarlijk grootsch was, was 't door de sterke moreele factoren die in de maatschappij, hoe die ook was verder, aanwezig waren. Wij verdienen niets beter dan wij krijgen.

Je ziet, dat 't geen luiheid is waarom ik geen artikel schrijf er over, dit is bijna even lang als een artikel.

Als je morgen zoo'n artikel schreef, dan is 't bedonderde er van dat 't ook nog succes zou hebben, en de v. Tusschenbroek's en de Slothouwers en de andere pronkhazen, dadelijk zouden zeggen, prachtig prachtig, hebben wij 't niet altijd gezegd!

't Is nu avond, met Rotje gaat 't slecht en 't is droevig. Als ik hem morgen weer springlevend, en 't miserabel stukje roem dat ik heb, morsdood vond, dan zou ik een opgelucht gevoel hebben.

Ik schreef wel over 't geval Berlage, maar zoo versluierd en omsponnen dat

geen mensch 't er uit lezen kan, verwerkt in een klein verhaaltje dat vermoedelijk in het eerste nr. van de Nieuwe Kroniek komt de volgende week.¹² Vergeef den langen brief.

Hartelijk gegroet

R.

Jet zal je later antwoorden, zegt voorloopig alleen dat de wijze waarop je 't haar vroeg haar zeer getoucheerd heeft, dat zij die allerliefst vindt.

6 uur 's morgens. Ik heb den heelen nacht bij Rotje gewaakt, tot 4 uur heb ik bij hem gezeten dat ik dacht dat hij stierf en ellendig was, nu ligt hij rustig, maar ik kan eerder denken dat 't 't zachte einde is van een crisis, want hij is geheel verlamd.

Dinsdagmiddag 3 uur. Nog steeds is dat goede vrindje van mij nog niet over die moeilijke grens heen.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Abusievelijk gedateerd: januari. De hond Rotje overleed op 8 februari.

2. Berlages ontwerp voor het Haags Gemeentemuseum.

3. Frank Lloyd Wright (1867-1959), Amerikaans architect; voorvechter van het functionalisme in de bouwkunst.

4. *Dr. H.P. Berlage en zijn werk (1916)* (Rotterdam 1916), met daarin de bijdrage van R.N. Roland Holst "De bouwmeester Berlage in zijn verhouding tot de architecturale beeldhouw- en schilderkunst", 67-76.

5. Otto van Tussenbroek (1882-1957), schilder; 1918-1923 directeur van het kunstnijverheidsmuseum te Haarlem.

6. Ivan Meštrović (1883-1962), Joegoslavisch beeldhouwer, emigreerde in 1947 naar de Verenigde Staten.

7. D.F. Slothouwer (1884-1946), architect; sedert 1926 hoogleraar bouwkunde te Delft.

8. Theo van Doesburg (1883-1931), schilder, architect, publicist; "De taak der nieuwe architectuur", n.a.v. Dr. H.P. Berlage, *Schoonheid en samenleving* (Rotterdam 1920), *Bouwkundig Weekblad* 41 (1920) nr. 50, 278-280; nr. 51, 281-285; 42 (1921), nr. 1, 8-10.

9. Jan Th. Toorop (1858-1928), schilder en graficus.

10. Georges Carpentier (1894-1975), Frans bokser met de bijnaam 'Orchid man', wereldkampioen middengewicht 1920, werd in 1921 in de strijd om de wereldtitel in alle gewichtsklassen door Jack Dempsey verslagen.

11. Eduard Verkade (1878-1961), toneelspeler; nam op 1 juni 1920 officieel afscheid in de Stadsschouwburg te Amsterdam, vertrok naar Londen om daar een nieuwe carrière te beginnen, maar accepteerde per september 1921 een aanstelling als vaste speler in de Koninklijke Schouwburg te Den Haag.

12. Niet teruggevonden; het eerste nummer van *De Nieuwe Kroniek* verscheen 12 maart 1921.

[325]

H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) aan Johan Huizinga*

11 februari 1921

Amice!

[...]¹

Ik ben het volkomen met u eens dat de uitgever in geen enkel opzicht een belemmering voor het verschijnen van de vertaling mag zijn, en waar gij zelf

door persoonlijke relaties misschien met veel moeite er in slaagt, een Engelse uitgave tot stand te brengen, maak ik niet de minste aanspraak op eenige uitkeering. Integendeel, ik verheug er mij in, dat de schijver, die door ons beperkt taalgebied, zelden of nooit materieel voldoende schadeloos gesteld wordt voor alle studie en tijd, die hij aan zijn werk besteed heeft, ook nog op andere wijze moreele en materieele voordeelen van zijn arbeid genieten kan.

Met hartelijken groet,
t.t. H.D. Tjeenk Willink

* Origineel: Leiden, UB.

1. Details over een herdruk van *Herfsttij*.

[326]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
15 februari 1921 (poststempel)

Beste Han.

Staal¹ zal 't vrees ik niet doen,² want hij beloofde 't al voor de Nieuwe Kroniek te doen en voor Wendingen, maar of hij 't voor 't laatste zal doen lijkt mij onzeker. Ik heb mij suf gedacht wie je 't zou kunnen vragen, maar ik weet niemand. Maar vraag 't Staal eens misschien weet hij iemand (J.F. Staal, Weteringschans 83, A'dam). M. de Klerk³ de ongetwijfeld geniaalste architect die wij hebben zou 't zeker uitstekend kunnen, maar hij kan noch wil schrijven... maar 't is een vriend van Staal.

Dat je 't vignet⁴ niet weer laat afdrukken begrijp ik volkomen en 't is véél beter zoo.

Weet je dat Jan Piet⁵ een erge galsteenkoliëk heeft gehad in Groningen bij Prof. Mol⁶ zijnde. Hij schrijft dat hij moet verwachten dat 't zich zal herhalen en dat 't dan geopereerd moet worden. Beroerd voor hem.

Rotje is den middag na de nacht dat ik je schreef gestorven. Ik schaam mij over mijn weekhartigheid want wij zijn er beide erg verdrietig over, en ik vind mijn atelier gruwelijk eenzaam, hij was altijd om en met mij, en mij zóó dierbaar.

Wij gaan Zondag voor een week naar stad, ik tenminste, Jet logeert bij mijn zwager Matthijsen dien tijd.

Heerlijk is 't lengen der dagen. Kom je nu in Maart heusch weer eens???

Hartelijk gegroet

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J.F. Staal (1879-1940), architect van de Amsterdamse School.

2. Een artikel schrijven in *De Gids* over het ontwerp van Berlage voor het Haags Gemeentemuseum.

3. Michel de Klerk (1884-1923), architect van de Amsterdamse School.

4. Het rouwvignet van R.N. Roland Holst voor *Herfsttij der middeleeuwen* ter nagedachtenis van Huizinga's vrouw.

5. Jan Piet Veth.

6. J.W. Moll.

[327]

André Jolles aan Johan Huizinga*

7 maart 1921

Je hebt groot gelijk – beste vriend – ik moet weer eens naar Holland. Maar ik ben ietwat huiverig – ik heb tegenover mijn oude vrienden een gevoel dat te gelijk naar rancune en naar verlegenheid zweemt. Laten wij echter den “Herfst” maar vasthouden: ik kom dus als je er niets tegen hebt in September een paar dagen bij je logeeren en hoop bij die gelegenheid mijn Duitsch accent kwijt te raken.

Hierbij een lezing die ik een paar maal gehouden heb, en die ontstaan is uit eenige zinnnetjes, die jij eens in een speech voor de Maatschappij van Letterkunde gezegd hebt. “Bijdrage tot het probleem van de polygenese, oftewel Benfey-Bédier”¹ zou men het kunnen noemen. Of ik het ding zal publiceeren weet ik nog niet – eigenlijk bevalt het mij nog niet; het is topzwaar, het begin is te lang en het slot waarop het aankomt te kort. Ik zou wel lust hebben het in het Hollandsch om te werken, maar als ik het begin te vertalen, blijf ik natuurlijk weer steken. Weet jij niet iemand die het vertalen kan en die bereid is mij die vertaling als brouillon te sturen? Dan zou ik het een en ander kunnen verbeteren, de voorbeelden uit de Nederlandsche litteratuur beter tot hun recht laten komen en er een paar aanmerkingen bij geven. Maar zoo’n vertaling is geen heel prettig werk. Denk er eens over.

Dante? Over den dolce stil nuovo heb ik wel iets te zeggen – ik moest in mijn Boccaccio-inleiding korter en oppervlakkiger zijn dan mij lief was... Ook schijnt het, dat tegen de stellingen, op pag. 340 ssq.² van het Herfstgetij verkondigd, wel het een en ander is in te brengen – je hebt daar, zeer terecht, nominalisme en realisme buiten de afgetrokkenheid der spiegelende wijsbegeerte om, als levende denkwijze behandeld, maar je bent daarbij een beetje te veel in het “middeleeuwsche symbolisme” – haast had ik geschreven in het vaarwater van Huysmans³ gekomen. Voor de juiste verhouding van die twee zijn misschien nergens fraaiere voorbeelden te vinden dan bij Guinicelli, Cavalcanti etc... Maar of het een artikeltje wordt? In ieder geval zal ik het probeeren.

Ik ben benieuwd naar je stuk over Spengler.⁴ Zoek je misschien een motto?

Je n’aime dans l’histoire que les anecdotes, et, parmi les anecdotes, je préfère celles où j’imagine trouver une peinture vraie des mœurs et des caractères à une époque donnée – Prosper Mérimée –⁵

Hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Theodor Benfey (1809-1881), Duits sanskritist en taalgeleerde; Joseph Bédier (1864-1938), Frans literatuuronderzoeker, gespecialiseerd in middeleeuwse letterkunde. Het bedoelde probleem: of sprookjesmotieven tot één oorsprong te herleiden zijn, of in verschillende culturen onafhankelijk van elkaar optreden.

2. J. Huizinga, V.W. III, 248 vv.

3. Joris-Karl Huysmans (1848-1907), Frans schrijver; het 'middeleeuwse symbolisme' was in zijn werk een steeds grotere rol gaan spelen.
4. J. Huizinga, "Twee worstelaars met den engel", n.a.v. Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, H.G. Wells, *The outline of history*, *De Gids* 85 (1921) II, 454-487 (m.n. over Spengler); II, 80-109 (m.n. over Wells) (V.W. IV, 441-496).
5. Prosper Mérimée (1803-1870), Frans schrijver, archeoloog, historicus. Het citaat uit het voorwoord van Mérimée's *Chronique du règne de Charles IX* (1829).

[328]

André Jolles aan Johan Huizinga*

11 maart 1921

Beste vriend -

Voor vijftig jaar waagde een jeugdige onverlaat in een lezing te Groningen te beweren:¹ "het was het lot van de Renaissance, dat haar wieg in een doodkist stond" - Hij dacht toen aan Nicolo Pisano en de sarkophaag op het Campo Santo - sprekende van Guido Cavalcanti zou hij van daag iets dergelijks kunnen zeggen. Maar ook hier hebben woorden een andere betekenis gekregen.

Die lezing was het begin van onze vriendschap. Jubilea pleegt men met een feestgave te vieren en als zoodanig bied ik je in alle bescheidenheid mijn stukje aan.² Vijftigjarige vriendschap, vijftigjarige occupatie met het probleem van de Renaissance. Schijnt je het resultaat in dezen vorm wat dun? Tant pis. Een schelm, die meer geeft dan hij heeft!

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jolles, daartoe door Huizinga in 1896 uitgenodigd, hield zijn lezing te Groningen op 1 februari 1897.

2. André Jolles, "De facetie van Guido Cavalcanti (Renaissance-spaanders)".

[329]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

11 maart 1921 (poststempel)

Beste Han.

Nu niet zooveel slingers om de arm, "ik zal zien - het zoo in te richten - als het gaat". Tot Donderdag of Vrijdag na Paschen! Afgesproken.¹ Welbedankt voor 't adres.

Neen ik zou 't niet durven aanraden. Als de Red. van de Gids Blauw² vraagt, dan moet 't er in, - de risico van dit advies durf ik niet op mij te nemen. Ik weet niemand. 't Spijt mij zelf erg, te meer daar ik tegelijk met jou briefje, er een van Staal krijg, mij mededeelend, dat Wendingen de museum plannen *zonder* tekst zal publiceeren,³ m.a.w. na eindeloos geklets, schijnt geen hunner de lef te hebben en zich bekwaam te gevoelen, dat onnoozele plan te lijf te gaan. Dat zijn allemaal vakkui! 't Is treurig.

Berlage verdient wel dat hem de ooren worden gewasschen. Ik heb van mijn jeugd af nooit iets voor Zimmerman⁴ gevoeld, niet als kameraad, noch later als machtspersoon. Verstandig is hij, en toch zonder wijsheid. En als hij zich met kunst bemoeide was 't er altijd naast. Maar dat Berlage zich in die Hofpleinkwestie⁵ zoo laat gebruiken, maakt dat ik bijna sympathie krijg voor Zimmerman. Zij die Berlage voor een groot man houden kunnen nu toch zien dat hij 't niet is. Zoo iets doe je niet als je niet eenige dimensies kent. 't Is bijna een blamage voor de kunstenaars in 't algemeen. Ik ga Zaterdag naar Rotterdam en zal dan nog eens precies alle details er over nagaan, _____ misschien???? dat ik daarover je dan wel een stukje van een halve pagina stuur.

Hoe vindt je 't stuk van Jany?⁶ Ik las en herlas 't. Ik vind de beginverbeelding prachtig, het tweede deel daarvan is mij te sage-achtig. Maar hemel wat sta ik ver af van deze conceptie van 't kunstenaarschap, dit rigoureuze deelen van 't leven in een hooger en een lager, alsof de arbeid die twee uitersten niet juist overbrugt. Ik denk dan aan de prachtige gestemdheid van de schoone ambachten, die aan millioenen levens vervulling hebben gebracht. 't Is wel de glorificatie van de buiten en bovenmaatschappelijke kunst, en de kunstenaar als priester zonder verantwoordelijkheidsgevoel en mēegevoel, en dat omhuld met een neomystieke glans. Ik vind 't vol mooie dingen, maar 't is mij tē literair en te cerebraal.

Hartelijk gegroet

R.

Als de museumplannen doorgaan, is dat voor een deel ook de schuld van Zimmerman na een onrecht, slaat de weegschaal naar 't andere uiterste over.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Huizinga bezocht, vanaf Toorenvliet, de Buissche Heide van 31 maart tot 2 april.
2. C.J. Blaauw (1885-1947), architect van de Amsterdamse School. Er heeft geen bijdrage van hem in *De Gids* gestaan, wel van een Rotterdams architect: P. Verhagen Lzn., "Dr. Berlage's plan voor het Hofplein te Rotterdam", *De Gids* 86 (1922) I, 277-284.
3. *Wendingen* 3 (1920), nr. 11-12, was geheel gewijd aan Berlages ontwerp voor het Gemeentemuseum in Den Haag.
4. A.R. Zimmerman (1869-1939), burgemeester van Rotterdam (1906-1922).
5. Na vele bouwplannen voor de herinrichting van het Hofplein te Rotterdam werd het ontwerp van Berlage aanvaard omdat in zijn plan de verkeerstechnische en bouwkundige kwesties het best opgelost leken: H.P. Berlage, *Ontwerp van het Hofplein te Rotterdam* (Rotterdam 1922).
6. A. Roland Holst, "Over den dichter Leopold", *De Gids* 85 (1921) I, 414-450.

[330]

Johan Huizinga (Leiden) aan A.J. Barnouw*

13 maart 1921

Zeer Geachte Heer Barnouw,

Hiernevens zend ik U de schoone proef (voor afdrukken gereed) van de 4 eerste vellen van mijn tweeden druk. Ik heb voor het gemak van Miss

Schlauch alle plaatsen, die veranderd zijn, aangestreept.

De heer Teixeira de Mattos¹ is voor de zaak eenigermate geïnteresseerd, gelijk ik van den heer Geyl vernam.

Wat den titel betreft; zou men niet kunnen werken met den term "on the wane"? hetzij: "The Medieval spirit on the wane" of "Middle Ages on the wane" of zoo iets?² Misschien kan het niet, maar geef mij er bij gelegenheid eens Uw gevoelen over. Tenminste als er iets van de zaak komt! Ik wacht nu dus met zekere spanning af, wat deze maand brengt.

Inmiddels steeds erkentelijk voor Uw belangstelling en moeite,

Gaarne de Uwe,

J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Alexander Teixeira de Mattos (1865-1921), sedert 1874 woonachtig in Engeland, vertaalde o.a. uit het Nederlands in het Engels; schreef een rapport over *Herfsttij der middeleeuwen* dat in de nalatenschap van A.J. Barnouw (NLMD) bewaard is gebleven.

2. Deze Amerikaanse uitgave is niet doorgegaan (verg. A.J. Barnouw aan Huizinga, 13 juni 1921); een Engelse vertaling verscheen uiteindelijk in 1924 in Londen bij Arnold onder de titel *The waning of the middle ages. A study in the forms of life, thought and art in France and the Netherlands in the XIVth and XVth centuries* (verg. Edward Arnold aan Huizinga, 12 april 1923).

[331]

Johan Huizinga (Leiden) aan Mea Mees-Verwey^{1*}

13 maart 1921

Waarde Mea,

Ik vond het bijzonder aardig, dat je mij den verzenbundel² met het vriendelijk opschrift ten geschenke geeft. 't Heeft moeite gekost, de vrije oogenblikken te vinden, om er eens rustig in te lezen, want ik heb het tegenwoordig geweldig druk voor mijn doen. Mijn oordeel over je dichtwerk kan ik niet beter mededeelen dan door je te zeggen, welke gedichten erin ik het best vind. Het zijn: p. 24 Zondagmorgen, p. 9 Zang, p. 19 Spreuk, p. 41 Stervende Zwaan en p. 22 De andere Zoon. Daaruit merk je al, naar welke qualiteiten mijn appreciatie uitgaat. Behalve in De Andere Zoon, waarin ik het motief zelf vooral bewonder, is het de losse, heldere liedvorm, die mij het meest bekoort. Ik geef er veel meer om dan om den gedachteninhoud van de zwaardere gedichten. En ik geloof, al klinkt het misschien eigenwijs, dat mijn voorkeur aan zekere objectieve norm beantwoordt. Ik bedoel dit: in de gedichten die zwaarder van dracht zijn, en die ik minder bewonder, zit je vast aan een strooming: noem haar 80 of 90 of wat je wilt, in ieder geval ze zijn "modern". Maar de simpele versjes, die ik het mooist vind, hadden geschreven kunnen zijn door Brederoo, door Camphuyzen, door Poot, door De Genestet, door Beets (die beiden het dichtmetier veel beter verstonden dan de meesten tegenwoordig toegeven, métier hier *niet* in smalenden zin!), om kort te gaan, ze zijn tijdloos. Ze konden ook in het duitsch zijn geschreven,

door ik weet niet wie al. En als ik je dan zeg, dat ik ze in het werk van al de genoemden waardig geplaatst zou achten, geef ik je daarmee een lof, die van het standpunt 1880 misschien meer een hoon zou hebben geleken, maar die, dunkt mij, in 1921 zuiver klinkt.

Het verheugt mij, dat je de dissertatie³ nog niet geheel aan kant hebt gezet. Te allen tijde vindt je mij tot verder advies en overleg bereid. Kom echter niet in de Paaschvacantie (24 Maart – 3 Apr.) dan denk ik met de kinderen naar Middelburg te gaan. Allen zijn hier wel, en van Elsje, die sedert September in Lausanne is, krijg ik de beste berichten.

Met vriendelijken groet, ook aan je man,
Steeds gaarne de Uwe,
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Verwey Archief. De brief is door Albert Verwey aan zijn dochter doorgestuurd.

1. Mea Verwey (1892-1978), dichteres, dochter van Albert Verwey, gehuwd met de uitgever C.A. Mees 1918-1936 en de graficus Dirk Nijland 1947-1955.

2. Mea Mees-Verwey, *Golfslag* (Santpoort 1921).

3. Op 9 juli 1928 promoveerde Mea Mees-Verwey bij Albert Verwey op *De betekenis van Johannes van Vloten. Een bibliografie met inleiding* (Santpoort 1928).

[332]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein (Kopenhagen)*

23 maart 1921

Waarde heer Romein,

Het speelt ook mij, Uw beider afscheidsbezoek te hebben gemist.¹ Uw indrukken van Denemarken interesseeren mij; ik ken de Skandinavische landen in het geheel niet, en voel het als een gemis, dat ik door lezen en reizen zou willen aanvullen, als ik er de tijd voor had. Iets kinderlijks, ja dat wil ik wel gelooven; en heeft het kind niet soms iets oudachtigs? Hoe zijn toch die noordervolken zoo ontzaglijk ver af geraakt van hun vikingtijd? Want mij dunkt, daar hebben ze toch in het geheel niets meer van. Of zouden die sagaheeren after all ook al Knutjes Hamsun² in den dop geweest zijn? Voor meer over Uw dissertatieplan vindt ge mij steeds toegankelijk.

Met vr. groet aan U beiden,
Gaarne de Uwe,
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. Jan Romein en zijn vrouw Annie Romein-Verschoor (1895-1978) waren naar Kopenhagen vertrokken.

2. Knut Hamsun (1859-1952), Noors schrijver, Nobelprijswinnaar 1920.

[333]

Johan Huizinga (Middelburg) aan H.D. Tjeenk Willink*
2 april 1921

Amice,

Een oplage van 3000 exemplaren zal natuurlijk beteekenen, dat er in afzienbaren tijd, waarschijnlijker nooit, een derde uitgave noodig zal zijn. Dit is mij in één opzicht aangenaam, want het lokt mij niet aan, het boek later nog eens weer te herzien. Ook de prijsverlaging zou ik toejuichen. Blijft dus slechts de vraag, of de verhouding van oplage en honorarium, hersteld op *f* 1500, een aannemelijke is. Die vraag kunt ge beter beoordeelen dan ik; ik veronderstel dus, dat ge die reeds voor U zelf bevestigend hebt beantwoord, en verklaar mij dus accoord met Uw voorstel.¹

Ook met het denkbeeld, thans een linnen band te kiezen, kan ik mij geheel vereenigen. De andere was een noodband; er zal nu wel weer keus van goede linnens zijn, en ik zal dus gaarne tijdig eens stalen ontvangen en een ontwerpteekening. Maar niet in den geest van het indertijd afgekeurde model, niet waar?

a.s. Maandag ga ik weer naar Leiden.

Met vr. groet,

t.t. J. Huizinga

* Xeroxkopie: Leiden, UB.

1. In een brief van 31 maart 1921 aan Huizinga stelde Tjeenk Willink voor de oplage op 3000 exemplaren te brengen en het honorarium op *f* 1500.

[334]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga*
11 april 1921 (poststempel)

B.H.

Doe mij (en jezelf) eens het plezier de N. Kroniek van eergisteren te lezen, speciaal om Vermeulen's stuk over Diepenbrock.¹ Ik vind zoo iets buiten gewoon, dat heele eerste stuk is voor mij als een verbeelding van den modernen musicus onovertrefbaar, zoo klaar, en de sfeer zoo treffend juist geïdentificeerd, zoo eenvoudig en toch zoo diep. 't Is waarlijk geen persoonlijk penchant waaruit deze bewondering voortkomt, 't is zeer bewijsbaar juist andersom.

Gisteren waren wij op de Moeren, met oom v.d. H.² is het gelukkig véél beter. Wij zijn van Woensdag tot Maandag uit.

Hartelijk gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Matthijs Vermeulen, "Uitvaart van Diepenbrock", *De Nieuwe Kroniek*, 9 april 1921.

2. Van der Hoeven.

[335]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 mei 1921

Beste vriend –

dat was een lange pauze¹ – maar deze rustige Zondagavond schijnt buitengewoon geschikt om de correspondentie weer eens te beginnen. Ik zit alleen, wat mij 's avonds niet dikwijls gebeurt. Wat ik aan familie heb, is verstrooid “op alle vier de winden”: twee in Altona, twee aan het dwalen in Saxen, twee in München – en Jan in de kamer hiernaast vast in slaap. Tilli was een week of drie bij ons en is weer naar huis.

Met het Dante-stukje² ben ik “doende” – maar of het klaarkomt? Ik kan er maar heel langzaam aan werken, want ik heb dit semester veel te doen. Wacht dus liever met het plaatsen van de “Facetie enz” tot je het nieuwe hebt.

Nu de vitterijen, zooals je het noemt. Wat heb je tegen Bebel?³ Tenzij je het hem kwalijk neemt, dat een naneef van hem socialistisch lid van den rijksdag geweest is.⁴ Ik vind hem een van de aardigste Duitsche humanisten, een allerguitigst mengsel van naiveteit en schoolmeesterij; zijn Boerenlatijn hoort tot de genoeglijkste lektuur van de heele periode. En waarom ik hem naast Erasmus durf zetten? Wel, zijn vermaak in spreekwoorden en grappen herinnert, dunkt mij, vaak genoeg aan den grooten Rotterdammer – en misschien even dikwijls aan den “Curé de Meudon”⁵ Lees hem nog eens over, je zult zien, dat hij daar op zijn plaats is.

De Dam te Amsterdam? Ocharme... wapene, Martijn...⁶ urbs antiqua ruit.⁷ Maak dan van den Amsterdammer een Oud-Amsterdammer, want die kenden den Dam.⁸

Den brief aan Pirkheimer heb ik uit het hoofd geciteerd en puntjes gezet, waar mij mijn geheugen in den steek liet – je hebt gelijk, vertaal hem in het Hollandsch. Hutten dook even naast Guido Cavalcanti op⁹. Misschien zijn zulke vergelijkingen ietwat dilettaant.

Die Hosenrolle?¹⁰ ik zou bijna lust hebben het ding een beetje te verdedigen. Het schijnt mij, dat het noch de Nederlandsche litteratuur, noch de Nederlandsche Litteratuurgeschiedenis – zie Kalff en Prinsen¹¹ – goed bekomen is dat zij “weinig om litteratuurcategorien malen”. Maar à quoi bon? Ik stuurde het stukje omdat ik op je vriendelijke uitnoodiging aan de Gids mee te werken niet gedurig “neen” wou zeggen; ik had in die dagen niet heel veel fiducia, dat de Facetie zou lukken. Een paar weken later kwam ik er toch mee klaar en had het gevoel, dat de “Hosenrolle” daarmee overbodig werd. Op dat punt zijn wij het dus eens en je kunt het mij gerust terug sturen.

En nu het Hollandsche plan. Ik ben weer een beetje aan het wankelen geraakt. Zwitserland was mooi en de reis heeft mij opgeknapt. Maar toch... er zijn aan een reis naar het buitenland voor iemand als ik nu geworden ben heel veel bezwaren verbonden. Ik voel mij ietwat menschenschuw en er zijn veel dingen, die mij pijn doen. Ook vrees ik, dat het vreemde gevoel van heimwee, wat ik soms heb, na een bezoek aan Holland nog schrijnender zou zijn.

Wat bedoel je met je laatste zinnetje: "wij denken hier over de Vlaamsche zaak heel wat anders dan wij in 1918 deden" – Vertel mij daar eens iets van. Ik ben niet heel zeker of ik er iets op nahoud, dat men een "geweten" zou kunnen noemen, maar als dit wel het geval is, dan is dit geweten in dit geval "goed". Ik ben naar Gent gegaan omdat ik overtuigd was dat ik daar iets voor de "Nederlandsche zaak" – vergeef de gemeenplaats - zou kunnen doen, ja, ik geloof haast, dat wat ik daar gedaan heb, iets van dien aard was. In ieder geval schijnt het mij dat mijn onbruikbare geest daar nog beter te gebruiken was dan elders. Misschien is ook dit een vergissing.

Aanstaanden Woensdag begin ik met mijn Seminarie over het "Herfsttij" en de Bourgondische Kultuur.

Heel hartelijke groeten
van je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Aan deze brief gaat een prentbriefkaart van André Jolles uit Ascona aan Huizinga in Leiden vooraf, met poststempel 8 april 1921: 'Hartelijke groeten – Binnenkort zit ik weer in Leipzig en kan je brief beantwoorden – Wonderlijk weer eens in half-italiaansche omgeving te zijn. Ik heb er zeer van genoten – t.t. A.J.' (Origineel: 's-Gravenhage, NLMD).
2. André Jolles, "Het amorvisioen in de Vita Nuova", *De Gids* 85 (1921) III, 427-448.
3. Heinrich Bebel (1472-1518), Duits humanist; schrijver van *Facetiae*, kluchtige vertellingen in humanistenlatijn.
4. August Bebel (1840-1913), Duits politicus; in 1869 mede-oprichter van de sociaal-democratische arbeiderspartij en van 1871 tot 1913 lid van de Rijksdag.
5. François Rabelais (1494?-1553).
6. "Wapene Martijn", gedicht van Jacob van Maerlant (omstreeks 1230-omstreeks 1300).
7. Vergilius, *Aeneis* 2, 363; tevens het motto van Vondels *Gysbrecht van Aemstel*.
8. Verg. André Jolles, "De facetie van Guido Cavalcanti (Renaissance spaanders)": 'Nu wist echter de tijdgenoot van den Decamerone, die het plein [San Giovanni te Florence] evengoed kende kende als een Amsterdammer den Dam, dat er daar in 1350 geen sarkophagen te vinden waren [...].'
9. Verwijzingen naar het in de vorige noot genoemde artikel van André Jolles.
10. Manuscript van André Jolles. 'Hosenrolle': travestierol.
11. Gerrit Kalf, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (7 dln. Groningen 1906-1912); Jacob Prinsen Lzn, *Handboek tot de Nederlandsche letterkundige geschiedenis* ('s-Gravenhage 1916).

[336]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

29 mei 1921

Beste Han.

Jet is Woensdag gegaan, ik heb bericht uit Berlijn, tot daar was alles goed gegaan, maar of zij nu direct dóór kan staat te bezien, 't kan echter zijn dat zij vandaag al via Stettin naar Reval reist per boot.¹ Spreek er vooral met niemand over, want tot zij veilig uit Duitschland weg is is 't dringend noodig dat 't onbekend blijft, anders zou zij in allerlei verdrietelijkheden kunnen komen.

Als ik niet in angst was dat haar krachten niet tegen de vermoedenissen opgewassen zullen zijn, zou ik er niet zoo gedrukt onder zijn, maar die angst is niet van mij af te nemen, want ik ken te goed de grenzen van haar kracht.

Ik ben hier zóó veel van de eenzaamheid gaan houden dat 't alleen zijn mij niet afschrikt, en 't huishouden zal ook wel goed loopen al vervelen mij sommige huishoudelijke plichten, (thee zetten, boterhammen snijden etc.) maar daaraan wen je wel. Voor mijn werk kan 't goed zijn die absolute zelfbeslotenheid, ik was erg uit mijn werk gegooid door die onrust van Jet's plannen, wij zaten al 3 maanden in de onzekerheid of zij wel of niet zou gaan, en tegen die onrust kon ik niet op.

Ik heb veel werk dat af moet, dus hoe eerder ik er in kom hoe beter.

Hierbij nog een stukje waarop je niet behoeft te reageeren.

Ik vraag je niet om nu nog hier te komen, voor Cathrien is 't alles nog vreemd dus zij moet maar eens eerst wennen met mij alleen, en bovendien jij hebt 't druk, maar als je uit Parijs terugkomt dan *graag!* Wanneer ga jullie ook weer?

Hart. gr. aan allen speciaal aan Elsje

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. In "Het boek van de Buijsche Heide" schreef Richard Roland Holst: 'Op 24 mei vertrok Jet naar Rusland, den 23sten Juli was zij weer in Holland terug.'

[337]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein*

31 mei 1921

Waarde Heer Romein,

Om maar met de hoofdzaak te beginnen: het baantje is begeben, niet alleen in gedachte, maar ook inderdaad.¹ Er waren 53 sollicitanten, schrijft De Meester mij, dien ik naar aanleiding van Uw brief raadpleegde. Doch hij voegt er aan toe: het zou niets voor hem geweest zijn; het is een sergeantsplaats. Daarmee kunt ge U dus troosten.

Ik begrijp volkomen, dat de kwestie van een werkkring voor U actueel begint te worden. Wist ik iets bruikbaar voor U, dan zou ik U er gaarne mee helpen. Maar op dit oogenblik weet ik niets.

Juist den dag, dat ik Uw brief kreeg, verscheen 's avonds de heer Suys,² in gezelschap van den wonderlijken Last,³ die weer in het perihelium is (niet dat ik mijzelf met de zon, maar hem met een komeet vergelijk!) Suys heeft een stuursch gezicht, maar kan er allerbeminlijkst mee glimlachen. Dat is eigenlijk de eenige indruk, dien ik tot nu toe van hem heb mogen ontvangen. Ik acht het geen voordeel, als iemand al in zijn eerste jaren zoo door allerlei levens- of maatschappelijke vragen wordt meegesleept. Onder een reeks academische zaligsprekingen zou kunnen staan: Zalig die laat beginnen te denken, want zij zullen examen gedaan hebben, eer hun hersens gaan werken.

Ik begin in het genoegelijk zie-zóó-stadium te komen, als de colleges slui-

ten, en er vrij wat werk is afgedaan, tegen dat de zomer begint. Onder dat werk is in de eerste plaats een uitvoerige kritiek van Spengler's *Untergang des Abendlandes*, die morgen in de *Gids* verschijnt, gevolgd door een van Wells *Outline of History* de volgende maand.⁴ Ge verbaast U misschien, dat ik aan het laatste zooveel moeite heb gegeven, maar ik vind het, ofschoon als geschiedschrijving mislukt, toch een merkwaardige prestatie.

Tegen half Juni ga ik met mijn dochter een week naar Parijs. Ik heb daar een voordracht te houden voor een uiterst deftig fransch historisch gezelschap.⁵ Geen onaardig besluit van het academiejaar.

Nu moet ik gaan roeien.⁶ *Mens sana etc.* nietwaar? Ik zal te allen tijde gaarne van U hooren. Houd toch in het oog, om te eeniger tijd een soliede, echt-wetenschappelijke publicatie af te leveren, op welk gebied ook. Niet dat Mehring⁷ geen ernstigen arbeid waard zou zijn, maar tenslotte is een vertaling met inleiding als visitekaartje niet genoeg. En dat zult ge toch noodig hebben.

Hartelijke groeten, ook aan Uw vrouw!

Gaarne Uw J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. Vermoedelijk een betrekking bij de *NRC*.

2. Jef Suys (1897-1956), historicus, filosoof en politicoloog; student van Huizinga en een van de beste vrienden van Jan Romein.

3. Jef Last (1898-1972), dichter en prozaïst; hij studeerde Chinese letteren aan de Leidse universiteit.

4. J. Huizinga, "Twee worstelaars met den engel".

5. Huizinga sprak op 16 juni 1921 voor de algemene vergadering van de *Société d'histoire diplomatique* over "La valeur politique et militaire des idées de chevalerie à la fin du moyen age" (*V.W.* III, 519-529).

6. Met enige collega-hoogleraren maakte Huizinga deel uit van een roeiclubje, 'de proffen-vier'.

7. Franz Mehring, *Karl Marx. Geschiedenis van zijn leven*. Geautoriseerde vertaling van Jan Romein. Met een portret, een inleiding en een verklarend register (Rotterdam 1921).

[338]

André Jolles aan Johan Huizinga*

1 juni 1921

Beste vriend -

Hierbij een stukje dat misschien voor het Dante-nummer te gebruiken is. Of iemand in Holland in dit soort van onderzoekingen belang stelt en vermaak schept? Ik heb mijn contact met Hollandsche lezers verloren - en het verwijt "te Duitsch" heeft een weerhaak achtergelaten. Ook daarom zou het niet kwaad zijn weer eens naar Holland te komen - ik was blij, dat je mij toch nog eens animeerde.

Ik ontdek op den duur in het Herfsttij meer "sterkten" dan zwakheden - het is genoeglijk aan den eenen kant Huizinga aan den anderen kant Laborde¹ systematisch door de jongens te laten bewerken: "es kommt viel dabei heraus", zeggen wij hier. Stuur mij de vellen.

Spoedig meer – veel plezier in Parijs
je vriend A.J.
Geef Bebel zijn doopnaam.

Ik zou het buitengewoon betreuren als dagelijksche postbeslommeringen onze correspondentie beperkten, zij beteekent voor mij een stukje leven.

Je zult, vrees ik, veel te korrigeren hebben, ik was gewoonlijk moe wanneer ik eraan schreef... geldzorgen... basta; ik ga slapen.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Léon de Laborde (1807-1869), Frans politicus en kunsthistoricus, auteur van o.a. *Les ducs de Bourgogne, études sur les lettres, les arts et l'industrie pendant le XVe siècle* (Parijs 1849-1851).

[339]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
7 juni 1921 (poststempel)

Beste Han.

Gisteren las ik het artikel van je uit.¹ De hoofddruk is, naast de bewondering voor je zoo mooi en helder proza, dat er onpeilbaar diepe afgronden van onwetendheid in mij zijn, en dat mijn opvoeding à refaire zou zijn, afgescheiden nog of 't op iets goeds zou uitloopen. Ik zit echt hier tegenover in mijn wetenschappelijk naaktje, zooals ik je dit schrijf in mijn lichamelijk naaktje, daar ik mijn heele correspondentie in 't luchtbad afdoe.

Een ding trof mij, 't lijkt mij een faux chef d'oeuvre dat boek van Spengler, dat is iets dat in Duitschland veel voorkomt en vooral vóór 1914 enorm toenam, in architectuur en in alle kunsten. Overmaat van wil en energie, en volkomen te kort aan innerlijke stilte, een overschatting van krachten en mogelijkheden, een soort imperialisme van den geest.

't Komt hier ook voor, de Zacharia van Van Konijnenburg waaraan de menschen zich vergapen, en de Pelgrim van Toorop, die twee jagen elkaar op en wenschen beide 't Haagsche publiek tot prooi. De Oostersche kunst wordt wel tegen hoogen prijs gekocht, maar beleden wordt zij niet.

Ik ben hier gerustgesteld en gerust teruggekomen, en verzink nu in mijn werk. Op mijn thuisreis stapte ik bij Top Naeff af, om haar voor haar boekje² te bedanken. Zij sprak zoo innig lief over Jet, en zoo charmant over jou, en dat alles zoo eenvoudig, dat ik geen kwaad aan haar kan zien.

Hart. gr. en prettige reis
t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Twee worstelaars met den engel".

2. Top Naeff (1878-1953), schrijfster; *Charlotte von Stein, een episode* (Amsterdam 1921).

[340]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan en Annie Romein (Kopenhagen)*
9 juni 1921

Hartelijke gelukwensen met de geboorte van Uwen zoon,¹ en vriendelijke groeten!

J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. Jan Erik Romein, geboren op 2 juni.

[341]

A.J. Barnouw (New York) aan Johan Huizinga*
13 juni 1921

Hooggeachte Heer Huizinga:

Ik kan me begrijpen dat na dit lange wachten de kans op een Engelsche uitgave van uw *Herfsttij der Middeleeuwen* u hopeloos toeschijnt, en de ingesloten correspondentie, die voor zich zelf spreekt, geeft u tot mijn spijt gelijk. Het is vreemd dat een boek door Teixeira in zijn rapport als een meesterwerk geprezen geen voordeel aan zijn Engelschen of Amerikaanschen uitgever zou kunnen opleveren. Ik geef de hoop echter nog niet op. We zijn bezig een Netherlands-America Foundation te vormen onder het voorzitterschap van den Heer Edward W. Bok, den uitgever in Philadelphia.¹ Deze gaat begin Juli naar Holland en zal waarschijnlijk wel contact met u zoeken in uw hoedanigheid van Voorzitter der Commissie voor I.S.² Ik hoop hem voor zijn vertrek nog te spreken en zijn belangstelling te winnen voor de Engelsche uitgave. Maar laat dit voornemen U niet beletten met een uitgever in Engeland of Holland (Nijhoff b.v.?) in zee te steken als de kans zich daartoe aanbiedt. [...]³

Met vriendelijke groeten,

Gaarne de uwe,

A.J. Barnouw

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Edward W. Bok (1863-1930), Amerikaans uitgever, schrijver, filantroop en pleitbezorger van de vrede.

2. Internationale Studieaangelegenheden.

3. Overwegingen over een Engelse uitgave van *Herfsttij der middeleeuwen*; uitweiding over de Commissie voor Internationale Studieaangelegenheden.

[342]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
17 juni 1921 (poststempel)

Beste Han

Doordat Jan Piet niet kon, is de collegedag verzet op een week later, alles is daardoor één week moeten opschuiven, ik ga dus Zaterdag 25 Juni hier vandaan en blijf eenige dagen in stad, waar ik van allerlei heb, en daarna gaan Jany en ik naar Domburg (als 't plan doorgaat). Toorop beloofden wij dat, wij zouden er dan van 1 tot b.v. 4 July zijn. Ik schrijf je dit alles even met 't oog op jou plannen om hier te komen. Ik hoop en denk dat je nu wel even goed in de week kunt komen, want 't is nu toch vakantie, en zou dat ook veel prettiger vinden.

Zou ik nog wat van je hooren uit Parijs, in ieder geval schrijf je wel eens als je weer thuis bent, jullie hebt prachtig weer getroffen, en zult wel erg genoten hebben. Ik heb er dikwijls aan gedacht dat jullie daar zoo gezellig op stap waren.

Van Jet kreeg ik een brief uit Reval, maar die brief was van 10 dagen geleden, zij had een stormachtige overtocht¹ gehad, maar was niet zeeziek geweest en had 't goed. Na dien brief heb ik niets meer gehoord en kan voorloopig niets meer hooren vrees ik.

Jany logeert hier, hij is *erg* gezellig en zoo rustig, alleen, ik vind al die huishoudelijke zorgen stom vervelend, en hij is gewend dat alles voor hem gedaan wordt,... en vergat zijn lakei mede te brengen. Dus ben ik lakei, oom, gastvrouw, kameraad etc etc etc.

Hartelijk gegroet

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.
1. In het origineel staat: overtoch.

[343]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*
19 juni 1921

Beste vriend -

eerst de zaken. Het zal, dunkt mij, het beste zijn, dat je mij van de artikel-tjes een vuile proef stuurt; ik kan dan verbeteren en veranderen wat ik wil. Vooral aan het Amorvisioen¹ zal nog al wat te korrigeeren zijn. Daar ik het in ieder geval af wou hebben, ben ik over een aantal gaten en zwakke plekken heen gewipt; in de proef zou ik er graag nog het een en ander aan willen doen. (Misschien is het ook niet zoo erg, en ziet de duivel er in mijn herinnering zwarter uit dan hij is.) In ieder geval stuur ik je dan de proef terug en ik laat het geheel aan je over, wat je er nog aan veranderen wilt.

Vervolgens: betaalt de Gids? en hoeveel? Zou je zoo vriendelijk willen wezen dit geld aan de firma Jolles & Co. Kerkstraat - als het zoover is - te laten toesturen. Daar ik zeer op de kleintjes moet passen hangt mijn

verdere medewerking eenigzins hiermee samen.

*

Over mijn benoeming tot Lid van de Maatschappij was ik zeer verblijd! Het was eenigzins kinderachtig, maar ik had mij verleden jaar over het geval geergerd. Niet dat ik zoo'n hartstochtelijke liefde voor de Maatschappij had – maar de imaginaire muur tusschen Holland en mij werd telkens grooter – en heb ik het gevoel dat er een steentje weggenomen is. Bedankt. Mijn Septembersche reis komt mij nu opeens veel waarschijnlijker voor – à propos heb je dat wonderlijke chef d'oeuvre van Hermes² wel eens gelezen of ken je het alleen van naam; het moet voor een Hollander een buiten gewoon gekke lektuur zijn. Dank zij mijn nog altijd onverzadelijke boekenhonger, heb ik mij ook eens op de Fransche en Duitsche epigonen van Richardson geworpen – dat was een zotte tijd; na twee maanden had ik een smaak in mijn mond alsof ik een zak met zeszestig pond ulevellen achter elkaar had leeg gegeten. Om mij een beetje te restaureeren las ik den Marquis de Sade van wien ik toevallig een boek in mijn handen kreeg, en toen... ontdekte ik, dat het extreem van den "empfindsamen" roman heel dicht bij het extreem van den erotischen roman staat – mijn ulevellensmaak raakte ik niet kwijt, al was er een vitriool smaakje bij gekomen.

Je artikel over Spengler heb ik met genoegen gelezen; je hebt er de ziele-schommelingen, die wij bij het lezen doormaken goed in weergegeven - ook het gevoel van zeeziekte dat die schommelingen veroorzaken. Mij iriteert het, dat het heele dikke ding zoo slecht geschreven is. Ik weet, dat dit onrechtvaardig, ouderwetsch en nieuwegidserig is – maar desalniettemin. Hij is ten slotte toch maar een Duitse "Oberlehrer" – Voor een paar weken was hij hier. Op bezoek. Maar men had natuurlijk toch de noodige Professoren uitgenoodigd. Daar zat hij en deed erg zijn best om te toonen, dat hij al de boeken, die de hooggeleerden citeerden, ook gelezen had – het werd een raar geschoolmeester. Ik zat in een hoekje en dacht bij mij zelf wat een aardige Franschman, wanneer hij op Spenglers plaats gezeten had, wel zou gezegd hebben. Ik heb een heerlijk diepe, kwâjongensachtige bewondering voor Victor Hugo's *Légende des Siècles* en ik reciteerde stilletjes:

Tous les siècles, le front ceint de tours ou d'épis
Étaient là, mornes sphinx sur l'enigme accroupis;
Chaque assise avait l'air vaguement animée;
Cela montait dans l'ombre; on eût dit une armée
Pétrifiée avec le chef qui la conduit
Au moment qu'elle osait escalader la Nuit...

...

Je voyais là ce Rien que nous appelons Tout;
Les rois, les dieux, la gloire et la loi, les passages
Des générations à vau-l'eau dans les âges;
Et devant mon regard se prolongeaient sans fin
Les fléaux, les douleurs, l'ignorance, la faim,
La superstition, la science, l'histoire
Comme à perte de vue une façade noire.

enz – enz –

De brief is blijven liggen – Nu zijn ondertusschen de drukproeven van de “Facetie” bij mij aangekomen. Er lag een streng biljetje bij, dat er niet heel veel meer aan veranderd of bijgevoegd mag worden – of dat dit anders op kosten van den auteur zal geschieden! Daar ik een deel van mijn leven in schermutselingen met drukkers enz doorbreng, weet ik, dat men deze zaken niet al te zeer au sérieux moet nemen – maar je kunt mij misschien even van de prijzen en de heerschende zeden op de hoogte brengen –

Aan het Dante-artikel moet in ieder geval nog het een en ander vergroot en verbeterd worden. Indien dus Van Kampen op zijn stuk staat en – zeer ten onrechte – aan zijn medewerkers de gelegenheid ontnemt ook in de eerste proeven nog behoorlijk te werken, stuur me dan liever het manuscript terug; dan kan ik in de kopij doen, wat ik anders – en beter! – in de vuile proef zou gedaan hebben.

– Lieve Hemeltje, dit begint op een brief te lijken, zooals ik ze dagelijks...

Ik kom er meer en meer achter dat *schrijven, drukken* en alles wat er bij hoort kulturhistorisch cul-de-sacs zijn, immense vergissingen van den menschelijken geest, dat heeft dat malle konservatisme van de oude Aegyptenaars op zijn geweten, Josef Balsamo³ is een veel nuttiger lid van de maatschappij geweest dan Gutenberg.

Hartelijke groeten
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, “Het amorvisioen in de Vita nuova”.

2. Johann Timotheus Hermes (1738-1821), Duits schrijver; hij introduceerde de Engelse familie- en sociale roman in Duitsland; zijn hoofdwerk is de vijfdelige roman *Sophiens Reise von Memel nach Sachsen* (1769-1773).

3. Giuseppe Balsamo ofwel Alessandro Cagliostro (1743-1795), Italiaans avonturier en alchimist; hij stierf als ketter in de gevangenis.

[344]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*
28 juni 1921

Waardste,

Syctghen,¹ in het Alhambra zwemmend als in een vreemde bijt, heeft mij herinnerd aan een alleraangenaamsten morgen; is het een jaar geleden, of zoowaar alweer twee?

Ik ben met woede aan het vertalen gegaan, en heb een hoofdstuk af. Elsje was haar vermoeienis spoedig weer te boven; 't schijnt dat zulke indrukken als een eerste bezoek aan Parijs geeft, op een achttienjarig gemoed toch veel sterker werken, als je eerst merkt.

De pantheon-kiek² heeft zij nog niet ontwikkeld.

Hartelijke groeten aan U allen!

t.t. H.

Huizinga en Jan Veth aan de voet van het Panthéon, Parijs 1921.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Jan Veth, "Sijctghen, beschouwing van een schilderij van Aelbert Cuyp", *Elsevier's geïllustreerd maandschrift* 31 (1921) dl. 61, 381-384. Twee van de reproducties van het schilderij van de eend Sijctghen staan afgebeeld na de foto's van het Alhambra, behorend bij een voorafgaand artikel over Grenada.

2. De foto van Veth en Huizinga tussen de zuilen van het Panthéon te Parijs diende ter verluchting van het menu van het *Gids*-diner van juli 1921.

[345]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

6 juli 1921 (poststempel)

Beste Han.

Mijn keel werd toegeknepen door dat verdrietige bericht, wat een zorgen voor je en ook voor Juffr. Smit die zoo dol op Retha is.

Toe zult je mij vooral al is 't maar met een woord geregeld op de hoogte houden. 't Is nu zoo naar geen telefoon te hebben, want dan wist ik nu nog wat de docter er van dacht.

Ik heb groote bewondering er voor dat je een zoo precieus (in de beste beteekenis) geschreven boek als de *Herfsttij der M.* zelf in 't Fransch kunt vertellen. Maar wat een taak. 't Lijkt mij een "reuzenwerk".

Je goeden wil om Wells te releveeren lukt je niet,¹ want je haalt eerst zulke verbijsterende dingen van hem aan, dat hij voor mij althans al verdronken is voor dat je hem aan wal brengt. Maar 't is een intressant stuk dat is zeker, - ik zal Well's boek echter wel nooit lezen, eerder Spengler al was 't alleen maar om de suggestieve titel van zijn boek.

Van Jet nog een derde brief, gisteren ontvangen. Geheel onder ons gezegd en gebleven, ik krijg den indruk dat zij gedecepieerd is, maar durf 't niet met zekerheid zeggen.

Hoor ik gauw van je alsjeblieft. Blijven de jongens thuis of zendt je die weg. Elsje blijft zeker. Voor haar 't beste.

Hart. gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Twee worstelaars met den engel".

[346]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

18 juli 1921

Waardste,

Hier is de film, maar ik heb vergeefs op rijmpjes zitten peinzen; ik kan er geen enkel verzinnen. Elsje wil de film graag terug hebben.

We hebben ziekte thuis. Woensdag 7 kreeg Retha opeens diphtheritis, die vrij hevig inzette maar tamelijk gauw beter werd. Zij heeft veel last van de

seruminspuiting gehad, maar is nu een heel stuk op weg naar beterschap, zoodat ik Zondag wel hoop te komen. Vrees voor besmetting behoeft er niet te bestaan.

Ik vertel je dan ook het verdere, nog zeer onzekere, verloop van het verhaalplan van mijn boek.

Laat Polle¹ mij toch niet expres schrijven; zij zal genoeg te doen hebben, en ik zie haar immers Zondag toch.

Ik kreeg het Museumrapport,² maar zag het nog nauwelijks in.

Hartelijke groeten aan al je huisgenooten, ook van Elsje.

t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Jan Veths derde dochter Gerda (1894-1966), advocate.

2. *Rapport der Rijkscommissie van advies inzake reorganisatie van het museumwezen hier te lande* ('s-Gravenhage 1921); verg. Huizinga aan Jan Veth, 23 december 1919.

[347]

Johan Huizinga (Leiden) aan C.S. Adama van Scheltema^{1*}

21 juli 1921

Zeer Geachte Heer,

Ontvang mijn dank voor de toezending van Uw lijvig artikel, dat ik met belangstelling las, en dat ongetwijfeld geschikt is, Uwen lezers veel omtrent de Italiaansche renaissance te leeren.²

[...]³

Zoo dikwijls ik iets over de Renaissance lees, denk ik weer: wat begrijp ik toch eigenlijk weinig van dien tijd, laat staan dat ik de verschijnselen zou kunnen 'verklaren'.

Tenslotte nog dit: als U uit Burckhardt begrepen hebt, dat deze aan de Renaissance 'geen vlekje kan zien', wat hebt U hem dan slecht gelezen, en wat begrijpt U dan zijn figuur slecht. En wat mijn bewondering voor B. betreft, ja, die is groot, maar ik heb in het stuk, dat U herhaaldelijk citeert,⁴ duidelijk gezegd, dat ik zijn opvatting van de Renaissance geenszins deel.

Hoogachtend

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Carel Steven Adama van Scheltema (1877-1924), dichter en schrijver.

2. Onder de titel "De sociale positie van den kunstenaar" publiceerde Adama van Scheltema in 1919-1922 in 13 afleveringen een serie artikelen in de *Socialistische Gids*, die in boekvorm werden herdrukt onder de titel *Kunstenaar en samenleving. De plaats van den kunstenaar in zijn volk en zijn tijd van 500 voor Christus tot op onze dagen* (Rotterdam 1922). Een deel van het boek behandelt "De Renaissance in Italië".

3. Puntsgewijze correcties en aanmerkingen van Huizinga op het artikel van Adama van Scheltema.

4. J. Huizinga, "Renaissancestudien I: het probleem".

[348]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

26 juli 1921

Waardste,

Zie nu eens, of dit geen mooi stuk¹ is! Ik heb getracht, de fout van 'Dürer in de Nederlanden',² waarover ik levendig berouw heb, te vermijden. Zooals je zult zien, heb ik, op de punten, die je ter harte gaan, ook waar ik tegen de theorie opponeer, mij bereid verklaard, ze in de praktijk gewonnen te geven. Heb ik mij ergens in iets feitelijks vergist, dan hoor ik gaarne je berisping.

Colenbrander heeft dit stuk gelezen. Hij wil er een zelfstandig stukje naast en ten deele tegen zetten. Tegen in hoofdzaak wat betreft het Ethnografisch museum, o.a. om den indruk weg te nemen, dat de sterk Leidsche redactie q.q. voor Leiden pleit.³ Verder over het Kunstmuseum.⁴ Hij brengt dat stuk Zaterdag mee.

Mocht je die bijeenkomst overbodig achten, dan hoor ik het wel. Maar ik kom natuurlijk graag naar Amsterdam, als er nog te praten valt. Wil je bij mijn stuk kanttekeningen drukken, of er een stuk naast zetten? Drie artikels uit de redactie tegen elkaar zou wel pikant zijn. Je brengt mijn artikel in ieder geval Zaterdag wel weer mee?

Met Retha blijft het goed vooruitgaan.

Hartelijke groeten,

t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. J. Huizinga, "Het rapport der Museumcommissie", *De Gids* 85 (1921) IV, 97-107 (V.W. II, 569-578). Hier is sprake van de kopij voor dit artikel.

2. J. Huizinga, "Dürer in de Nederlanden", n.a.v. J. Veth, S. Muller Fzn., *Albrecht Dürers niederländische Reise* (2 dln. Berlijn/Utrecht 1918), *De Gids* 84 (1920) II, 470-484 (V.W. IV, 317-329).

3. De Rijkscommissie voor het Museumwezen had geadviseerd voor overbrenging van het Rijks Ethnologisch Museum van Leiden naar 's-Gravenhage; in Leiden zou een studiecollectie kunnen blijven. Dit voorstel vond geen doorgang.

4. Het voorstel van de Rijkscommissie voor het Museumwezen tot oprichting van een 'Algemeen Kunstmuseum' te Amsterdam, waarin bijeengebracht zou worden 'het beste, dat wij reeds op verschillend kunstgebied bezitten'. Ook dit voorstel is niet uitgevoerd.

[349]

André Jolles aan Johan Huizinga*

26 juli 1921

Beste vriend

- ik heb niet heel veel meer kunnen veranderen, ik ben te moe. Het moet dan maar zoo blijven; misschien is het niet eens zoo kwaad... Hartelijk dank voor de vertalingen, zij zijn uitstekend. Ik mis de gaaf van vertalen, zoodra ik, wat ik in de eene taal lees, in een andere taal poog om te zetten, komt een groezelige verwarring in mijn hersens - misschien ligt dat daaraan, dat ik

wel een aantal talen begrijp, maar dat ik eigenlijk geen enkele taal ken. Ik ben niet voor philoloog in de wieg gelegd en mijn colleges over Nederlandse en Middelnederlandsche Grammatica zijn een rare ratjetoe.

[...]¹

Spoedig meer – in sentimenteele romannetjes staat: de pen (in casu: het potlood) ontviel aan zijn moede vingeren.

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Vermelding zomeradres van Jolles plus een drietal zinnen bij een meegestuurd 'voordrukje'.

[350]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 augustus 1921

Beste Han

Hartelijk dank voor je briefje; ja ik hoorde al in Berlijn dat jullie die schrik met Retha gehad hebben, maar gelukkig lag er ook al een brief van Rik met meer geruststellende berichten. Gisteren spraken wij Cees¹ op de Moeren, en die vertelde ons ook dat alles goed bleef gaan en zij zoover men kon na-gaan geen enkel slecht gevolg van de ziekte had. Wanneer denken jullie naar Torenvliedt te gaan? – Natuurlijk vinden wij 't erg prettig, als jullie (een stuk of wat kinderen kan ik best bergen, als je komt wanneer er geen andere logés zijn) nog eens komen. Maak maar eens een plan dat jou schikt dan kunnen we schrijven of het ons ook uitkomt. Maar laat het dan eerst regenen! Veel en lang. Het is hier nu *naar* – leelijk, grijs, dor en een vliegen- en wespenplaag. (Daar vliegt net zoo'n gedierte op mijn neus; uit schrik ontschiet mijn pen me en maakt deze inktmop).

Ja, Dante...² Ik zelf kan het ook nog altijd niet geheel laten schieten, maar ik vrees. Mijn kop zit vol andere dingen, daar ik de russische indrukken in artikelen aan het omzetten ben. En de eerste, politieke, reeks, wil ik achter elkaar afmaken terwijl ik er nog schik in heb en het zie als een dramatisch be-weeg. Raak ik er uit, dan voel ik, wordt het als ik het weer opneem "een kous aanbreien". – En hoe Dante te rijmen – of zelfs rijmloos te vereenigen – met artikelen over het Communistische kongres? – Toch wil ik nog een poging doen, zoodra ik, aan 't end dezer week die eerste serie af heb. Zou je zoo lief willen zijn mij het Purgatorio te sturen? Ik vertelde je hoe het met mijn boe-ken zat.

Ik keek je eerste stuk over Spengler al door, het leek mij verbazend interes-sant en ik verheug er mij op het aandachtig te lezen. Rik was er ook sterk door geboeid, maar uit je tweede stuk kreeg hij den indruk dat Wells wel zeer oppervlakkig is. Dank voor wat je zegt over mijn boekje,³ ja de personen blijven schimmen en daar zal ik wel niet meer uitkomen. Ik heb het laatste jaar nogal bestudeerd het ontstaan van het drama in verschillende tijdper-ken, en ben tot de konklusie gekomen dat er een zéér lange tijd van voorbe-

reiding en groei der verschillende elementen noodig is, eer 't kan ontstaan. Wat een troost, voor een persoonlijk te-kort aan dramatische vorm-kracht!

Ik maak 't goed, was niet zoo erg moe, behalve van de tocht van Berlijn naar hier, die was moordend door verveling in kleine treintjes, boemelen. In Rusland heb ik wel mij soms doodop gevoeld, maar dan waren er weer uren en dagen dat je *niets deed*, niets kòn doen, en ook niet veel indrukken kreeg. En dat bleek per slot toch een soort vakantie. Rusland heeft, (of is) de ruimte, en de Russen hebben de tijd...

Veel hartelijke groeten, ook van Rik, voor jou en de kinderen

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Cornelis van Vollenhoven.

2. Henriëtte Roland Holst schreef voor het Dante-nummer van *De Gids* 85 (1921) III, 327-328 het gedicht "Amor inspirator".

3. Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, *Het offer* (Rotterdam 1921), geschreven 1918-1921. Plaats der handeling: Sovjet-Rusland; tijd: de eerste winter der revolutie.

[351]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

3 augustus 1921 (poststempel)

Beste Han.

Al eerder had ik je willen schrijven, maar kwam er niet toe, ik was een beetje niet-wel en ook niet erg futtig, bovendien ik erken 't, drukt mij dit weer enorm, die langzame moord van alles, en dat, alles met een blijmoedig snoet van den moordenaar de zon, die dorre hitte en dat al maar leelijker en onpoëtischer worden van alles, ik vind 't allernaarst. Als je 's avonds wandelt begrijp je ineens wat Indië moet zijn, en waarom 't niet mooi kan zijn, 't is alles even dor en tenslotte kleur en klankloos, en zelfs iets van het humeur van den oud-gast voel ik in mij groeien.

Jet is goed, het reisje heeft haar eerder goed gedaan, ik denk doordat zij niet zoo dag aan dag over de boeken heeft gezeten, zij was iets magerder geworden, maar zag er heusch goed uit, nu al iets minder. Zij had mij wel geschreven over "de illusies minder". Ik heb die mededeeling in die weken te veel opgefokt met mijn hoop, zoodat ik, 't is dwaas, gehoopt had haar in overtuiging anders terug te krijgen dan zij ging. Dat is allerminst zoo, ondanks de desillusies... desondanks.

Zij zit nu een dubbele reeks artikelen te schrijven, en werkt daar den ganschen dag aan.¹ Ik vind dit zoo jammer, dat eeuwige "getuigen", en alle elementen van dwingen die daar in zitten, 't forceert een beeld van de realiteit, een realiteit waarvan de geest, naar 't mij voorkomt het best benadert zou kunnen worden door er over te zwijgen, en 't zwijgzaam te realiseeren... en dan misschien... ja véél later. Als ik denk aan al die honderde mensen die daar van heinde en ver zijn gekomen, en ik denk dan aan die heele reeks congressen en die lawines van woorden, waarvan de allerdomste nog eens 3 of vier maal vertaald werden, dan word ik van de grauweste mistroostigheid, en

ik neig ertoe dat soort quand-même massaal optimisme dat zich op duizende wijzen uit, als een van de afschuwelijkste ziekten te zien waarmede god de moderne menschheid geeselt. Misschien zit hij en zijn vrinden in één fourire over ons, al die kranten al die tijdschriften al die partijen en meeningen, al dat dwingen, drijven, beweren, haasten, ook de springvloeden van rethoriek en de al maar verschietende en wankelbare overtuigingen.

Ik had een paar aardige speelsche dagen in Domburg die mij heel veel goed gedaan hebben, waardoor dat weet ik zoo niet, de menschen daar waren lief dat is waar, maar ik geloof dat 't vooral komt omdat je op zulke dagen geen anti-congressen houdt in jezelf hetgeen even erg is als echte congressen, en waarop speeches ook tien maal herhaald worden, en waar ook kranten gedrukt worden etc. geheel als in de werkelijkheid. Je speelt op zulke dagen met zon en pruimen en vriendelijkheden en maanlicht en zeewater, en tui-melt getroost in bed. Dus Vrijdag ga je met Retha, heerlijk dat alles goed verliep. Misschien (???) kom ik einde Aug. nog eens een paar dagen naar Domburg, maar zeg 't maar niet want 't is geheel onzeker.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Henriëtte Roland Holst, *Uit Sowjet-Rusland. Beelden en beschouwingen* (Rotterdam z.j. [1921]).

[352]

Gabriel Hanotaux¹ (Le Prieuré d'Orchaise, Loir-et-Cher) aan Johan Huizinga*

6 augustus 1921

Monsieur,

Excusez-moi d'avoir tardé à vous répondre; mais j'étais parti à la campagne pour me donner à un travail très absorbant.

Je viens de lire votre nouveau chapitre. Il y a certainement un grand *progrès*, si vous me permettez cette expression, mais il y a encore certains allègements à rechercher. Vous verrez quelques indications que je me suis permis d'inscrire sur votre texte. Il me semble qu'un correcteur tant soit peu accoutumé à notre langue, ferait cela sans aucune difficulté, car c'est le génie même de la langue française et vous vous donneriez moins de mal. Quand ce travail serait ainsi raccourci, car c'est ce qui importe surtout au point de vue du libraire-imprimeur, je le verrai dans l'ensemble et je le porterai à la maison Plon; mais il ne faut lui mettre sous les yeux que du définitif. Car la crise du livre sévit en ce moment plus que jamais.

Je suis toujours à votre disposition. J'espère voir M. van Eyzinga à Genève en septembre.

Bien sincèrement à vous

G. Hanotaux

Je retourne le manuscrit par le courrier.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Gabriel Hanotaux (1853-1944), Frans historicus en diplomaat; vertegenwoordiger bij de Volkenbond, waar hij Van Eysinga ontmoette die poogde hem voor een Franse uitgave van *Herfsttij der middeleeuwen* te interesseren.

[353]

André Jolles (Ascona) aan Johan Huizinga*

8 augustus 1921

Beste vriend –

Gelukkig, dat Retha weer beter is; ik heb van dat dochtertje, dat ik nooit gezien heb, een scherp omlijnde voorstelling – lijkt¹ zij op Mary? Die inspuitingen zijn nare dingen; Jan kreeg er een soort verlamming van en kon pas na maanden zijn been weer bewegen – zoodat ik mij afvroeg of de remedie niet erger was dan de kwaal.

Bedankt voor de overvellen etc van de Facetie. Het was een grappig gevoel weer eens naast mijn ouden schoolkameraad Willem Kühler² – bijgenaamd Pim – te zitten. Overigens een voortreffelijk artikel; daar ik van den winter “Uebungen” over den jongen Erasmus en de Broeders des Gemeenen Levens geef, kon ik de doopersche beweging als aanvulling best gebruiken. Mijn “Uebungen” over de Bourgondische Kultuur waren vruchtbaar... ten minste voor mij. Bovendien vond ik een snuggeren knaap,³ die bij mij wil promoveeren met een proefschrift over het “Pleidooi van Maître Jean Petit” – of iets dergelijks.

“Stukjes schrijven” – ja, het is een miserabel werk, à qui le dis tu? En toch was er in dat stukje over den Italiaanschen historicus met zijn romantischen naam⁴ – is hij een neefje van Rinaldo Rinaldini of van Aballino den grooten bandiet? – een opmerking, die mij bijzonder trof. De zoog. contrareformatie begint bij Damianus of daaromtrent – dat is volstrekt geen paradox. De contrareformatie heeft met de reformatie maar betrekkelijk weinig uit te staan, of laten wij liever zeggen: het woord “contra” is onjuist, de bewegingen loopen parallel, zij hebben dezelfde oorzaken, maar een ander ethnographisch karakter. Ik wil geen rassentheorien verkondigen,⁵ dat zij verre! maar ik geloof, dat wij in dit heele geval het ethnographische wat al te zeer verwaarloozen.

Dat brengt mij op je artikel over Wells.⁶ Je hebt mij natuurlijk in den beginne gepakt. Toen heb ik het boek zelf gelezen en ik kreeg een ietwat ontevreden gevoel. Is het niet een beetje gemakkelijk als eenling machtspolitiek te haten, wanneer je volk het toppunt van machtspolitiek heeft bereikt? “die groote zachtheid, dat oneindig vertrouwen, die vaste hoop, die de geschiedenis hem leert”,⁷ zijn zij niet vrij goedkoop, wanneer je natie er in geslaagd is zoo even zijn grootsten concurrent voorgoed neer te beuken? Is er in dat boekje niet veel van wat mijn vader een “conscientiestopper” plag te noemen, al te veel wat stof levert voor de antipathiekste uiting van den Engelschen geest: het “cant”? Op je vraag aan het einde van dat lange citaat: “Vindt gij het een stukje uit een preek etc?”⁸ – zou ik willen antwoorden:

“Wis en zeker, maar uit een preek van een dominee bij wien ik niet graag ter kerke ga.” Indien dit al geen huichelarij is, geeft het toch den huichelaar een al te mooie gelegenheid met een geroerd gemoed naar huis te gaan en daar verder al het kwaad te doen, dat hij van plan was: Een “worstelaar met den Engel”? Malligheid – ik zie een man in een easy-chair, die na den oorlog een prikkelende after-dinner rookt.

Wij Hollanders – ik hoor ook tot die kategorie – laten ons al heel gauw door het gemakkelijke en geestige verleiden... charmeeren. Dat gevoel van dankbaarheid, dat Spengler je eigenlijk niet aangaat, voel ik ook – maar het is niet onze beste kant. Je spreekt van eenvoud en klaarheid. Maar zoeken wij die dan? Of zoeken wij het aangename, het smaakvolle, ik had haast gezegd het artistieke? (Jongen, jongen, die lindebloesem en die leeuwerik!)⁹ Oppervlakkigheid, gebrek aan ernst? Neen, dat zijn niet de eigenschappen van den Hollander – maar er is iets in den Hollandschen geest, dat voor het diepe, het moeilijke, het tegenstrijdige uit den weg gaat, iets dat tot een zedelijk diletantisme leidt, en dat maakt, dat veel van wat wij schrijven tot op zekere hoogte sans conséquence blijft. Misschien overdrijf ik – misschien spreek ik die woorden meer tot mij zelf dan tot jou... nog eens en nog eens ik had ook een stukje in den trant kunnen schrijven: en toch voel ik hoe onrechtvaardig de vergelijking tusschen Spengler en Wells is, onrechtvaardig in denzelfden zin waarin Voltaire zoo vaak onrechtvaardig is; ik zou van een injustice de l'Esprit willen spreken. Duidt het mij niet ten kwade, maar wanneer in Spengler's boek de tragiek van den Duitschen geest ligt, voel ik in je artikel iets van de tragiek van den Hollandschen geest –

Ben ik een Mof...?

Het zou heel wat prettiger zijn over al die dingen eens te praten. Daarom – je schreeft indertijd, dat er, wanneer de reiskosten moeilijkheden maakten, misschien een mouw aan zou te passen zijn. Mag ik die mouw eens zien? Ik ben overtuigd, dat er geen aap uit komt... en ik ben bereid er mijn handen uit te steken. Zonder gekheid, wanneer je een middeltje hebt, een lezing of zoo iets, zou ik graag komen – van de Gidsartikeltjes betaal ik mijn Zwitsersche reis. Ik vrees echter, dat de Hollanders van mijn lezingen niet veel zullen willen weten. Vertel mij eens hoe het daarmee staat. Tot einde Augustus blijf ik hier, dan heb ik een dag of veertien in Duitschland te doen en dan zou ik – laten wij zeggen na 20 September – kunnen komen.

Daar ik het adres van Torenvliet niet precies weet, stuur ik dit epistel naar Leiden in de hoop dat de post het opstuurt.

Met hartelijke groeten
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. In het origineel staat: lijk.

2. W.J. Kühler (1874-1946), doopsgezind predikant, hoogleraar kerkgeschiedenis te Amsterdam. Het betreft hier zijn: “Het anabaptisme in Nederland”, *De Gids* 85 (1921) III, 249-278.

3. Wolfgang Seiferth.

4. J. Huizinga, n.a.v. E. Rodocanachi, *La réforme en Italie* (2 dln. Parijs 1920-1921), *De Gids* 85 (1921) III, 324-326.
5. Verg. J. Huizinga, "Twee worstelaars met den engel" (V.W. IV, 479): 'De rassen-theorie is een der plagen van de hedendaagsche geschiedschrijving.'
6. Op een briefkaart uit Leipzig met poststempel 9 juli 1921 aan Huizinga in Leiden had Jolles o.m. geschreven: 'Je artikel over Wells heb ik met zeer tegenstrijdige gevoelens gelezen – het is zonder twijfel een goed stuk, maar... daarover later.'
7. Verg. J. Huizinga, V.W. IV, 496: 'Doch wat de geschiedenis hem [= Wells] leert, is een groote zachtheid, een oneindig vertrouwen en een vaste hoop.'
8. *Ibidem*, 495.
9. *Ibidem*, 471: 'Dit is alsof iemand meende, een landschap in zijn wezen inniger te begrijpen, naarmate hij, buiten het bereik van den geur der lindebloesems en het zingen van den leeuwerik, uit zijn vliegtuig de lijntjes van wegen en slooten zich tot een kaartpatroon zag scharen.'

[354]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

8 augustus 1921

Beste Han,

Hierbij toch nog een versje voor het Dante-nummer. Ik hoop dat je er iets in ziet; ik kan je alleen verzekeren, dat het niet buiten alle inspiratie om is ontstaan en het opschrijven mij zeer gelukkig maakte. Nu wou ik je, op voorbeeld van Rik, even raadplegen over den titel; ik wilde zoo iets als "Amor Inspirator", kan dat? Maar *Amor* heeft voor ons een andere bij-klank; het Italiaansche *Amore* zou hier misschien beter zijn? Maar "Amore Inspiratore" heeft zoo'n vervelende rijm-klank! Ik stuur dit nog naar Leiden; je laatste briefje heb ik niet meer, maar ik geloof dat je schreef, er de eerste dagen van de week nog te zijn.

Rik is naar R'dam en Breda om fransch en belgisch visum te halen, als hij het laatste óók krijgt (het eerste is zeker) gaat hij Woensdag voor een dag of acht met Ina naar Parijs en omstreken. Ik hoop erg dat 't lukt, hij heeft een vakantietje erg noodig, nooit zag ik hem zoo lusteloos, als in de laatste maanden.

Veel hartelijke groeten voor allen

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[355]

Johan Huizinga (Leiden) aan H.Th. Colenbrander en echtgenote (Urach, Württemberg)*

[9 augustus 1921]¹

Besten,

Vooreerst dank voor briefkaart, ik hoop dat de Marktbrunnen je weer bekoeld heeft en tot vasten toestand teruggebracht. Morgen ga ik eindelijk met

R. en E.² naar Toorenvliedt, na 't nog een paar keer uitgesteld te hebben. R. is heel goed.

Nu een paar gidsnieuwttjes. Sneller³ is m.i. niet aannemelijk, maar wacht nog je oordeel. Over Gillouin maak ik tenslotte toch een artikel, na mij voldoende in Seillière te hebben begeven.⁴ Van Veth het museumstuk nog niet terug. Een vers van Jet Holst! Gisteren noodkreet van Meester aan K.⁵ en mij: Dantenr. wordt maar 154 blz. – Een oogenblik heb ik nog getracht, onder pseudonym 10 blz. bladvulling te schrijven, maar zag er geen kans toe. Dus moet de aflevering dan maar iets kleiner zijn.

C.⁶ voelt wel voor het Bok-plan;⁷ intusschen heeft deze merkwaardige man mijn brief verloren, zoodat ik het hem nog eens heb moeten uitleggen. Maar... gisteren een bericht van Hanotaux: fransche bewerking zal doorgaan, dus zeer twijfelachtig of ik voorjaar '22 tijd zal hebben. Nu genoeg van die papieren geluiden; verzinkt opnieuw in schaduw van lommer en bergen.

H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. Geschreven daags voor zijn vertrek (10 augustus) naar Toorenvliet.

2. Retha en Elsje.

3. Z.W. Sneller (1882-1950), economisch historicus, hoogleraar economische geschiedenis aan de Nederlandsche Handels-Hoogeschool te Rotterdam 1922-1948; in de Leidse faculteit der rechtsgeleerdheid werd hij in 1939 bijzonder hoogleraar in de economische geschiedenis.

4. J. Huizinga, "Ernest Seillière", n.a.v. R. Gillouin, *Une nouvelle philosophie de l'histoire moderne et française. Les bases historiques et critiques d'une éducation nationale* (Parijs 1921), *De Gids* 85 (1921) IV, 151-159 (V.W. IV, 370-377). Ernest Seillière (1866-1955), Frans socioloog en filosoof. René Gillouin (1881-1971), Frans filosoof, journalist en politicus.

5. Kuenen.

6. Cornelis van Vollenhoven.

7. Verg. A.J. Barnouw aan Huizinga, 13 juni 1921.

[356]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

12 augustus [1921]

Beste Han,

Zoo pas heb ik het slot van je studie over Spengler en Wells gelezen, èn je brief overgelezen, èn de proef van het Dante-vers gekorrigeerd. Ik ben dus wel met je bezig, en in de goede stemming om je te schrijven. Voor je lieve brief dank ik je heel hartelijk. Ja het is wààr dat ik zonder onze vriendschap er waarschijnlijk niet toe gekomen zou zijn, dat vers te maken, zonder de stimuleerende werking van de hartelijke genegenheid en belangstelling voor mijn werk, die je mij bewijst. Die doet mij vaak veel goed, te meer daar ik, door mijn eigenaardige positie, vooral in den laatsten tijd zelfs bij wie mij 't naaste staan soms een soort wantrouwen tegen mijn werk voel...

Het grappige is, dat dit Dante-vers haast onmiddellijk gevolgd werd door een broertje; tenminste voor mij zijn het een soort tweelingen, al komen zij *schijnbaar* uit een verschillende sfeer. Ik vond 't echt fijn, om na zooveel

proeven en geworstel op dramatisch gebied sedert eenige jaren al, mij weer eens zoo vrij in de lyrische ontboezeming of reiniging te laten gaan. Want ik ben toch maar "een lyricus met een kleine dramatische ader of facet" – geloof je niet. – Nu, daar je dus ook zoo'n beetje als "autor intellectualis" aan dit broertje debet bent, stuur ik er je, ter herinnering van dit geheele geval, een copie van. Mijn voornemen is het vóórin te zetten in een klein boekje met indrukken uit Rusland.¹ Juist vandaag begon ik daaraan heel prettig te werken, d.w.z. het vele materiaal, schetsen, aanloopen, tot een geheel te verwerken. Het wordt geen politiek boekje maar een aesthetisch, geen Natur maar Geschichte, zou Spengler zeggen, en jij (beter dunkt me) geen beschouwing naar de categorie der oorzake-lijkheid, maar naar "tragische fataliteit". – Dit werkje geeft mij troost bij veel el- lendigs wat ik op 't oogenblik doorleef: ik moet mij keeren tegen mijn oude vrienden Gorter en Pannekoek, en zal, waarschijnlijk, de Nieuwe Tijd moeten loslaten wegens een gewetensconflict waarvoor ik geen andere oplossing zie...

Je studie over de Worstelaars met den Engel heb ik met heel veel belang- stelling gelezen. Misschien dat iemand nog eens een bloemlezing samenstelt uit de beste en meest treffende bespiegelingen in het boek van Spengler. Het in zijn geheel te lezen, daartoe voel ik na je artikel minder lust dan er vóór. Wat het tweede stuk, over Wells, aangaat: ik vond er zoo typisch je zelf in te- rug en het dubbele in je wezen, zooals je hem aldoor als vakman kapittelde en afbrak, en dan ineens aan 't end, vergaf en bijna streefde, omdat hij stem gaf aan dat boven- en buiten alle wetenschap staande geloof in de mensch- heid, dat niets dan een vorm van het smachten der liefde is in de ziel...

Het stuk van Dré² vond ik vernuftig en geleerd; dat van de Sitter heel inte- ressant,³ en ook dat over de Wederdoopers, oude vrienden van mij, las ik met genoegen.⁴ Ik ben benieuwd wie je vindt dat gelijk heeft in deze kontroverse.

Rik schrijft nog niet opgetogen over het op reis zijn, 't was wat rommelig, doordat Montmorency toch niet dât bleek en ze daarom maar naar Parijs gingen. Zijn eerste briefje is al zoekgeraakt; naar Moscou raakte er geen een zoek! Fransche slordigheid, zou Spengler zeggen.

Ik hoop toch èrg dat je deze maand nog met Elsje kunt komen... Zeg haar dat ik wonderen hoorde over... mooie schoentjes met fransche hakjes en tulle ge- borduurde voiletjes. Laat zij die vóóral meebrengen, "pour épater les vaches".

Dag veel hartelijks van

Jet

't Heeft hier gisteren nacht een paar uur geregend, 't is wel wat minder be- roerd om te zien er na. Hoe is 't in Zeeland, ook erg droog?

"Wij zullen u niet zien"⁵

Voor J.H.

Wij zullen u niet zien, lichtende Vrede,
wij zullen niet voelen uw weligheid
van onze lippen naar ons hart gegleden
en niet wikklen onze leden
de weeke plooië' uwer broederlijkheid.

Wij zullen niet wone' in het voorportaal
dier eenheid glorieus waarnaar wij staren
met stom ontzag; niet de donkere scharen
eendrachtig tot de worstling òp zien varen,
wij zullen hen niet in hun roem zien staan.

De groote Denker met den fellen blik,
hij heeft het lot van dit geslacht voortteekend
hij heeft ons wanklen voorgerekend
het droeve, het armzalige beschik.

Wij zijn het geslacht dat moet vergaan
opdat een grooter oprijze uit onze graven;
wij zijn het geslacht dat zich moet laven
aan zijn gebrokenheid en smartelijke waan;
wij zijn het geslacht welks gansche have
is als 't flauwe schimself van d'eerste maan.

Reeds heeft onze besten het lot bereikt;
Zij vielen in de ongewisse uren
en d'andre groote levenden verduren
de kwellingen die donkre machten sturen:
verschiet dat nabij schijnt, en weder wijkt.

Voor hen uit rees een stralend licht...
zij vlogen; zij voelden zich als bevreugeld,
hun wil schoot vooruit onbeteugeld...
nu hullen zij in zwijgen hun gezicht...

Nu klemmen zij de lippe' opeen
die zoo heerlijke lach bloeiend omspeelde;
zij zijn als boomen die een dor seizoen vergeelde
en diep in hen, als in het dicht struweel de
bron weent, ruischt het verborgen zielsgeween...

Wij zullen u niet zien, lichtende Vrede,
wij zullen niet worde' in uw glans gewijd;
d'extase van den laatsten aarde-strijd
zal niet zette' in gloed onze leden
en vulle' ons hart boordevol zaligheid.

Wij zijn de bouwers van den tempel niet,
wij zijn enkel de sjouwers van de steenen;
wij zullen niet doen rijze' en zich vereenen
zijn stoute pijlers; wij krielen door eenen,
in 't slijk, in verwarring en haar verdriet.

Wie dit niet kan drage' en standvastig blijven,
hij verlate ons en keere niet weer,
hij ga nog heden en late ons onze eer,
hij neme met zich zijn geluksbegeer,
en late ons, verscheurde ziele' en lijven.

Wij zullen in het grauw gewaad
van onze kleine en schaarsche deugden schrijden;
wij zullen ons in de schaduw verblijden
van onze schamelheid, wetend: ons vale lijden,
bereidt den weg tot hùn heerlijke daad.

II/8-21.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Henriëtte Roland Holst, *Uit Sowjet-Rusland. Beelden en beschouwingen*.
2. André Jolles, "De facetie van Guido Cavalcanti (Renaissance-spaanders)".
3. W. de Sitter, "De bouw van het sterrenstelsel. Kapteyn's beteekenis voor de moderne astronomie", *De Gids* 85 (1921) III, 128-144.
4. W.J. Kühler, "Het anabaptisme in Nederland". De auteur reageerde hiermee op Ds. K. Vos, "Revolutionnaire hervorming", *De Gids* 84 (1920) IV, 433-450, die naar mening van Kühler ten onrechte wilde aantonen 'dat het Anabaptisme in Nederland een bijna uitsluitend oproerige beweging is geweest.'
5. Dit gedicht werd zonder de opdracht aan J. Huizinga door Henriëtte Roland Holst-van der Schalk in enigszins gewijzigde vorm opgenomen in haar dichtbundel *Tusschen twee werelden* (Rotterdam 1923); tevens afgedrukt in haar *Uit Sowjet-Rusland. Beelden en beschouwingen* (zie n. 1), 134-136.

[357]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
18 augustus [1921]

Beste Han,

Alweer een erge prettige brief, waar ik je voor moet bedanken. Het spijt mij, dat ik hem niet aan Rik kan laten lezen, maar... dat zinnetje over "een slappe draai" zou hem erg onaangenaam aandoen, je weet niet hoe gevoelig hij in die dingen is! Het was ook eigenlijk geen slappe draai, maar meer een gevoel van verongelijkt te zijn, waar hij niet uit kon komen. Hij heeft verschillende beroerde ervaringen opgedaan in den laatsten tijd, o.a. met Vermeulen. Dat was 't ergste, want Rik had zoo touchant naïf V.'s betuigingen van genegenheid en achting (ik zou bijna zeggen zijn liefdes-verklaringen) ernstig opgenomen en nu heeft Vermeulen zoo echt grof tegen hem gedaan – zoo duidelijk hem enkel als melkkoe beschouwd. – En dan was er de droogte en de leelijkheid van de atmosfeer, dat maakte hem ook wanhoopig. Nu 't reisje zal denk ik de "bewustzijns-inhoud" wel wat vernieuwd hebben. Als 't nu hier nog maar véél en lang wou regenen, want 't is weer bijna zoo droog als voorheen. – Ik wacht Rik Zaterdag terug, en Elsje en jij zijn Maandag héél welkom. Hoe komen jullie? Op fietsen? Of karretje naar Zundert stu-

ren? Neen Seillière ken ik heelemaal niet. – Ik lees Brinkley over Japansche kultuur¹ (heel interessant) en Chambers, over middeneeuwsch tooneel,² dito.

Hartelijke groeten en tot gauw.

Jet.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Frank Brinkley schreef o.a. *The art of Japan* (2 dln. Boston 1901) en *Japan and China* (Londen/Edinburgh 1903).

2. Edmund Kerchever Chambers, *The mediaeval stage* (Oxford 1903).

[358]

André Jolles (Milaan) aan Johan Huizinga (Leiden)*

20 augustus 1921 (poststempel)

Herinner je je nog hoe mooi de klok van Sant Ambrogio klonk toen wij voor tweentwintig jaar in dit Atrium stonden? Ik ben in Italie en beleef wonderlijke dingen –

Hartelijke groeten.

je vriend A.J.

* Origineel: 's Gravenhage, NLMD. Prentbriefkaart, Milano – Chiesa di S. Ambrogio.

[359]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Jan Veth*

25 augustus 1921

Waardste,

Het is toch jammer, dat we indertijd het mondigesprek over het museumstuk niet gehouden hebben. Want ik ben sedertdien, in afwachting van je kantteekeningen, toch met vernieuwde hevigheid gaan twijfelen, of ik wel een benoeming in den museumraad¹ zou moeten aannemen. Ik zou dat doen, om er als je bondgenoot mee te werken aan een gezonde en praktische oplossing der kwesties. Dat was het in de eerste plaats, wat er mij in aantrok, en het feit, dat jij mij hadt voorgesteld, maakte mij het meest geneigd, het eventueel aan te nemen. Maar langzamerhand ben ik mij gaan afvragen, of ik toch wel genoeg in dezen je bondgenoot ben, en of ik, afgescheiden van die vraag, in de geheele zaak genoeg belang stel. De gretigheid (zou De Meester zeggen) waarmee ik de stukken van Muller² en Hoynck van Papendrecht³ heb overgeslagen, heeft mijzelf doen zien, dat de kwesties mij toch vrij koud laten.

Zoals je weet, heb ik in het stuk voor de Gids mijn principiele bezwaren wel geuit, maar ze in de praktijk niet zwaar doen wegen. Maar zijn tenslotte onze principiele verschillen wel zoo gering, dat we in den raad praktisch van harte zouden samenwerken? De scheiding kunst en historie blijf ik ver-

keerd en onuitvoerbaar achten, en ik ben bang, dat dit gevoelen telkens zou leiden tot geschil, waar ik harmonie zou wenschen.

Ik ben daarom van plan, om aan Duparc⁴ te schrijven, dat ik na lezing van het rapport en rijpe overweging terugkom op mijn bereidverklaring, in den museumraad zitting te nemen. Ik wil dit echter niet doen, eer ik je ervan in kennis heb gesteld, en je antwoord op dezen brief heb afgewacht.

Retha was tijdig genoeg weer beter, om nog 10 Augustus met Elsje en mij hierheen te gaan; zij is nu bijna weer geheel de oude, alleen nog wat mager. Maandag 29 gaan wij naar Leiden terug, en begint het werk weer.

Ik heb André verzocht, zijn bezoek van September uit te stellen tot het voorjaar; ik zal het voorloopig te druk hebben.

De kwestie van de fransche bewerking van mijn boek is nog altijd onbeslist; ik weet niet, of ik het zal doen of niet. Maar het verhaal daarvan is te lang om te schrijven.

Je zult nu zeker in de laatste en hevige drukte voor het begin van de reis zijn.⁵ En dan, hoop ik voor je, een lange en grondige rust!

Hartelijke groeten, ook aan je vrouw, en aan Polle.

t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. De reorganisatievoorstellen van de Rijkscommissie voor het Museumwezen (verg. Huizinga aan Jan Veth, 23 december 1919, n. 2) bevatten ook het advies 'een college in het leven te roepen, welks leden, geheel op de hoogte van aard en strekking dezer voorstellen, bij uitstek bevoegd zullen zijn, om de Regeering bij de reorganisatie van het museumwezen ter zijde te staan.' Dit college moest de Museumraad worden waarvan hier sprake is; deze Museumraad kwam echter niet tot stand, verg. Huizinga aan M.I. Duparc, 23 maart 1922.

2. S. Muller Fzn, die lid was van de Rijkscommissie voor het Museumwezen.

3. A. Hoyneck van Papendrecht (1864-1933), sedert 1910 directeur van het Museum van Oudheden te Rotterdam.

4. M.I. Duparc (1870-1925), hoofd afdelingen Kunsten en Wetenschappen van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen 1918-1925; tevens voorzitter van de Rijkscommissie voor het Museumwezen 1919-1921.

5. Veth maakte in de winter van 1921-1922 een reis van ruim een half jaar naar Nederlands-Indië.

[360]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga*

[begin september 1921]¹

Beste Han.

Het rapport stuur ik je hierbij terug, met mijn stukje,² – dat wel langer is uitgevallen dan ik dacht.

Hoe zachtzinnig je ook gestemd bent voor mijn andere schrijverijtjes, zoo ben ik wel bang dat je hier veel kritischer tegenover zal staan.

Ik zou dit willen zeggen, je kunt 't aanbieden aan de redactie als jij 't goed vindt. Vindt je 't niet goed, beschouw 't dan als alleen aan jou ter lezing gezonden, en stuur 't mij dan terug.

Mocht je 't goed vinden en doorzenden aan de verdere redactie, dan hoop ik dat 't in 't zelfde nr. komt waar de andere stukken over 't rapport ook in staan. Dat zou veel aardiger zijn, dat zou ik tenminste veel aardiger vinden. En laat mij in dat geval maar gauw proef zenden, want ik heb vast revisie nodig zoo niet tweemaal.

Welbedankt voor je brief en je invitatie voor 't Gidsdiner. Jet kan vast niet want die moet die dagen in Amsterdam zijn, en ik had feitelijk al een ander plan gemaakt dat ik liever niet zou opgeven.

Ik kom veel liever eens gauw rustig bij jou en de kinderen eten, veel liever. En daar komt bij dat ik de Meester liever juist nu niet ontmoet. Ik zal je eerlijk zeggen waarom, want jij weet wel dat ik heusch geen succeshonger heb, of niet kan tegen kritiek. De zaak zit zoo. In 14 dagen tijd verschenen drie dingen, een opstel in 't fransch, waarin op waarlijk aardige manier mede over mijn werk geschreven wordt, de N.Rott. memoreert 't met 2 regels, daarna een opstel in een Weensch groot tijdschrift alleen over mijn graphisch werk, met vele reproducties. De N.Rott.Ct. vermeldt 't met laten wij zeggen 5 regels. Toen verschijnt er een opstel in "Op de Hoogte" van een teekenonderwijzer aan de Normaalschool, die allerlei zurigheid schrijft over werk van mij, de N.Rott.Ct. neemt er een kolom vol van over,³ met de mededeeling dat zij hopen dat 't als brochure verschijnen zal.

Wel goddorie als de M. dan zelf niet durft te zeggen, wat hij vindt, laat hij dan zwijgen, maar dit is een echte leelijke manier. Zoo zit 't, en je moogt mij desnoods klein vinden erom.

Hartelijk gegr. allen

t.t. R.

Cees was gisteren heel gezellig bij ons ten eten met Jo van der Hoeven. Hij zag er best uit. Corrigeer gemiste spelfouten, ik vergis mij vaak.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Na 2 september, verg. n. 3.

2. R.N. Roland Holst, "Aesthetisch intellectualisme", *De Gids* 85 (1921) IV, 114-124.

3. *NRC*, 2 september 1921, bespreking van een nummer van *Op de Hoogte*.

[361]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*

2 september 1921

Waardste,

Hierbij eindelijk je artikel over het Museumrapport terug, met mijn Aanteekeningen. Mijn voorstel is nu, dat jouw artikel in October eerst verschijnt, daaropvolgend het er bij aansluitende stuk van Colenbrander, waarvan hij mij de hoofdstrekking mededeelde, en ten slotte mijn Aanteekeningen.¹ Het lijkt me bijzonder aardig, dat drie Gidsredacteuren aldus in vriendschappelijke controverse hun gevoelens over deze belangrijke zaak den lezers aanbieden.

Wat je lidmaatschap van den Museumraad betreft, ik zou je willen voor-

stellen dat als proef *voor een jaar* aan te nemen. De benoeming zal, geloof ik, pas in het voorjaar komen. Juist dat je bedenkingen tegen een streng doorvoeren van het schema hebt, maakt je aanwezigheid in dien Raad van groote waarde. Ik ben ook geen dik-en-dunner, maar we hebben in deze zaak vooral behoefte aan menschen die niet als ambtenaar in de Museumverwaltung zitten. En je kritiek zal de besluiten niet anders dan ten goede kunnen komen. Strijk de hand dus nog eens over het hart en doe mij het genoegen met mij in dien Raad zitting te nemen, al ware het maar om mij vriendschappelijk te kunnen bestrijden. Men vraagt jou juist in de wetenschap dat je in je oordeel geheel vrij staat.

Met een hartelijk gevoeld tot weerziens,
always yours
Jan Veth

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Het rapport der Museumcommissie", gevolgd door: Jan Veth, "Aanteekeningen bij Huizinga's artikel over het Rapport der Museumcommissie", *De Gids* 85 (1921) IV, 108-113. Er heeft geen bijdrage van Colenbrander in *De Gids* over de museumkwestie gestaan.

[362]

W.J.M. van Eysinga (Genève) aan Johan Huizinga*
5 september 1921

Amice,

Reeds bij het binnenkomen der Assemblée¹ liep ik Hanotaux tegen het lijf en begon hij dadelijk over U. Het poolshoogte nemen was niet moeilijk, want hij was zeer positief in zijn overtuiging, dat de vertaling *moet* doorgaan en herhaalde zijn groote bewondering voor Uwe denkbeelden. "Laat prof. H. trachten er 200 bladzijden af te krijgen; dan wordt het boek apprecieerbaar voor een groot fransch publiek, dat ik het zoo gaarne onder de oogen bracht. Uw fransch vond hij heel goed.² Blijft het boek een zuivere vertaling van het Nederlandsche, dan vrees ik, dat het slechts door 200 interesseerbaren wordt gelezen, waarvan er één misschien kans ziet het mooiste eruit te halen en onder zijn vlag te divergeeren in Frankrijk. Dat zou mij voor H. spijten." Ik herhaalde nog eens, hoe Gij zijn bemoeiingen op prijs stelt en dat Gij bezig waart hem een hoofdstuk in nieuweren vorm voor te leggen. Hij hoopte zeer, dat Gij zijne opmerkingen niet *te precies* hadt gevonden, maar hij had gemeend U zijne zienswijzen zoo scherp mogelijk te moeten mededeelen. Natuurlijk herhaalde hij nog eens Voltaires gezegde! Mijn indruk is dus zeer positief, dat hij niets liever wenscht dat Uw boek verfranscht te zien tot 200 bl. minder omvang.

Met hartelijke groeten
t,t. V. Eysinga.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Van de Volkenbond.

2. Deze regel toegevoegd aan het slot van de brief.

[363]

Jan Veth (voor Southampton, aan boord S.S. J.P. Coen) aan Johan Huizinga*

5 september 1921

Waardste,

Nu ik je nog makkelijker bereiken kan, moet ik je nog even zeggen, hoe allemachies aardig ik het gevonden heb, dat jelui, bij mijn vertrek, aan boord verschenen bent. Niet licht zal ik vergeten, hoe ik je daar plotseling tusschen de vele op dek staande passagiers zag verschijnen, met de witte rozen in je hand en de broeders im Gänsemarsch achter je aan. Zeg hun toch nog eens, hoe dankbaar ik hun ben voor die ongemeene hartelijkheid. De rozen, die in mijn hut even kwijnden, staan nu nog fleurig in een vaas in den salon bij den trap, waar ik ieder oogenblik langs loop.

Wat onze afspraak aangaande mijn Aanteekeningen bij je artikel betreft, ik zie best in, dat je gelijk hebt, dat er uitdrukkingen in voorkomen, die wat gematigd mogen worden. Maar doe me het plezier, en voer dit castigeeren of castreeren uit in overleg met Charbonnier,¹ die dan wel weer zal willen tegenhouden, wat jij allicht te veel zou schrappen.

We liggen hier van gistermiddag tot Dinsdagmiddag voor Southampton, om lading in te nemen, en dat is lang zoo prettig niet als varen. Maar het weer is heerlijk en ik heb goeden moed op de golf van Biscaje. Gisteren hebben we Southampton eens opgenomen. En ik maakte voor de zooveelste maal bij mezelf de opmerking, dat een cardinaal verschil tusschen het militaristische Duitschland en het militaristische Rome, toch wel hierin gelegen is, dat, overal waar de Duitschers geweest zijn, men verwoesting vindt, en overal waar de Romeinen waren sporen van opbouwende beschaving.

Het publiek op de boot lijkt me, met enkele uitzonderingen, wat Nurks² zou noemen: niet veel zaaks. Maar we kunnen ons zelf wel bezighouden –

A reviderci J.V.

Mijn vrouw verzoekt ook vele groeten.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Colenbrander.

2. Figuur uit Hildebrands *Camera obscura*.

[364]

Mathilde Jolles-Mönckeberg (Altona/Hamburg) aan Johan Huizinga*

15 september 1921

Lieber Huizinga,

es ist sehr lange her, seitdem ich Ihnen zuletzt schrieb, aber ich habe trotzdem immer von Zeit zu Zeit von Ihnen gehört, bald von van der Waals, bald von André und es hat mich immer intressiert, von Ihnen zu hören. Es freut mich so, dass die alte Freundschaft zwischen Ihnen und André allen Anfechtungen des Krieges etc. Stand gehalten und dass André jetzt wieder durch

Ihre Anregung holländische essays publiziert. *Wie* schlecht es uns momentan in Deutschland geht, werden Sie wol aus André's Briefen ersehen haben und wäre es nicht so, würde ich heute auch nicht mich dazu entschliessen können, Sie um einen grossen Gefallen zu bitten. So wie ich Sie kenne von früher, glaube ich, dass ich mich ruhig vertrauensvoll an Sie wenden kann und dass Sie mich nicht misverstehen werden. Ich bin momentan in Geldsorgen und sehe keinen andern Weg, als mir Geld zu leihen, bis es mir geglückt ist, durch eigenen Verdienst mir weiter zu helfen. Als André und ich uns vor 3 Jahren trennten, stellte er mich und die 5 Kinder so sicher wie nur möglich und nach Ansicht unserer beider Anwälte war für meine und der Kinder Zukunft aufs Beste gesorgt. André hat in dieser Beziehung überhaupt so uneigennützig und selbstlos gehandelt wie nur denkbar, das möchte ich immer wieder betonen. Wer konnte aber die jetzige entsetzliche Teuerung voraussehen? Was damals ausreichte für eine Familie von Mutter und 5 Kindern, 3 Dienstboten, Haus und Garten genügt jetzt nicht mal mehr für mich und die zwei Kleinen und meine alte Marie, die ich seit 19 Jahren bei mir habe. Ich wohne in einer winzigen Etage und habe mich ganz von meinen 3 Grossen trennen müssen, für die André, ohne im Mindesten dazu verpflichtet zu sein, vollständig sorgt und kämpfe doch vergebens mit einer Unmöglichkeit, denn man kann einfach nicht mehr so leben wie man es gewohnt war und das langsame sinken ist wol sehr schwer. André schuftet sich derartig ab für seine 7 Kinder, für mich und seine Frau, dass ich es nicht übers Herz bringe, ihm immer wieder und wieder mit meinen Sorgen zu kommen, das werden Sie gewiss begreifen. Nun hab' ich mich entschlossen, von meinen 4 Zimmern noch das Grösste an einen Alleinstehenden Herrn zu vermieten und es ist möglich, dass ich den neuen Lektor für englische Sprache¹ als Pensionär bekomme. Es wäre ein grosses Glück für mich, denn man verlangt jetzt für volle Pension M. 50 pro Tag und bei grösster eigener Einschränkung muss dabei doch etwas Verdienst herauskommen. Ferner will ich sehen bei einem Anwalt als Sekretärin Beschäftigung zu finden da ich stenografieren kann und englisch französisch und italienisch recht gut spreche und schreibe. Es wäre mir das Traurigste, was ich mir ausmalen kann, schliesslich meine beiden Kleinen auch noch fortgeben zu müssen, sie haben es so wie so, im Verhältnis zu den Andern so unendlich viel weniger schön und tun mir oft so leid. Ich brauche nun aber, um das Zimmer für einen Fremden herzurichten Verschiedenes und wollte Dich fragen, mir, wenn es Dir möglich ist, 200 Gulden zu leihen? Ich habe noch nie Jemanden um Geld gefragt und es wird mir sehr schwer. Warum ich mich nicht an meine Familie wende, will ich Dir sagen. (Plötzlich bin ich, wie ich sehe, wieder in das freundschaftliche Du verfallen, es kam mir selbstverständlich in die Feder). Erstens habe ich schon die ganzen letzten Jahre von meinem väterlichen Erbteil gelebt und kann es nicht weiter tun, da das Kapital dadurch zu angegriffen wird und sich die Zinsen meiner Mutter zu sehr verringern und zweitens stehe ich mit meinen Geschwistern seit meiner Scheidung so schlecht, dass ich sie nicht um einen Gefallen bitten möchte. Sie haben es mir tödlich übelgenommen, dass ich noch weiter in bester Freund-

schaft zu André halte und fast allen Verkehr mit mir aufgegeben oder ich mit ihnen, denn Du wirst verstehen, dass ich ruhig *den* Weg gehe, den ich für richtig halte, wenn es auch schwer ist und nun erst recht nicht nach ihrer Meinung frage. Die Sicherheit kann ich Dir geben, dass ich Dir bestimmt die Summe später werde zurückerstatten können, denn ich habe nach dem Tode meiner Mutter zum mindesten noch 50-70.000 M zu erben. Sonst würde ich Dich ja auch nie darum bitten. Jetzt wird mir erst klar, wie unzureichend und albern die Mädchen früher erzogen wurden: ich habe nie etwas Praktisches gelernt, hatte bisher keine Ahnung von Geldsachen und steh dem jetzigen Leben eigentlich vollkommen wehrlos und unfähig gegenüber. Das ist ein schreckliches Gefühl und ich freu mich, wie ganz anders, unsere Töchter schon jetzt sich selbständig zu machen suchen, um möglichst bald auf eigenen Füßen zu stehen.

Wenn Dir mein Anliegen garzu sonderbar vorkommt, musst Du bedenken, wie wenig *mich* mein Leben auf solche Note vorbereitete. Vielleicht fühlst Du auch ein grosses Vertrauen zu Deiner Freundschaft heraus, was mir diesen Schritt wesentlich erleichtert. Falls Du je von einem Ausländer hörst, der nach Hamburg möchte und Wohnung sucht, denk' bitte an mich, so viele helfen sich auf diese Weise jetzt. Und wenn ich Dir je helfen kann, indem ich Arbeiten von Dir ins Deutsche übersetze,² was ich ja so viel für André getan, dann glaub' mir, machst Du mir eine ganz grosse Freude und nimmst mir das drückende Gefühl, in Deiner Schuld zu sein.

Herzliche Grüsse an die Kinder und Dich von Deiner
Tilli Jolles Mönckeberg

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Emil Wolff (1879-1952), lector, later hoogleraar Engels aan de universiteit van Hamburg; Mathilde Jolles-Mönckeberg trad in 1925 met hem in het huwelijk.

2. Mathilde Jolles-Mönckeberg zou een vertaling van *Herfsttij der middeleeuwen* maken: *Herbst des Mittelalters. Studien über Lebens- und Geistesformen des 14. und 15. Jahrhunderts in Frankreich und den Niederlanden* (München 1924).

[365]

Mathilde Jolles-Mönckeberg (Altona/Hamburg) aan Johan Huizinga (Leiden)*

22 september 1921

Lieber Huizinga,

ich habe Ihren Brief erhalten und alles ist in bester Ordnung. Als ich Ihre Schrift sah, hätte ich ihn am liebsten garnicht geöffnet, *so* schrecklich ist mir im Grunde mein Anliegen. Aber ich sage mir immer wieder, das ist falsche Scham und wenn man den Dingen mutig ins Gesicht sieht, scheinen sie mit der Zeit leichter zu überwinden. Zu mir steckt eben noch das törichte Vorurteil von früher, dass Armut eine Schande, die man am liebsten vor allen verbirgt. Am selben Tage wie Ihr Brief kam die bestimmte Nachricht, dass der englische Lektor am 15. Okt. zu mir zieht und damit ist wirklich eine unge-

heuere Last von mir genommen und ich hoffe nun, eine Möglichkeit des Auskommens vor mir zu sehen. Gott sei Dank bin ich ja eine echte Gummiballnatur und kann mich sofort wieder freuen und hoffen, sobald mir das Leben wieder etwas wohl will. Wir haben ausserdem am 17. Sept. die grosse Freude erlebt, dass Jeltje ihr Abitur mit "gut" bestanden hat, was mit kaum 18. Jahren doch eine nette Leistung, besonders da sie noch manches nebenher betrieben und verschiedene kleinen Dichtungen von ihr jetzt bei Die-drichs in Jena erscheinen werden.¹ Was André ihr jetzt möglich macht, weiss ich noch nicht. Er ist ein einfach rührender Vater, der sich ganz für seine 3 Grossen aufopfert und eigentlich nur ihr Vorwärtskommen im Auge hat. Warum empört es mich so, wenn er hier in meiner Umgebung nach wie vor aufs Härteste abgeurteilt wird. Ich erwarte ihn und Jella in den nächsten Tagen bei mir. Ich brauch' Sie wol kaum ernst zu bitten, ihm *nichts* von meiner Bitte zu sagen; ich weiss, es wäre ihm entsetzlich.

[...]²

Schnell soll der Brief fort. Danken kann ich Ihnen nicht mit Worten, aber in mir lebt eine sehr warme und grosse Dankbarkeit für Ihre Freundschaft.

Viele Grüsse an Ihr ganzes Haus von Ihrer
T. Jolles Mönckeberg

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Bibliografisch onvindbaar; niet verschenen of onder pseudoniem.

2. Passage over een Duitse kokkin die bij Huizinga in dienst zou kunnen komen.

[366]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

26 september 1921 (poststempel)

Beste Han.

Drukke correspondentie. Mijn brief van gisteren kreeg je zeker, en ik zal je niet nog eens bedanken voor de te nemen revisie moeite van 't artikeltje.¹ Dank je wel voor de toezending van je artikel.² Ze zullen heusch denken dat ons beider stukken 't gevolg zijn van een gesprek samen, want 't is of er nog in beide de weerschijn licht van de grappen die wij gemaakt hebben, jou "wassullemenouwesdoen"³ komt van 't zelfde fornuis als waarop sommige grapjes van mij te kook stonden.

En toch is 't niet zoo, jij schreef 't vóór wij elkaar spraken, en ik was al een eind begonnen vóór ik iets van 't museumrapport gelezen had, anders dan in uittreksel.

Ik las⁴ 't met veel vreugde, niet alleen om de meeningen die ik geheel bijval, maar ook om die aardige wijze waarop ernst en ironie er in vervlochten zijn.

't Lijkt mij dat de beide stukken elkaar aanvullen, maar 't lijkt mij ook dat men zal denken dat wij samen naar Parijs zijn geweest, van waar wij beide onze voorbeelden halen.

Liever dan dat de menschen 't denken moesten wij 't eens in werkelijkheid doen.

Voor die stele van Hammurabi⁵ heb ik lang en bewonderend gestaan, en 't ergerde mij dat ik er niets van wist. Je moet mij daar vast van vertellen wat je er van weet. Ik probeerde nog zoo'n meer uitgebreide catalogus te krijgen, maar die worden momenteel niet herdrukt en zijn uitverkocht. Ik stond er dus voor als een niet ongevoelige koe, – en niemand wist gelukkig dat ik profheet ergens in de kunstgeschiedenis! Ik zag dat Duitschland zich ook al aan 't rapport gelegen laat liggen, daar schreef een mijnheer dat er kapellen voor de mooiste schilderijen gebouwd moesten worden waar zij aanbeden konden worden. De kathedralen zouden dus gevoegelijk voor ammunitie bergplaatsen kunnen gebruikt worden, je knielt aan de buitenkant. En de Russische boeren liggen in de musea geknield voor de iconen die daar heen gebracht zijn. 't Spijt mij dat ik dit laatste niet nog in 't artikel heb opgenomen. Is 't niet tragisch. De architect de Klerk is hier en teekent een portret van Jet, 't wordt heel goed. Hij zelf is alleraardigst.

Dag Han

Hart. gegr. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. R.N. Roland Holst, "Aesthetisch intellectualisme". Verg. Richard Roland Holst aan Huizinga, 25 september 1921: 'Ik heb verschillende opmerkingen die je maakte naar je aanwijzing verbeterd, maar ik geef je *carte blanche* om als je nog wat tegen komt 't naar je inzicht te veranderen.'
2. J. Huizinga, "Het rapport der museumcommissie".
3. "'Wassullemenouwesdoen"-publiek', term uit Huizinga's artikel (V.W. II, 575).
4. Een inktvlek op het papier, waarnaast Roland Holst heeft geschreven: 'Dit heeft de wind gedaan die al mijn papieren opwoei.'
5. Genoemd in Huizinga's artikel, V.W. II, 571.

[367]

André Jolles aan Johan Huizinga*

1 oktober 1921

Beste vriend,

hierbij een stukje¹ van een eenigzins andere soort dan de voorafgaande. Indien je het gebruiken kunt, komt er nog een vervolg op. Deel mij dit als je wilt even mede.²

Het Dante nummer was goed. Zelfs Salverda de Grave³ was met de commentaar⁴ op pag. 489 nog wel te verdragen. De eenige mijnheer, dien ik volstrekt niet kan uitstaan is Carel Scharren.⁵ Buitengewoon genoeg deed mij het stukje van Kuenen.⁶ Voor de hypothese die Busken Huet jr. bespreekt⁷ – en die altijd weer op nieuw spookt – voel ik niet heel veel. Het is wonderlijk genoeg, maar ik zoek nog naar sporen van direkten invloed van de Roman de la Rose op Boccaccio en ik kan ze niet vinden – ik geloof niet dat hij ze kende. Wanneer Dante ze gekend had... zou Boccaccio ze ook gekend hebben. Een raar bewijs, maar voor mij is het er een. Aardig, dat mijn Genter vriend

E.F. Kossmann⁸ daar opdook – van dien zonderlingen Mof houd ik veel.

Bij ons gaat het goed. Jeltje heeft, na eenigen tijd door de wereld te hebben gedwaald, haar eindexamen Gymnasium gedaan. Ik was als haar magister niet weinig ijdel dat zij het beste examen in Latijn deed. Zij wil nu op de “technische Hochschule” en ingenieur worden – intusschen schrijft zij blijspelen en vindt er – wat mij verbazingwekkend voorkomt – een uitgever voor. Daarbij is zij een groot, dwaas kind. Nu is Koosje aan de beurt – zij moet er het volgend jaar aan gelooven en wij ploeteren Livius, maar God hoort mij brommen.

Hartelijke groeten
van je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Het eerste van een aantal artikelen van André Jolles over Émile Zola, dat in *De Gids* zou verschijnen.
2. Huizinga's commentaar op de inzending van Jolles is gedateerd 5 oktober 1921: 'Dit stuk zendt Jolles mij, met de mededeeling, dat er, als het aangenomen wordt, nog een vervolg zal komen. Overigens kan dit als een afgesloten artikel gelezen worden. Ik voor mij vind het een zeer goed stuk, van een soort, dat wij wel gebruiken kunnen. Het is niet conventioneel, niet aanstellerig, eenvoudig gedacht en duidelijk geschreven. Zou er dus zeer vóór zijn.'
3. J.J. Salverda de Grave, "Over het verband tussen 'Vita Nuova' en 'Divina Commedia'", *De Gids* 85 (1921) III, 368-381.
4. J. Huizinga, n.a.v. J.J. Salverda de Grave, *Dante* (Amsterdam 1921), *De Gids* 85 (1921) III, 489-490 (V.W. IV, 143-144).
5. Carel Scharten, "Dante en Petrarca tot Maria", *De Gids* 85 (1921) III, 424-426.
6. J.P. Kuenen, "De hemelsferen bij Dante", *De Gids* 85 (1921) III, 397-418.
7. G. Busken Huet, "De 'Roman de la Rose' en Dante", *De Gids* 85 (1921) III, 382-390. Busken Huet stelde de vraag of de *Roman de la rose* 'niet een zekeren invloed heeft gehad op de conceptie en de uitwerking van de *Commedia*' en beantwoordde haar bevestigend (388).
8. E.F. Kossmann (1861-1945), lector Duits te Leiden 1907-1916, hoogleraar te Gent 1916-1918, gymnasiumleraar te 's-Gravenhage: "Twee puntgedichten op Dante uit de zeventiende eeuw", *De Gids* 85 (1921) III, 473-483.

[368]

Jan Veth aan Johan Huizinga*
13 oktober 1921

Waardste,

Je broer en schoonzus¹ hadden ons bloemen ter verwelkoming gestuurd, wat heel aardig was, en van avond hebben wij hen een bezoek gebracht. Het huis maakte een smakelijken indruk, maar men komt bij een bezoek in Indië niet veel verder dan de voorgalerij. De kinderen waren al naar bed. Het Romeinsche vaasje viel erg in den smaak en je broer bezag en betastte het op een wijze, die ik van jou ken. Het briefje en de andere pakjes zullen pas ingezien zijn, nadat wij vertrokken waren. Zijn doofheid viel me niet tegen. Als men naast hem gaat zitten, verstaat hij alles heel goed, maar over de tafel heen kan hij een gesprek, tusschen anderen gevoerd, niet volgen. Zijn vrouw

leek een zeer zorgzame en toegewijde echtgenoot. Door zijn Indische jaren en zijn tegenspoeden lijkt je broer wel tien jaar ouder dan jij, maar zijn geest is zeer wakker en men merkt dadelijk dat hij, wat hier in Indië nog zeldzamer is dan thuis, veel eigen leven heeft. Ik hoop hem gauw nog eens te bezoeken. Hij wekte zeer mijn belangstelling en ook mijn meegevoel, want ik denk dat hij over het algemeen toch zorgen heeft.

Wij zijn hier morgen een week, en het lijkt al veel langer, want ik heb al verbazend veel gezien en zoo veel nieuwe indrukken gekregen. Wanneer men zoo gemakkelijk leeft, als wij het hier bij Kik² doen, lijkt alles bekoorlijk en het tropische trekt ons voorshands bijzonder aan. Last van de warmte schijnt men pas later te krijgen.

14 Oktober. Vanochtend ben ik in het Museum van het Bataviaasch Genootschap geweest. Ik bepaalde mij tot de zalen met de Hindoe-monumenten, en ik ben zeer onder den indruk. Ronduit verklaard, zeggen een aantal van die beelden meer dan de Grieksche of althans de Romeinsche plastiek het doet. Er zijn overheerlijke dingen bij en ik denk er nog menigkeer mijn hart aan te gaan ophalen. Ik heb jou wel benijd, die in die Indische dingen thuis bent, en er daardoor zooveel gemakkelijker voor staat je met deze kunst gemeenzaam te maken. Maar ook zonder dat ik iets van Boeddhisme weet, spraken mij een aantal dezer beelden sterk aan. Er zijn beelden bij uit de Boro-Boedoer die me een heel hoog denkbeeld geven van dien tempelbouw, dien ik natuurlijk zien ga.

Ook je taalbedrevenheid benijd ik. Want het kost mij de grootste moeite, een mondjevol omgang-Maleisch te leeren, en toch vrees ik, dat er zonder dien zich bij een reis door Java erge moeilijkheden zullen voordoen. Enfin, ik ben den heelen dag bezig, ook met teekenen, want de inlanders trekken mij allemachies aan, en ik zou graag wat van hen maken. Maar het is moeilijk en men moet eerst weer in die nieuwe vormen en die dromerige expressie inkomen. Maar zij zijn stellig mooier, ook in hun houdingen, dan de meeste Europeanen. En wat een beschaving hebben ze eigenlijk. Als ik denk aan dat geschreeuw en gefluit van al die Hollanders op het schip en dan die gepastheid van bewegingen en gedragingen van den eenvoudigen Maleier...!

Met hartelijke groeten van mijn vrouw
always yours J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jakob en Mimi Huizinga; Huizinga's broer was van 1916 tot 1931 werkzaam als bibliothecaris bij de GGD te Batavia.

2. Veth's oudste dochter, mw. S. Delprat-Veth (1889-1969).

[369]

Johan Huizinga (Leiden) aan Gabriël Hanotaux*
16 oktober 1921

Monsieur,

Je me suis beaucoup réjoui de recevoir vos compliments par mon ami Van Eysinga. Quant à la traduction de mon livre, elle marche. M. Cler, le pasteur français, vient de se charger de la revision, plutôt du remaniement, de mon texte. Il est très sévère pour ma pauvre traduction, qu'il préfère écrire toute à neuf, à fin d'être plus libre. Il ne me permet guère de métaphores tant soit peu hardies. Mais il faut bien être content et sacrifier un peu de ma vanité d'auteur, car l'amélioration, en tant que style français est manifeste. Je n'ose pas vous importuner encore pour votre avis en vous envoyant un spécimen du texte remanié à moins que vous ne le désiriez.

En même temps je donne toutes les heures que me permettent mes occupations à continuer de traduire tout en allégeant et abrégeant constamment. L'ouvrage perdra 200 pages au moins, et sans doute y gagnera. J'espère que tout sera prêt avant mai 1922.

Agréez, Monsieur, l'expression de ma haute considération et de mon dévouement très sincère.

J. Huizinga

* Origineel: Le Mans, M. Gérald Hanotaux.

[370]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Leiden)*
7 oktober 1921 (poststempel)

B.H.

Ik heb meteen aan je verzoek voldaan, en 't overdrukje¹ aan de afd. K. & W.² gezonden. Als drukwerk dat kon toch?

Hoe vindt je al die plagiaat ontdekkingen, eerst Stendhal toen Dante, ik houd mijn hart vast dat ik morgen zal hooren dat de heele herfsttij der M.E. afgeschreven is van een rode eeuwsch handschrift. En Cees³ de heele dag aan de roeisport doende, ce n'est que le premier pas qui coûte, ik zie hem nog als 't zoo door gaat in de "ring" als boxer.

Als Elsje uitgroend is, toe vraag haar dan nog eens om nog een afdrukje van ieder der twee mooie foto's die zij maakte. Ik schreef haar al waarom ik ze graag wilde hebben, maar ze heeft 't zoo druk gehad. De B.H.⁴ is Elyseesch, en nu de maan er nog bij komt wordt 't nog mooier.

Hart. gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. R.N. Roland Holst, "Aesthetisch intellectualisme".

2. Kunsten en Wetenschappen.

3. Cornelis van Vollenhoven.
4. Buissche Heide.

[371]

Paul Lehmann¹ (München) aan Johan Huizinga (Leiden)*
26 oktober 1921

Sehr verehrter Herr Kollege,

Ihre Akademieabhandlung über die Entwicklung des Namens 'Mittelalter'² habe ich heute erhalten und mit grossem Interesse gelesen. Seien Sie bestens bedankt! Seit dem Erscheinen meiner Untersuchung³ habe ich noch einige Belege für die Bezeichnung in Werken des 16. Jahrhunderts, das Zeugnis des Bischofs Johannes Andrea ist aber bisher das älteste geblieben. Ob nun wirklich ein Zusammenhang zwischen dem 'temps moien' und der 'tempesta media' besteht, ist mir nach der ersten Lektüre noch etwas zweifelhaft. Jedenfalls aber ist Ihr Hinweis wertvoll und anregend. Vielleicht gelingt es doch noch einmal die Geschichte von Namen und Begriff 'Mittelalter' klarer zu stellen, als ich es 1914 konnte.

Ihre Sendung hat mich noch aus einem anderen Grunde erfreut: ich war kürzlich mehrere Wochen Gast bei dem – meines Wissens auch Ihnen – bekannten Maler Mr. R.S. Bakels⁴ im Haag und habe da mit grosser Spannung Ihr vortreffliches Werk über den Herbst des Mittelalters gelesen, bedaure jetzt allerdings lebhaft, daß ich Sie nicht in Leiden aufgesucht habe. Da Ihr Werk für einen Deutschen während unserer Valutanöte zu teuer ist, wird es vielleicht nicht genügend beachtet werden. Es wäre sehr nützlich, wenn eine deutsche Ausgabe erscheinen könnte.

Ich werde mir erlauben Ihnen demnächst einen Aufsatz zu schicken.

In vorzüglicher Hochachtung

Ihr ergebener

Paul Lehmann

* Origineel: Leiden, UB.

1. Paul Lehmann (1884-1964), Duits filoloog en mediëvist; werkte aan het project *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz*; sedert 1917 lid van de Bayerische Akademie der Wissenschaften.

2. J. Huizinga, "Een schakel in de ontwikkeling van de term Middeleeuwen?", *Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*, deel 53, serie A, no. 5, 135-145, Amsterdam 1921 (V.W. IV, 433-440).

3. Paul Lehmann, "Vom Mittelalter und von der lateinischen Philologie des Mittelalters", *Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters*, 5 (1914), 1.

4. Reinier Sybrand Bakels (1873-1956), aanvankelijk jurist, leerling van de Haarlemse School voor Kunstnijverheid.

[372]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Leiden)*

5 november 1921

B. H.

Jij die onder degeen bent die geloof ik het meest van onze vrienden van de B.H. geniet, zult 't wel naar vinden te hooren dat in één uur tijd de heele B.H. jammerlijk en voor altijd geschonden is. Heele bosschen en van de allermooiste liggen om of zijn afgebroken, en honderden van de allermooiste oudste boomen zijn ontworteld. Rond 't huis liggen er tientallen van de prachtigsten, 't is een ravage een slagveld. 't Was ontzettend om te zien. Ik stond op 't wekje achter de Hoeve, je wist niet of 't waar was wat je zag, die oude reuzen die zoo maar omgingen en neer sloegen, 't is niet te beschrijven zoo naar. Jet was uit, zij zal ontsteld zijn als zij dit morgen ziet. Op de Moeren was 't minder erg gelooven wij. Bruyns schat dat er hier 1500 à 2000 groote boomen om zijn. De beuk de groote, hield 't tot nu, maar 't stormt nog steeds. De eik die Elsie nog fotografeerde viel rakelings langs 't hoofd van Bruyns. 't Is ellendig.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[373]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

8 november 1921 (poststempel)

B. H.

Op mijn knie schrijf ik bij een houtvuur op mijn atelier, – hout dat kan er nu op overschieten helaas.

Nu de sneeuw nog, vannacht hoorde ik vijf keer weer dat ellendig gekraak, dat ik na den storm nooit meer vergeten zal, toen gingen er nog reuzentakken uit de nog groene eiken tusschen de Hoeve en 't atelier, 't was nog niet erg genoeg.

Ik heb nu alle bosschen gezien 't is een ravage, en juist van 't prachtigste hout, ik weet wel dat de Buissche Heide door de sfeer die er is blijft wat zij is, maar 't is toch of iemand die je lief hebt voor de rest van haar leven verminkt is.

Ik ben blij dat wij weggaan. 't Zal maanden duren voor de boel weer opgeruimd is, en 't lijkt mij onhoudbaar maanden lang dat gekap te hooren en dat wegsleepen te zien. Voor een ding spijt 't mij, ik was er dan wellicht toe gekomen eens een ding van houthakkers te maken, maar van houthakkers die ik zou verciereren met alle teekenen van de haat die ik voor die storm voel. Geen Mauve¹ houthakkers dus.

Ik moet Donderdag weg, Jet Vrijdag, de tram rijdt niet, de weg naar de Moeren is absoluut versperd door de boomen, en is in geen week vrij te ma-

ken. Nu met de sneeuw staat 't te bezien of er via den achterweg naar Roozendaal te rijden is. En ik moet in den Haag spreken Donderdagavond, als derde en laatste in een cyclus, in den Haagschen kunstkring. De hemel weet hoe wij weg komen!

Jet komt niet meer terug, zij moet naar Groningen en naar Amsterdam, ik ga gauw weer terug, oppakken en alles regelen, wij hopen 17 Nov. in Bloemendaal te zijn. Vanmorgen kwam je Herfsttij der Middeleeuwen,² dank je daar wel voor heel hartelijk. Ik neem 't mede naar Bloemendaal, ga 't vast overlezen, en vind 't erg prettig 't over te lezen in den vorm die nu weer met liefde door je is bijgewerkt en vervormd.

Ik vind 't leven rommelig, rul en bedolven onder on-vrede en overwoekerd door haast, ik heb 't gevoel dat als een engel mij kwam halen ik zou zeggen, Tiens c'est une idée, maar wellicht vallen de Elyseesche velden ook niet mee, bovendien zak ik misschien nog voor die klas, en waar kom je dan.

Weet je wat, ik zal mijn belasting eens gaan betalen.

Hartelijk gegroet

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Anton Mauve (1838-1888), kunstschilder, behorend tot de Haagse zowel als de Larense school.

2. De tweede druk.

[374]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

14 november 1921

Beste vriend

– je zoudt mij een grooten dienst kunnen doen: op de bibliotheek hier ontbreken Moll's Kerkgeschiedenis v. Nederland voor de Hervorming en Acquoi's Het Klooster van Windesheim en zijn invloed¹ – voor mijn "Seminar" over den jongen Erasmus heb ik ze beiden noodig, die goede oude heeren; koopen is bij de tegenwoordige valuta onmogelijk, en er is haast bij; weet je niet iemand of iets dat ze mij voor een semester leenen kan?

Bedankt voor je artikeltjes. Wat is Rik een vroolijke, jongensachtige natuur gebleven; zijn stukje² is kostelijk. Veth wil de mastaba in een lijstje zetten en ophangen; Holst zou er het liefst een offer aan het Ka van den Egyptenaar in brengen. Ik vrees, dat het alle twee niet lukken zal. Wat de kwestie zelf betreft blijf ik bij mijn meening: houd de zaak beweeglijk! Een museum is en blijft een kaartspel, dat men telkens moet schudden, anders wordt het vervelend. Juist dat middending, waarvoor jij angst hebt, lokt mij het meest – wanneer je een directeur wilt hebben voor dat "kunsthistorische" museum, ben ik je man – mits ik er iedere maand iets anders van mag maken, mits ik er telkens een nieuwe kant van de kultuur mee kan laten kijken, mits het een tentoonstelling in den goeden zin van het woord wordt – De grrroote Kunst – ik neem er mijn hoed voor af en ik durf er maar zelden

dicht bij komen; de Historie – ik ben er wat al te lichtzinnig en niet exakt genoeg voor. Maar wat daar tusschen ligt! Al dat vloeiende, vlietende – dat overal aan raakt, dat ons altijd weer nieuwe uitkijkjes geeft, die Proteus waarmee wij voortdurend worstelen. Ja, nu ik oud word, voel ik meer en meer, dat ik een “middenman” ben – de Genestet³ zou zeggen: “wat heb je eran!”,⁴ een middelmatigheid die er zich niet voor schaamt de aurea mediocritas te verdedigen... een humanist! Want dit Middenmuseum is zeer, zeer humanistisch – kan het ten minste zijn – Neen, daar zeilt de Argo tusschen door... tusschen de Scylla van de Kunst en de Charybdis van de Wetenschap.

Hartelijke groeten
in haast
je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland voor de Hervorming* (2 dln. Utrecht 1864-1871), J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* (3 dln. Utrecht 1875-1880).

2. R.N. Roland Holst, “Aesthetisch intellectualisme”.

3. P.A. de Genestet (1829-1861), dichter en schrijver.

4. ‘Zoo’n middelman,/ Wat heb je er an?/ Zoo’n sukkelaar,/ Zoo’n modderaar!’ uit P.A. de Genestet, “De man van ’t ware midden”, *Leekedichtjes* (1859).

[375]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

14 november 1921

Beste Han.

Jet is al weg, en ik ben aan ’t pakken, Donderdag hopen wij in Bloemendaal te zijn (ten huize van de Heer E.E. Stoel, Bloemendaalscheweg 167, Bloemendaal). Op ’t oogenblik is mijn zwager hier die de “ramp” kwam zien, ’t is erger nog dan wij eerst dachten, over de 3000 boomen liggen om. Ik wilde je nog wat vragen, dat, zoo jij ’t niet weet hetgeen ik zeer betwijfel, allicht wel direct door je buurman kan beantwoord worden. Bestaat er een geïllustreerd boek over het verband tusschen natuuruitbeelding en heroglyphen, dus over het ontstaan der heroglyphen? Ik ben nl. een les aan ’t prepareeren over schrift, mise en pages (zóó gewichtig) en dan van teeken tot patroon (ook weer zoo gewichtig). Ik zal ook zelf de vlaggen-einen (armbeweging) zooals die bij de marine, in gebruik zijn tot graphisch beeld herleiden, als je dat met een penseel doet krijg je mooie teekenen. Was jij nu maar mijn buurman dan wist ik dat je direct nog allerlei aardige “hints” zoudt kunnen geven. Maar als je ’t schriftelijk wilt doen *dan graag*. Misschien zit er in spijkerschrift wel iets dat ik gebruiken kan. De letter, de vercierte letter der getijboeken tot de muurschilderkunst, dat is ook een continuïteit. Ik zie in die stof een prachtig onderwerp maar ik ben zoo dom, niet achterlijk maar zoo ongeleerd. Toe laat je gedachte er eens over gaan, en draag eens uit je volle schuren aan.

Hart. gegr.
t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[376]

Richard en Henriëtte Roland Holst [Bloemendaal] aan Johan Huizinga (Leiden)*

17 november 1921 (poststempel)

Beste Han.

't Was erg gezellig door die mooie bloemen van je opgewacht te worden, en wij danken je voor die lieve attentie zeer.

't Is nu nog vreemd, maar 't zal wel wennen, de Heer Stoel is allergoetigst en heeft iets innemends, – lijkt iets op mij maar nõg dikker. Maar ook net zoo'n goezak die over zich heen laat loopen, zonder grommen. Daar hangen een beetje veel schilderijen,¹ die ik nog maar niet onderzocht heb, ik zie zachtkleurige rozen en romantische boschgezichten, maar daar zijn stoelen om bij 't vuur te zitten die zijn onvolprezen.

Ja kom eens gauw dat zal gezellig zijn, 't is zoo vlak bij.

Jet schrijft hier nog wat bij.

Hart. gegr. allen.

R.

Ja de bloeiende planten en bloemen van de vrienden, en de *ontzettend* luie stoelen bij den haard zijn voorloopig datgene, wat ons in dit nieuwe pseudo-tehuis het beste bevalt. Wat wordt je gauw eigen met zoo'n luie stoel, vindt je niet? Hij komt ons ook wel toe, want we hebben, elk op onze eigen manier, de laatste week ontzettend gesjouwd.

Ik denk dat je niet veel zult herkennen van het oude Bloemendaal! Maar misschien ook nieuwe dingen te apprecieeren vinden, zooals de nieuwe zee-weg. Kom maar eens gauw kijken; we voelen ons nu nog wat neergewaaid, maar als we uitgepakt hebben en werken zal dat wel wegslijten.

Veel liefs aan de kinderen en voor jou

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. In het origineel staat: schilderen.

[377]

André Jolles aan Johan Huizinga*

25 november 1921

Moll¹ is aangekomen – wel bedankt; ik hoop dat ik hem van het voorjaar zelf kan terug brengen; hij staat op mijn schrijftafel naast een oude editie van *Moriae encomium, id est stulticiae laudatio, ludicra declamatione tractata per Des. Erasmus (Froben – MDLI)*; zoover ik het uiterlijk van boeken kan beoordeelen, schijnt het hem hier te bevallen –

Tevens bedankt voor je akademisch overdrukje.²

– Met je opmerking over Voltaire heb je gelijk, maar niettegenstaande zijn bewondering heeft de siècle de Louis XIV toch misschien geen groter vijand gehad dan juist Voltaire – ik bedoel in de praktijk. In werkelijkheid zijn Voltaire's drama's het middel geweest om Racine in de doos te stoppen... de zaak is natuurlijk veel gecompliceerder dan ik op die paar bladzijden kon zeggen – trouwens, men moet historische grapjes niet te veel uitspinnen.

Om je examina in oude geschiedenis³ zou ik je kunnen benijden – is de oude Holwerda met het kalamink oog dood? – wie doet er tegenwoordig in Holland aan dat vak? A propos heb je Eduard Meyer "Ursprung und Anfänge des Christentums" Bd. I.⁴ gelezen? Mij heeft het zeer gepakt en ik was buitengewoon blij, dat de oude heer dit onderwerp gevonden had – wat een onderscheid met Renan!⁵ Ik had in de laatste jaren dikwijls het gevoel dat Meyer en zijn school veel te veel tijd en vernuft verspillen aan zaken, die ons eigenlijk niet zoo heel veel aangaan – wat komt het er op aan of Amenophis XXXVI van Reuss ältere Linie op zijn zeventiende of op zijn achttiende jaar met Isabella van Mesopotamie-Rudolfstadt getrouwd is? Hier heb ik voor het eerst weer het gevoel dat het methodische sop de kool waard is.

Als aanvulling op ons laatste gesprek over de aurea mediocritas stuur ik je een oud afdrukje van een artikeltje,⁶ dat ik in Gent schreef en dat mij dezer dagen toevallig weer in de hand kwam. Het had een zekeren invloed op mijn leven, want door dit stukje kwamen de heeren in Leipzig op het idee mij het leerstoeltje aan te bieden, waarop ik tegenwoordig zit. Of dat een geluk was, waag ik niet te beslissen... in ieder geval dwong het mij aan literatuurgeschiedenis te doen, wat een prettig vak is. Er staan een heeleboel dingen in die men cum grano salis moet nemen, maar je kunt er in ieder geval uit zien, waarom ik voor een kunsthistorisch museum zonder "kunst" niet zoo heel bang ben.

Hartelijk gegroet
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Zie André Jolles aan Huizinga, 14 november 1921, n. 1.

2. J. Huizinga, "Een schakel in de ontwikkeling van de term Middeleeuwen?", *Mededeelingen van de Kon. Akademie v. Wetenschappen*, afd. Lett., deel 53 : 5, serie A (Amsterdam 1922), 135-145 (V.W. IV, 433-440).

3. Na het overlijden van H. van Gelder (1860-1921), hoogleraar oude geschiedenis en archeologie te Leiden, nam Huizinga enkele malen de tentamens oude geschiedenis waar.

4. Eduard Meyer, *Ursprung und Anfänge des Christentums* (3 dln. Stuttgart 1921-1923).

5. Ernest Renan (1823-1892), Frans oriëntalist, godsdiensthistoricus en schrijver.

6. Waarschijnlijk: André Jolles, "Von der niederdeutschen Wahlverwandschaft", *Die Tat* 10 (1918) 924-931.

[378]

Johan Huizinga aan Drei Masken Verlag (München)*

18 december 1921

Sehr geehrte Herren,

Es freut mich lebhaft, dass Sie sich zur Herausgabe einer deutschen Uebersetzung meines "Herfsttij d ME" entschlossen haben.

Die Person, welcher ich die Arbeit des Uebersetzens gerne anvertraut sähe, ist Frau M. Jolles-Mönckeberg, (Othmarschen b. Altona, Rosenhagenstr. 4¹.) geschiedene Frau des Universitätsprofessors Dr. André Jolles in Leipzig. Frau J. ist durch ihre jahrelange Heirat mit einem geborenen Holländer der holl. Sprache durchaus kundig, und auch sonst sprachlich, literarisch und kulturhistorisch sehr bewandert. Ich schreibe ihr, um sie auf eine Anfrage Ihrerseits vorzubereiten; Sie werden wohl Frau J. das Exemplar des Werkes zusenden? Es wäre mir angenehm, wenn die finanziellen Bedingungen für Frau J. möglichst vorteilhaft ausfielen.

Ich beabsichtige, falls Frau J. sich der Arbeit unterzieht, sie zu bitten, mir die uebersetzten Partien allmählich zuzuschicken, um mich von der Richtigkeit ihrer Uebersetzung zu überzeugen, und wahrscheinlich auch kleine Verbesserungen meiner eigenen Darstellung anzubringen.

Dies bringt mich zu Ihrer Frage, ob ich bereit wäre, in stärkeren Massen deutsche Verhältnisse zu berücksichtigen. Das wird mir leider nicht möglich sein, denn es würde ein ganz neues Quellenstudium erheischen, zu dem mir die Zeit absolut fehlt. Ausserdem würde ich es doch prinzipiell entraten, erstens weil eine solche Erweiterung den doch schon starken Umfang des Werkes noch mehr anschwellen liesse, und zweitens weil darunter der überhaupt schon etwas lockere Zusammenhang des Ganzen beträchtlich leiden würde.

Was die andere Frage betrifft, ob es sich nicht empfehlen würde, die deutsche Ausgabe mit Illustrationen zu versehen, das hat allerdings etwas anziehendes. Ausser Miniaturen kommen einige Porträts und bei den Kapiteln über die Kunst sonstige Kunstwerke in Betracht. Ich könnte schon einige Angaben über die zu wählenden Gegenstände machen, aber die weitere Arbeit des Sammlens des Materials bleibe besser einem tüchtigen Kunsthistoriker überlassen. Es käme vor allem darauf an, Illustrationen zu wählen die nicht allzubekannt sind.

Falls es zur Illustration, welche natürlich technisch tadellos sein müsste, kommt, behalte ich mir vor, Ihnen eine nähere Verabredung vorzuschlagen über die Bedingungen unter welchen die Clichés später eventuell für weitere holländische Ausgaben und Uebersetzungen in andere Sprachen zur Verfügung stehen würden.

Ueber sämtliche Punkten die Ausgabe betreffende, bin ich jederzeit gerne bereit, Ihnen meine Ansichten mitzuteilen, so wie ich Ihre Erörterungen gerne entgegensehe.

In vorzügl. Hochachtung,

J.H.

* Minuut: 's-Gravenhage, NLMD.

[379]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga*

31 december 1921

Beste Han.

Wat verschrikkelijk aardig van je, ik ben blij met 't boek, maar nog blijer met de hartelijkheid waarmede 't hier in huis valt, onverwacht. Dank je wel hoor, 't is een allerliefste oudejaarsgroet.

Ik wandelde met Ina S.¹ 't oudejaar uit, wij hadden in geen tijden gewandeld, maar liepen vandaag van Heemstede over Bennebroek, Vogelenzang, Aerdenhout, Elswoud, kraantje Lek naar hier, en zij en haar vriendin Jopie de Stoppelaar² blijven vanavond hier. 't Was een prachtwandeling, en een groot stuk er van kende ik niet.

Jany die gisteren zou komen, kwam niet en wij hoorden niets van hem. Al-lergekst toch. Zou je oudenjaar vieren? Ik denk wel niet, de kinderen behalve Elsje zijn er nog wat te jong voor, en zoo alleen zou 't je toch te machtig zijn. Wij hopen van harte dat je een goed jaar zult hebben, met veel warmte en zonnigheid die je toekomt,... en dat wij je veel zullen zien.

Hartelijke gegroet ook de kinderen en welbedankt

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Ina Santhagens.

2. Johanna de Stoppelaar (1889-1982), journaliste bij het *Algemeen Handelsblad*, huisgenote van Ina Santhagens.

[380]

Henriëtte Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 januari 1922

Beste Han,

Nog even een woord van dank voor de moeite die je deed voor een boek over Japansche geschiedenis; jammer dat het een vergeefsche jacht was; ik zal nog terug moeten naar de Buissche hei om te halen wat ik daar heb. – Rik is verrukt over "To Let"¹ en beweerde daar straks dat Galsworthy "grooter" is dan Zola; dit wekte mijn verontwaardiging op en ik antwoordde dat G. per slot toch een soort Balzac in borstplaatspecie is. Maar Rik is dol op borstplaat.

Dat van die schutting is aardig; we zitten allemaal nog vol bijgeloof.

Tegen jou papier kan het mijne, óók een geschenk niet op, ofschoon ik het ook erg gekleed vind. Het jouwe is nog beter voor hexameters dan voor alexandrijnen. We luiden het oude jaar uit met fransche liedjes en muziek. Ina was hier en ik heb mijn vleugel terug en ben er verrukt over.

Zeg wat is den Dionysos $\mu\alpha\iota\nu\omicron\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ ² (uitdrukking van Homerus).
Veel hartelijks van ons beide
Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. John Galsworthy, *To Let* (Londen/New York 1921).
2. 'De razende Dionysos'.

[381]

Richard Roland Holst [Bloemendaal] aan Johan Huizinga (Leiden)*
8 januari 1922

Beste Han.

Dat was spijtig, Jany vertelde 't je zeker al, dat die Toorop vergadering die ik zoo netjes had willen combineeren met een eetpartijtje bij jou, tenslotte net werd uitgeschreven op den dag dat jij Gidsvergadering had, en dus weg was. Ik heb Galsworthy uit, en dank je nog eens bijzonder voor dit gracieuus cadeau. Ik las je briefkaart aan Jet, niet wat zij aan jou schreef. Als zij Galsworthy "borstplaat" noemde ben ik 't glad met haar oneens, en geheel eens met wat jij schrijft. De kunst van weglaten, juist daar gaat 't om bij een kunstwerk, hoe minder er staat hoe mooier 't is, maar dat moet dan ook zijn als 't midden punt van een cirkel, van waaruit alle stralen gaan die je weet dat er zijn, en die je niet ziet. Zola ik heb hem geheel gelezen vroeger, en enkele overgelezen later, maar ik denk dat ik hem nooit meer over zal lezen, mijn maag kan er niet meer tegen, alles wat hij in zijn kelder opgestapeld heeft zet hij je voor, hij is wel royaal maar wat een slechte menu's, van samenstelling, en wat een dikke romantische sauzen.

Ik vind 't zoo beminnelijk van Galsworthy dat hij menschen zooals er 12 in een dozijn gaan, zoo allerliefst bekijkt, zonder minachting of spot, en zelfs heelemaal niet jaagt achter bijzondere types die extra dit of extra dat zijn. Je zoudt zoo bijna ook over bloemen of over dieren kunnen schrijven, geboeid, verdiept, maar zonder een spatje vooropgezetten wil of voorkeur, het leven gezien in zijn "pageant" vorm. Hij is mij soms te veel genre, genre in de plaatjesbeteekenis, ik vind 't jammer dat er nog compositie in zit, en zou 't mooier vinden als 't arabeskachtiger was, want de structuur van de compositie is zoo zonder geometrische dwingende kracht, dat 't een beetje smaakvol schikken wordt, 't kan zóó, maar 't zou ook zoo kunnen. Maar 't is een fijn heer, vrij van alle overdrevenheid, - hij heeft 't misschien een beetje te gemakkelijk gehad, maar o wat is 't lief om alle dingen zoo en passant te zien, wandelend, voorbijgaand met een zacht hart en een helder oog, maar doolend, dat vooral.

Was 't Gidsdiner aardig? Als je weer hier komt heb ik wat moois te zien, een masker van Mendes da Costa,¹ een soort interpretatie in maskervorm van zijn facie.

Hartelijk gegroet

t.t. Rik.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.
r. J. Mendes da Costa.

[382]
André Jolles aan Johan Huizinga*
15 januari 1922

Beste vriend –

daar liggen twee brieven... ik heb een kwaad geweten; maar er kwam in de laatste maanden zooveel kijken... ik moest om geld te verdienen pädagogische artikelen schrijven – je hebt met dat vak niet veel op... in ieder geval kost het mij vrij veel inspanning. Toen kwam de Kerstvacantie en de reis naar de Harz (Tilli kwam met Thijs en Jeltje verpleegde ondertusschen Ruth in Altona) en nauwelijks waren wij weer thuis of daar kwam de influenza. Ik zelf kwam er met koorts en keelpijn af – maar vier kinderen liggen nog –

Nu de zaken. Tilli had mij van de vertaling van het Herfsttij verteld. Ik houd het voor een moeilijke taak – of zij het kan weet ik niet, maar zij heeft er lust in. Zij moet er echter een beetje tijd voor hebben – ik denk ongeveer een jaar – en... zij moet er behoorlijk voor betaald worden. Daar zit de knoop. Het Dreimaskenverlag – ik heb met dat rare zaakje niet veel op! – heeft haar een belachelijke kleine som aangeboden, wat nog onfatsoenlijker is, daar jij van jouw kant geen honorarium verlangd hebt. Mij dunkt dat wij het volgende kunnen doen: ik laat het werk hier door een uitgever en een historicus taxeeren; Tilli verlangt die som van het Dreimaskenverlag; jij stelt als conditie dat de heeren daarop ingaan, en trekt anders je toestemming in –

Ik vrees namelijk dat de knapen met de maskers een eigen kandidaat hebben – een malle Vlaam, die al eens meer voor hen gedaan heeft en die natuurlijk bereid is, het voor een prikje te verknoeien.

Zoodra ik weer op straat kan stuur ik je het resultaat van de taxatie en je schrijft mij even of je het daarmee eens bent.

Dat ik zelf graag een oogje op de vertaling houd, spreekt van zelf.

Wat de plaatjes betreft... och lieve Hemeltje, wat is het jammer dat ik niet een beetje dichters in je buurt woon! Het zou werkelijk een plezierige verrassing geweest zijn, wanneer ik voor de verandering weer eens oude geschiedenis en archaeologie in Leiden had kunnen doceeren. Nu – Byvanck jr¹ heeft mijn zegen, wat ik van hem ken is slapjes, maar niet slecht. Ter zake: ik heb er in den tijd toen het Herfsttij² nog als foetus in de Gids³ stond al eens over gedacht of men het niet kon illustreeren – maar het schijnt mij vrij lastig. Men zou daar lang en breed over moeten praten. De gewone methode met een paar portretten, een paar miniaturen en wat dies meer zij, schijnt mij hier veel te schunnig. Bovendien gaat het boek over geestesbewegingen en heb je – iet of wat opzettelijk – de persoonlijke charakteristiek sterk verwaarloosd, men zou dit natuurlijk ook in de prentjes kunnen doen, maar... nog eens: men zou ieder hoofdstuk moeten bespreken. Het boek eenvoudig aan

een kunsthistoricus geven en zeggen: zoek er uit den tijd de illustraties bij, houd ik voor verkeerd.

Misschien kunnen wij er nog eens over praten.

De laatste week van Februari en de eerste week van Maart ben ik vrij – hoe staat het dan met jou?

Zola⁴ is ook nog niet klaar – tusschenbeiden schijnt mij een rustig plekje, waar ik college geven en daarbij een paar essays schrijven kon zoiets als het Paradijs. Altijd als ik aan het werk ben, komt er plotseling iets tusschen – deze maand was het weer een artikel over het Zentral-Institut für Erziehung und Unterricht, en een artikel over den Münchener Hofmaler Hans Mue-lich – ze moeten allebei 25. I. klaar zijn, zijn allebei niets waard, en moeten allebei helpen om china's appels voor zieke kinderen te koopen.

Vergeef dit gelamenteer.

Spoedig schrijf ik over het kontrakt met de drie maskers – zij bedoelen wel het komische, het tragische en het ijzeren –

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. A.W. Byvanck (1884-1970), kunsthistoricus en archeoloog; na verbonden te zijn geweest aan de KB te 's-Gravenhage, werd hij in 1922 benoemd tot hoogleraar in de oude geschiedenis en de archeologie aan de Leidse universiteit. Hij was een zoon van de filoloog W.G.C. Byvanck.

2. In het origineel staat: Herfstij.

3. J. Huizinga, "De kunst der Van Eyck's in het leven van hun tijd", *De Gids* 80 (1916) II, 440-462; III, 52-82 (V.W. III, 436-482).

4. André Jolles, "Emile Zola", *De Gids* 86 (1922) I, 227-247; II, 59-83; III, 45-67.

[383]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

23 januari 1922 (poststempel)

Beste vriend –

de jood schrijft werkelijk "*déservoir*"¹ – wat hij er mee meent schijnt mij vrij duidelijk, wij zullen het dus maar op zijn verantwoording laten staan. Ik wil graag voor de Maatschappij spreken: over Rederijkers – desnoods ook voor studenten: over het Mausoleum in Brou. De autoriteiten taxeeren het vertaalwerk van het Herfstij op 18000 M. (NB. Kippenberg² van het Insel-verlag en Dr. Schönebaum³ Assistent aan het Kulturhistorische Instituut te Leipzig.) Ik heb aan Tilli in dien zin geschreven. Het blijft dus bij einde Februari, driemaal onder de tafel kloppen, dat er niets tusschen komt. Jammer dat Elske er niet is – ik wou eigenlijk Jeltje meebrengen, die dan zoolang bij Tante Hubertha in den Haag logeeren kan. Zij is vijftientig en wou graag nog eens iets van mijn kinderen zien. Heel hartelijke groeten – o ja, ik wou graag vijftwintig overvellen hebben en vergat ze te bestellen. Tot ziens, mijn hand is lam van het artikeltjes schrijven

t.t. A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jolles begon zijn verhandeling over Zola met een uitvoerig citaat van 'de heer Max Jacob, een bekeerde Israëliet', (joodse) Franse schrijver (1876-1944) die in 1914 tot het katholiek geloof overging. In de boekuitgave van het artikel is het citaat weergegeven als: '... faire servir la poésie à tous les deservoirs pour affirmer qu'on est poète même en dehors du livre à faire.' (André Jolles, *Bezieling en vorm*, Haarlem 1923, 192).
2. Anton Kippenberg (1874-1950), Duits uitgever, sedert 1905 hoofd van Insel Verlag.
3. Herbert Schönebaum (*1888), Duits historicus en pedagoog, leerling van Karl Lamprecht.

[384]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*
1 februari 1922 (poststempel)

B.H.

Dank je wel voor de spoedige toezending van A's artikel,¹ dat ik mij verheug te lezen. Als hij komt, zullen wij 't erg gezellig vinden als je hem eens medebrengt, al vindt hij ons dan niet in ons eigen huis, hij vindt de oude hartelijkheid toch terug.

Van je schoonmoeder is erg naar, als zoo iets zich herhaalt en herhaalt, dan wordt 't wel droevig martelen.

Wij krijgen zonderlinge gewoonten voor plattelanders, want wij gaan vrij veel naar comedies, eergisteren zagen wij Tartuffe en gaan morgen Le malade imaginaire zien, ook zag ik de Geele Mantel.² Wij genoten van Tartuffe erg, wat een kostelijken geest, en wat een echt spel vergeleken bij comedies van nu.

Hartelijk gegr. van ons

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Mogelijk: André Jolles, "Emile Zola" I, *De Gids* 86 (1922) I, 227-247.

2. *The yellow jacket*, Amerikaanse toneelromance uit 1912 van C. Hazelton (1868-1921) en J. Harry Benrimo (1875-1942).

[385]

Henriëtte Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*
9 februari 1922

Beste Han,

Veel dank voor de titels van de japansche geschiedenissen; ofschoon je het er niet bij vermeldt, neem ik aan dat ze in de bibliotheek te vinden zijn. De Michelets stuur ik je dezer dagen terug ook daar voor dank; per slot heb ik toch nog een deel in A'dam moeten halen. Nu heb ik weer een ander verzoek aan je: bezit je misschien een fransch of engelsch, of duits-russische dictionaire, die je mij een poosje zou kunnen leenen? Ik heb hier alleen russisch-duits bij me, en nu ik weer een bevestiging gekregen heb van les nemen en opstellen maken, kom ik daar niet meer toe.

Over Maandag zal Rik je zelf nog schrijven; hij is de laatste dagen juist in

een "kritische periode" met zijn werk, zoodat hij op dit oogenblik niet de rust heeft een afspraak te maken. Morgen of Zaterdag kan dat weer anders zijn. Met het huis zijn wij in zoover opgeschoten, dat we besloten hebben het oude huis "Overbosch" te koopen zoo wij zekerheid hebben dat de huurders niet eindeloos verlenging krijgen. Voor het plan bij Caprera¹ voelt Rik per slot toch niets, omdat het in handen van een bouwkommissie is die naar hij vreest, het mooie terrein vol leelijke huisjes of villa's zal zetten.

Ik kwam al in geen weken tot wandelen, door opeenhooping van werk en "werkjes", maar Rik maakte Zondag met Sam de Klerk² een mooie wandeling; het is leuk dat je hier in de duinen de "sleesport" in miniatuur kunt zien.

De tijd van Elsje schiet al weer op, zij zal terug zijn eer je 't weet. Hoe gaat het met de vertaling; je bent nu al zeker een heel eind; en is de zaak met Kurt Wolff³ in orde? Dat is toch een rare! Aan Augusta de Wit⁴ zei hij onlangs "dolgraag" werk van mij te willen uitgeven. Hij heeft vertalingen van Opstandelingen en More⁵ ruim een jaar in huis gehad, en steeds het teekenen van het kontrakt uitgesteld.

Hartelijke groeten ook van Rik,
Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Landgoed in Bloemendaal.

2. Michel (Sam) de Klerk; maar mogelijk ook Sam. de Clerq, architect, aanvankelijk associé van J. Gratama, later werkzaam op het bureau van De Bazel.

3. Kurt Wolff (1887-1963), Duits uitgever, leider van Kurt Wolff Verlag, Hyperion Verlag en Verlag der Weissen Bücher; sedert 1919 gevestigd te München. Mogelijk verliep via Kurt Wolff het contact met Drei Masken Verlag, oorspronkelijk een toneeluitgeverij.

4. Augusta de Wit (1864-1939), schrijfster van meest in Nederlands-Indië spelende romans.

5. Henriëtte Roland Holst, *De opstandelingen. Een lyrisch treurspel in drie bedrijven* (Amsterdam [1910]) en *Thomas More. Een treurspel in verzen* (Rotterdam 1912).

[386]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*
10 februari 1922 (poststempel)

Beste Han.

Toe schrijf eens precies wat je plannen zijn voor Maandag, en of je toch van plan bent de theatertent.¹ te gaan zien. De zaak is dat ik erg ongedecideerd ben, ik zit dag en uur aan mijn glasramen (aan de cartons), en ik wip er alleen uit, als ik b.v. er net één van de 12 afheb, maar niet als ik er middenin zit. Nu heb ik wel plan om Maandag naar stad te gaan, als 't even kan, want Jany leest 's avonds verzen op een van die tot ondersteuning van Rusland gearrangeerde avonden.

Als je nu b.v. kon zeggen dat je vast 's middags op de theatertent. zoudt te vinden zijn, dan zou ik een dubbele trekpleister hebben om dien dag naar stad te gaan.

Schaatsen heb ik nog niet gereden, ook al om de werk-rede, 't is eigenlijk wel gek, maar als je eenmaal in zoo iets zit laat 't je niet los. Ik kreeg vanmorgen een brief van Jan Piet,² zij zijn al weer op de terugreis. Hij schrijft mij dat hij mij nog in den Gids beantwoorden zal. Ik krijg den indruk dat hij verlangt naar zijn werk, en wel genoot, maar 't nu welletjes vindt. Hoor ik dus eens gauw hoe of jij jezelf je Maandag denkt, en wat er voor ons zou zijn uit te braaien.

Hartelijk gegroet

Rik

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De Internationale theatertentoonstelling, gehouden door de vereniging 'Kunst aan het Volk' in het Stedelijk Museum te Amsterdam januari-februari 1922. Het tijdschrift *Wendingen* wijdde hieraan een dubbelnummer (1921, nr. 9/10): 'Het doel dezer tentoonstelling was, het geven van een overzicht van het Moderne Theater naar de opvatting en in de uitvoering der leidende acteurs, architecten, schilders en decoratieve kunstenaars.'

2. Jan Piet Veth.

[387]

André Jolles aan Johan Huizinga*

13 februari 1922

Beste vriend –

je brieven van 1 & 2 II. zijn door de spoorwegstaking eerst gisteren in Leipzig aangekomen – aan je verzoek zo spoedig te beantwoorden kan ik tot mijn spijt niet meer voldoen – de "Locomotiveführer" zijn er voor aansprakelijk... misschien ook de tijd waarin wij leven... tant pis!

De correspondentie met de broeders van het kale masker¹ stuur ik aan Tilli met raadgevingen hoe verder te handelen.

Mijn speech in Leiden? Liever 3. III!² Het is toch de vraag of ik veel voor 1. III kan komen – ik heb nog heel veel te doen, waar ik mij moeilijk aan onttrekken kan... als ik maar eerst in den trein zit – oef... het hijgend hert der jacht ontkomen, snakt niet meerder naar 't genot... enz.³ enz... Het mausoleum in Brou, mijnheer, is geen archaeologie – ten minste niet in de betekenis van klassische oudheidkunde. Integendeel, daar ligt een zeer moderne dame met haar man begraven, als ik het wel bedenk, lijkt zij een klein beetje op Artemisia – maar toch maar een heel klein beetje. Ze heette Margreet en haar gemaal Philibert,⁴ in de wandeling Bertje of Bertus. Brou in Savoyen in de buurt van Bourg-en-Bresse. Jammer dat wij er niet even heen kunnen. Het blijkt weer, dat jullie daar in Leiden geen behoorlijken kunsthistoricus hebt – anders had hij die lezing al lang gehouden. Het is om zoo te zeggen de laatste illustratie bij het Herfsttij – Philibert et Marguërite! Ik verheug er mij buitengemeen over, dat Brou geen gemeenplaats voor je is – je zult er van opkijken. Maar laten wij dan een anderen titel kiezen: "Uitloopers van de Bourgondische Kunst" – of "Hoe Bourgondie Habsburg werd" – of "Gothiek, Renaissance en Barok in een notendop" – of "Hoe de Rederijkers er in

de architectuur uitzien” – of “De waarde van het *motief* in het begin van de 16e eeuw” – of “Hoe de dichter Jean Lemaire voor de dochter van Maria V.B. een pronkbed spreidde” – of “Waar A.J. graag eens met J.H. over wou praten” of enz. Je kunt kiezen –

Gisteren stuurde ik je Zola II. er komt nog een Zola III. Wanneer? – Ik ben maar heel weinig heer van mijn eigen tijd. Maar het komt – ik peuter graag aan die Hollandsche artikelen. Als ik ooit eens ergens een rustig hoekje krijg, waar ik een beetje college geven kan over wat ik wil en tijd overhoud om essays te schrijven... dan... pia vota... dat komt nooit.

je vriend A.J.

P.S. Lees Zola nog eens goed over – er zijn, geloof ik veel Germanismen in.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Drei Masken Verlag.

2. André Jolles sprak op 3 maart 1922 voor de Litteraire Faculteit der Leidsche Studenten over “Uitloopers van de bourgondische kunst (overgang van gothiek tot renaissance)”.

3. Psalm 42:2.

4. Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), de eerste van de drie landvoogdessen van de Nederlanden, gehuwd in 1501 met Emmanuel Philibert II van Savoye (1480-1503).

[388]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

17 februari 1922 (poststempel)

Beste vriend

vervelende brieven?... ja, dat is nu eenmaal zoo met uitgevers... ik dicteer er minstens vier per dag en wel eens honderd in de week. Hoe de zaak eigenlijk zit, begrijp ik ook niet. Misverstand? Ik ben niet heel zeker, dat Tilli geschreven heeft, dat jij het werk getaxeerd hebt – hoewel aan den anderen kant de heeren dit ook wel niet heelemaal uit hun duim zullen zuigen. Vermoedelijk heeft zij iets positiever dan noodig was geschreven, 1) dat haar eisch door jou ondersteund werd *en* 2) dat het werk op 18.000 M. getaxeerd was, en zijn die twee copulatief bedoelde zinnestjes in Altona of in München door elkaar gekomen. Dat schijnt mij de waarschijnlijkste oplossing. – Intussen, wij hebben met menschen te doen die niet te goeder naam en faam bekend staan. “Die Billigkeit ist für den Anfang das Entscheidende” is een bewering die wij hier “irreführend” zouden noemen. Het boek zal in den boekhandel minstens 100 M – waarschijnlijk veel meer – moeten kosten (zonder illustraties!) – bij dien prijs spelen de 6000 M die ze willen afpingelen geen groote rol. Ik ben overtuigd, dat zij daardoor het boek niet goedkooper maken. Maar zulke “Kalkulationen” boezemen je waarschijnlijk niet al te veel belang in. Ik zal Tilli aanraden, daar zij veel lust in de vertaling heeft, nog wat water in haar wijn te doen. Dat zal het beste zijn.

Genoeg voor vandaag. Ik schrijf uit bijgeloof hier geen “tot ziens” onder.

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[389]

André Jolles aan Johan Huizinga*
22 februari 1922

Beste vriend

– zoo even zond ik je een telegram; ik was bijgeloovig en wou je niet schrijven voor ik mijn pas had, daar ik altijd nog bang ben, dat er iets tusschen zou kunnen komen.

– Wij reizen dus als alles verder goed gaat Zaterdag morgen hier uit Leipzig en zijn Zaterdag avond tegen een uur of half elf in Leiden, de nauwkeurige tijd konden ze mij hier niet zeggen – als ik kan deel ik hem je nog mee. Als je er niets tegen hebt, breng ik Jeltje mee, zij reist dan Zondag of Maandag naar den Haag; daar zij geen Hollandsch spreekt wil ik haar liever 's avonds laat niet alleen meer naar den Haag laten reizen. Ik hoop dat ik je hier mee niet al te veel moeite maak – maar je was zelf zoo vriendelijk het aan te bieden.

– Lantarenplaatjes breng ik niet mee; ik houd niet van dat speelgoed voor volwassenen – wel andere platen! zij kunnen op de een of andere manier opgehangen worden.

– En nu, o, pot met niet minder fraai schrift, die den ketel verwijt, dat hij geen haakjes aan zijn *u*'s maakt als hij *w* bedoelt – ik heb een ultramikroskoop laten komen en daarmee het haakje op je briefkaart gevonden. Het eenige, wat ik niet begrijp is hoe het Mausoleum *in* Brou, het Mausoleum *in* Brow zou kunnen zijn. Weliswaar verstaan Amerikanen de kunst van opslokken... maar toch... Laten wij dus in onze korrespondentie voor alle zekerheid de digamma, die bij Homerus en Mendes da Costa² fiasco gemaakt heeft weer invoeren: Ephraim P. Bro \mathcal{F} .

Ik verheug mij als een schooljongen

Je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De letter u zou bij Jolles als een w gelezen kunnen worden; Huizinga had die vergissing kennelijk gemaakt.

2. Maurits Benjamin Mendes da Costa (1851-1938), classicus, huisleraar in de klassieke letteren, sedert 1891 conservator bij de UB te Amsterdam.

[390]

Johan Huizinga aan Drei Masken Verlag*
[begin maart 1922]

Sehr geehrte Herren,

Es ist mir unbegreiflich, warum die Übersetzung meines Buches noch keinen Fortgang genommen hat, nachdem Frau Jolles von dem Betrag, wie es von 2 deutschen Sachverständigen taxiert wurde, sogar noch ein Drittel hat fallen lassen, während Sie schon durch meinen Verzicht auf ein Autorenhonorar in besonders günstiger Lage waren.

Ich möchte die Bedingungen, unter welchen ich Ihnen das Recht einer

deutschen Ausgabe überlassen habe, noch einmal nachdrücklich wiederholen. Erstens will ich die Wahl des Übersetzers mitbestimmen. Zweitens wünsche ich nur eine Publikation, welche unter meiner Aufsicht und Mitwirkung zu Stande kommt. Leider veranlasst mich die Verzögerung der Sache, an dem Ernst oder an der richtigen Kalkulation Ihres Plans einigen Zweifel zu hegen.

Somit sehe ich mich genötigt, Ihnen jetzt mitzuteilen, dass ich, wenn ich bis zum 20 März keine Sicherheit habe, dass der Kontrakt zwischen Ihnen und Frau Jolles, zur Zufriedenheit der letzteren, gezeichnet worden ist, es dafür halten werde, dass Sie nicht geneigt sind, meine Bedingungen zu erfüllen.

In diesem Falle werde ich also, von genanntem Datum ab, wieder frei über das Übersetzungsrecht verfügen.

In vorzüglicher Hochachtung

J.H.

* Minuut: 's-Gravenhage, NLMD.

[391]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

10 maart 1922

Beste Vrienden,

Van harte welkom weer in het land terug! Ik ben zeer verlangend, U te zien en van de reis te hooren, waarvan de brief uit Soerabaja van begin Januari mij het laatst vertelde. Hartelijk dank voor die brief.

Ik heb hier 10 dagen André met Jeltje gehad, met heel veel genoeg; hij heeft de eigenschappen, waarmee hij vroeger froisseerde, wel grootendeels verloren.

In de maand Maart zal er, vrees ik, van een uitstap naar Bussum wel niet meer komen; ik heb het al deze maanden verbazend druk gehad, en dat zal nog tot omstreeks Mei aanhouden.

Vanmorgen heb ik de fransche bewerking van mijn boek afgekregen. Er is nog wel heel wat aan te doen, maar alles is nu toch overgezet.

Hier in huis alles wel; maar niet aldus in Middelburg, waar het mijn schoonmoeder sedert eenige maanden niet goed gaat. Ik ga er morgen weer eens heen.

Met vriendelijke groeten,

Steeds Uw,

J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

[392]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

15 maart 1922

Beste vriend –

alweer een week, dat wij afscheid namen; – mijn “interieur” (ik weet geen ander woord) is nog niet op streek; mijn ziel is als de coiffure van een dame die blootshoofds in den wind geloopt heeft en ik zoek kam, borstel en een spiegeltje. Dit dubbelleven is zeer verwonderlijk. Soms heb ik, nu ik weer hier ben, het gevoel van een Maskerade. Oscar Wilde of een jeugdig Franschman zou een novelle kunnen schrijven over een man die zijn leven lang een masker droeg, en die zich, wanneer hij dit masker afzette, voelde alsof hij een mombakkes voor had. Toen ik in Leiden was, had ik sterk het besef toch heel iemand anders te zijn dan de meneer die in Leipzig Nederlandsche taal en letteren doceert – ook dan de knaap, die voor een jaar of wat in de loopgraven zat. Nu ik weer hier ben, schijnt mij de man, die in Holland logeerde een benijdenswaardig familielid van mij te zijn – laten wij zeggen een neef.

In ieder geval heb ik het buitengewoon genoten, je huis, je vrienden, het Rapenburg... alles mooie herinneringen, waarover een Pieter de Hooghstemming ligt, “een effen glans”, zouden wij in de aera van het adjectief gezegd hebben. Hier is het leven barstig en brokkelig.

De zaken!

Dus de geschiedenis met de driemaskermannen moeten wij op zijn beloop laten – hierbij de brief terug – de andere brief is nog bij Tilli, ik zal haar schrijven, dat ze hem terugstuurt; zij zal toch nog al eens met je te corresponderen hebben. De korrektie van Zola II stuurde ik aan van Kampen – ik schreef er een Naschriftje bij en verzocht de revisie aan jou te zenden – ik hoop, dat je er niet te veel moeite van hebt. De sprookjes heb ik besteld... en er in de laatste dagen veel aan gedacht. A propos, in een eigenzinnig en vrij onbeduidend boekje over spreekwoorden (Der deutsche Volksmund im Lichte der Sage von H. Lessmann 1922) wordt Roland – nl. de steenen figuur – weer eens tot een God (Bal-der-Forseti) gemaakt. Niet heelemaal on aardig schijnt mij echter de verklaring: Roland als part. praes. (vgl. Heliand); (eng. *rule* < ofr. *reule*), de “regelende” op de markt, later gecontamineerd met een historischen en door pelgrimages beroemd geworden “paladijn” Ruotland – niet te verwarren met Roeltje Kak-int-stoeltje uit het kinderrijm...

Jeltje heeft berouw over haar zwijgen – iets van haar Hollandsche afkomst is toch wakker geworden, zij schrijft binnenkort.

En nu nog eens: heel hartelijk bedankt! – “die perzik smaakt naar meer”, zegt Jeroen v. Alphen, al heb ik haar niet gekregen “omdat ik vlijtig leer”.¹

Groet al je huisgenooten vriendelijk van ons
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Hieronymus van Alphen (1746-1803), dichter, criticus en kunsttheoreticus; het citaat uit het gedicht "De perzik" in zijn *Proeve van kleine gedichten voor kinderen* (1778).

[393]

Johan Huizinga (Leiden) aan M.I. Duparc*

23 maart 1922

Hooggeachte Heer,

Maandag 27 a.s. te 11 3/4 zal ik zorgen, aan het Departement te zijn. Ik behoef U niet te zeggen, dat Uw brief mij stof tot ernstig nadenken geeft. De plannen met den Museumraad hebben zich dus eenigermate gewijzigd.¹ Ik stel er prijs op, Uw vertrouwelijke mededeeling met een dergelijke mijnerzijds te beantwoorden. Wat mij bezighoudt, is namelijk dit. Sedert ik het artikel in de Gids van October² schreef, zijn mijn gedachten over het museumvraagstuk niet stil blijven staan. Niet zonder invloed van het m.i. voortreffelijke stuk van Roland Holst³ ben ik van de conclusies van het Museumrapport verder verwijderd geraakt. Het principieele bezwaar tegen de ondernomen scheiding van kunst en historie, dat ik toen nog alleen theoretisch liet gelden, is mij zwaarder gaan wegen dan het toen deed. Het vereenigen van een keurcollectie van alle kunsten in één centrum lacht mij minder en minder toe. Het argument, dat ik in het artikel bezigde voor het intact laten van het complex der Leidsche musea, voel ik steeds sterker, niet zoozeer uit de beweegredenen van mijn collega's in het bekende adres, als uit een algemeen schoonheidsoogpunt.

Zal ik in die omstandigheden de gewenschte voorzitter der Commissie zijn? Ik weet het niet. Wil men het met mij wagen, dan zal ik het mijn plicht rekenen, er mijn krachten aan te wijden. Maar dan zal het zijn: een op nieuw onder de oogen zien van de beginselen en de conclusies van het rapport. Als ik het U, geheel in vertrouwen, eens heel kort mag zeggen: ik acht in sommige opzichten de opvatting van het rapport niet die der toekomst maar die van gisteren. En ik geloof, dat er, als mijn meening veld won, veel roekeloze ontwrichting nog kan worden voorkomen, waarvan men later berouw zou hebben.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw. J. Huizinga

P.S. Dat ik het op den hoogsten prijs stel, door Uw vertrouwen in mijn geschiktheid met een aanbeveling tot het voorzitterschap te worden vereerd, behoef ik nauwelijks meer uitdrukkelijk te verzekeren.

* Origineel: Eersel, mw. P.W. Duparc-Maas.

1. De 'Rijkscommissie van advies inzake reorganisatie van het museumwezen hier te lande' had in haar rapport van 1921 een Museumraad bepleit met vergaande bevoegdheden van toezicht en zelfs van gezagsuitoefening. Er kwam echter slechts een commissie met een zuiver adviserende taak: de 'Rijkscommissie van advies inzake de musea'. Huizinga was gevraagd hiervan voorzitter te worden.

2. J. Huizinga, "Het rapport der Museumcommissie".

3. R.N. Roland Holst, "Aesthetisch intellectualisme".

[394]

Johan Huizinga (Leiden) aan M.I. Duparc*

25 maart 1922

Hooggeachte Heer,

Een enkel woord nog, eer wij elkaar Maandag bij den Minister¹ ontmoeten.

Beschouwt U mijn bereidverklaring nog niet als onvoorwaardelijke toezegging; ik moet nog vrij blijven.

Voorts dit: het is niet mijn bedoeling, casu quo weer het geheele rapport in resumptie te nemen; ik acht alleen de conclusies niet bindend. Het schijnt mij nutteloos, het Museumvraagstuk weer theoretisch en in zijn geheel te behandelen; laat de Commissie concrete vragen behandelen.

Alleen daarvoor gevoel ik belangstelling. U moet toch nog eens ter dege overwegen, of ik als voorzitter bruikbaar ben. Want ik zeg U vooruit: ik lees geen rapporten die langer zijn dan één bladzijde. Ik zal ook de notulen niet lezen; ik heb er den tijd niet toe, en zulke lectuur maakt mij wanhopig. Ik heb alles wat de Oudheidk. bond er laatst over gezegd heeft, volstrekt ongelezen gelaten; het verslag van de kamerzittingen van 10 en 13 (?) Maart heb ik, na het ontvangen van Uw brief, even doorgevlogen. En in dit verzet tegen het papier wensch ik te volharden.

Mocht U op grond hiervan Uw advies aan den Minister nog willen veranderen, dan zal ik de laatste zijn, om U dit euvel te duiden.

Hoogachtend

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Eersel, mw. P.W. Duparc-Maas.

1. J.Th. de Visser (1857-1932), minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen 1918-1925.

[395]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

28 maart 1922

Waardste,

Je weet al, dat ik, na de verandering van het Museumraad-plan, tot voorzitter der Commissie ben bestemd. Mijn eerste reactie op die mededeeling was een zware zucht. Tegelijk echter voelde ik het als een last, die ik niet zou mogen weigeren, als men mij wilde. Mijn eigenlijke vrees berustte hierop, dat ik mij bewust was, sedert September nog veel verder van de conclusies van het Museumrapport te zijn vervreemd, dan toen ik mijn artikel erover schreef, zoodat ik nog meer dan ik vroeger had gedacht, op principieele punten, tegenover de meest bekwame en meest sympathieke leden in spe: jou en Degener, zou komen te staan. En dat nu als voorzitter!

Gisteren met Duparc bij den Minister zei ik dezen natuurlijk niet meer

dan zeer algemeene dingen betreffende mijn standpunt, neerkomende op de mededeeling, dat hij mij in Museumzaken zeer conservatief zou vinden. Dit bleek Z. E. juist welkom te zijn, wat ik ook eigenlijk wel had kunnen vermoeden. Maar ook Duparc, die met mij opwandelde, en wien ik op alle manieren gewaarschuwd had: bedenk toch goed, of ik de geschikte man ben, was daar niet bang voor geworden.

Ik vroeg den Minister enkele dagen bedenktijd, en vroeg aan Duparc: zou er iets tegen zijn, als ik er met Veth eerst nog eens over sprak? - Veth weet het al, zei hij mij toen, en keurt het goed. Nu, toen heb ik besloten, het onderhoud dat ik je had willen vragen, ofschoon ik deze week heel moeilijk uit kan breken, maar uit te stellen, en het bij een briefje te laten.

Tenzij je me hierop seint of p.o. terugschrijft: doe het niet, of spreek eerst nog met mij, - schrijf ik Donderdag aan den Minister, dat ik bereid ben.

Zie, ik ben nog altijd van meening, dat wij, als het op uitvoering aankomt, heel wel zullen kunnen opschieten. En een beetje vechten in de commissie schrikt mij ook niet af, alleen ben ik niet van plan, het heele museumdebat nog eens aan de hand van de retroacta te resumeeren. Maar ik wou, dat je toch wist, hoe ik er tegenover sta, eer het beslist is.

- Het zal nu wel 8 April worden, eer wij elkaar zien. Ik heb het nog nooit zoo druk gehad als den afgelopen winter, en het zal nog eenigen tijd voortduren.

Vanmorgen kreeg ik een brief van mijn broer, gelukkig nu eens weer gunstig omtrent de gezondheden, waarin hij zei, dat hij het toch zoo op prijs had gesteld, dat je hun in de afscheidsdrukte en tijdens de ziekte van je vrouw, nog een heele vooravond gegeven hadt.

Zij is nu toch, hoop ik, weer geheel hersteld?

Ik verlang zeer naar eens een rustigen dag in Bussum, en wees er zeker van, dat ik geen gelegenheid ertoe laat voorbijgaan!

t.t. J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

[396]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*

28 maart 1922

Waardste,

Ik ben erg blij, dat je het voorzitterschap van den Museumraad aanneemt. Het zal een heel goeden indruk maken, dat jij, die geheel buiten het Commissie-rapport staat, het presidium zult aanvaarden. Dat neemt de vrees voor drijfverij, die bij zekere lieden schijnt te bestaan, vanzelf weg. En buiten de ingrijpende reorganisatie-wenschen om, is een centrale commissie, die bindt en regelt, toch ten zeerste gewenscht.

Bovendien, zooals je zegt, als het op uitvoering aankomt, zal er niet zoo veel verschil bij ons bestaan.

Ik wou, dat ik eens naar Leiden kon komen maar ben voorshands erg bezet. Deze ook maar in haast

Yours J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[397]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen^{1*}

2 april 1922

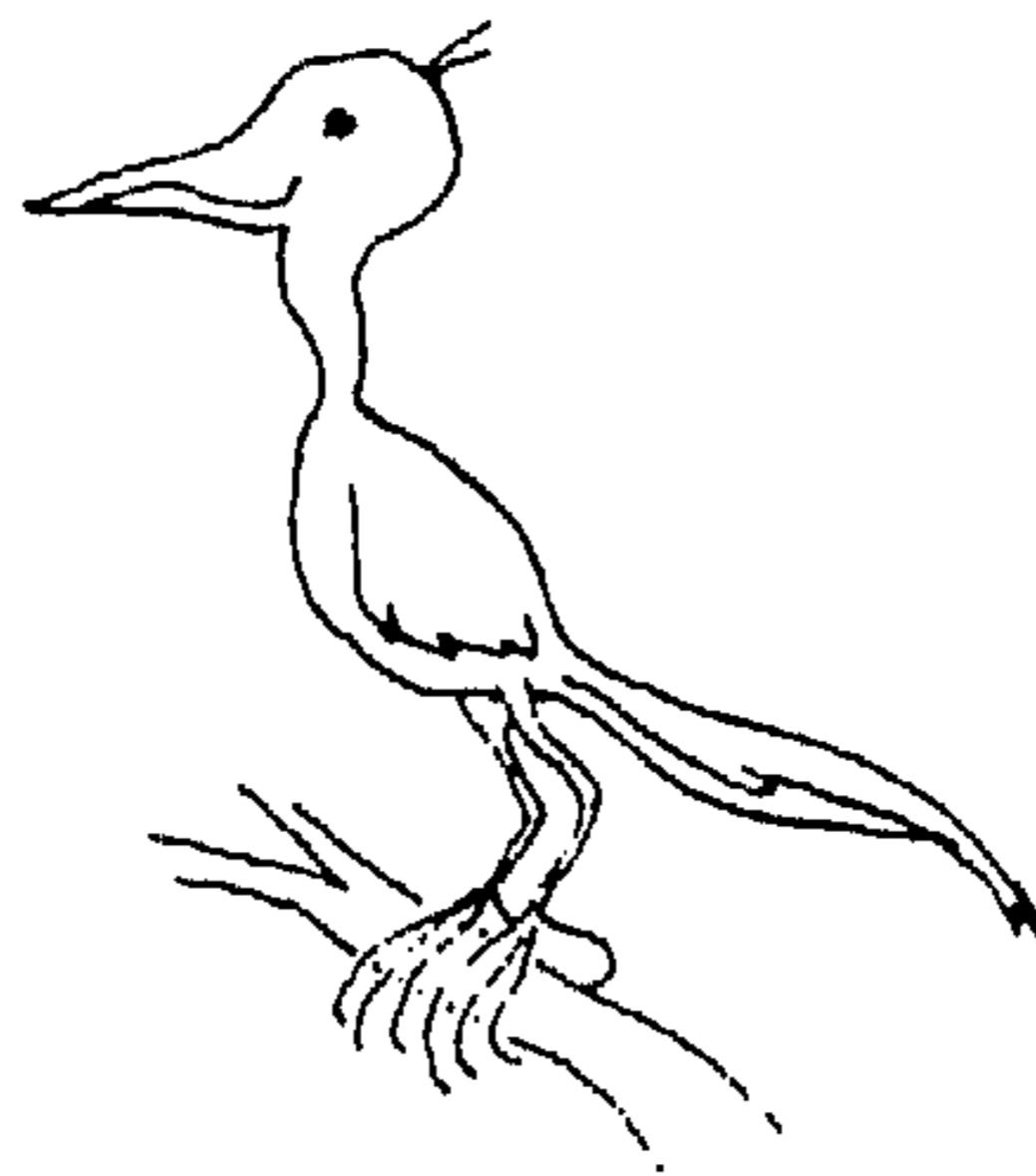
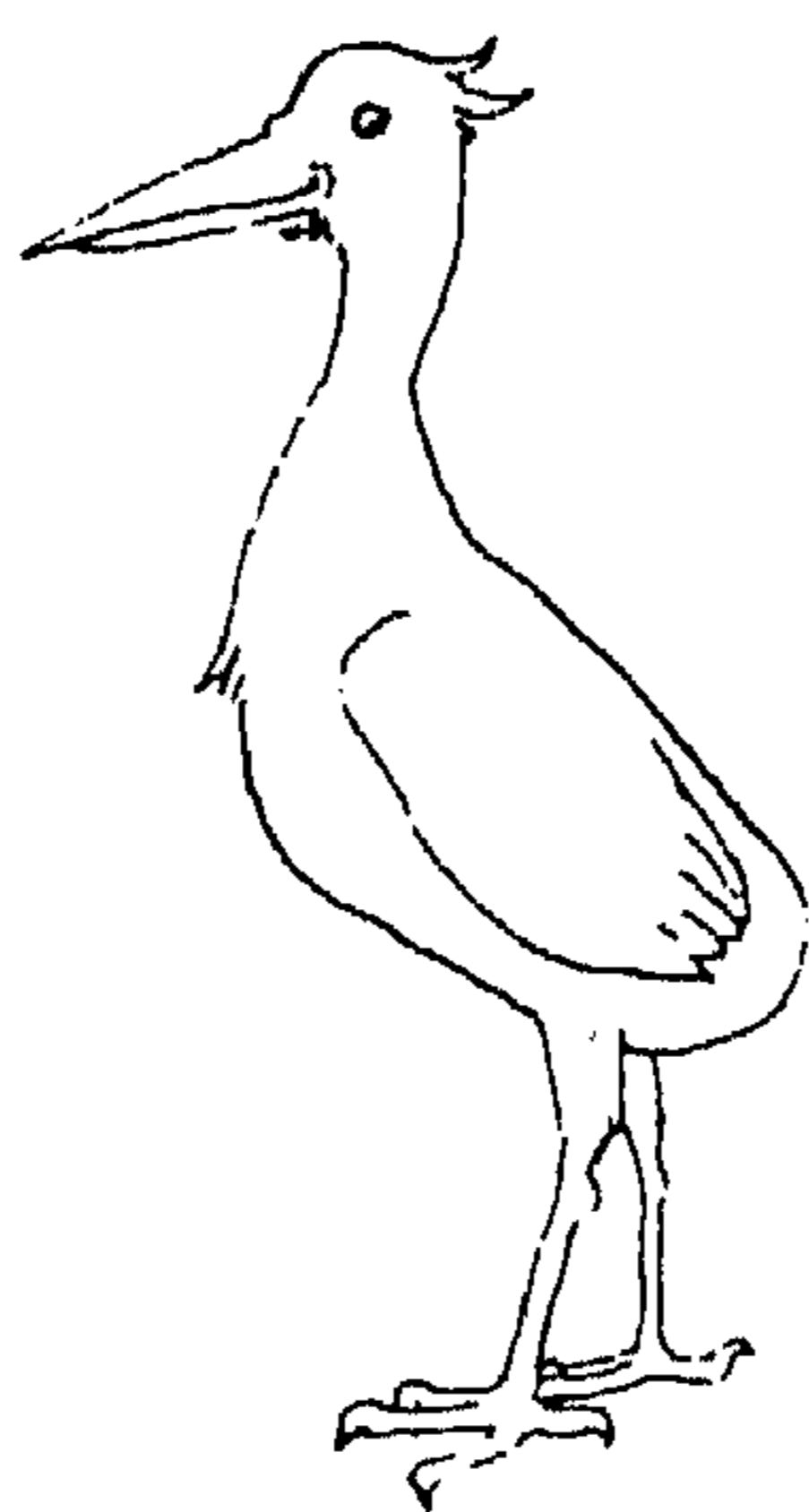
Dear mr. Allen,

Your letter from 's Hertogenbosch satisfied a really felt want to hear more from you, after our most pleasant intercourse of only a few days had come to the sudden end these things will take. I hope Groenhuis proved as satisfactory as Oranjehôtel (that was the name) might have been.

How sad for you to learn that the young priest² in whom you took such interest was no more.

The reading of Dr. Mandeville's will³ proved most easy; I made a neat copy which I shall send to the address you gave me, as soon as my curiosity concerning the way in which the document came to England will be satisfied by the informations I expect from the Rotterdam Archives.⁴

Now as to the birds you saw at Vught, I am afraid the landlady must not have quite understood you, because "Reigers" means herons and nothing else. Your description "like nothing on earth" suggests fantastic shapes to me.⁵

Altiivola rara avis

Colurus ironicus Buscoducensis Alleni

Leonhard thinks they may have been "Aalscholwers" i.e. Cormorants and asserts they nest in the tops of the trees.

It is perhaps somewhat indiscreet to request you to have a look at the two remaining sheets which complete our little book,⁶ and still more indiscreet to enclose them without awaiting your affirmative answer. Still I feel so sure that you will not deny me your friendly help, that I do so even without hesitation. It seems to me, some of the subjects they teach at Amsterdam look particularly dangerous.

I need hardly say that my letter, though addressed to you, is meant also for Mrs. Allen. We all join in expressing our best greetings and wishes for the rest of your journey. The day Elisabeth and I will be able to come and see you at Oxford, will be a happy day for us.

Yours sincerely,
J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Percy Stafford Allen (1869-1933), Engels historicus; doceerde te Lahore 1897-1901, sedert 1908 verbonden aan Merton College, Oxford. Zijn levenswerk was de uitgave van de briefwisseling van Erasmus (11 dln. Oxford 1906-1947); zijn vrouw Helen Mary Allen († 1951) werkte met hem samen en voltooide de uitgave na zijn dood, toen zes delen verschenen waren.

2. A.A.J. Karthon, verbonden aan de bibliotheek van het Provinciaal Genootschap in Noord-Brabant, had daar een codex ontdekt met brieven, oraties en gedichten van de jonge Erasmus.

3. Allen had aan Huizinga een 'rotogram' gegeven of gezonden van het testament van Michael de Mandeville. Deze Michael de Mandeville was de vader van Bernard de Mandeville (1679-1733), die na zijn promotie in 1691 te Leiden tot doctor in de medicijnen naar Londen was gegaan en bekendheid kreeg door de publicatie van zijn satirische *Fable of the bees*.

4. Huizinga had de Rotterdamse gemeente-archivaris E. Wiersum om opheldering gevraagd.

5. *Altivola rara avis*: zeldzame hoogvliegende vogel; *Colurus ironicus Buscoducensis Alleni*: de ironische staartafsnijder van 's-Hertogenbosch. *Colurus*, jaargetijsnede, in de sterrenkunde de benaming van de meridiaan die bij de zonnwende de staart van de Kleine Beer lijkt af te snijden.

6. Onduidelijk welk boekje bedoeld is.

[398]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen*

5 april 1922

Dear Mr. Allen,

I hope you will find at the same time with this a letter from the Secretary of our University. If you have opened my letter first please lay it aside till you have read the other. May the news¹ please you and Mrs. Allen as much as it does me and several others here. I only wonder why none of us thought before of associating your name to our University.

You will conceive I have to put aside a feeling of envy at my colleague Blok who as the elder and as representing the history of Erasmus' own country, is to confer the degree upon you.

Now we are anxious to know whether you are able to postpone your return to England in order to be personally "promoted" as we call it. That simple

ceremony could take place on Tuesday next, so that if you can only delay your departure till Tuesday night (unless you intend already to stay longer), all will be well.²

If you do me the pleasure to return to your "headquarters", you will be very welcome; Miss Smits asks me to prepare you on such defects of hospitality as may result from the absence of our German cook, who is going home for her holidays.

I shall be very glad to hear as soon as you can decide, whether we may expect you at Leiden again after all!

Yours sincerely,

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. De toekenning van een eredoctoraat door de Leidse universiteit.

2. P.S. Allen heeft inderdaad persoonlijk de doctorsbul in ontvangst genomen op dinsdag 11 april 1922, waarbij P.J. Blok hem in het Nederlands toesprak.

[399]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen*

7 april 1922

Dear Mr. Allen,

I am very glad you can manage to come back here and stay with us. On Monday I shall have to be at Amsterdam and return by the train arriving at Leiden 9.59 p.m. – But of course Miss Smits and my children will be here to give you the most heartfelt welcome. Prof. Snouck's¹ invitation to dinner on Tuesday in which I am happy to be comprised too, relieves the general of all care about rations suitable to the day's solemnity. I shall try to persuade Hinzop not to bark at you at the return we look forward to with the greatest pleasure.

Yours sincerely

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Christiaan Snouck Hurgronje (1857–1936) arabist en oriëntalist, hoogleraar Arabisch te Leiden 1906–1927.

[400]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*

11 april 1922

Beste Han.

Dat ik niet eens schreef kwam ook door geen andere rede dan dat ik voor niets letterlijk tijd heb, dan voor mijn werk, dat mij zéér boeit maar mij toch ook wel eens beklemmt doordat 't mij zoo absoluut in beslag neemt.

Als ik je lijstje zie dan merk ik wel dat 't beter is tot nà den 21sten te wachten om een afspraak te maken, dat is ook niet te laat, want voor begin Mei

zullen wij wel niet terug gaan, en 't is dan zelfs twijfelachtig of ik direct mede ga of nog voor een tijdje terug kom, want al mijn werk zal dan nog niet klaar zijn. Maar dat is alles onzeker.

"Overbosch" is gekocht nu, op 't passeeren der acte na, maar 't staat toch vast. 't Spijt mij dat ik nog veel bezwaren zie, maar natuurlijk ook wel goede kanten, ik pieker er echter maar niet over, want in 't eerste verschiet zie ik toch de Buissche Heide.

Hebt je nog iets van Dré gehoord?

't Trof mij dat jij die Marsman¹ ook zoo naar vond, ik maakte Jany, die ik in Rotterdam ontmoette, de Gids afhandig en las 't in den trein, en 't maakte mij ook echt kribbig, want een aanmatigende oneenvoudigheid. Dus na den 21sten maken wij een afspraak. Dat is gezellig.

Hartelijk gegroet

t.t. Rik

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD. Doorgestuurd vanuit Leiden: p/a den Heer v. Andringa de Kempnaer, Haren, Groningen.

1. H. Marsman, "Verzen" ("Bloesem", "Nacht aan zee", "De blauwe tocht"), *De Gids* 86 (1922) II, 211-215. Hendrik Marsman (1899-1940), dichter en prozaschrijver; bezocht Duitsland 1921-1922 en raakte onder de invloed van het expressionisme.

[401]

Henriëtte Roland Holst (Utrecht, Emmakliniek) aan Johan Huizinga (Leiden)*

18 mei 1922

Beste Han,

Ik dank je heel hartelijk voor je brief; er is eigenlijk niemand die mij zoo diep-indringend over mijn werk schrijft als jij, en er is ronduit gezegd ook niemand van wie een artistieke appreciatie mij zooveel plezier doet. Ik bloosde in mijn eentje een beetje om de lof, die je mijn werk gaf; gelukkig ben ik net bezig het Purgatorio te herlezen en den volgenden morgen las ik:

"O vana gloria dell' umana posse,
Com' poco verde in sulle luna diva,
se non è giunta dall' etati grosse!"¹

...

"Non è il mondan romore altro che un fabo
Di vento, che or vien quinci et or vien quindi,
E muta nome, perché muta lato..."²

Wat is dat toch altijd een prachtig, sterk gedeelte, vindt je niet.

Ik was zoo blij dat ik jou Dante meegenomen had in de vakantie toen ik per slot van zake hier terecht kwam en de eerste dagen geheel moest liggen. Henk van der Hoeven is een allergenoegelijkste dokter en ik knap verbaasd gauw op; ik was oververmoeid en begon ook wat last te krijgen van mijn hart. Waarschijnlijk mag ik Maandag naar de Buissche hei, op voorwaarde nog veertien dagen volstrekt niet te werken, wat ik *thuis* altijd moeilijk

vind. Maar ik ben toch blij, dat Rik dan maar twee dagen alleen zal zijn, hij komt morgen hier en gaat dan Zaterdag. Zijn ramen zijn klaar en hij nam nu ook een paar dagen vakantie, sprak Veth en zocht de oude Larensche kennissen op.

't Trof mij een beetje dat je heelemaal niet naar zijn werk vroeg toen ik laatst bij je was; zeg eens eerlijk of dat toeval was, of dat je voor dit soort werk van hem minder voelt? Ik geloof dat hij met deze twee laatste ramen een prachtig, sterk en edel stuk werk geleverd heeft.

Wat mijn "Feestelijk spel"³ aangaat – ja, het is wel echt uit inspiratie ontstaan, en toen zeer geduldig doorwerkt en her-doorwerkt, telkens weer opgenomen, jaren achtereen, om telkens mij te verzuiveren of te verrijken. – Zóó werk ik 't liefst, en je begrijpt dus welk een kwelling de journalistiek voor mij is.

Wat je zegt van het socialisme – ja daar sta ik zóó vreemd tegenover, als jij tegenover mijn geloof. Dat iemand het ideologisch fel bestrijdt kan ik uitstekend begrijpen, en ook zelfs, het houdt voor onverwezenlijkbaar. Maar dat het vergeten zou worden en verloren gaan als ideaal, het is mij volkomen onbegrijpelijk dat je dat aan kunt nemen. Zie je dan ergens iets van een ander ideaal opgloren? En je denkt toch niet, dat de menschheid het zonder ideaal kan stellen?...

Als je hier nog eens op antwoord, schrijf dan ook hoe het diner met de Seillières en Einstein⁴ afliep; hoe deze tafelronde bleek saam te stemmen en of de Chateaubriand aux champignons een succes was!

Veel hartelijke groeten voor allen

Jet

Ken je Stevenson's *Studies of Men and Books*?⁵ Er staan aardige dingen over Villon, Charles d'Orleans, en W. Whitman en Thoreau in.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Dante, *La divina commedia*, Purgatorio, canto XI, r. 91-93.

2. Idem, r. 100-102.

3. Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, *De kinderen. Een feestelijk spel* (Rotterdam 1922).

4. Albert Einstein (1879-1955), Duits fysicus; in 1920 aanvaardde hij een buitengewoon hoogleraarschap aan de Leidse universiteit.

5. Robert Louis Stevenson (1850-1894), Schots essayist, dichter en prozaïst; *Familiar studies of men and books* (1882).

[402]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

22 mei 1922

Beste Han.

Je brief zend ik straks aan Jet door, die nog te Utrecht is. Ik was Vrijdag bij haar, zij ziet er veel beter al uit, en van der Hoeven acht 't absoluut niets anders dan vermoedheid. En daar ik toch twee dagen nog weg moet deze week, leek 't ons alle drie beter als zij tot Zaterdag nog bleef, en wij dan samen te

rug kwamen. Ik kwam hier Zaterdagmorgen aan, en ik voel mij erg gelukkig weer hier te zijn. De eerste nacht sliep ik er bijna niet van, maar 't was heerlijk naar de stilte en naar de nachtegalen te luisteren. De honden waren allerliefst, na 180 dagen waren zij of zij mij iedere minuut verwacht hadden, fonteinen van vreugde. En daar is een kleintje dat Rotje's plaats gaat innemen. De bosschen zijn nu opgeruimd, aan de wortelstronken herken je de ravage, twee bosschen zijn finaal weg, maar verder valt 't mede; er zijn open plekken gekomen waar 't gesloten was, maar de sfeer van de B.H. is ongerept gebleven. Alleen een paar heel oude vrienden mis ik erg, vooral de drie groote sparren naast de Hoeve, ik mis hun geruisch. Ik las je brief aan Jet met groote instemming, ik ben zoo blij dat je haar die dingen zoo zegt, jij bent onder de weinigen wier meening niet waardeloos¹ aan haar voorbij gaat, en toch en toch ik vraag mij af wat gebeurt er in Jet, dit houdt mij sterk bezig. Maar daar over spreken wij. Mijn plannen zijn dank zij Duparc nog niet vast te stellen, hij schreef een vergadering uit op Donderdag, en vergat dat 't hemelvaartdag is, 't is daardoor nog onzeker of 't door gaat. Vrijdag moet ik in Haarlem zijn. Ik zit met nog een afspraak die niet vast is, maar ik denk dat ik of Donderdag of Vrijdag bij je vraag te mogen komen slapen – (niet eten vrees ik) maar ik sein je wel zoodra ik 't weet.

Hartelijk gegroet ook de kinderen,
t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.
1. Doorgehaald: gedachteloos

[403]
Johan Huizinga (Leiden) aan A. Roland Holst (Bergen)*
23 mei 1922

Beste Holst,

Dezer dagen liet Colenbrander mij het resultaat zien van de rondzending van Marsman's essay.¹ Hoewel ik reeds bij ondervinding wist, hoe ruim je op afwijkende meeningen pleegt te reageeren, was ik toch gerustgesteld, te bemerken, dat mijn streng oordeel² over de waarde van het stuk je niet had ontstemd. Het is waar, wat je zegt: als wij zoo streng oordeelen, als onze overtuiging ons eigenlijk ingeeft, zou de Gids spoedig deerlijk vermageren. Ik denk zoo dikwijls: kan ik eigenlijk met fatsoen in de redactie blijven, terwijl ik soms meer dan de helft van een aflevering zou moeten afkeuren? Ik voel ook niets voor Jaarsma³ en dergelijke. Met mijn geweten heb ik er dit op gevonden: de litteratuur, die mij niet wordt toegezonden, gaat mij niet aan, en artikelen over de verdediging of de strafwet ook niet. Maar als ik mee moet oordeelen, dan wordt mijn eisch ook te hooger, naarmate de schrijver meer pretendeert. En deze M. mikt zeer hoog.

Werden er toch eens in Nederland een dozijn werkelijk voldragen talenten geboren, waarbij De Gids als baker ware ingeroepen!

Nu, mijn hart is verlicht, tot ziens,
t.t. J.H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Het betreft hier, zoals uit een brief van Marsman van 12 april 1922 uit het *Gids*-archief blijkt, één van een aantal 'besprekingen [...] voor de Bibliografie', een boekenrubriek in *De Gids*.

2. Huizinga's oordeel is gedateerd 24 april 1922 en bevindt zich in het *Gids*-archief: '1. De inhoud. Ik vind dezen uiterst mager. [...] 2. De vorm. Dezen vind ik nog slechter dan den inhoud. Is dat een essay? Het is droog, weerbarstig, haast schoolmeesterachtig. Hoe onbekwaam is al dat werken met haakjes. Hij beheerscht taal noch stijl, hoe ook opgevat. [...] O Spengler, dien ik verguisd heb, leen mij Uw hooghartigen glimlach over deze onmacht! Conclusie: ik ben 49 jaar, dus een oude heer, en van harte bereid, in zaken van litteratuur de plaats te ruimen voor een jonger geslacht, maar de vrijheid om slecht te noemen wat ik slecht vind, wil ik mij gaarne voorbehouden. Onvoorwaardelijk tegen, met den raad aan M., om 10 jaar te zwijgen.'

3. Doede Thieszes Jaarsma (1878-1959), romancier en letterkundige.

[404]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga*

25 mei 1922

Beste vriend

– de potlooden hebben scherpe punten en de vulpenhouder is als een hoorn van overvloed... Dank zij je vriendelijke hulp bracht ik het geld voor mijn lezing en van Zola II mee naar Duitschland; Jeltje had van tantes en nichten het een en ander gekregen; mijn vrouw had ondertusschen in Zwitserland francs verdiend – voor dit kapitaal kochten wij te zamen lires en reisden naar Italie. Soms in boemeltreinen maar veel te voet bezochten wij Verona, Padua, Treviso, Venetie, Chioggia, Ravenna, Rovigo, Bologna – dwaalden een dag of wat in de Apennijnen – toen naar Prato, Pistoja, Lucca, Pisa – Florence als eind van de reis. Wij hadden nog een paar menschen bij ons o.a. een specialiteit voor italiaansche dialecten – de man die de Dante-uitgaaf voor de Libri librorum gemaakt heeft¹ – wij schooierden vroolijk door de kleinste herbergen, kookten ons keteltje in de bergen en op de markt, maakten veel opziens, maar werden goed behandeld en zagen veel moois. De rol van den Heer *** had ik op mij genomen. Eigenlijk had ik over dien tocht het een en ander willen schrijven – iets als een uitgewerkt dagboek: weer Renaissancespaanders, lichtzinnige wetenschap... maar toen ik thuis kwam was Z.M. Zola III aan de regeering gekomen – er lag een maning van Colenbrander op mijn tafel!

(Helaas, geen brief van Huizinga – Koosje had hem naar Bologna poste restante gestuurd, daar had ik hem misgelopen – ik stuurde een briefkaart – vergeefs... hij moet daar nu zooals op het oude ganzebord "wachten tot hij verlost wordt" – misschien kom ik als tachtigjarige nog eens naar Bologna en verheug er mij op hem dan te vinden.) Ik ging dus aan het werk – maar moest de overgang van het Zuiden naar het ruwe Noorden met een verkoudheid bekoopen. Hoestend schreef ik mijn artikel – wanneer God mij bij die gelegenheid niet hoorde brommen, moet hij buitengewoon hardhoorig geworden zijn. Ten slotte moest Zola voor E.Th.A. Hoffmann² plaats maken –

en had ik mij de moeite kunnen sparen. Ik heb toen gepoogd Colenbrander te envoûteeren en zijn naam op het omslag van de Gids herhaaldelijk met een roestige speld doorpriemd – wanneer hij in die dagen het spit in den rug heeft gekregen, heeft hij dat aan mij te danken.

Ondertusschen zit ik weer in colleges, examina en wat dies meer zij. Wat nu? De sprookjes zijn ook gekomen; de Rederijkers...? of de Italiaansche reis, die zooals de psycho-analytici en hun vervloekt jargon plegen te zeggen nog niet “abreagiert” is? Geef mij eens een raad. Ik vrees, dat het laatste stukje over Zola niet heelemaal naar je zin zal zijn. Zou je het eens even willen doorzien – misschien kan ik er nog het een en ander aan verbeteren, of er een ander slot aan schrijven, in dat geval zou ik het manuscript graag nog eens terug hebben. Ik heb een gevoel van onzekerheid –

Naar je experimenten met de zes Trakenerhengsten³ ben ik benieuwd – misschien gaat het makkelijker dan je denkt. Veth is in commissies niet onredelijk, en je zult voornamelijk met hem te doen hebben; Holwerda is naar alles wat ik van hem gehoord heb, veel te geniepig om veel durf te hebben, Vogelsang is een nonvaleur – Degener ken ik niet. Jammer dat Rik Holst er niet bij is. Dat Hanotaux moeilijkheden zal maken, kan ik nog niet gelooven, mij dunkt het boek⁴ is juist iets voor Frankrijk – maar groote heeren plegen hun collega's te laten antichambreeren en bovendien, ik weet uit ervaring, dat de Franschen zeer onder gebrek aan papier lijden, het zou dus kunnen zijn, dat de uitgever hem ook laat wachten. De Fransche boeken van de “Insel” gaan tegenwoordig buitengewoon goed – zoo goed, dat ik juist weer tien nieuwe Pandora-deeltjes onder handen heb. Zelfs mijn Musset waarop ik maar weinig fiducia had, wordt gekocht – tant mieux.

Het proefschrift over Jean Petit⁵ is bijna klaar – de knaap heeft zijn best gedaan; tot mijn spijt kan hij het niet laten drukken – te duur! maar ik zal er je, als het zoo ver is een getypt exemplaar van sturen. Op het oogenblik lees ik met mijn seminarie de Laus stultitiae en wij zijn opgetoogen. Jongen, jongen, wat is dat frisch en jong en hoe Hollandsch – het is en blijft het neusje van de humanistische zalm; het is een genot het woord voor woord te vertalen.

Hemelvaartsdag is voorbij – goeden nacht. Hartelijke groeten aan allen – vooral aan Retha

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Heinrich Wengler.

2. André Jolles, “E.T.A. Hoffmann † 25.VI.1822”, *NRC* 24 juni 1922, herdrukt in *Bezieling en vorm* (Haarlem 1923) 156-163.

3. De Museumcommissie.

4. *Herfsttij der middeleeuwen*.

5. Wolfgang Seiferth, *Der Tyrannenmord von 1407* (diss. Leipzig 1922).

[405]

E.W. Bok (Philadelphia) aan Johan Huizinga*

26 mei 1922

My dear Professor Huizinga:

Owing to a distinct revival of interest in this country in The Netherlands and its people, Messrs. Charles Scribner's Sons are planning, next autumn, to begin a readable biographical series to be called "Great Hollanders", and have asked me to edit it. The books are intended for popular reading, with the chief purpose of familiarizing the people of the United States with the great Hollanders who have left their impress upon the history of the world. The five subjects chosen for the first five books are William the Silent, Spinoza, Rembrandt, Erasmus and Grotius.¹

The series will open with William the Silent, by Frederic Harrison,² the English author, and the publishers and myself are exceedingly desirous that the fourth volume in the series will deal with Erasmus, to be written by you. We know of your interest in and familiarity with the life and works of this great Hollander, and feel that no hand could write such a book as we have in mind better than yours.

It is the intention to make the series about the size of the Foreign Statesmen Series of the Macmillans,³ that is, about two hundred and fifty pages to each volume, with two hundred and fifty words to each page: in other words, a volume of approximately sixty-two thousand words. We choose this small size, considering the greatness of the subject, because we are looking toward a series of books which will be so attractive in size and length as to invite rather than repel wide and easy reading.

The book will sell for a dollar and a half, and the publishers ask me to offer you a royalty of ten percent on each book, the same as offered and accepted by Mr. Harrison.

It would not be necessary to have the book ready until January first, 1923,⁴ and it would be in time if we had your manuscript by March first, 1923.

May I hope, both on behalf of the publishers and the editor, that we may secure your cooperation to enter into this worth-while series, considering the purpose in view and the comparatively small task involved? We shall look forward to hearing from you with pleasant anticipations that your answer may be favorable.

Believe me,

Very sincerely yours,

Edward W. Bok

* Origineel: Leiden, UB.

1. Van de serie kwamen slechts twee delen tot stand: Huizinga's *Erasmus* werd gevolgd door A.J. Barnouw, *Vondel* (New York/Londen 1925).

2. Frederic Harrison (1831-1923), Engels politicus, criticus en historicus, had in 1897 al een biografie van Oranje gepubliceerd: *William the Silent* (Londen).

3. In deze reeks was het boek van Harrison verschenen.

4. Bedoeld zal zijn: 1924.

[406]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. en H.M. Allen (Oxford)*

10 juni 1922

Dear Dr. and Mrs. Allen,

Please do not think the long silence I kept since you were here means that I did not often think of you. From the first after receiving your kind letters of 16 april I intended to write, only I had nothing in particular to communicate, my days went by with their ordinary work and pleasures and troubles, and so I postponed writing, till your joint card with the Vogel's reminded me I ought not to let obliterate the friendly relations, so happily begun, by a protracted silence.

I am glad to tell you we are all well, if I except a slight indisposition of Retha who is lying in bed with a cough; it is of no importance and she is as merry as usual, and does not in the least think her confinement a nuisance; her happy nature always allows her to enjoy sincerely the little amusements of such an innocent illness, not to speak of the pleasure of not going to school.

As to me, I feel myself in that mood of temporarily slackened energy which often follows with me a period of strenuous work. Not that I do nothing at all; there are a great many of little tasks to be completed now that the term is over. And in a near future there arises the question of a new large subject of study to be entered upon. Now here is a thing I want especially to speak about to you.

It has come into my mind whether I should like and whether I should dare to undertake the labour of writing a Life of Erasmus. I am quite aware of the enormous difficulties of such a work, and there is much in it apt to discourage me at once. On the other hand it is the time and the stuff I feel most at home in, and I think there would be use for a new work of such a kind seen from a broad aspect of cultural development.

I should however immediately drop the thought, if I knew that you yourself (forgive me my confusing the plural and the singular in this letter) intend to crown your life-work with a biography.

At all events I have not to decide at once whether I shall devote the next 5 or 10 years to such a large enterprise. Just the day after I had spoken of my idea for the first time to a friend, I received a letter from America asking me to contribute a little book on Erasmus for a series "Great Hollanders" planned by Scribner's. I am going to accept that; it will be just the preliminary exercise I want before deciding whether my forces would allow me something larger. There is only one serious difficulty. I understand they expect me to write the book in English, and I doubt very much whether I shall be able, even with the most severe supervision and correction, to produce a text that would satisfy myself and my readers.

One of the greatest attractions the whole matter has for me lies in the fact that it would be sure to bring me into closer contact with you and your work.

It is raining here since the night: a soft and refreshing rain, quite a delight after the terrible menace of a renewed drought.

Miss Smits asks me to thank you (here is the singular again) for the letter she received this morning. I am sorry to tell you, as a matter of confidence, she is going to leave me. Her health does no longer allow her to continue the rather heavy work (psychically heavy I mean) she is doing here. It will not be easy to find a fit person for taking her place. After all I have dismissed the thought of asking Elizabeth to take it; it would be a burden that would spoil her youth.

All of us send our most hearty greetings,
Yours very sincerely,
J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

[407]

Gabriel Hanotaux (Parijs) aan Johan Huizinga*

12 juni 1922

Cher Monsieur,

Voici l'époque des vacances qui s'approche. Peut-être pourrai-je m'arracher pendant quelques jours au surmenage qui ne me laisse pas une minute pour l'agrément de ma vie. Et c'est parce que je considère la lecture de votre ouvrage comme la chose la plus agréable que je puisse faire que je la réserve pour mes courtes vacances.

Je vous prie donc de me laisser encore quelques semaines avant de vous renvoyer le manuscrit après l'avoir lu. Peut-être aurai-je aussi le temps de faire la courte préface. De façon que je pourrai aborder un éditeur avec toutes les armes dans la main.

Malheureusement, les affaires ne s'arrangent pas ici. Nous avions l'espoir qu'un arrangement pour l'emprunt international nous soulagerait un peu. Mais nous voyons bien qu'il faudra achever nos réparations nous mêmes. Tomber de Ludendorff¹ en Shylock,² ce n'est pas de chance.

Mais la France *tiendra et paiera*.

Bien sincèrement votre

G. Hanotaux

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Erich Ludendorff (1865-1937), Duitse generaal tijdens de eerste wereldoorlog.
2. De joodse geldschieter in Shakespeares *The merchant of Venice*.

[408]

André Jolles aan Johan Huizinga*

14 juni 1922

Een pak van mijn hart – beste vriend – ik had naar je brief uitgekeken als een jong meisje naar een minnebrief, zoodat mijn jongste dochter, Barbara, er al mee kwam aangelopen in de gang, toen ik eergisteren thuiskwam. Ik zat na-

melijk met de drukproeven in mijn maag – ik vond het betoog niet vloeiend en niet doorzichtig – er is iets opaque's in wat mij hindert. Wanneer jij er ondertusschen uit wijs geworden bent, is het misschien niet zoo erg. Ik heb altijd nog moedeloze buien. De afstand tusschen hetgeen ik in mijn jeugd had willen schrijven en wat ik – laten wij maar zeggen – op middelbaren leeftijd schrijf, is vrij groot en al ben ik er achter gekomen, dat hetgeen ik toen wilde ook niet zoo heel veel beteekende, die oude plannen zitten mijn nieuw werk toch nog altijd in den weg. Minstens één avond in de veertien dagen breng ik er mee door te denken: jongen, je moest het toch eigenlijk maar liever laten! Dat zijn avonden waarop ik je, wanneer ik dichterbij je woonde, waarschijnlijk zou komen afhalen om een kleintje koffie in den Turk¹ te gaan drinken; ik zou dan vermoedelijk vijf minuten lang sikkeneuren en zoodra ik ontdekte, dat het je verveelde, uit een ander vaatje tappen... wat ik nu ook doe.

Erasmus! Er is werkelijk iets tusschen ons, wat men *παράλληλοι βιοί* zou kunnen noemen – ik dacht er dezer dagen voortdurend over de Italiaansche reis en de Rederijkers te laten liggen en een stukje over Ironie en Satire te schrijven naar aanleiding van den Lof der Zotheid en dan schoot het mij telkens te binnen: wat zou Han een aardige dingen over Erasmus kunnen zeggen. En dan komt nu Edward Bok. Bok, bok, sta vast! riefen wij vroeger bij Haasje-over (Daar zit een fraai mythologisch monster in!)² Natuurlijk moet je het doen. Mits... Eduardus Caper³ voor een Engelschen vertaler zorgt – het komt mij wel eens voor, dat je iets te veel tijd en kracht in vertalingen zoudt kunnen gaan steken. Je phenomenaal linguïstiek talent is misschien eventjes een gevaar – ne nos inducas in tentationem.⁴ De korte termijn schijnt mij geen bezwaar – je hebt genoeg stof voor 250 bladzijden en terwijl je ze vult, zie je de gaten, die je voor het groote boek – ± 500 bladzijden – zoudt moeten stoppen. Ik hoop, dat je den Aix⁵ geschreven hebt wanneer mijn brief aankomt.

Dat juffrouw Smits heen gaat schijnt mij meer lastig voor het oogenblik dan jammer in het algemeen. Zij was bij al haar voortreffelijke eigenschappen misschien een nuance te oud en te ouderwetsch voor de jeugdige gisting die in je twee jongens zit en zal dit zelf wel gevoeld hebben. Misschien heeft Retha ook een frisscher element nodig. Daar schijnt mij ook de moeilijkheid met Elsje te liggen: het is niet alleen de zorg voor de huishouding, maar ook vooral de zorg voor Retha. Ik geloof dat een kindje, dat haar moeder weinig gekend heeft in den goeden zin een beetje verwend moet worden; geestelijk doe jij dat – maar er moet ook iemand zijn, die het lichamelijk doet, en in dat opzicht, was juffrouw S. geloof ik nog lang zoo kwaad niet. Of een oudere zuster, die het druk heeft, daartoe de juiste persoon is, weet ik niet – oudere zusters zijn, zoover ik het zien kan, strenge opvoedsters en Retha zou, dunkt mij, juist een milde vroolijke paedagogische methode nodig hebben. Maar ik ken Elsje te weinig – of liever heelemaal niet... ik denk alleen met heel veel warmte aan je jongste dochttertje, die mij met verbaasde handjes over mijn stoppelkop streek en mijn rookkringetjes bewonderde en ik zou wenschen, dat zij het heel, heel goed had.

Halfbeschaafde tusschenwezens zijn verfoeilijk – ik geloof dat een vreemde dame – mits haar vreemdheid geen vijandigheid uitlokt – een zekere aangename terughouding aan de huiselijke stemming geven kan.

Er hangt intusschen veel van af, hoe Elsje er over denkt – het spijt mij altijd nog zeer, dat ik haar, niet kon leeren kennen en ik hoop dit in te halen.

Je brief naar Bologna gaf mij een gevoel, zooals men het bij het lezen van populaire boekjes over Einstein krijgt, je weet wel, die spoortrein, waarin men gelooft met een snelheid van x KM vooruit te komen, maar als men het wel beschouwt y KM achteruit gaat – de tijd die voorbij was, kwam terug en ik wist een oogenblik niet waar ik naartoe leefde; ik was in eens weer in een Italiaansche lente, die achter mij lag.

Nu nog een verzoek. Ik stuur je even een briefkaart van Becker,⁶ de schrijver van het boek over Jean Lemaire, met een titel van een boekje met brieven van Jean Lemaire, dat wij niet kennen. Zou je dit misschien voor de Gids kunnen laten komen, dan zal ik over mijn vriend Jan de Meijere⁷ een paar bladzijden schrijven en het daarmee verdienen. Bij de tegenwoordige valuta is er minder dan ooit sprake van zoiets naar Duitschland te laten komen. Of is het al te oud om er nu nog een beoordeelinkje over te schrijven?

Dante⁸ laat ik je sturen. Schrijf mij even, wanneer je het ontvangen hebt – de Insel is wel eens lui – of spaarzaam. Maar ik zal porren totdat je het krijgt, want ik heb nog exemplaren te goed.

Ik stuur je de proef van Zola III – misschien heb je meer of andere drukfouten gezien dan ik – dan gaat de correctie in één moeite.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. 'De Vergulde Turk', het vooral door hoogleraren en studenten bezochte café-restaurant in de Leidse Breestraat.
2. Zie het 'wissenschaftliche Fragment' bij Jolles' brief aan Huizinga van 26 juli 1922.
3. 'Caper' is Latijn voor 'Bok'.
4. 'Leid ons niet in bekoring'.
5. Grieks voor 'Bok'.
6. Philipp August Becker, *Jean Lemaire, der erste humanistische Dichter Frankreichs* (Straatsburg 1893).
7. Jan de Meijere: Jean Le Maire, over wie André Jolles overigens niet in *De Gids* schreef.
8. Een Dante-uitgave van Insel Verlag.

[409]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein (Amsterdam)*

14 juni 1922

Amice

Het artikel dat ge bedoelt, is van R. Passow, heet Kapitalismus en staat in *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 107, 1916, p. 433-495.¹

Bij mij thuis gaat het goed. Ik krijg het hoe langer hoe drukker met allerlei dingen, maar zorg, mijn rustig tempo van werken niet te verliezen.

Met vr. groeten aan U beiden,
Gaarne de Uwe,
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. Verg. Richard Passow, "*Kapitalismus*". *Eine begrifflich-terminologische Studie* (Jena 1927).

[410]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

20 juni [1922]

Beste Han,

Ik dank je wel voor de moeite, aan mijn Japanners besteed. Goed dat ik ze maar niet op de bonnefooi liet komen! Ik zal maar weer mijn toevlucht nemen tot Brinkley's "China and Japan" – daar staat heel wat geschiedenis in.

Ik vind het erg jammer voor je dat het nu zoo loopt met Juffrouw S.¹ Je hadt er zoo vast op gerekend dat je, wanneer zij het opgaf, geen vreemde meer in huis zou behoeven te nemen, en het is zeker wel een teleurstelling voor je, dat dat nu toch moet gebeuren. Natuurlijk heb je gelijk, dat je de vrije en zorgenlooze jaren, waarop een meisje als Elsje recht heeft, haar niet wilt afnemen, maar het blijft vervelend voor je. Als ik even een spoor vind dat mij geschikt voorkomt, zal ik dat zeker nagaan. Wij hebben nu eenige dagen gehad, waarin 't er uitzag of er regen zou kunnen komen, en soms vielen er eenige druppels, en ééns een fijn bijna onzichtbaar motregentje, dat niets en niemand nat maakte. Maar vandaag lijkt het weer vaster en droger dan ooit, voorloopig is alle kans vervlogen. Er is gemaaid en 't gemaaide gras doet zijn best om te geuren zooals dat betaamt, maar 't lukt maar half.

Rik is naar Amsterdam, Bloemendaal en den Haag en komt Donderdag met Ina terug. Als mevr. Sasse niet hier logeerde, zou ik mij overgeven aan werkorgieën maar nu houden de plichten der gastvrijheid mij in toom.

Weet je al iets positief over de Eifel? Ik zal mijn broer toch nog vragen over de Vogezes.

Veel hartelijke groeten ook aan de kinderen.

Jet

Katrien gaat trouwen met Bruijns; hij heeft gauw gezorgd dat hij haar kreeg toen hij bang werd dat ze mee zou gaan naar Bloemendaal!

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Smits.

[411]

E.W. Bok (Philadelphia) aan Johan Huizinga*

22 juni 1922

My dear Professor Huizinga:

I am very much pleased with your letter, and I think that the obstacles you see are merely difficulties and very easy to overcome.

If it is easier for you to do so, why not write directly in Dutch, and then have the book translated, under your personal supervision, by some one in The Netherlands competent to do it? You can offer such a translator an equivalent of one hundred and fifty dollars. Or you can write in the Dutch, and I will have a translation made here, subject to your approval. Or you can write in English, and I am sure Doctor Barnouw will be glad to go over the book for you and make any corrections that seem necessary.

Does not either of these methods remove any possible obstacle to your saying to me that we can definitely look to you for the book?

Doctor Barnouw sailed for The Netherlands about two weeks ago, and I understand he is to be in Leiden. So no doubt you have seen him ere this, and he has personally answered the question about your book on America. I know nothing about it.

It pleases me very much to have this cooperation on your part in the proposed series, and I hope you may be able to say to me that you will definitely undertake it, so that we may count on the book from you.

With every pleasant recollection of my short visit with you last summer, believe me,

Very sincerely yours,

Edward W. Bok

* Origineel: Leiden, UB.

[412]

André Jolles aan Johan Huizinga*

25 juni 1922

Beste vriend

– het is je eigen schuld, wanneer ik je met mijn Hollandsche stukjes lastig val; waarom heb je mij verleid weer Hollandsch te schrijven? Ik verg veel van je tijd – maar ik heb soms het gevoel van iemand die voor het eerst op schaatsen staat – wanneer ik over Fransche boeken schrijf is het niet zoo erg, maar nu ik over Goethe aan het schrijven ben en er telkens Duitsche citaten tusschen komen, weet ik soms heelemaal niet meer wat Germanisme is en wat niet. Daarom – à l'aide! Dit is het tweede deel van een stukje over Zelter en Goethe (I en II zijn al samen gedrukt)¹ – wil je het eens even doorkijken? Op pag. 5 heb ik een paar vraagteekens gezet – ik had het gevoel, dat “een blik krijgen op” enz enz erg Duitsch was, maar er schoot mij niets anders te binnen. Ik ben voor iedere verbetering dankbaar, want ik zou de twee talen

graag zuiver schrijven – maar mijn stijlgevoel laat mij bij mijn eigen schrijven in den steek: ἄλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἔλκεσι βρωων.²

Nu nog een vraag – Het jonge meisje, een vriendin van Jeltje dat mij indertijd dwong overhaast naar Duitschland te reizen, omdat ik haar moest examineeren, bracht mij dezer dagen een afschrift van haar proefschrift – zij worden hier tegenwoordig niet meer gedrukt, tant mieux! – Daar het hier om een Erasmus probleem gaat – al is het een heel kleintje, zou het misschien wel aardig zijn dit stukje aan Allen, die zich met dezelfde vraag bezig gehouden heeft, te sturen. Vindt je dat dit gaat? En zou je het willen doen? Er zit iets zestiend' eeuwsch in, dat schriften van Leipzig over Holland naar Oxford gaan. Bovendien was dat je over A. schreeft, zoo aantrekkelijk... dat ik er lust in kreeg deze humanistische onderneming op touw te zetten. Tot mijn spijt moet ik er bijvoegen, dat ik de meening van Allen en van de jongedame, nl dat de Juliusdialoog van Erasmus is, niet deel – maar dat hindert niet.

Wanneer ik je met al die aanvragen en verzoekschriften verveel – zeg het dan.

Tilli schreef mij, dat zij twee hoofdstukken klaar had.

Hartelijke groeten,

Je vriend A.J.

26.VI.22

Zooeven komt de post en brengt het stukje over de Libri librorum³ – wel bedankt, uitstekend!

Stuur de proefjes als je wilt aan de Rotterdamsche Courant. Zooeven krijg ik ook mijn artikel over E.T.A. Hoffmann. Helaas geen afdrukjes – anders zou ik je er een sturen. Krenterige wereld.

A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Zelter en Goethe", n.a.v. *Der Briefwechsel zwischen Goethe und Zelter* (Leipzig, Insel Verlag); de artikelen verschenen in augustus in de *NRC*; herdrukt in André Jolles, *Bezieling en vorm* (Haarlem 1923) 116-131.

2. 'Een arts voor anderen, zelf berstend van wonden', Euripides *Fragmenta* 1086.

3. J. Huizinga, n.a.v. Libri librorum (Insel Verlag, Leipzig 1921-1922), *De Gids* 86 (1922) III, 159-160 (V.W. VIII, 519-520).

[413]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

3 juli 1922

B.H.

Is er kans dat ik een overdrukje krijg van je stukje in de *Gids* over Prof. K.¹ Ik las er een stukje van dat in 't Handelsblad overgenomen was, en ik vond dat erg mooi, eenvoudig en innig. Wanneer gaan jullie op reis, en hoe is 't met de examens van de jongens afgelopen?

Jet ging vanmorgen naar Berlijn voor een congres, tegen het advies van haar medicus in, maar hoe zeer ik hem gelijkgeef, zoo vrees ik toch dat blij-

ven, waar zij zóó graag wilde gaan, haar nog meer kwaad gedaan zou hebben. Zij blijft een week weg. En dan moet ik net weer weg (ofschoon maar kort,) voor mijn werk. Tot einde Augustus zal ik nog wel in 't gareel loopen.

Heerlijk was de regen hier, maar de kou nu bevalt mij weer niets, dus nu sta ik weer aan de kant van de boeren die klagen over hun hooi. Ik ben zoo toegespits op mijn werk geweest, van Nov. af dat ik voor de rest volkomen stomp ben. Schrijf dus eens, dat zou gezellig zijn.

Hart. gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "J.C. Kapteyn", *De Gids* 86 (1922) III, 130-133 (V.W. VI, 336-338). J.C. Kapteyn (1851-18 juni 1922), astronoom, hoogleraar te Groningen in de sterrenkunde en theoretische mechanica 1877-1921.

[414]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Middelburg)*
19 juli 1922 (poststempel)

Beste Han.

Zoeven krijg ik je briefje.¹ 't Was te verwachten, 't was zelfs te hopen, en als de strijd maar niet te erg is geweest, dan zullen jullie er vrede bij moeten hebben. Ik hoop dat jullie reisplan door deze droevige gebeurtenis niet zal vervallen, want dat zou voor de kinderen natuurlijk een heel groote deceptie zijn.

Trouwens deze gebeurtenis, al zal zij door de toestand waarin je schoonmoeder was niet zóó droevig zijn, woelt toch natuurlijk zooveel in je om, en verscherpt de herinneringen aan 't velen dat je toch al ontberen moet, en verloor.

Jet is nog niet terug, en ik moet Dinsdag op reis, maar ik krijg opgewekte brieven van haar.

Zij houdt nu eenmaal van die internationale sfeer.

Hartelijk gegroet

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Huizinga's schoonmoeder, mw. E. Schorer-Plaat, was op 7 juli 1922 overleden.

[415]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Manderscheid, Eifel)*
26 juli 1922

Beste vriend

– dat is wat nieuws je een brief aan een Duitsch adres te sturen – jammer dat je niet wat langer blijft, dan zou ik je komen opzoeken. Tusschen 8 en 18.

Augustus wil ik namelijk ook nog een beetje met Jan wandelen en wij zouden dat even goed in de Eifel als elders hebben kunnen doen. Het schijnt echter, dat je al vroeger weer terug wilt – in dat geval zullen wij waarschijnlijk den Main eens aankijken in de buurt van Würzburg –

Hartelijk dank voor Jan de Meiere en zijn brief – na het vluchtig te hebben ingekeken stuurde ik het boekje met een liefallig kattedelletje aan Ph.A. Becker. Hij moet het mij later nog eens leenen, dan zal ik zien of ik een stukje over dien snuiter kan schrijven. Jammer dat in het Dantejaar niemand over Dante en de Bourgondiers geschreven heeft, daar is, geloof ik, nog veel te doen: Christine de Pisan, Jean Lemaire etc. etc. De kwestie Erasmus-Dante schijnt mij toch ook nog niet opgelost – ik geloof dat hij er veel meer van gelezen heeft dan hij tegenover anderen wil weten – een vermakelijk onderwerp: de humanistische affectatie.

Over je Friesch epigram kun je gerust zijn. Ik was toch eens aan het zoeken gegaan en heb ook een paar kenners gevraagd, maar niemand kon mij iets bepaalds noemen. De toon herinnert aan Rückert¹ – maar ook bij hem hebben wij niets gevonden. Het in ieder opzicht onschuldige gedichtje is het dus ook op dit punt. Ik ben benieuwd naar je artikel;² die Fryske sonnettenmakers ken ik niet. Van den grooten Pieter Jelles³ heb ik vroeger het een en ander gelezen – het amuseerde mij, dat de man van het Internationalisme eigenlijk zoo'n voortreffelijk particularist was. Ken je de geschiedenis van den ook zeer internationalen socialist die hem in Friesland opzocht? Het dochtertje deed open – “Meisje, is je vader thuis?” En daarop een verontwaardigd antwoord: “ik ha nin vader, ik haw'n heit!” Se non e vero...

Wat een goed stukje over Kapteyn!⁴ – Maar wat een wonderlijke paradox in ditzelfde stukje te schrijven “wij Nederlanders hebben helaas een deerlijk gebrek aan biografisch talent” – au contraire, beste vriend – die kant van je zit hier en daar al in het Groningsche professorenboek⁵ en... ik verheug mij op Erasmus.

– Eigenlijk had ik je allang willen schrijven – maar ik zit op het einde van het semester altijd in allerlei beslommeringen en de universiteit waaraan ik mij anders niet al te veel laat gelegen liggen komt dan gewoonlijk met een aantal vervelende karweitjes. Daartusschen ploeter ik aan mijn stukjes over Shelley.⁶ Colenbrander schreef mij dat je 5 Augustus of daaromtrent nog niet terug bent – ik zal je dus het manuscript niet sturen, maar je verzoeken de proef weer eens door te kijken. Waar ben je in Augustus – toch nog in Middelburg? of wat gebeurt nu met “Torenvliet”? Voor kinderen is het jammer een Grootmoeder te verliezen – zij hoort in een kinderleven.

Kun je den terugweg uit Duitschland niet over Leipzig nemen? – je vindt weer een heel ander huishouden, maar je zoudt er meer dan ooit welkom zijn – Jeltje, Jacoba, Jan, Barbara en Jolle zouden je met vreugde begroeten, en je kinderen niet minder, hoewel het moeilijk zou zijn die te bergen. De weg is wat lang – en Leipzig is een oppidum bestialissimum – maar toch denk er eens over. Dat je in Duitschland bent en ik je niet kan zien, geeft mij een gevoel van de “Koningskinderen” – Over Bokken en Hazen later⁷ – wij hebben je fresco nog te goed!

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Friedrich Rückert (1788-1866), Duits dichter.
2. J. Huizinga, "Jong-Friesche lyriek", n.a.v. *De Nije Moarn*. In karlêzing ut it wirk fen jongfryske skriuwers, gearstald en ynlaet fen D. Kalma (Dokkum 1922), *De Gids* 86 (1922) III, 206-221 (V.W. VIII, 503-518).
3. Pieter Jelles Troelstra (1860-1930), socialistisch leider en Fries dichter.
4. J. Huizinga, "J.C. Kapteyn".
5. J. Huizinga, *Geschiedenis der universiteit gedurende de derde eeuw van haar bestaan, 1814-1914. Academia Groningana MDCXIV-MCMXIV*.
6. André Jolles, "Shelley's pad naar de dichtkunst", *De Gids* 86 (1922) III, 457-480; herdrukt in *Bezieling en vorm* (Haarlem 1923), 164-189.
7. Tussen de bewaard gebleven brieven van Jolles aan Huizinga bevindt zich een papier met het opschrift 'wissenschaftliches Fragment':

Kurz nach der dreizehnten Eiszeit, also ca. vierzehn Jahrtausende vordem die Katzen bei ihrer Einwanderung das sogenannte "Kattenkwaad" hatten eingeführt, muss zwischen Appingadam und IJzendijke ein Volk gelebt haben, das in zwei "clans" eingeteilt war, die sich nach ihren Totemtieren die "Hazen" und die "Bokken" nannten. Zwischen beiden herrschte ununterbrochene Feindschaft.¹⁾

Beide clans hatten ihre Kultheiligtümer. Die der "Hazen" lagen bei "Haasdrecht" und "Hazerswoude"; die der "Bokken" bei Boskoop (aus Bokskoop) und bei Zalt-Bommel (aus Bokmel). Hier wurden jährlich die grossen Mysterien gefeiert, die bei den "Hazen" in dem sogenannten "Haasje over", bei den "Bokken" in dem nicht weniger bekannten "Bokspringen" gipfelten. Glücklicherweise sind wir durch spärliche Ueberreste etwas über die dort geübten Riten orientiert. So steht es fest, dass Maskentänze statt fanden (vgl. die überlieferten Ausdrücke: "de bokkenpruik ophebben" und "een bokkekop toonen").²⁾ Auch die Namen der Priester lassen sich noch ermitteln; die der "Hazen" nannten sich nach einem eigentümlichen Kultgewand: "dominee Hazebroek", die der "Bokken" einfach "dominee Bok". Die Gesänge lassen sich ebenfalls noch teilweise rekonstruieren. So erschallte bei den "Hazen" der orgiastische Ruf "Haas-je maar niet"; während bei den Bokken nicht wie Professor Huizinga irrümlicherweise angibt:

Bok, bok sta vast
Hoeveel vingers zijn er op den rug?

sondern:

Bok, bok sta vast
Hoeveel horens staan er op je bast?

gesungen wurde. Vielleicht stammt auch der Hymnus: "Bokkie-bê" aus jener Zeit. Selbstverständlich war es strengstens verboten das Fleisch der eigenen Totemtiere zu geniessen; geschah dieses doch, so gab das Unglück – daher der Ausdruck "Haasvrenten" – Dagegen war es löblich das Totemtier der Feinde zu erlegen. Seitens der "Hazen" nannte man das: "Een bok schieten".

In historischen Zeiten haben sich jedoch die beiden clans gemischt; man behauptet, dass die einen dabei aussahen: "als een bok die knoflook eet", während die andern "in het gefopte haasje" waren.³⁾ Jedenfalls spürt man in dem heutigen Volkscharakter der Bewohner jener Gegend noch deutlich die Mischung. Aus der Zeit stammt auch die Verschmelzung der beiden Totemtiere zu dem Ungeheuer: Hazenbok (τροφαγωγος). Später – sehr viel später würde dieses von dem jetzt mit Recht so beliebten Ungeheuer βουλαγωγος (= ossenhaas) ersetzt. Den unermüdlichen Versuchen einer Künstlerin gelang es die beiden mythischen Tiere in ihrer wirklichen Gestalt wieder zu geben.

¹⁾ Sowohl die *Hazen* wie die *Bokken* sind autochthon, sie bilden zweifelsohne nur ein einziges Volk – die Behauptung dass die *Bokken* aus der Bokkewina eingewandert sind, trifft nicht zu.

²⁾ Nach einer ansprechenden Hypothese wurde bei dem üblichen Gelage auch der "Bok-aal" benutzt.

³⁾ Hierdurch erklärt sich ebenfalls die Kontamination der beiden Kultspiele "Bok, bok etc" und "Haasje over", durch die Prof. Jolles irreführt wurde.

[416]

Henriëtte en Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
7 augustus [1922]

Beste Han,

Het is erg aardig van je om mij te schrijven over dat boek van Noël Péri;¹ ik ken het en heb er veel aan gehad; ik geloof wel dat ik het meeste nu ken, wat er in fransch, engels of duitsch over het japansche theater is geschreven, en ook de No's die in een dier drie talen vertaald zijn. Ik beschouw het hoofdstuk daarover dan ook maar als wat den inhoud aangaat, gereed.

Het is prettig dat jullie echt genoten hebben in den Eiffel; ja die duitsche middelgebergten zijn erg mooi. Ik zou dol graag weer eens in het Schwarzwald zijn, maar heb nog steeds geen vrije toegang in Duitschland, al kreeg ik onlangs wèl een visum voor een bepaalden tijd in Berlijn.

Wij zullen 't heel prettig vinden, als je nog eens van uit Torenvliedt bij ons komt. En als je wilt moogt je alle kinderen meebrengen. Dat wil zeggen, als je komt nà 28 Aug., tot dan heb ik aldoor logés en zou hoogstens jou alleen kunnen bergen. Omstreeks 6 Sept. hopen Rik en ik een dag of acht vakantie te nemen ergens in de Ardennen, maar je komt toch zeker daarvòdr? In elk geval zien wij je dus nog hier.

We hadden het de laatste weken erg rustig en hebben hard doorgewerkt; Rik is bijna klaar met het werk voor het Haarlemsch Postkantoor;² een heele opgaaf zoo achter elkaar; hij heeft dan wel wat vakantie verdiend!

Intusschen zijn de logés gearriveerd; het karretje werd tòch weer aangehouden, maar ze durven toch niets meer te doen!

Veel hartelijke groeten ook van Rik, en gezellige dagen in Bergen.

Jet

B.H.

Dank je wel voor 't overdrukje,³ ik las geloof ik nooit iets van die frieschen, 't lijkt mij onaanvechtbaar wat je er over schrijft, en 't intresseerde mij zeer.

Jet zegt meer dan zij zou kunnen volvoeren, want Jany (en misschien zijn broer) logeeren hier vanaf ± 26 Augs; dus hoe aardig 't ook zou zijn, van de jongens dan ook logeeren zou vrees ik niet veel kunnen komen. Maar je schrijft toch wel vooruit wanneer of 't zoo wat zou zijn en dan kunnen wij altijd nog zien. Aan de hartelijke welkom-heid, daaraan mankeert niets.

Groet ze allen.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD. Doorgestuurd naar Bergen aan Zee, p/a jhr.mr. K.J. Schorer, 'De Dolfijn'.

1. Noël Péri, *Cinq Nô. Drames lyriques japonais* (Parijs 1921).

2. Roland Holst maakte in totaal 28 ramen in het trappenhuis van het postkantoor te Haarlem.

3. J. Huizinga, "Jong-Friesche lyriek".

[417]

André Jolles aan Johan Huizinga*

7 augustus 1922

Beste vriend

– hier komt weer een artikel.¹ Indien je geen lust hebt het te lezen, stuur het dan zoo aan van Kampen en kijk later de proef eens door; dat was eigenlijk met Colenbrander afgesproken. Waarom ik het je dan stuur? Dat is omdat ik aan innerlijke onzekerheidstoestanden lijd en het mij een veiliger gevoel is het aan jou te sturen dan aan den drukker. Ik heb aldoor het gevoel, dat wat ik schrijf iets anders is dan wat ik schrijven wou – of liever, dat ik den vorm en den stijl, die ik zoek niet te pakken kan krijgen. Daar komt bij, dat ik moe ben – en niet den moed en de vlijt heb zoolang aan mijn stukken te werken tot zij zijn zooals ik ze zou willen hebben. Ik word op mijn ouden dag altoos onzelfstandiger – jelle moet mij op een goeden dag toch maar naar Holland halen; ik vrees dat ik op den duur ietwat kwallig word. Basta.

Bovendien heb ik voor het stukje geen titel kunnen vinden – maar die kan men ook nog op de proef zetten. Ik weet niet om welke malle reden ik er tegen opzie het woord romantiek (zie je wel, ik kan het niet eens schrijven)² te noemen en er liever om heen draai als een poes om de heete brei – ik zou het dus ook in den titel willen vermijden. Maar wat dan? Onze vriend Seillière is een gelukkig man, hij gooit met klinkende woorden, die zoo hard en zoo goed zijn als rijksdaalders – ik kom uit het land waar men met vage, vieze piervodjes betaalt.

Alweer basta! Ik wou, dat ik tijd had om tien dagen lang op een ouden toren te gaan zitten en Montaigne te lezen. Morgen ga ik met Jan wandelen – dat is ook niet kwaad. Je hebt gelijk wij moeten gezamenlijk met onze jongens er eens op uit.

Je stukjes had ik al gelezen – van Kampen stuurt tegenwoordig de Gids die vroeger de groote bibliotheek kreeg aan mijn “Institut” – de almachtige bibliothecaris bromt... maar ik laat hem brommen en verheug mij. Die jong-Friezen zijn inderdaad verwonderlijke lieden – maar de heele zaak heeft toch iets gekunstelds. Vooral wanneer men het met Gezelle vergelijkt komt er een zonderling luchtje aan – het Vlaamsch is toch anders. Bij je oordeel sluit ik mij volkomen aan.

De parlamentskwestie⁴ is buitengewoon boeiend – vooral voor iemand, die gedwongen of gedoemd is van tijd tot tijd met een scheel oogje naar den “Reichstag” – of hoe dat ding heet – te kijken. Ik zou er een avond met je over willen praten.

Zeg Jan Veth eens – maar niet in mijn naam, want dan wordt hij kwaad – dat al zijn schuchtere etymologieën in de Oxford Dictionary staan;⁵ wat hij beweert is juist, maar wanneer men nagaat waar en wanneer die woorden in Engeland opduiken, vindt men dat het de tijd tusschen 1595 en 1620 is – dus even voor Van Dijk, maar na Leicester; het is dus veel waarschijnlijker, dat zij tijdens Elizabeth over het Kanaal gekomen zijn dan in den vroegen tijd waar hij op doelt. Ik heb er vroeger ook eens over gedacht een speech te hou-

den over de bruggen van Holland naar Engeland van Erasmus tot Willem III. De tijdgenooten van Shakespeare zitten vol met Hollandsche herinneringen.

Hartelijke groeten
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Shelley's pad naar de dichtkunst".

2. Jolles verschreef zich eerst: romatiek.

3. J. Huizinga, "Jong-Friesche lyriek"

4. J. Huizinga, "Het ontstaan van het Engelsche parlement", n.a.v. A.F. Pollard, *The evolution of parliament* (Londen 1920), *De Gids* 86 (1922) III, 249-264, 424-441 (V.W. IV, 151-179).

5. J. Veth, "Nederlandsche schilders vroeg in Engeland", *De Gids* 86 (1922) III, 313-316.

[418]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

27 augustus 1922

Beste vriend

– ik had je al voor eenige dagen willen schrijven, maar ik was lui van de week. Jan en ik hadden behoorlijk gewandeld – wij waren doorgelopen met die rare halsstarrigheid, die je krijgt als je lichamelijk iets doet dat eigenlijk een beetje boven je krachten gaat en zoo hadden wij in die tien dagen meer dan 250 KM afgelegd. Ik was nu wel opgefrist – maar toch ook zeer moe. Toen ben ik een week lang oude boekjes gaan lezen, heb in sprookjes en brieven gebladerd en Godswater over Godsakker laten loopen. Nu kom ik weer op mijn verhaal.

Hartelijk dank voor je hulp bij Shelley¹ en voor je kritiek. Ik zal er dus maar niet balorig om zijn, wanneer mijn stukken een beetje suf uitvallen – misschien kunnen wij in Holland dit soort exact werk toch wel gebruiken. Zoo'n stukje als dat van Janie,² met zijn fraai naïef instinct, vind ik alleraardigst en ten slotte zeer nuttig – met al mijn "belezenheid" heb ik niet zoo heel veel meer te zeggen dan hij... maar over artikels zooals Schmidt Degener "De eeuw van Flaubert"³ en Knuttel "E.Th.A. Hoffmann"⁴ erger ik mij een weinig – men weet niet of men er visch of vleesch aan heeft: altijd nog een zeker nieuwegidserig subjectivisme, en daarbij een schijn van objectieve studie. Het alleronplezierigste op dat gebied is de heer J. Prinsen J.Lzn – maar die schrijft gelukkig niet in de "Gids" – hij had laatst een stukje in de *Rotterdamsche Courant* over de *Vita nuova*,⁵ dat mij bijna zeeziek maakte. Ik zal dus in Godsnaam maar verder ploeteren en probeeren op den duur een iets minder pruikerigen vorm te vinden. Ik begin nu aan de Sprookjes en ik vrees dat het hartebloed kosten zal.

Tilli's vertaling heb ik hier en daar ingekeken – zij is zoo ver ik gezien heb niet kwaad, maar er zal toch hier en daar nog wel het een en ander aan te doen zijn. Om te beginnen "'s Levens felheid".

Hier stock ich schon! Wer hilft mir weiter fort.

Tilli zegt *Grellheit* – dat is te visueel – jij hebt *Heftigkeit* voorgeslagen, ik geloof niet dat dat gaat. De moeilijkheid zit hem daarin, dat *Leven* en *Leben* niet heelemaal hetzelfde beteekenen. Het ndl. *leven* is veel meer een “Tätigkeitswort” in den zin waarin jij het gebruikt; het hd. *Leben* veel meer een “Kontinuitätsbegriff” (– vergeef dit abracadabra); hd. *heftig* en *Heftigkeit* zijn nu niet heelemaal met iets wat continuïteit heeft te vereenigen – vat je? Het zijn nuances – maar nuances die mij altijd weer bij vertalingen een griezelig gevoel geven. Maar ik zal mijn best doen – en ik verheug mij, dat ik een mogelijkheid heb van mijn kant iets te doen, wat tegen het lezen van manuskripten en het revidereeren van drukproeven op weegt.

Hartelijke groeten aan de kinderen
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, “Shelley's pad naar de dichtkunst”.
2. A. Roland Holst, “Shelley: een afscheid”, *De Gids* 86 (1922) III, 134-140.
3. F. Schmidt-Degener, “De eeuw van Flaubert”, *De Gids* 86 (1922) I, 73-93.
4. J.A.N. Knuttel, “E. Th. A. Hoffmann, † 25 juni 1822”, *De Gids* 86 (1922) II, 451-482.
5. J. Prinsen J.Lz., n.a.v. Dante Alighieri, *Das neue Leben* (Berlijn, Euphorion Verlag), NRC 12 augustus 1922.

[419]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
28 augustus 1922 (poststempel)

B.H.

Dat is nu geen aardig bericht, dat je feitelijk er aan twijfelt of je vóór einde October nog kunt komen, kom kom, als je 't er op zet zal dat toch wel gaan, en nu ik door mijn werk ben, had ik mij er op verheugd nog eens ouderwetsch met je te wandelen. Toe houdt 't als een vaste afspraak in je hoofd dan kom je er vast toe, en anders niet.

Op 't oogenblik zijn Juffr. van Kaathoven¹ uit Leiden hier, en Jany. Jany blijft nog een week, wat des te prettiger is daar ik Donderdag voor een paar dagen uit moet, en ik Jet dan goed bezorgd weet. Berlage komt ook nog eventjes hier, en denkelijk gaan wij Woensdag over een week weg. Jammer dat jullie net teruggaan nu 't weer mooi wordt. Was je nog in Domburg, 't is er nu leeg aan kennissen vergeleken bij verleden jaar. Ik zal je een briefkaart zenden, maar jij komt, als 't kan met Elsie nog eens echt in 't mooie najaar hier.

Hart. gegr.

t.t. R.

Aardig en prettig dat 't lijstje mooi is geworden. Groet B.B.² als je haar ziet wel. Met de commissie voor den 7 Dec.³ gaat 't niet geheel naar wensch, Querido, Einstein, en Lloyd George bedankten, maar ik vind nog wel een paar Eur. beroemdheden.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. A.S.A. van Kaathoven (*1864), muzieklerares, D.A.E. van Kaathoven (*1865), HBS-lerares.
2. Waarschijnlijk Bertha (Lina Anna) Bake (1880-1957), kunstenares.
3. Gefingeerde commissie ter viering van Huizinga's vijftigste verjaardag.

[420]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

29 augustus 1922 (poststempel)

Beste Han,

Nog even iets, thans niet over de samenstelling der internationale feest-commissie – maar wel over 't feest van den 7den Dec. a.s.

Behoor jij tot de menschen die voor een ex libris voelen, zoo ja, bedenk dan eens een spreuk, liefst kort, dan zou ik 't erg prettig vinden er een voor je te maken.

Maar zeg vooral eerlijk of je 't wenscht. Nu zou ik er tijd voor krijgen, maar straks als wij ons gaan inrichten in Bloemendaal, dan vermoedelijk niet. Dat hoor ik dus wel eens.

Wat een prachtige dagen, 't is prettig dat Jany 't zoo treft. Hij is als altijd rustig en gezellig en een erg prettige logé.

Hartelijk gegroet

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[421]

Johan Huizinga (Leiden) aan L. Brummel¹*

13 september 1922

Waarde Heer Brummel,

Vergis ik mij niet, dan hebt ge gezegd, bij voorkeur een onderwerp uit de nieuwe geschiedenis te willen behandelen. En aangezien het dan algemeene geschiedenis moet zijn, zitten wij natuurlijk met de moeilijkheid, dat het een onderwerp moet zijn, waarvan de bronnen hier bereikbaar zijn. Daarmee vervalt het bewerken van een bepaalden persoon of gebeurtenis, wat de zekerste en over 't geheel ook meest loonnende onderwerpen oplevert.

Blijft over, de geschiedenis van een verschijnsel of een idee te behandelen. Ik heb gedacht over de volgende onderwerpen.

1. De voorbereiding der imperialistische gedachte in Engeland.
2. De beoordeeling der Fransche Revolutie in de Nederlandsche litteratuur tot 1795, 1815 of een ander tijdstip.
3. De ontwikkeling van de idee Revolutie, eenerzijds bij de bewonderaars, anderzijds bij de tegenstanders, de lijn S. Martin – de Maistre – Stahl – Groen van Prinsterer.

4. Een of ander stuk Parlementaire geschiedenis, in den trant van het onderwerp, dat De Bruin² bewerkt. De keus is dan natuurlijk heel ruim. Maar hier zal zich het eerst weer de behoefte aan ongepubliceerd eerste hands-materiaal doen gevoelen.

Zie dit lijstje eens aan, en kom er eens over praten, na zelf nog eens te hebben nagedacht.

In de volgende week zou ik, behoudens nadere verhindering, thuis zijn op Dinsdagavond, Woensdagavond, Vrijdagavond en Zaterdagavond, en desgewenscht kan ook een middaguur worden afgesproken.

Met vr. groet,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, KB.

1. L. Brummel (1897-1976), promoveerde cum laude bij Huizinga op 25 november 1925; *Frans Hemsterhuis. Een filosofenleven* (Haarlem 1925); sedert 1927 werkzaam bij de KB, directeur aldaar 1937-1962.

2. Willem de Bruin (*1896) promoveerde op 30 oktober 1924 bij Huizinga op *Onderzoekingen naar het economisch element in de buitenlandsche politiek der Juli-monarchie van 1830-1840* (Amsterdam 1924); nadien werkzaam in het middelbaar onderwijs.

[422]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

13 september 1922

Beste vriend

– wat een allerfraaist voorbeeld van een zeker soort van conservatisme is dat Engelsche Parlement alweer¹ – ik bedoel die soort die de leus heeft: “gooi nooit oude schoenen weg, ook al heb je zeven paar nieuwe”. De oude Egyptenaren hadden ten slotte een half dozijn zielen omdat zij het vertikten wanneer er nieuwe voorstellingen kwamen, de oude overboord (van hun Nijlbarkjes!) te gooien. Kwam er een Amenophis IV dan had je het gedonder in de ruiten. En wat waren die Grieken voor mutatieve lui. Socrates kon veel verdragen, maar als iemand hem kwam vertellen, dat het kind, dat op de vraag: “wat wil je liever, een appel of een peer?” antwoordt: “allebei!” het eigenlijk bij het rechte eind heeft – dan werd hij geweldig nijdig. Geen Griek uit den goeden tijd heeft zich kunnen voorstellen, dat men voor iets wat “ueberholt” is, nog iets kan voelen. Of Paulus gelijk gehad heeft, toen hij het jonge Christendom, het oude Testament mee op reis gaf? Of Marcion die het in de prullenmand wou gooien? Alle Britten zijn syncretisten – Shakespeare in de eerste plaats en zij hebben het er waarachtig ver mee gebracht. Je ziet met wat voor een genoegen ik je artikel gelezen heb.

Mr. Nyhoff?² Ja, dat is een “sale type” – het gaat mij net als jou; ik krijg er een beroerden smaak in mijn mond van. Wat drommel meent hij met geestkracht? ik zie nergens geest en nog minder kracht. De studentenuitdrukking “fluim” schoot mij te binnen bij het lezen. Maar waar halen wij een kloek en verstandig criticus vandaan? De Franschen hebben er altijd weer een bij de

hand – meestal zelfs twee of drie, zelfs als zij knorrig of lichtzinnig of een beetje bijziende zijn blijven ze altijd nog goed: Sainte-Beuve, Brunetière, Lemaître – tegenwoordig weer Thibaudet³ – Trouwens, ik denk het mij heusch geen plezierig werkje over nieuwere Nederlandsche letterkunde te schrijven. Wat doet Jany eigenlijk wanneer hij niet dicht? Wanneer men een geest als de zijne een beetje zou kunnen disciplineeren, zou er veel van te maken zijn. Het is ook wel schuld van Gerrit Kalff. Hoe dicht heeft Oxford altijd bij de Engelsche litteratuur gestaan en hoe ver staat Leiden van de Nederlandsche! Vergeef die ietwat onsamenhangende ontboezemingen – je hebt gelijk, er heeft zich weer een boel opgestapeld en ik zou er wat voor over hebben weer eens te kunnen praten.

Koosje doet haar eindexamen, wat hier veertien dagen duurt: een wissel op je zenuwen. Wanneer zij er mee klaar is – naar ik hoop Zaterdag – gaan wij samen naar Tilli. Tegen dien tijd heb ik het M.S. doorgewerkt en zal met Tilli het een en ander bepraten. Ik heb hier en daar van je vergunning gebruik gemaakt en een paar dingen iets vereenvoudigd, die mij in het Duitsch te precieus leken. Het is of vertalingen een voorliefde voor kothurnen hebben.

Met mijn eerste sprookjesartikel⁴ kom ik van de maand nog klaar – het ziet er heel anders uit dan ik gedacht had. Toen je over Erasmus schreeft, speet het mij half en half, dat ik mijn artikel over de ironie in de L.S.⁵ niet toch maar eerst gemaakt had – misschien later: er loopt nu eenmaal veel in onze hoofden evenwijdig.

Hartelijke groeten aan groote en kleine kinderen
je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Het ontstaan van het Engelsche parlement".

2. M. Nijhoff, "De geestkracht der kunst. Met enkele beschouwingen over hedendaagsche literatuur", *De Gids* 86 (1922) III, 500-523.

3. Albert Thibaudet (1874-1936), Frans literair criticus.

4. André Jolles, "Het sprookje", *De Gids* 86 (1922) IV, 216-243; de eerste van vier bijdragen onder deze titel.

5. Laus Stultitiae.

[423]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

19 september 1922

Beste Han.

Met je briefje waren wij zéér blij, want dat je zoo optimistisch gestemd bent over je nieuwe huisgenoot,¹ dat is heerlijk. En als jij er zoo over schrijft zal er wel vol op rede voor zijn. Wij verheugen ons over deze tijding zeer.

Wij hebben in Parijs erg genoten, en enorm veel gezien, dingen die ik in lang niet zag, zag ik met nieuwe oogen, de Sainte Chapelle bijvoorbeeld was

mij een openbaring na 12 jaren, en Cluny als museum ook, was mij een groot genot.

't Is of je dwaalt door 't huis van je gastheer vindt je niet, tot zelfs 't licht daar mist al 't museumachtige, de quantiteit mag eens te kort schieten, maar de qualiteit van 't licht vergoedt zoo enorm veel.

Jet hield zich best, 't was ook net zooals je schrijft, heerlijk er weer eens samen op uit te zijn, zonder werkpreoccupaties.

[...]²

De keuze tusschen de twee spreuken was voor mij niet moeilijk, voor de een voel ik zéér veel – niet zooals wij willen, maar zooals wij kunnen – voor de andere voel ik niets. Tenzij dat ik die spreuk verkeerd begrijp. Hoe royaler je de tijd verliest, hoe dichter je bij de eeuwigheid bent – zoo denk ik er eerder over, al handel ik er, dom genoeg, niet altijd naar.

Ik ga mij op de eerste rustig bezinnen, en zal je de tekst nog eens sturen, als 't zoover is.

Hartelijk gegroet

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Helena A.P. Krayenhoff van de Leur (*1879), regelde het huishouden.
2. Informatie over het hotel in Parijs.

[424]

André Jolles aan Johan Huizinga*

6 oktober 1922

Beste vriend

– Koosje is inderdaad door haar "Abitur" en heeft alweer een goed examen gedaan. Net als Jeltje was zij van alle mededingers de beste in Latijn. Daar ik zeer goed weet, dat ik geen enkele taal werkelijk beheersch (– is dat een Germanisme? –) en de oude talen het allerminst, heb ik, wanneer mijn leerlingen zoo iets klaar spelen, een gevoel, dat ik alleen als Reinaard-de-Vos-stemming kan omschrijven en verkneukel mij, dat ik de gymnasiale wetenschap weer een loer gedraaid heb. Behalve Cicero, voor wien ik een perverse liefde koester, kan ik geen enkelen Latijnschen schrijver zonder fouten vertalen en mijn onderwijs bestaat voor de helft daarin, dat ik de kinderen laat voelen, wat die oude knapen, naar mijn opvatting, wilden zeggen; voor de andere helft, dat ik hen het zonderlinge patois leer, waaraan schoolmeesters gelooven goede vertalingen te kunnen herkennen – niet zonder innerlijk gegrimnik. Ik heb aan dat alles veel gedacht toen ik het voortreffelijk opstel van Simons in de Gids las.¹ Wat een fraaie eruditie, wat een gezonde methode... en wat een gebrek aan wereldwijsheid, of wilt ge liever wat een naief idealisme. Noem het scepsis of resignatie – maar er zijn oogenblikken, dat ik denk: al die organisaties en reorganisaties zijn maar malligheid, alles hangt van het individu van den leeraar af. Intusschen – de staat denkt er anders over.

Je artikel over de Rijksuniversiteiten² las ik met genoegen: ik zie je graag

in een ietwat strijdlustige houding en bovendien hoorde ik er een groote liefde voor de "alma mater" in. Die heb ik ook – het is een raar oud wijfje, dat wij op den rug dragen, maar het zou wel eens kunnen zijn, dat het, wanneer wij aan den anderen kant van het water kwamen, toch bleek een godin te zijn. Weet je wat ik graag zou doen? – Samen met jou een reis naar Amerika, om de zaak eens in loco te bekijken.

Nu wat anders. Ik heb een buitengewoon gevaarlijk artikel aan Colenbrander gestuurd.³ Eenigszins in verband met wat ik zoo straks over vertalingen schreef en tot straf voor mijn impotentie, heb ik dit keer alle citaten vertaald. Er kwam bij, dat het meestal citaten uit het Napolitaansch waren, een van de raarste taaltjes, die ik ken, respectievelijk niet ken – maar dat voor de meeste lezers in ieder geval volmaakt onverstaanbaar is. Noten perhorresceer ik. Maar daardoor staat, wat ik met die citaten wil bewijzen, op losse schroeven. Natuurlijk heb ik de "authentieke stukken" hier liggen. Ik zal je zoo spoedig mogelijk een proef zenden in de hoop, dat je vindt, dat het zoo gaat. Schijnt de methode je echter wat al te lichtzinnig, dan zou de Gids – ocharme – in deze of de volgende aflevering al dat gedoe moeten afdrukken. Colenbrander schreef ik hierover niets, daar hij het, dunkt mij, minder goed kan beoordelen.

Je manuscript, of liever Tilli's, bleef weer een oogenblik liggen, daar ik ander werk had – van middag begin ik er weer aan. Je hebt zeker ondertusschen hoofdstuk III gekregen?

Erasmus – neen, ik kan zijn zwakke kanten niet zien, al geef ik toe dat hij 1519 een groote fout beging door het hazenpad te kiezen. Ik heb eens ergens gezegd: Allegorieliebende Epochen haben sich eine Frauenfigur konstruiert mit Helm und Lictorenbüchel, diese streitbare Jungfrau mit weniger oder mehr Geschmack auf Denkmäler angebracht und sie "Neerlandia" oder "Niederlandsche maagd" getauft. In Wirklichkeit steht die Statue der Neerlandia auf dem Gemüsemarkt zu Rotterdam, trägt Gelehrtentalar und Doctorshut, hält andächtig lesend ein Buch in den Händen und heisst Desiderius Erasmus.

Hartelijke groeten
je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. B. Sijmons, "Het gelijk recht van de getuigschriften der scholen voor voorbereidend hooger onderwijs", *De Gids* 86 (1922) IV, 58-90.

2. J. Huizinga, "Het bestuur der rijksuniversiteiten", *De Gids* 86 (1922) IV, 45-57 (V.W. VIII, 16-22).

3. André Jolles, "Het sprookje" (1), *De Gids* 86 (1922) IV, 216-243.

[425]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
11 oktober 1922 (poststempel)

Beste Han.

Ik zie dat Galsworthy 23 Oct. leest voor de Ver. Holland Engeland. Zou dat niet iets voor ons zijn, ik zou 't erg gezellig vinden daar samen heen te gaan, en dan bij je te logeeren als dat kan. Maar hoe kom je aan kaarten, tegen entrée zal dat wel niet zijn. Weet jij hoe dat zit.

Wij maken 't goed, en genieten van de mooie dagen, en van de laatste rust, want straks begin Nov. gaan wij naar Bloemendaal, en wacht ons de verhuispret (?) en bovendien zit ik nog in alle bezorgingen van een gezamenlijke expositie in Amsterdam met Berlage en Van Konijnenburg, ook in de eerste dagen van Nov.

Hoor ik eens wat.

Veel hart. gr. van ons

t.t. Rik

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[426]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
14 oktober 1922 (poststempel)

Beste Han.

Van morgen tot Donderdagavond ga ik weg, Maandag Academie, verder twee dagen met veel nageloop, - Bloemendaal, waar ze nu druk bezig zijn, en allerlei te bespreken is; en dan de voorbereiding van een tentoonstelling,¹ waarover ik je naar ik meen niet schreef, met Berlage en Van Konijnenburg in Arti te A'dam.

Dat verhuizing en die tentoonstelling tegelijk vallen is niet prettig, maar daar is niets aan te doen, maar 't geeft veel herrie, dat begrijp je.

Ik durf dus ons plan er bij, niet aan, hoe bijzonder gezellig ik 't ook zou vinden, maar om als ik Donderdag laat pas thuiskom er Dinsdag weer op uit te trekken, met alles wat hier nog te regelen en te pakken valt, dat is mij toch wel wat veel. Ik vind 't echt heel jammer, het plan was gezellig en ik had Galsworthy erg graag gehoord.

Die herfstdagen die wij beleven zijn heerlijk, maar ik zou er nog meer van genieten als ik niet al die herrie v or mij zag, en niet een kop vol had van een soort organisatorische rommelkraam.

Ik zit in Spengler, ik vrees dat veel mij ontgaan zal, maar daar waar ik hem goed volgen kan vind ik hem groot, en ongelooflijk raak en veelzijdig. Het boeit mij zeer, het windt mij bij tijde op, - en dan als ik 't dichtsla denk ik ineens aan Lao Tse's uitspraak.

"Those who are wise have no wide range of learning, those who range most widely are not wise".

Hartelijk gegroet allen

t.t. R.

Wij verheugen ons er erg over dat 't zoo prettig is met Juffr. K. v.d. L.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Tentoonstelling van de drie genoemde kunstenaars in Arti et Amicitiae, waar Roland Holst gebrandschilderde glasmozaïeken en tekeningen van de ramen voor het Haarlemse postkantoor exposeerde.

[427]

Jan Romein aan Johan Huizinga*

14 oktober 1922

Waarde Professor Huizinga,

Mijn oorspronkelijke bedoeling was geweest U het bijgaande aan de vooravond van het Literis-festijn¹ (waarvan U allicht gehoord zult hebben) te overhandigen. Maar de gedachte: *f* 3.50 te moeten betalen voor een gedenkboek en, een hoofdelijke omslag, nog *f* 4- voor een souper in den onvermijdelijken "Vergulden Kemal" – waarvan ik bovendien uit ervaring weet, dat het slecht zal zijn – hebben mij ervan terug gehouden de plechtigheid met mijn aanwezigheid op te luisteren.

Ik stuur het daarom maar schriftelijk. Het is de schets van de twee eerste hoofdstukken van wat ik mij als dissertatie gedacht had. Maar eerst een stukje voorgeschiedenis om U over uw vermoedelijke verbazing en misschien ook ergernis heen te helpen. Ergernis omdat U mij, vrees ik, langzamerhand zult gaan houden voor een hardnekkige handelsreiziger van het Duitsche type, zoo meesterlijk in één van Hamp's² boeken gekarakteriseerd.

De kwestie is n.l. deze. Met het werk over Saltykow³ wilde het niet vlotten. Het zou een infandum dolorem zijn dat alles weer te verhalen en U zult het mij schenken. Mijn slotconclusie was in elk geval deze, dat ik nooit een boek zou krijgen, welks waarde ook maar half evenredig zou zijn aan de inspanning, welke het mij zou kosten het te maken. 1. om de honderd en een intieme moeilijkheden van Saltykow's door de mazen der censuur slippende taal, 2. omdat de heele sfeer mij ook na maanden ploeteren te vreemd bleef om er me met voldoende gezag over te kunnen uiten.

Door mijn oude belangstelling in de nieuwste geschiedenis getrokken – buiten welk kader trouwens noch mijn Saltykow studie noch het eerste door U gewraakte dissertatie-plan viel – ben ik op de gedachte gekomen de bestudeering der nieuwste geschiedenis (die ik van de periode 1860/70 reken te beginnen) op een solide basis te zetten, d.w.z. eerst voor mij zelf. Maar al spoedig bleek mij dat vrijwel alle systematisch voorwerk ontbrak. Terwijl de methode tot bestudeering van de middeleeuwen (zooals U zelf hier in Holland beter weet dan wie ook) tot in de fijnste finesses is uitgewerkt, heb ik niet een boek kunnen vinden, dat ook maar een poging deed iets dergelijks voor de nieuwste geschiedenis te doen.

Zoodra ik echter dat boek in schema voor me had, begreep ik dat het

dwaasheid zou zijn over een dergelijk onderwerp te willen promoveeren en ik was – “so klug wie je zuvor”. Ik besloot me dus eerst op de hoogte te stellen van de ontwikkeling der methode – want om niet in de lucht te werken was dat allereerst noodig. Maar – nieuwe teleurstelling – ik vond ook geen enkel boek, dat die geschiedenis der methode behandelde, en ik ben er nu van overtuigd, dat U het ook niet zult vinden, want het bestaat niet. Bernheim zegt dat trouwens en ook na Bernheim's druk, die ik heb (1913) is het niet verschenen.

Ik kwam toen op de gedachte om een “voorloopige schets” te schrijven van de geschiedenis der methode en aangezien ik voor mijn eigenlijk doel – de methode ter bestudeering van de nieuwste geschiedenis – niet verder behoefde terug te gaan dan de 18de eeuw, (want wat daarvoor is mist praktische bruikbaarheid) begon ik met Voltaire. Die schets zal moeten bestaan uit vier hoofdstukken: de sekularisatie der methode, de philologisch-kritische methode, de sociologische methode en de synthetische methode (Berr en zijn *Revue de Synthèse Historique*).⁴

Wat ik U hierbij stuur is weer een schets van die schets, d.w.z. van de twee eerste hoofdstukken. (Het is nog een schets omdat die vier hoofdstukken oorspronkelijk gedacht waren als de vier eerste paragrafen van het eerste hoofdstuk van het grootere werk.)

En wat ik U nu zou willen vragen is: deze pagina's door te lezen en U in principe uit te spreken over de mogelijkheid te promoveeren bij U niet op deze halfafgewerkte brokstukken natuurlijk maar op een werkje, dat deze twee hoofdstukken bevat en de twee die ik daarboven opsomde. Het geheel schat ik op een vel of vijf, zes en de tijd noodig om het uit te werken op een jaar of anderhalf (in verband met mijn andere bezigheden).

* Doorslag: Amsterdam, IISG.

1. Het literaire dispuut 'Sodalitium Literis Sacrum' vierde met een feest op 14 oktober 1922 zijn tiende lustrum.

2. Pierre Hamp (1876-1962), Frans socialistisch georiënteerd schrijver van o.m. *La peine des hommes* (1908-1957).

3. Michail Jevgrafovitsj Saltykov (= N. Sjtsjedrin, 1826-1889), Russisch schrijver-satiricus.

4. Henri Berr (1863-1954), Frans historicus en filosoof, oprichter van de *Revue de synthèse historique* (1900).

[428]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen (Oxford)*

15 oktober 1922

Dear Dr. Allen,

Sometime ago my friend Professor Jolles of Leipzig (born Dutch but living in Germany since 20 years) asked me to serve as intermediary in sending you the thesis of one of his pupils on the authorship of the *Julius Exclusus*. Accordingly I send you the paper, which no doubt will interest you, though the disquisition may be rather superfluous after your own remarks on the subject.¹

I am now working systematically through your *Opus Epistolarum*, *Opus magnum* it might be called, and feel astonished anew at each turning of a page at the immense amount of learning and research it contains. It makes me ashamed of my preposterous undertaking to write a book on Erasmus. How I am to succeed is still a puzzle to myself. The time assigned to it is much too short.

We have appreciated very much your letter to Professor Snouck Hurgronje at our dear friend Kuenen's sudden decease.² So many of us loose in him ever so much.

I look forward with extreme delight to our visit to you and Mrs. Allen. When shall it be? When looking at my agenda for the next months I am afraid we shall not be able to come before the end of this year, and then it will perhaps be better to wait till the spring.

We are all very well, and all of us send to you both our most hearty greetings,

Yours very sincerely

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Naar de mening van P.S. Allen (*Opus Epistolarum Des. Erasmi Roterodami* II, 418-419) was Erasmus de auteur van de *Julius Exclusus*, al had Erasmus zelf op vragen daarnaar herhaaldelijk een ontwijkend antwoord gegeven.

2. J.P. Kuenen overleed op 25 september 1922.

[429]

Johan Huizinga (Leiden) aan Pieter Geyl*

16 oktober 1922

Geachte Heer Geyl,

Het spijt mij bijzonder, dat ik gisteren Uw beider bezoek heb gemist; een oogenblik later zou U mij thuis hebben getroffen.

Wat de congres-kwestie betreft,¹ staat het niet zóó, dat men de 93² heeft uitgesloten, maar andere Duitschers zal aannemen, als zij zich aanmelden? In ieder geval een onheusche houding, die bijna met uitsluiting gelijk staat.

Nu verkeer ik in hetzelfde geval als Colenbrander, dat ik, onafhankelijk van de Deutsche kwestie, niet van plan ben, erheen te gaan. Niet om Pirenne's houding, maar omdat ik mij op congressen altijd hopeloos misplaatst voel en er niet van houd. Vindt U nu, dat ik teekenen kan, zonder mij daardoor tot deelneming te verplichten, dan kunt U gerust ook van mijn naam gebruik maken, want ik ben het geheel met U eens. 't Is tenslotte ook nog mogelijk, dat ik er nog heenga, maar ik wil mij nog niet opgeven.

Dus, handel naar goedvinden.

Van dat Literis-feest hoorde ik eerst heden. Mocht U eens weer overkomen, bericht mij dan eens Uw komst; ik zou U gisteren zoo gaarne op de koffie hebben gehouden; ongelukkig heldert mij bovendien eerst Uw brief op, wie de bezoekers geweest zijn.

Met vriendelijken groet,
Gaarne de Uwe,
J. Huizinga

* Origineel: Utrecht, UB.

1. Het vijfde internationale geschiedkundige congres, gehouden te Brussel, 8-15 april 1923.
2. De 93 ondertekenaren, onder wie vele historici, van de verklaring "An die Kulturwelt" die op 4 oktober 1914 in de Duitse pers verscheen. Hierin werd de Duitse inval in België als een daad van zelfverdediging voorgesteld.

[430]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein*
17 oktober 1922

Amice,

Ik vergeef U niet alleen, dat ge mij hoofdstukken zendt over een onderwerp, waarover ge mij niet tevoren hebt geraadpleegd, maar zelfs dat ge "infandum dolorem" als praedicaatsnomen in den accusatief zet. Eenige weken geleden vertelde Brummel mij, dat ge zoudt promoveeren over de methode der nieuwste geschiedenis. Ik zei: daar weet ik niets van; ik dacht dat hij over Šcedrin¹ bezig was. Maar toen nu Uw lijvig couvert gisteren kwam, begreep ik wel, wat er in zat. En zooals gezegd: het minder correcte van het geval kan ik wel vergeven, want ik snap wel, hoe ge ertoe gekomen zijt. Ge hebt gedacht: als ik hem dit onderwerp voorleg, trekt hij een lang gezicht. Dus veras ik hem ermee. Maar dat is toch eigenlijk struisvogelpolitiek, want het gezicht, dat hij nu trekt, is nog veel langer.

Inderdaad zou ik U dit onderwerp ten sterkste hebben afgeraden. Sedert het geval Kalff ben ik vurig bang voor dissertaties over theoretische onderwerpen. Dit dat gij voorhebt is er een, dat onbepaald en onbegrensd (geen synoniemen voor mij) is. Gij kunt het niet aan, ik kan het niet aan, wij kunnen het niet aan, vervoeg maar verder tot zijlieden toe. Wat gij hier biedt is een uiterst summiere behandeling van overbekende dingen, niet vrij van oppervlakkigheid en, vergis ik mij niet, weinig oorspronkelijk. Dat het op zelfstandig onderzoek berust, zult ge, geloof ik, niet beweren. Van een aanvullende bewerking verwacht ik geen opheffing der genoemde gebreken. Het moge waar zijn, dat geen ander het thema precies zoo heeft gesteld, dit neemt niet weg, dat toch het meeste wat ge geeft, reeds bij Fueter² te vinden is. De studiën van Ritter en Troeltsch hebben dan toch ook deze materie tot onderwerp.³

Maar het grootste bezwaar vind ik, dat ge het thema zelf niet klaar hebt doorgedacht. M.i. verwacht ge doorlopend "methode" en "opvatting" der geschiedenis, en zoolang ge dat doet, kunt ge in deze lijn niets goeds bereiken. Uw schema van vier hoofdstukken schijnt mij ook niet sluitend, uit hetzelfde bezwaar, dat ik zoeven bedoelde. Aan een synthetische methode van den armen Henri Berr en zijn onleesbare Revue de synthèse historique geloof ik niet.

Om kort te gaan, het komt mij voor, dat ge U in een doolhof begeeft, en ik zou U willen waarschuwen: keer terug van dit pad. Als de doctorstitel waar- de voor U heeft, neem dan dezen als doel en kies een goed omschreven onderwerp, waarvan de stof zich vanzelf aanwijst. Ge vindt mij te allen tijde bereid, om daarover met U te beraadslagen.

Dat ik U mijn meening zeg, zonder U te sparen, daarvoor behoef ik mij niet te verontschuldigen; ge zult niet anders van mij begeeren.

Met vriendelijke groeten, ook aan Uw Vrouw,

Gaarne Uw dw.

J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. M.J. Saltykov-Sjtsjedrin.

2. Eduard Fueter (1876-1928), Zwitsers historicus, *Geschichte der neueren Historiographie* (1911).

3. Moriz Ritter (1840-1923) Duits historicus, hoogleraar te Bonn, *Die Entwicklung der Geschichtswissenschaft an den führenden Werken betrachtet* (1919); Ernst Troeltsch (1865-1923), Duits historicus, theoloog en filosoof, hoogleraar te Berlijn; schrijver van o.m. *Der Historismus und seine Probleme* (1922).

[431]

Jan Romein aan Johan Huizinga*

19 oktober 1922

Zeer geachte professor,

Uw brief was een teleurstelling voor me, niet in de laatste plaats omdat er uit bleek, dat de mijne zoo onduidelijk was geweest dat u hem op verschillende belangrijke punten hebt kunnen misverstaan.

Daar is ten eerste wat u noemt "het minder correcte van het geval". Ik moet dat verwijt terug wijzen. Wat ik gedaan heb, is niet zooals U vermoedt, een slimmigheidje en ook geen struisvogelpolitiek, maar was mij eenvoudig hierdoor ingegeven, dat ik wilde vermijden met een onderwerp bij u aan te komen, waarvan ik na drie maanden zou moeten zeggen, zooals ik tegen prof. v. Wijk heb moeten zeggen: "ik kan het niet aan". Dat was de eerste overweging. En de tweede was: een titel van een onderwerp blijft zoo vaag, laat ik een gedeelte in schets geven, dan kan daaruit blijken de richting waarin ik mij de behandeling heb gedacht, beter dan uit een gesprek, waarin ik toch altijd eenigszins vaag zal moeten blijven. Wel verre dus van incorrect te hebben willen zijn, heb ik correcter willen wezen, dan ik tegenover prof. v. Wijk wel wezen moest.

Deze eerste vergissing van uw zijde heeft de tweede met zich meegebracht. Hetgeen u gelezen hebt was zooals boven gezegd, niet meer dan een schets die de richting van behandeling moest aangeven. Het pretendeerde dan ook niets anders dan summier, onoorspronkelijk en oppervlakkig te zijn, op een punt na wat u er ook uit gelicht hebt, waar u schrijft: "Het moge waar zijn, dat geen ander het thema precies zoo heeft gesteld". Inderdaad de manier, waarop ik het dacht aan te pakken heb ik u willen voorleggen.

Dan uw "grootste bezwaar", dat ik het thema zelf niet doordacht zou hebben. Zeer zeker heb ik dat niet in alle onderdeelen gedaan – ik heb me niet voorgesteld, dat klaar te spelen zonder uw hulp – maar dat ik methode met opvatting zou verwarren geloof ik niet. Methode in den zin waarin ik het heb opgevat is toegepaste opvatting – vandaar dat bij een behandeling strenge scheiding niet mogelijk zal blijken. Wat u methode noemt en wat wel scherper van opvatting gescheiden kan en moet worden, noem ik techniek. Techniek en methode zoo opgevat worden gedekt door de Duitsche termen "Methodiek" en "Methode".

Wat de vier hoofdstukken betreft. Ook dat is minder willekeurig geloof ik dan het u heeft willen toeschijnen. De volgorde is chronologisch. Dit schijnt mij het natuurlijkst niet alleen, maar paste ook het meest logisch in het verband, waarin ik me het heele werk dacht – en denk: laten zien hoe ver men gekomen is (op zichzelf kan dat "ver" dan natuurlijk zeer wel een inzinking beteekenen). Wie een geschiedenis van de filosofie schrijft zal toch ook Nietzsche en Bergson na Kant en Hegel behandelen en behandelen moeten. Of men nu in Bergson geloof of niet, doet in dat verband, dunkt mij tenminste, toch weinig ter zake.

Ik wil evenwel niet verder een van te voren verloren zaak verdedigen. Ik wil al uw bezwaren en misschien zijn er nog meer, hebt u er ook nog meer dan u mij schreef, zéér zwaar laten wegen. En ik wilde u daarom voorstellen: kiest u van dit onderwerp een onderdeel, b.v. vergelijking van de behandeling van denzelfden stof door twee auteurs uit een verschillend tijdvak, of een critische behandeling van de arme Berr en zijn onleesbare revue, of Spengler (?): dan wil ik dat graag naar mijn beste kennen en kunnen bewerken. Geheel afzien van een "theoretisch" onderwerp – strikt genomen is toch de historische behandeling van een theorie geen theoretisch onderwerp (maar dat daar gelaten) – kan ik moeilijk. 1° omdat ik daar nu eenmaal mijn zinnen op gezet heb, en 2° (wat zwaarder weegt) omdat ik niet in de gelegenheid ben veel in bibliotheken of archieven te snuffelen, en naar het buitenland te gaan. U houdt mij ten goede dat ik het zeg, maar ik acht het niet geheel billijk, dat uw onaangename ervaringen met Kalff een precedent moeten scheppen voor al uw volgende leerlingen, om een soortgelijk onderwerp te behandelen, te minder, omdat de onaangename ervaringen, voorzoover ik K. ken, toch wel niet uitsluitend aan het onderwerp zijn te wijten geweest. Aan de eischen die u terecht stelt, zou met zoo'n onderwerp voldaan zijn: het zou "goed omschreven" zijn en de stof ervan zou zich vanzelf aanwijzen. Met een antwoord verplicht u me zeer.

* Doorslag: Amsterdam, IISG.

[432]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein*
21 oktober 1922

Amice,

Uw betoog, alsof ik een bijzondere correctheid uwerzijds niet zou hebben gewaardeerd, laat ik daar: ik kan mijn "vergissing" nog niet inzien. Zullen wij elkander over de hoofdzaak: het bepalen van Uw onderwerp, verstaan, dan zal het noodig zijn, de gedachtenwisseling verder mondeling voort te zetten. Waartoe ge mij bereid vindt. Wenscht gij dus een onderhoud, stel dan een keus van dagen en uren voor.

Met vr. groet,
Gaarne de Uwe
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

[433]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga*
25 oktober 1922 (poststempel)

Beste Han.

Erg aardig dat je mij meteen schreef, ik misgun 't je allerminst maar benijd 't je wel, want ik had hem echt graag gehoord en ook gezien vooral. Ik dacht wel dat hij zou zijn zoals je schreef, dat zie je wel aan de expressie op zijn portretten ook. 't Verslag in de N.Rott.Ct.¹ las ik, dat is een beetje vaag zoo op 't eind vooral, maar 't zal ook wel moeilijk zijn zoo'n verslag te maken.

Zelfs al ben ik geen vrouw, ik ben toch nieuwsgierig, en vind 't maar half goed dat je alles doet om 't mij te maken, door net zóó veel te zeggen over je speech dat ik er niets van weet en toch graag 't fijne zou weten er van, niet begrijpend hoe je mij er in vervlocht. Ja ik zou ook erg graag eens zoo'n ouderwetsche wandeling maken, en dan in dit weer! Maar mijn dagen zijn geteld. Ik heb nog rust tot Zondag, op Vrijdag na dan moet ik op en neer naar Bloemendaal om te zien hoe 't opschiet, maar van Maandag af begint den oppak hier en moet alles voor de verhuizing op storm komen, en van Donderdag af moet ik in stad zijn voor die expositie.

Ook daar zit veel aan vast, maar gelukkig schieten wij goed samen op met ons drieën, en gaat alles éénswillig.

Hart. gegr.

R.

Schrijf nu eens wat je gezegd hebt, "naarheid!" zou een bakvisch zeggen.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. "John Galsworthy", *NRC*, 24 oktober 1922, waaruit: 'Prof. Dr J. Huizinga dankte in een keurige rede den heer Galsworthy voor zijn voordracht en kenschetste diens werk, dat voor hem een zoo groote aantrekkelijkheid heeft. Hoe weinig tijd de hoogleeraar ook geven mag aan romanlectuur, wanneer hem een boek van Galsworthy in handen komt, leest hij het dadelijk.'

[434]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

30 oktober 1922

Beste Han.

Erg aardig van je dat je de moeite nam om je speech tot Galsworthy samen te vatten. Alleraardigst wat je over den epicurëer en den stoïcus gezegd hebt, en uitstekend je eind dat je toch wel gezegd zult hebben, over zijn "hidden wisdom". Wat je van mij aanhaalt, inderdaad ik herken 't, wat een memorie hebt je toch, dat treft mij al sterker naarmate mijn memorie meer en meer op een zeef gaat lijken.

Vrijdag gaan wij hier weg, ik ga dan in Bloemendaal logeeren om daar de boel 's morgens op te porren, zoodat wij er 15 Nov. in kunnen, en 's middags de tentoonstelling te verzorgen in A'dam. Herrie dus ad libitum. Jet gaat, (maar houdt dit voor je want zij wil 't niet weten) nog wat uitrusten, dat hebben van der Hoeven en ik bekokstoofd. Zij heeft 't noodig en ziet er niet goed uit, en ik heb veel liever dat zij maar pas in Bloemendaal komt, als de boel daar een beetje op orde is en de kachels staan.

Zij heeft weer veel tweestrijd gehad omdat zij uit Moscou opgecommandeerd werd onverwijld daar heen te komen voor een internationaal congres. Sedert honderde joden een "living" uit de politiek slaan, moet er wel gecongresseerd worden, twee internationale congressen in één jaar. 't Zijn lekkere jongens, ik geloof dat er geen sfeer is zoo kwaadaardig steriel als de politiek. Voor Jet kwam de tweestrijd omdat zij 't als desertie beschouwt niet te komen, en 't fysiek niet aan kan. 't Was moeilijk voor haar, en daar zij den medicus noodig had voor een verklaring, leek 't ons 't beste 't nu maar even verder door te zetten. Dit is alles onder ons gezegd en gebleven.

Ik las nog in Spengler. Veel ervan kan ik niet geïntresseerder volgen als de vreemdelingen den gids in een museum volgen, ik weet daarvoor te weinig en ben zelfs geen eens begeerig die dingen te weten. Maar veel lees ik met echte bewondering. Toch voel ik soms de twijfel of 't geestelijk gesproken wel toelaatbaar is, 't is prachtig, als de oogen van sommige vrouwen, maar zij misbruiken ze toch, als ze er, excusez, mede gijlen.

Wat schrijft Dré miljoenen merken bij elkaar, ik gun 't hem graag, maar lees lang niet alles. Die tentoonstelling zal denk ik 8 of 9 openen. Ik vraag je niet voor de opening, die soort invitaties zijn encombrant, en ik vind 't veel aardiger als je 't eens ziet op jou tijd. En op zoo'n dag hebt je niets aan elkaar. 't Huis zal in Bloemendaal aardig worden. Zoo'n oud huis is toch gezellig.

Hartelijk gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[435]
Jan Romein (Amsterdam) aan Johan Huizinga*
5 november 1922

Zeer geachte professor,

Uw carte heb ik in dank ontvangen. Ik wil heel graag eens met U komen praten, maar ik vrees, dat het onderhoud onvruchtbaar zou zijn, wanneer ik niet van te voren allerlei plannen en mogelijkheden nog eens rijpelijk heb overwogen. Ik heb nu wel heel braaf mijn examen gedaan, maar alles bij elkaar weet ik er toch niet bijster veel vanaf en ik ben er verre van zoo aanstonds als een onderwerp bij mij op komt te beseffen wat er aan vastzit.

Zoo ook het geval Burke.¹ Ik was hem tegengekomen bij het ontstaan van de "romantische methode" – al was het gewraakte overzicht te beknopt om hem te noemen en nu vertelde Suys me, dat U er op college over gesproken hadt, en gezegd, dat het de moeite waard zou zijn zijn "Reflexions" te analyseeren. Ik heb ze toen eens heelemaal gelezen, maar zooals gezegd, mijn onervarenheid belet me het onderwerp aanstonds te peilen.

Ik krijg de indruk van een heel intelligente, maar tamelijk vlakke persoonlijkheid, die spreekt uit naam van de Engelsche "commonsense" en van zijn Iersche afkomst genoeg temperament heeft overgehouden om dat te doen met overredingskracht en overtuiging. Maar wat het onderwerp pas interessant zou maken, dunkt me, is de inhoud van die common sense op dat tijdstip – en wat weet ik van het Engeland uit die tijd? Een bitter schijntje, niets. Niet veel meer althans dan een vage notie van "rotten boroughs" en iets meer van de "jenny" en wat er aan vastzit. En daar sta ik dan weer, hulpeloos als een boertje op de Dam. En zoo is het niet alleen hier mee, maar letterlijk met alles. Al blijft U dan aan mijn "incorrectheid" gelooven, gelooft U in elk geval niet, dat ze voortspuit uit een Kalff-sch gevoel van eigenwaarde. Ik zou niets liever dan leiding krijgen, in mijn vak, zoolang ik daarin nog niet op eigen beenen kan staan. Vindt U het goed dat ik mijn bezoek dus nog wat uitstel? Voor November voorbij is ben ik in elk geval bij U geweest.

Beste groeten

Uw dw.

* Doorslag: Amsterdam, IISG.

1. Edmund Burke (1729-1797), Engels staatsman en politiek denker, schrijver van o.a. *Reflections on the revolution in France* (1790).

[436]
Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein*
7 november 1922

Amice,

Het verheugt mij, dat ge den moed niet laat zinken; het is inderdaad een heidensche toer om met een dissertatie aan den gang te komen; ik kan mij Uw gevoel van hulpeloosheid zoo goed voorstellen, maar ge zijt te zwartgallig.

Wat Burke betreft, vrees ik, dat Suys meer heeft gehoord dan ik bedoeld heb. Aan een analyseeren van de Reflections als onderwerp voor een dissertatie dacht ik althans niet, en ik weet niet, of ik het U zou durven aanbevelen. Ik blijf Uw geval in gedachte houden; als ge zelf ook blijft uitkijken, kunnen wij misschien, als ge hier komt, tot een resultaat geraken. Ge kondigt mij uw bezoek wel tijdig aan? want ik ben veel bezet.

Met vr. groet, ook aan Uw Vrouw,
Gaarne de Uwe,
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

[437]

Gabriel Hanotaux (Parijs) aan Johan Huizinga*

14 november 1922

Cher Monsieur,

Malgré les apparences, je n'ai pas perdu trop de temps pour la tâche que vous avez bien voulu me confier: j'ai voulu, d'abord, avoir le sentiment de M. L. Gillet,¹ me méfiant un peu du mien, et voulant commencer à créer une opinion favorable. Il m'a écrit une lettre très satisfaisante pour vous et pour le mérite singulier de votre ouvrage. Mais il était d'accord avec moi pour penser que la traduction présentait encore des longueurs et des lourdeurs qui risqueraient de rebuter le public français.

Je me suis donc mis au travail d'émendage doublement indispensable car il fallait arriver à restreindre l'ouvrage en un volume. Cela m'a occupé depuis mon retour de la campagne où j'ai été assez souffrant après les fatigues de Genève;² et je n'ai pas fini!

Rentré à Paris, il y a quinze jours, je me suis mis en quête d'un éditeur; car nous devons partir pour le midi le 1er décembre. Cela n'a pas été des plus facile. Car Paris et le commerce de la librairie souffrent de la spéculation sur le change. Personne n'ose plus s'engager alors qu'il y avait, ces temps derniers, une reprise sensible des affaires. Après plusieurs échecs, je me suis entendu avec la maison Champion. L'éditeur fait, d'abord, deux réserves: c'est 1° que j'achèverai la correction en restreignant l'ouvrage à un seul volume, et 2° que ce volume ne paraîtra que l'année prochaine. Car, il est engagé au delà de ses forces en ce moment. Le livre paraîtra dans sa *bibliothèque du XVe-siècle*, c'est à dire en très bonne compagnie et il sera soutenu par l'ensemble de la Collection. J'ai accepté toutes ces conditions, sans aucune objection, sinon nous ne trouverons rien. Je réglerai à part ce que vous pourrez obtenir comme droit d'auteur. Mais, ce sera peu de chose. Je suis bien content, je vous assure, d'avoir un mot qui établit cet accord de principe, si vous y consentez. Je attends donc une réponse sur ces différents points, en vous priant de m'autoriser à faire pour le mieux. Je terminerai le travail de correction et je livrerai le manuscrit à Champion d'ici quelques semaines.

Veillez agréer, cher Monsieur, l'assurance de mes sentiments les meilleurs,

G. Hanotaux

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Louis Gillet (1876-1943), Frans kunsthistoricus, schreef o.a. *Les Primitifs français* (1903) en nam in Hanotaux' *Histoire de la nation française* het deel *Histoire des arts* (1921) voor zijn rekening.

2. De vergaderingen van de Volkenbond.

[438]

André Jolles aan Johan Huizinga*

14 november 1922

Beste vriend

ik heb gewacht met schrijven tot ik het "humanistenbriefje"¹ weer terug had – men wordt sentimenteel in de dagen, die men hier beleeft en een kleine vriendelijkheid uit het buitenland, een klein geurtje van Engelsche beschaving heeft soms iets buitengewoon troostends, zoodat ik een kleine neiging heb te zeggen "God bless him" – Groet en dank hem in ieder geval, wanneer je hem schrijft.

Je artikel over de Akademie² heb ik met genoeg gelezen (er staat een drukfoutje op pag. 2: de Crusca is niet 1587 maar 1582 gesticht) er zit iets zeer leerrijks in zulke ontwikkelingen en het is een even nuttig als vermakelijk werk, wat wij "stijl" noemen aan andere dingen dan kunstwerken te observeeren. De Italiaansche akademies zijn hiervoor een passend object – ook buiten Italie: Renaissance(?) Humanisme, 16e eeuw, stile Richelieu, stile Louis XIV... tot Verlichting en Empire toe, ze maken eigenlijk alles mee. Ik was juist in die dagen met Perrault bezig – ik ben het trouwens nog, want mijn artikel gaat langzaam – en zag de Fransche Académie op haar grondvesten waggelen, toen de man, die de Querelle des Anciens et des Modernes begon, den nieuwen stijl bracht, zonder het zelf te weten.

Ik wou dat je hier waart – ik heb een "seminar" over Noord- en Zuid Nederlandsche steden in de 14e en 15e eeuw – en ik weet er veel te weinig van af, ik vecht tegen de materie en blijf er in steken, en ik heb niemand om er over te praten – een gevoel van pijnlijke onzekerheid. Aan den anderen kant is die wensch ver van vriendschappelijk, want "hier zijn" is alles behalve een pretje: dit afschuwelijke in de diepte glijden van een volk heeft iets van een nachtmerrie.

Heb je Stadelmann II³ gelezen? Je zoudt mij genoeg doen mij even te vertellen hoe je daarover denkt; ik zie de zwakheden van zulke stukjes natuurlijk wel in, maar voel tevens behoefte tegen methodes, waarmee wij niet veel meer kunnen uitrichten nu en dan een beetje te vechten.

Colenbrander schreef mij of ik van tijd tot tijd wou meedoen aan de "Bibliographie"⁴ – ik antwoordde van ja, maar dat ik liever niet over levende dichters wou schrijven. Ik heb geen lust mijn neus in de Nederlandsche let-

terkunde van den dag te steken; zoo zeer ik de noodzakelijkheid van een goed georganiseerde letterkundige kritiek inzie, zoo wenschelijk ik het zou vinden, dat juist de Gids die taak op zich neemt – ik heb te weinig voeling met het publiek en met de dichters, om dit van uit de verte te kunnen doen. Het zou dunkt mij zeer ernstig en zeer principieel moeten aangepakt worden, en die het begint, moet er op rekenen, dat een paar jaar kan duren eer men zijn stem hoort of iets van zijn invloed bespeurt. Ik heb, toen je laatst over het stuk van Nyhoff⁵ schreeft, nog eens over het geval nagedacht: ik sta niet op het standpunt, dat het sop de kool niet waard is; ik ben van meening dat een figuur als Brunetière⁶ (natuurlijk heel anders!) in Nederland veel goed zou kunnen doen; ik geloof, dat ik ook wel ongeveer weet hoe men het zaakje zou kunnen klaren – maar ik ben op het oogenblik niet in staat dit baantje te aanvaarden. En dus... blijf ik bij de litteratuurgeschiedenis en bij de kunst van het dooden.

Thuis gaat het goed. Jeltje was een paar dagen hier en laat je groeten – ook de kinderen

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De correspondentie via Huizinga met P.S. Allen, verg. André Jolles aan Huizinga, 25 juni 1922.

2. "Van Instituut tot Akademie", lezing door Huizinga gehouden in de algemene vergadering van de Koninklijke Akademie, 25 maart 1922, *Jaarboek der Koninklijke Akademie van Wetenschappen 1921-1922* (Amsterdam 1923), 195-224 (V.W. VIII, 426-449). Jolles' verbetering van de 'drukfout' van 1587 in 1582 is in de herdruk van het artikel in J. Huizinga, *Tien studiën* (Haarlem 1926), 126-155 niet overgenomen.

3. André Jolles, "Het Stadelmann-genootschap en de verschijning", *NRC* 4 november 1922. Carl Stadelmann was een bediende van Goethe.

4. Een gelijknamige boekenrubriek in *De Gids*, waarvoor Jolles een paar stukjes zou schrijven.

5. Verg. André Jolles aan Huizinga, 13 september 1922.

6. Ferdinand Brunetière (1849-1906), Frans literatuurhistoricus en criticus.

[439]

Johan Huizinga (Leiden) aan S.H. de Roos*

15 november 1922

Hooggeachte Heer,

Het zal mij bijzonder aangenaam zijn, de voor zooveel jaren schriftelijk begonnen kennismaking weer aan te knopen, en iets te zien van hetgeen Roland Holst en Pater Kruitwagen¹ mij vertelden. Wilt U eens naar Leiden komen, dan zult U mij zeer welkom zijn, maar misschien is het doeltreffender en voor U gemakkelijker, als ik eens in Amsterdam op de lettergieterij kom, wat mij bovendien natuurlijk ook in 't algemeen zou interesseeren. Ik moet Maandag 11 December weer in Amsterdam zijn; is er dus van Uw kant geen haast bij, dan zouden wij voor dien dag een nadere afspraak kunnen treffen. Maar gelijk gezegd, U zult mij ook hier zeer welkom zijn.

Een aardig denkbeeld, een Nederlandsche letter naar Erasmus te noemen.²

Inderdaad zit ik midden in Erasmus-studiën voor een boekje over hem, dat in een Amerikaansche serie moet verschijnen.

Met belangstelling wacht ik te zijner tijd Uw nader bericht af.

Geloof mij

Hoogachtend

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Haarlem, Stadsbibliotheek.

1. Pater Bonaventura Kruitwagen (1874-1954), sedert 1899 priester; wijdde zich aan de geschiedenis van kerk en liturgie en de kennis van het oude boek.

2. De *Erasmus Mediaeval* van Sjoerd H. de Roos stamt uit 1923 en is een variant van de *Hollandse Mediaeval* die hij in 1912 ontwierp. De Nederlandse editie van Huizinga's *Erasmus* (Haarlem 1924) zou als eerste in deze letter gezet worden.

[440]

Johan Huizinga aan Jan Veth*

[7 december 1922 of kort daarna]

Waardste,

Vóór ik aan mijn werk ga eerst terstond een woord aan jou. Je begrijpt dat ik, als ik van Jakob's vraag¹ iets vermoed had, het hem volstrekt zou hebben verboden, maar nu hij in de onbevangenheid van zijn kinderlijk hart zoo'n beroep deed op je vriendschap en je werkkracht, en daarin natuurlijk niet faalde, want het hart vergist zich in die dingen niet, – nu voel ik toch eigenlijk noch de behoefte, er hem over te onderhouden, noch om hem bij jou te verontschuldigen. Maar des te meer om je allerhartelijkst te danken voor dit nieuw bewijs van een vriendschap, wien geen opoffering te veel is. Wat het portret zelf betreft, het is eenvoudig uitstekend. Ik begrijp niet, hoe je zoo de meest eigenlijke uitdrukking van Dirk's gezicht hebt kunnen terugvinden en terug geven. En de wijze, waarop het is uitgevoerd, is mij zoo lief: als een zachte herinnering, zonder de bijzondere trekken van één leeftijd, maar als een algemeene harmonische weerklank van dat korte bestaan, dat een zoo belangrijk deel van mijn levensgeluk was. Je hebt aan mijn vijftigste verjaardag een wijding gegeven, die niets anders had kunnen geven. Ik dank je er heel hartelijk voor! Tot zaterdag,

t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Jakob had Veth verzocht ter gelegenheid van Huizinga's vijftigste verjaardag op 7 december 1922 een postuum portret van Dirk Huizinga te maken met behulp van foto's.

Huizinga in zijn studeerkamer te Leiden.

[441]

Johan Huizinga (Leiden) aan Gerard Brom*

17 december 1922

Zeer Geachte Heer Brom,

Het heeft eenige dagen geduurd, eer ik er toe kwam, Uw artikel te lezen, en Uw recensie, die ik in de aflevering reeds vluchtig doorlas, aandachtig te herlezen.¹ Ik ben U met mijn dank voor de toezending thans mijn vrijmoedig oordeel schuldig, en geef U dat te liever om de waardeering, die U aan mijn ernst en oprechtheid schenkt. Vergun mij, met de recensie te beginnen.

Ik begrijp natuurlijk volkomen, dat mijn werk, van uit een alles overheerschend katholiek geloof gelezen, onmogelijk bevredigen kan, en ik erken de waarschijnlijkheid, dat te gebrekkige kennis van het katholicisme mij hier en daar tot positieve fouten leidt. En toch, als ik Uw bezwaren weeg, dan vraag ik mij af, of ik daarmee nu van katholiek standpunt rechtvaardig gericht ben.

Al te veel vind ik in Uw betoog doordraven, uit het verband rukken, toeschrijven van strekkingen, welke niet in het geschrevene liggen noch eronder verborgen zijn. En ook: vluchtigheid, overhaasting.

In het geval van het roode en het witte kleed (Uw p. 490) is de onnadenkendheid niet aan mij maar aan U, die in Uw ijver, mij op een fout te betrappen, het uiterst eenvoudige motief, dat mij tot de emendatie noodzaakte, hebt voorbijgezien; en daar, ik weet niet wat al, op bouwt.

U vergeet op p. 491, dat mijn titel van "gedachtenvormen" spreekt, dat derhalve het psychologisch moment tot mijn onderwerp zelf hoort, zonder dat daaruit (evenmin als bij James, dien ik een paar malen citeer) volgt, dat in het psychologisch moment zich al mijn belangstelling voor het phenomenon uitput.

U lost een volle lading hagel in mijn richting, en meent mij dan geschoten te hebben als pragmatist, relativist, scepticus, renaissance vereerder, professoraal estheet, en wat niet al. En intusschen steek ik, als het haasje door den jagersman gemist, vlak naast U mijn geestelijke oortjes weer op, en zeg stilletjes: och, hij weet niet, hoe dicht ik bij hem sta, al is mijn geloof woord- en vormloos, al mist het de hooge en hechte figuratie, die ik hem benijden moet. – Maakt Uw geloof U dan zoo kortzichtig voor het begrijpen van Uw medemensch?

Maar, zult U zeggen, – zeg dan ook duidelijker, wat ge belijdt! – Waarop ik antwoord: dat was mijn thema niet, en bovendien: ik heb een groote schroom om te spreken van wat mij het diepste is, en zooals ik U al zeide: ik heb er geen woorden voor. Toch geloof ik, dat U, bij een meer onbevangen lezing, in mijn werk wel tal van uitingen zoudt hebben gevonden, die niet van relativisme en de rest spreken. Maar, vergeef het mij, het is Uw gewone fout: in Uw ijver gaat Uw pen er met U vandoor.

Er zijn nog tal van bijzondere punten, waarop ik mij gaarne tegen Uw betoog zou verdedigen. Maar ik kan er niet aan denken, het hier alles op schrift te stellen; het zou bovendien toch te veel ruimte voor elkaar verkeerd begrij-

pen laten. Wanneer U er belang in stelt (wat ik mag aannemen), kom dan, als U eens in Leiden moet zijn, eens een middag bij mij, en laat ons de zoo aangenaam begonnen persoonlijke kennismaking in een frisch en grondig twist-gesprek, aan de hand van Uw stuk, voortzetten.

Uw artikel 'Assisi en Rome'² heb ik met groote belangstelling gelezen. U hebt waarschijnlijk maar al te veel reden, om bij het gros der niet-katholieke Franciscus-bewonderaars de opvatting van Sabatier, al werd zij reeds bijna twintig jaar geleden ook van geleerd-protestantsche zijde weerlegd (ik denk aan de studiën van Walter Goetz),³ nog als maatstaf te veronderstellen. Met mijn historisch oordeel sta ik natuurlijk hier volkomen aan Uwe zijde,

Met groet en hoogachting,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Nijmegen, KDC.

1. Gerard Brom, n.a.v. (de tweede druk van) *Herfsttij der middeleeuwen, De Beiaard 7* (1922), 489-494.

2. Gerard Brom, "Assisi en Rome", *De Beiaard 7* (1922), 450-472.

3. Walter Wilhelm Goetz (1867-1958), Duits historicus, hoogleraar te Leipzig 1915-1933; bestreed de denkbeelden van Sabatier en Thode, die in Franciscus de voornaamste inspirator van de renaissance zagen.

[442]

Jan Romein (Amsterdam) aan Johan Huizinga*

17 december 1922

Geachte professor,

Ik ben nu zoover, dat ik u het een en ander kan mededeelen over mijn bevindingen in zake het "Recueil des Actes du Comité de salut public" etc.

Erg bemoedigend is ook dit al weer niet. De twee laatste deelen (x en xi), die ter K.B. aanwezig waren, heb ik grondig, de andere (van iii af, i en ii hebben op andere instellingen dan het C. d. S. P. betrekking) vluchtiger doorgezien. Maar toch niet zoo vluchtig of ik kan wel dit zeggen:

a) van een bepaalde politiek tegenover de arbeiders (en dan nog zijn onder "ouvriers" ook de kleine bazen te verstaan) geen sprake is. Ik heb in het geheel 5 à 6 decreten gevonden (onder de overstelpende massa van iedere dag, 6, 7, soms nog meer), die daarop betrekking hebben, en wel in deze zin: dat zij menschen uit het leger laten terugkomen, die geschikt zijn om opgeleid te worden tot geweer maker, of dat zij (8 Nov. 93.) een bevel uitvaardigen, dat de arbeiders werkzaam in de wapen- en munitie-industrie niet en de decade-vrije-dag en de Zondag moeten vieren, en ook niet en de revolutionaire en de oude kerkelijke feestdagen. Een keer voor zoover ik zie wordt er uitvoeriger over een "mouvement insurrectionnel" gesproken, maar het eenige wat daarvan aan het licht komt is tenslotte niets anders, dan dat de "chefs" van de ateliers, waar dat gebeurd is moeten worden gearresteerd.

b) Van een eigenlijk economische politiek is alleen sprake voor zoover het de voorziening met levensmiddelen, in de eerste plaats van het leger betreft. Aangezien nu daarvoor het wel aan ons comité ondergeschikte, maar toch

zelfstandig werkzame "Comité des Subsistances et Approvisionnements" bestond, brengen deze publicaties ons niet verder. Het was trouwens zoo (betrekkelijk) eenvoudig. Er was maar een ding te doen: de nationale verdediging die indruk krijgt men zeer sterk, ook bij lezing van de ook hier afgedrukte rapporten van de "representants en mission". In die rapporten schuilt natuurlijk een schat van gegevens, maar uit de aard der zaak, alle voor de locale Fransche geschiedenis en bijna niets algemeen.

Ik heb nu echter gevraagd om de publicatie te completeeren, en dat zal ook wel gebeuren (zou trouwens toch gebeurd zijn) maar dat zal minstens werd me gezegd een maand duren. Het beste lijkt me daarop te wachten, het is mogelijk dat de latere deelen interessant zijn om er uit te zien, hoe eigenlijk het comité weer van zijn dictatoriale macht wordt teruggedrongen na den gden Thermidor¹ (dl. xi ging slechts tot 9 Maart '94). Nu ik toch al zoo lang gewacht heb, kan het ook nog wel een maand of anderhalf duren. Op de K.B. sprak ik Zaterdag toevallig Brummel, die goed schijnt op te schieten en zelfs van nog onuitgegeven papieren sprak. Gelukkig is afgunst een van de weinige fouten, waarmee mijn "ik" niet is behangen.

Beste groeten

Uw dw.

* Doorslag: Amsterdam, IISG.

1. Datum van de val van Robespierre, 27 juli 1794.

[443]

J.J. Mangan¹ (Lynn, Massachusetts) aan Johan Huizinga (Leiden)*

18 december 1922

Dear Sir

Fr. B. Kruitwagen of the Convent of Frères Mineurs at Woerden has informed me that you are at work on a new book concerning Erasmus. I have been engaged on a similar work for the last six years, and am rejoiced to know that one of Erasmus' compatriots is soon to give us a new Life. My reason for writing to you is this, – I desire to learn from you the opinion of Dutch scholars as to the truth or falsity of Erasmus' charges that the Dutch of his day were "crass, ignorant, and besotted", or if he had any justification for his constant efforts to deride and belittle his countrymen. Great as he was in some ways, you have found out by this time, no doubt, that he had many defects, one of which was his unfortunate tendency to exaggerate the virtues of his friends and the faults of those whom he did not like. So I have concluded that such statements as I have just quoted above are colored by his own feelings and woefully exaggerated.

I enclose a few paragraphs² which I have excerpted from my book on this matter, and would be gratified to have your opinion on them, if it will not cause you too much trouble.

My work is almost ready for the press, and I am naturally much interested to see yours, in order to observe how closely we agree or how widely we vary

in our estimate of such a difficult character as that of Erasmus.³

Very respectfully yours

J.J. Mangan

* Origineel: Leiden, UB.

1. John Jos. Mangan (1857-1935), Amerikaans auteur van een orthodox katholieke visie op Erasmus: *Life, character and influence of Desiderius Erasmus of Rotterdam derived from a study of his works and correspondence* (2 dln. Londen 1927).

2. "Comments on the letter of Erasmus to Servatius".

3. Uit het woord vooraf: 'To Professor J. Huizinga of the University of Leyden I also desire to express my thanks for his kindness in sending to me an account of the rather involved relations existing between Brabant and the provinces of the Netherlands in the days of Erasmus.'

[444]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein*

20 december 1922

A.

Op Uw brief valt voorloopig niet veel te antwoorden. Misschien levert het punt dat ge aan 't slot aanroert, een geschikt onderwerp voor behandeling. Gaarne tot nader overleg bereid,

Uw dw. J. Huizinga

* Doorslag: Amsterdam, IISG.

[445]

Johan Huizinga aan E.W. Bok*

22 december 1922

Dear Mr. Bok,

I have been giving all my time since last summer to the book on Erasmus, and on the whole I am getting on rather well, though to make it satisfactory proves far more difficult than I could have imagined.

I have been able to arrange the matter of translation, by finding here an excellent translator; one Mr. F. Hopman, a literary man and a teacher of English. Dr Barnouw saw a specimen of his translations and approves wholly of it, so I offered him, according to your letter of 22 June, the sum of hundred and fifty dollars for undertaking this work.

As you supposed the possibility that I might send you the manuscript in Dutch to be translated overthere, I may reckon that the term of March first mentioned in your letter of 26 May may be somewhat extended if I am to send you the book ready for printing.

The more time you can give me for accomplishing the work the better it will be. So if it is the same to you, to have it next summer, please let me know. In any case I go on doing what I can. If I succeed in expressing clearly what I have in my mind after four months of strenuous work, you may have

something that will present the subject not in an all too trite way. I keep in view what you told me concerning the reader it is meant for.

Believe me,

Very sinc. yours,

J.H.

P.S. I gave an introduction to a Mr. Lionni who is coming to the U.S. to make studies and will deliver it in due time.

* Minuut: Leiden, UB.

[446]

Henriëtte Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Middelburg)*
29 december [1922]

Beste Han,

Ik dank je wel voor je gelukwensch op mijn verjaardag;¹ ik was blij dat die er je toe bracht om weer eens een paar woordjes tot mij te richten, en ik zou het nog veel prettiger gevonden hebben als je je plan hadt ten uitvoer gebracht, en ons was komen bezoeken. Rik spreekt je nog eens af en toe, maar ik merk al buitengewoon weinig van je sedert vele maanden, en onze correspondentie is volkomen ingeslapen. Ik weet wel dat het ook aan mij ligt, en ik hoop maar, dat je er geen blijk van verminderde hartelijke gevoelens in zult zien. Wel misschien van een gevoel van tijdelijke onmacht, om allerlei verschillen te overbruggen, nu ik mij vaak onbevredigd voel over mijn werk, en onvoldaan met den loop der aardsche zaken (over de hemelsche matig ik mij geen oordeel aan).

Ik hoop, dat de verandering van lucht Elsje goed doet en dat je zelf ook min of meer van deze eenigzins opgedrongen vakantie geniet. Moge het nieuwe jaar Erasmus voorspoedig zien voortschrijden tot zijn anglo-amerikaansche bestemming! Maar voor het zoover is, zien wij je toch eens hier? Of moet hij eerst uit je hoofd en de notities kant en klaar "op 't papier" geprojecteerd zijn?

Rik is naar stad; hij vergeet de ex libris niet, maar is ook nog aan andere dingen bezig.

Veel hartelijke groeten ook voor de kinderen

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Henriëtte Roland Holst was op 24 december 1922 drieënvijftig jaar geworden.

[447]

Richard Roland Holst [Bloemendaal] aan Johan Huizinga (Leiden)*

3 januari 1923

Beste Han.

Allereerst veel goede wenschen voor jullie allen voor 1923, en nog een extra wensch voor je werk.

Hebben jullie 't prettig in Middelburg gehad, wel anders en vreemd nu, maar de kinderen zullen toch wel erg genoten hebben, met 't mooie weer zoo onverwacht mooi.

Ik hoorde van Mies E.,¹ dat jullie allen nog in Domburg zijn geweest.

Nu nog een openhartige bespreking. Als je in je brief aan Jet niet zoo uitdrukkelijk nog iets over 't beloofde ex libris hadt gezegd, dan had ik 't er, vrees ik, bij gelaten.

Ik heb nl. den indruk dat je, met alle waardeering voor sommige meer realistische dingen van mij, zooals b.v. die teekening naar Jet, voor de andere dingen van mij niet zooveel voelt, en daar ik geen kans zie een ex libris naturalistisch te maken, en geen lust heb je zoo'n lastgevend cadeau op je hals te schuiven zonder de zekerheid dat 't je welkom is, daarom dacht ik er vóór je brief aan Jet over, de aanloopjes die ik er voor nam, maar in dien staat te laten en ze niet verder te brengen.

Ik stuur je nu een pas gemaakt ex Libris voor Buning,² bekijk dat eens en zeg dan maar eerlijk of zoo iets dergelijks "would suit you".

Het verbreken van de omsluiting en het doorbreken van 't vlak, op geometrische grondslag, houdt mij geheel bezig, en alles wat in of buiten mij, door mij voorbereid wordt, steunt daar op. 't Is dus best mogelijk dat dit een stadium is van mijn werk dat je niet aantrekt, en 't zal mij heusch geen druppel kwaad bloed geven als je dat eerlijk zegt.

Ik ben op den leeftijd gekomen, dat lof noch blaam je al is 't ook maar voor één centimeter uit je weg kunnen brengen, en je precies den weg gaat die je gaan moet. Voor mijzelf zie ik in deze compositie, een overwinning, dat 't maar een paar centimeter groot is, doet er niets toe, – maar wij behoeven er niet 't zelfde over te denken, en 't zou geen prettig idee zijn als je vele honderden van die dingen in moest plakken, zonder plezier er in.

't Leven is nog herrieachtig – *onder ons gezegd en gebleven*, ik mis de Buische Heide nog erg. Maar laat Jet dit maar niet hooren. Maar 't huis is allerliefst en erg prettig. Hoor ik gauw wat je van de Ex Libris vindt. 't Klinkt wel gek, maar hoe echt gezellig wij 't zullen vinden jou en Elsje hier te zien, zoo vraag ik nu 't maar tot nà 18 Jan. uit te stellen. Deze week hebben wij veel bezoek, en de week daarop moet ik twee keer spreken, en nog van huis, en bezoek. Daarna ben ik weer een schoone lei, klaar voor jullie signatuur.

Hartelijk gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Marie J.S.L. Drabbe (1875–1956), schilderes en grafica, gehuwd met P.J. Elout van Soeterwoude.

2. J.W.F. Werumeus Buning (1891–1958), dichter, prozaïst en essayist.

[448]

Johan Huizinga aan zijn mederedacteuren van *De Gids**

4 januari 1923

De uitvoerigheid van onze adviezen bewijst reeds, dat wij hier met een ernstig geval¹ te doen hebben. Wat mij erin interesseert, is niet de kwestie Marsman, maar de kwestie Holst. De medewerking van M. is van den beginne af een bron van verdrietelijkheid geweest, bovenal voor Holst zelf, die gemeend had, in M. nu den komenden man aan te brengen, dien wij zoo gaarne door zijn bemiddeling inhaalden, – en die toch niet van ganscher harte M.'s werk prijzen kon. Keer op keer heb ik Holst bewonderd om de royale wijze, waarop hij eigen gevoelens prijs gaf of op den achtergrond zette. Ik geloof, dat ik zijn standpunt tegenover Marsman's werk volkomen begrijp, al kan ik het niet deelen.

Het heeft zijn bezwaren, dat onze redactie meer is dan een commissie van deskundigen, nl. een vriendenkring. Keer op keer worden wij bewust of onbewust geïnfluenceerd door motieven van solidariteit. Ook hier is de verzoeking weer zo groot, om, zooals Veth, geloof ik, doet, te zeggen: Holst wil ze er graag in hebben, en wij begrijpen, dat hij er heel anders tegenover staat dan wij, vooruit dus maar. Maar er is een punt, waarop die houding schadelijk wordt: voor het tijdschrift en voor ons zelve. Ik kan in gemoede tot het opnemen van deze verzen en dit proza niet adviseeren. Ging het buiten mij om, dan zou ik ze schouderophalend in de aflevering begroeten: nu er mijn oordeel over wordt gevraagd, mag al mijn genegenheid voor Holst mij niet weerhouden, om te zeggen: neen.

Ik heb van dit werk een diepen afkeer. Wil men dien gegrond achten in het onvermogen van den oudere om de jongeren te waardeeren, best: ik wil niets liever dan mij terugtrekken in de dingen die mij dierbaar zijn, en heb tot weer in ieder geval nog een enorme reserve van minachting voor het gewild moderne.

Ik acht deze poëzie een schennis. Een schennis aan het heilige wonder van de taal, die toch de stam blijft, waar de poëzie aan bloeit, een schennis aan het geheim van het rythme, een schennis aan de verheven realiteit van Bazel en van Delft, een verloochening van de dichtkunst zelf. Iedereen kan dit maken, het is werkelijk niets, niets, niets. Die z.g. hartstocht is geen cent waard. Het is niet eens nieuw, made in Germany, "der Sturm" tracteert ons sinds jaar en dag op het genre.

In het proza treft mij, wat mij al eerder in M. hinderde, maar waar ik geen naam aan wist te geven: het naïef pedante. Pedant in den zin van schoolmeesterachtig. Dit zou litteratuur zijn? Komaan!

Ik ben dus tegen beide, en geef mij ten volle rekenschap van de mogelijke gevolgen van dat advies. Holst zal 1° vragen: maar is dan alles, wat in de Gids komt, zooveel beter dan dit? – Neen, maar het pretendeert minder. Holst zou 2° kunnen zeggen: als de meerderheid der redactie mij hierin desavoueert, is er voor mij geen plaats meer in de Gids. Dat zou ik allernoodlotigst vinden, en als het op mijn stem hing, zou ik terstond bereid zijn, zelf er-

uit te gaan. Maar ik kan er mijn gevoel niet om veranderen.

Het eenige wat mij hoop geeft, dat H. zoo ver niet zal gaan, is het feit, dat zijn eigen brief zoo duidelijk toont, dat hij het in het diepst van zijn ziel met mij eens is. En daarom zou ik Holst willen smeeken: laat U toch niet langer door dezen would-be poëet in de luren leggen! Zie toch in, dat dit alles in den grond volkomen onbeduidend is, een puistje van de kwade sappen van het moderne leven. Dat het wezenlijk en innerlijk vlak bij de bioscoop staat: de vervloekte uiterlijkheid gepaard aan dikdoenerij. Het leven en de wereld gaan hun geweldige gang zonder van deze litteratuur meer te ondervinden dan een olifant van een vlooiensteek. Het hoopje dat deze afgoden dient, is nietig, niet alleen naar getal. Laat ons toch den moed hebben, om ouderwetsch te zijn, en dit soort werk hooghartig te negeeren.

Ik zou willen, dat C. de heele correspondentie nogmaals rond zond, en dat eerst op de vergadering een beslissing worde genomen.

H.

* Origineel: Leiden, UB, *Gids*archief.

1. Inzending van H. Marsman voor *De Gids* van vier gedichten onder de titel "Seinen": "Stralsund bij nacht", "Bazel", "Scheveningen", "Delft". Alleen "Stralsund bij nacht" en "Bazel" werden geplaatst in het meinumner van *De Gids* 87 (1923) II, 208-209. Tevens betrof het een inzending van Marsman van een prozastuk "Over Georg Heym", dat niet in *De Gids* verscheen.

[449]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

4 januari 1923

Beste vriend

Vanmorgen kwam de *Gids* – alweer bedankt voor je moeite. Van de weeromstuit lees ik iederen avond bij wijze van "kleintje koffie" een bladzij of wat van Tilli's vertaling en schiet er nu goed mee op.¹ Verreweg het moeilijkste zijn de namen van de hoofdstukken. Je weet, dat ik het er van den beginne af aan niet heelemaal mee eens was, omdat het samenvattingen zijn, waarin ieder woord een bijzondere beteekenis heeft, die men eigenlijk pas goed begrepen heeft, wanneer men het hoofdstuk gelezen heeft. Dat wordt in het Duitsch nog erger.

Morgenstern – dien ik dit keer mee breng om er je familie 's avonds op te trakteren – noemt een gedicht: "*Das Nasobem*".² Wat drommel, denken de lezers, is dat nu? en gaan aan het lezen:

Auf seinen Nasen schreitet
Einher das Nasobem
Von seinem Kind begleitet –
Es steht noch nicht in Brehm,
Es steht noch nicht in Meyer,
Und auch in Brockhaus nicht,
Es trat aus meiner Leier

Zum ersten Mal ans Licht.
Auf seinen Nasen schreitet,
Wie schon gesagt, seitdem,
Von seinem Kind begleitet
Einher das Nasobem –

Er is, wanneer Tilli schrijft: “Die Gestaltung alles Heiligen” of “Die Ver-
bildlichung alles Heiligen” – of zelfs, wat nog het beste is, “Die bildliche Ge-
staltung alles Heiligen” in al die uitdrukkingen iets, wat mij aan het Naso-
bem herinnert, het bestaat eigenlijk alles niet: es trat aus meiner Leier zum
ersten Mal ans Licht. Je begrijpt wat ik meen, het zijn vertalingen, misschien
goede vertalingen van iets, wat er in het Hollandsch staat, maar ik ben niet
zoo heel zeker, dat men er in het Duitsch op den eersten blik een begrip mee
verbindt. Aan het eind van het hoofdstuk zou men kunnen schrijven: “man
könnte dies alles als: die bildliche Gestaltung alles Heiligen, zusammenfas-
sen” – maar als Titel denkt men, als ik mij niet vergis, om te beginnen: Wat
drommel, is dat? In een ouden roman zou men zeggen: Wie alles Heilige
bildlich gestaltet wurde – en dat komt er misschien het dichtste bij, maar
klinkt nu weer geaffecteerd. Hemeltje lief, wat staan de talen toch ver van el-
kaar af! Prijsvraag: hoe vertaal ik een Papua in het Indogermaansch? of: hoe
zou een Hottentot er uitzien, wanneer hij een Haarlemmer was?

Het Januarinummer las ik met genoeg: de Meester³ is toch wel veel be-
ter dan die andere feuilletonschrijvers; Dr. Jaeger⁴ is op zich zelf alleraar-
digst, maar zou de zaak geestiger moeten voordragen; Veth⁵ over zijn com-
pagnon beviel mij. Jammer, dat zijn “aanteekening” ongekorrigeerd was –
daardoor kwam ook al weer “aus seiner Leier zum ersten Male” koning My-
kenios “ans Licht” – weliswaar krijgt daardoor de samenhang van Egypte en
Mykene iets begrijpelijks, maar het gestolen lijk van Men-ke-re is aan het
zoeken gegaan naar zijn verdronken sarcophaag om er zich in te kunnen om-
draaien. Intusschen hoop ik, dat de oorlogsbijl tusschen Veth en mij bij een
of andere gelegenheid eens zal kunnen begraven worden – ik houd toch ei-
genlijk veel van hem.

Over mijn komen een volgende keer – einde Maart zou heel best gaan en
bij gesprekken over muziekgeschiedenis zal ik mijn beste beentje voor zet-
ten.

Hartelijke groeten

je vriend

A.J.

Greshoff heb ik geschreven.⁶

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jolles had op 6 december 1922 de ontvangst van het manuscript van de Duitse ver-
taling van *Herfsttij der middeleeuwen* aan Huizinga bevestigd.

2. Christian Morgenstern (1871-1914), Duits dichter, vooral bekend door zijn *Galgen-
lieder*, waarvan ook het gedicht “Das Nasobem” deel uitmaakt.

3. J. de Meester, “Van haar luister beroofd”, een roman die vanaf het januarinum-
mer als feuilleton in *De Gids* 87 (1923) verscheen.

4. F.M. Jaeger (1857-1945), hoogleraar scheikunde te Groningen 1908-1943, “Over
stabiliteit in natuur en samenleving”, *De Gids* 87 (1923) I, 103-135.

5. Jan Veth, "Samuel Muller", *De Gids* 87 (1923) I, 173-179.
 6. Jan Greshoff had André Jolles via Huizinga schriftelijk benaderd voor een heruitgave in de zgn. Palladium-reeks van Jolles' "Idylle", *De Beweging* 9 (1913) I, 33-51. Het stuk zou inderdaad in deze reeks verschijnen (Arnhem 1924).

[450]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*
 10 januari 1923

Waardste,

Tegen den brief aan den Minister¹ heb ik wel eenig bezwaar. Gezien de omstandigheid, dat verscheiden museumdirecteuren met eenigszins scheele oogen zien, hoe er enkelen hunner in de museumcommissie zitten, van welke zij dan vreezen, dat die voor hun eigen belangen meer gehoor vinden bij de Regeering dan de niet-zittinghebbenden, – gezien die omstandigheid, moeten wij er zeer m \acute{e} e oppassen, de Commissie niet de woordvoerder van onzer leden belangen of persoonlijke inzichten te doen zijn. Maar we hebben hier misschien met een grensgeval te maken, en ik acht mijn bezwaar in casu dus *niet* overwegend. De laatste zinsnede van de missieve is uitstekend.

Ik ben blij dat je het stukje over Muller² goed vindt. Het was werkelijk een heel moeilijke opgaaf, die ik mezelf er m \acute{e} e gesteld had. Bijna kan ik zeggen dat ik hem *te* zeer van nabij en en n \acute{e} glig \acute{e} gekend heb.

Dit stukje corrigeerde ik gelukkig zelf. Dat over Jan van Hout³ liet ik over aan Colenbrander. Ja, de drukfouten zijn nogal mal. Que faire!

Ik heb twee keer beproefd Degener in het museum te spreken, maar in beide gevallen was hij "op reis".

Pa Moquette⁴ heb ik bij gelegenheid graag naar Bussum geretourneerd.

Over Marsman ben ik het met jou blijkbaar niet geheel eens. Ça passera, deze poëzie, – maar er *is* poëzie in: en we *moeten* in dit geval een beetje achter Holst⁵ gaan staan. We hebben hem uit vrije beweging in de redactie gevraagd en mogen zijn positie nu niet *te* moeilijk maken. Een breuk zou fataal zijn.

Loop, als je kunt, eens bij Mevrouw Kuenen binnen. Het senaatsportret van haar man hangt nu voorloopig bij haar. Ik heb het, nadat je het bij mij zag, nog heelemaal weer overgeschilderd.

Hartelijke groeten yours

Jan Veth

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Aan de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, J.Th. de Visser.

2. Jan Veth, "Samuel Muller".

3. J. V[eth], "De Aanteekeningen van Jan van Hout", *De Gids* 87 (1923) I, 180-184.

4. Mogelijk kopij voor *De Gids* die niet geplaatst werd.

5. A. Roland Holst.

[451]

Johan Huizinga (Leiden) aan Gabriel Hanotaux*

11 januari 1923

Cher Monsieur,

Je viens de recevoir de la part de M. Champion un message dont il a chargé un de mes collègues qui venait le voir à Paris. Il paraît que M. Champion croit que les corrections que vous avez bien voulu faire dans mon manuscrit ne soient pas encore complètes. Il a désiré mon intercession auprès de vous pour vous prier de le mettre en état de commencer l'impression; du moins c'est ce que j'ai compris par le rapport de mon collègue.

J'ose à peine vous incommoder pour satisfaire à ce souhait de M. Champion. S'il se trompe et si vous avez déjà achevé la correction vous voudrez bien le lui faire remarquer et enlever cet obstacle.

Je suis désolé de vous causer tant de peine par l'ouvrage auquel vous avez porté un intérêt si précieux pour moi, et je ne puis qu'espérer que le résultat final ne déçoive pas trop vos bienveillantes intentions.

Veillez croire, cher Monsieur, à mes meilleurs sentiments de haute considération et de dévouement.

J. Huizinga

* Origineel: Le Mans, M. Gérald Hanotaux.

[452]

Gabriel Hanotaux (Cap Martin, Alpes Maritimes) aan Johan Huizinga*

19 januari 1923

Cher Monsieur,

Quand j'ai quitté Paris, M. Champion m'a dit qu'il ne pouvait pas publier votre volume, cette année: je crois vous l'avoir écrit. Il imprime, d'ailleurs, pour moi un ouvrage qui va avec une extrême lenteur.

J'avais déjà corrigé à peu près le tiers du manuscrit; mais n'ayant pu l'achever avant mon départ pour le midi en décembre, je l'ai laissé à M. Champion, puisqu'il ne comptait pas le mettre sous presse avant l'été. A-t-il changé d'avis? Il ne m'en a pas informé. Je le verrai à Paris vers le 15 février, et je ferai le possible pour hâter la publication. Je vous assure qu'un retard quelconque ne dépendra pas de moi; car je veille à votre intérêt autant qu'au mien et je le fais passer en avant, si je puis.

Veillez agréer, cher Monsieur, l'assurance de mes sentiments les meilleurs.

G. Hanotaux

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[453]

André Jolles aan Johan Huizinga*

[vóór 23 januari 1923]

Beste vriend

– hierbij alweer een proef, die ik voor de zekerheid aan jouw adres stuur, daar het mij spijten zou wanneer in dit betoog, dat er toch al een beetje Duitsch uitziet, al te veel Germanismen bleven staan... helaas, ik heb gehoord, dat iemand met een “gebrekkig ontwikkeld taalgevoel” ook niet “de man voor fijn psychologische conclusiën”¹ kan zijn! – me miserum –

Overigens las ik je stukje met instemming, daar ik mij allang voor de psychologie van de hyperkritiek interesseer; het is een heel onschuldige vorm van sadisme – zij berusten beide op een gebrek aan beeldende phantasie, dat de patienten innerlijk onzeker maakt, daarom vervangt de eene erotisch geluk door pijn, en de andere rustige wetenschappelijke overtuiging, door vernielzucht. Bovendien zijn ze allebei aanstekelijk.

Buitengewoon vermakelijk is die geschiedenis van het zegel – vriend Vogelsang moet zijn scholieren eerst eens leren kijken. – Van 10-24 Maart past mij uitstekend. Als er maar geen wereldhistorische beletselen tusschen komen: de toestand is alles behalve geruststellend.

Heel hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Citaten uit J. Huizinga, “Noodwendig vertoog”, n.a.v. C.D.J. Brandt, *Bijdrage tot de kritiek van Hollandsche stadsrechten der XIIIe eeuw* (Utrecht 1922), *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 5de reeks, X (1923) 1-12 (V.W. II, 22-34; de citaten op p. 33).

[454]

Johan Huizinga (Leiden) aan André Jolles (Leipzig)*

23 januari 1923

B.A.

Ik heb maar een paar minime germanismen gevonden, maar kan Tiepolo als tijdgenoot van R. en R.¹ erdoor? Men zal er over vallen, omdat je uitdrukkelijk het midden der 17e eeuw noemt, terwijl hij eerst 1696 geboren is. Ik vraag een revisie en houd het nog een paar dagen open. Wil je 't nog veranderen, bericht het mij dan terstond.

Groeten!

t.t. H.

Ued. een gebrekkig ontwikkeld taalgevoel? Komaan!

* Origineel: Leiden, J. Vellekoop.

1. Rubens en Rembrandt.

[455]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

25 januari 1923 (poststempel)

Goed, dat je mij gewaarschuwd hebt – wat een stomme vergissing! er stond eerst Caravaggio, maar hij beviel mij niet als compère van Rubens en Rembrandt en toen ging ik aan het veranderen en dacht eerst aan Murillo en toen aan Tiepolo, die in mijn herinnering wel later, maar toch niet zóo laat was – kortom raakte aan het dazen en bij de korrektie vergat ik het. Laten wij er nu maar weer “Caravaggio” en “Romein” van maken, dat is misschien nog het beste, of wanneer je een ander heer te binnen schiet, ben ik je ook dankbaar. In ieder geval verbeter als je blijft die malligheid.

Hartelijke groeten

t.t. A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[456]

Richard Roland Holst [Bloemendaal] aan Johan Huizinga*

4 februari 1923

Beste Han.

Ik moet je toch nog eens schrijven hoe blij wij met de prachtige vaas van je zijn, 't is een genot het ding in je hand te nemen en het te betasten, en het ruenschrift te ontcijferen. Dat dit moois van jou komt, maakt 't natuurlijk dubbel prettig en waardevol.

Ik dacht over ons gesprek over Jan Veth nog eens na, en wil tot mijn verdediging dit nog zeggen; dat als ik wel eens bits mij uitlaat over hem, dit voor een deel komt uit teleurstelling gemengd met een beetje verdriet, dat hij zoo anders geworden is (in sommige essentiele dingen althans) dan ik mij voorgesteld had, toen ik hem jong zijnde, zoo onverdeeld en warm genegen was. Maar wij zullen 't er nooit meer over hebben, dat lijkt mij ook beter, want 't dient voor niets en brengt alleen een gevoel van onvrede. Vanmiddag kwamen Ina Santhagens en Jany ineens hier, zoodat wij onverwacht een allergezelligst theeuurtje hadden. Ik ben ineens sedert een dag of drie uit een depressie gekropen die mij zeker zes weken lang echt gemarteld heeft. Ik weet nu wel hoe 't komt. Ik kan niet tegen verandering, ik merkte 't hier toen ik 't plezier had van 't huis in te richten, maar toen dat voorbij was, werd 't mij, of alles dom, onnoodig en gek was, en ikzelf 't domste en gekste en onnoodigste van alles. Op een goeden morgen loopt die zwarte kat uit je weg, even onmerkbaar als zij kwam. Jammer dat ik er verleden maandag nog in zat, of zij in mij.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[457]

Johan Huizinga (Leiden) aan uitgeverij Edouard Champion (Parijs)*

7 februari 1923

Cher Monsieur,

Bien que je ne me fais pas d'illusion sur le mérite de mon ouvrage, je m'étonne un peu des extrêmes difficultés que rencontre l'édition française, malgré le patronage si effectif de M. Hanotaux, surtout quand je compare mes relations avec l'éditeur de Munich qui publiera la traduction (intégrale) du livre en allemand, et avec l'éditeur américain qui m'a demandé une Vie d'Erasme.

La traduction française m'a coûté déjà 600 florins pour la rémunération de mon premier correcteur français et pour la copie dactylographiée, sans parler des sept mois de travail que j'y ai donnés. Je suis prêt à renoncer à tout paiement de mon droit d'auteur. Mais c'est là tout ce que je pourrai faire pour la réussite du livre. Comme je vous ai écrit, il n'y a pas de raison pour supposer que le public hollandais achète la traduction abrégée d'un livre que tout le monde ici connaît dans sa forme originale. Le gouvernement, dans les circonstances actuelles, a cessé depuis longtemps les souscriptions pareilles; outre cela ma position ne me permet pas de solliciter des subventions de ce genre pour un ouvrage personnel.

Si les risques sont trop grands, il vaudra mieux abandonner le projet de l'édition. Cela me serait une déception très grave, et surtout il me serait infiniment pénible que M. Hanotaux se fût donné tant de peines sans résultat.

Croyez, cher Monsieur, à l'expression de mes sentiments très distingués et très dévoués.

J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD. Brief niet verzonden, verg. Huizinga aan G. Hanotaux, 11 februari 1923.

[458]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen (Oxford)*

9 februari 1923

Dear Mr. Allen,

How delightful that we may now look forward to seeing you both in your own surroundings and enjoying your kind hospitality! During two days or four? perhaps it will be three; we shall be very happy to give to Oxford all the time we can spare.

As for talking about Erasmus, I should have plenty of matter for a fortnight. But please do not set too great expectations on my little book. I was asked 250 pages for the general reader, and I had to do, as Erasmus used to say, the work of seven years in six months,¹ only that I have not his enormous energy, intelligence and capacity to bring my work to so good an end. I cannot offer the results of personal researches and shall have to rob you im-

puidently. Will you allow me to dedicate the book to Mrs. Allen and you? That would, next of being a heartfelt wish of mine, give me an excellent opportunity for trying an Erasmian preface to strike the tune of the whole thing.

Now I should nearly have forgotten to write about the time of our coming. We can as well come from 11 or 12 April till 13 or 14 as from 7-9. Not later, because my term begins again on the 16th. Of course if the visit you expect hinders you from having us, we must not in the least intrude upon your hospitality, even if it should cause an indefinite delay of our visit.

Retha is quite well again and the boys are as well as they ever were.

With kindest regards from all of us,

Yours sincerely

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Verg. J. Huizinga, V.W. VI, 123 met de varianten van Erasmus op deze uitspraak.

[459]

Johan Huizinga (Leiden) aan Gabriel Hanotaux*

11 februari 1923

Cher Monsieur,

M. Champion m'a posé quelques questions concernant les frais de l'édition de mon livre. J'avais déjà écrit une réponse, lorsque je me suis ravisé qu'il valait mieux ne pas confondre les pourparlers que vous avez entamés avec lui, par une correspondance indépendante de ma part.

Je vous prie donc, quoique désolé de vous causer tant d'ennuis, de bien vouloir lire les deux lettres de M. Champion et ma réponse projetée mais non pas envoyée, et en traiter avec lui, selon votre opinion dans l'entretien que vous vous proposiez vers le 15 février.

C'est surtout parce que c'est vous qui avez le mot de M. Champion établissant l'accord de principe, que je ne voudrais pas risquer de compromettre cet accord.

Je me demande parfois, si toutes les difficultés et besognes qu'entraîne votre initiative si généreuse ne demandent pas trop de votre temps précieux. Au cas qu'il en serait ainsi, ou que les difficultés deviendraient encore plus embarrassantes, je vous prie instamment de me le dire. Je me résignerai plutôt à voir abandonné le projet si cher de cette édition que d'avoir le sentiment que vous vous soyez chargé d'un embarras très gênant pour ma cause.

Veillez croire, cher Monsieur, à mes sentiments très sincères de haute considération et de dévouement.

J. Huizinga

* Origineel: Le Mans, M. Gérard Hanotaux.

[460]

Gabriel Hanotaux (Cap Martin, Alpes Maritimes) aan Johan Huizinga*
18 februari 1923

Cher Monsieur,

Je rentrerai à Paris le 12 mars et je verrai Champion. Ne vous tourmentez pas trop. La crise universelle sévit à Paris plus que nulle part ailleurs en ce moment, et il faut laisser un peu de loisir aux hommes assez hardis pour entreprendre quelque chose. Champion fera le livre puisqu'il l'a promis: mais il réfléchit aux moyens de l'écouler. Nous l'aiderons. Tâchez de l'aider un peu. Je vous répète qu'il a un livre à moi et qu'il traîne tant qu'il peut. Nous sommes habitués à la patience. C'est comme dans la Rhur. Donc, laissez-moi nous tirer tous deux d'affaires par quelque bonne conversation que j'aurai avec Champion à mon retour. Cela ne m'amuse pas du tout. Et, pour vous donner l'idée de ce par quoi vous allez encore passer, *je pars en Amérique fin avril*. Voilà encore une année de perdue! Mais, nous ne faisons que cela depuis la guerre.

Croyez, cher monsieur, à mes sentiments les meilleurs,
G. Hanotaux

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[461]

André Jolles aan Johan Huizinga*
18 februari 1923

Beste vriend -

daar eenige dingen een beetje haast hebben en het bovendien Zondagmorgen is, beantwoord ik je brief dadelijk.

1°, Wanneer de studenten tusschen 14 en 20 Maart of daar omtrent een lezing willen hebben, wil ik er natuurlijk graag een houden. Maar zouden zij dan niet ongeveer kunnen zeggen waarover, of uit welk gebied? Zij kennen mij toch zoo'n beetje - en ik heb van mijn kant zoo weinig besef, waarmee ik hun een genoeg kan doen of wat zij van mij willen hooren - litteratuur, kunstgeschiedenis, tooneel...? Wanneer ik zoo ongeveer weet, wat zij zoeken, kan ik een bepaald onderwerp aan geven.

2°, - dit ligt in dezelfde sfeer! - de Gids. Ik begrijp heel best, dat de redactie den schrijver beter gebruiken kan dan den professor, maar daar staat tegenover, dat ik, om behoorlijk te kunnen werken, zelf eenig genoeg in de zaak moet hebben - dat heb ik van de zuivere "schrijverij" niet. Laten wij het zoo zeggen: stukjes-schrijven over iets waarover mijn meening vast staat vind ik vervelend en nutteloos - daarentegen heb ik er plezier in bij het schrijven zekere vraagstukken op te lossen. Schrijven is voor mij niet het deponeren van oordeelen of meeningen, die in mijn binnenste of mijn hersenen op een andere manier al tot stand gekomen waren, maar een methode aan eenige dingen die ergens in mij zweven een vasten vorm, die ik van te

voren niet ken, te geven. Nu heb ik, sedert ik weer Hollandsch schrijf, gemerkt, dat die taal, of liever de met het Hollandsch samenhangende manier van denken, voor die methode gezond en gunstig is. En zoo ben ik met Zola III, met Shelley en met het Sprookje inderdaad verder gekomen op een gebied, dat mij na aan het hart ligt. Ook bij Pit¹ – à propos was dat stukje werkelijk zoo onbeduidend? – heb ik getracht te bespreken, wat mij in het boek interesseerde: de vraag “wat doet hij eigenlijk?” en niet “wat bereikt hij ermee?” Dat ik mij daarbij wel eens geërgerd heb, dat die dingen niet den fraaien, gaven vorm kregen, die ik als “schrijver” of “oud-schrijver” gewenscht had, schreef ik je van tijd tot tijd. En dat een onderzoeking als het Sprookje niet heelemaal in “de Gids” past, daarover hebben wij ook al eens gecorrespondeerd. Maar vindt je niet dat ik het recht heb te zeggen, dat het hemd van de litteratuurgeschiedenis mij nader is dan de rok van “de Gids”? En zou het niet verstandiger zijn, op je onlangs gedaan aanbod, eens met Tjeenk over de zaak te spreken, in te gaan?² Daarom schrijf ik erover: het zou mij, wanneer je iets voor mijn opvatting voelt, aangenaam zijn, wanneer ik in Holland met een uitgever over den vorm en den omvang van dit boek zou kunnen spreken en wanneer hij dus een beetje voorbereid was – ook de vraag van het honorarium is natuurlijk niet zonder belang, al verdien ik liever iets minder met een boek, dat mij belang inboesemt, dan meer met “stukjes” die mij niet veel kunnen schelen. Wat ik over het sprookje kan zeggen, schijnt mij, ook afgezien van het profijt dat ik er zelf bij heb, niet onbelangrijk – en het wijkt in ieder geval vrij sterk af van alles, wat er tot nu toe over gezegd is. Wanneer ik dan minder regelmatig aan de Gids meewerk, is dit misschien jammer, maar... Indien het je niet te veel tijd kost, probeer dan eens van uit je dubbele positie van Gidsredacteur en objectief beoordeelaar van mijn productie mij een goeden raad te geven, opdat ik met een eenigzins vast plan omstreeks II Maart in Holland kan verschijnen.

Doctus Iollas moet ik in mijn stamboom opnemen – op Falloux³ zal ik mijn jongens te gelegener tijd vergasten – wel bedankt.

En heel hartelijke groeten – ik verheug mij buitengewoon op mijn bezoek. je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, “Kunsthistorische methoden”, n.a.v. *Denken en beelden* door Dr. A. Pit (Amsterdam 1922), *De Gids* 87 (1923) I, 309-318.

2. Van André Jolles verscheen nog in 1923 bij H.D. Tjeenk Willink & Zoon (Haarlem): *Bezieling en vorm. Essays over letterkunde*. Het boek was opgedragen aan J. Huizinga met het motto: ‘nullum erga me benevolentiae pignus atque indicium omisistis’ (‘geen bewijs en teken van welwillendheid hebt ge mij onthouden’), Curtius Rufus, *Historiae*, 9, 6, 17.

3. Frédéric Alfred Pierre, comte de Falloux (1811-1886), Frans katholiek staatsman, ontwerper van een naar hem genoemde onderwijswet, schrijver van enkele historische werken en van *Mémoires d'un royaliste*.

[462]

Sir Rennell Rodd¹ ('s-Gravenhage) aan Johan Huizinga*

19 februari 1923

Dear Professor Huizinga,

I am greatly indebted to you for allowing me to see your valuable and very interesting book in the French version. We have been so fully occupied here that I have only been able to read about half the volume, and I felt it much safer to return it, through the kind offices of Professor van Eysinga, and not to run the risk of carrying it to Italy. My luggage was opened in the train on my journey here and the only valuable object removed. I feel however that in studying only half of its contents I can appreciate the whole – though there were certain chapters further on which I was sorry, after glancing at their titles, not to have studied.

Your book is of course one for the student and not what we call a popular book, in the sense of its appealing to the large mass of comparatively uneducated people. It would therefore if translated into English, as it ought to be, be necessary to find a publisher who deals with more serious people and students such as Murray, or Macmillan or the University Press. My own publisher Arnold produces a good many books for educational purposes, but I am not sure whether he deals so much in what we rather call 'belles lettres'. If it was to be in a longer form than that of the French text, and therefore a long book it would need a publisher who was prepared to take the risk of a slow sale spread over a number of years. A comparatively small volume containing the main features would have a more popular character and would I think find many readers in England, but that class of the public are disinclined to long and serious study. I will however speak of it to Arnold when I see him as I hope to do next week in London, where I am going for two or three days before returning to Rome, and see what he says. I do not know of any book in English which quite covers the ground which you have traversed, and such books as I know dealing with kindred matter have rather contemplated Italy than France.

By the way, your chapter on chivalrous encounters between monarchs and princes made me think of the famous Diffida di Barletta.² The period may be too far separated from your theme. Interesting also in connection with the origin of certain orders of chivalry is the story of the Order of the Bath, implying the ritual washing and purification before receiving the accolade of Knighthood.

If I can be of any service to you, I am always to be heard of at 25 Cavendish Square, London, W.I., though I am much away and a good deal in Italy. That is however my permanent address.

It would I imagine be very difficult to offer translations of the old poems which you quote, and they would no doubt best be left in the original language. Once more many thanks to you. I am leaving The Hague tomorrow.

Sincerely yours

Rennell Rodd

* Origineel: Leiden, UB.

1. James Rennell Rodd (1858-1948), Brits diplomaat en dichter; schreef werken over diplomatie en geschiedenis. Bij Edward Arnold verschenen zijn *Social and diplomatic memories* (3 dln. Londen 1922-1925).

2. Gevecht te Barletta (Bari), waar tijdens de belegering van de stad door de Fransen in 1503 dertien Italiaanse ridders dertien Franse ridders versloegen in een gereglementeerd duel.

[463]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

19 februari 1923

Waardste,

Je zult hier Donderdag hartelijk welkom zijn, al spijt het mij geweldig, dat ik er zelf dan niet zal zijn. Want ik heb van allerlei met je te bespreken, eer de Commissie¹ weer bijeen komt. Het uitstel van de vergadering is mij trouwens heel onaangenaam.

Het zijn primo opmerkingen van Van Notten,² ten deele eenigszins tegen de koers die Degener volgt.³ Dan kreeg ik zoeven met dezelfde post die je briefje bracht, van Boeles⁴ een tegenontwerp tegen het onze in zake Oudheden, dat ik wel eens nauwkeurig met je zou willen nagaan.

Over Holwerda⁵ hoorde ik dezer dagen uit de beste bron weer zulke krankzinnige staaltjes van tirannie en volkomen gemis aan gevoel voor recht en billijkheid, dat ik niet van plan ben, mij voor de belangen van dezen man verder in te spannen. De beste dienst, dien men het Museumwezen zou kunnen doen, zou zijn, hem er vierkant uit te jagen. Hij compromitteert onze Commissie en ons goedbedoeld werk.

De sleutel zal hier voor je klaar liggen, of desgewenscht gebracht worden, waar je opgeeft, mits niet op de Studentensociëteit, want dan bereikt hij je zeker niet en ben ik hem kwijt. Als ik niets hoor, neem ik aan, dat je niet komt eten.

Hartelijke groeten, ook aan je vrouw,
t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. De 'Rijkscommissie van advies inzake het museumwezen', waarvan Huizinga voorzitter was (verg. Huizinga aan M.I. Duparc, 23 maart 1922).

2. Marinus van Notten (1875-1955), als opvolger van Adriaan Pit sedert 1918 directeur van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst, een onderafdeling van het Rijksmuseum.

3. Na zijn benoeming in 1922 tot directeur van het Rijksmuseum was Schmidt Degener overgegaan tot een algehele reorganisatie. In overeenstemming met de rapporten van de Oudheidkundige Bond en de Museumcommissie werden de collecties van het Museum van Geschiedenis en Kunst gesplitst in een afdeling Kunstnijverheid en beeldhouwkunst en een afdeling Geschiedenis. Van Notten verzette zich hiertegen en vertrok in 1924.

4. P.C.J.A. Boeles (1873-1961), jurist en kenner van de Friese archeologie en geschiedenis.

5. J.H. Holwerda.

[464]

André Jolles aan Johan Huizinga*

26 februari 1923

Beste vriend –

wel bedankt – nu weet ik ten naaste bij waar ik aan toe ben – ik zal er eens over denken, en wij kunnen er nog over spreken... maar o, Hollandsche potten, wat verwijt gij den Duitschen ketel zijn deftigheid; en herinnert gij u, mijn vriend en collega, dat ik je Burdach's¹ oordeel over mijn stukje over Guido Cavalcanti en de Renaissance meedeelde, en dat je er niet zoo heel ver van af was hem gelijk te geven? Intusschen – wij zullen zien er een mouw aan te passen. Voor de Gids voel ik sedert ik meewerk toch wel wat – daarentegen is de Rotterdammer mij niet heel sympathiek en ik zou er niet tegen hebben dat soort van stukjes aan de Gids te geven – te meer daar het Rotterdammerformaat mij knelt en de firma Nijgh mij heel wat slechter behandelt dan Van Kampen. Basta.

Nu de studenten. Zij hebben de keus:

1° Eenige avonturiers en bedriegers uit de 18e eeuw.

2° Maskers en Typen op het tooneel.

Het zou mij aangenaam zijn, wanneer zij hun beslissing spoedig wilden geven – dan kan ik hier nog het een en ander nazien – want ik heb die lezingen niet uitgewerkt.² Van mijn Duitse lezingen, je kent de *Hosenrolle*, die in het Hollandsch *Hartjesdag in de letterkunde* zou heeten, zijn zij zeker niet gediend? – dat kunnen zij natuurlijk ook krijgen – zij is beter dan ik dacht – onlangs heb ik haar nog eens opgeknapt.

Vervolgens: ik vergat om afdrukjes videlicet overvellen van mijn artikel te vragen – nu zal het wel te laat zijn – of is er nog een mogelijkheid – zou je even een kaart willen schrijven? Ik weet uit ervaring, dat briefkaarten langzamer gaan als brieven. Waarom? De wegen van de post zijn ondoorgrondelijk.

Dan: omstreeks 20. Maart houdt de germanist Albert Köster³ in Amsterdam twee lezingen over de "Illusionsbühne" in alle landen en eeuwen. Hij is een van de beste en intelligentste tooneelkenners. Ik weet niet of in Leiden een vereeniging is die lust en geld heeft den Geheimrat te laten komen – wanneer dat het geval is kan ik het zeer aanraden – hij is een voortreffelijk specimen van Duitse wetenschap, die niet vervelend en niet "deftig" is. Eenig belang heb ik er niet bij – ik maak er alleen van wege de "internationale Beziehungen" opmerkzaam op. Wanneer er eens een fatsoenlijk Duitser naar Holland komt moet men dat signaleeren.

Ten slotte: ik had Tilli geschreven dat zij de eerste hoofdstukken naar München zou sturen opdat de uitgevers tegen 1 Maart zouden bemerken dat de zaak gezond is. Of zij dit gedaan heeft, weet ik niet. Over de rest kunnen wij nog spreken...

En op dit spreken verheug ik mij buitengewoon.

Venia sit nugarum⁴ – ook zakenbrieven moeten er zijn

t.t. A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Konrad Burdach (1859-1936), Duits germanist, hoogleraar aan de universiteit van Halle en vanaf 1902 hoofd van de sectie Duitse taalwetenschap bij de Preussische Akademie der Wissenschaften.
2. André Jolles sprak op 16 maart 1923 te Leiden over "Maskers en typen op het tooneel".
3. Albert Köster (1862-1924), Duits literatuurhistoricus, gespecialiseerd in toneelgeschiedenis, editietechniek en tekstuitgaven; vanaf 1899 hoogleraar in de nieuwere Duitse taal- en letterkunde te Leipzig.
4. 'Vergeef deze beuzelingen'.

[465]

Uitgeverij Edward Arnold (Londen) aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 maart 1923

Dear Sir,

Sir Rennell Rodd mentioned to me the other day that he had been reading a very interesting work of yours on "The Decline of the Middle Ages in Europe", and we should much like to examine a copy of the work in order to see whether a translation into English would be feasible. Unfortunately we do not know of any competent reader who is thoroughly conversant with the Dutch language, but I understand that your book is being translated into French, and if it was possible to see the French translation we could probably form an opinion more easily than from the original Dutch.

Hoping to hear from you,

Faithfully yours,

Edward Arnold & co

* Origineel: Leiden, UB.

[466]

Johan Huizinga (Leiden) aan uitgeverij Edward Arnold (Londen)*

3 maart 1923

Dear Sir,

I am glad to send you a copy of the French translation of the book, Sir R.R.¹ was so kind to mention to you.

Allow me to state a few particulars about my work.

It was published in the original Dutch form by Messrs. T.W.² Haarlem in 1919, and in a revised second edition in 1921.

The French translation was undertaken by myself at the request of M. G. Han.³ and offered by him to Messrs. Champion who are going to publish it after the text will have been revised by M. H. himself. Following his advice the book has been considerably abridged in the French translation and all the references left out. The Dutch edition is nearly one third larger than the French, it has 599 pages.

A German translation in full is nearly completed, to be published by the Drei Masken Verlag at Munich.

If there should be an English edition, I think it ought to be translated after the complete Dutch text, with all the references. Perhaps some details might be shortened, if I had the superintendence of the translation, as I had with the German.

In case you should deem a personal interview profitable to the matter, I might call upon you about the 6 or 7th of April, when I hope to pass some days in London.

- * Minuut: Leiden, UB.
1. Sir Rennell Rodd.
2. Tjeenk Willink.
3. G. Hanotaux.

[467]

Johan Huizinga (Leiden) aan F. Schmidt Degener*
13 maart 1923

Waarde Degener,

Mijn bezoek aan den Heer Voûte¹ is, geloof ik, niet nutteloos geweest. Het bleek mij, hoe zeer hem de zaak² ter harte gaat en hoe zeer hij onze belangstelling op prijs stelde. Hij gebruikte woorden als: het mág ons niet ontgaan! Op mijn vraag, of onze Commissie iets ten goede zou kunnen doen, meende hij, in een later stadium stellig. Daarover te zijner tijd wel nader; voorloopig is er niets te doen.

De kwestie der Nederlandsche stukken roerde ik van mijn kant niet aan. De Heer V. sprak erover, eensdeels als vanzelfsprekend dat ze behouden werden, anderdeels met uitdrukkelijke verklaring, dat de Italianen hoofdzaak waren.³

Ik wil U nog eens verzekeren, hoe verlicht ik mij voelde, toen ik gisteren het Museum verliet; en wat mij het meest genoeg deed, was het feit, dat ik mijn doel, het onheil van Uw besluit af te wenden,⁴ niet bereikt had, door alles gewonnen te geven, maar door zelf van onze fout door U te worden overtuigd, en Uw standpunt te begrijpen. De vorm waarin de zaak geresumeerd kan worden, zonder dat er eenige sprake is van een dreigement Uwerzijds, staat mij duidelijk voor oogen.

Met vr. groet,
Gaarne de Uwe,
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, Rijksmuseum.

1. M.P. Voûte (1856-1928), voorzitter van de in 1920 opgerichte 'Vereeniging Rembrandt'.

2. De kwestie 'Collectie Oldenburg', afkomstig van de groothertogin van Oldenburg. Koningin Wilhelmina had de minister van OKW op deze verzameling gewezen. Men wilde een groot aantal schilderijen uit deze collectie voor het Rijksmuseum aanschaffen en wel vóór het regeringsjubileum van de koningin. Uiteindelijk kwa-

men er zestien schilderijen door aankoop in het Rijksmuseum en drie schilderijen werden aan het museum gelegateerd door Voûte persoonlijk.

3. Naast zijn belangstelling voor Rembrandt had Schmidt Degener een voorkeur voor een verzameling van internationaal karakter. Aankoop van de collectie Oldenburg leek dit, ondanks de slechte economische situatie, mogelijk te maken. Degener wilde vooral de Italiaanse schilderijen uit deze collectie verwerven.

4. Schmidt Degener was van mening dat hij in zijn handelen te veel door de Museumcommissie werd beperkt en had met ontslag gedreigd.

[468]

F. Schmidt Degener (Amsterdam) aan Johan Huizinga*

13 maart 1923

Waarde Vriend Huizinga,

Zooeven ontvang ik Uw aangenaam schrijven over Uw bezoek aan den heer Voûte. Het verheugt mij zeer dat de Voorzitter der Vereeniging Rembrandt met zulke uitnemende voornemens op reis gaat. Menschen als hij zijn in deze tijden zeldzaam en ik ben zeer dankbaar dat Uw interventie een nuttig effect heeft gehad.

Uw slotzin doet mij ook goed. Al is mijn handeling wat bruusk geweest, ik kon onmogelijk anders. Een oplossing der reglementen-kwestie is m.i. een oplossing van de Rijks Museumverwarring, waaraan aldus een eind gemaakt kan worden. Een halve oplossing maakt de zaak slechts erger. Ik hoop van harte dat er een weg ingeslagen wordt, die van het Rijks Museum waarlijk "a thing of beauty" maakt. Met inspanning en goeden wil is dat mogelijk.

Intusschen met vriendschappelijke gevoelens,
gaarne Uw toegenegene
F.S.D.

* Doorslag: Amsterdam, Rijksmuseum.

[469]

Jan Veth (Bussum) aan Johan Huizinga*

18 maart 1923

Waardste,

Gisteren, op de vergadering van de Monumenten-Commissie,¹ heb ik naast Degener gezeten en ik heb hem van mijn vriendschappelijk protest² verteld en de zaak open met hem besproken. Hij moest toegeven, dat zijn handelwijze uiterst onparlementair was, en we zijn als volkomen goede vrienden uit elkaar gegaan.

Ik neem best aan dat het moest loopen zooals het nu ging. Maar het blijft ontoelaatbaar dat Degener op de vergadering toestemde en blijkbaar de aan gelegenheid niet overzag, die hem toch speciaal aanging. Ik zie dan ook geen fout bij jou, maar wel zeer bij hem. Het ontbreekt hem aan zeker soort van samenwerkingsbesef. En hij zal zich hierin moeten leeren corrigeeren. Van-

daar dan ook, dat ik, ten bate van de toekomst, mij houd aan de getrokken lijn.

Naar André verlang ik niet.³ Genegenheid voor het verleden en bezorgdheid voor wat de toekomst weer voor décepties zou brengen, doen er mij verre de voorkeur aan geven, den toestand te zien bestendigen zooals die nu is. Au fonds, il reste un gamin. En ik ben... gevoelig.

Hartelijke groeten

always yours

J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Rijkscommissie voor de Monumentenzorg.

2. In een brief van 14 maart 1923 aan Huizinga als voorzitter van de 'Rijkscommissie van advies inzake de musea' had Veth verklaard zich niet te kunnen verenigen met de wijze van samenwerken van Schmidt Degener.

3. Naar een ontmoeting met Jolles tijdens diens bezoek aan Nederland.

[470]

Johan Huizinga (Leiden) aan Drei Masken Verlag (München)*

21 maart 1923

Sehr Geehrte Herren,

Die Übersetzung meines Buchs "Herfsttij der Middeleeuwen" ist jetzt fertig. Frau Jolles Mönckeberg hat damit eine sehr tüchtige Arbeit geleistet, mit der ich ganz zufrieden bin. Nicht nur die Übersetzerin hat sich viele Mühe darauf gegeben: ich selbst habe jedes Kapitel genau gelesen und mit meinen Bemerkungen versehen; mit diesen hat sodann der Leipziger Universitätsprofessor für Niederländische Sprache und Literatur, Dr. Jolles, Rechnung getragen und auch sonst noch die Übersetzung verbessert. Sie können sich gar nicht vorstellen, welche Schwierigkeiten eine Übersetzung, welche wegen Inhalts und Stils hohen Anforderungen genügen muss, mit sich bringt.

Es wird im Interesse des Werkes sein, wenn auch noch *in der Korrektur* kleine Änderungen im Texte vorgenommen werden können, um etwa noch unharmonisch gebliebene Stellen abzuglätten. Das lässt sich im Manuskript nicht ganz machen. Was denken Sie über Fahnenkorrektur?

Falls Sie mit meinem Wunsch einverstanden sind, bin ich bereit, noch weiteres für den Erfolg der Ausgabe zu tun...

1. Erstens handelt es sich um eine Änderung, welche noch in Manuskript vorgenommen werden kann. Ein von mir anerkannter Fehler des Buches ist die Undeutlichkeit der Kapitelüberschriften und die ungleiche Länge der Kapitel. Ich habe in der französischen Bearbeitung (welche wegen Verzögerungen verschiedener Art erst 1924 erscheinen wird) diesem Mangel abzuhelpen versucht, also aus den 14 Kapiteln 22 gemacht und denselben Überschriften gegeben, welche besser den Inhalt angeben. Es würde entschieden im Vorteil der deutschen Ausgabe sein, dasselbe auch dort anzubringen.

Dazu braucht bloss das vollständige Manuskript später auf einige Zeit an Prof. Jolles geschickt zu werden, der es nach meiner Anweisung anbringen wird.

2. Es wäre erwünscht, statt einer einfachen Übersetzung des holländischen Vorworts, ein neues für die deutsche Ausgabe zu veranstalten. Falls Sie Wert darauf legen, bin ich bereit, eines zu verfassen.

3. Für eine genaue Korrektur ist es notwendig, dass ich mich daran beteilige, insbesondere wegen der Fussnoten. Prof. Jolles hat sich mir bereit erklärt, auch eine Korrektur zu lesen. Die Korrekturbogen könnten also zuerst an Prof. Jolles geschickt werden, der sie mir mit seinen Korrekturen weiter befördern würde.

4. Ich darf wol erwarten, dass Sie mir bei Erscheinung des Buchs 25 Exemplare zur Verfügung stellen?

Gerne vernehme ich über das eine und andere Ihre Ansicht.

In vorzüglicher Hochachtung,

* Minuut: 's-Gravenhage, NLMD.

[471]

F. Schmidt Degener (Amsterdam) aan Johan Huizinga*

21 maart 1923

Amice,

Zeer bedankt voor Uw brief, die mij hoogst aangenaam aandeed wijl er uit blijkt dat de regeling der verhoudingen in het Rijks Museum Uwe ernstige aandacht heeft.

Ik stem op één uitzondering na met Uwe zienswijze in. Een geheel zelfstandig Prentenkabinet met een zelfstandigen Directeur, zooals door U geschetst is mogelijk en m.i. gewenscht. Tegen eigen opzichters, eigen werkers, eigen onderhoud en eigen ingang is geen bezwaar, de kleine kwesties van verwarming, nachtbewaking, contrôle op brandgevaar leveren in goede omstandigheden geen conflicten op. Het eenige punt dat besproken moet worden is de status van de Bibliotheek.

Een op gelijke wijze zelfstandig Museum voor Gebruiks- en Sierkunst in het bestaande gebouw is m.i. zoowel onmogelijk als ook ongewenscht. De complicaties op ieder gebied die hieruit zouden voortvloeien zijn zoo onoverkomelijk, dat ik de Regeering daar ernstig tegen zou moeten waarschuwen.

Wat de titel Hoofddirecteur betreft, ik ben hier niet gekomen om een titel of baantje, zoodat ik dien titel gaarne vervangen zal door Directeur mits ik werkelijk en effectief directeur ben zoodat er bij de verdeeling en inrichting van de bestaande lokalen volstreckte eenheid in de leiding kan wezen. Een Hoofddirectoraat is bij een nieuwe regeling geen noodzakelijk vereischte, wel echter een centrale leiding voor alle tentoonstellingszalen, die met elkaar in verbinding staan.

Ziedaar kort samengevat mijn opinie.

Het concept-reglement dat mij gevraagd werd is slechts bedoeld als basis voor een discussie in den boezem onzer Commissie.

Wil men veranderingen dan valt daar over te praten, indien die veranderingen maar niet de mogelijkheid eener spoedige en goede oplossing van de Rijks Museumkwestie in de waagschaal stellen.

Inmiddels zeg ik U dank voor Uwe vriendelijke opmerkingen, die mij over mijn opvattingen nog eens rustig hebben doen nadenken.

Met vriendschappelijke groeten,

Uw dw. F. Schmidt D.

* Doorslag: Amsterdam, Rijksmuseum.

[472]

Johan Huizinga (Leiden) aan uitgeverij Edward Arnold (Londen)*

26 maart 1923

Dear Sirs,

I can agree in principle with the idea of an English edition of my book in the abridged form. As to the leaving out of the references, I shall not make a point of that.

The question of translation is not simple at all, and will need a thorough discussion. I propose to fix the appointment for my call on Wednesday April 11th not too late in the morning, as I must be leaving that afternoon.

Believe me,

Faithfully yours,

J. Huizinga

* Minuut: Leiden, UB.

[473]

Jan Romein aan Johan Huizinga*

27 maart 1923

Zeer geachte professor,

Aangezien de ontbrekende deelen van het Recueil des Actes du Comité de Salut Public, die de administratie van de K.B. op mijn verzoek en in overleg met U heeft besteld tot op dezen dag nog niet zijn aangekomen, meen ik vooral met het oog op het tijdstip van mijn doctoraal (Juli 1920) daarop niet langer te mogen wachten. Aangezien er verder onder de door U mij opgegeven onderwerpen geen was, behalve dan juist dit onuitvoerbare, wat mij leek of lag, geloof ik het beste te doen, hoewel niet zonder spijt, ervan af te zien te promoveeren op een algemeen-historisch onderwerp.

Ik heb nu wel iets op het oog, waarvoor ik Prof. v. Wijk in beginsel bereid heb gevonden mij te promoveeren,¹ maar gezien de herhaalde mislukkingen en teleurstellingen houd ik het - U zult het me niet kwalijk nemen, hoop ik -

voor het beste daarover maar niet zoo aanstonds en vol geestdrift uit te weiden. Ik had me dit alles wel heel anders voorgesteld, maar ook zoo is het goed te weten, door ervaring, dat niet alleen Keulen en Aken niet, maar zelfs het nietigste woninkje niet op een dag is gebouwd en dat er op de wereld niets wordt gevonden van menschenhand, dat niet met zorg en arbeid is gemaakt. Het is geen ontdekking die waarheid, maar ze is er des te meer waar om.

Vriendelijke groeten
Uw oud-leerling
J.R.

* Doorslag: Amsterdam, IISG.

i. Het onderwerp *Dostojewskij in de Westersche kritiek. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van den literairen roem*, waarop Jan Romein op 20 oktober 1924 bij de slavist N. van Wijk promoveerde.

[474]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Jan Romein (Amsterdam)*

29 maart 1923

Ik neem acte van Uw besluit en wensch U beter succes met het nieuwe plan.

Met vr. groet,
J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG. Prentbriefkaart Veere - 't Lammetje'.

[475]

H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) aan Johan Huizinga (Leiden)*

31 maart 1923

Amice,

Van den heer Jolles heb ik bericht ontvangen dat hij gaarne mijn voorstellen accepteert. Hij gaat binnenkort een reis maken zoodat hij voorloopig geen proeven kan corrigeeren. Als titel heeft hij thans vastgesteld: *Bezieling en Vorm, Essays over Letterkunde* van¹ Prof.Dr. André Jolles; mij dunkt een zeer gelukkige oplossing van het vraagstuk.

Naar aanleiding van het slot van den brief: "Prof. Huizinga kent onze plannen en heeft in mijn afwezigheid plein pouvoir wanneer er iets moet beslist worden" zend ik je hierbij even een pagina van het zetsel waarmee ik opdracht gegeven heb den bundel te zetten, die aldus gezet omstreeks 250 bladzijden groot zal zijn.

Bij gelegenheid wil ik je wel graag eens over den band raadplegen. Ik kan er slechts een gewonen band voor laten maken (niet een speciaal geteekenden). Van Bommel heeft nu een "Amerikaanschen" band gezonden. Ik stuur U hierbij een model. Mijn procuratiehouder is op reis met een zelfde exem-

plaar in rood linnen welke kleur mij beter voorkomt. Bij gelegenheid hoor ik Uw oordeel wel eens. Ik wil natuurlijk ook graag naar Leiden komen.

Daar ik eigenlijk vergeten heb of ge thans reeds op Toorenvliedt zijt of eerst later, zend ik dezen brief voor alle securiteit maar naar Leiden.

Met vriendelijken groet,

t.t. H.Tj.W.

Onlangs bezocht ik Verwey. Hij liet mij toen zien hoe hij aan een vertaling in dichtmaat van Dante's Divina Commedia bezig was. Hij was te bescheiden mij de uitgave aan te bieden, dus zweeg ik er maar over. Maar eigenlijk vind ik het wel een mooie, zij het kostbare uitgaaf. Geloofst gij ook niet dat van een vertaling van Dante's meesterwerk door onzen eersten dichter toch geregeld een behoorlijk getal exemplaren verkocht zal worden, al zijn er ook vroegere vertalingen verschenen? Deelt gij die meening dan had ik wel zin er bij Verwey eens op terug te komen.²

Tj.W.

* Origineel: Leiden, UB.

1. Door Huizinga verbeterd in: door. Dit woord zou inderdaad op de titelpagina komen.

2. Dante Alighieri, *De goddelijke komedie*, vertaling in terzinen door Albert Verwey (Haarlem 1923).

[476]

Johan Huizinga (Middelburg) aan P.S. Allen (Oxford)*

1 april 1923

Dear Dr. Allen,

I had just posted my card yesterday, when your friendly letter arrived. It is a pleasure to think that you both also enjoy this wondrous spring weather in a quiet house dear to you with birds singing as they do here. At the same time it makes me ashamed of my utter laziness here, to read how you go on working during your holidays.

So you can expect us Wednesday the 11th, I am glad to know. That morning I shall have an interview with a London publisher (Edward Arnold & Co) who is considering an English edition of my book "Herfsttij der Middeleeuwen". Probably there is a train to Oxford in the afternoon; I shall yet write the exact hour of our arrival.

We shall have to return on Saturday, because the Harwich boat does not go on Sunday.

I bring quite a list of questions about Erasmus, which no doubt will afford us the matter for very interesting conversations. I am sorry I cannot yet read to you some part of my little book. I write it in Dutch and have it translated, because when writing in English I should be limited in expressing my thoughts by the scantiness of my English vocabulary: *summa copia versarer in inopia* to apply a word of Erasmus in a different meaning.¹

Elizabeth is at present in Switzerland, where she is staying with a friend at

Zürich. She is to return Wednesday, not too tired I hope to undertake the journey to England the next day.

I am afraid she cannot bring the Spanish air; she was looking for it after you mentioned it, but it had gone astray, and you know what that means in a young lady's room! But she will have some other pieces that will please you.

I am glad to tell you that Mr. de Vries² is better, though still an invalid, forever I fear. He left the hospital about January and now lives in a house quite near the library, where he goes by feet.

The boys and Retha send their best greetings to both of you. I hope Devon will continue to be sunny and sweet to you till your departure.

Yours sincerely,

J. Huizinga

P.S. On my card I mentioned our London address, in case you should have anything to tell us. I repeat it here: Waldorf Hôtel, Aldwych, from the 6th of April.

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Verg. J. Huizinga, V.W. VI, 76; 'midden in de overvloed lijd ik gebrek'.

2. S.G. de Vries.

[477]

Uitgeverij Edward Arnold (Londen) aan Johan Huizinga (p/a P.S. Allen, Oxford)*

12 april 1923

Dear Professor Huizinga,

We should be very pleased to undertake the publication of an English translation of your book on "The Decline of the Middle Ages", provided that the English version does not exceed about 110,000 words, which corresponds roughly to the French version you kindly showed us. We think that the majority of the footnotes should be omitted and that a short list of works referred to might be given at the end. A brief index would also be required.

[...]¹

Very truly yours,

Edward Arnold & Co

* Origineel: Leiden, UB.

1. Bijzonderheden over de uitgave.

[478]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen (Oxford)*

17 april 1923

Dear Friends,

In my memory the days in Oxford, in spite of the rain, shine far more bright than those in London, where we had no rain. It is so pleasant to think

of the quiet harmony of your house, and of all your kindness and hospitality. They made us those days so delightful, and more than any beauty of colleges and churches make Oxford dear to me forever!

We had an excellent crossing. At Liverpoolstreet Station we met Mrs. Kuenen who travelled back with us. We found all well here; Retha was so glad to have her father back.

I found my translator willing, to my surprise, to undertake also the translation of my other book. At the moment Jakob is typewriting my reply to Mr. Arnold.

Pope Anterus and Mr. Vesuvius¹ followed me to Holland asking for solution of their riddles. Unhappily I am no Oedipus. I only found s.v. Anterus a reference to Liber Pontificalis I. XCV u. 147 ed. Duchesne. Probably the question could be answered, if you had L. Ober, Die Translation der Bischöfe im Altertum, 1910 Mainz, Kircheim & Co, but as far as I see it is a rather obscure publication, perhaps lacking in Oxford as here. But another treatise on canonical law perhaps will do.

Of Mr. Vesuvius no trace whatever. I noted: de Mangin, Histoire de l'église de Langres, but cannot find it here.

Leonhard comes to ask me to read a page of latin with him, and as he is sorely in need of some guidance, I must end my letter.

Please will you remember us to Miss Satow and to Mr. Forbes?² If they do not mind, I should like to add Boniface.

Elisabeth will write you soon.

With my most heartfelt thanks,

Yours very sincerely

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Waarschijnlijk twee raadsels voor Allen op dat moment. Beide werden opgelost: Antherus was gedurende veertig dagen paus in 235 (*Opus Epistolarum* VI, 469) maar omtrent Nic. Vesuvius, die een enkele brief met Erasmus gewisseld heeft, is alleen bekend dat hij kapelaan was van de bisschop van Langres (*Opus Epistolarum* VI, nr. 1784).

2. Elisabet Satow, familielid van het echtpaar Allen, woonde sedert 1920 bij hen in en overleed in 1924; K. Forbes († 1934), medewerker van Allen.

[479]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

3 mei 1923

Waardste,

Je briefje verheugt mij dubbel, omdat ik anders nooit weet, of ik iemand met dit eerbewijs geluk moet wenschen.¹ Juist vanmiddag las ik het stuk dat we in Londen zagen, Shaw's (onverdragelijke) Doctor's Dilemma, waar die sjeke doctor binnen komt: "Sir Colenso, welcome to the order of knight-hood!" Zoo klinkt het ook een beetje, als één lid het andere feliciteert. Maar ik ben er blij om, dat mag ik wel zeggen.

Je gedachten aangaande de voorstellers zijn grootendeels juist, maar dat alles wordt je geacht niet te weten. Wij vroegen als medeondertekenaars Blok en Six, en om het niet te Gidsig te laten lijken, trok C.² zich terug.³ Sijmons⁴ komt haast nooit meer sedert den oorlog, d.w.z. sedert de aansluiting bij de Union académique.⁵ Bij de eindstemming in April was ik in Engeland, maar de voorstemming in Maart had zoo gunstige resultaten opgeleverd, dat het wel een stem lijdén kon.

Voor Cornelis⁶ en Vogelsang⁷ is het sneu, maar daar behoef jij je niets van aan te trekken. De eerste is tot driemaal toe, vooral door Sam,⁸ voorgesteld, maar heeft nooit het aantal stemmen gehaald, o.a. door tegenwerking van Bredius.⁹ En V., ja, het schijnt toch, dat men hem niet geheel au sérieux kan nemen, al heeft hij zooals ik graag toestem, tal van goede kwaliteiten.

Dat je den 14den komen wilt en er de reis voor wilt verstellen, vind ik bijzonder prettig. En dat je op den 18den rekent, en Visser's vraag, die ik hem opdroeg, dus onnoodig wordt, ook.

Ik heb eens geneusd in de stukken over het bodemonderzoek; dat omwerken van ons reglement is nog zoo gemakkelijk niet. Van Van Giffen¹⁰ heb ik nog geen antwoord; waarschijnlijk heeft hij weer Van Stein Callenfels¹¹ geraadpleegd.

Hoe gaat het je vrouw? is de aanval weer wijkende?

Hartelijke groeten aan haar, en Steeds

t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. De benoeming van Jan Veth tot lid van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen.
2. Colenbrander.
3. Nieuwe leden van de Akademie worden voorgedragen door zittende leden. Veth was voorgedragen door P.J. Blok, J. Huizinga, J. Six en C.W. Vollgraff.
4. B. Sijmons.
5. De Unie van een groot aantal nationale Akademies van Wetenschappen, waarbij de Nederlandse Koninklijke Akademie zich ook had aangesloten. De Duitse akademies waren vooralsnog van deze Unie uitgesloten, waartegen Sijmons bezwaar had.
6. Cornelis Veth (1880-1962), kunsthistoricus en -criticus, karikaturist, neef van Jan Veth.
7. W. Vogelsang, de Utrechtse kunsthistoricus, werd in 1928 mede door Huizinga voorgedragen voor het lidmaatschap.
8. S. Muller Fzn.
9. Abraham Bredius (1855-1946), kunsthistoricus, directeur van het Mauritshuis (1889-1909).
10. A.E. van Giffen (1884-1973), archeoloog, in het bijzonder deskundig op het gebied van terpenafgravingen; 1912-1917 conservator bij het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, 1922-1954 directeur van het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen, sedert 1939 hoogleraar in de prehistorie aldaar.
11. P.V. van Stein Callenfels (1883-1938), indoloog en archeoloog.

[480]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

3 mei 1923

Beste vriend

- eergisteren ben ik terug gekomen.¹ Het was een lange mooie reis... ik scheidde, doch met pijn en zag wel driewerf om! Eigenlijk zijn mijn gedachten nog in Italië en kan ik ze niet dan met moeite op mijn college - dat gisteren begon! - en op al het andere wat er hier te doen valt concentreeren - Certaldo, San Gimignano, Volterra, Siena, Arezzo, Cortona, het Trasimeense meer, Perugia, Assisi - waar Klein Klaasje vriendschap met broeder Juniperus gesloten had - Gualdo, Fabriano... dit alles te voet - toen met de spoor naar Ancona en Loreto, dan naar het Noorden Rimini even nog een kijkje in Ravenna, Ferrara - en toen hadden wij nog eenig geld om te Venetië uit te rusten. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat Venetië voor mijn ouden dag werd, wat Napels voor mijn jongensjaren en Florence voor het midden van mijn leven was - Mijn vader ligt te Napels, mijn jongen te Florence, ik zou wel te Venetië willen liggen -

Eigenlijk heb ik dan ook meer lust je een brief over Italië te schrijven dan over zaken, maar misschien ben jij daar minder van gediend en dus... wanneer Lehmann of Vossler drukproeven zouden willen doorkijken,² is daar niets tegen in te brengen - maar men zou ze over de grondbeginselen van de vertaling (behoud van den Hollandschen stijl) moeten inlichten, anders begint het gecorrigeer opnieuw. Het zou misschien het beste zijn, wanneer je de drie vervloekte maskers schreeft, dat je er geen bezwaar tegen hebt, dat een van die heeren een proef leest - maar dat je in ieder geval wenscht, dat ook Prof. J., die naast god en den auteur het herfsttij het best kent en die bovendien de beide talen nagenoeg kent, de correctie te zien krijgt - vergis ik mij in de smousensmoelen, die zich achter de maskers verbergen niet, dan zal het de zaak zeer vergemakkelijken, indien je er bij voegt, dat die meneer van plan is, deze taak "umsonst" op zich te nemen: het zwijgen van de mombakkesen beteekent waarschijnlijk niets anders dan angst voor hun portemonnaie. Doe dit dus.

De lijst van de hoofdstukken stuur ik je Maandag - ik wil er den Zondagmorgen in alle kalmte nog eens over nadenken.

- Hartelijk dank voor de voortreffelijke correctie van het voorloopig slot van het sprookje (ook Elsje). Nu ik het objectief las, zag ik er al de bezwaren van en ook, dat het, sedert het begin al maar zwaarder geworden is - misschien ook zwaarder op de hand - ja, schrijven is een beroerd vak. Nu ben ik echter weer frisch en bovendien blij eens korter dingen te kunnen geven.

Spoedig meer

hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles hield in april 1923 een vakantie in Italië.

2. Drei Masken Verlag had blijkbaar voorgesteld dat de Duitse vertaling van *Herfsttij* zou worden nagezien door Paul Lehmann of door Karl Vossler (1872-1949), hoogleraar romanistiek te München.

[481]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga (Leiden)*

16 mei 1923

in den trein

B.H.

Morgen met den oppak heb ik allicht geen tijd. Daarom hier volgens belofte een bericht gekrabbeld.

Ds. Veen¹ en Prof. Brouwer² zijn zeer optimistisch over het welslagen, zij meenen dat 't er vast komt, 't geld. Ik ben minder optimistisch, waarschijnlijk onder den indruk van 't gezelschap heden vereenigd,³ bestaande uit eenige aristocraten, met uitstekende schoenen maar dubieuse hersenen, en verder een getal geloovige broeders, – hoe komt 't dat christelijkheid zich zoo vaak in decompositie hult, antilichamelijk ongrieksch, maar met puisten, brillen en monden vol vieze tanden. Ik was onder den indruk daarvan en sprak slecht, met iets van geestelijke wanhoop, maar zooals ik zei, de aardige elementen zijn vol fut.

't Glas deed héél goed, daar was ik echt tevreden over, zelfs in een kerk deed 't absoluut onkatholiek, terwijl een gothisch ornament in een kroeg toch wel katholiek doet.

Schorer⁴ schijnt zeer enthousiast, hoopte te komen maar was er niet. Ik wacht nu maar af en verheug mij op de B.H. 't Was erg gezellig laatst.

Hart. gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. P. Veen (1879-1969), predikant te Utrecht (1917-1945), was een der initiatiefnemers tot het plaatsen van een gebrandschilderd raam in de Dom te Utrecht. Het plan leidde tot de vervaardiging van twee ramen door R.N. Roland Holst. Het eerste raam (overgedragen 1926) in het zuidertransept stelde de vier evangelisten voor; het tweede in het noordertransept Mozes, Elia, Aäron en David (overgedragen 1936).

2. A.M. Brouwer (1875-1948), van 1921-1946 hoogleraar theologie te Utrecht. Hij was aangetrokken om theologische adviezen te geven voor de iconografie op de ramen van Roland Holst.

3. Op 16 mei waren de kerkvoogden en notabelen in staat gesteld zich een oordeel te vormen over het raam, op basis van schetsen en glaspanelen.

4. Karel Johan Schorer (1870-1942), advocaat en procureur te Utrecht, neef van Huizinga's echtgenote.

[482]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

17 mei 1923

Waardste,

Al mijn wanden hangen vol van de teekens van je vriendschap: niet enkel de twee portretten,¹ maar nog zooveel meer: Rembrandtetsen, royaal afgegaan, de Van Croos,² met je vriendelijke raad gekocht. Misschien is het behang nog verkleurd waar de Saverij³ hing. Ik zou zoo graag ook met een en-

kel teeken in jou huis vertegenwoordigd zijn. Wat kan nu beter als symbool dienen, al is het andere zin dan dien hij eertijds uitdrukken moest, dan dit bescheiden broertje van een vogel, die ook alweer herinneringen oproept, zoowaar, van je vriendelijke genegenheid!

Dus, aanvaard hem als een verjaardagscadeautje: 60 is te plechtig, daarom nu het 59 is!

je vriend H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. De portretten van Huizinga's vrouw Mary en hun zoon Dirk.

2. Anthony Jansz. van Croos (omstreeks 1606-omstreeks 1663), Haags landschapsteekenaar.

3. Roelant Savery (1576-1639), landschap-, dieren- en bloemenschilder. Van Savery had Huizinga op aanraden van Veth een 'boerenhoeve' gekocht, een stuk dat hij later weer van de hand deed.

[483]

Johan Huizinga (Amsterdam) aan F. Schmidt Degener*

18 mei 1923

Amice,

Nog een enkel woord van nabetrachting. Ik heb het geduld bewonderd, waarmee ge Uw plan hebt laten kritiseeren, en meer dan eens bevitten. Jammer dat het laatste uur al de toenadering, die zoo mooi bereikt scheen, weer verloren dreigde te gaan door de toenemende zuurheid der beide heeren.¹

De taak,² die thans voor U ligt, zal heel wat opgewektheid van U vergen. Misschien vindt ge daarvan een klein deel in het bewustzijn, dat thans nog meer dan te voren de heele Commissie aan Uw zijde staat. Mocht ik in eenig opzicht kunnen bijdragen tot het welslagen van de zaak, dan zal mij dat ten zeerste verheugen.

Met vriendelijken groet,
de Uwe J. Huizinga³

* Origineel: Amsterdam, Rijksmuseum.

1. M. van Notten, directeur van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst en H. Teding van Berkhout (1879-1969), directeur van het Rijksprentenkabinet.

2. De reorganisatie van het Rijksmuseum.

3. Eronder in het handschrift van Schmidt Degener: *rép. ce soir même.*

[484]

André Jolles (Berlijn) aan Johan Huizinga (Leiden)*

18 mei 1923

Beste vriend –

ik heb een chronisch kwaad geweten – en daarbij sedert weken het gevoel, dat men heeft op dagen, dat men met niets klaar komt. Telkens word ik opgehouden, aldoor komt er iets nieuws, wat mij stoort en uit mijn koers gooit – In Leipzig zijn wij verhuisd (NB. Leipzig – Marienbrunn Am Bogen

27) – wij hebben er nu voor de kleine kinderen ten minste zoo iets, wat men een tuin zou kunnen noemen en ook een logeerkamer in miniatuurformaat – maar voor Hollanders, die niet boven de twee meter lang zijn, toch wel te gebruiken. Maar een verhuizerij in Germania felix is iets wat Dante in het eerste deel van zijn trilogie vergeten heeft. Wanneer ik het Inferno moest schrijven, zou ik precies weten, welke lieden – voornamelijk conservatieve Hollanders – ik in de balg zou plaatsen waar moderne Duitse kruiers met hun schrijftafel rondlopen...

En nu – juist nu wij dat achter den rug hebben, zit ik te Berlijn; om met het Rijksministerie van binnenlandsche zaken over een baantje te onderhandelen. Daar ik alles geworden ben waarover ik, wanneer iemand het mij vroeger voorspeld had, hartelijk zou hebben gelachen, of misschien kwaad zou zijn geworden, ontbreekt er eigenlijk maar aan, dat ik nu Geheimer Oberregierungsrat bij de socialisten word. Ondertusschen – ik geloof, dat ik dat bekerkje aan mij zal laten voorbijgaan. Toch was het even een tentatie – weer met veel menschen om te gaan, heen en weer te reizen, het gevoel te hebben, dat men iets organiseert... Leipzig kan zoo ontzettend muffig en duf zijn en ik heb zoo heel weinig menschen, waar ik mee praten kan – mijn oude vriend Pallat, de eenige Duitse man van wien ik werkelijk houd, lokte mij. Maar dan zou het uit geweest zijn met de schrijverij – eigenlijk ook uit met mijn Hollandsche plannen, uit met mijn mooie vacaties... Dan kwam weer het gevoel: heeft die schrijverij eigenlijk zoo heel veel om het lijf? – ik kan toch nooit heelemaal zeggen, wat ik zeggen wou – En Holland? Waarschijnlijk zal, wanneer ik lang genoeg gewacht heb, iemand op dien stoel gaan zitten, dien ik had willen hebben¹ – of misschien komt door de éene poort van Leipzig de goede boodschap en door de andere “trägt man den toten Firdusi zu Grabe”² – of... Daar komt bij, dat ik soms op ietwat neuropathische wijze erover pieker of niet alles, wat ik gedaan heb vrij doelloos en verkeerd was. Niet dat ik berouw heb – ik ben dankbaar, dat ik al die rare avonturen beleefd heb, dankbaar, dat ik niet Willem Vogelsang ben, dankbaar, dat het leven kikkebal met mij en ik met het leven kikkebal speelde – maar er komt soms zoo iets als een reusachtig à quoi bon? en een overtuiging, dat O.L.H. toen hij besloot het genus homo sapiens te creëren, niet op exemplaren van mijn soort gerekend heeft – Basta! ik wou je een teken van leven geven en dit begint op een autobiographische schets te lijken. Je weet nu wat er aan de hand is en dat ik, sedert ik uit Italie terug ben als le bateau ivre door de wereld drijf – Det mihi Dominus requiem aut aeternam aut temporalem.³

Beslist is de zaak nog niet – maar ik denk, dat ik toch maar in Leipzig zal blijven –

Kalff stuurde mij zijn nieuw boek – ik bezweer de Redactie van de *Gids* bij al wat haar lief en heilig is, mij dit niet ter beoordeeling te zenden⁴ – Waarom niet? Lees het, en je zult mijn gevoelens begrijpen – het is al erg genoeg, dat ik er hem een brief over moet schrijven. Ik had het hier in Berlijn bij mij – wee, wee, wee!

Spoedig meer – na Pinksteren ben ik weer bij mijn penaatjes
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jolles doelt op een leerstoel aan een Nederlandse universiteit.

2. Firdausī, dichternaam van de tiende-eeuwse Perzische dichter Aboel Kasim Mansoer. Firdausī had zijn epos *Sjāhnāme* willen opdragen aan Mahmoed, de sultan van Ghazna, maar ontving hiervoor slechts een geringe beloning. Toen de vorst spijt kreeg en geschenken naar Firdausī stuurde, werd door een andere poort van de stad juist het lijk van de dichter weggedragen. Dit verhaal is door Heinrich Heine in een ballade bewerkt, "Der Dichter Firdausī" uit *Romanzero*.

3. 'De Heer moge mij rust geven, tijdelijk dan wel eeuwig'.

4. André Jolles, "De vliegende Hollander", n.a.v. *De sage van den vliegenden Hollander*, naar behandeling, oorsprong en zin onderzocht door Dr. G. Kalff Jr (Zutphen 1923), *De Gids* 88 (1924) I, 88-98.

[485]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

3 juni 1923 (poststempel)

Beste Han.

Zoojuist bericht dat de kerkvoogden het cadeau niet wenschen, dus dat er van 't Dom raam niets komt.¹

't Is mij een groote teleurstelling. Toen ik die heeren bij elkaar zag, voelde ik de onmogelijkheid, die indruk was juist.

't Groote raam in 't Postkantoor te Utrecht² werd ook geschrapt door de regeering in haar bezuinigingswoede (een kwestie van *f* 3500! alles inbegrepen).

Die twee dingen hebben mij maanden werk gekost en gloed voor niets.

Wat blijft 't koud en grauw en najaarsachtig. Toch heerlijk hier te zijn. Jet vind ik niet erg goed, mevrouw Sasse logeert hier en die is zoo lief en zorgzaam voor haar.

Hartelijk gegr.

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. In een vergadering van kerkvoogden en notabelen op 30 mei, en in een vergadering daaraan voorafgaand van kerkvoogden afzonderlijk, was aanvaarding van het raam afgewezen op esthetische gronden.

2. Het raam in het postkantoor te Utrecht zou pas in 1931 gerealiseerd worden.

[486]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. en H.M. Allen*

19 juni 1923

Dear Friends,

I now submit to your approval the lines which were the most pleasant to write of my whole book. If you find defects in my English which might be mended, please correct. Of course the far too little praise I venture to give you is to remain intact!

My work is ready now, my translator's is not.

Might I put a few questions which you can perhaps answer without too much trouble?

1. What is the exact date of Erasmus' departure from Basle in 1529?¹
2. Id. of the letter to Goclenius printed in LB I before the *Compendium Vitae*? Is the letter also in LB III?²
3. You call the house E. died in *Zum Luft*. So does Doumergue, *Calvin*. The editors of the *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* correct *Zur Luft*. But as you know they deserve no great credit for that piece of work. Which is the correct form?³
4. I cannot find here the *Carmen heroicum* on the death of More and Fisher. Has it been printed elsewhere than in the *Origenes* of 1536 and the other places mentioned in the *Bibliotheca Erasm.*?
5. Is there a work to which I could refer, in my very short bibliography, for a general description of the earlier editions of Erasmus' Works?
6. With Jerome Grunnius stands for Ruffinus (ed. Vallarsii IV 835, 993, 1040, V. 401). Is it possible that a person of the name of Ruffino is disguised as Lambertus Grunnius?⁴

Please answer only those questions which will not take too much of your precious time. I suppose you have been very busy, because we never heard anything from you, except greetings by de Sitter, since we wrote to you in the end of April.

I should tell you again I shall be extremely glad by your reading a proof, as you kindly promised me at our departure.

Just now there has arisen a little awkward circumstance with my editor Mr. Edward Bok of Philadelphia. He surprised me with an Introduction to my book (of which he has not yet seen a line) saying the most exorbitant things about Erasmus and his times. I must try to persuade him to leave Erasmus to me.

Elizabeth is taking six weeks of rest in the house of my brother-and-sister-in-law at Culemborg. She became more and more lean and tired, and is now very satisfactorily getting stronger. The other children are quite well. We are going to spend August at our house 'Toorenvliedt' near Middelburg. Should you happen to come back from Basle in the second half of August, please remember there is an excellent route by Flushing and a good opportunity for preparing yourself for crossing by a few days at Toorenvliedt!

With kindest regards from all of us.

Very sincerely yours,

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Aantekening van Allen in de kantlijn: '13 April 1529 LB. 1060'. LB = Lugduni Batavorum en duidt op de uitgave van Erasmus' brieven van Jean Le Clerc.

2. Aantekening van Allen in de kantlijn: 'Ep. 1437 2 April 1524' en 'No'.

3. Aantekening van Allen in de kantlijn: 'Zum'.

4. Verg. J. Huizinga, V.W. VI, 89, n. 2.

[487]

Johan Huizinga (Leiden) aan E.W. Bok*

19 juni 1923

Dear Mr. Bok,

I have read your introduction with great interest and attention. I feel obliged to you all the more for your kind intention, and, at the same time, a little ashamed of having to cavil at your work, after all the kind compliance you have shown with my wishes. But you ask me to tell you frankly whether your pages will be in sympathy with my presentation of Erasmus, and so I must confess to be afraid they will cause rather a disharmony. They would do so perhaps, even if our conceptions of Erasmus' person, work and influence, ran more along the same lines than they actually do. I give my general judgement of his significance in a concluding chapter. If the reader were to find a similar exposition at the beginning, the balance of the book would be somewhat disturbed.

But as a matter of fact the reader is going to find a dissimilar one. The study of later years (Allen, Renaudet, Lindeboom, Mestwerdt and others) has added so much to our knowledge about Erasmus and his times, and shown so clearly the extremely complicated nature of all that appertains to it, that it has become dangerous to judge of them in rather strong and decisive terms. My book would go to deny several of the most essential propositions contained in your introduction. For instance your conception of the general conditions of civilization about 1500 is far too black. Your chronology of the events is not quite correct. You give a too exclusive place to Erasmus. It cannot be properly said that he laid the egg which Luther hatched (though his enemies said so indeed), nor that he prepared the way for Cromwell and Wesley. There are no proofs for his leading a dissolute life in his youth. He had a very good education for his time and had already acquired a good deal of scholarship before entering the monastery, which, as a place of learning, cannot have been quite so bad. I pass details to say one thing more: Why praise me beforehand? It will only invite readers to contradict you.

Now I dare not touch the eloquent whole of your introduction to amend it. And so I am driven to make a suggestion which I hope you will allow me. If I am right in understanding that my book will be the first to appear in the series "Great Hollanders", would it not be far better for you to introduce the series as a whole? Three or four lines would then suffice about me, and I could claim all the attention regarding Erasmus for myself.

After making, reluctantly, these observations, I have to tell you how the work now stands. I am ready with it, and as far as that goes, I think I have done what I could do. I am sorry to say my translator is not yet ready. He gives to it all the time he can, and still hopes to complete it about the middle of July. Meanwhile I shall have the manuscript typewritten as far it is ready. I earnestly hope that as regards term of delivery, I may hold to your letter of January 5th, telling me not to push the work.

Believe me,

Very sincerely yours,

* Minuut: Leiden, UB.

[488]

Johan Huizinga (Leiden) vermoedelijk aan K.J. Schorer^{1*}

19 juni 1923

Amice,

Het verheugt mij buitengemeen, dat er nog een goede kans bestaat voor het totstandkomen van het groote glasschilderwerk van Roland Holst in den Dom. Toen ik van hem zelf over het plan hoorde, en hij mij zijn conceptie uiteenzette en zijn ontwerpen vertoonde, kreeg ik terstond den indruk, dat hier een monumentaal meesterwerk geboren zou worden, waarop ons heele land trotsch zou zijn, en dat den kunstenaar in staat zou stellen, de ideeën, waarvoor hij sedert 30 jaar gestreden (en ook wel geleden) heeft, ten volle te verwezenlijken.

Wat mij vooral zoo aantrok, was de wijze, waarop hij tegelijk den eigen aard van de glasschildering zoo volkomen vatte en volgde, en toch geheel onafhankelijk was van de oude gothische traditie. Men behoeft niet bang te zijn, dat het raam te "Katholiek" zal zijn. De gansche opvatting is zoo sober; de figuren zullen enkel bestaan uit de vier evangelisten, dat niemands strengheid aan dit werk van zuivere schoonheid aanstoot zal behoeven te nemen. Een andere voortreffelijke oplossing, door het plan van R.H. gevonden, lag m.i. in het volgende. Wanneer men zulk een reusachtig venster wilde laten uitvoeren, zooals dat eertijds zou zijn gedaan, d.w.z. geheel doorgefigureerd, dan zou dat niet te betalen zijn. Wat doet nu R.H.? Hij maakt van den nood een deugd, en ontwerpt, daar toch de hoofdwerking van een geschilderd raam, vooral in een Protestantsche kerk, een coloristische moet blijven, één lijnenschema, dat voor alle ruiten behalve de gefigureerde dient, maar hem in staat stelt, de kleurverdeeling oneindig te varieeren. Twee zulke ruiten zijn als proef uitgevoerd: een waarin het blauw domineert en een dito met rood. Door dit eenvoudig middel kan hij van het venster een ware kleursymphonie maken, en blijft terzelfder tijd getrouw aan een der gronddenkbeelden van zijn kunstopvatting: afbeelding en figuur te beperken en zuivere lijn en kleur te laten overheerschen.

Wanneer de uitvoering van dit werk moet afstuiten op overwegingen van bijkomstigen aard, zou dat een betreuenswaardige loop van zaken zijn.

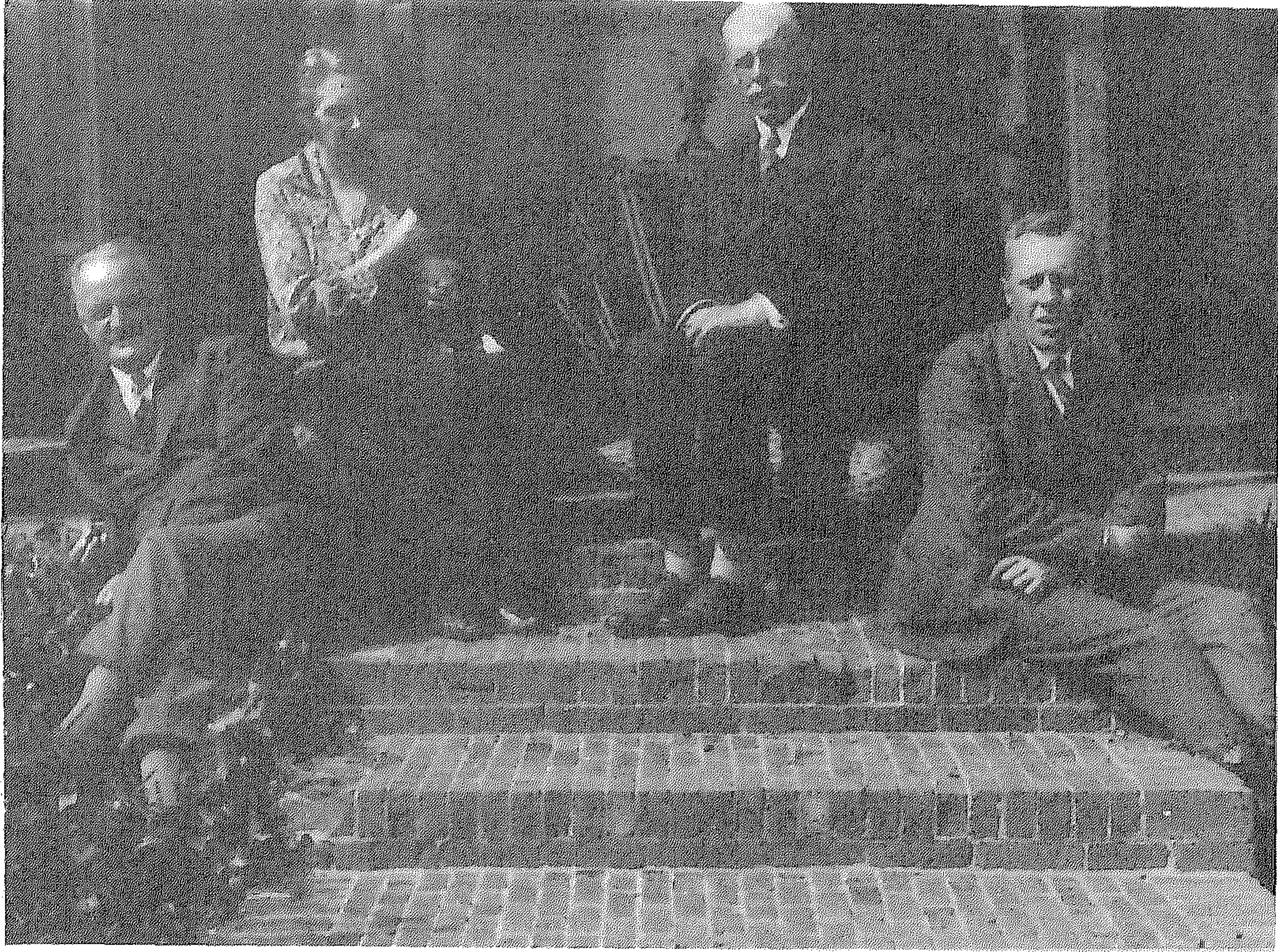
Hartelijke groeten

t.t.

(get.) J. Huizinga

* Doorslag: Utrecht, GA.

1. Deze getypte brief bevat geen adres. Naar alle waarschijnlijkheid is hij gericht aan K.J. Schorer, die op Huizinga's aansporing was toegetreden tot de commissie van aanbidding van het Domraam.

*Op de Buissche Heide bij Zundert; van links naar rechts
Richard Roland Holst, Henriëtte Roland Holst-van der Schalk,
haar broer W.C.Th. van der Schalk en Huizinga.*

[489]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

22 juni 1923 (poststempel)

Beste Han.

Welbedankt voor je briefje. Als ik niet getoucheerd was door de hartelijkheid en vasthoudendheid van enkele der comitésleden, dan had ik allang geschreven dat ik niet meer over 't Domraam wenschte te denken.

Ik maak liever een ex libris vanuit een sfeer die goed is, dan zoo'n opdracht vanuit een sfeer die ze eerst vergiftigd hebben. En dat hebben ze, zoodat ik er nu letterlijk niets dan verdriet van gehad heb.

Die president kerkvoogd¹ is ongelukkigerwijze iemand van een soort waar ik een onbedwingbare lust voor gevoel hem te beleedigen, een type duitsche keizer, en voor zoo'n type hebt je geen eens een gevoel van medelijden.

De vertraging van de decisie is bovendien even fataal als 't weigeren, en ik ben niet zeker of sommige van de dwarsdrijvers dit niet even goed inzien als ik.

Gisteren kwam ik thuis na 3 dagen uit te zijn geweest. Jet was bij Dr. v.d. H. geweest. Zij hebben nu gevonden dat zij in hooge mate anemisch is, zij moet nu voor geruimen tijd naar Zwitserland, maar eerst nog voor een maag en ingewandenonderzoek naar Utrecht.

Als je denkt dat ik in November al aangedrongen heb op hernieuwd onderzoek, en zij nu met dit resultaat voor den dag komen, dat wordt je wel duvelsch. Dat bloedonderzoek dat geen twee minuten kost hadden ze toen toch ook wel kunnen doen, dan was zij niet eerst nog 8 maanden erg achteruitgeboerd.

In zeker opzicht valt 't mij mede, ik had wel eens erger gevreesd, maar 't blijft natuurlijk vervelend. Laat dit nog tusschen ons blijven. Zij weet 't pas sedert eergisteren en ik sedert gisteren.

Hartelijk allen gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. W.C. Baron Rœll van Hazerswoude, die overigens tot de voorstanders van het raam behoorde: hij wist een vergadering te beleggen op 15 juni, waarin de commissie van aanbieding van het Domraam een toelichting gaf. Men besloot het advies af te wachten van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. Deze adviseerde op 19 juli tot aanvaarding.

[490]

André Jolles aan Johan Huizinga*

[vóór 23 juni 1923]

Beste vriend –

deze zomer – indien men het zomer kan noemen – is behekst, ik kom nergens toe, ik weet niet waar de tijd blijft; ik voel me beroerd; ik ben zoo ver-

kouden, dat wat ik nog aan hersens bezat door mijn neus in mijn zakdoek gelopen is.

Daarom ben ik ook met mijn artikel over het Roelandslied¹ niet klaar gekomen – heel langzaam, voetje voor voetje gaat het verder. Troost Colenbrander als hij getroost moet worden – ik ben er mee doende! –

De geschiedenis met Berlijn is nog altijd aan den gang – Je weet, dat op iedere beroeping hier iets volgt, wat wij “Kuhhandel” plegen te noemen – loven en bieden van twee kanten. Om mij een pleziertje te doen, heeft men mij hier naast het professoraat voor Nederlandsch een leerstoel voor “algemeene” of “vergelijkende” litteratuurgeschiedenis aangeboden. Op zich zelf was dit vriendelijk – maar wij hebben er vroeger al eens over gesproken: ik betwijfel eenigzins of dit wel een vak is. Aan den anderen kant kan ik die tien of twaalf jongens, die bij mij komen om Nederlandsch te leeren of iets van de 17e eeuw te hooren niet heel veel algemeen voorzetten en heb dikwijls lust mijn kringetje een beetje te vergrooten. Zoodat ik nu ernstig aan het overleggen ben, of er iets van te maken valt – en hoe...?

Allemaal excuses, dat de drukproeven zoo langzaam gaan – maar je krijgt zel

En nu eenige zaken. Mijn vriend, de oude Eugen Mogk,² groot kenner van Noordsche mythologie, sprookjes, zeden en gebruiken etc, is al jaren bezig met de historie van kadetjes, raspebroodjes, koekjes, gebakjes en wat dies meer zij en vertelt mij van tijd tot tijd dingen waarvan mijn haren te berge rijzen – 't is niet te gelooven, wat een mensch aan vruchtbaarheidssymbolen etc alles in zijn mond steekt, je zoudt er haast verstopping van krijgen. Nu spraken wij laatst van de krakeling – Duitsch bretzel = spira pistoria, panis figuram brachiorum plicatorum habens:³ ahd. brezita, prezitella – volgens Mogk ten onrechte afgeleid van it. bracciatello enz. enz. Ik vertelde hem, dat ik eens van jou gehoord heb, dat onze krakeling een vereenvoudiging is van het Bourgondische Andreaskruis en dat de bakker het koekje, dat oorspronkelijk uit drie reepjes deeg bestond voor het gemak uit één stukje gemaakt had. Dit interesseerde hem zeer en hij wou terstond weten, waar jij die wijsheid vandaan hebt. Weet je dat zelf nog? En kun je het mij even vertellen, dan verblijd ik er mijn waardigen amtgenoot mee. Ik zie dat crakelinc en krekelink ook in het Mnd. voorkomt, maar het Woordenboek vertelt er niet veel bizonders over.

Vervolgens. Naast de correctie van het Herfsttij ligt de correctie van Bezieling en vorm – daaraan ontbreekt altijd nog de “Einleitung” van den Decamerone, die vertaald moet worden.⁴ Ik heb het vroeger al eens geprobeerd, zooals je je misschien herinnert en ben erin blijven steken. Heb jij niet een meneer of juffrouw, die het mij gauw even kan vertalen, zoodat ik een onderlaag heb, die ik kan verbeteren en uitwerken? En hoeveel zou dat kosten! Ik stuur je tegelijk een exemplaar.

De titel. Een moeilijke zaak: Das Ausklingen des Mittelalters – ? ik ben er nog niet mee te vrede en moet er nog eens met eenige lieden over spreken. Als ik eerst maar weer wat op dreef ben. In de Nieuwe Rotterdammer, danst a.s. Zaterdag Klaasje,⁵ die eigenlijk in de Gids had moeten dansen – vertel mij eens wat je van dat dansje over den dans denkt.

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Nieuws over het Rolandslied", n.a.v. P. Boissonade, *Du nouveau sur la Chanson de Roland, De Gids* 87 (1923) III, 246-273.
2. Eugen Mogk (1854-1939), vanaf 1896 hoogleraar in de noordse filologie te Leipzig.
3. 'Een broodje in de vorm van twee gevouwen armen'.
4. "De Decamerone van Boccaccio", in: André Jolles, *Bezieling en vorm* (Haarlem 1923), 40-115.
5. André Jolles, "Kunsthistorische methoden", n.a.v. J.W.F. Werumeus Buning, *De wereld van den dans* (1920), *NRC*, 23 juni 1923.

[491]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
29 juni 1923 (poststempel)

B.H.

Just a few words. I just got a letter from J.¹ who is in Utrecht. Nothing alarming has been found, she will probably come back with a nurse to be treated here for intestinal trouble - rest, diet etc. I'm going tomorrow. She will stay there until Wednesday. Dear me! Things have brightened up since I know this,

ever yours

R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Jet.

[492]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*
5 juli 1923 (poststempel)

Beste vriend -

even een woordje om je hartelijk te danken voor de vertaling, die gisteren in mijn huisje vloog - ik zit er mee in, zoals de burgerjuffrouw zegt, dat je kostbare tijd aan dat rare werk gegeven hebt - want vertalen is en blijft toch een heel zonderlinge, glibberige bezigheid. Zoover ik zien kon is het echter buitengewoon goed gelukt en juist wat ik nodig heb, want wanneer andere mensen vertalen ruikt het altijd naar germanismen en dan aarzelt men meer dan ooit... is het nu eigenlijk Hollandsch?... of niet...? terwijl ik hier het zekere gevoel heb, dat het zaakje nu op een stevig Hollandsch fundament staat. Je hebt gelijk - het wordt voortdurend wonderlijker hoe dichter men die twee talen naast elkaar zet - die twee volken kunnen niet overweg - vlak bij en toch eigenlijk ieder woord met een andere psychologie.

Ik voel mij nog altijd beroerd. Weet je wat een "Stirnhöhlenkatarrh" is? of kennen ze dat in Leiden niet? In ieder geval iets zeer hinderlijks, waarbij je een raar soort van koppijn hebt, uit één oog traant en op een suffige manier met alles blijft steken. Ik doe wanhopige pogingen mijn stukje over het Rolandslied deze week klaar te krijgen - dan - !

Ook daarin heb je gelijk, dat onze occupaties voordurend evenwijdig loopen – bij mij gaat dat zoover, dat er een soort van Huizingafantoom in mijn buurt is, dat ik ieder oogenblik raadpleeg en waarmee ik veel meer omga dan met werkelijke mensen uit mijn omgeving. Of dat het “ka” is? Het wonderlijke van het geval is, dat dit fantoom zelfstandige eigenschappen bezit en volstrekt niet identiek is met de persoon van wie het afkomstig is – in ieder geval kan ik het niet ontberen en heeft het een zeer sterken invloed op mijn denken en voelen.

Nog eens hartelijk dank. In allerijl
je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[493]

Henriëtte Roland Holst (Utrecht) aan Johan Huizinga (Leiden)*

17 juli [1923]

Beste Han,

Vanmorgen werden je beeldige rozen mij gebracht, die een groot genot zijn voor mijn gezicht- en reukzintuigen, en waar ik je wel zeer voor bedank, evenals voor je hartelijk briefje van eenige dagen geleden. Hoe hebt je het gehad in de hittegolf, hebt je door kunnen gaan met werken, en schieten de diverse vertalingen en uitgaven naar je zin op? Ik verheug mij op den Erasmus.

Prettig dat alles met Elsje in orde is of komt; de jongens en Reta genieten natuurlijk hun vakantie. Rik is nog altijd in onzekerheid over de Domkwes- tie, maar de kansen lijken mij toch wel verbeterd na het advies van de Monu- mentenkommissie. Hij is dezer dagen in stad om een paar kleine lito's (boek- banden) te drukken en een aantal drukken van v. Hoytema te keuren. Het is een vervelende, onrustige tijd voor hem; pas is hij verlost van zijn bezorg- heid voor mij, of hij zit weer in zorg over Ina. Je weet dat zij haar knie kwet- ste met een val bij 't schermen? Het is niet goed in orde gekomen en er is nu aldoor onzekerheid over al of niet opereeren. Erg beroerd voor Ina, die veel behoefte aan beweging heeft.

Met mijzelf gaat het uitstekend. Behalve met het lezen van vele boeken, het bekijken van vele reproducties en het slurpen van “de room des levens”, heb ik mij hier ook bezig gehouden met het vervaardigen van één miljoen nieuwe roode bloedlichaampjes, zoodat mijn bloed weer een heel eind dicht- ter bij het normale is. Wat onbegrijpelijk en prachtig toch, al die geheimzin- nige werkplaatsen in ons, waar dag en nacht gewerkt wordt.

Veel liefs aan de kinderen, voor zoover zij nog thuis zijn, en een handdruk voor je van

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[494]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*
19 juli 1923 (poststempel)

Beste vriend

- nu kom ik weer een beetje op dreef. Ten bewijze stuur ik je de correctie van een stuk Herfsttij - ik heb hier en daar nog al wat moeten veranderen. Het is een moeilijk hoofdstuk en Tilli was er nog niet in - natuurlijk zijn het maar voorstellen -

Ik lees dat stuk altijd weer met genoegen - en het treft mij altijd op nieuw, dat er meer in zit dan een stuk kultuurgeschiedenis van een bepaalden tijd - veel meer! Men zou over het "naleven" een groot boek kunnen schrijven.

"Voor het cultuurleven behoudt de waan zelf, waarin de tijdgenooten leefden, de waarde van een waarheid". p. 86 oude uitgaaf.¹

Dat zinnetje is juist - mits die waan een "vorm" heeft - d.w.z. een vorm met eigen leven en eigen wetten. Wat ons verbindt en de grondslag van ons gemeenschappelijk werk is, zou men als morfologie en hermeneutiek van de cultuurhistorie kunnen definiëren - maar het is weer heel iets anders dan Spengler's morfologie. Ik stuur je binnen kort een artikeltje van een jongen vriend, die in de taalkunde iets dergelijks probeert. Bovendien heb ik in mijn artikeltje over het Rolandslied weer eens op hetzelfde aanbeeld geslagen - wil je er de revisie weer eens van nakijken?

- p. 118 o.u. "Niet alleen omdat de mannen de litteratuur gemaakt hebben..." - Hebben zij dat? Gaat door de heele Westersche niet de vrouwenlitteratuur evenwijdig met die van de mannen? Oefenen zij niet - te beginnen met Sappho en te eindigen met Courts-Mahler een zekeren invloed op elkaar uit, zonder ooit in elkaar op te gaan? Zou het niet een mooi artikeltje zijn ze in hun kenmerken eens nauwkeurig uit elkaar te pluizen. Hroswitha, Marie de France, Christine de Pisan, Vittoria Colonna, Mad. La Fayette, d'Aulnoy, Mevr. Bosboom, Jet Holst... het is een zelfstandig verschijnsel, altijd anders dan de mannelijke letterkunde.

Intermezzo.

Ich bin in der Lage die Stelle wo die Feierlichkeit des "Hazenwind" statt fand geographisch zu bestimmen - sie hiess de Bil(t): wobei das heutige t (so wie sooft im nnl.) paragogisch auf zu fassen ist vgl. burch(t), seder(t), bors(t) = Bursche etc. etc.)²

*

A propos: wil je even dezen brief aan Rik sturen - ik weet zijn adres niet en heb zijn briefkaart ergens heen gedaan, waar ik hem niet meer vinden kan.

Met hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, V.W. III, 67.

2. Verg. André Jolles aan Huizinga, 2 juli 1922, n. 7.

[495]

E.W. Bok (Philadelphia) aan Johan Huizinga*

21 juli 1923

My dear Professor Huizinga:

I wrote my introduction as a casual reader of Erasmus. You wrote as a student of his life and works. It was with a full consciousness of this latter fact that I sent my introduction to you, and I am more pleased than I can say that you felt you could write to me so frankly.

I am only too glad to take advantage of your suggestions. At the same time, the publishers make a point that the introduction to each book shall refer to that book, and so you see I have to say something about your work, for publishers must be satisfied, and yet I want to meet your views as far as I can. So I have made a compromise: taken out all the points about Erasmus to which you refer and left in what I think will not in any way interfere with your deductions. However, I am sending my new introduction to you enclosed, and will thank you once more to let me know if I am on safer ground this time.

I am very glad to hear that I shall soon have the manuscript, and will read it with interest.

With every good regard, believe me,

Very sincerely yours,

Edward W. Bok

* Origineel: Leiden, UB.

[496]

André Jolles aan Johan Huizinga*

23 juli 1923

Beste vriend

Ik stuur je tegelijkertijd weer een pakje proeven – ik heb er om de zaak niet te gecompliceerd te maken, niet al te veel in veranderd. Tilli's vertaling wordt hier al beter. Alleen hier en daar heb ik het een en ander iets scherper trachten te formuleeren.

– Als er niets tusschenkomt – driemaal onder de tafel kloppen, want het einde van het semester is een gevaarlijke tijd – krijg ik het zaakje deze week af en kun je dus vóór 1 Augustus alles uit de deur hebben.

Ik wensch je geluk met Erasmus – ik verheug mij zeer op hem. A propos – als er in die serie van Hollandsche heeren in America ook een boekje over Vondel moet komen, en als er niemand anders den voorrang heeft, en als het geen al te groote haast heeft – enz. houd ik mij aanbevolen. Ik zit eigenlijk met Vondel in mijn maag – hij is bij mij, om het op zijn Duitsch-Freudiaansch te zeggen, niet “abreagiert” – ik wou hem eens kwijt zijn. Voor een Hollandsch boekje over hem is eigenlijk geen plaats en ik zou dan met een aantal heeren moeten kibbelen – een Duitsch boekje brengt te weinig op; ik

twijfel zelfs of ik er een uitgever voor vinden zou. Maar ieder keer, wanneer ik over hem spreek, heb ik het gevoel, dat mijn spijsvertering op dit punt niet in den haak is – Intusschen schiet mij te binnen, dat er ergens in de U.S.A. een professor voor Hollandsche Taal- en Letterkunde zit, en dat die vermoedelijk het zaakje wel zal opknappen.¹ Nu, dan moet Joost maar in mijn buik blijven zitten als Roodkapje en haar ootemoe in den wolf.

Bij de proeven zijn ook eenige blaadjes van het Rolandslied, ik had het gevoel, dat ik dit keer erg slordig gecorrigeerd had en zag geloof ik nog eenige fouten, die ik niet had verbeterd. Heer – in uw handen beveel ik mijn geest² – als het dien naam mag hebben.

Je vertaling is en blijft voortreffelijk – en ik zal het er in het algemeen bij laten; wanneer ik begin te peuteren en te transponeeren, komt weer dat wonderlijke oogenblik, dat ik op eens niet meer weet wat Duitsch en wat Nederlandsch is – wanneer ik daarentegen de onderlaag zoo laat en hier en daar even een lichtje op zet zal het geloof ik lukken. Dat deftige, waarvan je in je brief spreekt, heb je er wel degelijk in gekregen –

Ja, de Duitse liefde voor Italië... Romantiek? Frederik II is een van de beste Duitschers geweest.

A propos van Romantiek – je gebruikt het woord “romantisch” in je boek voortdurend in een beteekenis, waarin de Duitschers het eigenlijk niet kennen, of tenminste niet gebruiken – maar daar was nu niets aan te doen en de bedoeling zullen zij wel snappen.

Heel hartelijke groeten ook aan de kinderen – Aanstaaenden Zondag heb ik mijn vier dochters bij mij
je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. A.J. Barnouw, *Vondel* (New York 1925).

2. Lukas 23:46.

[497]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Middelburg)*

6 augustus 1923 (poststempel)

Beste Han.

't Is prettig dat jullie meteen zulk prachtig, werkelijk onvergelykelijk mooi zomerweer op Toornvliedt kregen. Wat zullen de kinderen genieten. Is Elsje er nu ook of is zij nog in Zwitserland? En jij, hebt jij nu een beetje vakantie of zit je nog met allerlei werkjes die af moeten. Ik neem aan dat je je groote werk nu ook vakantie gaf.

Jet is sedert eergisteren met een aangename verpleegster thuis, de reis ging vlot per auto van Breda en zij geniet erg van 't hier zijn en 't weg zijn uit de ziekeninrichting. De bloedarmoede heeft zich ongelooflijk snel hersteld, boven alle verwachting. Ik vind dat zij er beter uitziet, minder bleek en ook minder moe, maar v.d. Hoeven die haar hier gisteren nog eens onderzocht zei dat hij wel tevreden was, maar dat wij er nog lang niet waren. Zij gaat 14

Augs naar Zwitserland, zooals zij zelf denkt voor 4 à zes weken, maar de doctoren hebben andere plannen. Zij ligt den heelen morgen in 't luchtbad, en slaapt 's middags en zij mag twee keer per dag een kwartier loopen.

De B. Heide is prachtig zooals trouwens alles nu prachtig is, en de luchten zijn misschien wel 't allermooist. Zelf ben ik door al de agitaties uit mijn werk gehaald, maar toch niet zoo hopeloos ver. Ik zucht verder onder de drukproeven van die twee boeken,¹ 't verveelt mij gruwelijk, en 't is wel de manier om grondig de pest aan je schrijverijen te krijgen als je ze zoo drie keer om zoo te zeggen, spellend moet overlezen.

Ik ga in Aug. nog een paar dagen met twee dochttertjes van Henk v.d. Hoeven uit (de Dr. uit Utrecht) zij zijn 16 en 14, wij gaan naar Brugge en Brussel. Ik vind 't gezellig want 't zijn lieve kinderen, en ik vind 't prettig eens iets te kunnen doen, want hij is zoo zorgzaam voor Jet.

Hooren wij eens van je
Hartelijk allen door ons gegr.
t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. R.N. Roland Holst, *Over kunst en kunstenaars. Beschouwingen en herdenkingen* (Amsterdam 1923) en *Overpeinzingen van een bramenzoecker* ([Arnhem] 1923).

[498]

E.W. Bok (Camden, Maine) aan Johan Huizinga*
13 augustus 1923

Dear Professor Huizinga:

Thank you very much for your letter of August third with regard to the Introduction, and it pleases me to think that I have come nearer to your ideas. I will certainly make the further corrections which you suggest, and then I will send my copy to the publishers.

You have doubtless ere this received my letter of a few days ago.¹ I am still awaiting the last sixty pages of the manuscript.

Thank you for your suggestion about the author² for the Vondel book, but I have given this to Professor Barnouw, who is very keen to do it, and I think you will agree with me that he will do a good piece of work.

I am still looking around for somebody to do a book on Spinoza. Is there anybody you can suggest who could do a *popular* book about his work, which I know is not an easy thing to do?

Believe me,
Very cordially yours,
Edward W. Bok

* Origineel: Leiden, UB.

1. E.W. Bok aan Huizinga, 7 augustus 1923, waaruit: 'From my reading thus far I can see that you have written a very interesting life, and I have no doubt that this interest will be sustained throughout the book.'

2. André Jolles, verg. Jolles aan Huizinga, 23 juli 1923.

[499]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Cornelis van Vollenhoven*

22 augustus 1923

Beste Kees,

Had ik Binn eerder geweten, dan hadt je de prachtigste aangezichten uit Folkestone en Canterbury gekregen. Allerprettigst met de heele troep vijf dagen uit geweest: 3 Schorer's en 4 Huizinga's. De zeereizen vind ik een genot, en ik weet nu, dat ik vrij zeevast ben; op de heenreis legden alle kinderen en de meeste andere passagiers het af, en ik at smakelijk het menu af, en bewoog mij kiplekker. Kent is bekoorlijk. De kathedraal is mooi, maar het stadje Canterbury viel mij tegen en het was er veel te druk, om aan Becket en Chaucer en Warham te denken. En wat is het benepen; vanmiddag zei ik mijzelf: Middelburg is toch heel wat mooier. Maar laat ik er geen kwaad van zeggen: mijn liefde en bewondering voor Engeland zijn door dit tochtje weer gestegen.

Van de drie weken, die ik hier nu ben, heb ik twee volstrekt geluierd, zelfs haast niet lezende, en één hard gewerkt, aan de vertaling van Herfsttij der Middeleeuwen, die Hopman mij stuurde (3 à 4 hoofdstukken nl.)

Vrijdag of Zaterdag komt Rik Holst hier een dag. Jet is naar Zwitserland, maar haar adres weet ik nog niet.

Ik heb het gevoel van een heel lange en solide vakantie. 1 September kom ik thuis, dan ben je dus vermoedelijk juist weer weg. Ik hoop dat je nog ontzaglijk vooruitgaat in opgefrischtheid. Hartelijke groeten, ook van de kinderen, en aan de v.d. H's¹

H

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De Van der Hoeven's.

[500]

André Jolles (Venetië) aan Johan Huizinga (Leiden)*

26 augustus 1923

Beste vriend –

ik had je al een briefkaart geschreven uit Torcello – alweer een fraaie titel voor een schets: “Tusschen Broek en Byzantium” – maar ik had geen postzegel in mijn zak en stuurde het ding niet weg.¹ Intusschen stond er hetzelfde op als in je brief: je moet eens mee! Inderdaad die schooiersreizen zijn voortreffelijk – en wij zouden gelegenheid hebben veel te bespreken, wat onze “Renaissance-studies” ten goede zou kunnen komen. Volgend voorjaar vier ik het dertigjarig jubilaem van “Primitieven” (1e reeks!)² – al dien tijd ben ik met Italië bezig geweest – indien er in mijn ziel een ziertje vlijt en consequentie geweest was, zou ik zeker op dit gebied zoo iets als een “autoriteit” zijn geworden – ik ben niet rouwig, dat ik het niet ben, maar, daar ik mij in

de laatste jaren meer en meer tot methodoloog ontwikkel, komt er langzamerhand een groote nieuwsgierigheid in mij op: hoe zou men nu eigenlijk de zaak kunnen aanpakken? Toen ik het boek van Hoogewerf³ – heet hij niet zoo? – in het hoekje van je schoorsteenmantel zag staan, en er eenige minuten in bladerde, kreeg ik het gevoel: zulke boeken moeten nu eigenlijk niet meer geschreven worden! Ik sprak het ook even uit, maar je was in een zachtmoedige bui, en vondt, dat men het die meneer niet zo heel kwalijk kon nemen. Met eenige Schadenfreude verneem ik, dat hij bij nader inzien nog erger is dan ik toen dacht. Zoo moet men het niet doen – integendeel, men moet, niettegenstaande je begrijpelijke afkeer van “beulswerk”, misschien toch eens vrij duidelijk zeggen, dat zulke boeken zeer overbodig en in hun overbodigheid vrij schadelijk zijn – een soort van oppervlakkig spelletje met veel namen en een paar begrippen die niet eens helemaal begrepen zijn, een soort van “Scheinbildung”, waarmee men gemakkelijk coquetteert, maar waar niemand iets aan heeft.

Maar oneindig belangrijker dan dit negatieve is het positieve: hoe zou men het wel moeten doen?

Met de twee grote B's: Jacob en Konrad⁴ kom ik ook niet verder – en ik zou dit alles op een wandeling ergens in Italië met je willen bepraten en tusschen door telkens willen omvergesmeten worden door al het mooie en 's avonds de lichte vroolijkheid van den Chianti met je willen genieten. Wij moeten er dunkt mij toch eens zeer ernstig over denken.

2.IX.23

Ascona

Deze papiertjes heb ik in mijn “Rucksack” meegedragen zonder ze weg te sturen. Nu zit ik weer bij mijn oude vriendin Olga Fröbe-Kapteyn⁵ en kijk op het Lago maggiore. Den laatsten dag te Venetië stuurde ik je een Decame-roentje – in de haast, zonder er een opdracht in te schrijven. “Vermaak er u mee” – zegt van Alphen.⁶ Heel mooi is de uitgaaf niet, maar zoo ver ik in de gauwigheid kon zien correct – in ieder geval niet voor lichtzinnige dilettanten, zooals de meeste moderne uitgaven in Italië.

De proeven voor het boek⁷ corrigeerde ik in het zweet mijns aangezichts te Venetië – een prettig werk, ergens in een klein kroegje aan de Riva of de Fondamentanuove, waar visschers en gondeliers kibbelden te zitten en iets te doen te hebben. Overigens is revisie het beste middel tegen ijdelheid – ik voor mij vond, toen ik dat alles voor de zooveelste keer doorlas, dat die rommel de moeite van het publiceeren niet waard was.

Nu wil ik een stukje voor de Meester schrijven, dat naar ik vermoed “Baedeker en de Wandervogel”⁸ zal heeten. Maar voorloopig luier ik nog. Mijn gastvrouw heeft mijn kamer weer volgepropt met nieuwe en oude Fransche boeken, waarvan zij weet, dat ze mij interesseeren. Op mijn nachttafeltje liggen... de vier delen van Michelet's Histoire de France en in een allerraarste volkseditie met prentjes in het genre: “ging hij er bijna doorheen” – Ken je die?

...Il y eut des larmes quand on vit ce corps torturé qu'on menait à la mort sur un cheval drapé de noir... (p. 171).

“Wie drommel is dat” denk je, en dan kijk je op p. 171 en dan lees je de geschiedenis van Lodewijk XI en den hertog van Nemours.

Eigenlijk een allerplezierigste manier om elkaar raadseltjes op te geven b.v.:

...Regardez à la lampe cet enfant pâle en velours noir... Râ, râ wie is dat?

Oftewel:

...et il entra avec lui dans Péronne, lui tenant, en vieux camarade, la main sur l'épaule...

Weet je 't al?

Maar 't is toch een heerlijk boek – en wanneer je de geschiedenis van de Graven van Holland schrijft, moet er eventjes iets van dien aard in zijn.

*

Over mijn Venetiaansche reis is niet veel te vertellen – ik heb geprobeerd een indruk te krijgen van de vele kleine en groote broertjes en zusjes, die Venetie oorspronkelijk in de lagunen heeft gehad Torcello Caorle, Burano, Murano, Malamocco, Pellestrina;... Chioggia kende ik al. Dat is niet zoo heel gemakkelijk, gedeeltelijk ook wel een teleurstelling.

Ik zou zoo graag Attila eens ergens duidelijk willen te pakken krijgen – maar ik kan hem niet vangen. Heb jij hem ergens?

*

Nu nog eenige zaakjes.

Omstreeks 15 September ben ik weer thuis. Het zal dan nog wel tijd genoeg zijn om mijn artikel over de sage voor de Gids zelf te corrigeren. Van Colenbrander heb ik niets gehoord – is hij al terug van de Dolomieten?

Ook van Architectura et Amicitia heb ik taal noch teeken en evenmin van andere personen die Rik in beweging gezet heeft – Natuurlijk heb ik nu weer zijn adres in de Buische hei niet bij de hand; dat schijnt iets als een noodlot te zijn – Anders zou ik er hem even over schrijven. Na midden October kan ik niet meer weg – dan begint het semester weer. Misschien moeten wij dus alles tot het voorjaar uitstellen.

Heel hartelijke groeten – aan je geheele omgeving
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD. De envelop draagt het poststempel 3 september 1923, Ascona.

1. De ongedateerde briefkaart bevindt zich wel in de nalatenschap van Huizinga. Het is een afbeelding van Torcello, Il Canale col ponto del Diavolo: ‘Dit is een van de hoekjes, die men moet kennen – In een landschapje met slootjes, dat iets in Broek in Waterland herinnert, liggen een aantal kerkjes, die tusschen de 7e en de 12e eeuw kunnen worden gedateerd – in een ervan, mozaïeken van de allerbeste soort. Een volgende keer moet je mee – juist hier liggen dingen, die wij samen zouden moeten zien en bespreken. Groeten A.J.’

2. Verg. André Jolles aan Huizinga, 24 september 1924, n. 1.

3. G.J. Hoogewerff, *De ontwikkeling der Italiaansche Renaissance* (Zutphen 1921).

4. Jacob Burckhardt en Konrad Burdach.

5. Olga Fröbe-Kapteyn (1881-1962), bewoonde als weduwe van een Zwitsers musicus sedert 1920 het Casa Gabriella op de Monte Verita te Ascona, waar zij gastvrijheid bood aan kunstenaars en letterkundigen; had sedert 1933 de leiding over de jaarlijkse Eranos-Tagungen, geïnspireerd door het werk van C.G. Jung.

6. 'Ziedaar lieve wichtjes!/ Een bundel gedichtjes,/ Vermaak er u meê!', uit het eerste gedicht "Aan twee lieve kleine jongens" in *Proeve van kleine gedichten voor kinderen* (1778).

7. André Jolles' *Bezieling en vorm*.

8. André Jolles, "Baedeker en de Wandervogel (Augustus, 1923)", *NRC*, 3 november 1923.

[501]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga*

3 september 1923

Beste Han.

In dank hierbij de Baedeker terug, die op 't mooie Toorenvliedt thuis-hoort, maar daar ben je nu niet meer bereikbaar – en 't weer belooft nog al zoo vast te worden, konden jullie er nog maar blijven.

Ik ben erg blij dat ik er geweest ben, al was er dan geen zon, ik heb toch zoo goed kunnen zien hoe groot de charme van dit mooi en oud en doorleefd geheel is. En de heele logeerpartij vond ik allergezelligst, 't is ook prettig de kinderen – al waren er dan nu maar twee – wat meer te zien, want 't gaat met zoo'n vaartje dat ze je zóó ontgroeid zouden zijn, – maar wat ziet Retha er goed uit, en lief, en wat is Leonard ineens een jeune homme geworden, met allerlei interessen, en zoo heelemaal niet "blagig".

Ik heb 't met de meisjes aardig gehad, gisteren kwamen wij terug, zij zijn veel te geïntresseerd in alles en te intelligent om 't uit zijn kinderachtig te maken, wij hebben erg veel gezien, maar ook veel geboemeld tusschen door.

Wij waren één dag in Gent en drie dagen in Brussel. Ik heb genoten van de zuiver natuurgetrouwe schilderijen van Van Eyck en Memling, vooral dan van 't portret van Van Eyck's vrouw, maar niet minder van Memling's heerlijk portret in Brussel van Barbara de Vlaenderberch, dat misschien toch nog even mooier is dan 't ook zoo prachtige portret van Sybilla Moreelse in Brugge.

Dat zijn alle drie prachtige werken, onder het mooiste dat je kunt zien. Maar al hun compositaire dingen kan ik niet genieten. Zij waren ten slotte toch eens realisten in de hoogste beteekenis van het woord. Ik vind al hun composities geschilderde boekillustraties van 't genreachtige soort.

De aanbidding van 't Lam, zeker 't is ongelooflijk van détails maar qua compositie is 't een broddellap, 't zijn 12 deelen die net zooveel één geheel vormen als twaalf willekeurige schilderijen uit één school. De schaal verspringt van 3/4 levensgroot naar één vijftigste, zonder rede zonder zin. Zelfs de derderangs fresco schilders in Italië hadden in de XIV eeuw nog, een veel grooter begrip van compositie dan van Eyck en Memling samen. Maar al had ieder maar één portret geschilderd zooals zij 't deden, dan verdienden zij al den hemel en de zaligheid, want die zijn heerlijk.

Ik heb ernstig getracht over mijn antipathie tegen Rubens heen te komen, but I can't, ik voel niets dan verzet tegen zijn geest, en echt weerzin tegen den stof van al zijn schilderwerk. Van Eyck is als ivoor, Memling als zilver,

hard, klankrijk, edel, Rubens is als gelei, zacht, week, bont. Brugge, ik geloof dat 't in Oct. en Nov. wel heel mooi zal zijn, nu, gestoffeerd door Engelsen vond ik 't een soort Volendam, en de grachten stonken neen maar afschuwelijk.

Adieu hartelijke groeten voor allen
t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[502]

André Jolles (Ascona) aan Johan Huizinga*

11 september 1923¹

Beste vriend

– vandaag reizen wij weer naar Leipzig – overmorgen zijn wij thuis. Nog even een kort antwoord op je “zakenbriefje”, dat een oogenblik gezworven had. Met dezelfde post kwam mijn officieele benoeming voor “vergleichende Literaturgeschichte”² – “neben Ihrem bisherigen Lehrgebiet, das von Ihnen nach wie vor umfassend zu behandeln ist”... Genoeg te doen en eenige kans, dat ik tusschen twee leerstoelen kom te zitten.

En nu, hoe jammer van Kalff!³ Toen ik de laatste keer bij hem was, had ik toch het gevoel, dat hij een heel goeie kerel was, en nu hij gestorven is, krijgt die laatste samenkomst voor mij een zekere beteekenis; ik ben, zoo gek het klinkt, als leeraar in de Nederlandsche letterkunde, blij dat ik hem nog eens van dicht bij gezien heb en dat mijn waardeering voor zijn werk aangevuld wordt door een zeer stelligen indruk van zijn persoon. Die indruk zou vermoedelijk anders zijn, wanneer ik langer met hem had omgegaan. Misschien minder gunstig. Zooals de zaken nu liggen, zie ik hem dadelijk na zijn heengaan heel duidelijk. Hij kwam uit een eigen generatie – het geslacht van de Vries en de Roever,⁴ die beide jong gestorven zijn. Zij hangen losjes samen met Hofdijk en Thijm⁵ – ook Rössing,⁶ die volkomen aan lager wal raakte, hoort er even bij. Toen kwam de groep van Doorenbos⁷ – zij waren een beetje jonger en schenen heel wat meer in de melk te brokken te hebben. Gerrit Kalff had er wel graag bij gehoord, heeft het ook wel geprobeerd – maar zij lieten hem buiten staan. Er was van het voorjaar nog altijd een zekere bitterheid in hem, toen hij van Van der Goes sprak, Van der Goes⁸ met zijn fijnen, paradoxalen geest – die op niets uitliep – Intusschen was dat isolement het beste, wat Kalff kon overkomen: hij bleef aan het werk, hij werd soliede – en ten slotte heeft hij véel, véel meer bereikt dan een van die heeren en ik zou aan zijn graf veel liever een hartelijk woordje gesproken hebben, dan aan dat van Kloos of zoo iemand. Er zijn grappige oogenblikken van conflict in het leven van dien litteratuurhistoricus – wat zou hij er voor gegeven hebben, wanneer *hij* en niet Albert Verwey Jonker Jan van der Noot⁹ had uit gegraven; maar daartegenover – hoe heeft hij zich verkneukeld toen hij Verwey het lijstje van zogenaamde “drukfouten” toe kon sturen bij diens volmaakt belachelijke Maerlantbloemlezing, waar o.a. de bijzitten van

de bisschoppen met Onze Lieve Vrouw verward waren.¹⁰ Ik zie nog zijn gezicht, toen ik hem meedeelde, dat mij het moeilijk te pakken begrip "leegte" nog nooit zoo scherp tot bewustzijn gekomen was, als bij het doorlezen van de zes deelen van Verwey's Proza. Wij stonden aan het strand, hij keek mij eventjes aan en zei toen "Jongen, jongen, wat is die zee toch mooi" – maar hij zei het op een toon, dat het een buitengewoon goede mop werd. Een van de eerste plichten van zijn opvolger is een verbeterde oplaag van zijn proefschrift *Het Lied in de Middeleeuwen*.¹¹

Zijn opvolger...? Het zal een heel harde teleurstelling zijn indien het mislukt, maar ik heb niet het gevoel, dat ik van het leven nog zoo heel veel voor mij zelf te verwachten heb en mijn "fähigkeit" tot resignatie heeft in de laatste jaren groote vorderingen gemaakt. In ieder geval zal ik zoodra ik thuis kom aan mijn stukje over de Rederijkers,¹² dat ik allang in de pen heb beginnen – het eerste deel voor het Novembernummer. Daar je toch over de Islam aan den gang bent zullen wij maar zeggen "Zooals Allah wil".

Van de Islam gesproken – je zult, dunkt mij, bij Dozy¹³ heel wat vinden, de geschiedenis wordt verreweg het belangrijkste waar zekere mengsels ontstaan, de Islam als erfgenaam van de Oudheid, van de twee oostersche takken van het Hellenisme Byzantium en Perzie; de Islam als tegenstelling tegen de volksverhuizing; Averoës; de Islam in Spanje d.w.z. Cervantes en rooi Nacht. Die nieuwe dingen uit Burdach's school ken ik nog niet. Ik geloof van dat zaakje niet al te veel – dat is te zeggen ik zie er veel meer parallelisme dan invloed in. Jij ook? Daar ligt een "vormprobleem", dat de heeren niet begrijpen omdat zij den "vorm" niet kennen.

En nu gegroet –

O ja, cet enfant pâle = Karel V; die twee in Péronne: inderdaad Lodewijk XI en Karel, goed geraden.

Weet je dat "Don" in het Oud-Catalaansch "En" is – je vriend A.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De brief is abusievelijk gedateerd: II augustus 1923.
2. André Jolles had overwogen in dienst te treden bij het Saksische ministerie van cultuur in Dresden; toen zijn leeropdracht echter werd uitgebreid met de vergelijkende literatuurgeschiedenis bleef hij verbonden aan de universiteit van Leipzig.
3. Gerrit Kalff sr. was op de terugweg van een studiereis naar Zweden overleden op de boot op 31 augustus 1923.
4. Adriaan Daniël de Vries Azn. (1851-1884), onderdirecteur van het Rijksprentenkabinet in Amsterdam en conservator bij het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap; Nicolaas de Roever (1850-1893), historicus, gemeente-archivaris van Amsterdam, met De Vries in 1883 oprichter van het tijdschrift *Oud-Holland*.
5. W.J. Hofdijk (1816-1888), schrijver, naast dichtwerken publiceerde hij populair wetenschappelijke boeken, waaronder een *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*; J.A. Alberdingk Thijm (1820-1889), dichter en prozaïst, voorvechter van de emancipatie der rooms-katholieken.
6. Johann Herman Rössing (1847-1918), journalist en toneelcriticus.
7. Willem Doorenbos (1820-1906), letterkundige, tot zijn leerlingen als leraar geschiedenis aan de HBS in Amsterdam behoorden Van der Goes, Kloos en Verwey, mannen van de eerste *Nieuwe Gids*-redactie.

8. Frank van der Goes (1859-1939), letterkundige en politicus, mede-oprichter en -redacteur van *De Nieuwe Gids*.
9. *Gedichten van Jonker Jan van der Noot*, met inleiding en aantekeningen van Albert Verwey (Amsterdam 1895).
10. *Jacob van Maerlant*. Met proza van Albert Verwey (Amsterdam 1894). Verwey's Maerlant-uitgave bevatte een los vel met errata, waarop o.a. bij p. 48 de correctie: 'de H. Maagd, lees: de bijzitten'.
11. Gerrit Kalff sr. promoveerde in 1883 op *Het lied in de middeleeuwen*, een herdruk verscheen Arnhem 1966; Kalff was leraar Nederlands geweest van Jolles op het stedelijk gymnasium (Barlaeus) te Amsterdam.
12. André Jolles, "Vondel als rederijker", *De Gids* 87 (1923) IV, 282-304.
13. R.P.A. Dozy (1820-1883), oriëntalist en historicus, hoogleraar te Leiden 1850-1883.

[503]

André Jolles aan Johan Huizinga*

21 september 1923

Beste vriend

– de maskersmouzen¹ schijnen er mij liever buiten te willen houden, ik heb ten minste niets gekregen. Het schijnt mij beter, dat jij even een kaartje stuurt. Ik heb het laatste deel van het M.S. – dat veel beter was dan het eerste – nauwkeurig door gelezen, maar het zou toch beter zijn, wanneer ik de proeven nog eens even kon zien. Heb je misschien zelf nog een overtollig exemplaar? dan kun je mij dat sturen. Hoe het met de duitsche uitgeverij afloopt mag de duivel – hogere machten hebben sinds lang hun handen van Duitschland afgetrokken – weten; maar daar alles gedrukt is, vermoed ik, dat je boek nog zal verschijnen.

De toestanden hier... daar zullen wij maar niet over spreken, men is bijna gelukkig, dat er een aantal landen bestaan, waar de menschen niet weten, hoe het hier toegaat. Alleen krijgt men soms lust de pacifisten eens te vertellen, dat dit veel erger is dan de ergste oorlog.

Wapene Martijn – hoe salt gaen?
 Sal die werelt iet langhe staen.
 In dus cranken love –
 So moet vrouwe ver Ere saen
 Sonder twifel ende waen
 Rumen heren hove

Een practische vraag. Architectura et Amicitia heeft – of hebben? – mij uitgenoodigd te komen spreken. Zij gaven als datum 13 en 27 November en 11 December '23 en een aantal data in '24. Zou je het wenschelijk vinden, dat ik nog dit jaar naar Holland kwam? En zou er misschien tegelijkertijd in Leiden – in de Maatschappij² – gelegenheid zijn te toonen, dat ik iets beters kan geven dan mijn laatste speech? Hoe denk je daar over? Anders kies ik een dag in Februari of Maart. Vertel mij dit eens even, want ik moet de heeren antwoorden. Ik heb weer veel te doen – begin November moet ik een jubileumsrede in het Lamprecht-Instituut houden: Der Dichter und die Geschichte – of iets dergelijks. Dan een inaugureele rede voor de "vergleichen-

de Litteraturgeschichte" – enz. Bovendien mijn stukje over Vondel als Rederijker voor de Gids – tevens, het begin van het boekje waarover Tjeenk mij na een middagmaal op de Witte Singel schreef – enz. Redevoeringen zijn niet mijn fort – ocharme. Indien je echter gelooft, dat het goed is, dat ik mij nog eens in Holland kom vertoonen, doe ik het – en ik zal mijn best doen.

Wel bedankt voor de correctie – ik had het eigenlijk best zelf kunnen doen en je niet in het begin van je colleges hoeven te storen. Eigenlijk is "De Sage"³ als titel een beetje te pretentius voor die losse opmerkingen – maar het doet er niet heel veel toe. Ben je het er mee eens?

Net zoo raar als jou Shakespeare en Ben Jonson aankijken, grinnikt mij Rembrandt toe. Ik heb het gevoel, dat wij ons een lekker schoteltje Rembrandt met een mooi bruin korstje gebakken hebben, en dat nu op ons gemak verorberen – maar of dat nu eigenlijk iets met Rembrandt heeft uit te staan? Hartelijke groeten aan de kinderen – mijn jongste jongetje is een beetje ziek, anders gaat het goed... zoo lang als het duurt

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De directie van Drei Masken Verlag.

2. Op 11 juni 1924 zou André Jolles in de jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden een voordracht over "Het sprookje" houden.

3. André Jolles, "De sage", n.a.v. H.W. Rutgers, *Märchen und Sage. Bemerkungen über ihr gegenseitiges Verhältnis mit besonderer Rücksicht auf die Sigfridsagen* (Groningen 1923), *De Gids* 87 (1923) IV, 128-142.

[504]

Henriëtte Roland Holst ('La Colline', Territet)¹ aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 oktober 1923

Beste Han,

Ik dank je wel, dat je mij te midden van je drukke werkzaamheden een levensteeken stuurde, en ik vind het bijzonder gezellig, om Elsje spoedig eens bij me te zien. Het is nog niet uitgemaakt wanneer ik naar huis terug mag, maar een kleine drie weken zal ik hier op zijn gunstigst toch nog wel moeten blijven, dus in elk geval reken ik nog op haar bezoek. Wat is dat toch kurieus dat haar hart altijd weer naar Lausanne trekt; het gaat wèl anders dan je je voorgesteld hadt, maar je hebt natuurlijk groot gelijk dat je haar rustig laat gaan. Trouwens wij kunnen het ons best begrijpen; Rik is al evenzeer onder de bekoring van deze heerlijke streek als ik, en hij gaat met bepaald leedwezen hier weer Woensdag weg. Trouwens hij heeft het ook prachtig, het is weer opnieuw zomer geworden, maar de bekoring van den herfst zet de bosschen al in gloed hier en daar. Gisteren waren we boven op de Rochers de Vage, en vanmiddag gaan we naar Villeneuve waar Romain Rolland ons op de thee vroeg! Ik ben wel benieuwd naar zijn persoonlijkheid.

Je vraagt of de dagen mij niet lang vallen, neen, volstrekt niet, en dat was ook het geval niet toen ik mij nog heel weinig mocht bewegen. Ik leer hier

met gratie luieren maar ik heb ook veel gelezen en een groote korrespondentie gevoerd naar vele landen, en ik heb proeven te korrigeeren. Daarbij trof ik het erg dat ik hier veertien dagen lang een alleraardigste hollandsche medicus had, die den dokter van het sanatorium verving. Het is Dr. van der Loeff,² een goede vriend van Cees,³ over wien wij dikwijls samen hebben gepraat.

Ik ga hier uitstekend vooruit en krijg nu echt vertrouwen in het resultaat van de kuur. Rik staat te wachten om een eindje te loopen, dus ik laat het hierbij. Veel hartelijke groeten ook voor Elsie en de jongens.

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Territet, Zwitserland, gelegen aan het Meer van Genève.

2. Nico Rutgers van der Loeff (1874-1939), arts, studiegenoot van C. van Vollenhoven.

3. Cornelis van Vollenhoven.

[505]

André Jolles aan Johan Huizinga*

21 oktober 1923

Beste vriend -

Hartelijk dank voor je goede tijding¹ - "Verblijf je maar niet met een dooie musch", zei mijn schoolmeester. En toch, hoop is een mooi ding en mijn leven lijkt in menig opzicht op een doos van Pandora.

Gideon - ik zie het glunderende gezicht van den bijbelvasten Vollenhoven en ik ben bereid mij te laten hoonen - vertel het niet aan de curatoren.

Vroeg je laatst niet, wie de Vries was? Dezer dagen las ik toevallig in het boek van V. Deysel over den ouden Thijm² en vond op pag 179 sq. een buitengewoon aardig portret van dien veelbelovenden kunsthistoricus. Juist de trekken die hem met Kalff verbonden zijn er voortreffelijk in beschreven, die familiaren omgang met de zeventiende eeuwers. Het speet mij, dat de Gids geen In memoriam van Gerrit gaf. Had ik dat geweten, ik zou er onder pseudonym een gefabriceerd hebben - want men moest toch eigenlijk zijn positie in de literatuurgeschiedenis eens even schetsen.³ In dat reusachtige, ten deele zeer prullige boek over Amsterdam in de 17e eeuw⁴ staat een stukje van hem over kleeding, zeden en gewoonten, dat dunkt mij zeer karakteristiek is - en waarvan ik zou zijn uitgegaan.

- Overigens, wat een voortreffelijk - neen verduveld goed stuk was dat van Snouck,⁵ wat zit die kerel in het leven en wat zit er een leven in dien kerel. Prachtig.

Hierbij stuur ik je een blaadje uit mijn novemberartikel voor de Gids,⁶ waar de Duitsche verzen nog eens nauwkeurig zijn nagezien - ik geloof, dat de correctie, die ik aan van Kampen stuurde oppervlakkig was, ik had haast en veel te doen. Daar hij de revisie weer naar Leiden zendt kun je er misschien nog iets aan doen. Wanneer dat nakijken van mijn rommeltje je al te zeer verveelt, moet je het zeggen. In casu zou ik echter graag hebben, dat de vermoedelijk talrijke Germanismen er uit gehaald werden; er zijn stukken in

den trant van mijn college en ik denk bij dat soort van werken eigenlijk Duitsch. Ik ben benieuwd wat de menschen er van zullen zeggen – als zij er ten minste iets van zeggen. “Verzen” – worden er ietwat anders in geapprecieerd dan in Holland gebruikelijk is en ik vrees, dat het een en ander als paradox zal klinken. Wat jij ervan dunkt staat natuurlijk op een apart blaadje, en je moet er mij als je tijd hebt eens even over schrijven – mij dunkt je zult alweer bij je arabieren een aantal evenwijdighedens gevonden hebben. Wat er mij in interesseert is natuurlijk alweer, dat wij Burdachsche problemen toch alleen van den vorm uit kunnen pakken.

Waar blijft mijn boek. Tjeenk laat niets van zich hooren.

A propos – Colenbrander schreef mij, dat hij mij een paar boeken ter bespreking wou sturen. Ik heb nog niets ontvangen. Of ze gestolen zijn? De “studentische Selbsthilfe” was dezer dagen genoodzaakt een eigen “Kriminalabteilung” in het leven te roepen, om het stelen aan de Universiteit ten minste ietwat te beperken. Een fraai teeken des tijds.

Elsje – ? ja, dochters is een moeilijke zaak, ik kan er van meepraten – en toch, je houdt er nog meer van dan van je jongens. Gaat het jou ook zoo?

Heel hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Dat Jolles een kans maakte in de door het overlijden van Gerrit Kalff sr. ontstane vacature aan de Leidse universiteit.

2. A.J. [=Lodewijk van Deyssel], *J.A. Alberdingk Thijm* (Amsterdam 1893).

3. Verg. André Jolles, “G. Kalff”, n.a.v. G. Kalff, *Inleiding tot de studie der literatuurgeschiedenis*, tweede herziene druk (Haarlem 1923), *De Gids* 88 (1924) I, 248-258.

4. Het plaatwerk *Amsterdam in de 17e eeuw*, waarin het door Kalff bewerkte hoofdstuk “Huiselijk leven en onderling verkeer”.

5. C. Snouck Hurgronje, “Vergeten jubilé”, *De Gids* 87 (1923) IV, 61-81.

6. André Jolles, “Vondel als rederijker”, *De Gids* 87 (1923) IV, 282-304.

[506]

André Jolles aan Johan Huizinga*

1 november 1923

Beste vriend

– mij dunkt nog beter dan een lijstje van de boeken, die nu juist geen aanbeveling voor een hoogleeraar in de Nederlandsche Taal- en Letterkunde zijn, is een uittreksel uit den series van de laatste vijf jaren, uit den tijd, dat ik de eer had te samen met Eduard Sievers, Albert Köster, en Eugen Mogk aan het hoofd te staan van het grootste “Germanistische Institut” van Duitschland en er de Nederl. T. en L. te vertegenwoordigen – Is dat deftig genoeg?

Men kan er ten minste uit zien, dat ik de Nederlandsche letterkunde niet als bijzaak heb beschouwd. En in dat opzicht kun je gerust zijn en andere lieden geruststellen. Toen wij verleden jaar eens over de zaak spraken, zei ik, geloof ik, al eens, dat de “vergelijkende” of “algemeene” litteratuurgeschie-

denis eigenlijk geen "vak" is – sedert dien tijd ben ik in dat "niet-vak" leeraar geworden en ik voel het nu nog dubbel duidelijk! Wat men te zeggen heeft kan men het best demonstreeren aan een voorbeeld uit de eigen taal en ik heb tot nu toe maar weinig gevonden, wat ik niet van een zeker punt van de Nederlandsche letterkunde uit zou kunnen vertellen. In dit opzicht was mijn stukje over Vondel als rederijker¹ een soort programma-tje. Dat ik van Hooft sprekend op de troubadours, den briefstijl, of op de historiographie kom, zou dunkt mij niemand kwalijk kunnen nemen, mits ik dit alles tot beter begrip van Hooft gebruik. Wanneer het nog stond te doen, en ik in Holland was, zou ik een tegenstander zijn van den nieuwen vorm van ons doctoraat – mij schijnt die remedie bijna erger dan de kwaal. Paedagogisch komt alles op een goed fundament aan – op zoo'n fundament kan men eigenlijk alles bouwen wat men wil. Ziedaar mijn credo.

Over het geval Kalff² zal ik nog eens nadenken – ik heb op het oogenblik heel veel te doen, allerlei vervelende, tijdroovende dingen – en daarbij de moeilijkheden van het dagelijksch leven... b.v. dat men de tram niet meer kan nemen, omdat het te duur is... etc... etc.

De boeken van Colenbrander heb ik gekregen. Wie is die van Marle en wat een doortrapt kunsthistoricus! Wil je van Hoogewerff af zijn? Stuur het mij dan – hij zal er naast van Marle³ in zekeren zin bij mij goed afkomen. Maar het zou jammer zijn, wanneer je Renaissance-studies II daarmee in het water vielen.⁴

Hartelijke groeten
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Vondel als rederijker".

2. Het schrijven van een herdenking van Kalff voor *De Gids*.

3. André Jolles, "Kunsthistorische methoden", n.a.v. Raimond van Marle, *The development of the Italian schools of painting*. Volume I ('s-Gravenhage 1923), *De Gids* 88 (1924) I, 421-434. Raimond van Marle (1888-1936), kunsthistoricus, als onafhankelijk geleerde gevestigd te Parijs, later te Perugia.

4. Huizinga gaf geen vervolg aan zijn "Renaissancestudien I: het probleem".

[507]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

2 november 1923

Beste Han.

[...]¹

Over den Dom kan ik je niet veel vertellen, deze maand zal 't zich decideeren of 't geld er komt of niet. Zij schijnen vast hoop er op te hebben. Ik ontmoette laatst ook Karel Schorer, 't is een groote aanwinst dat hij ook in 't comité zitting heeft, lijkt mij.² Ik vond 't prettig te bedenken dat hij er in zat door jou toedoen. Wij zullen hier wel tot einde November blijven, dan moet ik naar Parijs, en gaat Jet uit logeeren, en daarna gaan wij naar Bloemendaal – waar ik nog niets geen lust in heb. Maar Han als je komt staat er een

schattig logeerkamertje voor je gereed, dat moet ik ter eere van 't jonge architectje zeggen, dat hij dat allerliefst verbouwd heeft. Ik hoorde dat Jan Piet wel in A'dam 't huis op de Keizersgracht kocht, maar dat hij zijn huis in Bussum niet verkocht. Dat zou wel beroerd voor hem zijn. Weet jij er iets van? Hoe lang zou je nog door je werk zoo onherroepelijk gebonden zijn? Ik vrees dat wij je hier niet meer zullen zien, je wordt langzamerhand de Buissche Heide ontrouw, ik durf er 't boek³ niet op na te kijken, dat hoeft ook niet want jij weet 't wel uit je hoofd. Nu gaat Jet nog wat pianospelen en moet ik van mijn plaats. Schreef ik je wel dat de nieuwe schuur zoo mooi is geworden. Het boekje met die verhaaltjes hoop ik je spoedig te zenden, 't is bijna klaar.

Adieu, hartelijk gegroet door ons drieën

t.t. Rik

Hoorde je in den laatsten tijd nog iets van Dré? Ik zou 't ook aardig vinden omdat ik dan wist dat hij ze kreeg.⁴

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Over de gezondheid van Henriëtte Roland Holst.

2. Commissie van aanbieding van het Domraam.

3. "Het boek van de Buissche Heide".

4. De laatste mededeling op de envelop.

[508]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

13 november 1923 (poststempel)

Beste Han.

Ja wat zal ik je zeggen, goed zal het niet doen vrees ik, aan het bijeen brengen van het geld voor mijn raam. Dat geld is er nog steeds niet. Allicht zullen de menschen zeggen, aan één raam hebben we genoeg, en dan vooral als zij dat raam cadeau krijgen. Ik vrees echter dat de zaak nog pas in 't begin van haar ellende is, de volslagen onbekwaamheid om zoo'n zaak te leiden is al te erg gebleken, en de boel zit wat Toorop's¹ raam aangaat zóó in den knoop dat 't nooit zonder ruzie zal afloopen, de kerkvoogden hebben noch de monumentencommissie noch den architect² die de restauratie leidt, gehoord, dus van die kant zijn er vast moeilijkheden te vreezen. Of dat raam, of de compositie er voor, eenigszins past in de traceeringen van 't Domraam, daar wordt zelfs niet over gekikt, 't is of je glasramen als behangselpapier bij den meter koopt. Het publiek en de kranten ratelen en juichen als bij Toet An Kamon's graf. 't Is een droeve vertooning. Toorop zelf, zooals veel oude menschen eet slordig en vies, in dit geval de roem, hij slobbert ze, en de roomsche room en de journalistieke margarine druipen hem van zijn sik, ondertusschen bidt Miek Jansen³ luid voor 't viermanschap Dante, Rembrandt, Toorop en Palestrina. 't Is alles een weezinwekkende en ongure vertooning. Zult je heusch einde van de maand komen, je kamertje met de van ouds bekende plaatjes is al lang klaar.

Het beste met Jacob en hartelijk door ons gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. In november 1923 was er voor het eerst sprake van een raam van Jan Th. Toorop, dat een Haags echtpaar aan de Dom wilde schenken. In januari 1924 besloten kerkvoogden en notabelen dit te aanvaarden voor de Jan van Arkelkapel in de Dom, maar de hervormde gemeente achtte het bezwaarlijk een raam van een katholiek kunstenaar aan te nemen. Een 'Comité van Actie tegen het Toorop-raam en tegen de heersche wantoestanden in de Nederlandsche Hervormde Kerk' hield plaatsing tegen.

2. D.F. Slothouwer.

3. Miek Janssen (1890-1953), schilderes en dichteres, model en vriendin van Toorop, schreef over hem en publiceerde door Toorop geïllustreerde gedichten.

[509]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen (Oxford)*

21 november 1923

Dear Mr. Allen,

At our parting at Oxford in April you were so kind to offer me to read a proof of my "Erasmus". Now these are suddenly coming off, and though I dare hardly trouble you with it, I should deem it a precious thing, if you would just look them over. Of course the defects of my work you will no doubt find in a large quantity will generally prove to be of such a nature that no mending in a printed proof will be possible any more. But perhaps there will be other things that will bear correction.

If you will allow me to send it, I shall make it ready to be despatched immediately after your correction to Messrs Scribner in New-York.

I shall be very glad to hear some news about you and your work. Is the 5th volume out? Was your summer stay at Basle profitable and pleasant?

As to my family, we are all well. Elisabeth is again at Lausanne, and means to stay there until Easter. The boys and Retha are in good health and enjoying themselves, next to working of course. I have never been so occupied with all sorts of tasks, among others the translation of my book on the Middle Ages, nearly complete now. I did not make it myself but still I have a large part in the making by a very considerable work of changing the text.

I feel as if my English were more than usually bad to-day, probably because I am in an almost constant hurry.

With my kind regards to Mrs. Allen (and please remember me to Miss Satow and Mr. Forbes).

Very sincerely yours,

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

[510]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen*

25 november 1923

Dear Mr. Allen,

Many thanks for your most kind letter so promptly answering my question! I am so glad that you and Mrs. Allen will have read my little book, before it appears for the public. A few remarks remain to be made while sending you the first part of the proofs.

[...]¹

Seeing again my work (it was completed as early as June) I am not at all sure that I have succeeded. The greater is my satisfaction that it will be protected by sailing under the flag of your names in the dedication, but also my fear that it will not be worthy of you. Please tell me quite openly what you think of it.

Did you already see the new book on Erasmus by Mr. Preserved Smith?² Professor Blok showed it to me, but I shall not read it now, lest it might make me repent of things which cannot be altered now.

I am going to send Elisabeth your delightful description of Thann, but I shall tell her to send it back, as you will probably want it again.

I had just now an occasion to give your greetings to Prof. Blok who returns them.

Yours sincerely,

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Details over de vertaling.

2. Preserved Smith, *Erasmus. A study of his life, ideals and place in history* (New York 1923).

[511]

André Jolles aan Johan Huizinga*

2 december 1923

Beste vriend –

even gauw de proef van het “Vorwort des Verfassers”¹ – de eenige verandering die ik er in gemaakt heb, is een kleine “Schönheitsfehler” die verbeterd kan worden. Overigens, schijnt het mij ongeveer, wat je hebt willen zeggen –

Ook het lijstje van mijn heldendaden gaat hierbij. Mijn oude Tante Hubertha stuurde mij een knipseltje uit een krant met een berichtje: Men meldt ons uit Leiden... enz. Je hebt het zeker gelezen. Ik houd niet van krantenknipsels en was geneigd het als een slecht omen op te vatten – maar dat hangt zeker met mijn gemoedsstemming samen. Ik ben zoo slap, dat ik mezelf bij het fonteintje zou kunnen ophangen en door de voorbijgangers voor een handdoek – een vuile! – zou worden aangezien. Ik kan er niet meer tegenaan – de misere is te dom en te doelloos. Tegen anderen poog ik me ee-

nigzins goed te houden – maar tegen jou heb ik een behoefte mij uit te spreken. Daar dit intusschen op geestelijk exhibitionisme uitloopt (o Freud!) groet ik je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. "Vorwort des Verfassers", in: J. Huizinga, *Herbst des Mittelalters* (München 1924), v-vi.

[512]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga*

[4 december 1923 of later]

B.H.

Je hoorde zeker van Jany van mijn verjaardag.¹ Je goede wenschen en gezellig briefje was mij welkom, de menschen meenden 't lief en hartelijk met mij dien dag, maar ik was moe en ontoegankelijk helaas, in Parijs hoorde ik die droeve berichten dat was ellendig, want met beide was ik toch echt bevriend. Naar de begrafenis van de Klerk² kon ik niet eens meer heen, zoodra ik 't van de Bazel³ wist ging ik terug, pakte in 1½ dag mijn boel in Zundert en was net bijtijds hier. Parijs lijkt al maanden achter mij te liggen, van plezier was geen sprake want ik hoorde de Klerk's dood direct nà mijn speech (die heusch beter in elkaar zat dan de N.Rott.Ct. in zijn karig verslag zou doen gelooven).

De begrafenis van de Bazel was een marteling. 1½ uur speeches achter elkaar, en niet één die al was 't maar in tien woorden 't juiste accent had. Nu hier sjouwen om hier op orde te komen, maar dat gaat gauw. Jets kamer is nu ideaal. Kom maar eens gauw kijken, een schat van een logeerkamertje, ik zal er dezelfde prentjes als in Laren ophangen.

Dat er over Dré iets in de krant heeft gestaan wist ik niet. Ik zweeg als een mof, zelfs tegen Jet, maar Berlage begon er tegen mij over, die wist er (hoe weet ik niet) alles van. 't Zou erg jammer zijn.

Hart. gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. 4 december.

2. Michel de Klerk.

3. De Bazel overleed in de trein op weg naar de begrafenis van De Klerk.

[513]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen (Oxford)*

6 december 1923

Dear Friend,

The proofs and your kind letter, coming yesterday, were the best of my St Nicholas presents (you know our Dutch feast perhaps). What could be more

precious than seeing on every page the numerous signs of a friendly care that shuns no sacrifice of time and attention? How delightful to recognize both your handwritings, that of Mrs. Allen always reminding me of a fine Greek minuscule! And how surprising to see my poor text bettered by every one of your corrections! I hardly conceive how you could do it a single week, for I know how difficult it is to mend another man's style, especially when it is doomed to remain imperfect by its foreign origin.

I shall try to take to heart your lesson about avoiding unnecessary circumlocutions, even when writing Dutch!

Now the more thankful I am, the more I am sorry for the discrepancy of our judgment of Erasmus. As soon as I sat down to write the book, I have felt guilty towards you in not entirely accepting your opinion about him. I had approached him, though, with sincere sympathy and a wish to find him really good and great. And so he was, no doubt, only... I could not avoid seeing rather strongly the weak points in him, because they so vitally affect his part in history.

And so I wish to apologize publicly, and propose to insert in the preface the passage which you will find enclosed, and which I submit to your kind correction. Please return it with the second half of the proofs.

I omitted the statement about E.'s contempt for commerce, law and politics, though I am still inclined to think he did hate them. My references were: letter 61, I. 45, 87; 37. 2; 785. 12; 715. 27; 999. 146, but, after all, the places are not conclusive.

I hope to see Dr. de Vries¹ one of these days. Do you know he has resigned his librarianship, because of his failing health? I saw him days ago, patient and even cheerful as always, and taken all in all, not worse than he has been of late.

With best greetings, also from my children,
Sincerely yours,
J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.
1. S.G. de Vries.

[514]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*
9 december 1923

Beste Han.

Mijn slechte memorie – vergeleken althans bij jou onfeilbaar instrument – zegt mij dat je morgen jarig bent, wij hopen dat je een best jaar zult hebben met veel voorspoed voor de kinderen en voor je werk, en met kracht, opgewektheid en goede gezondheid voor jezelf.

Herinner ik mij goed dan schreef ik je een briefkaartje. De boel draait mij een beetje, omdat de laatste veertien dagen zoo rommelig, verdrietig, aangrijpend en naar waren.

Gisteren was ik eerst lang bij Mevrouw de Bazel en haar kinderen, daarna bij Mevrouw de Klerk.

In die sfeer van oprecht en stil verdriet te zijn is een weldaad, en 't strijkt alle haren in je weer glad die overeind stonden.

Want god in den hemel wat een zonde is er gepleegd met woorden, lawines van woorden woorden woorden, die het verdriet over deze twee dooden begroef onder ergernis en weerzin. Gisteren lag mij hier een heel boek vol onbekookte meeningen over de Bazel op te wachten,¹ waaronder van vele menschen die noch 't moreel noch 't geestelijk recht hebben een mond over hem open te doen. 't Is een beroerde wereld en je benijdt bijna hen die haar ontvlucht zijn voorgoed.

Wij zijn hier nu weer na rommelige dagen op orde, 't huis is toch zoo stil en lief, en nog veel verbeterd, kom maar eens gauw kijken. Jet is goed, zoo opgewekt en rustig, maar helaas nog altijd te mager.

Ik erger mij ook aan de Meester, die toch echt een karakter is vol wrok en wangunst.

Wat ik gezegd heb in Parijs over de ontwikkeling van de kunst,² is steeds gehouden in een sfeer die nooit bijtend en afkeurend was, maar die werkelijk mild was, en steeds begrijpend en verklarend wilde zijn. Een tendenzieus nationalistisch middenstandsorgaan valt mij er over aan, – dat zal me een zorg zijn, maar de Meester haast zich zoo'n insinuatie over te nemen,³ waarschijnlijk zich spitsend dat daar een heibeltje uit ontstaat.

En dan krijg je morgen weer een poeslief briefje van hem om je wat te vragen.

Als 't niet om mijn nichtje was,⁴ had ik allang gezegd dat hij verrekken kon, want 't is een slecht karakter, of althans een karakter vol slechtheid.

Ik was gisteren ook bij Anna Veth. Ik wou dat ik daarop gerust kon zijn, maar ik ben 't niet, ofschoon ik natuurlijk geen oordeel over zoo'n geval mag hebben, maar ik vind 't toch erg naar en wel een beetje angstig, een zóó groote scheur dwars door een been op dien leeftijd.

Hartelijk gegroet, vergeef mijn boosheid die ik luchte dag!

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Gedenkboek ter herinnering aan De Bazel, *Karel Petrus Cornelis de Bazel, 14 februari 1869-28 november 1923* (Amsterdam z.j. [1923]).

2. Roland Holst had aan de Sorbonne een lezing gehouden over "tendenzen der hendaagsche Nederlandsche kunst".

3. *NRC*, 8 december 1923, citeerde een afkeurende reactie uit de *Haagsche Post* over de lezing van Roland Holst, o.a.: 'Maar was het nu bepaald noodig, onze eigen kunst weer te gaan kleineeren door er den nadruk op te leggen dat we in de 18e eeuw bij ons geen Watteau hadden? We komen nu niet met Troost aandragen, maar hadden de Franschen in de 17e eeuw een Rembrandt of een Vermeer? En ten slotte dat neerhalen van de Haagsche school, de Marissen, Israëls, Bosboom, Weissenbruch, tegenover de Barbizonners! Voelde deze kunstacademie-professor zich bepaald geroepen, over kunst te oordeelen die naast zijn richting, voorkeur en vak ligt, waarom zulk een geringschattend oordeel dan uitgesteld voor vreemdelingen?'

4. Annie Roland Holst-de Meester, dochter van De Meester, was gehuwd met een neef van R.N. Roland Holst.

[515]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*
10 november 1923 (poststempel)

Beste Han.

Dat stukje van Dré heeft mij echt vreugde gebracht, ik bedoel dat stukje over Baedeker in de N.Rott.Ct.¹

Wat is zoiets goed, wat is zoiets levend wat is 't speelsch en toch wijs, en terwijl 't zooveel behield van de schittering der jeugd is 't toch zooveel milder.

Is er nog kans dat hij in Holland komt in plaats van Kalff? Wat zou dat prettig zijn. Je hoeft hier niet op te antwoorden want ik begrijp wel dat je over deze dingen niet praten moogt vóór den tijd. Weet jij Dré's nieuwe adres, ik heb alleen 't oude, maar hij stond immers op 't punt van te verhuizen.

Een andere gedachte drong zich bij mij op, ik uit die geheel vertrouwelijk. Als straks die twee boeken of boekjes² van mij verschijnen dan gaan die naar de Gids, dat weet ik. Je zult mij hoop ik niet verdenken dat ik doe, of ooit doen zal, aan wat de franschen "soigner sa presse" noemen. Maar ik dacht, als ze dan toch besproken moeten worden kan Dré ze dan niet *samen en tegelijk bespreken* voor de Gids.

Ik geloof dat hij mijn fouten en mijn deugden beide met die soort genegenheid zou kunnen zien die niet overschat noch aanmatigend ooit is. Ik zou alleen willen dat je zoiets voorstelt als je 't er zelf geheel eens mede bent, zoodat je 't echt als een voorstel van jezelf, geheel los van mij zoudt kunnen doen. Nu ik je dit schrijf en ik dus een kans open dat 't zoo gebeurt, nu wil ik Dré niet schrijven over dit stukje van hem, anders schijnt dat – al was 't dan maar alleen voor mijn eigen gevoel – zoo opwarmend. Maar als jij hem toevallig schrijft zeg hem dan maar dat Jet en ik beide van dat stukje genoten.

Ik ben erg achter met mijn loopend werk, dus laat 't hierbij. Misschien dat ik vraag een nacht bij je te logeeren van Zondag 18 op Maandag 19 Nov. (dan moet ik in stad zijn).

Hartelijk gegroet,
t.t. Rik

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Baedeker en de Wandervogel".

2. R.N. Roland Holst, *Over kunst en kunstenaars. Beschouwingen en herdenkingen en Overpeinzingen van een bramenzoeker*; niet door Jolles besproken in *De Gids*.

[516]

André Jolles aan Johan Huizinga*

20 december 1923

Beste vriend

bedankt voor je brief – dat was eigenlijk juist, wat ik nodig had: het gevoel, dat er iemand antwoordt, wanneer men schreeuwt, en dat er een plekje is, waar men, wanneer alles spaak loopt, even kan uitblazen. Op zich zelf is de zaak misschien niet zoo erg – wij hebben genoeg te eten en wij hoeven de kachel niet uit te laten gaan. De misere zit ergens anders – zit in het gemis aan ieder gevoel van weelde en welbehagen tezamen met de overtuiging, dat die ontbering doelloos is. Spaarzaamheid en ascese zijn zoo kwaad niet en zoodra men – zooals in den oorlog – buiten de beschaving staat, heeft gebrek aan confort zelfs iets zeer genoeglijks. Maar men moet met spaarzaamheid kunnen sparen, met ascese zijn karakter verbeteren of een plaatsje in den Hemel verdienen en gebrek aan confort moet door de omstandigheden gemotiveerd zijn. Valt dit alles weg dan veroorzaken zij een geestverlammende leegte en in die leegte groeien nietswaardige, spookachtige bekommelingen, waarover men zich schaamt, maar die ons vervolgen. Wat het beteekent zich een kleintje koffie te moeten ontzeggen of er over te moeten nadenken, of men liever zijn schoenen zal laten lappen of zijn bot scheermes zal laten slijpen, voelt men eerst in een omgeving, waar men weet, dat met kleine en groote opofferingen toch niets bereikt wordt, daar zij naar de wetten van een of andere krankzinnige zwaartekracht met toenemende snelheid naar de verdommenis gaat. Genoeg hiervan. Je kunt er op rekenen dat ik, wanneer ik in nood ben, je hulp zal inroepen en wanneer je ons een genoeg wilt doen en ons een momentje een gevoel van luxe geven, stuur dan in Januari een beetje boter en kaas of een onsje koffie.¹

Wij hebben ook goede dagen. Jeltje is teruggekomen van een tiendaagschen veldtocht – zij hebben in boerenkerkjes iederen avond – soms twee of driemaal – een “Krippenspiel” opgevoerd om aardappelen en spek voor de mensa academica te verdienen. Ik had het ingestudeerd en ben het ergens op het land ook eens gaan kijken – en was eigenlijk heel sterk getroffen. Misschien maak ik er een schetsje van voor de Rotterdammer.

De drukproeven van het laatste stuk *Herbst des Mittelalters* zal ik ook in de vacantie doorkijken; mijn stukje in de *Gids* van Januari wil Colenbrander zelf corrigeeren² – dat doet mij genoeg, omdat je het dan dit keer frisch zult lezen, er staan geloof ik wel aardige dingen in en langzamerhand groeien de “letterkundige vormen” tot een geheel.

Tjeenk heeft het *Vondelboek* afgewimpeld – jammer, want ik had er bij het schrijven van mijn artikel zin in gekregen; ik zal wel weer met Joost in mijn maag blijven zitten. Wie zou gedacht hebben, dat de menschen nog eens angst voor mijn geleerdigheid zouden krijgen. Op mijnheer Hoogewerff rust ook een klein vloekje – ik zie weinig kans hem aan Van Marle te koppelen. Hij heeft nu een boek over Jan van Scorel³ geschreven, zag ik in de Rotterdammer – wie krijgt dat, misschien geeft dat een combinatie? Ik

vind trouwens het boek bij nader inzien meer kinderachtig dan slecht.

Onze amtgenoot Prinsen J.Lzn. moet nog lezen leeren – maar zijn recensie⁴ was goed bedoeld en dat hij mij de eer aandeed te gelooven, dat mijn ziel in de Duitsche wetenschap niet was ondergegaan, was misschien het beste, wat hij in de gegeven omstandigheden kon zeggen.

Begin Maart kom ik naar Holland met een lezing in A. et A. te A.⁵ Heel hartelijke groeten aan het heele huisgezin en... zalig uiteinde
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Door Jolles in de kantlijn toegevoegd: 'Noot van 16.I: "Niet noodig"'.
2. André Jolles, "De vliegende Hollander".

3. G.J. Hoogewerff, *Jan van Scorel, peintre de la renaissance hollandaise* ('s-Gravenhage 1923).

4. J. Prinsen J. Lzn besprak in de NRC van 15 december 1923 André Jolles' *Bezieling en vorm*.

5. Op 4 maart 1924 hield André Jolles de lezing "Tooneel en drama in hun wederzijdsche verhoudingen" voor het genootschap 'Architectura et Amicitia' te Amsterdam.

[517]

Johan Huizinga (Middelburg) aan P.S. en H.M. Allen*

30 december 1923

Dear Friends,

Though I can hardly suffer my wishes to precede my thanks, let me too begin with wishing you all good things 1924 can bring to you. I see your life as so perfect in unity of direction that I can hardly think of another formulated wish than for the indispensable health needed for going on with unchecked energy.

As to me, when I recall the best things this year brought me, next to health and my children's welfare and my work, comes among the first the strengthening of those ties laid the year before, first by your hospitality and then by your priceless help. Be sure that I shall not let them be loosened as far as it stands in my power.

Reading your corrections again brought home to me a debt of gratitude only not weighing me down because I feel it sincerely. But my feeling guilty towards you of some kind of treason has not diminished! I am well aware that it must repeatedly have cost you pain seeing your "patron saint" (your words in 1922) reviled, (for so it must seem to you), and still you did not deny me your precious correction! What is the English phrase for "heaping burning coals on another's head"? If I could have thought that you would extend your care to comparing my quotations with the original texts, I should have sent you my manuscript with the references, and I should have told you that I sometimes condensed two or three sentences into one, leaving out "-" then, but my American corrector wanted "-"s everywhere.

You must not confound my translator at Leiden with my corrector at New

York. The first did his very best, and while working together (he translated also my "Herfsttij der Middeleeuwen") has become dear to me. He knows English very well, I think, but of course there are shadings of tone which a foreigner can never feel; the more I am indebted to you for weeding out bad words and colloquial terms. Some of the bad words were mine. When I shall ever have occasion to write English for publication, I hope to prove you that I may have profited by your lessons!

Now some words about the fundamental difference of our appreciation of Erasmus. First of all this: if you should still prefer not to have your name publicly associated with my work, one word suffices, and I leave out the dedication, only to offer you my work in my heart. But then I think, after reading through my book and being hurt by many passages, you now are apt to overrate our difference. Perhaps when you cast a glance into the book later on, you will realize that I am not so blind to Erasmus' real greatness as you think me. Where I call him: "the enlightener of an age, a reverser of the mind" you remark: This cannot express your meaning. Yes, it does: I wrote the exact words in Dutch. You say: "if (he) had been so despicable"... But I do not think him despicable because of his weaknesses, I only hold that even the greatest and best of men are full of contrasting qualities, and that especially the very sensitive ones, as Erasmus certainly was, often show in life a certain amount of pettiness. That he must have been good at heart, I have repeatedly expressed, and it never astonished me that he won sincere friendship wherever he came.

Now I think the fatal point is this, that his part in history has just been strongly influenced by his weaknesses, and consequently a historian can hardly avoid laying some stress on them.

Do not think, please, that your remarks on my view of his character have passed unheeded. I cancelled some passages, where you either convinced me or made me doubt. Some others I left as they were. A few points where you doubt the correctness of my statement need being controlled when I shall be back at Leiden. I found "the room expressly built for him" at Basle in 1535 mentioned in one of the letters, I think LB c. 1511 D. It is true that Beatus¹ gives "Liever Got", but I think he as a High German must have somewhat altered the Low Dutch words which he could not fully understand, and so I thought I had a right to give them the correct form. The -r is not Dutch, nor the -t, whereas the v proves that Erasmus did not say the words in High German.

And now to sum up: I thank you both most cordially for your efficacious (bad word?) interest in my work, for your sacrifice of time and labour, in short for your friendship. Should an occasion present itself to see you, I shall avail myself of it. I do not give up the hope that some time or other you will pass to the continent while I am here, and will come to see me here. Perhaps I shall earlier come to England again. Did I tell you that I was there again, while you were abroad, in August, with the boys and Retha, and my brother-in-law's family? We made a trip of some days from here to Folkestone, saw Canterbury, Dover, Deal and the lovely St Margaret's Bay, and enjoyed it very much.

The boys and Retha join their best wishes with mine. Oxford must be fine under the snow, if you have the weather we have!

Yours ever sincerely,

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Beatus Rhenanus (1485-1547), vriend van Erasmus en diens eerste biograaf.

[518]

Johan Huizinga (Leiden) aan Cornelis van Vollenhoven*

3 januari 1924

Beste Kees,

Schandelijk dat ik je niets uit Toorenvliedt heb laten hooren. Heel prettig verblijf: al de bekoring van 's winters in een groot oud huis buiten. Ik heb heel plezierig met drukproeven gespeeld en verder zoo kunstig geluierd als ik het daar alleen kan. Gistermiddag weer thuisgekomen en terstond weer aan 't werk gegaan. Wat is er weer veel te doen van nu tot den zomer!

Rustig werken wordt langzamerhand het beste wat ik iemand wenschen kan, jou in 't bijzonder. Er is toch wel iets in die vierde *आश्रम*¹ van de Indiërs, ik voel hem naderen.

Mijn hartelijke groeten aan de familie Van der Hoeven, en ook groeten van Jakob aan jou

H.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD

1. Asrama, de levensstadia van de Brahmaan, waarvan de vierde die van de samnyasin is, de verzaker die afstand neemt van alle wereldlijke zaken.

[519]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen (Oxford)*

22 januari 1924

Dear Friend,

Your kind letter of 9. January gave me great pleasure in every way. I am glad to hear of your proposed journey in the spring; it must be delightful to combine travelling and working together in that season! And I wish you all luck with Jean de Prins.

Many thanks for your elucidation about 'a reverser of the mind'. I shall omit it when I get the second proof of those pages.

I can fully agree with your interpretation of "bonae literae"; it is impossible to convey the whole meaning of it into a single word, and still it is so clear what Erasmus must have meant by it.

Now I should like to have your advice about one point more. It will not cost you more time than of writing me a card; otherwise I should not dare to trouble you again.

I received yesterday the revision of the first half of my book, and observed that my Americans have introduced a uniform heading of all the pages: "Erasmus The Humanist". I cannot consider this a happy thought. It is as if we were to read throughout a book at the top of every page: Wellington The General, or Luther The Reformer, or Lincoln The Statesman. Besides, 'the humanist' as a designation of Erasmus seems hardly adequate. If I wanted to characterize him in one term, I should say 'the biblical humanist', which of course is impossible as a heading. But I should rather prefer not to lie him down at all to a word. He is too rich for that. – Will you please tell me, whether 'Erasmus the Humanist' used as a general heading recurring 100 times strikes you as ridiculous? If not, then I shall adopt it, in any other case I shall propose to give each page a heading of its own, if there must be headings, and indicate them myself. I shall be greatly obliged if you can spare just a moment to answer by return of post, so that I need not delay the returning of the proofs.

What you say about the dedication is doubly welcome to me, because it takes away a scruple I felt. I do not know whether I told you that my book after all is also to appear in Dutch. Pater Kruitwagen and Prof. Lindeboom¹ persuaded me to publish it. Now I wished that the Dutch edition too should be dedicated to you, and by your words I feel sure that you will not object. If you can read it, it will please you at least one degree better than the English version, because it is quite true what you remarked in your letter: by translation epithets so easily acquire associations other than their own. When re-reading my original text I was surprised to find a general difference of 'nuance', though I had word for word approved of the translation. Besides this I availed myself of your warnings to soften down many passages, so that even though the whole work is the same, still the impression will differ.

All my children (Elizabeth would do so if she knew) join their best greetings to you both with mine.

Yours ever,
J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. J. Lindeboom (1882-1958), kerkhistoricus, hoogleraar kerk- en dogmengeschiedenis te Groningen; zijn dissertatie: *Erasmus, onderzoek naar zijn theologie en zijn godsdienstig gemoedsbestaan* (1909).

[520]

Johan Huizinga (Leiden) aan S.H. de Roos*
24 januari 1924

Zeer Geachte Heer de Roos,

U herinnert U misschien, dat U verleden jaar, bij Uw bezoek, mij vroeg, of het boek over Erasmus, waarvan Roland Holst U had gesproken, ook in het Nederlandsch zou verschijnen, en dat ik daarop antwoordde van niet. Nu zal er evenwel toch een hollandsche uitgave van komen, bij Tjeenk Wil-

link, die er veel voor voelt, er Uw Erasmus-letter voor te gebruiken. Hij heeft het oog op de drukkerij van Thieme, althans als deze de letter op de zetmachine heeft.

Nu zouden uitgever en schrijver het op hoogen prijs stellen, als U bij het opzetten van den druk enkele raadgevingen en aanwijzingen zoudt willen geven, betreffende spiegel, opschriften, noten enz. Er zal een klein octavo formaat worden gekozen. Indien U daartoe bereid zijt, zouden wij, hetzij ten kantore van Tjeenk Willink te Haarlem, hetzij op de lettergieterij er eens over kunnen spreken. Wanneer U mij zoo spoedig mogelijk wilt berichten, of het U gelegen komt, en zoo ja waar en wanneer, zal ik met Tjeenk Willink de afspraak treffen.

Met groet en hoogachting,
Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Haarlem, Stadsbibliotheek.

[521]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

26 januari 1924

Beste vriend

Gisteren avond kwam er een telegram van Van Kampen "waar de correctie van Kalff bleef" – van morgen heb ik terug geseind, dat zij te Leiden was; vermoedelijk is de zaak sindsdien in orde gekomen. Dat je mijn brief ontvangen hebt, weet ik, daar ik het proefschrift van dr. S.¹ in behoorlijken toestand aan dien jongeling kon terug geven.

Ik ben altijd nog slap en sikkeneurig en kan maar weinig werken – daarbij heb ik veel te doen en de menschen willen telkens iets van mij hebben. Er kwam weer een brief van de Meester, die een artikel over Verwey en een over Byron verlangt. In Verwey heb ik heelemaal geen zin. Ik heb te veel aan hem te danken, om kwaads van hem te zeggen – maar ik vind hem te zeer een klinkend metaal en een luidende schel om hem te kunnen prijzen. Dat stukje van Pietje van Eyck in de Gids² heeft er ook niet toe kunnen bijdragen mij in een betere luim te brengen. Wanneer ik van iemand beweert, dat hij hoogmoedswaanzin heeft, dan is het een raar argument wanneer een ander daarop antwoordt: dat moet je hem niet kwalijk nemen, want hij verbeeldt zich, dat hij Ons lieve Heer is. Op de zelfde wijze neemt van Eyck Verwey in bescherming tegen het verwijt, dat hij "aan matelooze zelfverheerlijking en matelooze zelfoverschatting van het dichterschap" lijdt, door te zeggen: jawel, maar hij beschouwt dichten als dat wat God gedaan heeft, toen hij de wereld schiep! – Het is immers juist die beschouwing die wij mal en verkeerd vinden.

– Mijn stukje over van Marle³ is erg zwaar op de hand geworden. Jammer, maar ik kan er niets aan doen. Ik zou geloof ik, om weer een beetje luchthariger te kunnen schrijven, weer eens op een paard moeten zitten of iets dergelijks; ik voel mij oud en verschrijftafeld.

Nu peins ik over Byron voor de Gids⁴ – er zijn weinig dichters, waar ik zooveel van houd als Byron en Victor Hugo. Maar het is blijksems moeilijk iets behoorlijks over hen te zeggen. Intusschen – het feit dat ik met mijn bewondering een aantal aanbidders van den mooien vers-Moloch een beetje ergeren kan, geeft mij moed.

Hartelijke groeten
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Proefschrift van Wolfgang Seiferth over Jean Petit; zie André Jolles aan Huizinga, 25 mei 1922.

2. P.N. van Eyck, "Nederlandsche poëzie", n.a.v. Albert Verwey, *De weg van het licht*, *De Gids* 88 (1924) I, 103-128.

3. André Jolles, "Kunsthistorische methoden", n.a.v. Raimond van Marle, *The development of the Italian schools of painting*.

4. André Jolles, "Byron (19 IV 1824)", *De Gids* 88 (1924) II, 205-218.

[522]

H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 februari 1924

Amice,

Mij dunkt dat de aard van het boek een zoo zorgvuldig mogelijke uitvoering eischt. Evenmin als ik daarop mag bezuinigen door te trachten het werk bij een derderangs drukker te laten uitvoeren mag ik er tegenop zien bij een eersterangs drukker iets meer te betalen omdat het uiterlijk daarbij wint. Willen wij daarom maar niet eens met den heer de Roos overleggen. Ik zal Thieme alvast eens een proefpagina laten zetten die ik dan bij ons onderhoud kan mede brengen en waarop de heer de Roos eventueele correcties en aanwijzingen kan aangeven.

Met vriendelijken groet,
t.t. H.Tj.W

* Origineel: Leiden, UB.

[523]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

6 februari 1924

Beste vriend

– over je brief heb ik mij buitengewoon verheugd, omdat ik er na dien van 27.I niet zoo gauw weer een verwacht had. Wat brieven uit Leiden beteekenen... Ik ga 's morgens vrij vroeg van Marienbrunn weg en kom pas 's avonds thuis; overdag werk ik en geef ik college in de Universiteit. Wanneer er nu in den loop van den dag zoo'n brief komt, pleegt Grittli, wanneer zij eenigzins kan, naar stad te wandelen om hem mij te brengen – dan hoef ik

niet tot 's avonds te wachten. Ziedaar – Word dus op dat punt niet al te eenzellig.

Ik denk dat wij omstreeks 3 Maart naar Holland komen en wel naar Amsterdam, dat wij daar ergens slapen, en dat ik dan 4 Maart mijn speech houd en dat wij den zelfden avond of den volgenden morgen naar Leiden komen. Ik doe dat om ditmaal Leiden volop te genieten en niet door die vervelende lezing gepreoccupeerd te zijn, zooals de laatste keer. Aan het eind van het semester ben ik gewoonlijk vrij wel op en wanneer ik dan nog iets te doen heb, zit dat mij dwars.¹ Bovendien zijn de finantieele verhoudingen in het europeesche dolhuis alweer heel anders. Holland is in vergelijking met Duitschland in zekeren zin goedkoop – en hollandsch geld is hier weinig waard. Op mijn leven heeft dat – tusschen twee haakjes – alweer een allerraarsten invloed, daar ik duitengevolge binnenkort zal moeten ophouden hollandsch te schrijven en weer voor duitsche uitgevers, die van alle kanten met bestellingen komen, zal moeten gaan werken. Maar voor een verblijf in Holland heeft het zekere voordeelen. Ik heb meer dan ooit het gevoel in een mallemolen te zitten. Da nobis requiem – voor mijn part aeternam.

De geschiedenis van den jongen heer Johan Huyts² is voortreffelijk, maar het genootschap “dat het van te voren wat gezellig wou maken met het oog op de komst van den nieuwen Christus”, vind ik eigenlijk nog veel aardiger. Ik heb er gisteren avond in bed nog om liggen grinniken. Wat zou je dat allergenoeglijkst kunnen uitwerken: “de vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer” – een strikje – een poort met “WELKOM” – een kamer in de “Oude Doelen” – B en W laten zich niet onbetuigd – Galavoorstelling op het Leidscheplein met Rooyaards³ in “Lucifer” – Lid van de Maatschappij van Letterkunde van wege de bergrede – portret geschilderd door Toorop – bezichtiging van de Gevangenpoort – instuif bij van Eeden waar alle aspirantjes worden voorgesteld – inwijding van een school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor messiasjes etcetera ad infinitum.

Heel hartelijke groeten –

[...]⁴

Nog eens heel veel groeten

A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Verg. André Jolles (Leipzig) aan Huizinga, 29 februari 1924 (poststempel): ‘Ik ben geestelijk in een vrij gedelabreerden toestand – maar dankbaar, dat dit semester uit is, en dankbaar, dat ik weg kan. Kom maar niet op mijn lezing – je weet dat ze meestal maar half lukken – ik vrees, dat het ook dit keer geen genot zal zijn.’

2. Johan Huijts (*1897), journalist met Sovjetsympathieën, bekleedde tijdens de bezetting op omstreden wijze de post van hoofdredacteur van de *NRC*. Onduidelijk welke ‘geschiedenis’ bedoeld wordt.

3. Willem Royaards was met zijn gezelschap vaste bespeler van de Amsterdamse stadsschouwburg. Vondels *Lucifer* had hij in een decor van R.N. Roland Holst in het Paleis voor Volksvlijt uitgevoerd (1910).

4. Uitweiding over de Engelse toneelschrijver Henry Glapthorne (1610-omstreeks 1643).

[524]

Johan Huizinga (Leiden) aan uitgeverij Charles Scribner's Sons (New York)*

16 februari 1924

Dear Sirs,

Finding the annexed paragraph in the "Nieuwe Rotterdamsche Courant" of Saturday Febr. 16th,¹ I feel bound to repeat that I never authorized you to alter the title "Erasmus" I gave to my book, and that I expect that it will appear under no other title.²

I did not write a book on "Erasmus the Humanist", but on the theologian and reformer as well. So the title "Erasmus the Humanist" would be erroneous and misleading. Moreover it would make the impression of being chosen in opposition to the new work "E. the Reformer" by Leonard Elliott Binns,³ Methuen & Co. 1923, an inference which I wish to avoid by all means, as the book was completely unknown to me when writing mine.

Very truly yours,

J. Huizinga

* Minuut: Leiden, UB.

1. Tekst in de *NRC*: 'De firma Scribner te Londen kondigt aan: *Erasmus the Humanist*, door Prof. Dr. J. Huizinga.'

2. Charles Scribner's Sons reageerden, na een tweede aanmaning van Huizinga, op 11 maart 1924: 'You have no reason to be alarmed in the matter of the title. The book is yours and no title will appear upon it of which you do not approve. The book will be called simply "Erasmus".'

3. Leonard Elliott Binns, *Erasmus the reformer. A study in restatement* (Londen 1923).

[525]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga*

22 februari 1924

Beste Han.

Laat ik beginnen met je te zeggen dat ik je open en hartelijken brief zeer waardeer, en er absoluut niets in staat dat mijn gevoelens voor jou kan beïnvloeden, anders dan in de goede beteekenis.

Ik hoop van harte dat ook wanneer de verhouding tusschen Veth en mij op een breuk eindigt, dat wij er niet minder hartelijk in de vriendschap om zullen blijven.

Die mededeeling van de Meester's dochter zou voor mij ook geen bewijs op zichzelf zijn, wanneer die mededeeling alleen stond, maar dat deedt zij alerm minst, maar bovendien is zij noodzakelijk ook te zien in het verband dat ik aanwees, nl. de volkomen ongeprovocerde en roekeloos hatelijke wijze waarop Veth enkele dagen *vóór* ik naar Parijs ging zich op de Academie¹ tegen mij zich uitte, eerst in die snibbigheid over 't boekje² en toen vlak daarop over mijn spreken in Parijs. Als je dit alles niet in onderling verband wilt

zien is 't natuurlijk gemakkelijk er over heen te glijden. Dat Veth tegen jou nu zich kiesch en loyaal uitliet over mij, zegt niets. Dat past bij deze soort naturen volkomen, zij willen 't goede en drijven tot 't slechte. Is wat naar 't slechte drijft bevredigt, dan krijgt het andere de boventoon. Maar dat slechte moet eerst bevredigt zijn. Daardoor ook de wonderlijke combinatie van een echte "mauvaise langue" te zijn, en een gretig en gevoelig uitspreken van oraisons funèbres.

Ik wilde dat wij deze psychologische studie konden voortzetten, zonder dat 't iemand betrof, met wien wij beide in een verhouding staan of hebben gestaan die 't hart ook raakt. Ik stuur je voor de aardigheid iets dat ik tijden geleden overschreef (ik krijg 't graag terug). Ik schreef 't over omdat 't mij zóó sterk trof, en ik door dit te lezen sterker dan ooit tevoren den indruk kreeg dat waar een geheel objectief gesteld psychologisch type zóó treffend juist is op althans vele punten, wij milder moeten staan tegenover persoonlijke uitingen die ons antipathiek zijn. 't Type klopt niet als een bus, maar zelfs jij zult, daar twijfel ik niet aan, door de karakteriseering getroffen worden.

Over Veth's rol in dit geval ontbreken mij nog een paar gegevens. Wij spreken er dus nog wel over, doch spreek je er liever niet over dan zwijg ik.

Ik stuur je tegelijk hiermede mijn voordracht. Ik hoop dat je je den tijd gunnen kunt om ze rustig te lezen. Dat je 't er mede eens zult zijn verwacht ik niet, maar 't nationalistisch herrietje dat de Meester er van maakt lijkt mij volslagen uit de lucht gegrepen.

Trouwens hij komt met niet één argument, niet één zakelijk of historisch argument, en knoopt alleen insolenties aan insinuaties.

Ik weet niet of je zijn stukken bewaard hebt, maar om de wille van de vriendschap zou ik je willen vragen, lees ze eens over als je mijn stuk gelezen hebt.

Als jij ook vindt dat ik voor mijn eigen zaakjes pleit (wel te verstaan in de minne beteekenis die de M. daaraan geeft) dat ik mij smalend over dooden kunstenaars uit, en geprikkeld ben omdat er geen notitie genoeg van mij in de pers is genomen, dan zou ik dat van jou bereid zijn aan te hooren. Iets anders dan dat zegt hij niet, niet één weerlegging.

Hartelijk gegr.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. De Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam.

2. R.N. Roland Holst, *Over kunst en kunstenaars of Overpeinzingen van een bramenzoeker*.

[526]

Johan Huizinga (Leiden) aan A.J. Barnouw*

27 februari 1924

Waarde Collega,

Telkens heb ik U reeds willen schrijven, en veel te lang het uitgesteld, wat ik U veel eerder had mogen berichten, dat namelijk een Engelsche uitgave

van mijn werk 'Herfsttij der ME', waarvoor U zich indertijd zoo veel moeite hebt gegeven, nu toch binnenkort verschijnt, bij Edward Arnold & Co te Londen. Het wordt een verkorte redactie, zoo als ik die indertijd zelf heb gemaakt voor de Fransche editie, die mij gevraagd was en nog altijd geen voortgang neemt, twee jaar bijna nadat ik het MS inleverde!

De vertaling is door Hopman gemaakt, maar ik heb er zelf ook vrij wat aandeel aan, doordat ik met hem op een heel prettige wijze kon samenwerken en heele passages zelf suggereeren, als mij zijn vertaling niet bevredigde (wat nooit aan hem lag, overigens).

Zooals U weet, ben ik nu in Kalff's plaats president van het lectoraat.¹ Het verheugt mij, dat de moeilijkheden weer uit den weg zijn; zoo juist zend ik Nijhoff den brief terug, dien hij daaromtrent van President Butler² ontving.

De Ned. Amerikaansche Fundatie bereidt weer de uitzending van 4 studenten voor, en Uw denkbeeld: de Amerikaansche week in Juli, belooft als er wat hoorders komen wel iets aardigs te kunnen worden.

Wanneer U weer in het land komt, hoop ik U te ontmoeten.

Met vr. groeten,

Gaarne de Uwe,

J. Huizinga

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. In 1913 had Gerrit Kalff sr. een comité opgericht tot stichting van een lectoraat in de Nederlandse letterkunde aan Columbia University in New York, de Koningin Wilhelmina-leerstoel.

2. Nicholas M. Butler (1862-1947), president van Columbia University 1901-1945.

[527]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 maart 1924 (poststempel)

Beste Han.

Is Dré er al, of wanneer komt hij, en hoe lang blijft hij? Wij gaan natuurlijk naar zijn voordracht (d.v.) en verheugen ons daar zéér op. Wij vragen jullie nu maar niet om juist dien dag te komen eten, want dat is te gehaast en voor hem vermoeiend. Maar laten wij vooral tijdig een afspraak maken.

Welbedankt voor je brief, ik vond 't aardig dat je zoo schreef over die voordracht. Zelfs 't Handelsbl. en 't Vaderland vielen d. M.¹ af, en er zullen er wel meer zijn die dit nationalistisch heibeltje gek en onredelijk vinden, en daarvoor zullen uitkomen.

Hooren wij dus gauw. Hartelijke groeten voor jullie allen en Dré niet te vergeten

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Johan de Meester.

[528]

André Jolles (Ascona) aan Johan Huizinga (Leiden)*

2 april 1924

Beste vriend –

helaas, helaas – Lacus Verbanus heeft Lugdunum Batavorum¹ zoo weinig uit mijn herinnering verdrongen, dat ik altijd nog met mijn gedachten in Holland ben. Veel te veel. Mijn geestelijk équilibre waggelt en wankelt allerfataalst. Daarom aarzel ik nog altijd of ik de uitnoodiging van de studenten, het feest² zelf te leiden, wel mag aannemen. Na ieder verblijf op de Witte Singel is mijn heimwee, of laten wij liever zeggen mijn gevoel, hoezeer mijn leven met Holland samenhangt, grooter geworden en ik weet niet, of ik er verstandig aan doe, dit gevoel te laten voortwoekeren – daar toch een zeker fatum (je kunt dat woord voor mijn part met “eigen schuld” in het Hollandsch vertalen!) mij schijnt te dwingen, in Duitschland te blijven. Nu ik hier zit heb ik het gevoel: nog zoo'n verblijf – en het is met mij gedaan: d.w.z. ik word in Leipzig een kwaadaardig oud heer, met alles ontevreden en volmaakt ongeschikt zijn dagelijksche plicht te vervullen, een mopperende amphibie, die aan het zeuren raakt over “ik hang en ik verlang” naar iets, wat toch nooit komt.

10.IV.24

De brief is blijven liggen, zooals in oude tijden. Ondertusschen is de zaak nog een beetje gecompliceerder geworden, doordat de duitsche regeering, zooals je misschien gezien hebt, reizen naar het buitenland buitengewoon bemoeilijkt heeft. Het is nu zelfs min of meer de vraag, of ik in Juni naar Holland kan komen – ik kan dat van hier uit moeilijk beoordeelen, daar ik niet weet, wat er met die nieuwe malligheid bedoeld is, of hoe men haar ontduikt. Jan, die door Ankersmit³ was uitgenoodigd eenigen tijd bij hem te komen logeeren om in Amsterdam werk te zoeken, schreef mij een brief, dat zij hem niet uit Duitschland weg laten – daar bij hem waarlijk geen gevaar voor “Steuerflucht” is, aangezien hij ternauwernood belasting betaalt, schijnt het inderdaad, dat de nieuwe maatregelen streng zijn en dat Duitschland niet enkel meer een dolhuis, maar tegelijkertijd een muizenval is – als het niet zoo bedroevend was, zou je van die combinatie een teekening kunnen maken.

Afwachten dus. Er moet nu toch binnen “niet al te lang” ook wel zoiets als een beslissing omtrent het professoraat komen. Wanneer die, zooals ik eigenlijk niet betwijfel, ongunstig is, zou ik zeggen: het is beter, dat ik het aanbod zelf aan het feest mee te werken maar van de hand wijs. Dat beteekent natuurlijk allerminst, dat ik nu zeg: “ik speel niet meer meel!” Het denkbeeld schijnt mij nog altijd fraai; het nieuwe plan voor de Daad is buitengewoon goed; ik heb lust genoeg de détails uit te werken; uit een compagnieschap van jou en Grittli zouden, dunkt mij, prachtige maskers kunnen ontstaan – en wanneer wij iemand als magisterculus⁴ tot regisseur konden maken, zou het zaakje wel loopen, ook zonder dat ik mijn hart opnieuw in de lage landen bij de zee verlies.

De brief moet weg – want de post komt voorbij
wordt vervolgd
A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Het Lago Maggiore, resp. Leiden.
2. De viering van 350 jaar Leidens ontzet op 3 oktober 1924 door de Leidse studenten.
3. J.F. Ankersmit (1871-1942), journalist, aanvankelijk medewerker van *De Kroniek*, sedert 1901 technisch leider van de SDAP-krant *Het Volk*, waar hij in 1925 na Troelstra politiek hoofdredacteur werd.
4. 'meestertje': Johan de Meester jr. (1897-1986), acteur en regisseur.

[529]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga*
2 april 1924 (poststempel)

Beste Han.

Ik schreef je nog niet omdat wij steeds in agitatie hebben gezeten over Jany. Wat ik je nu schrijf is nog geheel in vertrouwen.

Prof. Laméris¹ had eerst gezegd dat 't een operatie van niets was, daarop afgaande heeft Jany er toe besloten, toen hij er was zeiden ze dat 't onderzoek erg tegen was gevallen, de zaak heeft toen dagen getraineed. Eindelijk heeft Prof. Laméris gezegd dat 't wel een ernstiger operatie zou worden, maar met volle zekerheid en zonder risico.

't Slot is dat 't een veel erger operatie is geworden en dat ze den haard van den fistel niet hebben gevonden, de boel weer dicht hebben gemaakt, na eerst nog 't heele staartbeen weg te hebben gebroken. 't Is alles absoluut voor niets geweest, de arme jongen zal op zijn aller allergunstigst er even slecht aan toe zijn als hij was, maar de kans is niet uitgesloten dat 't er erger door wordt.

Hij moet in ieder geval vijf weken daar blijven, hij weet 't nog niet, maar begint 't te bevroeden. Ik hoop Vrijdag naar hem toe te gaan. Wij zijn er elendig over dat begrijp je, en als je de détails hoort dan gruw je van de zelfverzekerdheid waarmede die heeren operateurs spreken, beloven, handelen,... en falen ten koste van een ander.

Jany heeft tot den dag er voor gewiefeld, toen zei Prof. Laméris, er is niet meer risico dan de risico die u hebt als u van Hilversum naar Utrecht reist.

Jet gaat straks voor 14 dagen uitrusten bij Bine de Sitter. 't Is tekort, maar 't is iets, en Bine de Sitter was er allerliefst in.

Hartelijk gegroet, 't was laatst erg gezellig bij je, maar 't lijkt alles zoover na 't gebeurde met Jany,

dag,
R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. H.J. Laméris (*1872), hoogleraar algemene heelkunde te Utrecht 1919-1943.

[530]

André Jolles (Ascona) aan Johan Huizinga (Leiden)*

10 april 1924

Vervolg –

Van morgen stuurde ik mijn brief¹ weg, omdat ik vreesde, dat hij anders weer zou blijven liggen. Er komt hier zoo dikwijls iets tusschen. De laatste tien dagen heb ik tusschen de druppeltjes door twee artikelen voor de Gids en de Rotterdammer² moeten omwerken en schrijven – ik vrees, dat men het een beetje zal merken. A propos, sedert ik de regen van drukproeven in je huis zag, heb ik meer gewetenswroeging dan ooit – wat echter niet wegneemt, dat je dit maal neefje in zijn nachthansopje krijgt; ik wist geen weg met de proeven, daar wij half en half van plan waren nog in Italie te gaan wandelen. Daar zal, vrees ik nu niet heel veel van komen – de berichten uit Duitschland zijn ongunstig – het loopt ons niet mee.

12.IV.24

– Mijn brieven nemen de vorm van een dagboek aan.

Nu ter zake. Ik zal binnen kort het plan een beetje verder uitwerken en je het een en ander sturen – jij verandert er aan, wat je wilt – Grittli maakt een paar schetsjes, die ook door jouw handen gaan. Alles bij elkaar zorgen wij ervoor, dat het plan half Mei zoo ongeveer op pootjes staat – de jongens³ kunnen dan beslissen of zij het willen hebben – en wij kunnen beslissen hoe het zal worden uitgevoerd – ook de finantieele kant kunnen wij dan tot zoolang laten rusten. Ik zou die lezing met demonstraties wel eens willen zien, je zult dat buitengewoon goed kunnen. Over het geheel zou het toch wel heel genoeglijk zijn, indien er een modus kon gevonden worden...

Op een avond, een paar weken geleden, liet ik me eens ontvallen: “Jij moet er eens uit” – je hebt toen ietwat bezorgd gevraagd: “Of ik dat zoo noodig voor je vond” – en ik kon met een heel goed geweten antwoorden van niet. Maar ik geloof in het algemeen, dat een beetje levende beweging en beweeglijk leven voor ons halve eeuwers, die neiging krijgen, wat wij te zeggen hebben nu eens te gaan vast leggen, toch wel goed is. Het plezierige van vertooningen is, dat men probeert ze zoo mooi mogelijk te maken, en dat zij toch sans conséquence blijven, het is een tijdelijk leven in kleuren en stemmingen en bewegingen, dat als een mooie ruiker op de schrijftafel van het tijdelooze leven staat – en ik heb er toch, geloof ik, veel bij geleerd. Dans en landschap zijn de middelen, die mij het best geholpen hebben iets van de kultuur te begripen. Ik geloof, dat wanneer wij samen zoo iets konden doen, dit eigenlijk voor ons allebei van werkelijk belang zou kunnen zijn, daar de artistieke (verdomd gemeen woord!) eigenschappen, die wij nu eenmaal bezitten, en die wij zoo goed en zoo kwaad het gaat gebruiken om de verdroogde wetenschap een beetje op de been te helpen, hier een genoeglijke opfrissing zouden krijgen. Jij teekent niet veel meer – ik dicht niet meer; dat is een even gezonde als verstandige resigntie; maar een feest! en dan als het voorbij is, weer aan het werk! – dat zou toch even weer teekenen en dichten zijn, wat men met een goed geweten zou kunnen doen, en wat het betere, wat wij onze

tâak vinden misschien nog beter zou maken. – Och lieve Hemeltje, wanneer de omstandigheden het toch maar gedogen wilden –

Amen.

Wil je aan de studenten zeggen, dat zij pas antwoord op hun aanvraag krijgen, wanneer ik weer in Leipzig ben en de toestand kan overzien.

⁴Jan Veth heeft al vroeg gedicht – In het beroemde Julia-boekje is ook een vers van hem. Het wordt zelfs in de brochure “De Onbevoegdheid”⁵ enz geciteerd:

Zij wuiven hun kuiven
Als wilden zij zacht
De starren verwarren
Die staan in den nacht.⁶

Daaraan mag men op zijn 60ste verjaardag wel even herinneren.⁷ Het grappige is, dat zijn oudste zuster, de eerste geweest is, die er bij de Julia-geschiedenis inliep. Jan stuurde (natuurlijk voor het verschijnen van het boekje) kleeren naar Dordrecht en in de zak van een jasje zat een kladje van het gedicht – zijn zuster las het en vond het “mooi” – schreef er over, en kreeg een kwaadaardig antwoord met het strenge bevel er met niemand over te spreken.

Zulke anekdotes kan je zeker niet gebruiken – maar ik schrijf maar op, wat mij te binnen schiet.

*

Het zeer mooie sonnet *Sinte Maria ter sneeuw*⁸ is al zeer oud. Ik vond het als jongen onder oude papieren op zijn atelier – omstreeks '89 – en leerde het uit mijn hoofd. Toen ik het hem later opzeide, was het gedicht al lang verloren en hij had het vergeten. Zoo iets noemt men “mondelijke overlevering” –

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles aan Huizinga, 2 april 1924.

2. André Jolles, “Byron (19 IV 1824)”, *De Gids* 88 (1924) II, 205-218; idem, “Byron en Chateaubriand”, *NRC*, 19 april 1924.

3. De Leidse studenten.

4. Deze passage tot het einde van de brief staat op een apart vel, waarboven Jolles heeft genoteerd: *Jan Veth*. Het is niet zeker of het fragment bij deze brief hoort. Verg. n. 7.

5. Samen met Willem Kloos en Albert Verwey had Jan Veth onder het pseudoniem Guido het zeer lange gedicht *Julia* gepubliceerd, met opzet geschreven in de gekunstelde trant van die dagen. De critici ontvingen het zeer goed, waarna de mystificatie door de auteurs werd onthuld en de critici aan de kaak werden gesteld in: *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire critiek* (1886). Aan dit tweede boek had Veth geen deel.

6. Laatste strofe van “Schemering” uit: Guido, *Julia. Een verhaal van Sicilië* 10-12: ‘En wuiven hun kuiven,/ Als wilden ze zacht/ De starren verwarren,/ Die staan op de wacht.’

7. Huizinga schreef in de *NRC* van 17 mei 1924 een stukje over Jan Veth ter gelegenheid van diens zestigste verjaardag, waarin een gedeelte uit een brief van André Jolles is opgenomen (V.W. VII, 481-486). Mogelijk is dit fragment de rest van die brief.

8. Gedrukt in: Jan Veth, *Kunstbeschouwingen* (Amsterdam 1904), 97.

[531]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*
23 april 1924 (poststempel)

Beste Han.

't Mocht wel dat ik wat van je hoorde, 't zijn goede berichten bovendien, dat Elsje terug is en goed en vrolijk is, dat Retha geniet en dat jij luiert. 't Is jammer dat 't zoo koud blijft, en wij bidden zachtjes dat 't om zal slaan vóór 1 Mei, want wij willen niet met de kachel in de Buissche Heide beginnen.

't Ziet er niet uit of de zomer voor ons rustig zal zijn, want daar is zooveel in de allernaaste familie waarover wij in zorgen zijn. 't Is nooit zoo geweest als nu, zoo'n accumulatie van getob in de familie.

Jet is goed dat is een groot ding, zij verlangt ook naar de Buissche Heide dat is erg prettig, daar is niets dat haar terug houdt. 't Is alleen vervelend dat zoo'n gaan daar heen toch altijd een kwart verhuizing beteekent, met herrie, en dat ik dat niet van haar kan afnemen.

Jany komt vermoedelijk vandaag uit 't ziekenhuis, hij logeert dan voorloepig bij zijn broer in Sloterdijk. Toen ik hem verleden week bezocht zei hij, als ik door twee jaar van mijn leven te offeren deze maand te niet kon doen, dan stemde ik toe. Daarna schreef hij mij "... ik blijf pessimistisch". Hij bedoelt daarmee dat 't alles niets gegeven heeft, en hij alleen vreest dat er dank zij de operatie een tweede fistel bij is gekomen. 't Is een beroerde geschiedenis.

Verder kan ik je in geheim vertellen dat 't Dom Raam er is, dank zij de neven Schorer,¹ die charmant er in zijn geweest. 't Mag daarom nog niet bekend worden omdat zij zich garant stellen voor 't ontbrekende, maar liever willen dat ik nu begin, hoewel zij doorgaan met inzamelen. Ik hoop dus in de B.H. er mede te beginnen. Ik ben er nu erg uit, maar ik kom er wel weer in, en zal 't dan heerlijk vinden. Ik werkte den laatsten tijd steeds voor Calvé,² 't allerlaatst maakte ik 't decor van een mayonaise kom, waarvan er 10000 gemaakt worden bij Regout.³ Ik heb wel hoop dat 't fleurig zal worden en sterk van kleur. Van een mayonaise kom naar een Domraam is een heele stap.

Fatsoenlijk is Gunning zeker,⁴ maar vooral lijkt hij mij een man die door te groot enthousiasme oppervlakkig is en blijft.

Enthousiasme is natuurlijk voor wie met jeugd te maken heeft een kwaliteit, maar 't ontaardt zoo gauw in een leegheid, die alle inhoud, om der zwaarte wille, voor de jeugd te drukkend vindt.

Hartelijk gegroet allen, Elsje in 't bijzonder, en veel plezier nog.

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. K.J. Schorer en jhr. M.R. Radermacher Schorer, directeur van de Utrechtsche Algemeene Brandwaarborg Maatschappij, penningmeester van de commissie van aanbidding van het Domraam.

2. Ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de Nederlandsche Oliefabriek in 1924 ontwierp Roland Holst een jubileumtegel, een nieuw diploma dat bij jubilea aan personeelsleden werd uitgereikt en een mayonaisekom. Ook daarna ontwierp hij produkten voor de firma. Directeur A.C. Waller was een broer van Ina Santhagens-Waller.

3. Maastrichtse aardewerkfabriek, toen reeds De Sphinx genaamd.
 4. J. Huizinga, "Aanleeren of afleeren", n.a.v. H. van Loon, *De geschiedenis der menschheid*, met medewerking van den schrijver voor Nederland bewerkt door dr. C.P. Gunning (Arnhem 1923), *De Gids* 88 (1924) II 130-137 (V.W. VII, 237-243). C.P. Gunning (1886-1960), classicus, rector Amsterdamsch Lyceum.

[532]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. en H.M. Allen (Oxford)*

8 mei 1924

Dear Friends,

Your charming little book on Thomas More¹ was a delightful surprise to me. I have not yet found leisure to read it through, but still I gather something of its purport. This is just the way, it seems to me, to bring a general public nearer to the great men of the sixteenth century: letting them speak for themselves, or listening to their contemporaries. I hope soon to find time to read it at my ease, and in the meanwhile I thank you most cordially for your present.

The archivist of Leiden is in search of a lost collection of miscellaneous papers, called by the name of the collector Flud van Giffen, and containing some letters of Erasmus according to the catalogue just found. The collection was sold to the King of Prussia shortly after 1700, but proved to be unknown in the Berlin archives. If the investigations being made now lead to its recovery, I shall warn you.

Elisabeth has come home from Lausanne about Easter, in good health and very gay. She is now giving the last touch to her knowledge for the examination in July and August.

The boys and Retha are also quite well, and so am I myself. I have had a good deal of work to do all the winter and shall continue to have so till August at least. Of my four books (Erasmus English and Dutch, and Waning of the Middle Ages English and German) nothing has appeared as yet, but I expect them every day. Your volume V evidently also suffers delay.

Which part of Europe have you chosen for your hunting-fields during this summer? I have accepted an invitation to hold a few lectures at Vienna in September,² forming part of a series of International courses. Probably I shall take Elisabeth with me; I hate travelling alone, and she of course desires nothing better.

Is your English spring quite as bad as ours here? We are all longing for mild weather since the end of March. I have altered my garden; you must needs come back to see how nice it looks now.

With our best greetings, especially of Elisabeth,

Yours sincerely

J. Huizinga

P.S. Please notice the change of my number: 32 Witte Singel!³

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. P.S. en H.M. Allen, ed., *Sir Thomas More: selections from his English works and from the lives of Erasmus and Roper* (Oxford 1924).

2. Huizinga sprak begin september 1924 voor de "Dritte Wiener Internationale Hochschul-Kurs" te Wenen over "Der Einfluss der Nachbarländer auf die Entwicklung der niederländischen Kultur".
3. Huizinga's oude nummer was Witte Singel 74.

[533]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

13 mei 1924

Beste Han.

Wij zitten hier ondertusschen maar op de lente te wachten, toch zijn wij erg blij hier te zijn, want de rust en de ongestoordheid is een weldaad. 't Is vreemd te zien hoe alles toch zijn gang gaat, de vogels zingen terwijl je zelf de haard opstookt en alle bloesems gaan open, terwijl 't 's nachts vriest. Ze lachen dan om de ouderwetsche Hollandsche huisvrouw die met de schoonmaak eindigde met stoken, maar de eiken zijn net even burgerlijk stipt, die ontvouwen hun bladen als 't nog gemeen koud is.

Ik vind Jet erg goed, veel flinker, rustig en gelijkmatig, 't is een weldadig verschil bij verleden jaar, en zij kan zooveel meer aan, zij mag dan wel eens moe zijn, maar zij verzet ondertusschen veel en velerlei werk. De nachtegaalen bouwen een nest in mijn atelier, allerliefst is hun gezang, bovendien zie ik er een geluksvoorteken in voor 't Dom Raam waar ik nu aan beginnen ga, zoodra ik de groote neo-drukken van 't raam heb. De zwaluwen zullen echter wel zorgen dat er fantastische vlekken op komen, maar ik heb niet 't hart ze weg te jagen.

In afwachting van die neo drukken ben ik aan 't afdoen van een oude belofte, en ben bezig aan een stukje over Puvis de Chavannes 1824-1924 voor een Fransch tijdschrift.¹ Zou ik Elsje durven vragen of zij 't vertalen wil, dat zou ik allerplezierigst vinden en ik zou 't niemand zoo graag toevertrouwen. Maar vraag 't haar niet als je maar even denkt dat 't haar bezwaart, want ze moet 't vast niet doen ter wille van mij, en wij moeten 't geheel zakelijk ook behandelen. 't Wordt niet lang, ik denk 6 of zeven pag. overeenkomstig met den druk van de Gids.

Veel hart. gr. van ons voor jullie

t.t. R.

Wij mochten den 50 verjaardag van Cees medevieren,² die daarvoor naar hier gevlucht was. Hij is nu in België.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Samen met een artikel over een andere Franse negentiende-eeuwse schilder, verscheen het in een klein boekje: R.N. Roland Holst, *Chassériau en Puvis de Chavannes* (Amsterdam 1928).

2. Cornelis van Vollenhoven werd vijftig jaar op 8 mei 1924.

[534]

Johan Huizinga (Leiden) aan E.W. Bok (Philadelphia)*
19 mei 1924

Dear Mr. Bok,

Having just received my 'Erasmus' I wish to express to you my satisfaction on seeing our names together and my sincere thanks for your kind help and encouragement. May the book prove worthy of the honour of opening your series. You may be assured that your scope in starting it is highly appreciated in this country.

Very sincerely yours,

P.S. I hope soon to send you a copy of the Dutch edition about to be published.

* Minuut: Leiden, UB.

[535]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*
19 mei 1924

Och jemineejoostje – beste vriend – altijd, wanneer ik een beetje tot rust kom, vliegt er een berichtje op mijn schrijftafel, dat mijn ziel weer in oproer brengt. Iemand uit Amsterdam stuurt mij de Rotterdammer van Vrijdag 16. V. met een zot berichtje in de rubriek Onderwijs,¹ dat je natuurlijk gelezen hebt. Wat moet dat? coup-de-main of bêtise? Indien er werkelijk iets van aan mocht zijn, dit:

Ik heb hier genoeg "germanistiek" en "vergelijkende taalkunde" geroken, om er een algemeen begrip van te krijgen; dat ik in de laatste jaren mijn neus even in Sanskrit en Oud-Noordsch heb gestoken weet je ook; ik heb van den beginne af aan grammatische colleges gegeven – ik zou dus, mits ik hard werkte, min of meer in staat zijn iets te geven, wat op een "historische grammatica" leek. Wat "Nieuw-Nederlandsch" en "Middel-Nederlandsch" betreft, zou ik daar zelfs niet zoo heel veel tegen hebben, en wanneer veel ook niet volkomen correct zou zijn, er zou door mijn omgang met Sievers het een en ander bijkomen, wat nieuw is. Over mijn "germanistische" bekwaamheden zou Sievers misschien kunnen getuigen.

Ziedaar mijn geloofsbelijdenis, voor het geval, dat de faculteit er over denkt, mij de twee vakken te geven, in de hoop de zaak later te splitsen.² Ik voor mij, zou er het werk voor over hebben, de literatuurgeschiedenis laten rusten en mij met alle kracht op de grammatica werpen. Mijn talenten liggen zeker niet in die richting!!! – maar aan den anderen kant is grammatica geen tooverkunst (al is het vaak goochelen) en kan een mensch die zaak evengoed leeren als vergelijkende anatomie van de zoogdieren of iets dergelijks. Een syntaxis van het Middel- en Nieuw-Nederlandsch zou ik om te beginnen dadelijk kunnen geven.

Is het daarentegen alles malligheid van onzen vriend de Meester – lid van

het bekende Jan-Kalfsche Driemanschap³ – dan zal ik na eenige schommelingen wel weer in evenwicht komen. Ik vond in het algemeen de mededeling van den minister aan de Ie kamer niet zoo kwaad. Wanneer men een aarts-neerlandicus benoemt, wordt vermoedelijk de litteratuurhistorische lacune gauw genoeg gevoeld, en men kan er altijd op terugkomen, dat de leerstoel volgens de woorden van zijn Excellentie in hoogst eigen persoon “voorloopig” niet bezet is.

Genoeg – ik verheug mij buitengewoon op mijn Hollandsche reis.

Jan is op het oogenblik in Amsterdam en zoekt werk.

*

Het stukje over Jan Veth⁴ kreeg ik van morgen – Om te beginnen deed het mij genoegen, dat de evenwijdigheid in onze geestesrichting hier toch weer sterk bleek – niet alleen denken wij over die zaken op dezelfde wijze, maar het krijgt ook denzelfden vorm: wanneer je mijn stukje niet tusschen aanhalingsteekens gezet hadt, zou dunkt mij alleen een doortrapt Schallanalytiker⁵ gemerkt hebben, dat hier iemand anders aan het woord was en dat schijnt mij, daar geen van tweeën zich naar den anderen richt, zoo iets als de proef op de som, dat wij het bij het rechte eind hebben.⁶ Mij geeft dit een aangenaam vertrouwen. Verder heb je, geloof ik, in een kort bestek een heel duidelijk beeld van zijn veel vertakten geest gegeven en goed laten kijken, dat hij overal waar wij zijn spoor vinden, ook werkelijk wat beteekent; dat hij niet is, wat de Duitschers Hans-in-allen-Gassen noemen, maar dat wij hem inderdaad als een factor en tegelijk als een beeld van het hollandsche geestesleven moeten opvatten. Wanneer ik mijn indruk van je artikel moest samenvatten, zou ik zeggen, dat het een fraai staaltje is van de wijze waarop wij het leven en het gelijktijdige historisch benaderen kunnen – een moeilijke kunst, maar die wij geloof ik zeer noodig hebben, ten eerste om niet “wetenschappelijk-historisch” te worden, ten tweede om in deze verwarde en verwarrende tijden toch iets als een lijn te vinden.

Er is misschien in Jan Veth even een kantje, dat niet heelemaal tevreden zal zijn – maar dat is niet zijn beste kant en wanneer hij nadenkt zal hij zeker inzien, want daarvoor is hij wijd en verstandig genoeg, dat hier van den portretschilder een voortreffelijk portret gegeven is: iemand, die niet boven zijn tijd staat, maar die in zijn tijd een van de krachtigste en zuiverste drijfveeren voor vooruitgang en ontwikkeling beteekent.

Heel hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. NRC, 16 mei 1924: ‘*De vacature prof. Kalf en prof. Muller.* [...] Naar wij vernemen heeft de ontslagneming van prof. J.W. Muller als hoogleeraar in de Nederlandsche letteren aan de Leidsche universiteit er toe geleid, dat tegelijk met deze vacature ook in de vacature, ontstaan door het overlijden van prof. Kalf, zal worden voorzien. De vakken, die beide hoogleeraren doceerden, zullen in een hand komen. In verband hiermede kan binnenkort de benoeming van prof. dr. André Jolles worden tegemoet gezien.’

2. J.W. Muller werd per 1 augustus 1924 opgevolgd als hoogleeraar in de Nederlandse taalkunde door J.H. Kern (1876-1933).

3. Blijkens de brief van Huizinga aan Jan Veth van 7 juni 1924 sprak Jan Kalf over een driemanschap Veth-De Meester-Huizinga dat in Nederland op cultureel gebied de lakens zou uitdelen.
4. J. Huizinga, "Jan Veth".
5. De 'Schallanalyse' was een methode van Eduard Sievers om teksten te analyseren aan de hand van hun klankstructuur.
6. Verg. André Jolles aan Huizinga, 10 april 1924, n. 6.

[536]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. en H.M. Allen (Oxford)*
23 mei 1924

Dear Friends,

Your book and mine¹ must have crossed at almost the same time, which I should wish to take as a happy omen. In seeing this new result of your indefatigable labours and realizing all the patient care you bestow on the slightest particulars of Erasmus' career, I feel almost ashamed of my impudence to describe the whole of his life after a study so trifling and short in comparison with yours.

I propose to work your new volume through as soon as I can find time; it attracts me very much, as well for the new letters as for the guidance I lacked when reading the old ones. I am proud to see your Leiden degree on the Title.²

In a week or so my Dutch Erasmus is to follow the English one, and perhaps not much later I hope to send you *The Waning of the Middle Ages*.

I am reading your *More* in my few moments of leisure, and find it very captivating.

My best thanks for your present and cordial greetings, also from my children,

Yours sincerely,

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Huizinga's *Erasmus* en het vijfde deel van het *Opus Epistolarum*.

2. Allen's Leidse eredocoraat: 'In univ. Leidensi lit. et phil. doctorem hon. cau.'

[537]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*
24 mei 1924 (poststempel)

Beste Han.

Dank voor je briefje. 't Is een slag en de dood van oom¹ ontnemt ook voor ons, aan 't leven hier iets van het eigenaardige en mooie. 't Is anders een mooi leven, zoo oud te worden en zóó goed te blijven. Hij lag als een krijgsman, hij leek 60, 't was werkelijk majestueus.

Ja dat stuk van Cees² is erg goed en tegelijk eenvoudig en warm. 't Is voor

hem ook een verlies. Hij logeert hier en wij hebben 't prettig. De misère en narigheid in de naaste kring van ons accentueert zich, en is beklemmend en de rust roovend.

Hartelijk door ons gegr.

t.t. Rik

Geluk met Erasmus.³

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Henri van der Hoeven overleed te Zundert op 21 mei.

2. Cornelis van Vollenhoven, "Prof. mr. H. van der Hoeven †", *NRC*, 21 mei 1924.

3. Mededeling op de envelop.

[538]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

2 juni 1924

Beste vriend –

je hebt misschien gelezen, dat Albert Köster plotseling overleden is – dat geeft behalve begrafenisplechtigheden etc veel te doen, daar wij colleges moeten overnemen en wat dies meer zij. Ik kom dus pas begin van de volgende week en niet zooals ik van plan was eind van deze. En nog iets – ik verander het onderwerp van mijn speech en spreek over het sprookje in plaats van over het raadsel.¹ Dat hangt ook samen met het drukke werk – en bovendien werd het raadsel, dat uitging van het raadselsprookje van Oetanka uit het begin van het Mahabharata wat al te geleerd – zoowel voor mij, daar Sanskritvertalingen nog heel langzaam gaan, als voor het publiek, dat waarschijnlijk van indische letterkunde maar heel weinig besef heeft – dat blijft dus liever voor de Gids liggen. Vindt je het noodig, dit het Bestuur vooraf mee te delen, doe het dan als-je-blijft. Anders kan ik het ook 's morgens vertellen – de leden zullen er niet rouwig over zijn. Overigens zijn paspoort, Ausreiserlaubnis etc. in orde.

– Wat het professoraat betreft...² Tegenspoed slaat op onze ziel – “tussen hoop en vreeze drijven” op onze zenuwen; ik heb in alle bescheidenheid het gevoel, dat mijn ziel sterker is dan mijn zenuwen en een stootje meer verdragen kan. Ik had, toen eindelijk het bericht gekomen was, even een gevoel als David in Samuel II cap. 12 vs. 20ff.³

Anders een raar geval, onze tijden waard. Daar is een leerstoel, die een nederlandsche regeering eigenlijk moest liefhebben als den appel van hun oogen. Er komen twee mannen in aanmerking⁴ – beide, alweer in alle bescheidenheid, voortreffelijk in hun soort. Den eenen nemen zij niet, omdat hun buurman scheel kijkt, den anderen omdat hij – maar ach, hoe onschuldig! – communist is. Dan maken zij van den leerstoel een kakstoeltje en zetten er een klein, rond ploertje op.⁵ Sic itur ad astra⁶ – Laten wij op betere tijden hopen en betere regeeringen. Voor alles wat je gedaan hebt, maar meer nog voor de laatste alinea van je brief, dank ik je hartelijk. Voor mij is het profijt, dat ik er van trek dit: ik heb in dit jaar meer dan ooit gevoeld bij jelle te hoo-

ren en door jemie te zijn opgenomen en dat geeft zelfs in het buitenland een gevoel van thuis. En daarmee basta.

Ik verheug mij op jou en de jongens
je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Inderdaad luidde Jolles' voordracht in de jaarvergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden op 11 juni 1924 "Het sprookje", *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1923-1924* (Leiden 1924), 18-42.

2. De vacature-Kalff te Leiden in de Nederlandse letterkunde; mogelijk is ook bedoeld de dubbele vacature in taal- én letterkunde, verg. André Jolles aan Huizinga, 19 mei 1924, n. 1.

3. 'Toen stond David op van de aarde en wiesch en zalfde zich'.

4. André Jolles zelf en Reindert Jacobsen (1876-1962), leraar aan het Rotterdamse Gymnasium Erasmianum. Jacobsens vriendschap met de politicus en historicus W. van Ravesteyn (1876-1970) bezorgde hem de roep van communistische gezindheid, maar van enige politieke activiteit is niets bekend. Jacobsen kwam, ofschoon in de vergadering van de faculteit ter sprake gebracht, niet voor op de voordracht van de letterkunde-leerstoel.

5. Waarschijnlijk bedoeld J.H. Kern, die op de leerstoel van Nederlandse taalkunde benoemd werd.

6. 'Zo gaan we naar de sterren', Vergilius, *Aeneïd*, 9.641.

[539]

Jan Veth (Amsterdam) aan Johan Huizinga*

2 juni 1924

Waardste,

Toen ik, in onze Zwitsersche afzondering, de N. Rotterd Ct van 17 Mei nagestuurd kreeg en mijn naam boven een feuilleton van het Letterkundig Bijblad¹ vond staan, schrok ik geweldig. Ik had alles willen ontloopen en nu kreeg ik toch in het publiek de aandacht op me gevestigd. En hoe! Ik beken, dat ik het stuk den eersten keer maar vluchtig dorst door te kijken, en er doodverlegen mee was. Eerst een paar dagen later heb ik het goed gelezen. En toen zag ik in dat, al is het veel en veel te vleierend, ik er trotsch op mag zijn, dat er zóóiets over me geschreven werd. Trotsch, omdat het op zichzelf een voortreffelijk staaltje van levend historieschrijven is. En trotsch, om de heusche vriendschappelijke gevoelens van jou (en ik mag wel zeggen, ook van André) jegens mij, die er uit spreken. Ik kan je daarvoor mijn dankbaarheid niet, zooals ik het zou willen, betuigen. Want er zijn nu eenmaal dingen, die me stil maken.

De pot, die Ila² me vanmiddag bracht, en die je, namens de Gidsbroeders bij haar bezorgd hadt, is iets stil prachtigs. Zij krijgt een uitgezochte plaats in onze kleine avondkamer, en ik zal er altoos als naar iets dierbaars op kijken.

Met een hartelijken handdruk

always yours

J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. J. Huizinga, "Jan Veth".

2. Ila was de roepnaam van Veth's tweede dochter, Alida (A.J. Moes-Veth, 1891-1960).

[540]

Henriëtte Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga*

5 juni [1924]

Beste Han,

Gisteren kregen we je Erasmus, waar we pas door Cees nog veel van gehoord hadden; ik ben direkt begonnen met lezen en het boeit mij zeer. Rik vraagt me, je uit ons beider naam wel te willen bedanken, tot tijd en wijle hij kans ziet, je een behoorlijken brief te schrijven. [...]¹

Wij hopen zeer, dat je van dezen Erasmus, – en ook van de vele andere schrifturen, die dezer dagen naar Cees ons vertelde, in allerlei talen van je verschijnen, – héél veel genoeg zult beleven, zoodat al dit volbrachte werk weer tot een aanmoediging wordt voor nieuwe werken. Ook voor de Gids-overdrukken hartelijk dank, het is erg prettig je rede² nog eens rustig te kunnen savoereeren.

André komt zeker dezer dagen bij je? Ik was van plan geweest in Leiden te komen om hem te hooren en de vergadering³ eens bij te wonen, maar er komt nu natuurlijk niets van, ik zit te bekneld tusschen allerlei dingen.

Veel hartelijke groeten, ook voor Elsje, van ons beide; wij zien jou en haar toch zeker eens van den zomer?

Jet

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Verslag werkzaamheden Richard Roland Holst.

2. J. Huizinga, "Van instituut tot akademie", in: *Jaarboek der Kon. Akademie v. Wetenschappen 1921-1922* (Amsterdam 1923) 195-224 (V.W. VIII, 426-449). Rede, gehouden in de algemene vergadering der Koninklijke Akademie op 25 maart 1922.

3. Van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

[541]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

7 juni 1924

Waardste,

Je briefje van den 2den heeft mij bijzonder verblijd. Toen De Meester mij indertijd vroeg, over je te schrijven, wist ik al, dat je elke hulde wilde ontloopen, en vroeg allereerst: zou hij het niet onaangenaam vinden? Maar ik moest toch ook toegeven, dat zelfs dat geen reden mocht zijn om je niet te gedenken, en toen deed ik het natuurlijk bijzonder graag. Voor de uitvoering staande waren mijn overwegingen deze. Met onze oude beproefde vriendschap heeft het publiek niets te maken, dus geen toast. En ook geen stuk,

waarvan men zeggen kan: nu ja, die heeren van de Gids steken elkaar in de hoogte! – Weet je dat Jan Kalf spreekt van een gewaand driemanschap Veth-de Meester-Huizinga, dat in 't land de lakens uitdeelt? Wij hebben nog al wat uit te delen, nota bene! – Maar ter zake. Een volkomen objectief stuk dus, waartoe ik geheel in mijn historische huid wou kruipen. André was hier toen juist en beloofde mij gegevens, die ik er tenslotte zóo in laschte als hij ze gaf. Toen 't stuk af was, wist ik volstrekt niet, of het goed was, en meer en meer knaagde (hier komt een fraai beeld!) de vriend aan den historicus en zei: ben je nu toch niet al te gereserveerd geweest? In het bijzonder hinderde het mij, en hindert het mij nu nog, dat ik over jou als schilder sprekende, niet duidelijker heb gezegd, hoe van harte ik mij onder je bewonderaars schaar.

Maar enfin, nu ik weet, dat het stuk je genoeg heeft gedaan, ben ik blij het te hebben geschreven, zooals ik al verheugd was toen je oudste zuster¹ er mij terstond haar vreugde over te kennen gaf. Die reactie dat je het eerst maar vluchtig durfde doorkijken, kan ik maar al te goed begrijpen, ik vind in het lezen van lof over jezelf een soort fysieke griezeling.

Het speet mij, van Ila te hooren, dat je rust in Zwitserland door ongesteldheid verstoord is. Ik hoop je vandaag over een week in welstand op Toorenvliedt te zien.

Hartelijke groeten, ook aan je vrouw,
t.t. J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.
1. Cornelia Johanna Veth (1848-1945).

[542]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Middelburg)*
12 juni 1924

Beste Han

Als 't tien graden warmer was zoudt je in de Elyseesche velden niet heerlijker kunnen zitten dan ik nu op de waranda zit, vogelenkoor rondom, zelfs de nachtzwaluw voor 't eerst, de wei vol bloemen, de wilgen in 't licht van de avondzon, en daarboven een hemel waar God zich niet met een Jantje (let wel ik zeg geen Han-tje) van Leiden heeft afgemaakt. Om den drommel niet. Ik heb door 't ziek zijn van mijn zwager Van der Schalk met je vriend v. Valkenburg met veel genoeg kennis gemaakt, eens was ik een avond bij hem en 't gesprek duurde langer, ook al omdat er buiten een onweer was met stroomen regen. Hij liet mij toen je teekeningen zien, de serie ironische teekeningen op feiten van de Vaderlandsche geschiedenis.¹ Zij hebben mij veel meer dan alleen kostelijk geamuseerd, ik vind ze véél meer dan geestig (en zeer geestig) alleen, maar ik vind ze voortreffelijk in hun soort en bewonderenswaardig van strak volgehouden detaillering, en van rijkheid van détails.

Ik vind ze heusch eenig in hun soort en zoo volkomen vrij van alle diletantisme en losgelaten vaagheden. Ik wist wel dat je in die lijn veel kon, maar

dat je dat kon dat wist ik niet. Je moet 't uitgeven, in ernst, dat moet je doen, of een ander 't recht geven er voor te zorgen. Als je 't niet doet dan zal ik je 't leven met plagerijen ondragelijk maken, want dan zal ik je weigering toeschrijven aan allerlei soorten hooghartigheid, professorentrots en weet ik wat nog meer.

Is Dré nog in 't land? Ik had erg graag een afspraak met hem gemaakt, maar ik voelde mij niet tot 't futtig maken van afspraken in staat. Ik zal niet klagen, maar ik heb de vervelendste zes weken achter den rug die ik mij in lang herinner beleefd te hebben, al maar verdrietigheden en herrie er bovenop, als 't eene afgeloopen was kwam 't ander, zoodat ik 't gevoel heb of ik nooit iets uitgevoerd heb als in een vorig leven, en in dit leven nooit meer iets uitvoeren zal, zoo hartgrondig is mijn concentratie door alle gebeurtenissen in den vijzel tot gruis gestampt. Aan de Buissche Heide heb ik nog niets gehad, ik bedoel niets van de heerlijkheden die ik anders om zoo te zeggen direct cadeau krijg van de bosschen hier. (Een prettige herinnering toch, 't logeeren van Cees hier tijdens de droevige dagen op de Moeren).

Is Dré er nog, zeg hem dat 't mij héél erg spijt, maar dat hij, noch iemand anders iets aan mijn gezelschap zou hebben vóór ik minstens 14 dagen stilte en eenzaamheid heb gehad, en weer geloof dat ik nog wel eens tot iets in staat zal zijn. Over een onnoozel stukje (dat wat Elsje zou vertalen) zit ik als een seniele stakker te kieskauwen.

Ik heb in je Erasmus nog niets gelezen, trouwens Jet is er nu aan bezig en vertelt er mij van tijd tot tijd met groote opgewektheid over, gisteren b.v. over 't psychologische stuk er in.

Op 't oogenblik logeert Elsie Rutgers v.d. Loeff hier, 't is bepaald een troost om daarnaar te kijken en zoo iets liefs om je heen te hebben.

Nu kan ik niet meer zien, de nachtegaal zingt nu mooi, maar God heeft zijn hemeldecor uit angst voor den regen met zeilen bedekt.

Hartelijk gegroet allen

dag! t.t. Rik

Jet is erg goed, *véél* beter dan verleden jaar, een vreugde om 't te zien.

Zoo juist van Jany een brief, daardoor de adresverandering.²

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Zie Huizinga aan Jan Veth, 17 november 1895, n. 2.

2. Deze mededeling op de envelop.

[543]

Jan Veth (Amsterdam) aan Johan Huizinga*

12 juni 1924

Waardste,

Laat mij je nog even, alvorens ik je Zaterdag op Toornvliedt, – of misschien reeds voordien in den trein – de hand zal drukken, mogen zeggen, hoe blij ik ben met je Erasmus-boek. Ik had het juist, terwijl ik haastig liep, in het raam van een boekhandelaar zien liggen, en me voorgenomen het te

koopen, toen ik er thuis je present exemplaar van vond liggen. En dadelijk ben ik, in vrije kwartiertjes, die ik dezer dagen al te weinig heb, met de lezing begonnen. En dat met het allergrootste genoegen. Ik ben pas op een derde maar het boek heeft me heelemaal te pakken, en ik vind het zoo helder en beeldend, dat ik me niet begrijp dat het niet al veel vroeger tot stand kwam. Het saamgegroeid zijn van historieschrijven en portretteerkunst beantwoordt ongeveer aan mijn ideaal.

Met nogmaals mijn hartelijken dank voor dit mooie boek, dat als iets heel deugdelijks blijven zal,
always yours J.V.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[544]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

16 juni 1924

Waardste,

Je eet Donderdag bij Duparc, naar ik hoor. Hij vroeg namelijk mij ook, maar ik kan niet, want wij hebben dien avond de faculteitsvergadering over de aanbeveling voor de vacature Kalf.¹

Nu zou je, dunkt mij, reeds bij Duparc den bodem kunnen bewerken. Het standpunt: A.² kan niet benoemd worden vanwege Gent, moet m.i. vooral op deze twee gronden bestreden worden.

1. De regeering heeft, toen er materieel gewin viel binnen te halen, wel v. Bissing³ benoemd, die voor de Gentsche Universiteit de manager is geweest. Nu het te oogsten gewin louter geestelijk is, mag zij niet in gebreke blijven.

2. en dit is dunkt mij ons sterke punt: A. is niet een Vlaamsch activist en dus geen belgisch verraaijer, noch ook een hollandsche neutraliteit-schender à la Labberton⁴ c.s., maar een gewezen duitsch officier, en als zoodanig naar Gent gecommandeerd. Op dat laatste kan de regeering zich beroepen, als de belgische gezant een zuur gezicht mocht zetten.

Een belgisch heibeltje zal er natuurlijk van komen; maar komaan!

Dit alles in de hoop, dat C. en ik er Donderdag in slagen, de faculteit mee te krijgen.⁵ Wij zullen ons best doen.

Ik moet toch nog eens zeggen, hoe blij ik ben, eenigermate het medium te hebben kunnen zijn, waardoor je je met A. hebt verzoend.

Hartelijke groeten, In haast!

t.t. J.H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. Op donderdag 19 juni.

2. André Jolles.

3. F.W. Freiherr von Bissing, 1922-1926 bijzonder hoogleraar in de kunstgeschiedenis van Egypte en Oost-Azië te Utrecht.

4. John H. Labberton (1877-1955), letterkundige, publiceerde onder het pseudoniem Th. van Ameide, hoogleraar te Gent 1916-1918.

5. Ondanks tegenwerking van P.J. Blok wist Huizinga te bereiken dat André Jolles op de eerste plaats van de voordracht van de faculteit in de vacature-Kalff kwam.

[545]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

25 juni 1924¹

Beste vriend –

“Laat ons trachten dien grooten Erasmus steeds te zien, zooveel als de kleine het ons veroorlooft” – pag. 177 –²

In dit “laat ons trachten”, ligt misschien het verschil in houding tusschen jou en mij ten opzichte van Erasmus. Dat in het summum jus ergens een summa injuria ligt, noemde Cicero al een afgezaagde waarheid. Maar zijn er geen menschen, of karakters die de rechtvaardigheid niet kunnen velen en voor wie een rechtvaardige beoordeeling in zekeren zin onrechtvaardig is? Het was niet zonder ietwat bitterheid, dat ik, toen ik de laatste bladzij van je boek gelezen had, tot mij zelf zeide: dit is een rechtvaardig boek en een juist oordeel. Ik kon het op geen enkel punt weerleggen; het was alles waar; het zat alles voortreffelijk in elkaar en was buitendien uitstekend geschreven; ik moest je op ieder punt gelijk geven; ik kon je nergens verwijten, dat je Erasmus als mens onderschat hadt. En toch...

Ik weet, dat dit ondankbaar is. Lindeboompje verbaast er zich over, dat er in de vier eeuwen sedert Erasmus' dood geen behoorlijke biographie over hem is verschenen. “Schier ongelooflijk”, roept hij uit. Ik ben minder naïef. Waarachtig geen wonder. Waar school in Holland geest, gemoed en eruditie genoeg het aan te durven. Hemsterhuis, Bakhuizen of Huizinga? Het is bijna een woordspeling. Intusschen – Busken Huet had het zijne gedaan (eilieve, had hij niet een plekje in je bibliographie verdiend?) – maar het zijne was niet genoeg, dat moet ik alweer toegeven. Nog eens: wij hebben reden tot dankbaarheid voor wat je gedurfd en gedaan hebt. En toch...

Noem ook dit egocentrisch – en toch! Vriend, ik gebruik het woord: “vriend” in een zeer diepe gevoelslaag, ik voor mij wensch niet beoordeeld te worden op de wijze, waarop jij het Erasmus doet.

Την κρείττω τα συγγραμματα δεξει³ – staat op Dürers portret. Maar altijd weer heb je gelijk: wij mogen het niet daarbij laten, want het is zeker niet door zijn geschriften, dat Erasmus Erasmus is. Die syngammata zijn Erasmus niet, en Erasmus is niet die schrijfsels. En toch zijn zij het wel – en toch is hij het ook. En daar ligt de paradox.

En hoe dichter wij bij Erasmus komen, hoe meer wij hem in zijn geheel als paradox gaan voelen en hoe meer wij begrijpen, dat hierin het onderscheid met den grooten Rabelais, den grooten Luther, den grooten Montaigne ligt – maar hoemeer wij hem als zoodanig bewonderen, en hoemeer, subjectief gesproken, ik hem daarom lief heb. Hij heeft al de charme, al het verleidelijke, al het beschamende, al het reinigende, dat een paradox op onzen geest uitoefent. Nu geeft mij je boek al de tegenstrijdigheden en tegenstellin-

gen, al het heen-en-weer en het op-en-neer van die paradox, en zeker niet in den vorm van een beschuldiging, maar met fijn gevoel voor den samenhang. En toch – hoor ik er niet genoeg uit, dat dit een paradox en dus toch weer een merkwaardige eenheid is.

Blijven liggen.

7.VII.24

Het is alweer bijna veertien dagen geleden, dat ik begon te schrijven. Ik kom dezen zomer niet op streek; heb veel te doen en doe niets – Dat komt er van, wanneer men midden in het semester vacantie neemt –

Bovendien kan ik mijn ziel, of mijn astraallichaam, of mijn ka, of hoe het orgaan mag heeten, dat in mijn samenstel het dwalende oftewel planeticose vertegenwoordigt, niet in mijn macht krijgen; het doet raar, het fladdert, het wil er uit. Ik wou, dat er een expeditie werd uitgerust om het graf van den hopvogel van de Koningin van Saba te zoeken – upupa epops –⁴

17.VII.24

Waarom mijn brief aldoor maar blijft liggen – ?

Het ligt gedeeltelijk aan Erasmus. Wat ik er voor een week of wat over schreef, stond onder den indruk van de eerste lezing. Het is niet heelemaal juist – het is bovendien vaag. Maar ik blijf bij mijn “en toch”. Wie een portret schildert, kan geen antinomieën geven – maar het is misschien gevaarlijk van een wezen, dat zoozeer uit antinomieën is samengesteld een portret te willen schilderen.

En dan – dat is, waar het het minst mee meekan – je ziet hem toch wel heel sterk in zijn eigen tijd. “Hij vormt geen schakel in de ontwikkeling der natuurwetenschap, noch der nieuwere wijsbegeerte” p 261. Ben je daar zoo zeker van? Geloof je bij voorbeeld, dat Cartesius zonder Erasmus denkbaar is? Wanneer ik aan den eenen kant de devotio moderna – natuurlijk ook als wetenschappelijk, of laten wij liever zeggen als “humanistisch” verschijnsel – zet, en aan den anderen den tijd van Spinoza en Christiaan Huighens – alweer als humanisme – dan is dat toch een duidelijke ontwikkeling, en in die ontwikkeling is Erasmus een van de gewichtigste schakels. Er loopt, wat de filosofie betreft een dikke lijn, die van den miles christianus naar de manuductio ad stoicam philosophiam van Lipsius gaat (indien ik mij niet vergis, was Lipsius grootvader, of vader?, persoonlijk met Erasmus bevriend) – en van daar naar Spinoza’s ethica. En wat de “natuurwetenschap” aan gaat – is de studie van den mensch, zooals Erasmus haar bedoelde, niet eigenlijk het begin van wat in de 17e eeuw “natuurwetenschap” wordt. Ik geloof niet, dat dit spitsvondig is; men zou het ook zoo kunnen zeggen: Erasmus kent de “natuurwetenschap” niet, maar er is in zijn methode iets, wat de natuurwetenschap voorbereidt; sterker: iets wat noodzakelijk tot de “wetenschap van de natuur” moet leiden. Er loopt – en dit verduidelijkt misschien mijn stelling – een evenwijdige lijn van Morus en Colet naar Bacon.

“Een voorlooper van den modernen geest” – ? Neen zoo niet. Wanneer men van “moderne” begrippen uit de ontwikkeling van de wetenschappen op zich zelf gadeslaat of terug vervolgt, komt men misschien niet op Erasmus. Maar men kan het ook anders zien. Staatswetenschap, natuurweten-

schap, historie en wijsbegeerte ontplooiën zich in den loop van de 16e eeuw en het begin van de 17e eeuw alle met een gemeenschappelijke knop, die ik alweer als het humanisme samenvat, zij zijn alle "humanistisch". – Je zoudt er de kunst ten deele bij kunnen nemen – Daar zij op het oogenblik niet meer "humanistisch" zijn is het niet zoo heel gemakkelijk hen in dat verband te beschouwen, maar wanneer wij ze historisch beoordeelen, moeten wij het toch probeeren. Wanneer wij nu vragen: wie heeft aan dat humanisme die eigenaardige, lenige, veelzijdige vruchtbaarheid gegeven, dat er dat alles uit groeien kon, en uit groeien moest? – dan komen wij bij de koppen uit de 16e eeuw; in de eerste plaats bij Erasmus. Wij mogen natuurlijk niet zeggen, dat zij dit bedoeld hebben – maar het is toch ook niet juist (misschien nog veel minder juist!) te ontkennen, dat zij er de eigenlijke oorzaak van geweest zijn. En zoo geloof ik, wanneer jij zegt: "Erasmus was geen wegbereider voor de staatswetenschap", van mijn kant alweer, dat het werk, wat Erasmus gedaan heeft de geestelijke voorwaarde was, en zelfs de *conditio sine qua non*, voor Grotius' *mare liberum*, al heeft geen haar op zijn hoofd (à propos, heb je wel eens geprobeerd je hem zonder zijn kapje voor te stellen?) aan "zeerecht" gedacht.

En wanneer wij naar den anderen kant kijken, dan is dit "humanisme" toch een evidente breuk met de "middeleeuwen". Wij weten maar al te goed – och lieve Hemeltje hoe goed! – dat noch de tegenstelling Renaissance – middeleeuwen, noch die van hervorming – middeleeuwen opgaat. Maar "humanisme" als alleenige bodem, waarop die nieuwe wetenschap en wereldbeschouwing konden groeien, is dunkt mij toch wel een echte tegenstelling en in zooverre zie ik in Erasmus toch wèl een voorlooper en een *prodromus galeatus*⁵ van den "moderneren geest in het algemeen" en iets heel anders dan Luther.

Je zult nu zeggen, dat ik eenige zinnestukjes uit je boek te absoluut opvat en dat je op heel veel plaatsen iets dergelijks gezegd hebt. Toegegeven! Het is misschien meer een kwestie van kleur, van schakeering, misschien ook een kwestie van sympathie. Daarom is ieder geschrijf veel te stellig en het zou heel wat prettiger zijn, wanneer wij er bij het uitlaten van Hinsop over konden praten.

Eilacy.

Nu stuur ik echter mijn brief weg. Anders blijft hij weer liggen. Over het feest later; ik verheug mij dat *magisterculus*⁶ aangenaam in den omgang is en ben het met zijn plannen eens. Groet de heele familie; binnen kort krijgt Jacob zijn Don Quixote en Elsje een Anthologie française; "ich halte ihr den Daumen" bij haar examen, zooals men hier zegt.

Je boek maakt opgang – mijn studenten komen er een voor een mee aan- dragen, niettegenstaande de slappe en dure tijden.

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Het eerste deel van de brief is door Jolles abusievelijk gedateerd 25 juli in plaats van 25 juni.

2. J. Huizinga, V.W. VI, 125.

3. 'Een beter beeld tonen u zijn geschriften'.
4. Latijnse naam van de hopvogel.
5. Een gehelmde voorman.
6. Johan de Meester jr.

[546]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

9 juli 1924

Waardste,

De zaak André staat nu zoo, dat Curatoren hem¹ niet als no. 1. genomen hebben, niet zonder dat Pieter Johannes² daarin leelijk gewoeld heeft. Wanneer je dus toch nog bij den Minister een stap zoudt doen, zou je daarbij uitsluitend voor de faculteit opkomen. Dat maakt het m.i. niet heel veel anders, al vermindert het de kans op succes natuurlijk zeer. Naar ik meen, is de Visser op reis; haast zal er dus niet bij zijn, maar je weet zelf het best, hoe en wanneer je hem kunt benaderen. Altijd als je er bij blijft, dit ondanks het feit, dat Curatoren hem schrapten, te willen doen. Het argument blijft: dit is de manier om de mediocriteiten op de leerstoelen te brengen, en de talenten eraf te houden.

Is Jan Jolles³ werkelijk vertrokken? Ik heb nog veel over het droevige geval gedacht.

Hier alles wel.

Hartelijke groeten v.h.t.h.

je H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1. André Jolles.

2. P.J. Blok.

3. Jolles' zoon Jan Andries werd na herhaalde conflicten met zijn vader in Nederland uitbesteed om een opleiding te volgen; hij nam echter de wijk naar Zuid-Amerika, waar hij actief werd in de communistische beweging.

[547]

Johan Huizinga (Middelburg) aan uitgeverij Benno Schwabe (Bazel)*

9 augustus 1924

Sehr geehrte Herren,

Auf ihre Anfrage vom 12. Juli, die mir leider so spät zur Hand kam, kann ich Ihnen nunmehr antworten, dass ich prinzipiell gerne geneigt bin zu einer deutschen Ausgabe meines "Erasmus", und dass es mich freuen würde, wenn diese in einem Basler Verlag erschiene.

Die Übersetzung sollte stattfinden nach der holländischen Ausgabe, (Haarlem, Tjeenk Willink 1924), erstens weil diese endgültiger und vollständiger ist (sie enthält die Fussnoten, welche in der Amerikanischen Ausgabe fortgelassen werden mussten), – zweitens weil die Übersetzung aus dem hollän-

dischen genauer sein kann, – drittens weil ich über das Übersetzungsrecht der holländischen Ausgabe, unter Vorbehalt der Genehmigung meines Verlegers, verfügen kann.

Meine Bedingungen würden sein, dass ich (wie für die Ausgabe bei Scribner's) 10% vom Ladenpreis jedes verkauften Exemplars erhalte, und dass die Übersetzung von Ihnen bekostigt würde.

Meinerseits wäre ich bereit, die Übersetzung im Manuskript auf die Genauigkeit der Wiedergabe des Originals hin zu prüfen.

Falls Sie zur Illustration beschliessen würden, wäre es mir angenehm, bei der Auswahl der Bilder einigermassen Stimme zu haben.

Wenn es zur Übersetzung kommt, muss ich Ihnen ernstlich raten, einen Übersetzer zu wählen, der wirklich mit dem holländischen durchaus vertraut ist, weil die scheinbare Ähnlichkeit beider Sprachen öfters über die grosse Schwierigkeit einer genauen Übersetzung hinwegtäuscht.

Gerne sehe ich Ihre Antwort entgegen.

In vorzüglicher Hochachtung,

J. Huizinga

* Origineel: Bazel, Schwabe & Co AG.

[548]

Johan Huizinga (Middelburg) aan Jef Suys*

9 augustus 1924

Geachte Heer Suys,

Met genoegen zal ik over Uw studiën inlichtingen geven. Wees verzekerd, dat ik mij geen geweld zal behoeven aan te doen, om deze ten gunste van Uwe sollicitaties te doen strekken.¹ Ik vermoed, dat gij zinspeelt op de mogelijkheid, dat ik Uw politieke gevoelens een gevaar zou achten voor Uw optreden als leeraar. Ik ben echter volkomen bereid, daarmede geen rekening te houden, daar ik mag aannemen, dat gij zelf bij Uw sollicitaties Uw beschouwingen omtrent staat en maatschappij niet zult verzwijgen.²

Geloof mij, met vr. groet,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. Suys had gesolliciteerd als leraar aan de Hoogere Handelsschool te Den Helder.

2. Huizinga zinspeelt op een veronderstelde communistische gezindheid van Suys.

[549]

Jef Suys ('s-Gravenhage) aan Johan Huizinga*

II augustus 1924

Hooggeleerde Heer Huizinga!

Mijn hartelijken dank voor Uw bereidwilligheid en Uw goede meening omtrent mijn persoon. Uit Uw schrijven blijkt mij evenwel de aanwezigheid van een misverstand, die een nader antwoord van mijn kant gewenscht en zelfs eenigermate noodzakelijk maakt. Een tikje uitvoerigheid moet U mij in dezen ten goede houden: de zaak is wel allerminst ingewikkeld, maar in twee woorden kan ik niet voldoende duidelijk zijn.

Onvoldoende duidelijk was ik in elk geval, toen ik U vóór eenige dagen schreef, want een toespeling gelijk U onderstelt, lag mij volkomen verre. Ik dacht allerminst aan politieke dingen, misschien omdat ik deze voor de aan-gelegenheid, waarover ik schreef, zonder belang achtte, en dezelfde gezind-heid bij U aannam. Een andere reden van mijn argeloosheid was, dat ikzelf sedert minstens twee jaren in politicus indifferent, en in toenemende mate in-different, ben; mijn vrienden die daarin niet meegingen weten daarvan. Dat is de preciese, zuivere waarheid. Onwelwillende interpretaties van deze waarheid zijn zeker mogelijk – d.w.z. alléén van de zijde van hen die mij niet persoonlijk kennen – maar, al wil ik niet zeggen dat ze mij koud laten, ik moet me daar ten slotte in schikken. Het zou toch te gek zijn wanneer ik deze, voor mij en mijn vrienden evidente waarheid, achterhield, *omdat* de-zelve mij praktisch niet onnut is. Ik heb dit trouwens, blijkens Uw schrijven, reeds lang genoeg gedaan.

Ik moet echter bekennen, dat de gedachte alléén al aan het verband tus-schen politieke overtuiging en sollicitatiekansen naar een leeraarsbetrekking, mij allernaangenaamst is, en het weinige, dat in mij als welgefundeerde op-vatting aanwezig is, in verzet brengt. De eisch en het ideaal van een onbe-vooroordeelde wetenschappelijke objectiviteit is met een dergelijk verband-leggen m.i. onvereinigbaar. De mogelijkheid en de wenschelijkheid van deze wetenschappelijke onbevangenheid vormt het grootste deel van mijn Credo als intellectueel. Ik geloof echter dat deze eisch uiterst moeilijk te ver-wezenlijken is, dat weinigen zichzelf deze eisch principieel stellen, en dat de werkelijkheid zeer ver is beneden het ideaal. De afkeer van alles wat naar het officieele zweemt is daarvoor onder het intellect te weinig aanwezig. Moest ik een geleerde noemen die zich met eerbiedwekkende konsekwentie aan het beginsel der wetenschappelijke objectiviteit houdt, ik zou in de eerste plaats op Max Weber wijzen, wiens geheele werk, en speciaal zijn in 1919 uitge-sproken rede "Wissenschaft als Beruf" hierdoor wordt gekarakteriseerd.¹

Dat iemand die er een bepaalde politieke overtuiging op na houdt – laat ons zeggen een revolutionaire politieke overtuiging – verplicht zou zijn bij zijn sollicitaties daarmee ongevraagd voor den dag te komen, kan ik dan ook niet inzien. Het spijt mij werkelijk, dat ik uit Uw schrijven haast wel moet opmaken dat U er anders over denkt. Ook afgescheiden van alle beginsel-kwesties is bovendien het feit dat naar de politieke gezindheid niet wordt ge-

vraagd en deze dus niet als essentieel wordt gevoeld – mij althans zijn nog geen vragen in deze richting gedaan – m.i. voor den sollicitant voldoende om deze kwestie onaangeroerd te laten; een andere houding zou op ostentatie gaan lijken. Het spijt mij – en in dezen spijt mengt zich eenige verwondering – dat U, wanneer ik U althans goed begrijp, deze meening niet deelt.

Ziehier, hooggeachte professor, wat ik mij gedrongen, en, door de aan het slot van Uw schrijven geformuleerde verwachting, ook eerlijkheidshalve verplicht, voelde, U alsnog te schrijven. Ik geloof dat ik niet gebabbeld heb, al moest ik eenigszins uitvoerig zijn: de duidelijkheid stelt nu eenmaal haar eischen. Wanneer deze regelen bovendien iets van een poging tot overreding hebben, dan is dat, oprecht gesproken, omdat Uw praktijk zoo hoog uitsteekt boven Uw theorie. U moge het bovenstaande lezen in den geest waarin het geschreven is, en de gevoelens van hoogachting willen aanvaarden van

Uw dienstw. dr

J. Suys

* Afschrift: Amsterdam, IISG.

1. Een vertaling van deze rede van Max Weber door Suys, vergezeld van een inleiding van de vertaler, verscheen: "Wetenschap als beroep", *Wetenschappelijke bladen*. Een bloemlezing uit buitenlandsche tijdschriften (Haarlem 1924) II, 175-204.

[550]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Middelburg)*

17 augustus 1924

Beste vriend –

onze brieven hebben elkaar gekruisd en je hebt, hoop ik intusschen de sprookjesproef¹ gekregen. Wat de plannen betreft, zou het voor ons het aangenaamste zijn, wanneer je vóór je verblijf in Weenen naar Leipzig kwaamt – en wel zoo, dat er ook nog tijd overschiet, samen een dag in Dresden door te brengen. Mij dunkt, dat is de moeite waard – Giorgione, van Eyck, de "Zwinger" etc, etc – een waardige voorbereiding op Pieter Brueghel.

Laten wij dus hopen: tot ziens. En over Erasmus mondeling. Er is altijd geluk bij een ongelukje: voor een paar maanden was ik buitengewoon bedroefd, dat de zeer beperkte middelen van het "Institut" mij dwongen de reeds bestelde "Brieven" van Allen weer af te bestellen – nu ben ik bijna blij. Ik kan hem niet missen; hij hoort tot mijn geestelijke huisgoden, en – dat geef ik je grif toe – ik ben laf genoeg, zoo noodig mij het lezen van zijn brieven te ontzeggen, om hem als figuur te mogen behouden – voilà mon étourderie.

Groet mej. K.² Elsje en de jongens

A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Het sprookje".

2. Krayenhoff.

[551]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

1 september 1924

Beste vriend –

wel een teleurstelling; wij hadden er ons alle twee op verheugd je te zien. Misschien later – het is inderdaad geen groot vermaak, op het oogenblik door Duitschland te reizen. En Leipzig met regen is “van een grotesk sombere schunnigheid” – merk je, dat ik bezig ben een artikel over van Deyssel te schrijven?¹

Maar jammer is het toch – want ik heb een opgewekt praatje nodig; ik zit in de put; down, down. Er zijn zoo tijden, dat het leven naar beschimmeld roggebrood smaakt. Ik word oud. Grittli beweert, dat ik weer eens naar Italie moet – misschien doen wij het.

October – Holland? Het oude liedje: juist in dien tijd hebben jemie vermoedelijk in de faculteit de nieuwe lijst opgemaakt – ik vind het niet prettig mij na de laatste nederlaag² te vertoonen – ik weet geen weg met mijn figuur – ik doe veel verstandiger Holland te mijden, te meer, daar de winter hier wel weer eens heel beroerd zou kunnen worden – maar dat neemt niet weg, dat ik er natuurlijk lust in heb. “Een besluit nemen, was nooit je fort” – zegt mijn vriend J.H. Wij zullen zien. Op het oogenblik betreur ik het oprecht, dat ik geen talent heb aan den drank te raken.

Wel bedankt voor je hulp bij het “Sprookje”. Met mijn artikel over Fra Angelico ben ik gelukkig klaar. Het was vervelend werk – ik kan mij bij die dingen zoo moeilijk beperken, ga dan in zoo’n tijd zitten ploeteren, vind allerlei problemen, en zie dan in de verte, hoe men er eigenlijk een boek over zou moeten schrijven³ – dat leidt dan weer af van de dingen, die ik in deze jaren nog zou willen afmaken. Nu komt de *Gids* weer aan de beurt – zeg aan Colenbrander, wanneer je hem ziet, dat hij waarschijnlijk van de maand iets krijgt over “metriek” naar aanleiding van het boekje van Verhagen,⁴ dat hij mij voor eenigen tijd stuurde.

En nu – vergeef dit sikkeneurig geschrijf. Heel veel plezier op je Weenske reis en groet den ouden Pieter.⁵

je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, “Lodewijk van Deyssel, 22 September 1924”, *NRC*, 13 en 20 september 1924.

2. De voordracht van Jolles als eerste geplaatste in de vacature-Kalff door de faculteit, was niet door de curatoren der Leidse universiteit overgenomen. Verg. Huizinga aan Jan Veth, 9 juli 1924.

3. Wel verscheen: *Fra Angelico da Fiesole*, acht farbige Wiedergaben berühmter Gemälde mit einer Einführung von André Jolles (Leipzig 1926).

4. André Jolles, “Metriek”, n.a.v.: Balthazar Verhagen, *Prosodie der voordrachtskunst* (Groningen 1924), *De Gids* 88 (1924) IV, 279-288.

5. Pieter Breughel de Oudere (omstreeks 1525-1569), een aantal van zijn werken hangt in het Kunsthistorische Museum te Wenen.

[552]

Richard Roland Holst aan Johan Huizinga*

14 september 1924

Beste Han.

Met je brief en je waardeering voor 't Puvis artikel¹ was ik natuurlijk heel blij. 't Is zóó zeldzaam dat je eens echt iets spontaans en hartelijks hoort op wat je zoo doet, en al weet je dan wel dat 't voor een groot deel komt omdat wij allemaal 't zoo druk hebben, en 't leven zóó veel eischt, toch is 't dan erg prettig als 't eens anders uitvalt. En jij bent met alles wat je aan je hoofd hebt een voorbeeldige op dit punt, en op nog vele andere punten.

Ik hoop dat je de ramen² hebt gezien bij zonlicht, want dat doet veel. Ik ben blij dat ze je aanstaan, ik geef toe dat dat trappenhuis wat koel is en leeg, maar nergens is werk van mij zo goed toegepast als daar, zoo vanzelfsprekend, en daardoor ook zoo één in de omgeving.

Gisteren was ik op bezoek in 't klooster te Oosterhout, bij den Benedictijner bouwmeester Père Bellot.³ Hij inviteerde mij daar kennis te komen maken met Charlier,⁴ een uitmuntend Fransch beeldhouwer. 't Was een aardig en intressant bezoek, ik voelde mij toen ik daar zoo alleen aan 't tafeltje zat te eten, onder vóór den abt, (die mij eerst als verwelkoming water door de handen had geschonken) als een ondeugend wereldsch kind. Maar wat een stijl in zoo'n klooster, en wat een kieschheid en keurigheid, ook in de wijze waarop 't eenvoudige maar goede eten opgediend werd, en verder in alles.

Vanavond hoop ik de laatste 30 pagina's van je Erasmus te lezen. Ik vind 't echt een prachtig portret, wanneer ik dit nader ging definieeren dan zou ik allicht overschrijven wat ik zoo juist over portret heb geschreven naar aanleiding van de portretten van de Klerk. Ik heb daar juist een dubbel proef van liggen, ik stuur 't je voor de aardigheid, je leest 't in vijf minuten, dan weet je mijn bedoeling. Dat curieuze en zeldzame vrijlaten en toch vast grijpen, vind ik in je boek juist geheel vereenigd, en 't heeft ook de klaarheid van 't beheerschte, de klaarheid die de portretten ook hadden toen schilderen middel maar geen doel was.

Ik had voor 't Puvis artikel fotoos laten komen, mag ik jou zijn "Winter" zenden, ik zou 't prettig vinden als die photo je welkom was.

Wij zien verlangend uit naar een bericht hoe jullie reis geweest is, 't zal wel echt gezellig zijn geweest, en voor Elsje "dol". Wat was 't gezellig dat zij laatst mede kwam, 't was ook zoo prettig te zien dat zij zoo thuis voelde. Wij hebben daarna wat rust gehad, behalve de onrust dat Bles en Does onder een auto hebben gelegen toen ik naar 8x met hen ging. 't Ding kwam in een krankzinnige vaart van België af, ik keek angstig om en toen was 't al gebeurd, en zag ik Does tusschen de wielen, Bles zag ik niet. Een paar seconden daarna zaten zij hevig jankend naast mij, Bles met een manke poot, Does met een wondje boven 't oog en een snee op zijn rug. Alles is nu weer in orde, 't is ongelooflijk afgeloopen.

't Was net op den verjaardag van Bles, hij werd dien dag 3 jaar. Ik had juist eenige verzen van Goethe voor hem in den hondentaal vertaald, en ik vrees dat hij daarover liep te soezen. B.v.

“Wie nooit grommend zijn bak leeg at”
“Wien nooit zwarte kat krolsche nachten”
“Bevend van woede in zijn mand op zat”
“Die kwispelde nooit voor hooger machten”

Nu adieu, bij deze blasphemie zullen wij 't maar laten.

Ik hoop Han dat 't volgend groote werk weer een portret zal zijn, want dat ligt je voortreffelijk, en ik leer er zooveel door.

Hartelijke groeten ook voor de kinderen

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Verg. Richard Roland Holst aan Huizinga, 13 mei 1924.

2. De ramen van Roland Holst in het trappenhuis van het postkantoor te Haarlem.

3. Dom Paul Bellot (1878-1944), benedictijner monnik en Frans architect; legde zich te Oosterhout toe op het bouwen in baksteen. De abdij van Oosterhout is gebouwd naar zijn ontwerp.

4. Henri Charlier (*1883), Frans beeldhouwer, werd in 1911 katholiek en werkte voor de abdij van Solesmes, waar hij père Bellot ontmoette; werkte met hem samen o.a. in Bloemendaal en Besoyen.

[553]

Johan Huizinga (Leiden) aan Gerard Brom*

23 september 1924

Zeer Geachte Collega,

Ontvang mijn oprechten dank voor de toezending van Uw overdruk.¹ Het verheugt mij bijzonder, dat gij in mijn werk zooveel vindt te prijzen. Wel moet ik opnieuw het hoofd schudden over Uw interpretatie van mijn wereldbeschouwing, en glimlachen over Uw zonderlinge fictie “leidsch”.² Doch dit verhindert niet, dat ik het ten zeerste waardeer, dat mijn uiteenzettingen op zoo menig punt U bevredigd hebben.

Met groet en hoogachting,

Uw dw. J. Huizinga

* Origineel: Nijmegen, KDC.

1. Gerard Brom, n.a.v. J. Huizinga, *Erasmus, De Beiaard* 9 (1924), 223-229.

2. Brom maakte melding van ‘de Hollandse of liever de Leidse reserve in de toon’ (228).

[554]

André Jolles (Florence) aan Johan Huizinga*

24 september 1924

Beste vriend

– gisteren morgen vond ik hier je briefkaart, die fermo in posta op mij lag te wachten. Olga Fröbe schreef ons af – zij kreeg bezoek van haar vader en daarmee was de logeerkamer bezet – ik was, zooals je weet moe en melanco-

liek – wij moesten er eens uit – zoo zijn wij lichtzinnig op reis gegaan. Eerst hebben wij weer een beetje in de buurt van Trente gewandeld en nu zijn wij op weg naar Napels of liever naar Pompei en Paestum – ik wou weer eens iets antiëks zien.

Florence is en blijft Florence – ik loop door de straten, waar ik voor dertig jaar mijn eerste eigen kennis van kunst heb opgedaan – en ik heb het gevoel, dat ik sindsdien niet heel veel wijzer geworden ben – maar ook eigenlijk niet heel veel ouder. Mijn “primitieven” zou ik niet graag herlezen, maar ik vier toch in stilte hun dertigjarig jubileum met een zekere piëteit.¹ In ieder geval is mijn nieuwsgierigheid nog even groot: Nieuw – of misschien ook niet nieuw, maar veel sterker, is mijn gevoel voor het landschap, of liever voor de plek, waar mijn voeten staan. Wij spraken er al eens over – ik krijg zoo iets als een bijgeloof in de landstreek – historisch materialisme met een geographische schakeering en een mystiek geurtje.

Dit etruskische tuintje is de eenige plaats, waar al die bloemen konden groeien, en wanneer ik er loop te wandelen, bespeur ik dien groei bijna lichamenlijk. Niet alleen, dat Dante en Giotto nergens anders vandaan konden komen – neen, vooral dat het verschijnsel Dante – Giotto hier niet kon uitblijven, dat het hier een onvermijdelijke historische noodzakelijkheid is. Maar ik zou wel drommels graag willen weten, wat die Etruskers, wier kunst even sterk in hun necropolen en doodkisten, als in het Inferno en ten slotte in de graven van de Medici zit, eigenlijk voor kerels geweest zijn.

Waar komen die Grieken, die niet heelemaal Grieken zijn, die niet aan kusten wonen, maar ergens in het buurland hun heuvels zoeken, vandaan? Waarom zijn zij zoo ontoegankelijk voor het Hellenisme en het Byzantynsch? En dan de tijd! Meer dan duizend jaar hoor je niets van hen. Is het invloed van het relativisme? – maar ik kom tegenwoordig met het begrip “tijd” in de historie niet meer terecht. Er zijn tijden, waarin het “historische” uitgeschakeld is, tijden, die eenvoudig niet-historisch zijn – waarin dus “uren, maanden, dagen, jaren” zooals Feith zegt “als een schaduw heenvlieden”² – waarin dus ook geen eeuwen bestaan. Wij pakken de historie slechts daar, waar zij “tijdelijk” wordt – het historisch-tijdelooze is een begrip waarmee wij nog niet geleerd hebben te werken. Of misschien moeten wij zeggen: de geschiedkunde ziet alleen het positief historische en begrijpt voorloopig de historie met een omgekeerd teeken nog niet. Hoe een volk in positief historische tijdperken er ten naaste bij uitziet, weten wij misschien; maar een volk in negatieve tijdperken... Het geval interesseert mij bijzonder, daar het dunkt mij ook voor de litteratuurgeschiedenis van belang is – of niet juist dingen, die ik als “eenvoudige vormen” poog te vatten in zulke tijden van belang zijn? Maar ik kan het nog niet formuleren.

Het begint te regenen – en ik moet mijn aangenaam tafeltje op de Piazza Signoria verlaten –

Gegroet met Elsje, Reta en de jongens
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. André Jolles, "Primitieven" (eerste reeks), *De Amsterdammer*, 4, 11, 25 maart, 8, 22 april, 6 mei 1894, idem (tweede reeks), *De Kroniek*, 17, 24 maart, 7, 21 april, 26 mei 1895.

2. 'Uren, dagen, maanden, jaren,/ Vliegen als een schaduw heên./ Ach! wij vinden, waar wij staren,/ Niets bestendigs hier beneên!', Rhijnvis Feith, "Nieuwjaars-lied".

[555]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Romein*

2 oktober 1924

Waarde Heer Romein,

Tegen Uw stellingen V en VI heb ik geen bezwaar. Bij VII, die ik U zooals zij daar staat, grif toegeef, merk ik op, dat in den tweeden druk, naar welken ik aanspraak maak beoordeeld te worden, aan de woorden in kwestie (daar blz. 26) een nadere zinsnede is toegevoegd, die ze verduidelijkt en misschien Uw stelling toch te zeer haar gewicht ontnemt, daar het bezwaar dat U aanvoert, er feitelijk in wordt toegegeven.¹

Ik meen mij te herinneren, dat Knuttel² zijn taalkundig bezwaar tegen het woord "herfsttij"³ (ik zelf heb er letterkundig gesproken groot berouw van) later heeft teruggenomen, maar het kan wel enkel mondeling zijn geweest.

Het verheugt mij, dat gij klaar staat voor de promotie; 't is niet gemakkelijk, het met een maatschappelijke functie te vereenigen.⁴

Met vr. groeten, ook aan Uw Vrouw,

Gaarne de Uwe,

J. Huizinga

* Origineel: Amsterdam, IISG.

1. In de eerste druk van *Herfsttij der middeleeuwen* (Haarlem 1919), 22-23, schreef Huizinga: 'Zonder de aanwezigheid van economische oorzaken te loochenen, is men geneigd te vragen, of ter verklaring van den laat-middeleeuwschen partijstrijd een politisch-psychologisch gezichtspunt niet meer profijt oplevert dan een politisch-economisch.' In de tweede druk (Haarlem 1921, 26) voegde Huizinga o.m. in een noot toe 'dat een opvatting als de mijne in het geheel niet het erkennen der economische factoren uitsluit, laat staan als protest tegen economische geschiedvorsching zou zijn geformuleerd.'

2. J.A.N. Knuttel (1878-1956), neerlandicus en communist, redacteur van het *Woor-denboek der Nederlandsche taal*.

3. J.A.N. Knuttel, "Nabloei", n.a.v. J. Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen*, *De Nieuwe Tijd* (1920) 462-473. Verg. 464, n. 2: 'De precieuze hoofdtitel is niet gelukkig. Voor "Herfsttij" is men geneigd aan te vullen "het" en niet het juistere "een". Feitelijik is de titel een Gallicisme, maar het Fransch zou schrijven *de* en niet *du* M.A. Overigens is herfsttij geen woord (tij = eb of vloed) en een herfst waarachter geen winter gedacht kan worden geeft een onbevredigend beeld.'

4. Jan Romein speelde een leidinggevende rol in de redactie van het communistische dagblad *De Tribune*.

[556]

Richard Roland Holst (Zundert) aan Johan Huizinga (Leiden)*

12 oktober 1924

Beste Han.

Zoojuist gaat Schorer weg die hier één nacht logeerde, niet jou neef, maar Rademacher S. Hij kwam eens kijken naar den voortgang met het Dom Raam, dat verder opgeschoten is dan uit wat er te zien is, zou kunnen worden opgemaakt. Maar ik schoot er den laatste tijden goed aan op zoodat ik Bogtman¹ vóór ben, en hij maanden werk zal hebben aan de uitvoering der ornamentale deelen, terwijl ik dan 't figuratieve middenstuk onder handen neem. Als je in Bloemendaal komt hoop ik dat wij nog eens naar Bogtman zullen gaan om fragmenten te zien. Als 't raam er komt zal ik ergens in een verborgen hoekje – en hoeveel verborgen hoekjes zijn er in dat reusachtig raam, schrijven, dat 't zonder jou niet ontstaan zou zijn, immers jij hebt de Schorers opgewekt, juist in een tijd toen 't vrijwel hopeloos stond, en zonder de Schorers zou 't nooit tot uitvoering zijn gekomen. Ik bedenk mij dit feit van jou medewerking bij herhaling en met vreugde. Die Rademacher Schorer is een echt binnenvetje, die naast de zakenwereld waar hij zich zeer matig voor intresseert, er een zeer ruime belangstelling op na houdt voor véél andere dingen. Hij trof 't hier prachtig zoodat 't een alleraardigst bezoek was.

Onze plannen zijn zoo: a.s. Zondag ga ik voor drie dagen naar Amsterdam (college etc.), Jet gaat dan met Bine de Sitter en Mies Elout naar Brussel, ik hoop haar daar Woensdag over een week op te pikken, en dan gaan wij via Parijs naar Chartres. Jet wilde wel eens graag even er uit, zij heeft een inspannenden zomer gehad en een druk huishouden; en ik verlangde erg bij de oude meesters mijn licht eens op te steken, want daar doen zich talloze vraagpunten voor van afstands- en kleurwerking, en afmeting der mozaïek, waar niemand dan zij je antwoord op kunnen geven. Dan komen wij hier terug voor 2 of 3 dagen om in te pakken en naar Bloemendaal te gaan.

Toe vraag Elsje nog eens of wij 't cliché van 't uitmuntende fotootje dat zij maakte van 't "gehucht" hier en dat zij ons beloofde, zou willen zenden, ik hoop er vast briefkaarten van te laten maken, als een klein hoofdje bovenaan. Je ziet Han ik ben half idioot en kan geen zin schrijven zonder uitkrabben. Ik ben den heelen dag met Schorer op pad geweest in dit prachtige zomersche weer, en tuitebol nu zoo'n beetje. Wat een dag hè, ongelooflijk prachtig was 't, en is 't ook nu met de maan. Ik wou je nog iets vragen, als er zoo eens kwestie is van een groot cadeau bij de een of andere gelegenheid van min of meer officieelen aard, denk dan eens aan 't scherm van Bertha Bake. Zij is absoluut recalcitrant terwijl ik juist zoo gehoopt had dat zij behalve de vreugde van 't werk zelf er profijt uit zou trekken. Maar zij wil er niet van hooren, de eenige kans blijft dus dat 't verkocht wordt. Het zou m.i. echt een kunstwerk zijn voor een officieel cadeau. Mocht je iets hooren denk er dan aan wilt je.

Hebt je 't erg druk, of valt 't mede nu alles eenmaal aan den gang is? En hoe zijn de kinderen. Als je even tijd hebt, schrijf dan nog eens iets over Weenen.

Hart. gegr. allen, ook van Jet
t.t. Rik
Ik zwem nog iederen dag.²

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Willem Bogtman (1882-1951), glasschilder en glazenier die het eigenlijke brand-schilderwerk voor Roland Holst uitvoerde.
2. Deze mededeling op de envelop.

[557]

Richard Roland Holst [Zundert] aan Johan Huizinga*
29 oktober 1924

B.H.

Gisterenavond kwamen wij uit Parijs terug, morgen ga ik naar Bloemendaal en overmorgen gaat Jet. Ik hoop 't dan daar al een beetje op orde te hebben. Wij hebben 't heerlijk gehad op reis, 't was kort wel, maar wij hebben Chartres toch goed gezien. Ik zag ook nog den bovenbouw en de toren, een heele klimpartij, waarvan het dalen de laatste 40 meter door 't oudste gedeelte van den toren niet prettig is, stikdonker. 't Is een wereld op zichzelf, je zoudt feitelijk eens een maand alleen daarvoor naar Chartres moeten gaan. De ramen zijn natuurlijk prachtig, maar mij trof nog meer dan de pracht daarvan, de éénheid. De 120 kolossale ramen schijnen op één dag te zijn geboren, zij zijn één, en toch zie je de groote vraagpunten voor den glasschilder daarin telkens op andere wijze opgelost. Ik ging er heen om raad, ik kom wijzer maar tegelijk ook onwijzer terug. Maar een ding leer je er wel, nl. hoeveel gemakkelijker de glasschilders het hadden die als ondergrond de architectuur en de geometrie hadden, dan zij die als ondergrond slechts de vrije schilderkunst hebben. En dan, zoo'n architect, hij levert 't raam voltooid over, de architect van nu zegt, "daar daar hebt je een gat, stop dat". De kwestie van grisaille, over-grisailleeren en niet grisailleeren, in die dingen uit zich de persoonlijkheid, maar ondanks die verschillen zijn ze één. Hij die een eeuw na de oudste ramen, de roos er boven maakte, voor hem heb ik misschien nog meer respect dan voor de groote XIIe eeuw die de prachtige drie ramen er onder maakten. Er zijn ramen in 't Noordertransept, die daemonisch en heidensch van kracht zijn, en anderen zijn sereen als de tonen van een fluit in den avond, maar altijd zijn ze één, en één met de architectuur. Enfin ik zou er wel een paar uur over door kunnen schrijven, maar nu niet want ik ben moe van 't gesjouw en den inpak. Onder een reuzepost lag je brief, waar Jet erg blijde mede was.

Hartelijk gegroet allen
t.t. Rik.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

[558]

André Jolles aan Johan Huizinga*

31 oktober 1924

Beste vriend –

ik had inderdaad al verlangend uitgezien naar een brief uit Leiden en was blij iets te hooren – de geheimzinnige brieven uit Holland reizen nog altijd door Italië; ik ben benieuwd van wie ze kunnen zijn.

Je bericht over Albert Verwey¹ heeft mij natuurlijk bedroefd – de geheele geschiedenis heeft mij meer levenslust gekost dan ik eigenlijk missen kan, en ik heb in dit jaar een heel klein geestelijk terinkje opgedaan – het moeilijke en weinig opbeurende bestaan hier is zoo onafzienbaar... Maar ik heb toch nog fut genoeg om over het een en ander te grinniken. Jongen, jongen, ja, dat moest er nog bijkomen – Albert op een leerstoel! Wanneer ik bedenk, hoe Gerrit Kalff, toen ik de laatste keer met hem sprak over Verwey smaalde... dat kunnen dissertaties van Jan Kalebas worden... Albert, die examens afneemt! De anekdote over zijn Erasmuskritiek² is zoo buitengewoon typisch – zoo is hij altijd geweest, zoo zal hij altijd blijven: de man van de parmantige vergissingen, de man die de “amien fiere”³ bij Maerlant voor de H. Maagd hield – à propos, wanneer hij Roomsche was, zou men kunnen gelooven, dat hij in den laatsten tijd vaak een schietgebedje aan de veertien noodhelpers gedaan had, en dat bij die gelegenheid Sint Erasmus en Sint Aegidius door elkaar geraakt waren – nog een gelukje, dat hij niet op Blasius of Pantaleon gekomen is. Heb je dat grapje gepubliceerd? Hij zou het verdienen. Albert en Erasmus... de man verstaat geen drie woorden Latijn. Het verheugt mij ten zeerste dat Vitulus⁴ – alweer à propos: “uno labda minus”⁵ zou Kaff worden! Kaf is hij niet, eer een distel! – aan de zaak onschuldig is; ik vermoed, dat hij, nu dit het resultaat is, van zijn bemoeizucht bitter berouw heeft.

Of ik volgend voorjaar kom? Graag en, als je mij hebben kunt, lang! Ik wil geen lezingen houden; ik wil in Holland uitrusten, mij lichtelijk door de rust van je huis laten vertroetelen.

Wat is dat voor een vreemd slot aan je brief: “Bid God voor mij” – Er zijn weinig menschen voor wie ik dit zoo gaarne en zoo oprecht zou willen doen. Als ik maar wist hoe?

Hartelijke groeten aan de heele familie
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Tegen een hernieuwde voordracht van de faculteit in, waarop André Jolles wederom als eerste voorkwam, hadden de curatoren de als vierde geplaatste Albert Verwey als opvolger van Jan Kalff aangewezen. Bij Koninklijk Besluit van 24 november 1924 werd Verwey benoemd tot hoogleraar in de letteren en wijsbegeerte, met als leeropdracht de Nederlandse letterkunde en haar geschiedenis en de esthetische kritiek.

2. Albert Verwey, “Erasmus”, *De Bibliotheekgids* 3 (1924) 213-219, waarbij een portret van Erasmus staat afgebeeld, dat echter niet van Erasmus is maar van diens vriend Pieter Gillesz.

3. Verg. André Jolles aan Huizinga, 11 september 1923, n. 10.

4. Jan Kalf.

5. ‘Met een L. minder’.

6. André Jolles, “Metriek”, *De Gids* 88 (1924) IV, 279-288.

[559]

Julia Bastin¹ (Parijs) aan Johan Huizinga*

4 november 1924

Monsieur,

Je viens de faire connaissance avec votre livre sous sa forme allemande *Herbst des Mittelalters*.

C'est une oeuvre qui me semble la meilleure synthèse écrite jusqu'à ce jour sur la fin du moyen âge, et je suis persuadée que le public français s'y intéresserait.

C'est pourquoi, Monsieur, je me permets de vous demander la permission de me le confier afin que je le traduise en français.

Je connais la langue neerlandaise depuis mon enfance, ayant été élevée à Liège où l'on m'a enseigné, à l'école et à l'Université, la langue et la littérature hollandaise.

Ensuite, enthousiasmée par les Couperus, les Frederik van Eeden et tant d'autres, je fis un séjour de deux ans à La Haye, séjour dont j'ai gardé un souvenir charmant.

Au point de vue du fond, je crois être capable de ne pas trahir votre pensée, car je suis médiéviste de métier; depuis quatre ans, je travaille avec mes maîtres, le professeur Antoine Thomas² et le professeur Jeanroy.³ Je suis Elève diplômée de l'Ecole des Hautes Etudes (Sorbonne, Sciences historiques et philologiques) et je publie pour la Société des Anciens textes français un Corpus des fables françaises du XIIe à la fin du XVe siècle.⁴

Je serais à la fois honorée et heureuse d'avoir votre assentiment.

Je vous prie de recevoir, Monsieur, l'expression de mes sentiments très distingués,

J. Bastin

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Julia Bastin (1888-1971), Belgisch mediëviste, doceerde aan de Université Libre te Brussel (1931-1958). Haar Franse vertaling van *Herfsttij der middeleeuwen* zou uiteindelijk, met een voorwoord van G. Hanotaux, uitgegeven worden: *Le déclin du moyen-âge* (Parijs 1932).

2. Antoine Thomas (1857-1935), Frans historicus en filoloog, 1888-1933 hoogleraar Romaanse filologie aan de Sorbonne, 1895-1910 docent aan de Ecole des Hautes-Etudes te Parijs.

3. Alfred Jeanroy (1859-1953), hoogleraar middeleeuwse letterkunde aan de Sorbonne.

4. J. Bastin, *Recueil général des Isopets* (2 dln. Parijs 1929-1930).

[560]

Henriëtte Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga*

10 november 1924

Beste Han,

Ik heb gewacht, met je prettige brief te beantwoorden, tot ik na een, ditmaal bijzonder vermoeiende en rompslompige verhuistijd, weer tot eenige

koncentratie kon komen. Dit is eindelijk vandaag het geval, en ik zit aan mijn zon-beschenen schrijftafel, wèl nog te midden van ongerangschikte papperassen, maar dan toch met het bewustzijn, straks aan het opruimen en rangschikken te kunnen gaan, wat dan toch het preludium is tot weer aan het werk komen. Wij hopen je nu gauw eens te zien, het huis is gezelliger dan ooit, nadat Rik er dezen zomer nõgmaals de finishing touch aan heeft laten aanbrengen, en al hebt je het natuurlijk heel druk, en zijn ook wij tamelijk in beslag genomen, zoo zal er toch zeker wel een middag te vinden zijn dat wij ons alle drie vrij kunnen maken. Dus meldt je gauw aan!

Ik ben héél bijzonder blij geweest met wat je me schreef over mijn tooneelboek,¹ dat je er zoo in détails op inging, vond ik bijzonder prettig, en je waardeering deed mij werkelijk goed, ten eerste omdat ze van jou kwam; en ten tweede omdat het den kritiek tot dusver aan elke *poging* tot begrijpen ontbroken heeft. Voor een deel ligt het natuurlijk aan mijn eigen "dubbelgeworteld" wezen, waardoor geen enkele groep, richting of partij mij als ten volle en onvoorwaardelijk bij en tot haar behoorend beschouwen kan. Maar voor een deel is, geloof ik, ook de oppervlakkigheid der lezers en der kritiek de oorzaak van niet-begrijpen. Wanneer bijv. Top Naeff schrijft "H.R.H. schreef dit boek ter verpoozing" – dan is dat toch bijna ridikuul voor mij, die weet hoe lang en hard ik er voor en op gewerkt heb. Ik had gehoopt op *werkelijke* kritiek, discussie en weerlegging, maar tot dusver heb ik niets daarvan gezien. Enfin.

Gebrek aan waardeering voor de barok heeft, behalve jij, ook een mijner oude vrienden uit de holl. sociaaldemokratie mij verweten, en wel Wiedijk, alias Saks² zooals zijn pseudoniem is. Ik weet niet, of je zijn opstellen (in twee deelen gebundeld)³ kent; hij is een van de fijnste en scherpzinnigste dialektici die ik ken, daarbij zeer erudiet en zeer geestig, maar helaas met het klimmen der jaren van een onduldbare wijdloopigheid geworden. Als een "inleiding" tot hernieuwde studie van de barok, had ik gehoopt een bezoek aan Versailles te brengen – ik vond dat ook een passende boetedoening voor mijn waarschijnlijk te veel op instinctieve gevoelswaarde en verder *onvoldoende* gemotiveerd oordeel. Helaas plasregende het op den dag dat wij het heerlijke Chartres verlieten en daardoor kwam er niet van. Het zou anders wel fijn geweest zijn in het park, de bosschen waren juist op het hoogtepunt van hun herfstpracht. We zijn toen nog 1½ dag in Parijs geweest en hebben daar zeer wufte vermaken nagejaagd! Het relaas daarover bewaar ik tot je komt.

Een kennis van mij, die een poos in China geweest is, bracht daar vandaan mee een zéér oud en waarschijnlijk zéér kostbaar werk over Chineesche bouwkunst, met tal van illustraties en chineeschen tekst. Hij zou dat graag willen afstaan aan een of ander instituut, (museum, bibliotheek) waar het voor deskundigen nuttig kan zijn. Zou de "eerste stap" daartoe niet zijn, dat het zulk een deskundige onder de oogen kwam? Zoo je dat ook vindt geef mij dan s.v.p. naam en adres van den man op, die je daartoe bevoegd acht. Ik dacht aan Borel, maar misschien weet je een ander.

Ik ben erg benieuwd te hooren, of je *het* onderwerp van studie voor de vol-

gende jaren al gevonden hebt; ik hoop zoo hartelijk, dat je iets zult vinden, waarin onder te duiken je waarlijk voldoening geeft.

Rik heeft zijn kamers nogal veranderd, ze zijn erg naar zijn zin nu en hij kon vandaag ook weer aan 't werk gaan.

Hartelijk gegroet van ons beide

Jet

Is Elsje nog in Parijs; is het voor haar studie?

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. H. Roland Holst, *De voorwaarden tot hernieuwing der dramatische kunst* (1924).

2. Pieter Wiedijk (1867-1938), ps. J. Saks, literator en marxist, aanvankelijk apotheker.

3. J. Saks, *Socialistische opstellen* (2 dln. Rotterdam 1918-1923).

[561]

Johan Huizinga (Leiden) aan Jan Veth*

13 november 1924

Waardste,

Je hebt de stukken van Visser zeker gekregen? Wat Degener ons nu levert, is wel het comble. Met dien man is niet te werken, en ik heb van zijn persoon genoeg. De grove manier waarop hij met heengaan dreigt vind ik hoogst onbehoorlijk. Het eenige zal zijn, dat de M.C. hem dan maar zijn zin geeft, zijn knoeiwerk, dat hij geheel gehandhaafd wil zien, sanctioneert, en verder de handen van het Rijksmuseum aftrekt.

Het vervelende is, dat ik in Visser niet den rechten steun voel. Je begrijpt dat ik lust zou hebben om te zeggen: stik dan. Ik zal het niet doen, en terwille van de zaken trachten, te blijven sturen. Maar ik moest mijn hart even tegen je luchten. Duparc is ertegen, dat Meyers in de vergadering komt. Allemaal dus moeite voor niets.

Span je vooral niet in voor conciliatiepogingen bij D. Het eenige waar ik wel prijs op stel is dat wij elkaar voor de vergadering even spreken. Ik haal je b.v. af, en breng dan meteen het lijstje mee. Het goud staat goed, maar verkleind wordt deze misschien iets te zwaar.

Hartelijke groeten aan je vrouw en Polle.

t.t. H.

* Origineel: Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

[562]

André Jolles (Leipzig) aan Johan Huizinga (Leiden)*

19 november 1924

Beste vriend -

[...]¹

Je plan de campagne schijnt mij uitstekend. De geheele geschiedenis, te beginnen met de 11e eeuw, door te gaan; te zien, wat er voort loopt en wat er

blijft staan, wat hoofdstroomingen en wat zijstroomingen zijn; hierbij personen als uitgangspunt te nemen en te pogen ze zoowel in hun individuele eigenaardigheid als als kultuurdragers – vergeef dit germanisme! – op te vatten... dit dunkt mij een zeer aantrekkelijke taak. En eigenlijk iets geheel nieuws – en toch, nil novi, iets wat je in je inaugureele speech te Groningen beloofd hebt.²

Als taai morpholoog knaag ik sedert het verschijnen van je Erasmus-boek aan het begrip “monographie” en “biographie”. Er schulde in onze correspondentie over dit onderwerp ergens een methodologische fout. “Jij ziet hem zus, ik zie hem zool!” – dat is een uitweg, die, sans comparaison, door Dürer en Holbein mag ingeslagen worden, maar die in de wetenschap eigenlijk niet te pas komt.

Ik zou lust hebben het begrip “vita”, te beginnen met Boccaccio over Vasari, Brantôme en nog een groot aantal andere snaken, die je kent, tot in de 19e eeuw te vervolgen, om dan te bewijzen, dat het vroeger nooit bedoeld is als een middel om het wezen en de beteekenis van een persoon te begrijpen, dat het hiertoe ook volkomen ontoereikend is, en dat alleen die zelfde 19e eeuw de vergissing begaan heeft het hiervoor te houden. Ik zou dan daarna willen aantonen, dat de monographie of de biographie een vorm is, die uit zekere letterkundige vormen ontstaan, te kwader ure in de wetenschap is binnengeslopen en er schade en verwarring heeft aangericht.

Wel te verstaan – het is een zuivere vormkwestie.

Ik beweer natuurlijk niet, dat het leven van de persoon niet van invloed is op de cultuur en op zijn cultuur of dat de cultuur niet van invloed is op het leven van de persoon enz, enz, enz, enz. Ik beweer alleen, dat de vorm “mono-biographie” als vorm niet in staat is dat gene uit te drukken, wat wij – jij en ik! – onder het wezen en de beteekenis van die persoon verstaan.

De vorm moet uit de geestelijke occupatie ontstaan en hij moet voor die occupatie bondig zijn. De mono-biographie is dat voor onze occupatie net zoo min als een roman het zou zijn.

28.XI.24

Ik ben intusschen een week ziek geweest. “Darmgrippe” zeggen de heeren van de faculteit. “Was man nicht declinieren kann etc” noemt men tegenwoordig “griep”. In ieder geval een vervelende geschiedenis waarbij je je beroerd voelt en weinig te eten krijgt. Ik word het hoe langer hoe meer met mijn jongen vriend in de medicijnen eens, dat ziektes het gevolg van een “geisteseinstellung” zijn – ergens in mijn binnenste is een klok die van slag is – hoe ik hem weer op slag krijg mag Joost weten.

Maar daarbij ben ik den draad kwijt geraakt – want ik wou eigenlijk nog meer over de biographie vertellen. In het kort: ik ben benieuwd hoe je het hem lappen zult, de personen als uitgangspunt te nemen, de personen levend te maken, zonder eigenlijk over de personen te schrijven. Dát het je lukken zal betwijfel ik niet – en het zal buitengewoon verkwikkelijk zijn over dit en andere problemen te praten en te schrijven. Houd mij een beetje op de hoogte van wat je leest, dan kan ik mij ook wat oriënteren. Wat de 11e en 12e eeuw betreft zijn mijn voorstellingen vaak vrij vaag. Ik heb mij voor vijf-

entwintig jaar eens in Petrus Lombardus verdiept, omdat ik vermoedde, dat in de gedachtengang van dien tijd iets zat, wat de beeldende kunst later beter zou uitdrukken. Maar ik merkte toen, dat ik die problemen nog niet aan kon – misschien zou het nu beter gaan.

[...]³

En nu – hartelijke groeten uit de ziekenkamer – of is het een oud mannetjeshuis? – aan de heele familie
je vriend A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Alinea met scherts over Albert Verwey, die als Albert Nyansa – het Albert-meer in Centraal-Afrika – tot de “meer”deren’ wordt verheven.
2. J. Huizinga, *Het aesthetische bestanddeel van geschiedkundige voorstellingen*, Haarlem 1905 (V.W. VII, 3-28).
3. Uitweiding over zijn college over de roman.

[563]

Johan Huizinga (Leiden) aan uitgeverij Benno Schwabe*
20 november 1924

Sehr geehrte Herren,

Gestern war Herr von Arnim hier¹, und sagte mir, dass er das Probekapitel schon eingeliefert hätte. Ich hoffe, dass die Übersetzung Ihnen gefällt, und möchte dazu bemerken, dass eine getreue Wiedergabe des Originals zu einem besonders ‘glänzenden’ Stil, wie Sie sich ausdrückten, kaum Veranlassung geben wird. Ich habe das ganze Buch absichtlich stilistisch ganz einfach gehalten, und möchte demselben diese Eigenschaft auch in der Übersetzung bewahrt wissen.

Es wird mich freuen, bald unser Übereinkommen bestätigt zu sehen.

In vorzüglicher Hochachtung,

J. Huizinga

* Origineel: Bazel, Schwabe & Co AG.

1. Bernd Dietrich Hans von Arnim (1899-1946), Duits slavist, zoon van de filoloog Hans von Arnim (1859-1931); hij studeerde slavistiek in München en Leiden, waar hij in 1930 bij N. van Wijk promoveerde.

[564]

Johan Huizinga (Leiden) aan P.S. Allen*
1 december 1924

Dear Friend,

Professor Vogel tells me that you have been appointed as President of Corpus Christi College and that all your friends rejoice heartily in the honour conferred upon you. Enough for me for doing the same and for sending you a word of cordial congratulation! I hope the joy is not all on the side of your

friends and the cares on yours. Will you have to leave Merton¹ now, and your nice house we remember so well? And will you be quite so free to give your time to the work of your life? Well, anyhow, there is a new reason for coming to see you again in your new surroundings as soon as I may.

All's well here; Elisabeth joins greetings to you both,

Yours sincerely,

J. Huizinga

* Origineel: Oxford, Bodleian Library.

1. Merton College, Oxford, waarvan Allen tot dat moment president was.

[565]

André Jolles aan Johan Huizinga*

2 december 1924

Beste vriend –

Zoo even vertelt mij mijn dokter, dat ik tot Januari vakantie moet nemen. Daar ik nu, wanneer ik hier blijf, toch niet anders doen kan, dan in de Universiteit te zitten, heb ik besloten tot Kerstmis op reis te gaan en daar ik geen lust in het Zuiden heb, kom ik met de vraag: mag ik een dag of tien bij je komen logeeren. Ik ben geen patient, verpleging overbodig, en ik ken je wijze van leven genoeg, om je niet te storen. Maar je zegt het natuurlijk eerlijk, wanneer het jou of mej. K.¹ niet conveniëert.

Stuur even een telegram – dan neem ik een kaartje naar Leiden.

Of anders – wanneer er bezwaren zijn – zou je dan even bij Jan Veth willen vragen – of hij mij kan hebben – dat gaat gauwer dan wanneer ik na het antwoord uit Leiden eerst naar Amsterdam moet schrijven.

Het is een buitengewoon aangenaam gevoel – hoe het antwoord ook uitvalt – te weten, dat ik je zoo iets kan vragen.

Met hartelijke groeten

je A.J.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Krayenhoff.

[566]

Richard Roland Holst (Bloemendaal) aan Johan Huizinga (Leiden)*

8 december 1924 (poststempel)

Beste Han.

Hoe onthoudt je 't – maar 't is waar je onthoudt alles – dat ik jarig was?¹ Feest was er niet, maar wel een feest was 't, mijn zwager dien dag te zien, geheel hersteld, vol en train met absoluut niets meer van zijn hypochondrie. Wij hadden dat nooit meer zoo verwacht, 't is een succes voor je vriend v. Valkenburg.

Elsie Rutgers v.d. Loeff logeert hier, zij zal nog wel een tijdje blijven.

Treft 't zoo dat Elsje en jij nog vóór Kerstmis hier kunnen komen dan zou dat heel gezellig zijn, maar wetend dat je 't overdruk hebt wil ik niet aan je trekken, want ik weet te goed hoe vervelend 't is tenslotte dan, maar met een verdeeld hart er voor te zwichten.

Later zullen wij allen wel berouw hebben dat wij te weinig tijd hebben geofferd aan de gezelligheid en de hartelijkheid, om al te ijverig in 't gareel te loopen. Daar zullen wij geen van allen aan ontsnappen.

In ieder geval, en dat maakt 't moeilijker moeten wij tijdig afspreken, want 't ongeluk is dat afspraken maken tegenwoordig even als kunstwerken pas na twee of drie reprises lukken.

Spreek mij daarvan... ik zit erg te vossen voor mijn ramen die naar Parijs² moeten, zoodat ik 's morgens om zes uur al naar beneden sluip en in mijn badmantel twee uur in de wacht sleep vóór dat 't wakkerworden begint. Ik vind dat prettiger dan 's avonds laat te werken, je bent dan uitgerust.

Wat aardig van Cees om naar tante v.d. Hoeven te gaan, wat zal zij daar van genieten. Wij zijn van plan om de oratie van Albert Verwey bij te wonen, als dat zoo uitkomt, 't is zei hij mij 14 Janri. Mogen wij dan komen eten?

Hartelijk gegroet allen

t.t. R.

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. 4 december.

2. Ramen van Roland Holst maakten deel uit van de Nederlandse inzending voor de wereldtentoonstelling te Parijs in 1925.

[567]

Gabriel Hanotaux (Parijs) aan Johan Huizinga*

13 december 1924

Cher Monsieur,

Avant de répondre à votre lettre du 8 novembre, j'ai voulu voir Champion; et c'est ce que je viens de faire. Il m'a assuré qu'il était un peu moins surchargé de travail en ce moment. Moi-même ayant achevé mon *Histoire de la Guerre*¹ (17 volumes!), j'ai un peu plus de temps, si j'ose dire. Et il a été convenu 1° qu'il me rendait le manuscrit, 2° que je faisais les corrections nécessaires (un petit échenillage au point de vue de la forme) 3°, et qu'il se mettrait *tout de suite* à l'impression.

Je pars pour le midi avec le manuscrit dans une huitaine de jours, et c'est la première chose que je ferai, je vous le promets. Il me serait bien agréable de ne pas vous manquer après tant d'efforts que vous avez faits pour honorer notre art et instruire notre public, même en sa langue.

Champion vous demande de tâcher de l'aider pour faire connaître la version française en Hollande même et dans les autres pays où la langue française est répandue. Ce serait l'affaire de quelques bons articles et de quelques souscriptions de bibliothèques.

Excusez-moi de tant de retards; la véritable coupable, c'est la situation économique et les exigences de la main d'oeuvre toujours croissantes en France.

Veillez agréer, cher Monsieur, l'expression de mes sentiments les meilleurs,

G. Hanotaux

* Origineel: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Gabriel Hanotaux, *Histoire illustrée de la guerre de 1914* (17 dln. Parijs 1915-1924).

[568]

Johan Huizinga (Leiden) aan Gabriel Hanotaux (Parijs)*

16 december 1924

Cher Monsieur,

Je suis très heureux de savoir que l'édition française de mon ouvrage va être réalisée: j'espère que la correction de mon texte n'exigera pas trop de votre temps précieux.

La demande de M. Champion me cause quelque embarras. Il n'y a pas lieu de croire que le public hollandais s'intéressera à la traduction d'un ouvrage très connu ici dans sa forme originale. Les éditions anglaise et allemande, toutes les deux plus complètes que ne le sera l'édition française, ne se vendent pas non plus en Hollande, et en même temps restreignent beaucoup le terrain pour le débit d'une édition française dans autres pays. Je n'ai pas moyen de lancer des articles qui pourraient servir, ou de procurer des souscriptions. De sorte que, si M. Champion en ferait une condition importante, un obstacle sérieux en résulterait.

Veillez agréer, cher Monsieur, l'expression de mes sentiments les plus distingués.

* Minuut: 's-Gravenhage, NLMD.

1. Deze vertaling van *Herfsttij der middeleeuwen* is niet verschenen; een Franse uitgave zou pas in 1932 worden gerealiseerd, verg. Julia Bastin aan Huizinga, 4 november 1924, n. 1.

[569]

Johan Huizinga (Leiden) aan uitgeverij Benno Schwabe (Bazel)*

17 december 1924

Sehr geehrte Herren,

Es wundert mich, dass die Uebersetzungsprobe des Herrn v. A.,¹ der ein feiner Sprachkenner ist, ungenügend empfunden wird. Ich muss Ihnen aber das Urteil überlassen; ich habe übrigens seine Arbeit nicht gesehen. Ihre Betonung der "Eleganz" beunruhigt mich meinerseits ein wenig. Selbstverständlich wäre dem Uebersetzer gewisse Freiheit zuzugestehen, aber jeder Versuch, einem modernen Tagesgeschmack stilistisch absichtlich entgegenzukommen, wäre mir unlieb, und würde für mich Anlass sein, die Uebertra-

gung ins Deutsche überhaupt nicht zu wünschen.

Falls Sie also Herrn v. A. als Uebersetzer nicht wünschen, wäre es am Besten, dass jetzt *mir* eine Probe vorgelegt würde, welche Ihnen gefiele, noch besser, wenn ich dieselbe mit dem Kapitel des Herrn v. A. vergleichen könnte.

Dass Ihnen die Uebersetzung meines Werkes "Herbst des Mittelalters" besser gefällt, liegt wohl daran, dass dieses Werk auch holländisch ganz anders gedacht und geschrieben ist als "Erasmus". Uebrigens könnte ich Frau J.-M.² als Uebersetzerin leider nicht wieder empfehlen; ihre Uebersetzung hat nur durch dreifache Uebearbeitung (u.a. von mir selbst) ihre jetzige Form erhalten, und Autor und Verlag unendliche Mühe und Zeit gekostet.

Mit Ihren Vorschlägen 1-4 bin ich einverstanden. Ueber die Bilder möchte ich mir noch einen näheren Vorschlag vorbehalten.

Sie haben wahrscheinlich in der Neuen Zürcher Zeitung die Besprechung meines Buches von W. K.¹ (wohl der bekannte Kirchenhistoriker Walter Köhler) gelesen?³

In vorzüglicher Hochachtung,

J. Huizinga

* Origineel: Bazel, Schwabe & Co AG.

1. B.D.H. von Arnim.

2. Mathilde Jolles-Mönckeberg.

3. Walter Köhler (1870-1946), hoogleraar kerkgeschiedenis te Zürich, sedert 1929 in Heidelberg; W.K.-1, "Erasmus von Rotterdam", n.a.v. J. Huizinga, *Erasmus, Neue Zürcher Zeitung*, 11 december 1924.

CORRESPONDENTENLIJST

(de cursief gedrukte briefnummers zijn brieven *van* Huizinga)

- Adama van Scheltema, C.S. 347
Allen, P.S. 397, 398, 399, 406, 428, 458, 476, 478, 486, 509, 510, 513, 517,
519, 532, 536, 564
Allen, H.M. 406, 486, 517, 532, 536
Anrooy, Peter van 99, 101, 125, 143, 186
Arnold, Edward 465, 466, 472, 477
Barnouw, A.J. 301, 302, 319, 322, 330, 341, 526
Bastin, Julia 559
Bernhard, Ludwig 312
Bok, Edward W. 405, 411, 445, 487, 495, 498, 534
Brom, Gerard 247, 256, 441, 553
Brugmann, Karl 7, 13
Brummel, L. 421
Burger jr., C.P. 275
Byvanck, W.G.C. 107, 154, 167
Champion, Edouard 457
Colenbrander, H.Th. 40, 46, 51, 60, 63, 64, 109, 152, 155, 160, 168, 171, 176,
177, 179, 180, 182, 202, 206, 238, 355
Coster, Dirk 175, 214
Drei Masken Verlag 378, 390, 470
Duparc, M.I. 393, 394
Dupuis, Toon 102
Eeden, Frederik van 81, 82
Eysinga, W.J.M. van 362
Frédéricq, Paul 74
Fruin, Mr. R. 90, 91
Geyl, Pieter 429
*Gids*redactie 448
Ginneken S.J., Jac. van 181
Groningen, Rijksuniversiteit van
Curatoren 43
Lustrumcommissie 127
Hanotaux, Gabriël 352, 369, 407, 437, 451, 452, 459, 460, 567, 568
Hoste, Huib 205
Huizinga, Dirk en Harmanna Margaretha Huizinga-De Cock 1, 3, 4, 9, 10,
11, 12, 14, 15, 16, 18, 25
Huizinga-De Cock, Harmanna Margaretha 17, 34, 36, 39
Huizinga, Herman 8
Huizinga, Jakob (broer) en echtgenote 110, 113, 117, 120, 123, 126, 128, 130,
131, 134, 135, 136, 138, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 156, 157, 159, 163

Huizinga, Jakob Herman (zoon) 305, 309
 Jolles, André 22, 24, 26, 27, 30, 31, 38, 42, 44, 57, 76, 78, 84, 86, 87, 88, 89,
 94, 97, 98, 100, 103, 106, 108, III, II4, 258, 259, 261, 263, 270, 279, 285,
 290, 297, 300, 310, 313, 315, 318, 320, 321, 327, 328, 335, 338, 343, 349, 353,
 358, 367, 374, 377, 382, 383, 387, 388, 389, 392, 404, 408, 412, 415, 417, 418,
 422, 424, 438, 449, 453, 454, 455, 461, 464, 480, 484, 490, 492, 494, 496,
 500, 502, 503, 505, 506, 511, 516, 521, 523, 528, 530, 535, 538, 545, 550, 551,
 554, 558, 562, 565
 Jolles-Mönckeberg, Mathilde 22, 30, 192, 295, 364, 365
 Kalf, Jan 5, 65, 66, 67, 69, 72, 73, 75, 85, 95, 96, II2
 Krabbe, H. 223
 Kampinga, Herman 104
 Lehmann, Paul 371
 Leids Universiteits Fonds 166
 Mangan, J.J. 443
 Mees-Verwey, Mea 331
 Muller Fzn, S. 169, 187, 194, 203, 234
 Nieuwenhuis, W. 289
 Pirenne, Henri 68, 70, 71, 77, 145, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 197, 204, 211,
 215, 227, 230, 240, 244, 269
 Rennell Rodd, J. 462
 Roland Holst, A. 403
 Roland Holst, Henriëtte 170, 178, 183, 184, 207, 213, 216, 219, 225, 228, 229,
 231, 233, 235, 252, 254, 255, 264, 265, 276, 287, 292, 317, 350, 354, 356,
 357, 376, 380, 385, 401, 410, 416, 446, 493, 504, 540, 560
 Roland Holst, Richard II5, II6, II8, II9, 121, 124, 132, 137, 140, 158, 184, 196,
 198, 200, 201, 207, 220, 225, 226, 232, 235, 236, 237, 243, 245, 246, 249,
 253, 254, 257, 260, 264, 266, 268, 271, 273, 274, 276, 277, 288, 292, 294,
 296, 298, 303, 304, 306, 307, 308, 311, 314, 316, 317, 324, 326, 329, 334, 336,
 339, 342, 345, 351, 360, 366, 370, 372, 373, 375, 376, 379, 381, 384, 386,
 400, 402, 413, 414, 416, 419, 420, 423, 425, 426, 433, 434, 447, 456, 481,
 485, 489, 491, 497, 501, 507, 508, 512, 514, 515, 525, 527, 529, 531, 533, 537,
 542, 552, 556, 557, 566
 Romein, Jan 212, 239, 293, 332, 337, 409, 427, 430, 431, 432, 435, 436, 442,
 444, 473, 474, 555
 Romein, Jan en Annie Romein-Verschoor 340
 Roos, S.H. de 105, 141, 439, 520
 Schmidt Degener, F. 467, 468, 471, 483
 Schorer, K.J. 488
 Schorer-Plaat, Elsiëna H.R. 62
 Schwabe, Benno 547, 563, 569
 Scribner's Sons, Charles 524
 Six, J. 32, 33, 54, 55, 83, 284
 Suys, Jef 548, 549
 Tjeenk Willink, H.D. 217, 218, 222, 241, 250, 251, 282, 325, 333, 475, 522
 Tonkens, G. 79, 129, 291

Turner, Frederick Jackson 242, 248
Usener, Hermann 37
Valkenburg, C.T. van 80
Verenigde Staten van Amerika, Legatie 221
Verwey, Albert 139
Veth, Jan 2, 41, 45, 48, 49, 50, 52, 53, 56, 58, 59, 61, 92, 153, 162, 164, 165,
172, 173, 174, 208, 209, 210, 262, 267, 272, 278, 280, 281, 283, 286, 323,
344, 346, 348, 359, 361, 363, 368, 391, 395, 396, 440, 450, 463, 469, 479,
482, 539, 541, 543, 544, 546, 561
Veth-Dirks, Anna 151, 161, 299
Vlugt, W. van der 224
Vogel, J.Ph. 6, 19, 23, 28, 29, 35, 47, 93
Vollenhoven, Cornelis van 133, 185, 199, 499, 518
Wiessing, H.P.L. 122
Winkel, Jan te 20, 21